A. TAMMSAARE

VALITUD JUTUSTUSED

VALITUD JUTUSTUSED

A 18119

ANTON TAMMSAARE

VALITUD JUTUSTUSED

RK
„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1949

RAHA-AUK.

I

„Kas sa ikka alles kaevad?" küsis Liivamäe eit kirikust koju tulles ja maja ees oleva liivamäe sisse kaevatava augu kaldale astudes. Vanamees istus särgiväel august väljavõetud niiskel liival ja popsis piipu. Ta tundis eide juba sammudest ära ja sellepärast ei arvanud ta tarvilikuks tagasigi vaadata, kui ta ütles:

„Ega siis kõigil ometi sinu moodi aega laiselda ja logeleda ole."

Eit silmitses uurivalt augu sügavust. Vanamees popsis piipu edasi ja sülitas aeg-ajalt augu põhja.

„Mis inimene oma lolli peaga kõik ära ei tee," sõnas eit nagu kurvalt ja mõttes natukese aja pärast. „Teised ütlevad juba ammugi, et sa viimasest haigusest saadik poolrumalaks oled jäänud, ja nüüd pean viimaks ka mina seda ütlema. Mistarvis näed sa seda vaeva?"

Vanamees vaatas eide poole üles.

„Mistarvis ma seda vaeva näen?" kordas ta. „Aga mistarvis hakkasid sa tänavu palvetamas käima, nagu poleks sulle sellest veel küll, mis sa kirikus kuuled? Ja vead ka Annat enesega ühes. Kas sa sellest kasu saad?"

Vanamees vaatas ikka veel eide poole. See vaikis.

„Kindel usk tõstab mäed paigast. Kui ka minul kindel usk on, siis pole mu vaev asjata," ütles vanamees.

Eit ei vastanud midagi. Natukese aja pärast pööras ta jutu teise asja peale.

„Parem oleksime võinud õhtupoolikul loole minna. Hein mädaneb juba nädalate kaupa maas, ei saa ega saagi teda

üles võtta. Juhtub kuiv ilm, siis katsu et mõisa saad; vihmaga pole aga midagi parata. Kirikus tehti täna jällegi palvet suure vihma pärast ja ka palvemajas loeti sellest, aga vaat, las jõuab argipäev kätte, jällegi sajab. Näe, metsa tagant läheb juba sõõna. Selle moodiga jääme küll nälga ... kartulid mädanevad ju ka ära ..."

„Sa hädaldad ka tühja," vastas vanamees. „Tänavu võib veel kõike küll saada, ainult kannatust on vaja. Ja kuigi ei saa, mõni asi nüüd. Sügiseks on mul auk valmis, ning siis, eit — pane kaks jalga seina peale ja söö. Meie ei tunne siis saksa ega santi, meie oleme siis Liivamäe vanad ..."

Ja kui Mart natuke aega mõttes oli seisnud, hakkas ta nagu iseeneses rääkima:

„Jumalukene, mis see liivamägi kõik eneses ei varja! Aga kes ütles meile rumalatele ennemine seda. Või arvad sa, et siin asjata tulesid põlemas ja surnuluid tantsimas näikse?" pöördus ta eide poole. „Ja need imelikud hääled, mis ma siin kuulsin. Ehk kui selgeste mulle öeldi: mõõda nii ja nii mitu sammu oma toaukse juurest mööda mäge ülespoole ja hakka siis kaevama ... Kuid uskuma pean ma, kindlasti ja kõikumata ... Seda kinnitati mulle kolm korda ..."

„Jampsides tulevad kõiksugused imelikud asjad ette," sõnas eit.

„Jampsides ... Just nagu ma ise ei tea, kas ma jampsisin või näidati mulle seda unes."

„Aga unenägusid ei pea uskuma, see on patt, koolmeister ütles. Tema teab ju niisuguseid asju, ega ta muidu koolmeistriks pole saanud."

„Olgu ta koolmeister või kirikuõpetaja ise, mulle on see ükskõik, mina jään kõikumata kindlaks ... Unenäo uskumine on patt ... Mispärast see patt on? Jumal andis inimesele une puhkamiseks, ju ta siis ka unenäod andis, ega kuri neid tooma tulnud ..."

„Koolmeister ütles jälle, et unenäod saatana võrgutused on," ütles Liisu.

Mõlemad jäid vait. Vanamehe rinda kippus kahtlus.

Kuidas? Unenäod saatana võrgutused? Ja koolmeister, see vaga palvetaja, kellest kõik kiitusega räägivad, ütles seda? See ei või olla... Aga olgugi unenägu kurjast, kui ta aga head toob. Vanamees tahaks ometi kord vanul päevilgi inimese moodi elada. Ta ei mõtle armulisele parunihärrale vastu hakata, ei, ta tahab ka edaspidi palja peaga tema ees seista ja tema „kintsu kaabata", kuid ta tahaks sealjuures, et terve küla, ei, terve vald ja kihelkond teaksid, kes Liivamäe Mart on. Ta tahaks oma tütre Anna mehele panna, temale tublid pulmad teha ja talle ilusa kaasavara anda. Ta tahaks kõva õlle valmistada, mis mehed nagu kaikaga jalust maha rabab; kõikide pulmaliste pead ja kõhud — viimaste tarvis riputab ta õllele toorest rukkijahu hulka — paneb ta nõnda täis, et nad veel kümne aasta pärast Liivamäe Anna pulmi mäletavad.

Seda kõike ette kujutades ilmus vanamehe kuivanud ja kortsudega kaetud näole uus elujume, kuna poolkustunud silmades kerge rõõmu- ja lootusehelk läikima lõi.

Värav kriiksus ja õue astus Anna. Mõlemad vanad vaatasid tulija poole. Eit tundis oma tütrest heameelt. Kui ilus ja priske ta oli! Terve tema keha avaldas, saledast pihast hoolimata, tugevust ja kindlust. Iseäranis rõõmu sünnitas eidele aga see, et vaga koolmeister viimasel ajal nii suure armsusega Annat igavese elu allika juurde püüdis juhatada. Kui koolmeistril juba kolme last poleks olnud, siis oleks Liivamäe eit oma rõõmuliste arvamistega palju kaugemale läinud, sest ta oli tähele pannud, et koolmeister isegi palvetamise ajal silmi Anna pealt ära ei saa. Ka arvas eit tähele pannud olevat, et koolmeister põlvili lastes igakord end Anna poole pöörab.

„Kas palju marju said?" küsis eit tütrelt. „Sa võiksid nad õige mõisa või poe juurde viia, saaksid mõne kopika raha."

„Ei neist saa kusagile viia, marjad pole ju veel küpsed. Mul on ainult paar peotäit teisi korvipõhjas. Saate ainult mõned ivad suhu pista."

Anna andis korvi ema kätte.

„Kui peened!" ütles ema maasikaid vaadates. „Kas jämedamaid ei ole?"

„Eks neid ole ikka ka, aga me sõime ära."

„Kes meie?"

„Mina ja koolmeister."

„Kas siis koolmeister ka marjul oli?" küsis Liisu rõõmsalt.

„Jah, ta oli igavuse pärast metsa tulnud ja me juhtusime seal kokku. Ta lubas õhtul meile tulla ja siis läheme ühes."

„Soo, või nii. Ta muretseb nii väga meie eest."

„Tead, isa, ma rääkisin koolmeistrile, et sa raha-auku kaevad. Tema ütles, et see saatana võrgutus on."

„Eks sa aga karju tervele ilmale, et su isa raha-auku kaevab. Kogub vargaid kui kaarnaid raisa juurde igalt poolt kokku — siis on sul su lobisemise palk käes."

„Ega koolmeister siis mõni vargapoiss ole," ütles Anna.

„Millal vagad inimesed enne vargad on olnud," aitas eit.

„Kes ta vagadust teab," ütles vanamees, kes sellepärast, et kõik tema tegevust asjatuks pidasid, kiuste püüdis vastu rääkida.

„Kes ta vagadust teab . . ." kordas eit nagu osatades. „Kõik teavad, kes tema palvet kuulamas käivad."

„Kui ta nii väga on, eks ta palugu siis meile kuivi ilmu," vastas vanamees.

Selle peale ei vastanud Liisu ega Anna kumbki midagi. Nad teadsid väga hästi, et kui vanamees kord vastu hakkab vaidlema, siis ta mingi hinna eest järele ei anna. Sellepärast arvasid nad paremaks vaikida. Pealegi pidasid ema ja tütar sagedasti isekeskis selle üle aru, kas vast Mart viimasest haigusest saadik peast segane ei ole, nagu ümberkaudsed inimesed tõendasid. See üldine arvamine näis raha-augu kaevamises kinnitust leidvat. Aga imelik, Mardi usk ja rõõmus lootus kippus ka Liisu südamesse kinni hakkama.

Kui vanamees paar korda korvist maasikaid oli võtnud, hakkas ta jällegi kaevama. Ema ja tütar läksid tuppa.

Natuke enne päikese loojaminekut tuli koolmeister Liivamäele. Mart töötas niisuguse õhinaga, et ta võõra tulemist ei märganudki. Koolmeister vaatas vanamehe tööd pisut aega vaikides pealt ja andis alles siis jõudu. Vanamees kohmas talle midagi vastu ja kaevas edasi.

„Kas see ongi see raha-auk, millest mulle räägiti?" küsis koolmeister. „Ja lausa pühapäeval kaevatakse teda."

„Teistel päevadel pole ju aega, siis peab mõisas olema."

„Ja milleks on auku vaja? Seda pühapäeva rikkumist? Seda pattu?"

„Usk ilma tegudeta on surnud," vastas vanamees lühidalt ja järsku, kuna ta labidaga mulda august välja viskas. Koolmeister jäi arusaamatuses vanamehe poole vahtima ja ütles alles natukese mõtlemise järel:

„Usk ilma tegudeta on surnud... On siis ka sinul usku?"

„Ma usun kindlaste, et mu kätetööl õnnistus on. Jumal ei peta mitte."

„Keda?"

„Mind."

„Kudas nii?"

„Muidugi. See oli ju jumalast, et minule vaesele niisugune õnn osaks sai."

„Missugune õnn?"

„Et mulle see varjatud varandus kätte näidati."

„Vanamees, vanamees! On pattusid, mida ei siin ega ka tulevases elus andeks ei anta," ütles koolmeister tõsise ja pühaliku häälega, „ja sina teed niisugust pattu, kui sa jumalast nõnda mõtled ja räägid. Sa oled ebausu paelus kinni ja ütled, et jumal seda on teinud."

„Mis tõsi, see tõsi ja jääbki tõeks, ning tõde pole patt. Või ei või jumal mind sel kombel aidata? Kas ma vähe oma eluajal puudust ja vaeva olen kannatanud? Eks ma ei või vanul päivil kergemine elada?"

„Su seest räägib lihameel. Mitte patust ihu ei ole saatnud jumal oma poega päästma, vaid hinge. Sinu süda on aga maapealsete asjade küljes kinni. Siin on hädaorg, kuid seda rõõmsamad ja õnnelikumad saame meie ükskord s e a l olema. Et aga sinna saada, selleks on vaja ebausust lahkuda ja tõe tundmisele tulla. Kõigepealt peab aga käskusid täitma. Sina pead pühapäeva pühitsema, ütleb üks käsk. Oled sa seda teinud?"

„Meie ei ela enam käsu, vaid armu all. Mulle on öeldud ja ma teen selle järele. Eksitada ei lase ma ennast."

Enne kui koolmeister ühes Liisu ja Annaga õhtusele palvetunnile läks, tuli ta veel kord vanamehe juurde, et teda noomida, kuid see jäi nüüd tummaks ja tegi tööd edasi. Ka siis ei vastanud ta, kui koolmeister ära minnes „head õhtut" soovis.

Vanamees oli rõõmus, et ta viimaks üksipäini võis olla. Ta pühkis higi otsaeest, istus augu kaldale liivale ja silmitses heal meelel tehtud tööd. Tema vastas teinepool auku istus must pikkade karvadega karjakoer, kes rõõmsa näoga peremehe poole vaatas ja aeg-ajalt saba liputas. Kui aga koer viimaks aru sai, et peremees teda praegusel silmapilgul sugugi tähele ei pane ja tema pead hoopis teistsugused mõtted täidavad, langes ka tema nähtavasti mõttesse ja vahtis pärani silmil metsa poole. Vahetevahel võis tähele panna, et ta ninasõõrmed liikusid.

Vanamees viibis tulevikus, lähedases tulevikus, sest ta alustatud töö pidi juba varsti loodetud vilja kandma. Kui ta aga oma mõtetega just kõige meeldivamale kohale oli jõudnud, kuulis ta õuevärava krääksumist. Vana unistaja vaatas pahameelega sinnapoole.

„Tere õhtust, jõudu!" ütles Metsanurga Kustas. See oli noormees, õige tugeva keha ja siniste silmadega, nagu kevadine pilveta taevas. Ta käik avaldas arglikku ja pikaldast meelt.

„Tere, jõudu tarvis," vastas vanamees nagu vastumeelselt. Nad seisid vaikides teineteise vastas. Vana-

mees ei tahtnud midagi rääkida, Kustas aga ei teadnud, mis ta rääkima peaks. Raha-augu kaevamise lugu oli talle juba tuttav, vanamees ise oli talle oma nägemusest varemalt rääkinud.

„Sa võiksid omale abilisi võtta, töö läheks siis jõudsamine," ütles Kustas viimaks.

„Ainult usklikud võivad seda tööd teha."

„Meie inimesed on kodust ära, läksid koolmeistriga palvele," nimetas vanamees natukese aja pärast. Viimaste sõnade juures tõusis noormehe pea nõksatades kõrgemale, silmad läksid nagu suuremaks ja tumedamaks. Siis libises ta kurb pilk toa poole, sealt õueväravasse ja kadus tumeda metsa alla, kus soe suveõhtu sumenes. Noormehe õlad vajusid nagu enam ripakile, käed lonti, pea norgu. Tervet tema olemust näis tinane raskus rõhuvat. Vaikides seisis ta piipu popsutava vanamehe juures, soovis aga peagi sellele „head õhtut" ja läks pikkamisi kräääksuvast õueväravast välja. Vanamees puhus suitsupilvi õhku ja vaatas pilusilmil talle järele. Ka koer istus alles endisel kohal ja heitis ainult lühikese pilgu äramineja poole, kui õuevärava kräääksumist oli kuulda.

II

Ehavalguse jumi kadus juba hommiku poole, kui Liivamäe õueväravast noormees, reisipamp seljas, sisse astus. Koer jooksis talle esiteks haukudes vastu, jäi aga teisel silmapilgul vait ja kargas saba liputades ning niuksudes tulija najale püsti.

Väsimusest hoolimata asus tulija rinda soe kergendav tundmus, kui ta nägi, et vana Hektor ikka veel teda ära tunneb ja tuhinal talle vastu tormab. Koera rõõmus ja poolkurblik niuksumine tõi noormehele möödaläinud elu meelde. Kui vilets see kõik oli, sealtmaalt, kuhu ta mälestus ulatas. Juba sellest ajast saadik, kus ta jalgu suutis hakata järele vedama, pidi ta mõisaleiba sööma.

Esiteks käis ta sigade juures, mis ajal teda sõraväe kindraliks hüüti, siis pidi ta lammaste järele jooksma, kuna ta viimaks ka loomade karjas käis. Peale seda asus ta teopoisina mõisa tööle.

Noormees võttis oma pambu seljast, vaatas õues ringi ja kuulatas, otsides tuttavaid asju ja hääli: kauget koera haugatamist, pilli üürgamist mõisa pargis, öökulli huikamist, tüdrukute laulu. Aga praegu oli kõik vaikne.

Väsinult istus noormees augu kaldale liivahunnikule ja pidas iseeneses aru, milleks küll seda auku siia kaevatakse. Jalad surisesid ja kipitasid mitmetunnilisest käigust. Koer istus noormehe ette, ajas oma pehmed kõrvad kikki ja omandas selle läbi rõõmsa, nagu äraseletatud vaate.

Nõnda istusid nüüd kaks endist seltsilist vaikides teineteise ees, nagu otsiksid nad vastastikku armsaid poolunununenud jooni, neid meelde tuletades ja uue sisuga täites. Koer liputas heal meelel saba, liigutas kõrvu ja sirutas nina noormehe poole. Selle liikmetesse valgus rammestav raskus, pähe ilmusid mitmesugused elupildid, küll kodusest, küll linnaelust. Nagu viirastus lendas vaimusilma eest mööda, kuidas ta mõisast ja oma isamajast lahkuma pidi ja linna läks tööd otsima — kõik kangekaelsuse pärast.

Mõisasaksad elasid ise harva kodus, harilikult sõitsid nad ainult suvel mõisa, mida võõrad noored mõisnikud valitsesid, endid tegelikus põllupidamises harjutades. Paar aastat oli mõisas õige hea härra olnud. Vahel harva nõudis ta teo- ja vallameeste käest, et need palja peaga tema ees seisaksid. Tema järel tulnud mõisavalitseja parun N. oli aga hoopis teistsugune mees, olgugi et teda alles piimahabemeks võis pidada. Tema ajal oli kutsar mõisas ainuke mees, kellele härra luba andis mütsiga mõisatreppi ilmuda — temal ei olnud ju võimalik ohjade hoidmise pärast mütsi peast ära võtta.

Mõni päev peale mõisa ilmumist, kui parun mõisa maid ja hooneid käis vaatamas, juhtus ta masinarehe juures Liivamäe Hansuga kokku, kes puukoormat pealt

ära ladus. Hans ei pannud lähenevat parunit tähele, ta märkas tema juuresolekut alles siis, kui see kärgatas:

„Miks sa ei teretama mind, lurjus?"

Oleks mõni omasugune sõimamisega Hansu ette astunud, küll ta siis oleks teadnud, mis teha, aga tema ees seisis ju nõndanimetatud saks. Saksa vastu pidi aga teisiti olema kui omasuguse vastu. Sellepärast oli Hans peaaegu nõuta. Ta vahtis natuke aega härrale otsa, kuid käsi ei tahtnud tal kuidagi mütsi juurde tõusta. Selle asemel ütles Hans nagu kogemata:

„Ma ei tunne aulikku saksahärrat," ja hakkas jällegi puuhalgusid koormast võtma.

„Müts peast maha! Sina olema üks siga! Mina olep siit möisa paruniherra! Ma peksap sind kui üks koer minema!"

Sääraste sõnade juures kohkus Hans esiteks ära, siis aga arvas ta, et kui kord juba hullusti on läinud, siis mingu täiesti, nii et teistele teopoistele ja mõisatüdrukutele jutustada ja nende ees uhkustada oleks. Nii siis ei teretanud Hans nüüdki ega võtnud mütsi peast ära. Härra tõstis oma keppi, nagu tahaks ta teopoisi seljas selle kõvadust proovida, kuid nähtavasti tuli ta teopoisi tugevaid liikmeid ja puuhalgusid silmitsedes teistsugusele otsusele ja läks sellepärast mühkides minema — mõisa poole tagasi. Kaks moonakat, mõlemad perekonnaisad, kes natuke maad eemal töös olid ja härra viha pärast ettevaatuseks mütsid peast ära olid võtnud, tulid silmapilk, kui härrat enam näha polnud, naerdes ja käsi hõõrudes Hansu juurde.

„See oli vast tükk! Tubli poiss! Liivamäe vanal on vast poeg!" ütles üks moonamees õnneliku näoga.

Teine moonakas naeris ainult, kuid selles naerus näis terve rõhutud olek ja viha, kuid ka lõpmatu rõõm, nagu kättemaksmise magusus avalduvat, see naer kõlas kui ussi susisemine, kuna aukuvajunud poolkustunud silmades sädemed helkima lõid. Nõnda välgatab eksijale üksik täheke mustade tormist aetud pilvede vahelt üüriikeseks vastu.

Varsti tuli valitseja, lühike paks mehike, kärmel käigul mõisa poolt; juba eemalt võis aru saada, et ta ärritatud oli. Niipea kui ta teomehi seismas nägi, hakkas ta neid juba eemalt sõimama ja sõimas neid, kuni ta nende juurde jõudis. Siin ütles ta Hansule, et ta puukoorma pealt ära peab laduma, siis hobuse kohe mõisa juurde ajama ning koju minema: härra olevat ta lahti lasknud.

„Kui nii on," ütles Hans, „kellele kuradile ma neid puid siis veel laduma pean, lähen kohe ära, parunihärra võib ise puud sülda laduda."

Nõnda Hans ka tegi. Ta jättis hobuse kõige puukoormaga sinnapaika ja läks, valitseja sõimamisest ja ähvardamisest hoolimata. Hans teadis, et ta suure lolluse teeb, kuid viha ja teomeeste kiitused olid temalt igasuguse enesevalitsemisjõu röövinud.

Hans lahkus mõisast jäädavalt. Mahajääjad täitsid hoolega parunihärra nõudmist ja käisid ning seisid igas seatud kohas palja peaga. Sealjuures ülistasid nad salajas Liivamäe Hanssu. Mõni nädal peale seda, kui Hans mõisast lahkus, kutsuti ta kohtu ette ning mõisteti härra teotamise ja omavoliliselt töölt lahkumise pärast kaheks nädalaks kinni. Mõisas anti see kohtuotsus kõikidele teada.

„Liivamäe Hans oli ikka üks tubli poiss," ütlesid mehed isekeskis.

Tüdrukud lisasid hiilgavail silmil juurde:

„Oleks niisuguseid poissa palju!"

Nii lahkus Hans N. mõisast. Vanemad käisid parunihärra „kintsu kaapamas" ja nemad võisid oma kuuendikukoha peale edasi orjama jääda. Hans läks Tallinna. Mõis ja Tallinn — need olid kaks suurt peatusjaama Hansu elus. Kui selgesti nad praegu mõlemad tema silmade ees seisid.

Esimesed aastad elas Hans rahulikult ja rõõmsalt Tallinnas. Teenistus oli õige hea. Hans saatis koju omastelegi raha. Viimasel ajal muutus aga seisukord viletsamaks, sissetulek väiksemaks. Umbes poolteist aastat tagasi algas tööliste seas liikumine: salajased kooskäi-

mised, arupidamised, unistused olukorra parandamisest. See liikumine seisis terves riigis oleva liikumisega ühenduses, oli selle viimase otsekohene tagajärg. Hans oli üks kõige agaramaist liikumisest osavõtjaist. Suure õhinaga kuulas ta oma juhatajate seletusi. Ta ei tundnud neid juhatajaid, kuid ta kuulis nende suust midagi säärast, mis tema oma südames ammugi varjul oli, mida ta aga sõnades avaldada, teistele ütelda ei osanud. Ahnelt luges ta iga salajase lendlehe läbi ja kõiges selles nägi ta kui uut usutunnistust, mis paradiisi maa peale pidi tooma. Siin kuulutati maailma ärapäästmist mitte mingisuguse imeteo, vaid inimeste enese töö ja võitlemise läbi.

Algasid streigid ja tööliste kinnivõtmised, nende vangistamised, kojusaatmised. Nende mõnede sekka, keda Tallinnale kardetavaks peeti ja keda sellepärast linnast välja oma valda saadeti, oli viimaks ka Hans juhtunud. Kahekümne nelja tunni jooksul pidi ta Tallinna maha jätma. Talle oli see õige raske. Kui aga seltsimehed talle meelde tuletasid, et ka maal inimesed elavad, et ka nemad päästjat ootavad ning et igaühe püha kohus on nende silmi avada ja neile pääseteed näidata, siis tõusis Hansul ilus meelitav lootuseläik rinda. Ta tahtis minna ja töötada, ta tahtis sellesse töösse terve oma hinge valada ja kõik, mis sinna aastate jooksul oli kogunenud. Juba ennemalt kujutas ta enesele ette, missugust mõju tema kodukohta ilmumine endiste tuttavate peale avaldab, kuidas ta neile hoopis midagi uut kuulutab, millest neil tänini aimugi polnud.

Nüüd istus ta siin väsinult ja roidunult ning mõtles. Tema südamesse asus joovastav, siiski raske tundmus. Ta vaatas oma ümbrust ja tundis siin nii mitmedki puud ja põõsad ära; need olid aga pikemaks, suuremaks, jämedamaks kasvanud, vanemaks läinud. See tuletas Hansule tema enesegi elupäevi meelde. Kui ruttu nad mööda olid läinud, nagu unenägu, ilma vähemagi tähelepanemiseta. Vanad männid ja kuused olid endised: nad kõngutasid tasakesi oma latvu ja oksi, nagu nad seda siis olid teinud, kui Hans kodukohast linna pidi minema.

Värava tagant metsateelt kostsid inimeste hääled. Koer vaatas tähelepanelikult sinnapoole, ei hakanud aga mitte haukuma. Värava ette jõudes jätsid tulijad suud andes jumalaga. Naisterahvad olid Hansu ema ja õde, meesterahvast Hans ei tundnud.

„Kes see seal istub?" küsis ema Hanssu nähes.

„See on ju Hans," ütles Anna natukeseaegse silmitsemise järel.

„Kelle Hans?"

„Meie."

„Tere varahommikut!" hüüdis Hans augu kaldalt ja tõusis üles. Natukese puhkamise järel olid ta jalad õige kangeks ja valusaks läinud.

„Ennäe imet, kust sina siis siia oled saanud?" küsis ema.

„Tulid meile õige appi heinamaale," sõnas Anna.

Nad pigistasid üksteise käsi. Ema silmitses armsusega, õde nagu kartuse ja uhkusega noormeest.

„Miks sa koju tulid ja meile enne ei teatanud?" küsis ema, kes nagu midagi paha näis aimavat.

„Miks ma tulin ... Tahtsin tulla, muud midagi. Kas teile ehk minu kojutulemine vastumeelt on? Ma hakkan tööle, teie kaela ma ei tule ju; kui saan, hakkan metsas liipreid raiuma, siin tehakse ju neid?"

„Jah, tehakse küll," ütles Anna.

„Meile nüüd vastumeelt ..." sõnas ema. „Ma muretsesin mitu korda, nägin uneski, kui linnast tulijad rääkisivad, et seal mässatakse. Ma kartsin väga sinu eest, sa oled alati ju niisugune tulipea, jooksed kõige ette ... Kas sul tööd oli ka, vabrikud pidivad ju seisma?"

„Miks tööd ei ole, kui aga võimalik oleks teha."

„Noh, kes siis inimest töö juures takistada võib," ütles ema.

„Tuleb ette ..." sõnas Hans mõttes ja vaatas liivamäe sees oleva augu poole. „Mis auk see on?" küsis ta.

„Isa raha-auk," vastas Anna.

„No jah, ta kaevab mäe sisse auku, et varandust leida, mis seal varjul on. Kui ta raskeste haige oli, sa tead ju,

kui ta ära pidi surema, siis näidati talle seda nägemises, ja tema hakkas kaevama, kaevab iga pühapäev," seletas Liisu.

„Ja teie usute, et ta sealt midagi leiab?"

„Ah, kes seda nüüd usub, aga mis sa teed selle viletsuse ja vaevaga," rääkis Liisu. „Ma olen püüdnud ka midagi ütelda, aga või siis tema seda tähele paneb, tead ju, missugune ta on: kaevab edasi. Koolmeister käis siin ja noomis teda jumalasõnaga, aga tedagi ei võtnud ta kuulda, mis siis meist veel rääkida; mind, meid naisi on ta ju ikka lolliks sõimanud... Jah, jumal seda teab, kudas see küll läheb!" õhkas Liisu lõpuks.

„Kust te siis nüüd tulete?" küsis Hans.

„Palvelt, meie käime nüüd palvel, ärkajate juures, oleme nende seas. Koolmeistriga ühes tulime. Oleme kõik ühed vennad-õed," seletas ema poolõnnelikult, pooluhkelt pojale. Anna tundis aga nähtavasti ema sõnadest häbi; ta paled lõid lõkendama ja ta pööras silmad teisale.

„Kes siin nüüd kooliõpetajaks on?"

„Kadak," vastas ema.

„Hans Kadak," täiendas Anna.

„Ta tuli paar aastat tagasi kusagilt kaugelt siia, kus vagad inimesed elavad, nüüd teeb ta ka siinsed inimesed vagaks. Mitmed ei lähe enam kirikusse, seal ei ole selget jumalasõna. Koolmeister ütleb, et sinna ainult jõululaupäeva õhtul ja uue aasta hommikul, pimedas, tulevalgel, minna võib, siis ei ole vanakurja seal," seletas Liisu.

Hansule oli see kõik uudis. Ta oli usuhullustajatest küllalt kuulnud, oli isegi linnas näitemängus neid näinud, kuid seda, et tema oma ema ja õde kord ka nende sekka langevad, ei tulnud tal uneski meelde. Kõik, mis ta nii lühikese ajaga koduste uudistena kuulis, langes tinase koormana tema südamele. Juba ennemalt oli ta otsuseks teinud kodus sellest mitte rääkida, mispärast ta linnast ära tuli; nüüd sai see mõte iseäranis kindlaks. Ta tahtis kõik salajas hoida, olgu siis, et nad kusagilt mujalt asjaloo kohta selgust saavad.

„Kes nüüd mõisa valitseb?" küsis Hans natukese vaikimise järel.

„On üks uus noorhärra," ütles Anna, „pool aastat tagasi tuli teine."

„See parunihärra on juba ammugi siit ära... meie vastu oli ta pärast väga armuline, ei ajanud meid ära, jättis ulualla. Nüüdne noorhärra pidada hea saks olema, jällegi parun. Aga sigadepoissi olla teine ratsapiitsaga peksnud, see pole mütsi peast ära võtnud. Laps, rumal, ei märka ju seda, ei tunne kohust ega seadust. Ehk ei tea, mis see nüüd inimesele teeb, kui ta saksa ees mütsi peast ära võtab, eks pane pärast jälle pähe. Näe, vana Künka taat, kudas tema alati hoolas on. Suvel rukkilõikuse ajal käib, ühes kaenlas müts, teises rukkivihud; paljas pealagi aga läigib päikese käes. Ja kui kaua ta juba kiriku vöölmölder on olnud!..."

Ema sõnu kuulates vahtis Hans mõttes hommiku poole. Talle asus võõrastav ja õudne tundmus rinda, mässis end tema südame ümber ning pigistas, rõhus teda maona. Süda hakkas niisama tuksatama ja surisema nagu ta väsinud jaladki.

Sel silmapilgul astus isa õue. Nähtavasti tahtis ta jällegi raha-auku kaevama hakata, olgugi et vaevalt päikesetõusu aeg võis olla.

„Terve öö otsa olite ära," sõnas ta Liisut ja Annat nähes.

„Tere hommikust!" ütles Hans ja astus isale vastu.

„Kust sina välja oled tulnud?" küsis isa imestades. „Pole sust ammugi midagi kuulnud."

Liisu ja Anna läksid peagi ära, esimene lehmi lüpsma, teine magama. Kirikusse ei pidanud nad täna ega vist iialgi enam minema, või olgu siis, et usklikud ise endale kiriku või palvemaja üles ehitavad ja tema jumala meelepäraselt sisse seavad.

„Miks sa siis nüüd koju tulid ja nii ootamata?" küsis isa pojalt uuesti, kui ta esimeste sõnade peale vastust ei saanud.

„Tuli kord mõte pähe, tahtsin teil aidata heina teha,

või kui muud ei saa, hakkan mõisa metsas liipreid raiuma," rääkis Hans pikkamisi.

„Kas linnas töö otsa lõppes?"

„Töö just mitte, aga himu sai otsa... Tahtsin maale suvitama tulla," naeratas noormees.

„Eks siin ole muidu ikka hea küll, aga mõni seda teab, kudas selle tööga lugu on. Näe, ilmad aina vihmased, pole heinatööst rääkidagi. Võtsin Murakasoo enese kätte — sa mäletad ju veel — oli ilus rohi teise peal; niitsin maha, hakkas vihma lahistama ja — kuni tänini. Käisin paari päeva eest vaatamas, hein ujub vee peal ja sinna ta mädaneb. Ei aita muud, kui mine kisu teine põõsastesse kokku, muidu tuleb saksale heinamaa mäendamise eest veel kahjutasugi maksta. Heinanuuma, suur hulk päivi, peab muidugi asjata mõisa tegema; käisin härra palvel, et ta ometi kahju poolekski teeks — mitte peotäitki ei saa ma ju sealt heina —, aga ei. Ega mõis vihmas süüdi ole, ütleb ta, ilmad on jumala käes, paluge temalt paremaid ilmu. Kerge on ütelda: palu. Eks nad käi küll palumas, meiegi omad terved ööd kodust ära, eks näe, mis sellest tuleb. Kõik lähevad pühaks, kirikus ei taheta enam käia, see jäägu või tühjaks."

Hans ei öelnud selle kohta midagi. Ta küsis:

„Lähed jälle raha-auku kaevama?"

Sellega andis ta isale mõista, et ta juba teab, mis auk seal mäe sees on.

„Jah, paar pühapäeva olen ma juba tööd teinud," vastas vanamees, nagu oleks tema töö täiesti harilikku laadi.

„Kudas sa tohid seda auku kaevata, kas sa mõisast luba oled küsinud?"

„Ah, tühja ka; juba olla mõisas teada. Saks ja valitseja olla ainult naernud: head ja armulised härrad."

Vanamees jäi natukeseks ajaks mõttesse. Tal tuli korraga tahtmine tervet raha-augu lugu pojale ära jutustada, nagu ta seda juba mitu korda oli teinud. Selle loo jutustamise tung oli talle haiguseks saanud, sest selle läbi püüdis ta kõikidele selgeks teha, et tema, Liivamäe

vanamees, iseäralik inimene, äravalitud hing teiste seas on, sest mistarvis oleks muidu temale tuldud niisuguseid asju teatama. Nüüd ei leidnud ta aga kuidagi parajat ja sündsat põhjust, kuidas oma jutustamisega peale hakata. Kogemata kombel tuli aga Hans isale appi, kui ta nagu möödaminnes nimetas:

„Ja sa loodad sealt midagi saavat . . . leidvat?"

Isa vaatas tungival poolpalavikulisel pilgul poja peale, nagu tahaks ta seeläbi oma sõnadele iseäralist mõju anda, ja ütles siis:

„Kudas võiksin ma selles kahelda. Kahtlus on lootuse lõpp. Mulle öeldi, näidati, seletati — ja võimata on seda unustada. Või oli ainult see! Veel palju muud . . ."

Hans vaatas isale näkku. Ta arvas, et ta seda esimest korda näeb, niisugune iseäralik kirg ja kindlus helkis tema silmis ja näojoontes. Isa mõtles, et poeg midagi küsida tahab, ja jäi sellepärast natukeseks vait. Siis rääkis ta edasi:

„Isegi taeva- ja põrguteed näitas ta mulle ära."

„Kes näitas?"

„See mees . . . Meie läksime üle kuivanud jõe, selle põhjas oli märg muda, kus päiksepaistel väiksed vingerdajad roomasivad. Jõel oli ümmargune valgeks kooritud palk peal. Meie pidime mööda palki jõest üle minema. Ma ei julgenud minna. „Mine aga julgeste — ütles saatja — siit langevad ainult ristimata lapsed sisse. Näed sa neid vingerdajaid seal muda sees. Need on nemad. Siin roomavad nad igaveste." Aga kuhu siis surnult sündinud lapsed saavad? küsisin mina. „Nendega ei ole taeval ja põrgul midagi tegemist," vastas tema. Kui meie edasi läksime, jõudsime kahe tee juurde: üks oli kitsas, mudane ja sügavate roobastega, teine lai ja sile kui kanamuna. Esimene pidi taeva, teine põrgu viima. Ma küsisin, mispärast taevatee nii mudane ja sügavate roobastega, kuna põrgutee nii ilus on. Mees vastas kitsa tee peale näidates: „Siit minejaid on palju ja kõik jalgsi või puu-assidega vankritel; teist teed sõidetakse aga tõldadega, jalgratastega. Kõik, kes jalgsi või

väikeste vankritega tulevad, lähevad väikest, teised suurt teed mööda" . . ."

Hans vaatas isa poole; tal oli, kui teeks see nalja, kuid isa nägu oli pühalik-tõsine.

„Ma küsisin, kas ma ei võiks nüüd kohe siit taeva poole minema hakata. Tema ütles, et ma enne veel koju pean minema ja omakseid aitama, õnnelikuks tegema. — Millega mina neid õnnelikuks võin teha, eks saksad muretse eide ja tütre eest; nad on ennemalt neile tööd andnud, eks nad anna edaspidi niisamuti — ütlen ma. „Ei, sa pead koju minema," ütleb tema ja küsib: „Kas oma maja ees seda liivamäge tead?" — Miks ma seda ei peaks teadma — ütlen ma. „Noh, vaata, seal mäe sees on varandus varjul, ja selle pead sa sealt välja kaevama. Kuid sa ei pea ennast kellestki eksitada laskma. Mitte kaevamine, vaid usk, mis kaevamise juures on, toob varanduse maa seest välja, ilma usuta on kaevamine paljas kaevamine." — Sellepärast ongi seal mäel mõnikord ulgumist kuuldud ja kontide tantsimist nähtud? — küsisin mina. „Nojah," vastab tema. Pärast seda seletas ta mulle kõik, mis tarvis, ära ja saatis mind üle palgi tagasi. Ristimata surnud lapsed vingerdasivad ikka alles jõe põhjas sooja muda sees; nad olivad kui väikesed valged ussikesed. Üle jõe jõudes kadus minu saatja korraga ära ja ma tulin üksipäini tagasi."

Vanamees hingas nagu kergemalt ja vaatas küsivalt poja peale. See pööras silmad isa küsiva pilgu eest kõrvale. Mis pidi ta kõigest sellest arvama? Oli ta isa veelgi poolhaige, jampsis ta alles praegu? Oli see unenägu? Ei, sest isa oli valmis labidaga auku minema, et kaevama hakata.

Et mägi selgest liivast koos seisis, langesid augu kaldad sagedasti sisse ning sellepärast pidi vanamees kaevamises mitmekordset tööd tegema. Selle peale ei pööranud ta aga suurt tähelepanu, sest peaasi polnud ju mitte kaevamises, vaid usus, mis kaevamise juures oli.

„Kus kohal hea vaikne magada oleks?" küsis Hans.

„Mine aidalakka, seal on natuke värskeid heinu; need

on ainukesed heinad, mis me tänavu haljalt kätte oleme saanud . . . Aga kas sa enne süüa ei taha?"

„Ääh, tühja ka, hea, kui puhatagi saab."

Hans puges aidalakka magama, aga siiski pidi ta enne natuke kehakinnitust võtma, ema ei andnud talle muidu rahu. Vanamees hakkas kindlas usus tööle. Päike tõusis kõrgemale; värisevad kiired virvendasid augu kaldale pillutud kollakal liival. Augu põhjani, vanameheni, nad ei küündinud, liiga viltu langesid nad alla. Pärast aga, päikese kõrgemal seisul, oli ilm juba pilves ja tibas jällegi vihma.

III

Mõne nädala pärast oli kodukoha ja tema ümbruse elu Hansule juba õige tuttav. Ta leidis peaaegu kõik endised elanikud ikka veel siitsamast. Ainult mõned vanad hallpead olid sinna läinud, kust enam ükski tagasi ei tule ja kus nad oma siinsest vaevast ja viletsusest jäädavalt lootsid lahti saada. Ka olid mitmed neiud, keda Hans omal ajal oli tundnud ja kellega ta mõisapargis oli tantsinud, ära kadunud: mehed olid nad ära viinud — kusagile eemale. Hans käis nüüdki veel mõisapargis, kuid siin oli kõik nii igavaks muutunud. Tantsijate, lauljate ja mängijate sekka oli hulk noori inimesi siginenud, kes varemalt lastena puude alt teiste nalja pealt vaatasid. Hans nägi neid naeratavat ja naljatavat, aga teda jättis see külmaks.

Hansul olid koju tulles teatud mõtted rinnas varjul. Mida enam ta siinset elu tundma õppis, seda enam tuli ta otsusele, et tal siin midagi teha pole. Kõik näis uinuvat . . . endist viisi uinuvat.

Uinus uhke mõis, uinusid tema elanikud, uinus tume park, kuigi tantsupaarid tema varjul keerlesid ja laulu-hääled rõkkasid, uinusid isegi nagu tantsijad, lauljad, naerjad. Tuksatust tundis Hans ainult siis, kui ta nägi, missuguse iseäralise heameelega püüti mõisasakstele sel-

lega rõõmu valmistada, et nende ees müts juba eemalt kaugelt peast ära võeti. Ainult mõningad noored olid teistsugusele otsusele jõudnud. Hans tundis seda tinast koormat, mis juba koduteel talle rinda oli asunud, ikka raskemaks minevat. Mõisateenijaist hoidis ta nähtava heameelega eemale. Pühapäeviti oli ta enamasti kodus või hulkus metsas ümber. Kõige tihedamini käis Metsanurga Kustas Liivamäel. Enamasti istus ta vaikides Hansu seltsis või küsis ühte ja teist linna-elu üle järele.

„Tahad sa ka linna minna?" küsis Hans ükskord temalt.

„Ei," vastas Kustas lühidalt.

„Mispärast?"

„Mis ma seal tegema hakkan?"

„Tööd."

„Aga kui tööd ei saa?"

„Küllap saab, kui otsid."

„Aga miks sa siis koju tulid?"

„Mina ... Ma tahtsin ... mul oli tarvis tulla."

Nüüd ei öelnud Kustas enam midagi. Ta silmitses ainult Hansu linnariideid ja arvas nende järgi, et Hans mitte tööpuuduse pärast maale pole tulnud.

Hans omalt poolt pidas aru, kas ta Kustasele asja seisukorra otsekoheselt ära peaks seletama või niisamuti jätma. Ta oleks tahtnud nii heameelega rääkida, ta oleks tahtnud endale seltsimeest leida, kellega ta otsekoheselt mõtteid oleks võinud vahetada. Kas võis ta aga Kustast usaldada? Kui ta selle üle järele mõtles, sõnas viimane endist juttu jätkates:

„Mul on ju vanemad."

„Mis sellest?" vastas Hans. „Mul olid ju ka vanemad."

„Aga meil on ju väike ostetud koht ning vanemad on juba vanad."

„See koht ei toida ju teid, mõisametsas tööd tehes maksate koha võlgasid."

Mehed vaikisid jällegi.

„Ma tahan hakata naist võtma," ütles Kustas natukese aja pärast.

„Mis sest on; seda võid ka linnas teha," vastas Hans.
„Linnas . . . Aga kui seal ei ole, keda võtta tahaksin?"
„Kas sul siis siin on?"
„On."
„Mina tunnen teda?"
„Tunned."
„Ammugi juba?"
„Ammugi."
„Noh, siis võta naine ja sõida ühes temaga linna."
„Mõni seda teab; ka siin võiks elada, kui . . ."
„Mis kui?"
„Kui naisemees oleksin."
„Mõni mõis nüüd! Tee pulmad ära ja asi tahe."
„Eks ta ole küll, aga siiski on nii veider sellega peale hakata."
„Veider . . . Kõik on veider."
„Sa võiksid mulle abiks olla, sa oled nii sõnakas ja julge."
„Isameheks tulla? Mis?"
„Ei . . . muidu."
„Sa võiksid temaga rääkida . . . talle mõista anda."
„Et sa teda omale naiseks tahad?"
„Nojah."
„Küll oled aga mees, kardad tüdrukule seda ütelda. On ta ehk sinust vanem?"
„Ei, noorem."
„Ja sa kardad ikkagi. Mõtled, et kisub silmad lõhki?"
„Mitte just seda . . ."
„Ükstapuhas, ma võin sind aidata, kui see mul korda läheb," ütles Hans, „kuid kõigepealt pean ma teadma, kes ta on."
Hans ootas Kustase käest vastust.
„Mis seal nüüd teada on," rääkis see, „eks sa või juba isegi arvata, või ma siis muidu sinule oleksin rääkima tulnud."
„See tähendab, kui ma õieti mõistan, sa tahad minu õde Annat?"
„See mõte on mul küll juba ammugi . . ."

„Või juba ammugi ja ei julge temale seda ütelda?"

„Mis seal nüüd julgeda, aga mina ei saa sellega hakkama. Ta on alati nii elav ja sõnakas, kuulan aina teda, ja nõnda läheb päevast päeva. Ta naerab mind veel pealegi. Viimasel ajal pole ma teda näinudki."

„Ta käib ju koolmeistri juures palvetunnil." Hans jäi natukeseks mõtlema ja lisas siis iseäralise heameelega torkavalt juurde:

„Nad on kõik õed-vennad, teretavad suuandmisega ja jätavad suuandmisega jumalaga."

„Ja Anna ka?"

„Anna ka, ta on ju ka õde."

Kustas läks näost punaseks. Ta tahab Annat endale naiseks, ja see laseb ennast teisi mehi suudelda.

„Sa jääd mõttesse? Läheb ehk naisevõtmise himu üle?" küsis Hans.

„Ei!"

„Tead, Kustas," hakkas Hans natukese aja pärast: „Kui sa minu õe ära võtad, küll mina tal juba siis palvelkäimise ära keelan — siis läheme üheskoos kõik linna, tööd ja leiba leiame ikkagi. Praegu ei või ma aga linna minna, sest mind aeti sealt välja."

„Aeti välja? Kes ajas?"

„Politsei."

„Mispärast ta sind välja ajas?"

Hansul oli heameel, et ta asjaga niikaugele oli jõudnud. Tal oli ometi inimene, kellele ta kõik rääkida võis, mis temale linnas aasta jooksul oli seletatud. Ta rääkis kaua ja palju ning ehtis oma mõtteid ja tulevikulootusi kõige ilusamate värvidega. Kustas kuulas ja imestas uskmatult. Siiski muutusid nad Hansuga sellest ajast saadik üheks hingeks ja hakkasid palju sagedamini kokku puutuma kui tänini. Kustas lootis Hansult, et see peagi õega räägib ja temale lõpliku otsuse teada annab, kuna Hansul ometi ainuski hing oli, kes tema mõtetele kaasa näis tundvat, kellele ta oma plaanidest võis rääkida. Temaga ühel nõul lootis ta siin metsanurgas midagi korda saata.

Kustasega peaaegu iga päev kokku puutudes arvas Hans selle silmist lugeda võivat, missuguse tungiga ta oma saatuse otsust ootas. See ei olnud ka sugugi ime, sest juba nii kaua oli Kustas neid salajasi mõtteid, mida ta Hansule avaldas, kõigile teadmata oma hinge varjulisemas nurgakeses pesitseda lasknud. Need mõtted ja tundmused olid tema hinge luupainajaks saanud. Kui ta midagi tegi või kui ta kusagile läks, siis tegi ta seda ikka nagu Anna pärast. Läks ta pühapäeval kirikusse, siis tegi ta seda ainult selleks, et Annat näha. Ja nii sagedasti pidi ta kirikus märkama, et ta mitte õpetaja sõnu ei kuulanud, vaid et ta kõige hingega Anna paksude valkjate juuste juures viibis, mis teiste naiste peade vahelt silma paistsid. Ta püüdis oma pilguga iga väiksemagi liigutuse kinni, mis Anna tegi. Juhtus aga neiu oma silmad tema poole pöörama, siis lõi ta oma pilgu kohmetult maha või pööras selle kõrvale. Läks Kustas laupäeva- või pühapäeva-õhtul mõisaparki või kusagile mujale, kus noorte inimeste laulu- või pillihääl kostis, siis tegi ta seda alati tagamõttega, et ehk on ka Anna seal. Oli see nõnda, siis võis Kustas ööd läbi istuda, teiste nalja pealt vaadata, seda isegi kaasa teha; puudus aga Anna, siis oli ka Kustase lust silmapilk möödas: ta läks kodu poole tagasi või sammus Liivamäe värava taha, et seal metsa alt õue silmitseda, kas ta ehk Annat ei juhtu nägema. Sai talle see õnn osaks, siis astus ta norus peaga ja raskel sammul koju, mõtles, unistas. Pikaldase loomu ja nosi olekuga ei suutnud ta iialgi neidude südameid enda poole võita, ja keda ta võita oleks suutnud, neid ei tahtnud ta. Liivamäe Annale, kelle järele nii mitmed noormehed hiilgavail silmil vaatasid, ei julgenud ta läheneda. Seda suurema hoolega piilus ta tema järele salaja, kaugelt. Kustas tundis ta sealtmaalt ära, kust ta teda nägema ulatas. Anna kõige väiksem liigutus oli talle tuttav ja pani ta südame kiiremalt tuksuma, vere soontes rutemalt voolama. Ta teadis, kuidas Anna rätikut peas kannab, kuidas ta käib, kuidas ta rukki-peotäit rukkilõikuse ajal üles tõstab, kuidas ta niidab ja riisub. Iseäranis tuttav oli talle aga

Anna hääl, tema hele naer. Niisugust häält ja naeru ei olnud kellelgi. Hans tundis ta kas või terve ilma naiste naeru hulgast ära. See naer tungis kui punaseks aetud raudora südamesse, kui ta mõne teise noormehe naljakate sõnade peale kuuldavale tuli; naeris aga Anna mõnel muul põhjusel, neidude seltsis olles, siis oli see naer piinlik-magus, pehme, nagu siid ja samet: ta soojendas, sulatas, muutis terve ilma teiseks.

Et Annat näha, selleks oli Kustas ükskord ärganute palvetunnilgi käinud, kuna see talle muidu vastumeelt oli. Palvetunnil ei kuulnud ta muidugi mitte palveid ega noomitussõnu, vaid vahtis Annat, kuulas tema lauluhäält, mis teiste seast selgesti kõrvu kostis. Hans omakorda püüdis nii mõnigi kord õega lähedalt juttu ajama hakata, aga ikka tundus mingisugune läbipääsematu takistus nende vahel. Endisest plikast oli täiskasvanud neiu saanud, kelle tahtmisi ja tundmisi vend ei mõistnud. Nagu oleks venna ja õe vahele kerkinud sein, mille purustama peab, kui teineteisele läheneda tahetakse, teineteise usaldust võita mõeldakse. Vahekord külmenes veel sellest, et Anna emaga üheskoos palvel käis, kuna Hans selle kohta sagedasti teravaid sõnu tarvitas.

Hans võttis nõuks seda asja teiseks muuta, ta tahtis ise palvele minna ja tundma õppida, mis inimesi sinna kokku veab. Ja Kustas oli nõus temaga kaasa minema.

IV

Oodatud laupäeva-õhtu oli käes. Liivamäe Liisu ja Anna olid juba palvele läinud. Täna ja homme pidi palumine iseäranis suur olema, sest keegi kuulus palvevend kusagilt kaugelt oli siia tulnud, et vendade ja õdede usu suurust ja kindlust tundma õppida.

Mart ja Hans olid üksipäini kodus; nad istusid raha-augu lähedal oleval puupakul. Vanamees ei läbenud priiajal üldse mujal viibida, kui aga raha-augu juures. Hansu uute riiete peale vaadates küsis ta:

„Kuhu sina siis veel minna tahad, külasse või?"

„Mina?" küsis Hans vastu ja lisas natukese aja pärast juurde: „Ma ootan Kustast, me tahtsime ka palvele minna."

Isa vaatas suuril silmil poega, nagu tahaks ta öelda: „Või juba nii kaugel." Tõepoolest jäi ta aga vait, lõi silmad mõttes maha ja pööras nad siis raha-augu poole.

Natukese aja pärast ilmus Kustas värava taha, kuhu Hans talle vastu läks, et üheskoos metsa alla kaduda.

Vanamees istus endist viisi, piibutades puupakul. Tal oli hea oma liikmeid nädalasest tööväsimusest puhates. Pärast ei andnud süda talle rahu; ta tõusis püsti ja astus raha-augu kaldale. Jälle oli vihma tagajärjel tükk kallast sisse langenud ja see andis vanamehele uut asjata tööd. Aga seda ei pannud ta tähelegi. Mõttesse vajudes nägi ta peagi taeva- ja põrguteed ning ristimata lapsi sügavas mudas vingerdamas. Ka tulevik avanes ta ees: raha-auk oli juba valmis ja tõotused täide läinud.

Hans ja Kustas sammusid mööda metsa-alust edasi. Soe ja niiske õhk piiras neid imelise pehmusega. Mets oli vaikne. Ainult harva kuuldus siit ja sealt mõni hääl, mis nagu hirmu- või rõõmutuhinas tuhatnelja metsasügavusse põgenes, kus ta nagu hinge kinni pidades üldist vaikust kuulatama jäi. Vahel tuli aga vastasolevatest kohtadest kaks häält korraga kuuldavale ja siis näis, kui tormaksid nad kõige suuremas kirgedetuhinas teineteise kaenlasse ning mässiksid endid ihulikult ja hingeliselt teineteise hõõguvate kehade ümber. Paar tähte pilgutasid kavalalt ja kelmikalt teineteisele silma.

Juba tüki maa peale kostis palvetajate laulmine. Hans ja Kustas leidsid õige suure hulga inimesi Allika pere kaunis ruumikast kambrist. Kambri uks oli lahti, nii et igaüks, kes aga soovis, vabalt sisse võis astuda. Noormeeste tulemist ei pandud nähtavasti tähelegi. Nad ei astunud kambrisse palvetajate sekka, vaid jäid kotta püsti seisma.

Palvetajail olid väikesed lauluraamatud käes ja nad laulsid, laulsid kaua ja nähtava vaimustusega. Siin oli

vanu ja noori, mehi ja naisi. Pahemat kätt ukse kõrval, seina ääres, istus umbes viiekümne-aastane mees, tõsise, mõttes ja nagu kurva näoga. Otsaesine oli tal kortsusid täis. Kui aga Hans tema suule ja silmadele vaatas, siis arvas ta seal pilkavat saatanlikku naeratust alatasa lehvimas nägevat ja Hansule tundus, et see mees irvitab just neid, kes kambrisse sisse ei julge astuda. Käed olid tal kõvasti risti pandud ja iga laulu vaheajal sosistas ta aegajalt kaunis valjusti: „Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!" Nende sõnade juures jäi aga tema nägu täiesti muutumatuks ning pilkav naeratus lehvis endist viisi tema huulte ümber ja silmis.

Tema kõrval istus umbes neljakümne-aastane mees valkjate juustega ja laia lahke ning äraseletatud näoga. Selle mehe otsaesine oli lage ja kõrge, silmades helkis õnne- ja rõõmuhelk. Ka tema huulte ümber mängis naeratus, aga kui hoopis teistsugune oli see! See oli lahkusest, rõõmust ja õnnest sündinud magus muigamine. Niisugust naeratust näed ainult lapse näol, kes kaua aega nälga kannatades üksipäini kiigus on nutnud ja kelle juurde viimaks ema ruttab ja talle rinna suhu ulatab. Lapse silmis pole jõudnud veel pisarad ära kuivada, kuid ta naeratab siiski, naeratab õnnelikult ning püüab oma jalga liigutada, mis mähkmetes kõvasti kinni on. See õnneliku naeratusega mees ei vaadanud otsekohe omaette, ei ka ülespoole, vaid tema silmad seisid poolviltu ahjunurgal, kus midagi, ka prussakaidki näha polnud.

Otse ukse vastu, seina ääres pingil, istusid muude seas kaks noormeest — üks vahest alla, teine üle kahekümne aasta —, kes ühest raamatust laulsid. Nooremast paistis poisikese upsakus ja lollus; vanem, kes taadi viisil endale prillid nina peale oli pannud, laskis pea iseteadvalt ja enese väärtust ära tundes teise õla peale viltu langeda. Nad mõlemad laulsid kõigest jõust ja heitsid pilkusid ukse poole, kus Kustas ja Hans seisid. Iseäranis silmitsesid nad Hanssu, kellel paremad riided seljas olid. Pril-

lidega noormees vajutas oma pea veel tugevamini parema õla peale, nagu tahaks ta öelda:

„Mis su uued riided tähendavad, aga vaat, mis meie oleme."

Naisterahvad istusid keset tuba pinkidel ja toolidel. Kõik laulsid vaimustatult. Iseäranis paistis nende seast noor, ilusa puhta ja värske näoga neiu silma, kes Liivamäe Anna kõrval istus ja temaga ühest raamatust laulis. Kustas ei pannud seda neidu tähele, tema silmad seisid ainult Annal. Seda enam silmitses teda Hans. Ta ei suutnud mingil viisil aru saada, kuidas see ilus, otsekohene ja tark nägu siia teiste sekka oli juhtunud ja veel nii noorelt. Mis ajas teda nõnda paluma? Kui vanemad inimesed siia kokku voolasid, siis oli neil ehk selleks küllalt põhjust. Aastad ja ajad olid viletsad ja näisid ikka viletsamaks muutuvat, ning abi ega armu polnud kusagilt loota. Sissetulek jäi aasta-aastalt väiksemaks, kuid mõisnik kergitas alatasa renti ja suurendas tööpäevade arvu. Vanakesed lootsid ainukest abi ülevalt, nägemata isa käest, ja nad tulid selleks kokku, et teda paluda, kuni ta ükskord nende palvetamist kuuldes tüdineb ja nende elukorda kergitab. Ka oli palvetajate seas hulk niisuguseid, kes terves ümbruses oma eluviiside pärast väga halvas kuulsuses seisid; need tulid siia nähtavasti selleks, et rõhuvast südametunnistusehäälest lahti saada ja endid igavesest piinast päästa. Peaasi oli aga see, et neid palvel käimisel nende sekka vastu võeti, keda kõik vagadeks pidasid. Tundus, nagu oleks vagadus ainuke patt, mida nad veel polnud maitsnud. Nüüd võisid nad palvet pidada, võisid neile meeleparandamist ja patustpööramist kuulutada, kes ennemalt nende kui langenute peale kõrgelt alla olid vaadanud. See kõik oli nii meelitav ja kaasakiskuv. Siin oli neidusid, kelledest nii palju räägida teati ja kes oma kehas kantud noored eluidud olid kõrvale toimetanud. Siin oli aga ka parandamata haigeid ja vigaseid. Ja need kõik otsisid troosti, kergitust ja ärapäästmist. Kuid mida otsib see ilus noor, pealtnäha elurõõmuline, unistavate mustade silmadega neiu?

Mis koormab tema südant? Ta terve olemus on alles nii süüta ja karske. Neiu laulis aga kõigest väest ja ta hele hääl kostis teiste häälte seast selgesti välja.

Laua ääres akna all istus koolmeister vaga ja pühaliku näoga. Ta huuled olid kindlasti kokku litsutud; pidi arvama, et ainult pühad ja vagad sõnad neid avada suudavad. Vanad eided vaatasid aukartuses ja lootuses tema poole.

Praegu sai laul otsa. Vahetati selle üle mõtteid, kas veel laulma peab või tuleb palvet lugeda.

„Laulame laulu nr. 27 veel ära, see on nagu mesi mu huultele ja nagu Jeesuse veri mu suulaele," ütles lapselik-õnneliku näoga mees helde ja armulise häälega. „See laul on mu hingele ja südamele nii armsaks saanud, et ma igal pool, kus ma oma armsate õdede ja vendadega kokku saan, teda laulda palun."

Viimastest sõnadest arvas Hans aru saavat, et rääkija kaugelt tulnud palvevend on. See pöördus oma kõrval istuja poole ja küsis:

„Tunneb ka sinu hing, armas vend, niisugust magusust sellest laulust?"

„Mu hing tunneb ikka magusust, kui ma lauldes Jehoova hoonetes viibin," vastas kõrval istuv vanamees, vaatas küsija peale ja naeratas jällegi pilkavalt, irvitavalt. Teisel silmapilgul sosistas ta aga harjunud viisil:

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!"

Jällegi algas laul, ja mida rohkem lauldi, seda suurem tuhin, seda suurem vaimustus näis lauljate üle võimust võtvat. Mitmed, nende seas ka Liivamäe Anna kõrval istuv noor neiu, karjusid juba peaaegu hullustuspalavikus.

Laul lõppes. Koolmeister pidi palvetamisega algama. Sissejuhatuseks arvas ta tarvilikuks öelda, et tema oma sõnadega vendi ja õdesid täna kaua kinni ei taha pidada, sest vististi on nii mõnelgi teisel vennal palav tung vaimu väljavalamise järele.

Tema palvetamine ei kestnud ka tõesti kaua.

Niipea kui koolmeister lõpetas ja mõnda teist, kes vaimu on saanud, oma asemele kutsus, tõusid korraga viis-kuus meest üles ja tõttasid teiste seast laua poole; nad kõik tahtsid armsaid vendi ja õdesid nõnda õpetada, nagu vaim seda neile selgesti andis rääkida. Muude seas olid ka pilkava naeratusega vanamees ja kaks noormeest. Et vanamees lauale kõige lähemal seisis, sai ta laual olevad raamatud kõige enne oma kätte ja sellepärast oli temal palvetamiseks eesõigus. Teised taganesid oma paikadele. Palvelugeja näolt ei kadunud endised jooned, nad muutusid veel selgemaks, kavalus tema huulte ümber võttis veel pilklikuma kuju. Ta luges esiteks raamatust midagi ja hakkas siis seda seletama. Jutt oli pulmadest ja pulmariidest. Jutlustaja leidis, et suuremal hulgal koosolijaist pulmariided seljas olevat, kuna mõnel üksikul nad puuduvat. Muude seas tegi ta otsese tähenduse Kustase ja Hansu kohta, kes sellepärast kartvat kambri astuda, et neil õiget pulmakuube ei ole. Palvetaja rääkis kaua ja kujutas peaasjalikult piinasid, mis neile osaks saavat, kellel õige pulmariie puudub. Ta rääkis hammaste kiristamisest, karjumisest, vingumisest, ulumisest, karvadekiskumisest. Selle vastandina ülistas ta äravalitud pulmaliste rõõmu, nende söömist, joomist, lustlikku trallitamist, laulmist ja mängimist.

Mõned eided ja taadid ohkasid ning vaatasid hirmu ja kahetsusega ukse poole, kus peale Kustase ja Hansu ka mõned teised noormehed seisid.

Sellele palvetajale järgnes prillidega noormees. Uhkelt ja käskivalt astus ta laua äärde. Ta luges linnukestest ja lilledest välja peal. Ta rääkis iseteadvalt ja ta hääl muutus rääkides kord-korralt kindlamaks, sõnad karmimaks. Tema ei ähvardanud enam ainult väljasseisjaid tule ja tõrvaga, vaid ta kuulutas kõikidele igavest piina, sest kõik olevat käskudest üle astunud ja jumala aust ilma.

Niisugused sõnad avaldasid koosolijatele imelist mõju. Ohked läksid sagedamaks ja valjemaks; siit ja sealt kostis juba nuuksumine ja Issanda nime appihüüdmine.

Endine palvetaja kordas aeg-ajalt: „Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!" ja ohkas ise. Tema kõrval istuja oli oma silmad ahjunurgalt lae poole tõstnud, kus ämblik oma võrgud välja heitis ühe looma katseks, keda ta palvetajate silma all tahtis õgida; vaataja pilk avaldas endist viisi lapselikku õnne ja rõõmu, ainult pisut tumedamaks oli see muutunud. Kõrgel ja laial otsaesisel tulid väikesed kurvad kortsud nähtavale.

Hirmus kohtumõistja raksus aga edasi; ta suust tulid kõige kohutavamad sõnad kuuldavale. Need olid igapäevase elu sõnad, nendes hõõgus palavikuline jõud ja võim, sellepärast avaldasid nad ka mõju. Kohtumõistja käskis patuseid oma põlvedele langeda ja jumala käest ühel meelel armu paluda. Ohkamised Issanda, Kristuse, Jumala, Talle, Jeesuse jne. poole läksid ikka sagedamaks. Juba oli nuttu ja ulumist kuulda. Nutsid niihästi vanad kui ka noored.

Ka Liivamäe Anna pühkis oma silmi. Tema kõrval olev ilusa näoga neiu nuuksus juba; ta huuled sosistasid sõnu, milledest Hans aru ei saanud, ehk ta küll hoolega kuulas.

„Teie, vingerdajad ussikesed, heitke kummuli oma vihase Issanda ette ja hüüdke ning kisendage tema poole, et ta teie peale halastaks. Teie patukoorem on nii suur, et päike pimedaks läheb, et vihm enam iialgi otsa ei lõpe, et me nälga peame surema, et see maja ühes kõrge taevavõlvi ja tähtedega meie peal kokku langeb ning meid lömaks vajutab, pihuks ja puruks teeb . . ." karjus rääkija.

Ja kõik lasksid kummuli, mõned kõhuli ning oigasid, ägasid, palusid, hüüdsid. Ilusa näoga neiu karjus valjusti, ta hääl kostis teiste seast selgesti välja. Ta juuksed olid lahti läinud ja langesid mustendavate linadena põrandale. Kui ta oma pea üürikeseks üles tõstis, nägi Hans, et ta silmad olid nutust punased, huuled nagu lõpmata valust viltu kistud ja ta terve nägu hõõgumas oli.

Kõigest karjumisest ja nuuksumisest käis aga noomija vali hääl üle ning ta kordas peaaegu ühti ja neidsamu

ähvardavaid ja hirmutavaid sõnu. Seina äärest kostis: „Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!" Nende sõnade juures ajas hüüdja ennast iga kord natuke üles ja laskis oma uurivad silmad toas ringi käia, nagu püüaks ta salamahti teada saada, kas ka kõik kummuli on ja karjuvad. See uuriv pilk libises iga kord ka üle ukse peal seisjate ja siis tuli temas nagu irvitav, otse saatanlik helk nähtavale.

Kaua kestis nutmine ja ulumine. Viimaks ometi lõpetas palvetaja; ta jõud oli nähtavasti otsas. Oma paigale minnes vaatas ta uhkusega ümber, nagu tahaks ta ennast nende ohete, nutu ja hüüetega ülistada, mida tema sõnad inimeste suust olid kuuldavale toonud.

Veel tegid paar venda, kellel vaim peal oli, palvet, kuid nemad ei suutnud suuremat mõju avaldada. Pärast neid astus koolmeister uuesti laua äärde. Poolhirmunud nägudega vaatasid kõik tema poole. Kõikidel oli juba teada, mis see tähendab, kui koolmeister teist korda laua äärde asub. Tema liigutustes oli kindlat tahtmist, kättemaksu- ja võitlushimu märgata. Ta luges visklabidast, aganatest, nisudest, variseridest ning vee ja vaimuga ristimisest. Ja nüüd algas nende sõnade seletus. Armuta ja kalk oli kõneleja hääl; tema suu muutus tulepurskava mäe avauseks, mis leekisid ja keeva laavat välja ajab. Jällegi visklesid inimesed põrandal. Karjumine ja ägamine muutus otse meeleheitlikuks. Selle hulka kostis aga endise külmuse ja osavõtmatusega:

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!"

Inimesed kargasid põrandalt üles, lõid käsi üle pea kokku, krigistasid hambaid, murdsid sõrmi ja palusid jumala käest armu, kuid see ei kuulnud neid. Näis, kui lamaksid siin 700 Paali prohvetit, tooksid veriseid ohvreid ja tantsiksid tule ümber, kuid Paal ei kuule neid, ta on magama uinunud või teele läinud.

Jutlustajale ei olnud aga sellest veel küllalt. Ta ütles, et vendade ja õdede sees patuseid olevat, keda jumal

juba kaua kutsunud, kes aga siiski veel seda kutsumist pole kuulda võtnud. Jumal kutsuvat neid tänagi jälle ja nad pidavat laua ette välja tulema ning õdedele ja vendadele oma patud üles tunnistama, et kõik siis ühel meelel nende eest paluda võiksid ja et nende peale Püha Vaim välja valataks.

Ja vaata, lamajate seast tuli neli inimest välja, kõik naisterahvad; nende seas oli ka see ilusa näoga neiu, kes Liivamäe Anna kõrval istus. Kõik neli langesid koolmeistri jalgade ette kummuli.

Nüüd algas uus palumine, uus ägamine, oigamine, karjumine, hüüdmine ja ulumine ning käteringutamine. Muinasjutulise tule ja tõrva ning ulumise ja hammastekiristamise silmapilk näis kätte jõudnud olevat. Kaua kestis palumine, kuid ikka veel ei andnud jumal nähtavasti kahetsejate pattusid andeks. Kõneleja võttis kogu oma sõnade jõu kokku. Ja vaata, jumal andis märku, et ta vendade ja õdede ühist palvet oli kuulda võtnud: ilusa näoga neiu lõi nagu viimase jõuga, täis lõpmata piina ja meeleheidet oma käed üle pea kokku, murdis oma sõrmi, nii et need ragisesid, ja langes hingetult põrandale.

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Sa võitud Jumala Tall!" kostis vanamehe suust.

Kõneleja kuulutas, et Püha Vaim välja olevat valatud, et jumal nende palvet olevat kuulnud. Ägamine ja oigamine ning palumine lõppes; kuid veel tükk aega kostis siit ja sealt nuuksumine või ohkamine. See tuletas meelde laste tihkumist pärast karjumist. Mahalangenud neiu viidi teise tuppa. Kõik hingasid kergemalt.

„Kas ei tahaks mitte kaugelt tulnud vend meile oma külaleiba pakkuda," ütles pilkava naeratusega vanamees ja vaatas poolviltu oma kõrval istuva, lapselikult naeratava mehe peale. Mitmed vennad ja õed toetasid seda soovi. Kaugelt tulnud vend astus magusal naeratusel laua juurde. Ta laskis nagu tröödstiva pilgu üle rahvahulga käia, kus mõned ikkagi veel nuuksuda püüdsid.

Kaugelt tulnud vend nimetas sissejuhatuseks, temal

ei olevat siinsetele vendadele ja õdedele midagi öelda, sest nende usukindlus ja tugevus olevat suur ja vaimu olevat nii rohkesti nende peale välja valatud. Siin olevat aga peaasjalikult usklikkude kannatustest räägitud, tema tahtvat paar sõna sellest öelda, mis usklikku paradiisis ootab, kui hästi Issand oma lapsukesi söödab ja joodab.

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!" kostis seina äärest.

„Lase meid, Issand, sinu noore rohu maade peale!" õhkas prillidega noormees.

„Juhata meid, Issand, sinna maale, mis igaveste piima ja mett jookseb!" tuli koolmeistri suust kuuldavale.

„Sa hea ja armuline Jumal!" õhkas Liivamäe eit. „Kui ometi kuiva heina saaks!" mõtles ta oma südames.

Ja veel palju muid soove ning ohkeid oli kuulda.

Võõras palvevend luges Moosesele antud tõotusest ja maast, mis piima ja mett jookseb.

„Kui hea ja helde oled sa, Issand, omaste vastu!" kostis rahva seast.

Kõneleja hakkas kirja seletamisega peale. Ta hääl oli magus, sulav, meelitav ja tõotav ning trööstiv. Terve tema näo üle levines varjamata rõõmu- ja õnnenaeratus, mis tema silmadele palavikulise hiilge andis. Ta rääkis peaaegu ühetooniliselt, kuid soravalt; sõnad tulid vahetpidamata suust välja; tema huuled muutusid igavese rõõmu, magususe ja headuse allikaks. Tänu-, kiituse- ja rõõmuhüüded kostsid kuulajate suust. Nad naeratasid õnnelikult ja vaatasid kõneleja peale, kelle pilk mõni seda teab missuguse paiga peal viibis. Ta hääl muutus veel pehmemaks, sõnad tõotavamaks, nägu õnnelikumaks. „Laske oma põlvede peale maha ja tänage ning kiitke oma Issandat selle hea eest, mis tema meile annab!" rääkis kõneleja.

Rahvas langes rõõmusosinal ja -hüüdel põrandale.

„Ta viib meid sinna maale, kus ei ole ei suurt külma ega kõrvetavat päikest," rääkis jutlustaja edasi. „Seal on alaline ilus pehme soe. Sajad vikerkaared ehivad tae-

vast ja jumala inglid laulavad, mängivad ja tantsivad ilmlõpmata nende peal, nagu Taavet seda seaduselaeka ees tegi. Meie elame piima, rõõsa piima jõe ääres, mis auravast pudrust kallastes jookseb. Me võime mee sees supelda ja igavest taevamanna tema sisse kasta. Sealt jookseb aga ka kullajõgi läbi ning temal on hõbekaldad, ja meie sõidame pärlilootsikutega kuldsetel jõgedel ning kiidame oma Issandat tuhandete keeltega. Meie kiiduhüüded kostavad üle ilma ning kõik tulevad imestades meid vaatama ja kuulama. Ja meie hääled kõlavad kui preestrite pasunad, mille ees Jeeriku müürid maha langesivad, kui taevakellukesed, mis kõik sulama panevad. Issanda inglid ja keerubimid kaitsevad meid kõige kurja ja külma eest. Meie ei väsi Issandat kiites, vaid laulame päevad kui ka ööd talle kiituselaulu. Ning tema valab oma vaimu, manna ja piima meie peale välja . . ."

Nõnda rääkis kõneleja kaua aega, oma sõnu ja mõtteid sagedasti korrates, neid ikka meeldivamalt, imelikumalt ja mõistmatumalt seades. Issanda kiitjate hulgale avaldas see aga imelist mõju. Nad tõstsid ristipandud, laialiaetud ja väljasirutatud käed taeva poole ning kiitsid oma heategijat. Neil oli hea meel sellest, mis neile ükskord osaks peab saama, kuigi nad praegu nälgivad ja piinlevad, ning nad naersid ja nutsid rõõmu pärast.

„Kui magusad on need sõnad mu suulaele," ütles prillidega noormees.

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!" sõnas vanamees endise külma osavõtmatusega.

„Mu süda oli kui potitükk ja mu keel kurgulae külge kinni kuivanud," rääkis koolmeister.

„Meie jookseme kui hirved värske vee allikale!" hüüdis keegi rahva seast.

Kaua rääkis palvevend nendest headustest, mis Issand omastele laseb osaks saada. Kui ta ükskord lõpetas, siis olid kõik õnnelikud, maapealne viletsus, rõhumine, ülekohus, puudus, nälg ja vaev oli unustatud. Seina ääres

istuva vanamehe otsaesist katsid aga endist viisi kortsud ning tema huultel lehvis endine pilkav naeratus, kui ta oma silmad ukse või palvetajate poole heitis.

Laulmine algas uuesti ja palju suurema vaimustusega kui ennemalt, ehk küll lauljate hääled juba väsimusest märku andsid.

Hans sosistas Kustasele kõrva sisse, et aeg oleks ära minna. Sel oli raske siit lahkuda: ta silmad viibisid Annal. Siiski läks ta Hansuga ühes välja.

Hommiku poolt oli taevas punasemaks läinud; päikesetõus lähenes. Õhtu pool seisis paks pilv, mis jällegi sadu tõotas. See näis olevat nende pisarate kogu, mida rahvas asjata oma heale ülespidajale oli nutnud. Issand tahtis oma salajast armunõu pikse ja müristamisega teatada.

Noormehed ei rääkinud koju minnes isekeskis peaaegu midagi. Mõlemad olid oma mõtetega ametis. Kustas murdis pead selle üle, kui kauaks küll Anna veel palvele peaks jääma, kuna Hans selle üle järele mõtles, mis sellest neiust pidi saama, keda teise tuppa kanti. Ta arvas selle neiu ülestõstetud käsi ja musti pehmeid silmi ning meeleheitlikku nägu veel praegugi nägevat, tema laulu, nuuksumist ja appihüüdmist kuulvat. Mis võis küll tema südant vaevata?

„See neiu jäigi teise tuppa," sõnas Hans.

„Ega ta siis nii ruttu toibu," vastas Kustas. „See on selle vanamehe tütar, kes „oh Jeesus, Jeesus" kordas.

Hans vaatas hirmunult ja imestades Kustase peale.

V

Kell oli juba kahe peal, kui Hans aidalakast maha tuli. Ta oli halvasti maganud. Mitmesugused unenäod piinasid teda vahetpidamata. Muu seas seisid ka minestusse langenud neiu nägu, tema mustad silmad, paksud juuksed ning pikk, sale ja tugev keha ta silmade ees. Ta ei näinud seda ilusat nägu nüüd nutmas, vaid naermas

rõõmsalt ja õnnelikult, noorusetuhinas ja mureta olekus naermas; ta sirutas oma käed välja, mitte aga taeva poole ringutades, vaid kellegi poole, keda ta kõigest hingest ihaldas, kelle järele ta ööd ja päevad oli igatsenud. Kuri isa vaatas pilkava ja irvitava naeratusega tütre peale.

Mart kaevas juba raha-auku. See tuletas talle eilset palvetamist elavalt meelde. Mis pidi see kõik tähendama? Üks kaevab raha-auku ja usub, et ta seeläbi iseenese ning ka nälgivate ja puudustkannatavate omaste elukorda kergitada võib; teised käivad üheskoos nutmas, ulumas ja karjuvad selle poole, kes kõiki ülal pidavat ja palujaid on tõotanud kuulda. Kolmandad tungivad kirikusse ja loodavad seal aitajale lähemal olla. Kõik need kolm mõistavad sealjuures üksteist hukka ja naeravad inimeste pimeduse ning rumaluse üle.

Kambrisse astudes leidis Hans, et Anna alles magas. Ema luges, prill nina peal, piiblit. Nad tulnud alles hommikul peale kella viit koju.

„Kas uni juba otsas?" küsis ema pojalt. „Anna magab alles."

„Puhkab õhtuks välja?" küsis Hans.

„Jah, eks me õhtul lähe vist muidugi jälle, see kaugelt tulnud vend räägib nii armsaste."

Hans vaatas pilkavalt ema peale.

„Isa kaevab raha-auku," ütles ta natukese aja pärast.

„Kes siis temale õiget mõistust enam suudab pähe panna," vastas ema.

Kui Anna magamast üles tõusis ja Hans temaga kambrisse jäi, arvas ta paraja aja olevat Kustasele antud lubadust täita. Salajane tung ajas teda õega lähemalt mõtteid vahetama. Ta lootis õde hullustusest — nagu Hans palvetamist nimetas — päästa. Siiski kahtles ta; oli ju teadmata, kas Kustas Annale sugugi meeldib.

„Kas sa täna õhtul jällegi palvele lähed?" küsis Hans. Tema hääles oli midagi, mis etteheitest ja pahast meelest märku andis. Anna näis sellest aru saavat. Ta vastas poolmõrudalt vennale:

„Mis sa sellest küsid? Tahad jälle ühes tulla?"

„Ei . . . sellest sai küll."

„Metsanurga Kustas lubas täna õhtul meile tulla," nimetas Hans natukese vaikimise järel ja vaatas uurivalt õele näkku.

„Tulgu," vastas see pilku venna poole heites.

„Ta tahtis sinuga kokku saada."

„Minuga? Mis tal minuga asja on?"

„Tahab sulle midagi rääkida . . . juba ammugi."

„Juba ammugi? Kes teda siis on keelanud, eks ta rääkinud."

„Sina keelasid."

„Mina?" püüdis Anna naeratada, kelle nägu täna väga mõttes ja nukker seisis.

„Kudas Kustas sulle meeldib?" küsis Hans.

Annale näis see küsimine nagu vastumeelt ja piinlik olevat; kerge punahoog käis tal üle palgete.

„Kudas ta meeldib . . . Eks ta ole poiss, nagu poisid ikka on," ütles ta.

„Ta ei taha, et sa palvel käid."

„Ärgu tahtku," vastas Anna tehtud pahameelega.

„Ta ei taha ka seda, et sa vendasid suudled," lisas Hans juurde.

Anna pööras näo kõrvale ja vaatas aknast välja. Vend võis ainult seda näha, kuidas ta kõrvad õhetama lõid.

„Teie suudlete ju üheskoos kõik kui õed ja vennad armastuses," sõnas Hans, kellel õe piinast nähtavasti hea meel oli. „Või on koolmeister ainus niisugune vend, sest teda nägin ma sind suud andes jumalaga jätvat."

„Pea õige oma lõuad," vastas Anna pahaselt. „Sul pole muud, kui aga norimine ja näägutamine. Harva tuled sa koju ja siiski ei anna rahu."

Anna tõusis üles ja tahtis välja minna.

„Kuhu sa lähed, jää siia, ma tahan sulle midagi tähtsat rääkida," ütles Hans.

„Sinu tähtsad asjad on mul juba ammugi teada," vastas Anna. Ta jäi aga siiski seisma, et kuulda, mis vend öelda tahab. Ka ei olnud ta kaugeltki nii vihane,

kui ta seda näitas: ta püüdis oma häbi viha katte all varjata.

Hansule tuli korraga uus mõte pähe. Endise ettevõtte unustas ta sootuks ära.

„Kas sa seda neidu tunned, kes sinu kõrval istus ja kes pärast ära minestas?" küsis ta.

Õde vaatas imestusega venna peale, et see korraga uuest asjast rääkima hakkas; ta lootis Kustasest midagi kuulda.

„Tunnen küll," vastas ta, „see on Põllusaare vanamehe tütar, Muuga külast. Isa ostis mõni aasta tagasi Põllusaare ära."

„Mispärast ta nii väga nuttis ja karjus?"

„Ta on väga jumalakartlik, isa niisamuti; ema aga ei käi palvel, istub kodus. Nad elavad sellepärast väga halvasti ja ei söövat peaaegu kunagi ühes lauas."

„Kui nad nii vagad on, mistarvis ta siis nii väga jumalat kardab ja karjub? Päris hirmus ja hale oli vaadata. Noor inimene ja nii hirmsasti karjub."

„Ta olnud enne patune; räägitakse mitmesuguseid asju tema kohta."

„Kui vana ta siis on?"

„Mina ka ei tea selgeste; kakskümmend üks või kaks aastat."

„Oh sa viletsakene!" ohkas Hans päris südamest. Ka õe nägu muutus pehmemaks, osavõtlikumaks.

„Ma tahaksin heameelega temaga tuttavaks saada," ütles Hans.

„Eks tule palvele."

„Muidu ei saa?"

„Kus kohal sa muidu saad. Isa ei luba teda ühegi uskmata inimesega rääkida, ta on kole vali."

„Nagu vagad isad kunagi."

„Sa võiksid ta vahel meile kutsuda, sa oled ju ka usklik," ütles Hans, kuna tal viimaste sõnade juures naeratus ja häbipuna ühekorraga palgesse tõusid. Ta rääkis, mida ta õigeks ei pidanud, kuid püüdis siiski oma sõnadele ja häälele tõe kõla anda. Ka Annale olid venna

sõnad piinlikud; ta pööras silmad segaduses kõrvale. Kui ta aga pärast rääkija peale vaatas, arvas ta tema näos midagi ammu tuttavat sooja ja südamlikku tähele panevat.

„Vaevalt lastakse teda siia, olgu siis, et ta ehk maasikale tuleb."

„Nojah, näiteks maasikale; nendel enestel pole ju maasikaid nii palju. — On ta alati niisugune püha?"

„Jah, aga enne on ta tantsida ja laulda armastanud, nõnda teatakse rääkida."

Hans langes mõttesse. Kas ta tõesti nende silmade pärast veel palvele peab minema? Ta ei julgenud enesele eitavat vastust anda.

„Mis ajal Kustas siia lubas tulla?" segas Anna teda küsimisega.

Hans ärkas nagu unest. Ta naeratas rahuldunult, kui ta õele küsimisega vastas:

„See huvitab sind? . . . Ma ei tea kindlasti, lubas õhtupoolikul tulla . . . tahab sinuga kokku saada; tal on sulle tähtjas asi rääkida. Tahad sa jällegi palvele minna?"

„Kui ma teaksin, mis ta tahab," sõnas Anna silmi maha lüües. Mahalöödud silmadest näis aga aimus välja paistvat, mis Kustasel temale rääkida on.

„Mina tean jälle."

„Noh, siis ütle ometi."

Kambriuks läks lahti ja koolmeister astus sisse. Tema järel tuli Liisu. Koolmeister teretas vaikse ja maheda häälega. Liisu andis talle tooli ja palus teda istuda. Koolmeister vaatas poolkohmetult ja nõutult toas ümber, kui ta Hanssu tähele pani.

Esiteks vahetati igapäevaste eluküsimuste üle mõtteid; peagi kaldus aga jutt pühadusele ja vagadusele. Nüüd muutus koolmeister jutukamaks. Liisu ja Anna kuulasid tähelepanemisega tema sõnu; esimene ohkaski paar korda. Varsti nimetas rääkija, et ta ka Hanssu palvel oli näinud, ja küsis, kas ta ka täna tahab jälle tulla, sest kaugelt palvevend olevat viimast päeva siin.

Hans vaatas tõsiselt koolmeistri peale ja vastas:

„Ei."

„Teile ei ole Issanda juures viibimine veel armsaks saanud," nimetas koolmeister. „Võtke oma emast ja õest eeskuju."

„Ma tahaksin neid heameelega oma järele ümber muuta... Anna täna palvele ei tule," vastas Hans ja vaatas naeratades esiteks Anna, siis koolmeistri peale. Viimane heitis neiu poole tungiva ja noomiva pilgu, mille mõjul see ütles:

„Millal ma olen ütelnud, et ma täna palvele ei lähe?"

„Jeesuse hääl on armsam kui inimeste hääl," ütles koolmeister.

„Kui seda häält aga kuuldakse," märkis Hans.

„Seda häält kuuleb igaüks, kes teda kuulda tahab," vastas koolmeister endist viisi rahulikult ja mahedalt. See toon ärritas Hanssu kõige rohkem.

„Mina olen küll kuulanud, kuid pole mitte kuulnud," vastas ta.

„Hans, häbene ometi," ütles Liisu vahele, ja koolmeistri poole pöörates rääkis ta: „Ta on ikka niisugune, alati näägutab meid palvelkäimisega."

„Seda on linnaelu teinud," ütles koolmeister. „Kõik noored inimesed satuvad seal laiale teele."

„Aga kui see neile meeldib?" küsis Hans.

Selle peale ei vastanud keegi midagi. Natukese aja pärast ütles Hans:

„Ka Anna tuleb varsti linna."

„Ää lobise," ütles Liisu poolpahaselt. „Mina oma ainust tütart linna ei lase."

„Ta võib ilma sinu laskmata sinna saada, kui tal aga tahtmist on."

„Lapsed peavad vanemate sõna kuulama," nimetas koolmeister.

Natuke aega vaikisid kõik piinlikult. Siis ütles koolmeister:

„Isa kaevab ikkagi raha-auku."

„Ega tema siis ometi kellegi keelamist kuula," vastas Liisu.

„Ta usk on kõikumata kindel," nimetas Hans tõsist nägu tehes.

„Usk ei too maapealseid varandusi kätte," ütles koolmeister.

„Aga meie isa usub, et toob; siis on tal vististi uus usk," vastas Hans.

„See on ebausk," märkis koolmeister.

„Isa arvab, et temal mitte ebausk ei ole, talle on kolm korda nägemises näidatud," rääkis Hans.

Jälle vaikisid kõik.

„Teie tulete siis täna õhtul palvele, õed-vennad ootavad," ütles koolmeister; natukese aja pärast lisas ta juurde: „Teie, noormees, võiksite ka omastega ühes tulla . . . oma armulist Issandat tänama ja kiitma."

„Mul pole selleks praegu vähematki põhjust."

Koolmeister tõusis üles ja jättis Liisu ning Anna käeandmisega jumalaga.

„Jumal kaitsku teid kõiksuguse kurja ja kiusatuse eest," ütles ta sealjuures. Hansust ei teinud ta väljagi, nagu poleks teda toas olnudki.

„Sa oled üks igavene kiusupunn, ja oma suud ei märka sa talitseda," tõreles ema Hansuga, kui koolmeister välja oli läinud. „Mistarvis sa teda pahandasid, ta on ju sulle võõras; sa ei tea, kui hea ta meie kõikide vastu on."

„Selleks võivad tal oma põhjused olla. Ja pealegi, mis tal minuga tegemist on? Nägi eila õhtul mind seal, juba täna minu järel, et oma jüngriks saada . . . Anna täna palvele ei tule, seda tean ma kindlasti."

„Sa ole õige vait," vastas Anna. „Sa tahaksid, et kõik sinu pilli tantsiksivad, niipea kui sa koju tuled. Mine pööra isa ümber, et see asjata lolli tööd ei tee."

„Vanad võivad oma lolluse juurde jääda, sest pole viga, nad lähevad muidugi varsti hauda; noortel on aga elupäevad ees," ütles Hans.

„Häbi pole sul ka nõnda rääkida!" ütles ema. „Vanad on hellid. Sinu isa ja ema on ju ka vanad. Või sa isegi

nooreks jääd. Sa sõimad vanu lollideks, aga sind poleks ju ilma vanadeta olnudki."

„Ka minu olemine võib lolluse märk olla," vastas Hans.

„Ui häbi, häbi, häbi, kudas sa räägid. Seda oled sa kõik linnast kaasa toonud," rääkis Liisu nõuta ja kurvalt. Tal hakkas häbi, et tal poeg on, kes temale oma sündimist ette heidab. Ja ometi on ta oma poja pärast nii palju kannatanud. Pisarad, valusad pisarad tungisid Liisu vanadesse aukuvajunud silmadesse. Ta tõusis üles ja läks uksest välja.

„Kas sa selleks tulidki koju?" küsis Anna vennalt kibeda etteheitmisega.

„Ka sina oled vihane?" küsis Hans vastu.

„Vihane, vihane ... muidugi vihane. Tuled linnast koju ja sõimad kõiki lolliks. Mis sa siis otsisid siia lollide hulka, eks sa olnud linnas, kus kõik targad on."

Hans vaatas natuke aega tõsiselt õe peale. See pööras silmad kõrvale.

„Olge te vihased ehk mis tahes," hakkas Hans rääkima, „kuid ma ei mõista, mis ma teile pean ütlema. Teie kõik olete nii iseäralisteks muutunud, et võimata on teie tahtmise järele teha ja rääkida. Ka ei tee teie iialgi seda, mis mina tahan."

„Mis asjamees sina siis oled, et kõik sinu pilli peavad tantsima? Ehk millal sa midagi oled tahtnud, mida täidetud pole?" küsis õde.

„Noh, näiteks tänane palveleminek. Ma tahaksin, et sa täna tingimata koju jääksid, siis võiks Kustas sinuga kokku saada ja see võib-olla on sulle väga tähtis."

„Jälle hakkad sa oma tähtsusega. Eks sa siis ütle ometi ükskord see tähtjas asi välja, sa kiitlesid ju, et sa kõik tead."

„Muidugi tean ... Kustas tahab sind omale, vanemad on tal ju vanad ja hädised, ei jõua enam kohapidamise muret kanda," ütles Hans.

Sellest hoolimata, et Anna aimas, mis Kustas temast tahab, langes ta siiski venna otsekoheste sõnade jäures

nagu hirmunult kössi. Tema näost paistis segamini häbi, valu ja rõõm.

„Ja kui sa Metsanurga perenaiseks tahad saada, siis ei pea sa enam palvele minema, Kustas ei taha seda," rääkis Hans edasi.

„Ta on ju ka ise palvel käinud," sõnas Anna, et midagi öelda.

„Seda on ta ainult sinu pärast teinud... Sa ei või aimatagi, kudas ta sind silmas peab, kui armas sa talle oled."

Anna pea langes jälle maha, kuna ta nägu õhetama lõi. Hans oli talle aastate jooksul võõraks jäänud ja nüüd pidi see võõras inimene temale seda kõike ütlema.

„Lubad sa nüüd koju jääda?" küsis Hans natukese aja pärast.

„Eks saa näha," sosistas Anna.

„Tee seda ometi, õde," rääkis Hans soojalt, „muidugi aga niisugusel korral, kui Kustas sulle vastumeelt ei ole. Ta on ju tubli poiss, koht on tal ka."

Ka Anna tundis, et Kustas tubli poiss on, kuigi natuke pikaldase ja aeglase olekuga. Aga vennalt saadud teade langes raske kivina ta südamele. Sellest arvas ka ema aru saavat, kes õhtul kurvaks ja tõsiseks muutus, kui tütar ütles, et ta täna palvele ei lähe, sest ta pea valutavat.

„Kust sa nüüd korraga selle peavalu said?" küsis ema poolpahaselt. „See on jällegi Hansu töö, esiteks rääkisite üheskoos kambris."

Anna vaikis.

„Mis asjast te rääkisite?" küsis Liisu.

„Niisamuti."

„Kudas niisamuti? Ma kuulsin läbi ukse Kustase nime."

Tütre pea vajus longu.

„Kuule, ütle ometi, mis sul täna on? Sa oled nutnud? Silmad on punased. Mis Hans rääkis sulle?"

„Mitte midagi halba," vastas Anna tasakesi, kuna tal silmi pisarad ilmusid.

„Ennäe mul titte, juba jälle silmad peos," tõreles Liisu, kes tütre nutmist asjatuks pidas. Pärast näis ta aga teistsugusele otsusele tulevat.

„Lähme tuppa," ütles ta.

Nad astusid poolpimedasse tahmunud tuppa, millesse valgus ja värske õhk läbi lahtise akna sisse tungisid. Ühes valguse ja õhuga lipsatasid siia ka lindude häälitsemised ja näisid pimedaisse nurkadesse endid ära peitvat. Liisu tõmbas tütre enese juurde aseme äärele ja hakkas teda usutama. Ema õrnus ja südamlikkus tegid Anna meele veel raskemaks ja haledamaks.

„Eks sa siis ütle ometi, mis see Hans sulle rääkis," hakkas ema tütre käest kinni võttes pärima.

Annal purskasid pisarad uue hooga silmist, kui ta ütles:

„Metsanurga Kustas tuleb täna siia ... tahab minuga kokku saada."

„Las ta tulla, mis sest siis on. Ta on ju tubli poiss, üksik poeg ka ... Mis ta siis tahab, kas Hans ei ütelnud?"

„Ütles küll."

„Tahab sind omale?" küsis ema õnnelikult.

„Jah vist," sõnas Anna.

„Kas kindlaste teada ei ole?"

„Jah on."

„Mis sa siis, pime loom, sellepärast tönnid, ega sa esimene ole, kes mehele läheb, viimaseks ei jää sa ju ka. Või ei taha sa temale minna?"

„Tahan küll."

„Ja ise nutad! Tütarlapsed on ikka niisugused. Kudas mina oma Marti tahtsin, kui ma aga laulatusele läksin, siis nutsin kui hull ... See läheb üle."

„Ei lähe," sosistas Anna.

Nendest sõnadest aimas ema midagi paha.

„Mis sul siis on?" küsis ta.

Anna pööras näo kõrvale ja hakkas uue õhinaga nutma, nutmine muutus nuuksumiseks.

„Ma ei ole üksi," kostis Anna suust vaevalt kuulda-

valt. Ta langes asemele ja surus käed silmade ette. Pea läks tal segamini, mõistus ähvardas kaduda. Öeldud sõnad kiskusid tüki tema südamest, osa tema hingest välja.

Tumma ehmatusega vaatas ema natuke aega tütre nuuksumisest tuksuvat keha ja tahtis siis midagi kibedat ja etteheitvat öelda. Talle tuli aga midagi meelde ja see kaotas tema südamest ning sõnadest igasuguse kibeduse.

„Armas aeg, mis saab meist ometi siis!" rääkis ta end tütrele lähemale nihutades ja tema pead puudutades. „Mis ütlevad vanamees ja Hans! Ja küla! Kellega see on siis?"

Vastuseks oli nuuksumine. Kui aga ema oma küsimist kordas, siis kostis tütre suust sõna, mis ema sundis kui ussi nõelatult aseme äärelt üles tõusma ja pärani silmil hirmunult seisma jääma.

See sõna oli — koolmeister.

„Jumal halasta küll!" võis Liisu alles tüki aja pärast sosistada. Tütre suust kuuldavale tulnud ainuke sõna purustas suure hulga ema ilusaid lootusi, röövis nähtavasti tema hingeõnnistuse. Kuidas? See jumala äravalitud mees! Ka tema ei ole suutnud saatana kiusatusele vastu panna? Ja kui ilusasti ta ometi räägib ja noomib! Kui vaga ta on!

Lämbunud haisuga tahmunud toas valitses vaikus. Ema seisis püsti sängi ees, tütar nuuksus asemel, nuuksus kramplikult. Lindude häälitsemised peitsid endid endist viisi pimedaisse nurkadesse, parsile ja vommile, kus tahma oli, nii et lükka või roobiga.

„Ega sa Hansule sellest ei rääkinud?" küsis ema viimaks, kes asja üle oli järele mõelnud.

„Ei," nuuksus Anna.

„Siis pole ühtegi. Mehed ei tea niisugustest asjadest midagi, nende eest on kerge varjata. Ehk mistarvis neile seda rääkida? Või nemadki aidata võivad? Ainult sõimavad ja kiruvad. Kõige parem, kui meie sellest kellegile ei räägi. Aga koolmeistri tahan ma käsile

võtta, las ma saan aga temaga kokku. Või tema roju, ja ise on ta püha. Naine ja lapsed kodus ka . . ."

„Aga Kustas . . ." sõnas Anna vahele.

„Mis Kustasest on? Või temagi targem on kui teised mehed. Kui ta täna siia tuleb, siis ole ta vastu lahke ja hea. Tahab ta sind omale, siis mine talle. Pulmad teeme kolme-nelja nädala pärast ära, ja oled sa kord temal, kes võib siis veel öelda, kelle oma laps on. Mitte koergi ei haugu taga."

Ema astus tütrele lähemale ja hakkas vaiksema häälega rääkima. Ta sõnad ja hääletoon kandsid nagu patutunnistuse laadi.

„Eks mul olnud needsamad päevad, läksin siiski Mardile, ja see ei teadnud midagi. Laps juhtus ka veel ära surema, ja nii on tänapäevani. Mul oli mõisavalitsejaga . . . vana paks mees . . . aga mis mina sinna võisin parata."

Anna ajas enese istukile ja vaatas imestades ning kergemalt hingates ema peale.

„Peaasi, et sa ise kellegile välja ei lobise, et sa oma suu pead, ja pulmad teeme ruttu ära."

„Ma ei või ju! Kudas lähen ma nõnda Kustase juurde! Ja altari ette."

„Kudas sa lähed . . . Kudas kõik lähevad. Kas vähe niisuguseid ehk teistsuguseid on. Parem arvad vist Kustasele ära rääkida, et ta sind siis maha jätaks ja tervele vallale sellest karjuks. Aga mõtle ometi, mis siis saab!"

„Saagu mis tahes."

„Ää ole ikka loll. Oled sa jaksanud emaks saada, siis jaksa seda ka mõni aeg oma hinge taga pidada. Oled sa kord Kustasel, noh, siis võid sa temale rääkida. Kes võtab seal veel kinni, kelle oma ta on. Kas kõikidel lastel isad on."

Anna pea langes rinnale. Ta hingas raskesti. Ta oli hingepõhjani rusutud, süda täis piina ja vaeva. Mis teha? Peab ta ema nõuandmist kuulda võtma või on parem Hansu ja Kustase vastu avalik olla?

Ema hakkas aga uuesti rääkima ning seletas määratu sõnaküllusega, et vaikimine ja salgamine kõige mõistlikum on. Viimaks näis ka Anna ema sõnade alla painduvat.

„Ehk kuigi Kustas pärast teada peaks saama," seletas Liisu, „siis poleks sellest jumal teab mis; õpetaja juurde ta ju sellepärast ei lähe, ta on tossike. Eks siis palu teda, tee pai, küll ta viimaks rahule jääb."

VI

Kõik kaebasid ja hädaldasid, et vihma liiga palju sadavat; heinaaeg minevat mööda ja heina olevat võimata teha. Küll paluti kirikus, küll palvemajas, küll palvetundidel, küll õhkasid nii mitugi üksipäini olles oma südames kõigekõrgema poole, kuid kõik oli asjata: vihm sadas ja sadas. Heinamaad seisid mitmes kohas vee all, mahaniidetud hein mädanes. Inimesed, kes mõisa käest heinamaad „nuumale" olid võtnud, seisid nõutult mõttes ja ohkasid. Ka ei suutnud neid see trööstida, et mõnes kohas väga korralikud ilmad olevat, nagu „Ristirahva pühapäeva-leht" teatas. Vallakirjutaja aga, kes niisugust lehte luges, mida mõisas pidalitõvena kardeti ja salamahti siiski loeti, teadis hädaldajaile rääkida, et mõnes kohas isegi põud niisama suurt kurja tegevat nagu siin liigne vihm. Säärased teated panid vanu inimesi iseäranis ohkama. Õpetaja andis oma jutlustes mõista, et jumal nuhtlevat inimesi usuhullustuse pärast, mis silmanähtavalt maad võtvat; palvetajad seevastu leidsid jumala viha selles seisvat, et kirik õndsakstegevast usust ära olevat langenud ja külmaks silmakirjateenistuseks maad andvat. Palvetajad palusid, et jumal inimesi valgustada võtaks, neid tõe teele juhataks; kirikus tegi õpetaja palvet, et Jeesus Kristus usumäratsejate peale halastaks, neile nende eksitust andeks annaks.

Mitte ainult heinategemist ei takistanud liigne vihm.

Ka rukkist ei olnud iseäranis head loota. Kartulivagudesse tekkis madalamais kohtades vesi. Veel paar nädalat niisugust vihma, ja temast saadud kahju oleks arvamata.

Kõige halvem oli inimeste meelest see, et nad vaeva veel rohkem nägid kui korralikkude ilmadega, ja siiski midagi ei saanud. Nii mõnigi mees niitis „nuumale" võetud heina maha, kuid loovõtmise asemel pidi ta mõisavalitseja käsul vee sees ujuva heina põõsastesse kokku ajama, et see heinamaad ära ei mäendaks. Aga mõis nõudis endist viisi inimestelt heinanuuma: lõikuse, kartulivõtmise, sõnnikuvedamise päevi. Nii mitmedki käisid armulist saksa palumas, seisid palja peaga ta ees ja kraapisid kintsu, kuid asjata: mõisnik nõudis oma osa tervelt kätte, sest tema ei olevat vihmasajus süüdlane. Mitmed vanad eided käisid selle asja pärast õpetajagi juures ja kaebasid oma rasket saatust. See trööstis neid jumalasõnaga, kutsus patustpööramisele ja andis nõu vaikides Issandast määratud risti kanda.

Sel ajal, kui kõik oma raske seisukorra üle kaebasid, kui terves vallas ainustki inimest ei olnud, kes mõisalt järeleandmist ja maksude alandamist poleks soovinud, hakkas Hans mõisameestega — kuuendikumaade peal elavate rentnikkudega — sagedamini kokku puutuma, nendega rohkem rääkima. Kõige enam huvitas mehi see, et Hans neile ajalehe järgi sellest teadis rääkida, mis mujal maailmas sündis. Suure huviga kuulasid mehed, kuidas ühes või teises mõisas mehed üheskoos palka juurde nõudnud, kuidas mõisnikule ette pandud renti alandada. Mehed kuulasid ja naeratasid ning kiitsid ühel meelel väljaastumist oma kasude eest. Suust suhu käies omandasid need teated peagi teistsuguse kuju ning varsti räägiti neist kui imeasjadest. Mehed kuulsid ka sellest, et Venemaal talupojad mõisu maha põletavat, omavoliliselt mõisa metsa raiuvat, kuna mõisnikud linnadesse varjupaika põgenevat. See kõik oli täielik uudis. Üldse näis midagi iseäralikku õhus lehvivat.

Ex bibl. ... Tart.

Mehed olid teada saanud, et Vene väed puruks olevat löödud. Kes oli seda enne kuulnud! Enne ei olnud keegi venelase vastu saanud. Isegi Punapart, kes Moskvas leivakoorukesi saabaste asemel olevat kandnud, kirikud hobusetallideks muutnud, inglismanni ja sakslasegi ära võitnud, pidi venelase eest taganema. Ja nüüd korraga Vene väed võidetud ning veel nende poolt, keda õpetaja selge sõnaga paganateks nimetab. Lätimaa poolt kuuldusid niisugused sõnumid, mida mehed enam uskudagi ei tahtnud, nii imelikult kõlasid nad. Pärast hakkasid nad aga kõike tõeks pidama, sest kes muidu niisugustest asjadest kirjutada laseb. Kõik näisid liikuvat, midagi püüdvat, tahtvat, nõudvat, igaüks lootis oma elukorda kergitada. Niisugused sõnumid tulid igast Venemaa servast, linnadest kui ka küladest. Nad avaldasid siinsetegi meeste peale oma mõju. Nende seast käis nagu kahin läbi. Kui kaks-kolm nendest koos oli, siis räägiti tingimata sellest, mis kaugemal maailmas sünnib. Aga pool aastat tagasi ei olnud mõisa ümbruses ja rentnikkude seas ainustki meest, kelle mõtted üle kodukoha välja oleksid lennanud.

Ühel pühapäeva õhtupoolikul olid paar teomeest ja mõned kuuendikumaa-mehed ja rentnikud Liivamäel, kus Hans neile ajalehte ette luges. Ajaleht kubises streikidest, mis vabrikutes kui ka mõisades olid toime pandud.

„Kanged mehed!" sõnas üks noormees, kui Hans mõisa teomeeste streigist luges.

„Kui ühes nõus nad on," ütles rentnik, kui ajaleht teise mõisa rentnikkude ühisest nõudmisest teatas.

„Meil käivad heinanuuma maha palumas, aga ikka üksikult, ja sellepärast ei tee saks järeleandmisest juttugi," tõendas keegi kuuendikumaa-mees.

„Meil nüüd ka mõned mehed," ütles üks rentnik. „Niipea kui oma suud juhtud kuskil praotama, on see saksal kohe teada, varsti kutsutakse sind mõisa; kokkurääkimisest pole siin juttugi."

„Peab selleks tööd tegema," seletas Hans. „Ega kusa-

gil see korrapealt pole läinud. Küllap häda kõiki kokku sunnib hoidma."

„Mine hoia kokku, saks saab mõisas teada, kergitab silmapilk renti ja paneb teopäivi juurde."

„Aga kui teie ühel meelel juurdepandud päevad tegemata jätate?" vastas Hans.

„Kaevatakse kohtusse... tõstetakse kohast välja," ütles üks rentnik.

„Peksab päevapealt minema," ütles moonamees, „mine sa nüüd saksaga kohut käima. Näe, isegi vald ei jõua midagi teha. Valisivad uue vallavanema, on teine hakkaja mees, lubas kõik valla maad mõisa käest välja nõuda, aga kus see on! Suuga tegi suure linna, kätega mitte käopesagi. Tema saab nüüd saksa käest midagi kätte. Kes need kohtumehedki on, eks need ole niisamasugused saksad, ühed semlakid kõik. Vallavanem lubas miravoisse minna, ja kui see ei aita, siis ka „krepastnoisse" kohe, aga eks ta mingu nüüd. Valla raha kulutab ära, aga maa jääb ikka saksa kätte."

„Nii ta on," kiitis üks rentnik, „ainult asjata kulusid teeb, ja inimesed on ikkagi maata. Meiesugustel pole abi ega armu kusagilt loota."

„Jumal kõrges ja keiser kaugel," naeratas Hans.

„Jumal kõrges ja keiser kaugel," kordasid mehed kibedal naeratusel.

„Jah, ei meil muud kaitsjat ole, kui aga jumal," ohkas keegi rentnik, kellest kuulda oli, et ta kiriku vöörmündriks tahtvat saada.

„Nagu temalgi muud paremat teha poleks, kui meiesuguseid tähele panna," ütles üks moonamees.

„Tema muretseb kõikide eest," vastas vaga näoga mees.

„Kas neil parem on, kes teda alatasa paluvad, üheskoos nutavad ja uluvad?" küsis üks kuuendikumaa-mees poolpahaselt.

„Nende südamedki on ometi rahul."

„Kui nende südamed rahul on, siis puhaku öösel kodus oma väsimust, aga ärgu karjugu üheskoos."

Mehed jäid vait. Sel silmapilgul tuli Liivamäe Mart koju.

„Kas raha-auk varsti valmis saab?" küsiti temalt.

Ümberkaudsed mehed vaatasid Mardi kui pool-lollaka peale. Kui ta ettepandud küsimuse peale kohe ei vastanud, ütles üks mees raha-augu kohta tähendades:

„Ei sina tänavu teda küll valmis saa, sügise jõuab enne kätte."

„Ära muretse, pole viga," vastas Mart iseteadva naeratusega. „Küll see kõige eest muretseb, kelle juures usklikkude osa tallele on pandud."

Vaga näoga mehe suu ümber liikus pilkav naeratus, teised muigasid nagu haletsedes.

„Kas su hein juba varsti valmis saab?" küsiti Mardilt.

„Suuremalt osalt on kõik maha niidetud ja sinna ta mädaneb, ei saa sõnnikutki teisest."

„Aga päevad pead mõisa ikka tegema?"

„Kuda muidu."

„Ärme teeme neid päivi, või jätame pooledki tegemata, las saks kannab osagi kahju. Näe, Hans loeb lehest, et mehed mitmes kohas rendi alandamistki nõudnud, miks meie siis neid päivi tegemata ei või jätta," seletas üks mees.

„Räägime kokku, mis seal siis õige on, kas meie mehed polegi," ütles teine.

„Muidugi mõista," kiitis Hans, „õnne võite ju ometi katsuda, ei tea, ehk jätab mõned päevad maha, asi oleks ju seegi."

„Minupärast jätku ta päivi vähemaks või ei, mul on see ükstapuhas; peaksin ma aga oma tööga valmis saama. Kui vesi enneaegu auku sisse ei tuleks, seda kardan ma," rääkis Mart.

„Vihmane aeg," nimetas keegi.

„Jah, proovitakse inimeste usku," ütles Mart ning lisas nagu prohveti viisil juurde: „Ja õnnis on see, kelle usku kõigutada ei saa."

Mehed vaikisid. Hansu kuuldes ei tahtnud nad Marti pilgata, nagu nad seda harilikult tegid.

Varsti räägiti igal pool, et vaja olevat mõisasaksale üheskoos nõudmisi ette panna. Esiotsa püüti asja salajas toimetada. Kord-korralt sai aga sellest ikka laiem ringkond teada. Ka mõisavalitseja ja kupjad arvasid juba aru saavat, et niihästi teo- kui vallameeste seas midagi salalist liikumas on, mida varjata püütakse. Peagi oli kõmin ka sakste kõrvus. Nüüd pandi terve kari nuuskureid ametisse, kes salajase asja jälile pidid katsuma saada. Nuuskurite seas oli alaealisi, mehi ja naisi. Iseäranis palju teateid tõid vanad eided — mõnel nendest polnudki muud ametit kui palvelkäimine ja mõisasjõlkumine — ning üks nendest teadetest oli imelikum ja kohutavam kui teine. Mõisasaksad, kes praegusel silmapilgul kõik kodus olid, kuulsid põletamisest, röövimisest; isegi sõna „tapmine" lipsas mõne eide suust. Saksad kuulasid suure põnevusega kõike seda, kiitsid eitede õiglast, ausat ja jumalakartlikku meelt ning lasksid neile nii mõnegi magusa suutäie oma köögist osaks saada. Ühe eide jutu järgi oli mõisaproua isegi sedavõrd liigutatud, et ta eidele iseenese tehtud soojadest pirakutest paar tükki pihku pistis, mis see põlle sisse mähkis.

Terve ärevus lõppes sellega, et kõik mõisa naisterahvad mõisast linna sõitsid.

Mõisas oli teada, mis sala-asi meestel isekeskis on, teati ka seda, et selles Liivamäe Hans süüdi olevat. Mehed käivat sagedasti tema juures koos ja sepitsevat seal oma kurja plaani. Kuidas see nüüd oli või kust see tuli, kuid korraga oli mõisas ka see teada, et politsei Hansu linnast on välja ajanud. Isegi õpetaja rääkis järgmisel pühapäeval umbrohust, mille seemned linnast siia olevat toodud. Tuletati ka seda meelde, kuidas Hans ükskord mõisast oli ära läinud.

Mõisa sigines uusi noorhärrasid teistest mõisadest juurde. Nähtavasti tulid nad jahile, kuigi neil jahikoeri kaasas ei olnud ja noorte lindude laskmise aeg juba pisut hiljaks kippus jääma. Oli kuulda, et mõisas kutsarile, vahimehele, valitsejale, kupjale, kiltrile jne. kuu-

lidega püssid on kätte antud ja et nad öösiti mõisa juures vahti pidavat.

„Ega keegi ometi nende kallale pole tahtnud minna," sõnasid ühed.

„Nemad tohivad nüüd kedagi lasta, kui neisse ei puututa," ütlesid teised.

„Võta peksa püssid käest puruks, küllap siis teavad, mis on," ähvardasid noored mehed.

Kõigist neist ettevalmistustest räägiti Hansule ja küsiti tema käest nõu. See käskis mehi rahulikult ja vaikselt, kuid üheskoos oma nõudmised ette panna. Ka tuldi otsusele, et võimalikult ruttu mõisa tuleb minna. Mõisaminemise päevaks määrati järgmine esmaspäev. Ka see oli mõisas enne teada.

Oli odraniidu aeg. Ilm soe ja kuiv. Päike kaunis palav. Kui mõisa kell lööma hakkas, mis lõuna aega kuulutas, käis rahvast igal pool kahin läbi. Kostsid hüüded: „Mõisa! Mõisa!" Mehed tõmbasid kuued selga ja käisid ühe rahvahulga juurest teise juurde ning kutsusid kõiki enestega ühes mõisa. Eestvõtjate arv oli õige suur.

„Mis pagan sinna mõisa peab minema?" karjuti mõnelt poolt.

„Saksa jutule!" karjuti vastu: „Heinanuuma tahetakse alandada!"

„Mis hullu jutt see on?" küsis mõni umbusaldusega.

Suurem hulk oli asjast juba enne kuulnud. Seisti mõttes, kratsiti kõrvatagust ja peeti aru, kas peab mõisa minema või mitte. Kui mõisaminejate arv õige suureks kasvas, kadus nii mitmegi rinnast kahtlus ja nad läksid teistega kaasa. Oli teomehi, kuuendikukohtade pidajaid ja ka rentnikke, kes mõisast heinamaad „nuumale" olid võtnud ja juba kevadest saadik heinanuuma kõrgendamise pärast nurisesid. Ka liipriraiujad tulid metsast karjakaupa mõisa poole; nende seas oli ka Hans. Neil polnud midagi nõuda, nad tahtsid ainult oma uudishimu kustutada. Kupjad vaatasid ehmatanud nägudega liikumist pealt, läksid aga viimaks isegi kirjule karjale järele.

Rahva seast kostis vali jutt, naljatamine, naermine ja sülelaste nutt. Terve hulk voolas mõisa õue kokku; valitseja tahtis neid selles takistada, aga teda ei pandud tähele.

„Teiega pole meil midagi tegemist, katsuge, et oma kondid koristate!" karjuti talle vastu.

Rahvahulga eesotsas sammusid nooremad mehed, nende järel läksid vanemad ja siis tulid naised. Need, kes oma karjuvaid lapsi kussutasid, seisid natuke maad teiste taga; sealsamas olid ka mõned vanad ja vagad taadid. Nad vaikisid, imestasid ja mõtlesid selle üle järele, kuidas ajad muutuvad. Kes oli niisugust asja enne näinud!

Paar meest saadeti härrat välja kutsuma. Mehed läksid tagauksest sisse. Natukese aja pärast tulid mehed tagasi ja teatasid, et härra mehi ainult üksikult jutule võtab, hulgaga ei olevat tal midagi rääkida — see olevat mäss.

„Kes on mässanud!" hüüti rahva seast.

„Kas asja seletamine mäss on?"

„Jumalamuidu ei hakka meie ometi päivi tegema, seda pole ju kusagil."

„Nüüd pole endine aeg."

„Nüüd on usuvabaduski, keiser ise andis."

Varsti sunniti rahvast vaiksemaks jääma; tume sumin oli veel kuulda. Peeti aru. Jõuti otsusele — tööle enne mitte minna, kui härra välja tuleb. Üldse arvati tarvilikuks igasugust tegevust niikauaks seisma jätta, kuni härra mehed ühekorraga jutule võtab. Odrad lubati põllule laiali jätta, hakaku või rahet ja pussnuge taevast maha sadama; lehmad taheti õhtul lüpsmata jätta.

Saadikud läksid uuesti sisse, et härrale neid otsuseid teada anda. Natukese aja pärast tulid nad teatusega tagasi, et härra suurele trepile tuleb. Rahvast käis nagu rõõmu- ja kartusekahin läbi. Nihutati ennast suurele trepile lähemale.

Peagi ilmus sinna kümmekond härrat. Tahtmata tõusid vanade hallpeade käed mütside juurde ja teisel silmapilgul seisid nad peakatteta härraste ees. Rõõmuhelk näis üle mõisnikkude nägude lendavat.

„Mütsid pähe!" kostis rahvahulga seast. „Mis pagana kometit te seal mängite!"

„Häbi teile, kahekümnendal aastasajal!" kostis Liivamäe Hansu tugev hääl.

Mõned vanemad mehed panid mütsid pähe tagasi, teised aga hakkasid pead kratsima, et sellega mütsi peast võtmist vabandada.

„Kelle pealagi seal ikka veel hiilgab? Keisergi ei sunni oma ees mütsi maha võtma . . ."

„Juudid seisavad kirikuski mütsiga!"

Nende hüüete peale vajusid viimased mütsid pähe tagasi.

Noorhärra, siinse mõisa valitseja, astus teiste härrade seast välja trepiservale ja algas:

„Mina ei tahap teid jutule votma, sest teie olep mässajad, aga . . ."

„Me pole kellegi mässajad!" karjuti rahva seast vastu.

„Palja kätega ei mässata!" hüüdis teine hääl.

„Me palume armuliste härrade käest õigust," ütles keegi vanamees.

„Me nõuame oma õigust, õigust pole vaja paluda," vastati vanamehele.

„Aga armuline paruniherra, kes ise siin juhtuma olema . . .," algas noorhärra uuesti.

„Meil pole teie armu tarvis, me nõuame ainult õigust!" hüüti vahele.

„Vait! Pea lõuad!" karjus sellele mitu häält vastu.

„Aga armuline paruniherra, kes ise siin juhtuma olema, olema teie vastu arm . . . , hea ja lasep teid jutule votma ja tema tahtma teid üle kuulama, mis teie tahtma . . ."

„Me tahame, et meiega õigust tehtaks!" kostis ärritatud hääl.

„Palume armulisi härrasid heinanuuma vähendada!"

„Nõuame!" kostis kusagilt noor tugev hääl vanale ja värisevale vastuseks.

„Vihm määndas heina ää!"

„Ja kevadel tõsteti heinanuuma!"

Noorhärra rääkis vana paruniga. Siis astus ta oma endisele paigale ja ütles:

„Paruniherra mitte moistma teie tahtmine. Tema tahap, teie valima kaks ehk kolm meest, kes asi ära seletab."

„Kes lähevad?" küsisid mehed.

„Liivamäe Hans on üks!" hüüti.

„Jah, tema on muidugi üks, temal on suu parajal paigal."

Hansule kaaslasteks valiti üks rentnik, vanamees, ja üks teomees. Need kolm astusid rahva seast trepi ette. Teomehel ja rentnikul kerkisid käed jällegi mütsi poole, kuid kohe karjuti neile:

„Laske aga mütsid olla!"

„Kas parunihärra teie pealagesid veel pole näinud?"

„Kudas peanahk nüüd nii väga kihelema kipub?"

„Paruniherra ise lubama teid mütsiga olla," ütles noorhärra. „Kes teist nüüd tahab reekima?"

„Las Liivamäe Hans räägib!" hüüti mitmelt poolt.

Hans algas. Ta rääkis uutest aegadest, tulevikust ja sellest, kuidas kõik oma elujärge nüüd uuendavad, kergendavad.

„Ainult meil kipub kord-korralt ikka raskemaks minema," ütles ta. „Aastad lähevad viletsamaks, vili odavamaks, aga renti kõrgendatakse, tegu suurendatakse, heinanuuma tõstetakse. Mineval aastal oli suur põud, vili kuivas ära, tänavu on kole vihm, jälle ei saa midagi, sure või nälga, ime talvel kas või käppa . . ."

„Riputa kas hambad varna!" hüüti rahva seast vahele.

„Tänavu kevadel tõstis noorhärra heinanuuma; nüüd on aga mitmed heintest täiesti ilma jäänud, kõik on ära mädanenud, ainult asjata on vaeva nähtud, aga päivi peab mõisa ikka tegema. Nende päevade pärast olemegi nüüd siin, nõuame nende vähendamist."

„Paluksime jah parunihärrat meie peale halastada, heinanuuma vähendada, noorhärra tõstis teist kevadel," rääkis rentnik ja ulatas jällegi loomusunniliselt käe mütsi järele.

„Sajab koledaste, kõik liguneb ära, mädanema läheb, päris haisema hakkab, kui küngastele ja mätaste otsa ei aja, päris sõnnik kohe, mis sa tast paraku talvel veel loomale ette paned," seletas teomees.

Rahva seast kostsid mitmesugused hääled, kuuldus nõudmist ja ka palumist.

Noorhärra astus paruni juurde ja rääkis temaga. Kui ta tagasi tuli, ütles ta Hansule:

„Paruniherra tahap teadma, kes sina olep."

„Liivamäe Mardi poeg."

„Sina teenip enne moisas ja sind aetama ära?"

„Jah," vastas Hans väljakutsuvalt.

„Ja nüüd aetama sina linnast ära, sest sina mässap."

See tuli Hansule pisut ootamata. Aga kui ta paruni naeratavat näoilmet silmas, vastas ta:

„See ei puutu asjasse, täna olen oma isa asemel siin."

„See ei puutu jah asjasse," kostis rahva seast.

„Õigeid kiusatakse taga ja ülekohtustele antakse armu," lausus Hans lisaks.

Nüüd astus vana parun ise trepiservale ja ütles:

„Mina tahap teie palve läbi vaatama ja teile siis vastus andma, nüüd minep rahuliste tööle."

„Meie ei lähe enne tööle, kui meil vastus käes!" karjus mitu häält. See oli kisa noorte suust. Vanemad mehed olid valmis juba ära minema.

„Mina ep tunnep ju see asi, kas noorherra olep unrehti tegema; mina studeerip see asi lebi ja siis saap teid kutsuma nink teie palve täitma."

„Parunihärra andku oma ausõna, et ta oma lubamist peab ja meie nõudmise täidab," ütles Hans.

„Ausõna jah! Parunihärra ausõna!" kostis mitu häält.

„Mina annap oma ausõna, et mina see asi lebi studeerima ja siis teid jälle kutsuma," ütles parun.

„Aga kas parunihärrad oma sõna meie vastu ka peavad?" küsis keegi.

„Sina olep üks hebemata lurjus seal, kudas võib paruniherra oma ausõna murdma," tõttas noorhärra ägedalt seletama.

Jälle tõusid mitmed vanad ja kanged käed mütside juurde ning paljaste peadega tänati armulist parunihärrat, nagu noorhärra seda oli soovitanud. Ainult nooremad mehed, kel puudusid renditalu, naine ja lapsed, läksid naerdes ja vilistades mõisatrepi eest minema. Igaüks pöördus jällegi oma töö juurde. Neil oli parunihärra ausõna pandiks, nad võisid rahul olla.

VII

Metsanurga Kustast ja Liivamäe Annat polnud sel päeval kodus, kui mehed mõisas käisid: nemad sõitsid linna pulmaehteid ostma. Kustas oli õnnelik, nagu inimene seda iganes olla võib, ja ta ei pannud mõisameeste seas hingitsevat liikumist suurt tähelegi. Kõik vabad silmapilgud kulusid tal ammuihaldatud Anna juures.

Anna oli jah-sõna Kustasele juba ammugi andnud ja sellepärast polnud midagi, mis Kustase meeli oleks võinud rahutuks teha. Siiski näis talle Anna vaikne, kurblik ja tagasihoidlik meeleolu mõnikord arusaamatu olevat, kuna ta ju loomu poolest muidu nii elav ja püsimatu oli. Nii mõnigi kord püüdis Kustas Anna meeleolu põhjuseid teada saada, kuid ikka kuulis ta tühiseid ettekäändeid, põiklevaid sõnu ja nägi nukrat naeratust, mis Kustasele nii väga meeldis, kuigi see rinnas valutuksatuse sünnitas. Ikka oskas Anna parajal ajal Kustasele märku anda, kui hea tal tema juures on, kuidas ta tema tulekut ootab, ning see tegi Kustase endiselt rahulikuks ja õnnelikuks ja peagi unistas ta ainult sellest, kuidas nad kord kahekesi elavad.

Anna siseilmas kestis vaikimatu võitlus, raugematu piin ja kohutav hirm vahetpidamata. Ta oli ema tahtmist täitnud ja enda Kustasele lubanud, ilma et ta oma seisukorrast sõnagi oleks lausunud. Oma tegu tundis ta kui suurt ülekohut Kustase vastu. Nii mitu korda kahetses ta, et ta esimesel silmapilgul kohe kõike polnud üles tunnistanud, võib-olla Kustas oleks talle ehk andeks andnud. Nüüd oli ta nii palju õnnelikke silmapilke möö-

da saatnud, aga tema õnne aluseks oli pettus. Väiksemgi tõekiir hävitas võib-olla tema õnne ja põlgusega tõukas ta siis Anna endast eemale.

Nõnda mõtles neiu. Ja mida kauem ta nõnda mõtles, seda suuremaks ja andeksandmatumaks nägi ta oma süü kasvavat. Oli silmapilke, kus ta endast enam midagi ei pidanud, ennast alatuks nimetas. Süükoorma kasvamisega vähenes jõud Kustasele kõik üles tunnistada. Mõnikord mõtles ta seda Hansu läbi toimetada, kuid siis tulid talle need kibedad sõnad meelde, mida Hans igal parajal silmapilgul palvetajate kohta tarvitas, ja see hävitas olemasoleva julgusenatukese.

Anna südant vaevas ka see, et Kustas pulmadega kaugeltki nii ruttu toime ei saanud, kui Liisu oli oletanud. Kustase pikaldane loomus avaldus ka selles tähtsas toimetuses. Kui ta ometi ruttaks! Kui ta ometi nii tasa ja targu ei talitaks! Ah, iseäranis vaevas see Liisu südant! Salajase hirmuga silmitses ta iga päev oma tütart, sest peagi pidi aeg kätte jõudma, kus ükski külaeit Anna seisukorra kohta enam kahevahel ei võinud olla, niipea kui ta tema jala-astumist nägi. Eitesid kartis Liisu, mitte mehi. Ta teadis, missuguse heameelega, missuguse rõõmuga need saadud uudise üle terve valla laiali kannavad, ta teadis seda sellepärast nii hästi, et ta ise seda nii mõnigi kord teiste tütarde kohta oli teinud. Siis öeldi Liisule: „Oot', oot', las su oma tütar kasvab, küllap näeme, kas tema suu seinapragu on." Aga Liisu ei kartnud seda ähvardust; ta teadis ometi, kuidas ta oma tütart kasvatab, tema järele valvab. Nüüd oli kogu tema elutarkus, kõik tema ettevaatus tühjaks saanud: Jumal on teda vaga mehe läbi karistanud, mehe läbi, kel juba endal lapsed. Liisu silmad läksid peas kirjuks mõeldes, mis siis küll sünniks, kui külas kord igal pool saladuslikult arutama hakatakse, et kelle jagu see Liivamäe Anna oma küll peaks olema. Ja mis saab veel siis, kui lõpuks kõik ilmsiks tuleb, kui kõik hakkavad kordama koolmeistri nime, esiteks tasa ja targu, pärast valjult ja hoolimata! Oh seda naeru ja pilkamist,

oh seda mõnitamist ja parastamist! Ilm on ju kuri, ta naerab ja pilkab isegi armastust.

Koolmeister tuli viimasel ajal harva Liivamäele ja Liisu käis harvem palvel. Liisu võõrdus palvelkäimisest, niipea kui ta koolmeistriga sellest oli rääkinud, mis tema südant ööd ja päevad vaevas. Koolmeister varjas end pühakirja-kilbiga, puges piiblisõnade taha pakku. Liisu kaebed näisid temast üle käivat nagu hane seljast vesi.

„Mis hullu sa sest lapsest tahtsid!" karjus Liisu viimaks härduses ja vihas läbisegi. „Omal sul naine kodus!"

„Jumal nuhtleb meid kõige raskemalt armastusega," vastas koolmeister.

„Mis pagana armastus see on, kui tütarlapsi eksitatakse."

„Armastusel ei ole piiri, sellepärast peseb meid süüta talle veri puhtaks kõigest roojast."

Liisa kaotas kannatuse; silmad läksid kuivaks ja südames süttis tuline viha, mis otsis lahutust sõimusõnades. Need oleksid võinud oma algupärasusega ehk nalja sünnitada, kui nende põhjuseks poleks õnnetu ema lootusetus olnud.

Nüüd ei jäänud Liisule enam ainustki hinge, kelle poolt ta oleks võinud troosti loota. Ta muretses ja kannatas üksi, kannatas õhtul ja hommikul, öösel ja päeval, kannatas vahetpidamata, lõpmata, ja vajus ikka enam kössi.

Hans märkas, et emal ja õel midagi südame peal on, kuid tema ei aimanud midagi iseäralikku, seletades kõike lähenevate pulmadega. Ta teadis, et emad tütre meheleminekul ikka muretsevad, kuigi tütar rõõmuga ema hoole alt lahkub; ta oli tähele pannud, et tütred isakodust lahkudes ikka nutavad, kuigi mehe talu on õueaia taga. Pealegi kulutas Hans oma vabad silmapilgud külas ja mõisa juures, kus tal alati midagi toimetada oli. Sinna ei tõmmanud teda neiude naer ega sinised silmad, vaid meeste kõvad meeled ja tuimad südamed, kuhu vaja oli teed raiuda arusaamisele ja iseteadvusele. Küll teadis ka Hans paari silma, mis tema meelest ilusad ja armsad olid, aga need ei olnud sinised ja neid ei võinud ta

külast ega mõisast leida, need olid küla taga üksikus talus.

Mart ei pannud oma ümbruses midagi tähele, tema elas ainult oma raha-augule, mille kaldal ta õhtuti piibunossi popsis. Töö oli hästi edenenud ja see tegi vanamehele rõõmu. Varsti pidi aeg käes olema, kus tõotus täide läheb, ja siis on Mart kõige õnnelikum inimene kogu kihelkonnas. Küll polnud talle nägemises näidatud, kui sügavaks ta augu peab kaevama, aga üks oli tema arvates kindel: rahakast ei või ometi vees olla. Liiv oli aga juba läbi, savine muld tuli vastu ja tundus, nagu võiks augu põhja hakata vett nõrguma. Paar nädalat olid ilmad kuivad seisnud. Kui nüüd jällegi vihma sadama hakkaks, siis võiks raha-auk peagi kaevuks muutuda, mida Mart üsna tõsiselt kartis. Ometi ei lasknud ta kartust oma usku kõigutada, teades, et ainult kõikumata kindel usk seal võib abi anda, kus kõik muu on asjatu.

Ümberkaudsed inimesed olid Mardi raha-augu nähtavasti unustanud, vähemalt pidasid nad seda nii igapäevaseks asjaks, et sellest enam rääkida ei maksnud. Leidus aga mõni, kes Mardi üle nalja heitis, teda pilgata püüdis, siis kuulas vanamees seda põlgliku vaikimisega. Mis teadsid teised Mardi saladuslikust sakramendist ja kuidas võisidki nad sellest aru saada! Mart hoidis võimalikult kõigist eemale ja muutus ikka sõna-ahtramaks. Või mis pidigi ta nendega rääkima, kes tema trööstivast lootusest, temale antud tõotusest midagi ei arvanud.

Nõnda elasid liivamäelased igaüks omaette; igaühel olid omad mured, omad kannatused. Kui siis viimaks ometi pulmapäev lähenes, tõmbas Liisu kergemalt hinge, kuna Anna pool-eluta olevusena jalgel taarus. Ikka ja jälle tõusis tal uuesti küsimus: peab ta nõnda Kustasele minema või enne kõik üles tunnistama? Ehk tuleb pärast pulmi kõik ilmsiks ja siis on veel hirmsam? Ta on paar nädalat kodus seisnud, kus teda keegi pole näinud, laulatusele peab ta aga altari ette minema ja seal on nii palju uudishimulisi silmi. Seal on kümned eided,

kes teda oma asjatundvate pilkudega mõõdavad. Pealegi on Kustasel vana ema kodus.

Anna jõudis sinnamaale, et ta kesknädalal enne pulma-pühapäeva emale ütles, tema ei minevat nõnda Kustasele.

Liisu oli meeletu, ta ei teadnud, millest peale hakata.

„Ää ole rumal," ütles ta viimaks tütrele, „oled seni võinud olla, siis võid ka need päevad vaikida, pühapäeval saab kõik mööda."

„Mööda," kordas tütar. „Siis see päriselt alles algabki."

„Mis sa nüüd tühja sellest nii südamesse võtad! Pühapäeval on asjal lõpp. On papp oma sõnad peale pannud, kes siis enam midagi võib. Ega sina esimene niisugune ole ja viimaseks sa ka ei jää. Kustas ei tea neist asjust midagi."

„Aga tal on ju ometi ema."

See mõjus. Anna oli Liisu hellemat mõtet puudutanud, mida see tütre eest hoolega oli varjanud. Kus on see ema, kes oma miniat kõige suurema hoolega ei silmitseks, liiatigi kui ta temas midagi kahtlast tabaks? Ema süda ei leiaks enne rahu, kui ta pojalt kõige üle on järele pärinud, temale kõik öelnud. Nõnda teeb ka Kustase ema või ongi juba osalt teinud. Nõnda teeb iga ema, seda teadis Liisu. Aga ta arvas, et Anna seda ei tea, et ta selle mõtte peale ei tule. Ometi oli see nüüd käes, mida Liisu oli kartnud. Mis pidi ta tegema, kuidas tütre meelt ka selle poolest rahustama?

„Rumal laps," ütles ta, „mis võib ema! Kust tema teab, kelle oma see on. Võib-olla Kustase enda. Kelle käest tema seda küsima läheb. Olete kord mees ja naine, siis on kõik mured otsas, kõik keeled tummad."

Aga tütar kartis, tütar ajas vastu, tütar pidas kangekaelselt oma mõttest kinni, et tema nõnda Kustasele ei lähe. Ja nõnda pidi ema palju sõnu ja pisaraid kulutama, enne kui ta tütre meeli võis muuta. Läinud päevi mäletades pidi ta tunnistama, et tema niisugustest asjadest palju kergemini oli üle saanud. Ka tema nuttis ja

ei saanud öösel magada, aga ometi kannatas ta kõik ilusasti. Ja Liisa arvas: inimesed muutuvad põlv-põlvelt nõrgemaks.

Reedel läks Liisu poodi ühte ja teist ostma. Kui ta kaupmehelt mannatangu küsis, ütles see naljatades:

„On kusagil peenikest peret juurde tulnud?"

Liisule lõikasid need sõnad kui nuga südamesse. Ehk tahtis kaupmees nendega Anna seisukorra peale tähendada? Miks naeris ta muidu nii kavalalt, see vana võrukael, kel juba kaks naist on olnud ja kes ometi poissmehena on püsinud? Aga kui juba kaupmees midagi aimas, siis pidi kogu küla kõla täis olema, sest ainult sealt võis temagi kuulda.

Kaupmehele näis, et Liisu tema küsimise puhul kohmetas, ja sellepärast jätkas ta endisel toonil:

„Kas omakseid või tuttavaid on kurg vaatama tulnud? Poiss või tüdruk? Vihmane aeg, ka noore ilmakodaniku elu saab vihmane olema, saab teine palju nutta."

„Viimasel ajal pole kurgedest kuuldagi olnud, noorpaare vähe," sai Liisu viimaks lausuda.

„Las tuleb tali, küll siis pulmakellad helisema hakkavad. Sinu tütar ei läbegi saaniteed oodata."

Liisu sattus veel enam erutusse. Kaupmees teab, et Liivamäel pulmad on oodata, milleks ta siis riisi kaalumisel kurgedest hakkas rääkima, milleks „peenikesest perest"? Nagu ei saaks mannast muud kui aga titeputru katsikulkäimiseks.

„Kui õnn hea ja aastad kehvad, siis peetakse pulmad ja varrud korraga; üks pidutsemine ja kaks asja, üks tüli ja kaks rõõmu," hõõrutas kaupmees kotti sidudes. „Juhtub õige sagedasti, et pruut ilma suurrätikuta ei julge altari ette minna. Jah, mis sa paraku selle noorusega teed! Eks me tea omast käestki, missugused me kord olime."

„Ega siis kaupmehehärra veelgi vana ole," lausus Liisu õnnelikult, et jutu võis kõrvale pöörata.

Poest koju minnes tuli Liisule teel tuttav eit vastu.

„Viid pulmakraami," rääkis see peale teretamist.

„Ostsin jah natuke, kus siis muidu; raha on küll vähe, aga ikka peab," vastas Liisu. Et talle aga kaupmehe sõnad ikka veel rahu ei andnud, siis arvas ta nüüd paraja aja olevat nende sõnade tagapõhja uurima hakata uudishimuliku küsimisega:

„Mis teie pool ka head kuulda?"

„Mis seal, vennike, head või halba. Eks räägita palju, aga mine võta kinni, mis õige või mis vale. Viimaks hakka mõtlema, et ega inimesed otse muidu ka ei räägi, eks seal ikka midagi ole."

„Mis seal siis õige räägitakse? Ma pole mitmel-setmel päeval kodust jalgagi välja tõstnud, ela nagu kotis; pulmade vastu valmistamine sööb aja ära."

„Taha mitte rääkidagi, na halb kohe et, aga mis sa teed, tahaks siiski teada, kas ikka õige või ei, ja sellepärast küsid ühe või teise käest salapisi, et laiali ei läheks," seletas eit poolkurval näol, mille varjul aga saatanlikku rõõmu võis aimata. „Ma olen kõigile kinnitanud, et nad edasi ei räägiks, mina ise pole sellest kellegile hinganud, ainult mõnele ustavale inimesele."

„Mis see siis on?" küsis Liisu paha aimates.

„Näh, kas te siis ise veel pole kuulnud?" küsis eit Liisule lähemale nihkudes. „Räägitakse ju teie Anna kohta niisugust hullu juttu. Mina olen küll kinnitanud, et see tühi lori on, külapoiste ja -tüdrukute kadeduse kõla, muud midagi, aga kes sellest hoolib, patravad aga edasi. Tahtsin juba ammugi teile tulla, et sinu enda käest õige otsa peale saada, mis nad tühja muidu lõksutavad."

Liisu jahmatas. Tähendab — asjal on hais küljes, küla kell kaelas. Aga ta tegi südame kõvaks ja vastas:

„Las lõksutada, Anna on ju viimaseid päivi neil hambus. Küll nad pärast pulmi vait jäävad."

„Ma olen ka ütelnud, et lõksutage aga pealegi, aga küllap jooksete ise kõik kontvõerastena akna taha vahtima, poete viimaks tuppagi, nii hea, kui soe vorstiots või lihakäntsak pihku pistetakse ... Ehk kuigi sel jahvatamisel põhjust oleks, mõni mõis nüüd, ega nemad

esimesed pole, kes nõnda, ja väljast pole see ju ometi tulnud, nende oma asi, päev hiljem või varem."

Viimased sõnad panid Liisu südame uuesti kihvatama. Külas näis kogu asjast aimu olevat.

„Aga va Metsanurga eit sai hirmus vihaseks, kui ma temale sellest juhtusin nimetama, kukkus sõimama, polnud aru ega otsa, ma küll ütlesin ainult moka otsast. Karda, et kargab kallale, nagu oleks mina selles süüdi ... Kustas on isasse, niisuke vagane, tossike, Annal on temaga hea; oleks ta emasse, ei siis võiks keegi talle minna, tümitaks esimesel päeval pärast pulmi läbi, kui sõnakese julged piuksatada. Nojah, va Metsanurga oma hakkas sajatama, häid ja paremaid andma, lubas Kustaselt järele pärida, teile tulla, sind käsile võtta. Tulen otseteed sealt, süda väriseb alles sees. Missuguseks inimene küll võib minna! Elus metsaline ... Mart olla hull, sina sõeluda Annaga palvemaja vahet käia, seda te käinudki sealt otsimas. Lubas Kustase ette võtta, nimetas teist tolaks ja totraks, et ta Annat omale tahab võtta, nagu teisi tüdrukuid ilmas pole olemas ... Nõnda laskis ta ilmlõpmata! Ma tulin ära, ei tahtnud niisugust juttu kuulata. Aga ei tea, mis asi see tema poegki õige on, et Anna temale ei sünni; tüdruk kui õun, palged aga lõkendavad aina. Ehk kuidas tal käed töö peale lahti on! Missugune see perenaine veel peab olema ..."

Kui Liisu pool tundi eide vaterdamist oli kuulanud ja siis kodu poole hakkas minema, suutis ta vaevalt jalga jala ette tõsta. Kõik ähvardas kokku langeda. Metsanurga eit pidi homme, s. o. laupäeval neile tulema asja järele kuulama. Mis nüüd teha? Kas Annale rääkida? Varem või hiljem saab ta ometi kõik teada ja parem on ettevaatlikult, kui äkki toimetada.

Liisu kojujõudmisel pani Anna kohe tähele, et emal midagi iseäralikku südame peal on. Tal käis hirmuvärin kehast läbi. Mis võis emal muud olla, kui ikka seesama asi.

Ta püüdis ükskõikselt küsida:

„Oli poe juures rahvast ka?"

„Ei olnud," vastas ema ja piilus tütre poole, nagu aimaks ta hirmuvärinat tütre südames. „Teel tuli mulle Soosaare eit vastu, ajasin sellega natuke aega juttu. On sel aga vast lõuad! Laseb mis parinal. Ja kõik teab ta... Lubas teine köstri emandat ja õpetaja prouat vaatama minna, need käskinud tulla külajuttu rääkima, uudist tooma. Olla teised väga lahked inimesed, iseäranis õpetaja proua, ehk küll ise teine paruni tütar. Pistab eidele ühte ja teist pihku..."

„Kust see Soosaare eit siis saab, lõksutamisega ta end elatabki," lausus Anna.

„Ja nõnda on sakstel kõik asjad teada, õpetaja loeb pühapäeval kantslist maha ja noomib."

„Siis pidi Soosaare eidel jälle häid uudiseid olema, et ta köstri emanda ja õpetaja proua juurde tõttas neid kuulutama," ütles Anna natukese aja pärast.

„Ju tal siis ikka oli, või tema siis muidu; peab midagi viia olema, kui suupäralist tahad saada," vastas Liisu. „Kaval teine, räägib sõna siit, teise sealt, aga midagi näib seal ikka olema, ega ta muidu räägi. Ja kaupmees niisamuti. Tema küsib, kas ma katsikule hakkan minema. Nagu ei teaks, et sul pühapäeval pulmad on. Milleks ta siis nõnda küsib?"

Liisu peatas. Ta tahtis lasta sel oma tütre peale mõjuda, et alles siis tasapisi edasi hõõrutada. Anna silmad läksid suureks, pilk muutus tarretunuks, käed langesid jõuetult rüppe, keha vajus kössi. Silmist pugesid pärliterad välja, peatasid nagu mõttes ja veeresid siis teineteise võidu mööda palgeid alla. Neile järgnesid teised. Need ruttasid juba peatamata tuntud teed mööda lõuaotsa ja sealt rüppe.

„Siis on juba kõigil teada... ka Kustasel," sosistas Anna kohkunult.

„Ää nüüd enneaegu nuta, rumal laps," püüdis Liisu tröösti da, „kes siis Soosaare eite usub, kõik teavad, missugune lõksutaja ta on. Tema juttu nüüd ka."

Liisu hääl kõlas arglikult ja lootuseta; see oli ema

hääl, kel lapse pärast pisarad silmas on. Tütar tundis, tütar nägi seda ilma pilku tõstmata. Siit sai tema valu ja härdus uut hoogu. Poolmeeletuna ruttas ta hirmunud ema juurde, hakkas temast kinni ja küsis hingeldades:

„Mis nad teavad, mis nad räägivad? Sa pead ütlema, ma tahan kuulda! Nad teavad kõik, eks?"

Ema ei osanud Annale äkki midagi vastata. Vaikimine oli aga küsijale niisuguseks vastuseks, nagu ta seda ette aimas. Nutt võttis uut hoogu.

„Ma ütlesin ju kohe," kostis läbi nutu etteheitvalt. „Nii hirmus on Kustast petta!"

Liisul on raske. Aga ta polnud ju midagi halba tahtnud, ta oli mõelnud ainult oma last ilmanaerust päästa. Ja nüüd, kus kõik nurja kipub minema, peab ta etteheiteid kuulma.

„Kes teadis siis, et kõik nii pikale venib. Oleks nõnda läinud, nagu mina tahtsin ja mõtlesin, siis oleksid sa juba ammu tanu all," püüdis Liisu end kaitsta.

Aga mis aitas see õnnetu „oleks" Annale! Võis see tema valu vähendada või tema silmad nutust kuivatada. Ei midagi. Neiu nuuksus väeti lapsena edasi. Liisu hakkas talle rääkima, jutustas talle kõigest, mis ta Soosaare eidelt oli kuulnud. Kui ta sellega valmis sai, olid Anna silmad kilavalt kuivad, nagu leegiksid nad palavikus, ja pärani pilgul vahtisid nad oma ette tühjusesse, läbi akna välja metsa poole, mille tagant must pilv kerkis, varjates päikest. Juba mitut pilve oli Anna täna näinud seda teed mööda tulevat ja oavarrelist vihma valavat, aga ühegi küljes polnud ta pilk nõnda rippunud. Nagu oleks see mõni iseäralik pilv ja nagu tooks ta Liivamäele mõnda iseäralikku vihma.

„Jälle tõuseb uus pilv, ei jää sadu üle, aina aga lahistab," hakkas Liisu meelevaigistuseks hädaldades rääkima, kui ta nägi, et tütre silmad nutust olid kuivaks saanud. „Paar nädalat oli kuiva, aga juba jällegi. Jumal hoidku küll!"

Anna vaikis ja silmitses kerkivat pilve.

„Küll jääme meie tänavu hädasse, mine aga jällegi saksa palvele, nälg tuleb talvel enestele ja loomadele . . ."

Anna vaikis ja vahtis aknast välja.

„Sulle saab talveks uus kodu, seal on ehk parem, pole leivast puudu, on suutäis omast käest võtta."

Need sõnad äratasid Anna. Kui ta nüüd pilgu ema poole pööras, siis oli, nagu tuleks ta sealtilmast tagasi ja ei mõista, millest ema räägib. Uus kodu . . . tali . . . leib . . .

„Kustas tuleb homme siia, tulevad ehk emaga mõlemad," rääkis Liisu juttu asja peale pöörates, mis ta südames kipitas.

„Jah, eks nad tule muidugi!" lausus Anna nagu juhmilt. Kuid äkki küsis ta elavalt ja kohkunult: „Aga ehk tulevad juba täna õhtul?"

„Ei nad täna tule," vastas Liisu ja rahustas seega Annat, „Kustas jõuab ju alles homme tagasi ja ema tahab muidugi kõigepealt temaga rääkida."

Anna vahtis jällegi aknast välja.

„Aga mis neile ütelda? Kuidas asja seletada?" hakkas Liisu. „Kustasega peaks enne kokku saama, ehk võtab ta omaks, tahab teine nii väga sind . . ."

Anna kehast käis värin läbi. Ah, kui see nõnda oleks, nii olla võiks! Aga ei! Ta ei julge oma silmi Kustasele näidata, praegu tunneb ta, et ta ei julge. Ühelegi inimesele ei võiks ta enam silma vaadata: ta tahtis seda petta, kes teda armastab ja keda tema ise taga igatseb. Ja neiule näis alles nüüd selguvat, mis see tossike Kustas temale on.

„Ema, ää räägi sellest, see on hirmus, seda ei või, ei tohi," rääkis Anna poolmeeletult.

„Jumal, halasta küll, mis meist siis saab?" hüüdis Liisu tütrele lähenedes. See jäi vastuse võlgu, nagu ei tasuks vastamine enam vaeva.

Mets kohises. Pilv tõusis tuulelennul kõrgemale ja mattis kogu taeva enda alla, nii et videvik ema ja tütre kujudele heitis, kes nõutult teineteise ees seisid ja ei teadnud, mis teha või millest rääkida.

Esimesed jämedad tibad langesid padinal märja maa peale. Algas jällegi sadu . . .

„Augus on mitu jalga vett!" ütles Liivamäe vanamees õhtul raskemeelselt.

„Sajab ju vahetpidamata," vastas Liisu nukralt.

„Mis jumal teeb, on hästi tehtud," lausus vanamees natukese aja pärast, nagu tahaks ta seega oma kõikuma löönud usku kinnitada.

Vanemate juttu kuuldes sügavast veest, mis raha-auku tulnud, lendas üle Anna näo kerge vari peast läbi sähvava mõtte vastuhelgina. Kramplikult surus ta käed vastu rindu, nagu oleks seal äkki põletav valu või nagu kipuks seal midagi rebenema.

VIII

Kui Liivamäe Liisu laupäeva hommikul Hanssu ja Annat, kes aidalakas magasid, läks maha hüüdma, siis vastas talle ainult mehe hääl.

„Kas Anna ei kuule? Müksa teda!" ütles ema Hansule.

„Annat ei ole lakas," vastas Hans ja ronis mööda redelit alla.

„Kus siis Anna on?" küsis Liisu arusaamatuses.

„Pole aimugi," vastas Hans.

Liisul näis korraga mingisugune mõte pähe tulevat ja heidutatult libises tal endamisi huulilt:

„Armuline jumal!"

Hans vaatas emale otsa ja selle pilgust luges ta midagi kohutavat.

„Õhtul ei kuulnud ma teda lakka tulevat, jäin enne magama," seletas Hans.

„Kuhu ta siis jäi," lausus Liisu. „Ega taga ometi midagi pole juhtunud."

„Mis taga siis võis juhtuda . . . Ta oli viimasel ajal üleüldse imelik, iseäranis eile õhtul: istus nagu soolasammas teine ja vahtis oma ette. Nagu ajaks keegi vägise teda Kustasele."

Ema hakkas Annat otsima ja hüüdma, aga see jäi kadunuks. Hüüetele vastas ainult metsakaja pilkava osatamisega.

Mart tuli toauksest, vaatas ilma ja arvas, et ka täna sadama hakkab. Ta sammus raha-augu kaldale vaatama, kui kõrgele vesi on tõusnud. Sealt tagasi tulles ütles ta:

„Vett on palju juurde tulnud; ka suur tükk kallast on sisse langenud."

„Ole õige vait oma raha-auguga," ütles Liisu pahaselt. „Otsi parem Anna üles, see on öösel ära kadunud."

„Mis sa sellest mulle räägid, ega mina ta vaht ole," vastas vanamees tõredalt, kes enda tundis raha-augu pärast puudutatud olevat. „Või ta titeke on, eks ta ise tea, mis ta teeb või kuhu ta läheb. Kui tal himu redust täis saab, küll ta siis isegi välja tuleb."

Liisu tõttas tütart otsima. Ta ronis kõik urkad ja lakad läbi, aga midagi ei leidnud. Ta läks aia taha metsa, käis seal pikuti ja põigiti, vahtis puude otsa ja põõsaste alla, aga kõik asjata. Õue tagasi tulles jäi ta siin nõutult seisma: ta ei teadnud enam, mis teha või millest peale hakata.

Hans, kes Metsanurgale oli rutanud, tuli sealt kurjalt tagasi.

„Ema, mis oled sa ometi teinud? Ja sa jätsid ta üksinda! Miks ei rääkinud sa sellest minule?"

Ema ei vastanud midagi. Ta seisis, nagu oleks talle puuga pähe löödud. Pisarad, mis natukeseks olid peatama jäänud, hakkasid uuesti voolama.

„Ja et see kõik nii salajas seisis, et keegi minule midagi ei lausunud," kaebas Hans.

„Ei teatud," sõnas Liisu.

„Kas Kustas ei tea?"

„Ei."

„Siis on neil õigus, kes ütlevad, et see polnud Kustase oma?"

Hans rääkis, nagu kuulaks ta oma ema üle, kes abitult nuttis ja midagi ei vastanud.

„Kelle oma siis? Koolmeistri?"

Ema pöördus kõrvale ja tema nutmine muutus veel abitumaks.

„Et mina ise selle peale ei tulnud! Maha oleks pidanud selle logardi lööma! ... Aga ehk läks ta nüüd sinna?"

„Ei, sinna ei läinud ta," vastas ema kindlalt.

Vaikus.

„Ja sina tahtsid lasta ta nõnda Kustasele minna? Ajasid teda?" hakkas Hans usutama.

Liisu nuttis ainult. Või mis pidigi ta muud tegema, kõik oli ju seletusteta selge.

„Kuule, ema, mis see nutmine nüüd enam aitab. Me peame ta üles leidma. Kas kodus kõik kohad hoolega läbi otsisid?" rääkis Hans.

„Kõik," nuuksus Liisu.

„Mine sa siis mõisa ja mina lähen vallavanema juurde, palume abi," arvas Hans.

„Mis te nii väga ta pärast jooksete, eks ta ise tule välja," ütles vanamees. Liisu ja Hans ei pannud seda tähele, nad läksid igaüks oma teed.

Mart sammus raha-augu kaldale aru pidama, kuidas vett sealt välja saada, sest auku pidi ju edasi kaevama. Kui õnnelik oleks vanamees, kui ta homme hommikuks, kus Anna altari ette astub, raha-augu valmis saaks! Aga nüüd tundus see võimatu; auku tulnud vesi ja sisselangenud kallas andsid palju tühja tööd ja panid vanamehe raskesti mõtlema. Kogu raha-augu lugu käis tal silmade eest mööda. Ta nägi jällegi taeva- ja põrguteed, nägi mudast oja, millel palk purdeks peal, nägi oja põhjas ristimata surnud lapsi valgete ussikestena vingerdamas. Ta kuulis oma ümber inimeste naeru, pilkavaid sõnu, nägi muigavaid naeratusi ja haletsevaid pilke, aga Mart jäi oma usus kõikumata kindlaks, ei unustanud silmapilgukski ilmutatud tõotust. Samm-sammult sai ta kõigist kiusatustest jagu, võidab ka viimase — villib augu veest tühjaks. Mart võrdles oma tööd ja elukäiku temale näidatud taevateega, mis on nii kitsas, porine ja rooplik.

Kella üheteistkümne paiku jõudsid Hans ja Liisu koju tagasi, kümmekond võõrast inimest kaasas. Kui ka nende otsimisest midagi ei pidanud välja tulema, siis tahtis vallavanem kas või kogu valla pühapäeval kokku ajada.

Uuesti hakati otsimisega Liivamäelt peale ja mindi pärast metsa, aga ka nüüd oli kõik vaev asjata. Kella nelja paiku tulid otsijad uuesti Liivamäele kokku, väsinult ja tüdinud nägudega. Nende arv oli kasvanud: olid kaasas Metsanurga eit ja koolmeister mõne „vennaga". Ka see vanamees, kes „oh Jeesus, Jeesus" armastas öelda, oli oma tütrega siin. Peeti aru, mis nüüd teha, kuhu minna.

Liivamäe vanamees tuli raha-augu poolt, pikk ritv käes, millega ta vee sügavust augus oli katsunud. Tema näost paistis iseäralik ärevus, nagu õnne- ja lootusehelk, kui ta toa juurest redeli võttis, kabli kätte haaras ja uuesti raha-augu poole tõttas, samm harilikust kergem ja kärmem.

„Kas lähed rahakasti välja võtma?" küsis keegi muiates.

„Jumala abiga kindlas usus tahan seda teha," vastas Mart.

Varsti oli tal redel püsti augus ja ärevusest nõtkuvail jalul astus ta mööda pulki alla, kadudes vaatajate silmist. Augus pistis ta kabli vette, surus selle pehmest sisselangenud liivast läbi ning püüdis siis konksu selle kõva asja alla pöörata, mida ta ridvaga vee sügavust mõõtes augu põhjas oli tundnud. Oli see katse õnnestunud, tõstis ta kabliga mingit rasket asja, arvatavat rahakasti, ja nähtavale tuli — inimese jalg. Mardil läksid silmad kirjuks, pea segaseks ja kabli langes tal käest. Silmapilguks jäi ta redelipulgale seisatama, ronis siis suure vaevaga august välja, jalad nõrgad kui ohe likuotsad. Kaldale saades tahtis ta hüüda, aga häält ei tulnud, ainult kätega tegi ta mingisuguseid ebamääraseid liigutusi. Kohkunud näoga tõttas ta teiste juurde ja alles siin sai ta sosistada, näidates käega augu poole:

„Seal . . .“

Mõnele näole ilmus muigav naeratus, nagu tahetaks vanamehelt pilkavalt küsida: „Kas rahakast?“ Kuid Liisu jõudis oma ehmatanud karjatusega kõigist ette:

„Vanamees!“

Tormati raha-augu kaldale ja vahiti selle põhja, kuid sogase vee pärast polnud seal midagi näha.

„Ärge tulge liiga augu kaldale, langete ühes liivaga sisse, matate minu oma alla,“ ütles Hans ja ruttas mööda redelit auku ronima. Ta ulatas käe vette ja otsis, aga pihku puutus ainult kabli vars.

„Tõsta sellega,“ käskis isa kaldalt. Poeg tõstis ja nähtavale tuli õe jalg. Kõik häälitsesid korraga, ainult Mart oli tumm.

Varsti lamas Anna augu kaldal kõigi ees. Tema käed olid rusikasse tõmbunud, peod kõvasti liiva täis, nagu oleks ta püüdnud üht osa sellest kullast teise ilma kaasa võtta, mida isa raha-augu kaevamisega lootis leida. Inimesed seisid nõutult ja tummalt tema ümber, nagu ei teaks keegi, mis teha, kuidas olla, millest rääkida. Palvevennad ootasid, et ehk koolmeister oma suu lahti teeb ja mõne trööstiva või pattunuhtleva sõnaga piinliku vaikimise lõpetab, kuid see ei mõtelnudki nähtavasti selle peale. Ta seisis norus peaga ning vahtis koolnut ja tema ees põlvitajat, viletsushunnikuna kokkulangenud ema. Äkki hakkasid tal pisarad mööda palgeid alla jooksma ja nad jooksid vaikselt, kuid vahetpidamata. Ainult suunurgad tõmblesid mehel pisut, muidu olid ta näojooned liikumata. Hans, kes alguses õe ja ema peale oli vahtinud, tõstis silmad koolmeistrile, nagu tahaks ta temale midagi öelda, aga kui ta mehe pisaraid nägi, ei lausunud ta sõnagi, vaatas ainult tema norus pead ja tema liikuvaid suunurki. Kõigil tekkis tundmus, nagu oleks midagi tulemas, nagu oleks midagi suurt ja hirmsat tulemas, aga ometi ei tulnud midagi, ainult palja peaga koolmeister valas vaikselt pisaraid ja Liivamäe Hans vahtis teda oma patuste silmadega.

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus,

Jeesus, Jeesus!" kostis korraga kõigile kõrvu. See katkestas nagu nõiavõimu, milles kõik viibisid; siin ja seal liigutati ja kohendati end. Koolmeister pöördus sõna lausumata ümber ja hakkas minema — palja peaga, nagu ta koolja ees oli seisnud; veel õuevärava tagant männikust paistis tema paljas pea. Kõnnak oli tal nagu inimesel, kes millegi üle kaua oli järele mõelnud ja lõpuks tõetundmisele jõudnud. Teda ei huvita enam see, mis teistel temale on öelda või mis teised temast arvavad, tema läheb vaikselt iseendas ja valab pisaraid oma tõetundmise pärast.

Pisaraid valas ka selle vanamehe tütar, kes Jeesust appi hüüdis. Suuril silmil vahtis ta Anna rusikas käsi, kuni ta iseomad käed vastu rinda surus ja nuuksuma hakkas, tujukalt, hooti, närvilikult. Hans ei teadnud, miks, aga seda nutvat neiut vaadates kippus ta unustama, et tal õde surnud ja et ta just praegusel silmapilgul tema surnukeha ees seisab. Ta nägi ainult seda nutjat, nägi tema tuksatavaid õlgu, märgi silmi, millesse oleks nagu peidetud põhjatu ja veetlev elu.

Mart seisis norus peaga. Jällegi arutas ta mõttes oma raha-augu lugu. Miks oli see kõik nõnda läinud? Kas oli ehk tema usk mõnikord kõikuma löönud? Ei! Tema usk oli alati kindel olnud, ta ei kõikunud praegugi. Jumal võis ju oma tõotust veelgi täita. See kõik on ainult usu katsumine, kurja kiusatused.

Võõrad tegid minekut. Enamasti lahkusid nad käeandmiseta. Aga nutja neiu astus teiste seast välja ning haaras kramplikult Hansu käest kinni. Ta tahtis midagi ütelda, kuid enne võttis nutt uut hoogu ja neiu pöördus minema, ilma et ta avaldada oleks saanud, mis tal südamel on. Hans vahtis talle järele, nagu ootaks ta tema tagasitulekut, vähemalt tagasivaatamistki, aga neiu ei teinud ei ühte ega teist, kadudes kiirel sammul metsa alla.

„Minu poeg on jällegi perenaiseta ja mina miniata," ütles Metsanurga eit, kes viimasena lahkus. Liisu pühkis ainult pondunud silmi.

„Kas sa ei aitaks meie emal Annat ära pesta," pöördus Hans Metsanurga eide poole, „meil poleks siis tarvis mujalt minna inimest otsima."

Eit mõtles pisut, nagu tahaks ta mingil põhjusel eitava vastuse anda, kuid oli siis nõus. Nõnda hakkas kaks vana ema kooljat pesema septembrikuu päikese paistel, mis metsa taha oli vajumas.

IX

Nädalad, isegi kuud läksid viimasest sündmusest mööda. Liivamäe Anna surm ja matus — ta maeti surnuaia taha — andsid inimestele palju kõneainet, iseäranis eitedele, kes teineteise võidu õpetajamaja ning mõisa vahet tallasid, kirikuväravas ninapidi sosistasid ja teel kokku saades peatasid. Aga päris selge polnud asi kellelegi; ikka veel oli küsimisi, umbkaudu arvamisi, uurimisi. Kõige imelikum oli, et Anna just isa raha-auku läks; kaevus oleks ju parem olnud, arvati. Nagu seisaks kogu asi mõne nõiduse või kunstiga ühenduses ja nagu poleks palvevendade kooskäimised Anna peale oma mõju avaldamata jätnud. Või ei ole Liivamäe Mart sugugi nii loll, nagu räägitakse, ja ehk on ometi selles pisut tõtt, et Liivamäel öösiti konte tantsimas ja tulesid põlemas on nähtud ning haledat ulumist kuuldud. Mäe sees elavad ehk tõepoolest vana aja vaimud ja kaitsevad varandusi ning Mart seisab nendega salaühenduses.

Liivamäelaste eneste peale avaldas Anna surm sügavat mõju. Mart muutus koguni vaikseks ja sõnakehvaks. Laupäeva-õhtuti ja pühapäeviti istus ta ikka veel oma raha-augu kaldal ja popsis piipu, kuid kaevamisega ei teinud ta enam tegemist. Alles tuleval suvel mõtles ta oma tööd jätkata, sest ikka veel uskus ta tõotatud varandust ja suurt õnne. Ka Liisu oli vaiksemaks jäänud, nagu endasse süvenenud, ja tema keha vajus ikka enam küüru ja kõverasse. Pühapäeviti käis ta kirikus ja Anna haual ning nuttis mõlemal pool. Kõige valusamaks pisteks

Liisu südames oli see, et tütre haud surnuaia taga seisis. Ka Hansus oli nagu muutust märgata: ta käis vähe külas ja pelgas inimesi. Ei tulnud enam Metsanurga Kustas ega teised külamehed Liivamäele, nagu ei huvitaks enam kedagi ajalehed ega Hansu jutt. Terve elu näis endistesse rahulikkudesse roobastesse tagasi langevat. Juba mõni aeg polnud keegi enam seda päeva meelde tuletanud, kus üheskoos mõisas käidi ja kus härra „nende asi läbi studeerima" lubas. Unustanud oli selle päeva ja oma lubaduse nähtavasti ka parunihärra, sest valitseja polnud temalt mingisuguseid uusi näpunäiteid saanud ja nõudis sellepärast kõik päevad meestelt täielikult välja. Suurem hulk täitis valitseja käsku, mõned üksikud kangekaelsed tahtsid kõigepealt parunihärra otsust teada saada.

Erutust tõi siia nurka sügisel teade, et maal röövitavat. Teati hulk mõisu nimetada, kus sõjariistus mehed käinud, kes raha nõudnud ja pärast endile lasknud mõisahobused ette rakendada ja edasi sõitnud. Räägiti imelugusid. Mehed olnud haritud, rääkinud võõraid keeli, mänginud klaverit, tantsinud mõisapreilidega ja heitnud nendega nalja, nagu saksad kunagi. Need ei olevatki röövlid olnud, vaid mõni teab mis asjamehed. Oodati suure põnevusega rahanõudjaid ka siia mõisa, aga need ei tulnud. Asjata pidas valitseja abilistega öösiti siin ja seal vahti, kõigil laetud püssid käes, — ühtegi pauku ei saadud teha. Aga niipalju mõjus ärevus siiski, et mõisas juba aru peeti, kas vahest suvel meeste poolt avaldatud nõudmistele vastu ei peaks tulema: päevi vähendama või pisut neile lisaheina andma. Aga kui eitedelt kuuldi, et vallas on kõik vaikne, et suvistest nõudmistest peaaegu keegi enam ei räägi, siis arvati kõige paremaks nõnda jätta, nagu tänini olnud: püüti inimestelt võimalikult palju välja pigistada.

Liikuvad kuulujutud ja sõnumid sünnitasid inimestes uudishimu ning ärevust ja nad tahtsid asja kohta lähemaid ja kindlamaid teateid saada. Selleks mindi Liivamäele, mindi vanas usus, et küllap juba Liivamäe Hans

teab, milles asi seisab, tema elas ju mõne aasta linnas ja loeb vahetpidamata lehti. Temal on ilmaasjad selged.

Aga Hans oli harilikust sõnakehvem, ta ei andnud meeste küsimiste peale mingit kindlat vastust, ei tahtnud üldse vastata ega rääkida. Sellepärast hakkasid mehed ise oletama, mis see kõik olla võiks.

„Ega need ikka vist päris lihtsad vargapoisid ja massuurikud olnud," arvas üks. „Küllap olid mõned suuremad ninad."

„Jah, räägitakse, nad pole kedagi tapnud, kellegile halba teinud," seletas teine.

„Ehk polnudki röövlid, olid ehk mõned asjamehed, kes neid hullusid nüüd teab," nimetas kolmas.

„Mis asjamehed?" küsis Hans.

„Mine võta kinni, mis asjamehed. Mõni uus valitsus ehk saatis. Räägitakse, et Roots tahab meie maad jälle oma kätte; Rootsi kirikus palutakse ju iga pühapäev meie eest; meie olla orjad, ütlevad nad," jätkas kolmas rääkija oma mõtet.

„Tühi lori," lausus Hans.

Mehed vaikisid natuke aega ja popsisid piipu, siis hakati uuesti kuulujutte korrutama.

„Need olnud sakste omad kannupoisid," seletas neljas vanamees, „kirjutaja on ka seda arvanud. Miks neile mõisadest muidu hobused edasikihutamiseks anti. Venelane on sõjaga nõrgaks jäänud ja nüüd tahta sakslane meie maad uuesti oma alla võtta ja selleks saatiski ta salakuulajad välja. Et keegi aru ei saaks, mis mehed nad tõepoolest on, siis nõudsid nad mõisadest raha, nagu oleksid teised võhivõerad. Aga kõik on omad semlakid, vigurdavad ainult. Sakslane võtab maa jälle oma kätte ja siis hakkab kupja kepp uuesti meie ja meie laste seljas tantsima."

„Seda küll ei lubata," arvasid mõned.

„Ei lubata ... Nagu küsitaks sinult luba. Tuleb suurtükkide ja tulipommidega, sure või kannata kupja keppi."

„Või sakslasel siis üksinda suurtükid ja tulipommid on," vastati.

„Aga venelane on ju väsinud, sai jaapanlase käestki peksa, mis tema võib parata."

„Siis hakkavad meie omad ise vastu, tõusevad kui üks mees üles, aga kupja keppi ikkagi ei kannata."

„Mis võime meie saksa vastu. Säh, suvel käisime mõisas, mis me sest saime."

Mehed peatasid vaidluses.

„Lehed kirjutavad, et need olnud Tallinna töölised," ütles Hans.

„Seda minagi kuulsin," seletas üks mees, „aga kuidas siis töölised tohivad maale röövima tulla?"

„Ning nõnda lausa päeva ajal," toonitas teine mees. „Ei tahaks uskuda."

„Niisugune aeg, vabadus, mis muud," arvas kolmas.

„Just kui viimse päeva tähed: sõda, venelane saab lüüa, Liivamäe Anna hüppab raha-auku, mööda mõisu sõidavad rahanõudjad, lõpmata sadu; puuduvad ainult katk ja nälg," arutas neljas.

Kõik ohkasid. Midagi uut ja iseäralikku hõljus õhus, imbus meeltesse ja ükski ei teadnud kindlasti, mis see oli või mis pidi tulema . . .

Kuid rahanõudjad kadusid, nagu nad olid ilmunud, keegi ei kuulnud neist enam midagi. Harilik rahu hakkas uuesti maad võtma. Aga jõulu eeli algas uus ärevus: Tallinn ja kogu Eestimaa pandud sõjaseaduse alla; mispärast? keegi ei teadnud. Ei teatud ka õieti seda, mis loom see sõjaseadus on, sest kõik seisis tänini ju endist viisi. Aga varsti tulid sõnumid, et siin ja seal mõisu põletatavat ja purustatavat, mõisnikud tapetavat maha või viidavat vangi. Nüüd arvasid kõik mõistvat, mis tähendab sõjaseadus. Siit mõisa saksad sõitsid ülepeakaela ära, et Tallinna minna, kuid tee peal võetud nad kinni.

Ärevus kasvas, kõik ootasid. Õhtuti välja minnes jäädi kuulatades toa ette või teele seisma, nagu peaks kusagilt kapjade müdin või meeste jutukõmin kuulda olema. Heideti pimedas pilk mõisa poole arvamisel, et sealt varem või hiljem tulekuma paistma hakkab. Küll pidi valitseja teomeestega mässajaile vastu panema ja hoonete põleta-

mist takistama, aga keegi ei uskunud, et ükski vastuhakkamise peale mõtleks, kui põletajad korra kohale ilmuksid.

Nagu rahanõudjate ajal, nõnda oli ka nüüd erutus ja ootus asjatu. Siit mõis seisis suurest teest kõrval metsas, teda olid nähtavasti kõik unustanud ja nõnda jäi ta puutumata. Kui mõned mehed mitte naabermõisas poleks käinud ja pärast kõigile rääkinud, missuguseid imeasju nad oma lihase silmaga olid näinud, siis oleks võidud arvata, et kõik on tühjad kuulujutud. Aga nüüd usuti kõike, mis räägiti, usuti rohkemgi, kui räägiti, rohkemgi, kui olemas oli. Sellepärast ei kahelnud keegi, kui varsti rääkida teati, et ratsasalgad mööda maad ümber kihutavad, inimesi püüavad, neid peksavad, maha lasevad, kinni viivad. Küll seegi pidi tõsi olema, nagu kõik muud kuulujutud, mis nagu kulutuli üle maa laiali lagunesid.

Ühel laupäeva ööl, kui põllud ja metsad uduse õhu rüpes tukkusid, ilmus mitukümmend ratsanikku mõisa. Väiksemais salkades sõitsid nad kojutulnud härraste ja ustavate teenrite saatel mööda valda laiali ja püüdsid inimesi. Nagu linnukesed tabati nad soojast pesast. Kinnivõetute seas olid need, kes suvel mõisas käimise ajal härrastele kuidagi olid silma paistnud või kelle peale eided kurja keelt olid kandnud. Ka Liivamäe Hans ei puudunud. Pealegi jäeti igal pool käsud maha, et homme kella üheteistkümneks kõik mõisa ilmuksid; puudujaid ähvardati raske karistusega. Parunihärra pidi ise mõisas olema ja tahtvat oma rahvaga rääkida.

Ratsanike ilmumine ja inimeste vangistamine ajas rahva kui sipelgapesa kihama. Veel öösel rutati paigast paika, et uuest sündmusest rääkida ja aru pidada.

„Ei need mehed enam valget päeva näe," arvasid ühed, „tehakse meil sedasama, mis mujal tehtud."

„Aga meie mõisa pole ju rüüstatud ega põlema pistetud," vastasid teised. „Pole ükski kellegile kurja teinud, mis eest siis karistada."

„Küllap see on sellepärast, et suvel mõisas käisime,"

seletasid kolmandad. „Ei tohi saksalt nõuda, peab paluma, kintsu kaapama."

Tänane öö oli pikk, andis kaua oodata, enne kui valgeks hakkas minema. Liivamäel ei saanud Mart ja Liisu enam nahka silma peale, pärast seda kui ratsanikud Hansu ära viisid. Liisu istus kõveras aseme äärel ja nuttis. Vanamees oli õlgedel pikali ja sonis oma hämaraid mõtteid. Imelik! Jälle olid nad eidega kahekesi, nagu paljude aastate eest, kahekesi ilma lasteta, ainult selle vahega, et siis olid nad noored ja nüüd vanad.

Kella üheteistkümneks kogunes palju rahvast mõisa juurde. Isegi lapsi oli siin näha. Aga kõik püüdsid end kõrvale hoida ja hiilisid tasapisi ühest paigast teise või ajasid salasõnul juttu. Härrasmaja ümber pidasid soldatid vahti. Keda siin küll kardeti, kes tahtis mõisa kallale kippuda? Oli ehk põletajaid ja rüüstajaid oodata? Pärast selgus asi: mõisa keldris olid valve all öösel kinnivõetud mehed.

Rahvas pidi kaua ootama. Mõisasaksad nähtavasti puhkasid alles reisiväsimust ja sellepärast pidid soldatid kuni ligi poole kaheni härrasmaja ümber tammuma. Alles siis võis märgata, et seal kõik elavaks muutus.

Rahvale anti käsk Liivamäe poole külge põllule koguneda, sest seal mõistetavat süüaluste peale kohut. Kella kaheks ilmusid sinna ratsanikud ühes vangidega. Tulid ka mõisasaksad ja paar ohvitseri. Kaks kubjast kandsid suuri vitsakimpe. Neist said inimesed juba ilma seletuseta aru; oli ju siin vanakesi, kes nii mõnigi kord kupjakeppi oma turjal olid maitsnud. Vana laul hakkas uuesti otsast peale.

Algas kohtumõistmine. See oli kerge ja lihtne, sest mõisasaksad olid niihästi pealekaebajad kui ka tunnistajad. Süüalustest ei kuulatud kedagi üle. Või millekski seda! Saks teadis ju asja ometi paremini kui ükski teine. Et ohvitserid rahva keelt ei mõistnud, siis kuulutas parun kohtuotsuse välja. Karistuse suurust arvati vitsahoopide arvu järgi. Liivamäe Hans pidi saama kolmsada, teised kaks meest, kes ühes temaga suvel mõisatrepi ees

olid seisnud, kumbki kakssada, teised — kõiki kinnivõetuid oli kokku kuusteist — sada kuni viiskümmend hoopi. Mõnele süüalusele anti armu, sest valitseja kostis nende kasuks parunihärra ees: nad olid oma päevad korralikult teinud ja sõnakuulmist avaldanud. Paljud langesid pärast kohtuotsuse kuulutamist paruni ette põlvili, palusid armu anda, lubades võlgujäänud päevad teha ja kõik täita, mis armuline härra nõuab. Nõnda pääsesid veel kaks karistusest.

Rahvahulk oli vaikne ja kohkunud. Kuuldus ainult sosistatud sõnu, üksikute tagasihoidlikku nuuksumist, eitede ohkamist.

Enne karistuse algust pöördus parun rahva poole ja ütles:

„Mina lubas seda asja läbi studeerima ja teid siis kutsuma. Nüüd olep mina seda teinud ja mina näep, et nooreherral õigus olema ja teie mässajad. Ja seda tahap mina teile täna ütlema, et teie teap, et paruniherra oma sõna pidama."

Kohale jõudis ka kirikuõpetaja täies ametimundris; ta tuli nähtavasti otseteed kirikust jumalateenistuselt. Nii mõnigi hakkas vaimulikku nähes lootma, et ta oma kurjast saatusest pääseb. Lootjate seas oli ka Liivamäe Liisu, kes oma vanamehe käest kinni haaras ja ta rahvahulgast õpetaja ette kiskus, kus nad mõlemad põlvili langesid. Liisu tõstis ristis käed üles ja palus õpetajahärrat, et see tema poja päästaks.

„Kes sa oled?" küsis õpetaja.

Liisu nimetas koha ja poja nime.

„Ah sina oledki see Liivamäe Mart, kes raha-auku kaevab, kuhu tütar sisse hüppas?" pöördus pastor Mardi poole. „Armas hing, sa oled suurt pattu teinud jumala vastu: oma elavale lapsele kaevasid sa mammona himus haua valmis."

Parun, kes õpetaja sõnu pealt kuulas, küsis sellelt midagi saksa keeli. Pärast seda ütles ta Mardile:

„Sina, lurjus, kaevap raha-auku, rikub minu kallist maad, sina saama ka oma palk."

Hans seisis norus peaga, huuled ja hambad kõvasti kokku litsutud. Vaevalt pani ta tähele, mis vanemad tema heaks püüdsid teha.

Õpetaja hakkas süüalustele jumala-armu andma. Enne noomis ja sõitles ta neid, kutsudes alandusele ja patukahetsemisele. Ta tuletas ka armulist parunihärrat meelde, kes nende eest on palunud, nii et surmanuhtlus vitsakaristuseks on ümber muudetud. Kõik põlvitasid, ainult Liivamäe Hans seisis endiselt norus peaga. Tema näoilme ja seisak avaldasid jonni ja kangekaelsust.

„Armas hing, miks ei alanda sa ennast Issanda ette ja miks paned sa oma südame kõvaks," pöördus õpetaja lõpuks tema poole.

Hans seisis, nagu ei kuuleks ta õpetaja häält ja nagu ei teaks ta üldse, et tema ise ja kõik tema tuttavad siin keset mõisapõldu ratsanikkude vahel seisavad.

„Jumal ei anna ennast mitte pilgata!" hüüdis õpetaja lõpuks. „Mis inimene iial külvab, seda tema ka lõikab; kes liha peale külvab, see lõikab lihast igavest hukatust; kes vaimu peale külvab, see lõikab vaimust igavest elu. Igaüks, kes ülemate vastu hakkab, hakkab jumala vastu, ja kes jumala vastu hakkab, see läheb hukka."

„Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus, Jeesus!" ohkas keegi rahva seas.

Õpetaja hakkas süüalustele viimast hingemannat jagama. Kui ta pühitsetud leiva ja õnnistatud karikaga Liivamäe Hansu ette astus, ei võtnud see neid vastu.

„Armas hing, miks ei taha sa oma Issanda juurde tulla, et ta sind kinnitaks," ütles õpetaja tõsiselt, peaaegu kurvalt. „Noormees, kuule tema häält, kui ta sind võib-olla viimast korda su eluteel kutsub."

„Andke neile, kes sellest õnnistust loodavad," vastas Hans. „Kui õpetajahärra minule tahab head teha, siis palugu ta seal neid, et mind peksmise asemel maha lastaks."

Viimased sõnad rääkis Hans üsna valjult.

„Mees, mõtle, mis sa räägid?" hüüdis vaimulik.

„Hans, pojuke, ära räägi nõnda!" karjus Liisu soldatite

rea taga, millest ta läbi ei pääsenud. „Lase ennast peksa, kannata ära, ehk jääd ometi elama!"

Hans ei paindunud, ta jäi oma otsuses kindlaks.

„Armuline paruniherra ei tahap mitte, et tema maa peal inimesi tapma, ja sellepärast ei voip kohtuotsust mitte muutma," ütles noorhärra natukese aja pärast valjul häälel.

Kohtuotsuse täitmine algas. Väiksematest süüalustest hakati peale, suuremad kurjategijad pidid ühes rahvaga pealt kuulama ja vaatama . . .

Juba hakkas videvikuks kiskuma, kui kord Liivamäe Hansu kätte jõudis, kes viimasena nuhtluspingile pidi heitma. Tema eelkäijal vanamehel, kes kakssada hoopi sai, oli vähe elulootust; uimasena kanti ta omaste poolt kõrvale.

Veel kord pöördus õpetaja Hansu poole ja koputas tema südameukse pihta, et ta õnnistegija sisse laseks, kuid see jäi kangekaelselt oma otsusele ustavaks: ta palus õpetajat ainult, et see tema peksu aitaks mahalaskmiseks ümber muuta. Kas õpetaja küllalt agaralt Hansu soovi täitmiseks välja ei astunud või oli vana parun paindumatu, seda ei saadud teada, niipalju oli ainult kindel, et Hans pidi verisele peksupingile heitma.

Enne seda hüüti Liivamäe vanamees rahva hulgast parunihärra ette, kes ütles:

„Sina hoiap oma poja pea kinni, siis sina ei kaevap enam raha-auku."

„Parunihärra . . ." kogeles Mart.

„Vait, lurjus!" kärgatas parun.

Mart läks, kuhu kästi.

Hans seisis pingi juures alles püsti, kui isa tema juurde jõudis. Nähes poja tugevat, rässakat keha, tõusis Mardil imelik tundmus, kui ta mõtles, et selle peab paljaks võtma, pingi külge siduma, nii et ta end liigutada ei saaks, kui võõrad umbkeelsed mehed teda peksavad. Ja tema ise, selle tugeva mehe isa, peab oma poja pead kinni hoidma, kui teda pekstakse. Ei tea miks, aga seda mõeldes tuli

vanamehele Hansu sündimine meelde! Ta oli oma ema esimene ja tegi sellele hirmsat piina: ligi kaks päeva oigas Liisu asemel ja karjus ning kiilus lõpuks kui meeletu, enne kui poeg oma kisaga ilmus. Ema karjus ja kaebas, et poeg pidi sündima, ja poeg vääksus ja rõkkas, et ta oli sündinud. Ja nüüd võib-olla karjub ta jällegi, nagu siis, kui ta oli alles väike, karjub mehe häälega, millest kostab ehk pöörane meeletus, nagu ema häälest tema sünnitamisel. Aga ei ole aitajat ega ohutajat, sest ema murrab oma luid-konte soldatite-rea taga ja isa hoiab tal peast kinni. Imelikult selgesti esines see kõik Mardi ähmasele pea-ajule, kui ta oma poega nägi peksupingi ees seismas, silmad maas, huuled ja hambad kramplikult kokku litsutud, käed rusikas.

Hans mõtles, et ta oma silmi rahva poole ei tõstagi, et ta heidab pingile kui väljaheidetu, nurjatu, äraneetu, aga ta ise ei teadnud, miks ta seda teha ei saanud ja miks ta ühegi pilgu tahtis heita soldatite vahelt sinna, kus seisis rahvas, võõrad ja omaksed. Kui teda juba pingile köideti, siis ei mäletanud ta rahvast midagi muud, kui aga kahte silma, mis teiste selja tagant vahtisid ja niisamuti pisaratest paisul olid, nagu see kord Anna surnukeha juures Liivamäel oli, — Hans uskus, et nad olid paisul, kuigi ta kauge maa tagant seda nägema ei ulatanud. Ja korraga tundis ta, kui hea see oli, et parun kohtuotsust surmanuhtluseks polnud muutnud; ennem ükskõik missugune alandus, teotus ja kannatus, mitte aga surm.

„Pane käsi suu ette ja hoia kõvasti kinni," ütles Hans isale, kui see tema pead puudutas. Isa kuulas poja käsku.

Algas nuhtlemine, aga polnud muud kuulda kui aga vemmalde pehmed, nätsked hoobid. Peksjad töötasid südilt, ägedalt, lõpuks kurjalt, tulises vihas. Mis inimene see oli, et ta häält ei teinud, suud ei paotanud! Nagu teeksid karistajad nalja või peksaksid puupakku! Ei valitud viimaks enam paika, kuhu löödi, kogu keha muutus ühiseks veretombuks. Anti kõhutühemusse, said ka

küljekondid. Taheti katsuda, kas avab suu ja kas hakkab häälitsema.

Kannataja keha lamas kui kooljas. Mart pigistas oma silmad ja hambad kokku ja hoidis kõigest jõust poja suud. Ta tundis, kuidas midagi sooja hakkas talle pihku nõrguma, läbi sõrmede nirisema, ja veel tugevamini hoidis ta.

Kui hoopide arv juba kolmesaja ligi hakkas jõudma, kostis ometi kord Hansu suust karjatus, misjuures ta viimase jõuga end raputas, nagu tahaks ta köidikuid puruks kiskuda. Üksik, kõigi poolt nagu ammu oodatud karjatus lipsas inimeste vahelt üle mõisapõllu metsa ja põgenes, ehk teda küll keegi taga ei ajanud.

Poja raputus ja karjatus käis palava hoona Mardi kehast läbi. Ta avas silmad ja nägi oma veriseid käsi, katsus poja pead tõsta ja tundis, et kael on lõtv.

„Ta on ju surnud, mis te tast veel lõhute!" hüüdis Mart peksjatele, kes endise ägedusega lamavat keha nuhtlesid. Peksjad peatasid pisut, nagu mõistaksid nad vanamehe sõnu, ladusid siis aga puuduvad hoobid juba hanguvale kehale.

Mart seisis ja vahtis, kuidas poja surnukeha lõhuti. Äkki pahvatas ta naerma, naeris valjult, laginal. Siis pöördus ta ümber ja tahtis paruni juurde minna. Kui teda selles takistati, hakkas ta uuesti naerma, sirutas oma verised käed välja ja ütles:

„Näete, verised, pühin paruni kuuehõlma külge puhtaks."

Ja ta naeris veel valjemalt, nii et kuulajatel külmajudinad mööda selga alla jooksid. Nüüd mõistsid kõik, et Mardiga midagi imelikku oli sündinud, mõistis ka Liisu, kes oma vanameest tõttas ära kutsuma, kuna see kõigile oma veriseid käsi näitas.

*

„Ää suri teine," ütles üks eit põllult lahkudes.

„Ära jah, ei võtnud ju jumala-armu vastu," lausus teine.

„Kangekaelne, ei karjunud, sellepärast lõhkusidki nii hirmsasti," arvas kolmas.

„Vana Mart ise võttis valu nagu peoga ära," seletas neljas ja seda kiitsid paljud järele.

Peagi tehti Liivamäe vanamehest suur valuvõtja, suur ohutaja. Tema ise aga ei teadnud sellest ega muust midagi. Ta armastas ainult raha-augu kaldal istuda ja oma käsi hõõruda, otsides sealt ikka veel verejälgi. Ja iga kord, kui ta kellegagi kokku sai, sirutas ta oma käed välja ja ütles:

„Näed, verised, pühin paruni kuuehõlma külge puhtaks."

Ise hakkas ta seejuures õudselt naerma, mis isegi Liisul kananaha ihule ajas, ehk tema küll seda naeru juba nii sagedasti oli kuulnud.

VANAD JA NOORED.

I

Päike on juba loojas; ainult punetav taevas näitab veel kohta, kuhu ta kadus. Kullatud pilved ümbritsevad pärjana taevaserva ja kuulutavad vanarahva arvamuse järgi tuuliseid ilmu.

Kadaka eit käib kiirelt toa, aida ja lauda vahet. Toaungastest tõuseb suits otse taeva poole ja hajub vaikses õhus pikkamisi. Karjamaa poolt kostab lähenev kellade kõlin, kaugemalt soost kahe inimese koguhääl: mees ja naine laulavad, heinalised tulevad töölt koju. Nende hääled keerduvad ussidena teineteise ümber, tõusevad sinnasamasse vaiksesse õhuriiki kuhu suitski toaungastest ja kaovad viimaks üheskoos lagedal sool.

Kari liigub tänavat mööda üles, asub karjaaeda, kust lehmad ammumisega talitajat eite teretavad. Lehmade udarad on täis ja nad ootavad lüpsmist, aga veel enam ämbritäit soolast jahuvett, mida eit nagu meelituseks neile toob, et nad piima ilusasti kätte annaksid.

Natukese aja pärast on ka heinalised kolmekesi kodus: Kadaka peremees Juhan Tare, tema tütar Tiina ja selle teinepool Kaarel Kakar, Kadaka koduväi. Noorpaar tuleb natuke maad ees kõrvuti, vanamees ise tasahilju taga järele.

„Ega sul lehmad veel lüpstud ole?" küsib Tiina emalt õue astudes.

„Millal ma nad siis ää lüpsin, alles tulid teised; näe, vahivad üle aia kirges. Tööd ja toimetust ju nii palju,

käi ning jookse, aga ei jõua ega jõua," vastab ema kärsitult.

„Küll me jõuame ka, ma panen asjad ära ja tulen appi; pea's me neid ära ei silguta. Sa, Kaarel, tule, aita joogiämbrid ette viia," ütleb Tiina.

Varsti on lehmade jook valmis ning Kaarel ja Tiina lähevad kõrvu karjaaia poole.

Noorik on keskmise kasvuga, mitte ilus, ennem inetu, mispärast ta peaaegu vanapiigaks pidi jääma. Ta on juba kolmkümmend aastat vana ja alles tänavu kevadel olid pulmad. Loomult on ta vaikne ja tõsine, millest ka kaunis suured aeglased silmad näivad jutustavat. Naljasõnu ei ole tema suust vist ükski noormees kuulnud. Sellepärast peeti teda igavaks. Ainus asi, mis noormeeste silmi Tiina poole meelitas, olid tema pikad paksud juuksed, mida ta armastas kahes patsis kanda ja millest käis läbi valge helendav lauk otse üle pealae. Seda ehet imestas igamees, kuid peagi kadus ka juuste võlu ja Tiina valmistus juba vanapiiga-põlve vastu.

Asi kujunes aga teisiti. Kaarel oli kord laadal vana Juhaniga juhuslikult tuttavaks saanud. Temale meeldinud väga Juhani vaikne, tasane iseloom ja nagu kogemata tulnud tal mõte, et hea oleks sellise vanamehe koduväiks saada. Maitsenud teised üheskoos natuke seda va kibedat, mis päästab imevõimul keelepaelad, ning selle tagajärg oli, et Kaarel kõik teada sai, mis süda soovis.

Elu oli Kaarlit tänini üsna võõrasemalikult kohelnud: vaeselapsena üles kasvades oli tema ainukeseks toeks tädilt päritud kakssada rubla. Loomu poolest oli ta üks neist, kes naljalt kellegagi ei sobi, ja mitte sellepärast, et ta teistega läbi ei saa, vaid et kõigiga ühetasa läbi saab ja seejuures sõpra ega seltsimeest ei leia. Naised jäid talle võõraks, nende seas polnud tal õiget tuttavatki. Kolmkümmend kaks aastat oli ta vana, kui ta Tiinale kosja tuli, leides koduväina lahke vastuvõtu ja tuues vananevale peretütrele soovitud õnne. Vana Juhan oli aasta tagasi oma koha ära ostnud, aga ainult 700 rubla

sisse maksnud, kuna suurem osa ostusummast tasumata jäi; siiski oli tal ometi nime järgi ostetud koht ja Kaarel lootis ülejäänud summa aja jooksul tasuda võivat. Et Kaarel ja Tiina olid nooruses üksiklase elu elanud, siis hoidsid nad nüüd seda enam teineteise poole: nad tahtsid igal pool kahekesi olla. Vanematel oli hea meel, et nad niisuguse kuldaväärt väimehe olid saanud; ainult vahel harva sõnas vana Mari:

„Ta on just kui mõni poisikene, kuhugi ei saa üksipäinis, ikka olgu Tiina ka."

Juhan ei vastanud eidele midagi, nohises ainult oma musta nürisse habemesse ja vahtis maha, nagu oleks ta sügavais mõtteis.

Karjaaias andis Kaarel lehmadele veeämbrid ette ja Tiina hakkas lüpsma. Polnud muud kuulda kui aga piima sorinat, mis lehmanisast lüpsikusse jooksis, lehmade joomist ja teiste mäletsemist.

„Kas tead, Tiina, mis mul täna pähe tuli: kui vanad koha meie kätte annaksid! Taat on ise juba nõrk ja hädine, eide tervis ei ole ka ju nii väga kiiduväärt," ütles Kaarel natukese aja pärast.

„Mis meil siis parem oleks?" vastas Tiina ja vaatas üles Kaarli poole, kes aia najale oli toetunud.

„Ime küll: me oleksime ju siis peremees ja perenaine, otsus oleks meie käes; vanad elaksid kõrval, teeksid ka niipalju kui jaksavad ja tahavad. Ma võtaksin oma nelisada rubla, mis mul linnas intressi peal, välja ja maksaksin mõisa; näe, ligi pool raha oleks siis juba tasutud. Põllud seaksin teisiti, loomi peaksin rohkem; koht teeks enam sisse ja me oleksime varsti mõisaga tasa. Kui me siis ükskord siit kaome või kui meil ehk enestel sedasi koduväi on, siis anname temale kinnimakstud koha."

„Sa teed suuga ikka kõik väga kärmesti. Kevadeks olid alles meie pulmad ja sa juba räägid, kuidas kohta väimehele anda. Sul ei ole ju veel tütartki, kust võtad sa siis väimehe? Tütre asemel võiks sul poeg olla, kes koha pärijaks saaks," rääkis Tiina, kuna ta silmad poolaralt ja häbelikult Kaarli poole tõstis.

„Aeg on ees, me hakkame alles elama; me jõuame kõik saada ja jõuame kõik teha, oleks ainult koht meie eneste käes. Taat elab vahest veel kümme-viisteist-kümmend aastat ja peab kohta. Mis hakkame meie siis peale? Siis oleme juba mõlemad vanad tudid, ei jaksa enam midagi teha, oota ainult oma viimast tundi. Aga ma arvan, taat ja eit ei taha kohta käest ära anda, tahavad ju ise ometi ka mõne aastagi ostetud koha peremees ja perenaine olla. Ma räägin neile siiski sellest, kui paras aeg on; ega küsija suu peale lööda."

„Eks sa jõua, ega sellega siis nii kiiret ole; ela vähemalt ükski aasta niisama ära, saad selle asjaga enam tuttavaks, siis on parem," ütles Tiina.

Kaarel jäi sellega rahule. Aga kui nad pärast õhtusööki üheskoos õue astusid ja murul seisatama jäid, nagu ootaksid nad midagi, hakkas Kaarel oma endisi mõtteid karjaaia poolt kuuldavate kellatilksumiste saatel edasi korrutama:

„Kui koht meie käes ja me mõisaga tasa oleme, siis ehitame uued eluhooned; omast metsast saame ehk juba seks ajaks nii palju palke. Teeme kolm kambrit, laudpõranda alla, korstnaga ahju, pliidi; siis pole enam tarvis suitsuvingus silmi vesistada. Kui me lapsed juba suureks saavad ja küla nooremad nende juurde kokku tulevad, siis laseme neid tantsida, mängida ja laulda; ise vaatame pealt. Kambritele teen suured aknad ette, et oleks valgem. Põllud puhastan kividest, kivid teen aiaks, see on põline. Põllutee sillutan siledaks, teised teevad niisamuti; kui hea on meil siis kirikusse sõita! ... Ah vaat mis veel: tee poole teen rohuaia, istutan sinna õuna- ja marjapuid ning sirinaid. Õueväravasse mõlemale poole istutan tammed, las kasvavad suureks ja laiaks ..."

Tiina kuulas vaikselt oma mehe unistusi tulevikust ja vaatas aeg-ajalt õnnelikult tema poole.

„Lähme õige magama," lausus ta viimaks, „teised lõõskavad juba ammugi."

„Eks me lähe ka," vastas Kaarel nagu unest ärgates.

Nad seisid veel natuke aega, nagu imestades ümbritsevat vaikust.

„Eit ja taat juba norskavad," ütles Tiina asemel.

„Küllap meie jõuame neile varsti järele," vastas Kaarel.

*

Rahulikult, täis tulevikulootust, uinusid nad magama, rõõmsalt ärkasid nad ja asusid tööle: nad uskusid armastust ja õnne. Suvi möödus tähelepanematult, olgugi et nad nii mitu õhtut kahekesi kõrvu õuel seisid, kus neile tasane karjakellade helin ja rukkiräägu karjumine kõrvu kostsid ja kus nad peaaegu ühte ja sedasama juttu mitmesugustes teisendites poolsalaja kordasid.

Tiina oli õnnelik: ta oli mehel. Kaarel oli ka õnnelik, aga mitte üksnes sellepärast, et tal naine oli, vaid palju enam, et ta iseseisvaks peremeheks, ostetud koha omanikuks lootis saada, kus kord tema järeltulijad elavad. Sellepärast ei unustanud ta iialgi, et vana Juhan on alles koha peal otsaline, ja haudus alati mõtet, kuidas küll temale kõige sündsamalt oma tahtmist avaldada. Kaarel otsis mitmesuguseid põhjuseid, mispärast ta kohta just oma kätte tahab, aga kõik asjata: põhjused näisid põhjata olevat. Lõppes sellega, et ta kord Juhaniga rehe all vilja kotti mõõtes ütles:

„Taat, mis sa õige arvad sest asjast, kui te eidega koha otsuse annaksite meie kätte Tiinaga?"

Vanamees vaatas nende sõnade juures kord Kaarli, kord koti peale, mille suud ta lahti hoidis. Väimees jäi vastust oodates tema ette seisma.

„Ah, mina nüüd tean," kohmas ta lõpuks. „Kust sa korraga selle peale tulid?... Kes teab, mis eit arvab," sõnas ta, kui natuke aega oli järele mõelnud.

„Eks või eide käest ka küsida," ütles Kaarel.

„Miks ei või," vastas Juhan, „aga või sellega na kibedat on; nüüd ju alles sügis, kevadesse aega küll, ja enne kevadet pole ju niikuinii jumal teab mis selle kohaga peale hakata."

Veel selsamal õhtul söögilauas võttis Kaarel poolelijäänud jutu otsa üles, et ka eide arvamist ära kuulata.

„Ma ütlesin ennest rehe all taadile, et võiksite tuleval aastal õige koha meie kätte Tiinaga anda; taat ei andnud mulle vastust, käskis sulle rääkida, et mis sina sellest arvad," seletas Kaarel.

Kadaka perenaise silmad venisid väimehe sõnu kuuldes suuremaks; ta jäi üürikeseks ajaks mõttesse, vaatas siis kordamööda igale lauas istujale silma, nagu püüaks ta pilkudest lugeda, mis keegi sellest arvab. Tänini oli õieti tema, Kadaka Mari, kohta pidanud, mitte Juhan, kes igas asjas naisele järele andis. Mari oli käskima ja kamandama harjunud ja ta ei osanud elu ilma selleta kujutellagi. Ja nüüd tahab väimees, kes alles napilt suve otsa siin elanud, tema käest valitsuse, ainukese eluhuvi ära võtta. Noh, vana Juhan jääks küll veel tal siia-sinna lükata, aga mis temast üksi saab. Kohapidamise asjus peaks ta aga vaikima või väimehega riidlema, sest ta oli juba aru saanud, et tema tahtmised väimehe omadega väga vähe sobivad.

„See tähendab, me peame noorte orjaks hakkama. Kas sinul juba teenistusest himu otsas?" sähvas eit teravalt.

Vanamees vaatas uudishimulikult oma teiselepoolele otsa, nagu kuuleks ta esimest korda ta häält, jäi aga siiski vait ja sõi edasi, ainult nina hakkas tal äkki rohkem nohisema.

„Ei ma nüüd sellega küll nii hõlpsasti rahul ole," kõneles eit edasi. „Oleme tänini jõudnud kohta pidada, eks me edaspidi niisamuti sellega toime saa. Või mis teil siis viga on? Kõik, mis koht sisse teeb, saab ju ükskord teile, ega meil muid pärijaid ole."

„Seda minagi Kaarlile olen ütelnud," sõnas Tiina vahele, kuna eit heitis terava pilgu väimehe poole.

„See on muidugi nii, et ükskord, aga millal ükskord? Igaüks tahaks ju ikka ise otsaline olla," ütles Kaarel.

„Niisama tahame ka meie, ega meiegi, käed süles, surma ootama taha jääda," vastas eit.

„Mispärast siis just surma! Te, kaks vana inimest, võite ju tasahiljukesi edasi elada; teete ka natuke, niipalju kui süda kutsub, ja tatsutate kodus ümber," rääkis Kaarel.

„Sa arvad, et meie tahame õige armuleiva-sööjad olla? Ega seda ole. Ennem võidakse minult armuleiba saada, kui et mina teiste käest seda vastu võtan. Parem ei maksa eladagi. Meie peame ise kohta edasi. Kui head aastad juhtuvad olema, maksame mõisavõla kinni, ja näe, siis võtke koht; ärge siis ütelge, et te vanematelt midagi pole saanud," seletas eit.

Kaarel ja Mari arutasid ja vaidlesid veel peale sööki edasi. Tiina vaikis ja vana Juhan jäi toolil tukkuma, nagu ei puutuks kogu asi temasse. Ehk küll Kaarel kõik oma tarkuse välja kraamis tõenduseks, et vanadel oleks siis veel palju parem elada, kui koht noorte kätte saaks, ometi ei andnud Mari järele. Kuid Kaarel ei kaotanud lootust. Saatus tuli talle oma võimsa käega appi.

Mõni päev peale uusaastat jäi vana Juhan raskesti haigeks, nii et ta paar kuud sängis viskles. Haiguse tagajärg oli, et parem käsi ähvardas töötegemisest lahti öelda; vähemalt paranes ta nii pikkamisi, et terveks saada ei olnud suurt lootust.

Kaarel tuletas neile oma soovi kevade algul uuesti meelde.

„Et sul ka see koha enda kätte saamine meelest ei lähe; ühtepuhku aga teine keele peal," ütles eit. „Vanadel inimestel päris rist elada: jäävad teised noortele tüliks. Teil oleks ehk päris hea meel olnud, kui vana Juhan oleks ära surnud."

„Ema, mis sa nüüd sihukest juttu ajad!" ütles Tiina paluvalt. „Millal oleme meie isa surma tahtnud. Kas Kaarel küll ei hoidnud teda igast raskemast tööst tagasi, aga mis meie võime sinna parata, kui haigus tuleb."

„Noh, mis ma siis muud mõistan ütelda, kui see kohasaamine alati suus on," vastas eit.

„Ega ma siis halva pärast kohta enda kätte taha, ma ju hea pärast, et teil kergem põli oleks," seletas Kaarel.

„Kergem põli," kordas perenaine nagu osatades. „Juba teame, mis see kergem põli on; neid kergeid põlvi ennegi küll nähtud."

„Mis sa siis na selle vastu seisad, las nad võtavad peale," ütles Juhan eeskambrisse astudes. „Kauaks meil elu on! Või pole meie küll juba vaeva näinud. Las nad katsuvad, kui hästi see kohapidamine neile maitseb."

„Muidugi, te olete küllalt orjanud, eks te või siis nüüd natukenegi kergemat põlve pidada," rääkis Kaarel.

Eit puikles ikka veel vastu, kuid andis viimaks järele, aga ainult selle tingimusega, et koht ikka Juhani nimele jääb, Kaarel saab ainult tegelikult peremeheks. Sellega olid ka noored rahul.

Niipea kui Kaarel kohaohjad enda kätte sai, otsustas ta suvilise või poisi terveks aastaks kaubelda. Kui ta ühel laupäeva-õhtul sellest ka vanadele rääkis, langes Juhani pea norgu ja ta silmis helkis midagi iseäralikku; aga ta ei lausunud sõnagi.

„Nojah, eks ma ütelnud kohe," rääkis eit, „et juba me tunneme seda kergemat põlve. No mistarvis tahad sa endale suvilist võtta? Nagu kiheleks sul raha taskus. Me saame ju muidugi läbi. Ehk kui just vaja tuleb, eks siis või vahel päevilist palgata. Aga mis peaasi — meid ei taheta enam tööle, meie vaev ja higi ei kõlba enam."

„See on tõsi jah," kiitis nüüd ka vana Juhan oma kräbedale teiselepoolele järele. „Mis asja sa selle mehe tegema paned? Aga kui sa just meid enam ei taha, minu töö enam ei kõlba, noh siis ... siis ... tehke kuidas tahate; koha lubasime ju teile."

„Mispärast te nii pahased olete? Isal ju käsi haige; ei tea, kas hakkab teine üldse tööd tegema. Ja on need emagi luud-kondid rauast? Ise näete küll, mis Tiinaga on. Tema aeg pole kaugel ja ega temast siis ikka jumal teab mis töötegijat saa. Mis me siis selle moega viimaks peale hakkame," seletas Kaarel.

„Tiina aeg kaugel pole ..." kordas Mari. „Kas minul siis vähe niisuguseid aegasid on olnud, ehk mul küll

peale Tiina ühtegi järel pole: tervelt viis puhkavad surnuaial; käisin alles mineval pühal neid seal vaatamas."

„Vesi tuleb silma," kõneles eit natukese vaikimise järel edasi, „kui mõtlen nende peale; aga hoidsin ma end sellepärast kuskilt tööst tagasi? Rukkilõikamise ajal seisid teised vihuhunnikute varjus, kuhu päike peale ei paistnud. Heinaajal tõmbasin kiiguga puulatva või madala oksa külge; õõtsus teine peale ja ajas iseenesega juttu. Kui hakata juba pool aastat ette muretsema, kust pagan siis kõik välja tõmmatakse."

„Mistarvis siis just nii vaevaliselt elada, kui paremini võimalik on? Või on siis kõik inimesed ühesugused? Üks jõuab kõik ära hankida, teine aga kõngeb selle kätte," vastas Kaarel.

„See'p see ongi: kõik tahavad ju peened ja targad olla, ei sünni edasi elada, nagu vanemad ees on elanud. Ei kõlba endised riided ega viisid, kõik olgu uut moodi. Tüdrukud pigistavad endid keskelt peeneks just kui sukavarras. Ime, et nad veel hingata saavad. Meesterahvad ajavad enestele kõiksugu kilkamid-kolkamid kaela, nagu ei tea mis need annavad; rätik ei sünni — vana moodi. Aga mine keelama, siis on kas nutt lahti või viib oma hilbud metsa ja paneb seal ümber, aga ilma nendeta ei või. Sina oma sulasevõtmisega niisama. Ei või nüüd ise oma jõuga püüda tööd ära teha. Tarvis peremeest mängida — ja mis peremees see on, kellel sulast ees ei ole. Meie oleme vanamehega mõlemad juba vanad, ei sünni enam tööle, ei oska teie tahtmise järele teha. Keda muud, kui katsu, et kuhugi sauna saad, et las nooremad sõidavad edasi."

Tiina vaatas paluvalt emale, nagu tahaks ta teda vaikimisele meelitada. Kaarel kuulas etteheiteid kärsitult.

„Ma ei saa aru, mis viha sul, ema, meie vastu on. Kui mina olen võõras, siis Tiina on ometi su oma ainus järelejäänud laps. Just tema pärast ma tahangi abi palgata. Või ei ole sa sellega rahul, et koht meie kätte sai? Võtke ta siis kas tänapäev tagasi, meil ei ole selle

vastu midagi. Aga kui koht meie kätte jääb, siis võtan ma endale suvilise, ütelge teie mis tahes. Kui me oma jõuga peame siin ängeldama, siis ütlete viimaks, et ma olen kitsi, ei raatsi sulast palgata ja tapan teid raske tööga ära."

„Keda töö enne on tapnud! Minu isa mäletas veel seda aega, kus ööd kui päevad pidid mõisa orjama, nii et püsti käies magama jäid, aga sellepärast ei surnud keegi töö kätte. Peaasi on ikka see — tarvis vanast purust pikkamisi lahti saada," vaterdas Mari.

Nagu Kaarel oli öelnud, nõnda ta ka tegi. Pühapäeval läks ta kiriku juurde ja kauples suvilise ära. Sest saadik läksid noorte ja vanade suhted kord-korralt ikka halvemaks: vanad mõtlesid, et noored neid ei salli, nendest püüavad lahti saada, noored aga ei tahtnud vanadele liiga rasket töökoormat peale panna ja tahtsid lasta neid natuke kergemat põlve maitsta.

II

Viimased lumetükid sulasid aedade ääres ja paksu metsa all, põllud muutusid tahedaks ja ootasid harijaid. Ja ega needki kaua oodata lase, eriti Kadaka noor peremees oma suvilisega. Edasi, loodusega võidu! Varsti pöörab nende sahk talveunes suikuvat maapinda. Varesed ja linavästrikud tõttavad nagu uudishimus seda tegevust oma silmaga üle vaatama; nad korjavad uniseid ussikesi värske põllumulla seest.

Vanade ja noorte vahekord ei ole sugugi paranenud, vaid suvilise tulekuga veel halvemaks läinud. Ei lahuta nende meeli kevadine värske tuul, soe päike ega kosutav vihm, mis imevõimul maa haljendama paneb. Ei mõju ka see, et eluhooned nii kõrgel väljamäel asuvad, kust ümber vaadates terve loodus nagu jalgade all näib seisvat — ei mõju lihtsalt sellepärast, et nad sellega harjunud on.

Ühel pool väljamäge levib madal kaskedega kaetud sookarjamaa, mille taga paar kõrgemat metsasalku silma paistab ühes nende vahel läikiva jõega. Õhtuti hõljub siin valkjas udulinik ja matab kord-korralt rohelise kasemetsa oma hõlma, mille alt kostab tedre kudrutamine ja sihkulöömine, rabakana karjumine ja kakutamine, tikutiste ja korbiitsakate kisa ning karjaga koju tuleva karjase hõiskamine ühes kellade helinaga.

Teisel pool väljamäge on kõrge raba, kus kasvavad harvad rässakad männid, millest ükski ei julge oma latva taeva poole tõsta. Siin ja seal on suured musta veega laukad, mis norgus mände üksteisest lahutavad. Tuulepuhangul liiguvad nende laiad ladvad ja ripakil oksad ning siis on tunne, nagu virguks seal kahetsus, et nad üksteisest lahus kiratsema peavad. Aga tuulehoog tuiskab töllerdades mööda, ja jällegi magavad meie rässakad männid nagu igavest und. Ka kevadel, kui kured soojalt maalt tagasi tulevad ja nende juures asupaika otsivad, ei tärka siin uut värsket elu, karjugu kured nii kõvasti kui tahes.

Raba ja põllu vahel on heinamaa-siil. Siin kasvavad terava ladvaga kased ja kuused, mõni lopsakas mänd, toomingad ja pihlakad, kevadel õitsedes, sügisel marju kandes. Puude ja põõsaste vahel ilutsevad jaanikannid, kullerkupud ja kassikäpad. Kui Tiina alles noor oli, käis ta neid noppimas ja pärga punumas. Nüüd ei pane neid enam keegi tähele, või olgu siis, et mõni pahur mullikas karjapoisi käest siia pääseb ja mõne ära sõtkub või kogemata keelega ära nälpab. Kadakal ei nopita enam lilli ega laulda laule, nagu see oli veel koduväi esimesel aastal. Kõik on tusased ja mossis, kõik on nukrad ja norgus nagu männid rabas mustaveeliste laugaste vahel.

Esimesil põllutöö-päevil ei rääkinud vana Juhan, kelle käsi oli juba terveks saamas, midagi. Sai aga nädal mööda, sõnas ta ühel hommikul Kaarlile:

„Siin peres mind vist küll enam ei vajata, pean kusagil mujal kohta otsima, et endale leivapalukest teenida."

Ta ütles seda vaikselt, nagu tal ikka oli viisiks, kuid Kaarlile kõlas see kibedalt.

„Mis häda sul sest tööst siis na on! Las käsi saab sul enne täiesti terveks, eks sa siis jõua hakata," vastas ta.

Paar päeva läks mööda, kui vana Juhan hommikul Kaarlile ütles:

„Ma lähen täna õige kündma, jää sa ise koju."

„Mispärast?" vastas see. „Mul pole praegu midagi iseäralist toimetada ega teha; milleks siis sina, vana inimene, kündma pead minema, eks sinu jalad ole eluajal küllalt käia saanud. Sa selle asemel tule peale keskhommikut külvama, või kui sa seda raskeks pead, siis võid ka aedu parandada või heinamaad puhastada."

„Ennemuiste oli see ikka naiste amet," vastas Juhan.

„Mina ütlen sedasama, et kui paremat tööd temale anda ei ole, siis niisugust pole ka tarvis tegema minna," rääkis eit, kes meeste juttu oli pealt kuulanud ja toast kambrisse astus.

„Heldene aeg, mis neil töödel siis viga on, et neid ei sünni teha. Kui heinamaa puhastamist ei salli, siis paranda ja kohenda aedu ja külva vahepeal," rääkis Kaarel.

„Kauaks seda külvamist on, ei sellepärast maksa ühelgi inimesel siin vahtida," vastas eit. „Minu vanamees pole veel nii jõuetu, et ta neid kõige viletsamaid töid peab tegema ja teiste jätiseid korjama. Aga kui meid nii halvaks peetakse, siis võime siit ära minna."

„Mis teil jälle on?" küsis Tiina kambrisse astudes.

„Mis meil on . . ." kordas eit, „meil on see, mis meil ammugi on."

„Ja millest me kuidagimoodi lahti ei saa, püüa või kõigest hingest," lisas Kaarel juurde.

„Millest ma'i tahagi lahti saada, kui noored nii hullud ja iseennast täis on," põrutas eit jalga vastu põrandat.

„Mine võta kinni, kes hull või kes iseennast täis on," nimetas Kaarel.

„Mine võta kinni! Mis seal võtta on! See ju silmaga näha ja käpaga katsuda. Üksnes teiesugused ei saa aru,

mina mõistan kõike väga hästi. Esiteks tarvis koht oma kätte kiskuda: vanad ei oska ju kohta pidada. Siis suviline: vanad ei oska enam tööd teha. Ah, te olete vanad, te võite puhata! Tule välja mu vastu rukkivihku lõikama, lina kiskuma või heina niitma — vaatame, kumb on siis noorem. Kerge on kiidelda: ma olen noor, ma jõuan kõike teha. Ole noor, kelle asi see on, aga ära sellepärast vanu talla, nagu ei oleks nemad enam midagi väärt. Te elage enne nii vanaks, kui meie oleme, ja katsuge siis, kas tahate vanad olla, keda aetakse heinamaad puhastama. Tänini on minu vanamees osanud seemendada ja äestada, aga nüüd enam ei kõlba — muudkui vana . . ."

Eit klaperdas edasi ja tema sõnadel ei näinud lõppu tulevatki. Vana Juhan ja Tiina kuulasid rahulikult pealt, kuna aga Kaarel kärsitult eide jutu otsa ootas. Niipea kui eit vaikis ja ärritatult ühelt jalalt teisele tammus, algas Kaarel:

„Või selleks andsitegi koha meie kätte, et nüüd seda iga silmapilk ette heita. Ega me vägisi kohta teie käest ära kiskunud; miks te andsite, kui ta teile nii kallis oli?"

„Mis sa sedasi räägid," katsus Tiina teda vaigistada, aga Kaarel ei pannud seda tähelegi, vaid jätkas:

„Nüüd mul suhkrutoos või meepott, mis see koht on! Olete oma eluea siin ära elanud ja mis te olete siit saanud? Seesama kaks-kolmsada rublakest — eks see ole asi küll . . ."

„Peale selle oleme veel need noored nõutand, kes meist nüüd tahavad lahti saada," sähvas eit vahele.

„Kes on tahtnud teist lahti saada? Teie ise tahate meist lahti saada, ega te muidu nii ühtepuhku me kallal ei näriks," vastas Kaarel.

„Kui ma oleks taht teist lahti saada, siis ma poleks omale tütart nõutandki ja siis poleks sina ka minu väimees saand olla," napsas eit, nagu õnnelik selle üle, et tal nii head ütlused valmis on. Ja ta vaatas oma vanamehele otsa, nagu loodaks ta sealtpoolt heaks-

kiitmist; aga Juhani nägu oli nii ükskõikne, nagu ei teakski ta, et vanad ja noored maailmas olemas on.

Eit ja Kaarel vaidlesid, kuni viimane vandudes uksest välja läks. Kuid paremat sest ei tulnud: vanad arvasid ikka, et noored neist lugu ei pea, kuna noortel, eriti Kaarlil, tahes-tahtmata mõte tekkis, et vanad ajavad jonni ja norivad riidu. Selles veendusid nad päevpäevalt ikka enam.

Vanamees läks küll külvama, parandas ka aedu ja puhastas isegi heinamaad, ometi ei unustanud ta — eriti aga eit — Kaarlile kordamast: „Ei tea, kas oskangi seda tööd teha," või jälle: „Ei tea, kas minu tegemine kõlbabki. Omal ajal oskasin ikka kõike teha, aga kes seda noorte tahtmist teab."

Tiina ei vastanud niisuguste ütluste peale midagi, kuid Kaarli süda kihvatas iga kord neid sõnu kuuldes. Ja ehk küll Tiina teda alati palus, et ta vanade sõnu vaikides kannataks, ja ehk ta küll seda nii mitugi korda lubas, ometi lõppes aeg-ajalt kannatus ja sõnasõda pääses jällegi lahti.

Sulane püüdis pererahva riiust kõrvale hoiduda. Kuigi eit talle vahel midagi ütles, siis tegi ta, nagu ei kuuleks ta seda. Aga viimaks sattus ka tema vanadega vänta.

Kui ta kord kartulivagusid ajas, ja nimelt uue sahaga, mille Kaarel oma tahtmise järgi oli teinud, tuli vanamees tema tööd pealt vaatama. Sulane sai paar ringi ära käia, kui vanamees kohmas tasakesi: „See on see noorte tarkus: hea lai rauapuu, raiskab hästi palju maad; mine kartuleid võtma, siis ei saa sealt midagi."

Sulane ei teinud sellest väljagi, hõikas hobusele ainult täiest kõrist: „Kalla vaole!" ja läks edasi. Kui ta tagasi tuli, seisis vana Juhan ikka alles vao otsas ja hakkas jällegi tasahiljukesi:

„Küllap targad rääkimas, aga tegijat pole kusagil; kui vaatad, siis naera seda rumalust kohe . . ."

Ka nüüd ei vastanud sulane midagi, lausus ainult endamisi:

„Mis ta peaks siin pobisema, kui ta koju ei saa — mind ka ei või rahule jätta."

Jõudis aga sulane uuesti siiapoole vao otsa tagasi, seisis vanamees ikka veel endisel paigal ja rääkis:

„Aga mine sa kusagil sõna nimetama või juhatama, siis pole muud kui: mis sa, vanainimene, ka räägid, — ja saadetakse sind heinamaad puhastama."

Nüüd ei jõudnud sulane enam vaikida.

„Mis sa sellest mulle räägid, ega mina seda sahka teinud, pole ka sind saatnud heinamaad puhastama; mine räägi sellele, kes seda on teinud," ütles ta ja läks ise edasi. Kui ta jällegi vanamehe juurde tagasi jõudis, vastas see:

„See on ükstapuha, räägin ma sinule või temale, ühesugused olete kõik."

„Katsu, et sa siit minema saad, mul pole tarvis su lori kuulata," ütles sulane nüüd juba pahaselt.

„Ennäe mul minema-ajajat!" tõstis vanamees häält, mida sulane imestas, sest seda polnud ta tänini kunagi tähele pannud. „Kelle põld see on, kus sa künnad? Või katsu, et sa minema saad . . ."

Kuid ta läks siiski ära. Kodus rääkis ta asjast kohe eidele, kes seda noortele, peaasjalikult Kaarlile ette heitis, misläbi noortega jällegi tubli sõnavahetus tõusis. Ja vaevalt sai see lõppeda, kui juba algas uus. Õieti see polnudki uus riid, vaid endise tagajärg.

Kartulipanemise ajal pidi vana Juhan kuhja juures suuri kartuleid pooleks lõikama. Kui Kaarel vankriga kuhja juurde läks, tahtis vanamees aidata kartuleid vankrisse kühveldada. Kaarel aga ütles:

„Lase olla pealegi, pea's ma üksigi jõuan, teed oma käele liiga."

Sellest oli Juhanile küllalt. Ta viskas kühvli sõna lausumata maha ja hakkas jällegi kartuleid lõikama. Peale lõunat tahtis ta minna kartulivagusid kinni ajama. Ka seda ei lasknud Kaarel teha, vaid saatis tema asemel sulase.

„Noh, nüüd on selgesti näha, et võõrad on palju enam väärt kui omad: sulane kõlbab kartulivagusid

kinni ajama, aga mina ei kõlba," nohises vanamees tasakesi.

„Kuidas see sulane siis sellepärast enam väärt on? Tema on ainult noor, võib kergemini sahka käte otsas kanda. Mis häda sul siis ennast oma haige käega igale poole ette toppida?" vastas Kaarel.

„See on tõsi jah, tema on noor, mina vana. Laiad kartulivaod, uut moodi, mina, vana inimene, ei oska neid kinni ajada," ütles vanamees pilkavalt.

„Mis sa nüüd sellepärast nii palju pahandad, et ma laiema rauapuu tegin. Vagusid saab küll vähem, aga nad on paksemad ja kartulid kasvavad selle jao ka suuremad, on kergemad üles võtta, aga mõõdu järele saab neid niisama palju kui ennegi."

Kaarli seletused olid asjatud: vanamees ajas oma jonni edasi. Viimaks tuli ka veel eit oma kõnemasinaga; noh, siis läks nagu aurujõuga. Kaarlil ei jäänud lõpuks muud nõu üle, kui läks eemale, kuna vanad maha jäid noori siunama.

Nüüd möödus umbes nädal avaliku sõnasõjata. Siis leidus aga jällegi põhjus, pealegi niisugune, mis tervele elule teise värvi andis. Turbalõikajad asusid rabasse tööle. Enamasti olid need saarlased. Peavarju neil ei olnud. Asukohaks oli neile turbasara, mille katus neid niihästi vihma kui öökülma eest pidi varjama. Mõne päeva elasid nad nõnda, siis tulid nad Kadakale peavarju paluma: kui mitte muud, siis ometi rehealunegi või aitade-vahe, kus tuul nii läbi ei lõõtsu kui saras. Maksu lubasid nad nii palju, kui pererahvas seda heaks arvab. Kaarel oli nõus meestele peavarju andma; ka Tiinal polnud midagi selle vastu, ainult vanad jäid oma arvamise juurde.

„Armas perenaine, ega mede mehed teile kurja tee," ütles üks saarlastest eide poole pöördudes. „Päeval oleme rabas, võtame turbaid välja, ainult öösel tuleme siia. Ja kui tahate, siis tuleme teile appi heinamaale ja rukist lõikama. Ning mede mehed lamutavad tööd teha, seda ärge kartke."

„Ega mina perenaine ole, mis te sest mulle räägite. Ise otsin niisama teise juures varju nagu teiegi," vastas eit ja vaatas Kaarli poole.

„Ema!" ütles Tiina paluvalt, sest ta märkas, et öeldud sõnad Kaarlit ärritasid. Eit ei pannud seda nagu tähelegi. Vanamees nohises habemesse. Mehed aga seisid ikka veel ja palusid, et armas ja lahke pererahvas neile ulualust annaks.

„Andku, kui tahavad, või terve maja võõraste kätte ja mingu ise metsa kuuse alla; see pole minu asi," sõnas eit ja läks kambrisse, kuhu ka vanamees talle järele kobis.

„Noh, ehk ometi lubate?" mangusid mehed Kaarli ja Tiina käest.

„Mis sa arvad, Tiina?" pöördus Kaarel naise poole.

„Võiks küll, aga mis saab vanadega? Need pole sellega sugugi rahul," vastas Tiina.

„Oodake natuke: ma lähen kambrisse, räägin seal," ütles Kaarel.

„Ära sa aga riidu mine, hoia ennast," ütles Tiina läveni järele astudes.

„Noh, isa ja ema, mis me siis teeme nende meestega? Kas anname neile peavarju või ei?" hakkas Kaarel kambrisse astudes pool-meelitades rääkima.

„Isa ja ema . . ." osatas eit. „Millal me su isaks ja emaks saime? Nüüd tuled sa meie käest küsima. Olete enne kõik oma tarkuse järele teind, eks tehke siis ka nüüd; mis teil meist on! Või kui me peakski midagi ütlema, ega see ikka aita, te ajate ikka oma tahtmist."

Kaarel tundis ennast nende sõnade läbi haavatud olevat ja otsustas, saagu mis saab, meestele ulualust anda.

„Kui asjad niimoodi on, siis annan ma meestele korteli, ja muud midagi," ütles Kaarel ja pidi kohe välja minema, kuid jäi siiski ootama, mis vanad vastavad. Juhan kehitas ennast toolil ja vaatas eide poole, nagu käsiks ta teda peale hakata.

„Seda me teadsime juba ammugi, sellepärast me rääkima ei hakanudki. Võta aga nad siia, las lähevad reie alla laudile või aidalakka magama, tallavad sul seal hul-

ga heinu ära; neid ei söö siis enam ükski loom, muudkui aja sõnnikusse. Piibunossid on neil ka veel hambus või va plotski-otsad, sussitavad teised pealegi, kuni sa viimaks veel ilma peavarjuta jääd ja ühes nendega rabas turbasara all vihma ja külma eest varju otsid. Tehke aga peale; noorte tarkus käib ju vanadest üle," vaterdas eit.

„Mina ei saa aru, mis hull viha teil meie vastu on!" ütles Kaarel. „Mine sa mistahes asja rääkima, siis pole muud kui järjest pilkamine ja närimine, mitte ühtainust lahket sõna ei kuule."

„Eks te ise olete vist paremad," vastas vanamees pikkamisi.

„Ja mis pilkamist või kiskumist siin on. Võta aga pane mehed tuppa elama, küll siis näed, mis hea rabahais sul alati ninas on; tõuse hommikul üles või heida õhtul magama, just kui turbaonnis elad kohe," lisas eit juurde.

„Eks sa ise ole sest rabast kaugel küll, oled klaaskapis üles kasvand, jah. Varsti lähed igavesti maamulda, aga ikka põlgus nende mulla- ja mudakaevajate vastu. Meil enestelgi igal pool maa ja muld, kambritelgi pole laudpõrandaid all," rääkis Kaarel.

„Äh, milleks meie pidime laudpõrandat tegema! Selleks on ju noored, kes kõik asjad ilmas jutti ajavad," vastas eit. „Eks teie tee muidugi siia laudpõrandad alla, värvite ära ka veel, et ei näeks, mis puust on."

Kaarel nägi, et vaidlemisest pole tulu, ütles vanadele, et ta meestele peavarju annab, ja läks uksest õue. Meestele õues ütles ta, et nad saavad korteri ainult selle tingimusega, kui nad lakas, kus nad magavad, kunagi ei suitseta ega tuld ei tarvita. Mehed lubasid seda kui ühest suust ja tõttasid rappa oma asjade järele. Kui nad juba eemal olid, lausus Kaarel Tiinale:

„Saagu mis saab, aga ega inimesi või lasta ära külmada."

„Eks see asi meil ikka kirjuks lähe, pole muud kui alatine riid ja nääklemine," ütles Tiina.

„Mis ta veel läheb, ta ongi juba kirju. Aga mis sinna parata, see on sedasi loodud," arvas Kaarel.

III

Kartulivõtmise aeg. Taevas on enamasti hallide pilvedega kaetud, kust aeg-ajalt vihma tibab. Tuul lõõtsub nagu südametäiega ja lõhub lagedal väljal põllumeest kiusates viljaaunu, sealsamas aga ulub ta nii kurvalt kambrinurga ääres, nagu tunneks ta oma tegude üle kahetsust. Kured lendavad karjakaupa lõuna poole: kostab vali kruuksumine ja poegade lapselik kisa, mille kohta seletatakse, et nõnda häälitsevad lõokesed, keda kured oma pikkadel jalgadel talveks soojale maale kannavad. Lõokesed aga lendavad vait olles väljalt väljale, nagu häbenedes, et nad laulda ei või. Varesed on suurtesse parvedesse kogunenud ja lendavad kraaksuva kisaga ühelt viljaväljalt teisele. Kogu maailm näib praegu ainult nende päralt olevat. Vanad panevad noori paari, et kevadel poleks tarvis enne pesa tegemist niisuguse tühja asjaga aega raisata, ja peavad pulmi, kus peiupoisid nii toredasti õhus kukerpalli lasevad ja vanad kivide otsas vanduvaid lauakõnesid peavad.

Kadakal on meeleolu ilmade ja ümbruse kohane, ehk küll peaaegu kõik kohatööd juba korras on. Noorte seisukord on täbaram kui kunagi enne. Vanadega riieldes sattus Kaarel ärrituses ka suvilisega vastamisi, kes koha üles ütles ja enneaegu ära läks, nii et noor peremees peab nüüd üksi läbi ajama. Tiinal on väike laps, kes, nagu öeldud, muud ei märka teha kui ööd ja päevad viriseda. Vanad maitsevad nähtavasti isekeskis rõõmu — noored on ju hädas.

Kaarel tahtis endale uue abilise palgata, aga tänini pole see õnnestunud. Nõnda peab ta kas turbalõikajate või vana Juhani abi tarvitama. Viimane on oma teguviisi muutnud: nagu ta enne ennast igale poole tööle toppis, nii hoidub ta nüüd kõrvale, vabandades, et käsi tegevat haiget, ristluud valutavat, jalad olevat rammetud. Kaarlil ei jää muud üle kui kannatada, mida ka Tiina temale igapäev uuesti soovitab, lootes, et vanad

varsti oma jonni jätavad. Ometi päev läheb päeva järele, aga targemat ei tule.

Ühe laupäeva keskhommikuks lahkusid ometi viimaks pilved ja päike tuli välja — sügisene ja kurblik. Väiksemgi tuuleõhk oli kadunud. Varese karjumine ja karjakellade tilksumine jäid nagu uinuvasse õhku rippuma.

„Peaks ta nüüd niisugust ilma pidama, kui hea oleks siis kartuleid võtta," ütles Kadaka Kaarel vanadele, kellega ta üheskoos kartulimaal oli.

„Eks ta ole hea küll," vastas eit, kellel täna veidi lahkem nägu oli, „küll ta peab, ta on ju küllalt sadand ja lõõtsund."

„Ääh, pole ta veel jäänud, küllap hakkab varsti jälle peale," nohiseb vanamees poolkiusakalt.

Nad vaikisid jälle.

Lõunalauas ütles Kaarel:

„Kui esmaspäeval ka nii ilus ilm on, siis tarvis õige turbalõikajad ka platsi ajada; teeme õige hea tüki põldu lagedaks."

„Tühjad võtavad ka kartuleid, mõni neid teab! Jätavad pooled mulla sisse, teevad enam kahju kui kasu," vastas eit.

„Nooh, küll ma selle järele vaatan, et maa puhas oleks," julgustas Kaarel.

„Neil ongi ju päivi teha veel küll," ütles Tiina natukese aja pärast ja kohendas vähkrejat oma süles.

Õhtul oli terve Kadaka perekond õues; näis, nagu tahaksid nad kõik ilusat õhtut maitsta. Kaarel istus uksepakul ja ootas rabamehi; Tiina kehitas end lapsega tema kõrval. Eit toimetas loomi, igaühele seatud osa jagades. Vanamees popsis kasepakule toetudes piipu.

„Kui ilm sedasi ilusaks jääb, tulete ehk esmaspäeval meile appi kartuleid võtma," pöördus Kaarel koju tulnud meeste poole.

„Oh, ei tea, kas neil aega on: endi töö rabas ootab, ja tuuakse ehk mõisa käsk; eks me jõua ise võtta," ajas eit vastu, enne kui mehed midagi said Kaarlile vastata.

„Miks ei, väga hea meelega, kui mõisast mingit käsku

ei tooda, aga kui just sealt midagi tuleb, siis ei või parata," vastas üks mees Kaarlile.

„Meie endi tööst nüüd lugu, eks seda või pärastki teha," vastas teine eidele.

„Siis pole muud, kui annaks jumal ilusaid ilmu," ütles Kaarel rõõmsalt.

Õhtusöögil valitses vaikus, nagu oleksid inimesed ta õuest — loodusest kaasa toonud. Ainult laps tegi Tiina süles häält.

„Ei tea, mis sel täna õhtul on: silmad pärani nagu öökullil," ütles Tiina.

„Lasid ju teise õhtu eeli uinaku magada, ega ta siis ühtepuhku jaksa," vastas ema.

„Eks ta täna võigi kauem üleval olla, homme hommikul rohkem aega magada," ütles Kaarel ja lisas natukese aja pärast juurde:

„Peale söögi viime ta õue, ei tea, millas jälle sihuke ilm tuleb."

„Seda veel tarvis, selle niiske õhu kätte, saab nohu, jääb haigeks," seletas eit.

„Eks ma mässi teda hästi teki sisse, pole tal siis häda ühti. Ega ole?" pöördus Tiina viimaste sõnadega poja poole.

See vahtis pärani silmil talle otsa, nagu näeks ta oma ema esimest korda.

Peale õhtusööki läksid Tiina ja Kaarel õue ja istusid kõrvuti kasepakule, kus enne vanamees oli piipu popsinud. Turbalõikajad tulid toast ja tõttasid aida poole, et seal endile paremad vatid ümber panna ja, lõõtspill kaenlas, külasse minna laupäeva-õhtut pidama. Aga kui Tiina süles vähkrev laps kaugenevat pillihäält kuulis, jäi ta äkki hoopis vaikseks ja vahtis suuril tõsiseil silmil, nagu tahaks ta ööst läbi näha, milleks vanemate silmavõim liiga nõrk oli.

„Näe nalja, tema ka teab juba, mis pill on," imestas Kaarel.

„Ma arvan, ta tundis pilli juba minu rinna all: jättis teine kohe jalgadega peksmise, kui kuulis," ütles Tiina.

„Ei jää magama teine," sõnas Kaarel.

„Ei jää," vastas Tiina.

Nad istusid vaikides teineteise kõrval. Tiina oli oma südames nii rahul, et talle meeldegi ei tulnud enam midagi rääkida või tahta. Kaarli rinnas selle asemel oli aga palju, kuid ta ei osanud seda täna mingil kombel välja öelda, ehk ta seda küll hea meelega oleks teinud. Talle tuli oma endine elu meelde: vaeselapse-põlv, karjaskäimine, kus ta nii hea meelega oleks tahtnud juba täiskasvanud mees olla; sulasena teenimine, kus talle nii tihti karjaskäimine meelde tuli. Ta mäletas ka seda, et ta kuni kolmekümnenda eluaastani kui võõras siin maailmas oli elanud, aga siis polnud ta oma elu õudust ja tühjust tundnud. Alles nüüd sai ta sellest aru, sest nüüd on tal, kelle pärast ta ilmas elab, tööd teeb ja vaeva näeb. Veel tõusis ta silmade ette minevane suvi kui rõõmus lapsepõlv, kus nad Tiinaga igal pool kahekesi olid ja kus tema, Kaarel, nii palju rääkis, kuna aga Tiina õnnelikult kuulas. Ta nägi, kuidas ta kohta enda kätte püüdis, siis eesmärgile jõudis ja — terve suve vanadega riidles. Niisugust elu oli ta enne võimatuks pidanud, aga nüüd oli ta arvamusel, et võimata on noor olla ja vanadega mitte riielda. Ta ei kahetsenud, et ta äiapapaga ja ämmaeidega hästi läbi ei saa, vaid ta tundis, nagu peituks nendega võitluses iseäralik elunähtus.

„Juba magab teine," lausus Tiina ja äratas seega Kaarli tema mõtetest.

„Las magab, aga mina ei tunne sugugi väsimust," vastas Kaarel.

„Ei mina ka, see tuleb vist ilmast," arvas Tiina.

„Vist küll," kiitis Kaarel järele, ja jälle istusid nad vaikides.

Pimedus oli paksuks vanunud ja kattis maad uinutava vaibana. Kerge tuuleõhk puudutas esimest korda istujate nägusid.

„Tuult hakkab tõstma, läheb vist jällegi vihmale," lisas Tiina natukese aja pärast.

„Ei ma usu, ta on ju küll sadand," vastas Kaarel ja

tõusis pakult. Ka Tiina tegi sedasama ja nad läksid ühes lapsega tuppa, et rahulikku unne vaibuda. Varsti polnud Kadakal kedagi, kes oleks kuulnud, et tuul seina taga aina kõvenes, kuni muutus lõõtsumiseks.

Noored ärkasid alles siis, kui vana Juhan kohkunult karjus:

„Välja! Tuli lahti! Põlete kõik ära!"

Punane valgus täitis kambrit. Tiina, särgiväel, kahmas lapse kiigust sülle ja tõttas akna poole. Aga enne kui ta sinna jõudis, kukkus ta, nii pikk kui ta oli, põrandale maha ühes lapsega, kes karjuma hakkas. Kaarel lõi aknad kõigega tükkis eest puruks ja ruttas Tiina juurde, et teda ühes lapsega läbi akna välja aidata. Uksed seisid juba leekides. Vanad olid läbi teise akna välja saanud ja mõned riidehilbud ühes võtnud. Kaarel jäi kambrisse, et midagi päästa.

„Karga välja, sa põled!" kisendas Tiina õuest.

Kaarel kahmis mitmesuguseid asju kokku ja pildus nad läbi akna välja. Juba tõmbusid tuleleegid eeskambri akendest läbi.

„Jumal hoidku, ta jääb sisse!" kostis väljast meeleheitlik karjumine. Kaarel vaatas veel kambris korra ümber, aga midagi ei puutunud talle silma, mida päästa oleks võinud, ja ta hüppas läbi akna välja. Tiina nuttis, laps karjus, ema hüüdis jumalat appi, aga vana Juhan oli harilikul viisil rahulik. Aida katus oli juba sisse langenud. Toa aidapoolne külg seisis tulemeres, kuna üksikud leegid teise külje järele ussikeeltena nilpasid. Tuli tõmbus purustatud akendest hobusesabana välja. Veel silmapilk, ja kogu maja oli raksuv ja mühisev tulemeri, kust sädemed kuldse parmuperena ja leegitsevad õletuustid õhku tõusid, et natukese aja pärast kustuda või suitsedes maha langeda.

Inimesed seisid nagu mõistuseta olendid, keda on masendanud kohutav-tore loodusemäng. Nad ei märganud laudast loomigi õigel ajal välja ajada. Alles siis, kui tuli juba laudakatusesse oli hakanud, viskas Tiina lapse maha ja jooksis karjudes sinnapoole, Kaarel tema kannul.

Eit võttis kisendava lapse maast üles. Turbalõikajad tulid jooksust ähkides koju, nendega ühes ka teisi inimesi. Nüüd said Kadaka inimesed nagu meelemärkuse tagasi.

Tulekahju ümber kogunes kord-korralt ikka rohkem uusi inimesi, kes läbisegi karjusid, hädaldasid, nutsid, jumalat appi hüüdsid või vandusid, sest muud polnud peale seismise ja vaatamise midagi teha. Tuul paisus, andes tulele uut hoogu.

Päriti, kuidas tuli lahti läinud, kuid vastata ei teadnud keegi. Vana Juhan oli ainult läbi une vuhinat kuulnud, arvanud esiti, et tuul, tundnud aga suitsuhaisu, teinud silmad lahti ja näinud, et elus tuli nende ümber. Niipalju oli aru saada, et ait, mis lõuna pool seisis, kõige enne oli põlema hakanud. Esiti arvati õnnetust turbalõikajate süüks. Aga need olid õhtul kohe välja läinud ja alles nüüd koju jooksnud, et oma kraaminatukest päästa, mis ühes aidaga tuleroaks oli saanud. Nii siis — tuli oli süüdatud. Kuid kes oli süütaja? Viimaks tuli sulane meelde, kes riiuga oli ära läinud, ja nagu ühest suust hakati teda needma, sest kedagi taheti ju needa.

Tiina seisis ikka veel särgiväel, laps süles, ja vahtis nõretavail silmil hoonete poole, mida tule pärast enam nähagi ei olnud. Ainult vahel harva, kui leegid tuule sunnil rüsinal kõik ühele poole pöördusid, paistis mustendav kambrinurk või kõrgele küündiv toakere. Juhan oli maha istunud, eit seisis ta kõrval. Nad ei rääkinud sõnagi, aga nende silmist paistis, et nad ühte ja sedasama mõtlesid: noori kõiges süüdistasid. Sellele vaatamata hakkasid eide silmad aeg-ajalt ikka enam vett jooksma ja ta pühkis ja pühkis neid.

Päevatõusuks olid hooned juba maatasa, ainult raudkividest rehealuse müür ja ahjuvare seisid veel tahmaste tontidena. Hakkas vihma tibama. Hõõguvate söehunnikute ümber seisid ainult turbalõikajad ja Kadaka pererahvas. Kõik vaikisid. Korraga tuli Kaarlil midagi meelde ja ta küsis kohkunult:

„Kus poiss on? Karjapoiss?"

Alles nüüd märgati, et poiss on vajaka. Hüüti — asjata.

Ta magas aidalakas, nii oli ta siis tulle jäänud. Varsti leitigi ta süte ja tuha alt.

Ja veel vaiksemaks said õnnetud, veel tumedamaks nende näod. Alles tüki aja pärast kostsid Tiina suust hädasõnad.

„Eks me ikka kuidagimoodi nõu leia," vastas talle Kaarel tröösti valt. „Ära hädalda, parem täna jumalat, et sa samuti mustaks pole kõrbenud nagu poiss."

„Mis sa tast tänad! Ennem oleksin võinud tuleroaks saada, kui siin ihualasti väikese lapsega külmetada; peale särgi pole mul ju hilpugi selga panna," nuuksus Tiina.

„Eks omad vitsad nuhtle ikka kõige valusamini," sõnas vanamees nohisedes.

„Jah, esteks sulane võtta, siis sellega riidu minna, ja lõpuks veel turbalõikajad majasse! Ega see tuli tuulest või taevast tulnud, ikka inimeste käest," aitas eit.

„Eks tuli oleks toast hakanud, miks ta aidast hakkas," lisas vanamees juurde.

„Meid polnud ju koduski," ütles üks turbalõikaja.

„Me oleme ju samuti kahju saanud kui teiegi," nimetas teine.

„Ega see meie süü ole, aidast läks tuli lahti," ütles eit.

Sõna tõusis sõnast, lause lausest, kuni mehed pahaselt ära läksid.

„Õnnetus iseenesest ei tule, ikka on mõni inimene süüdi," targutas eit, kui mehed olid läinud. „Eks kõik pea kohti, aga ega kõigil sellepärast tulekahjud ole. Peab ise ettevaatlik olema."

„Mis aitab see ettevaatus niisugusel korral," vastas Kaarel. „Me olime ju umbes kella üheteistkümneni õhtul üleval, kõik asjad olid korras, mehed läksid ka kodunt ära . . ."

„Mehed kodunt ära . . ." kordas eit. „Mis see aitab, et nad kodunt ära olid. Poleks olnd tarvis sulast võtta ega mehi korteli, siis oleks meil peavari alles olnd, aga nüüd — kõverda ja külmeta nagu kirp märja koera karvade sees."

„Ema, jälle hakkad sa," ütles Tiina paluvalt ja püüdis last vaigistada, kes vahetpidamata karjus.

„Mis seal veel hakata, see on ammugi juba hakatud. Kas me küll ei keeland, aga ei kuula ega kuula. Ikka: ah, mis te, vanad inimesed, ka räägite. Aga vaat nüüd, nüüd on aitüma käes, mine mööda ilma kotiga kerjama. Ma olin küll kangesti vastu, kui kohta oma kätte tahtsite, aga mõtlesin viimaks, et las võtavad, katsuvad oma korra ära, ehk siis tulevad teised mõtted pähe. Noh, jumal aitas ka, ja nüüd näete, kui kaugele teie tarkus ulatab."

„Ema, sa oled ikka imelik. Nagu aitaks siin kellegi tarkus. Teie olete küll targad, eks keelanud siis tuli ära, ega ta meile üksi kahju teinud, ta tegi teile rohkem kahju kui meile," ütles Kaarel.

„Küll ma näen, kui palju meie siit kahju saame," vastas eit. „Meie oleme koha terve kraamiga teie kätte and ja võime seda silmapilk tagasi nõuda; võtke kust tahes, see pole meie asi. Meie ei pea ometi teiste rumaluste pärast käppa imema ja hambaid varna riputama. Ma ütlen, ma olen teie ja oma vanamehe rumalust küllalt kannatanud, aga enam mitte üks toll. Ütelge siis, et ma vana olen; ma tahan teile näidata, et ma noorte lolluste vastu hakates iialgi vana pole."

Pilved olid paksemaks vanunud, vihma krabises tihedamalt maha. Tibad kukkusid surtsudes süte peale ja tõusid siis auruna tagasi õhku. Tuul, mis kord nagu vaibuma hakkas, võttis uut hoogu, pannes kaasiku välja otsas kohisema ja kandes kolletanud lehti põllule.

„Sa võid oma alatise lõugutamisega inimese päris hulluks ajada," rääkis Kaarel valjemalt ja ägedamalt. „Sellest ei ole veel küllalt, et me puupaljaks oleme põlenud, ei, sinu näägutamist peab ka veel kuulama. Või mispärast! Vaata ometi ise, siin ta istub paljalt, särgiväel, hambad lõgisevad suus, laps poolkangeks külmunud, ema rind ainult soendab teda. Seal sul näruhunnik maas, muud midagi. Eks me oleks võinud, niihästi üks kui teine, midagi ära päästa, aga ei, kõik jooksid kui peata

kanad ringi. Nadisid oskab igaüks välja kanda ja jätab selle juures kas või oma elu; aga mis midagi väärt on, jäetakse tulde. Mis pagan te meist äratasite, kui me teil alati pinnuks silmas oleme, kui te paljalt meid närite. Eks lasknud meid tulde jääda, pugend ise kahekesi läbi akna välja; siis oleks saanud te ometi rahulikult sõimata. Näe, karjapoiss on siin must, mine sõima teda, et ta nii noor ja rumal on olnud ja tulde on jäänud. Ma ei saa aru, kus pimeda koha peal sul see süda õige on."

„Ah, kas ikka alles lõuad lahti, niipea kui moka otsast julged sõna nimetada. Oot, oot, küll tuleb ehk veel paremaid päivi; küll jumala abiga su kangus murtakse," ähvardas eit.

„Kui sul paremat jumalat ei ole, kui su, kiusupunni abimees, siis oled sa niisama ilma jumalata kui peavarjuta: su jumal põles ühes südame ja vanade nadidega ära," vastas Kaarel.

Need sõnad hakkasid eidele hinge peale, sest ta pidas end väga vagaks inimeseks. Sellepärast kutsus ta vanamees ja tütart, et need Kaarli siia jätaksid ja ühes temaga ära läheksid. Aga ainult vanamees kuulas sõna, kuna Tiina jäi mehe poole.

„Nüüd oleme siis jälle kahekesi," ütles Kaarel, kui vanad olid ära läinud, ja nihkus Tiinale lähemale.

„Eks laps ole kolmas," vastas Tiina ja pühkis silmi.

„On sul külm? Hoidku ka, lausa särgiväel, mul ometi kuuehilpki seljas."

„Ega mul olegi külm, söed hõõguvad nii palavasti," vastas Tiina.

„Aga meil on ju midagi põllul hunnikus, need, mis ma kambrist välja pildusin."

Kaarel läks järelejäänud riidehilpe üle vaatama, mis ta esiteks läbi akna oli välja pildunud, ja leidis sealt kahed lapitud püksid, vesti, käterätiku, teki, kaks-kolm paari sukki, oma vana pika halli kuue ja mõne muu tähtsuseta asja. Kuub sai Tiinale selga, teki mässisid nad lapse ümber. Mehe kuub tõi Tiinale uue hooga kogu õnnetuse meelde ja ta hakkas jällegi nutma.

Kaarel seisis nõutult ja kordas aeg-ajalt: „Tiina, ära nuta!" Aga temagi meel kippus härdaks minema, kui ta oma naist ja last vaatles. Ta oleks tahtnud neid lohutada, aga ei osanud muud teha, kui ütles ainult:

„Soendame end veel natukene tule ääres, saame niigi palju. Ja siis lähme ära Tõnnile. On tarvis vaadata, kus loomad on ja kui palju neid järel on. Aga mis poisiga teha? Vaene poiss! Ja kui rõõmus ta alati oli, kõik kohad laulmist ja hõiskamist täis, kui ta loomadega läks."

„Vaene ema!" nuuksus Tiina. „Setusama last tal oligi. Ja oleks veel muidu surnud — põlenud!"

Tuul paisus ikka suuremaks ja kandis vihmapilvi tallerdades üle õnnetute. Väresed, kes vilja söömast tulid, tõusid kraaksudes kõrgemale ja keerlesid suitsvate söehunnikute kohal. Siis läksid nad viljaaunade otsa tagasi ja hakkasid rahulikult oma pugusid täitma.

„Kas lähme õige ära?" küsis Kaarel. „Kaua me siin ikka könutame."

„Jumalukene, kuhu sa lähed, kus see koht on? Teise toa nurka. Mis oleme me kurja teinud, et meid nõnda nuheldakse!" rääkis Tiina ja hakkas suure häälega nutma. Tuul sasis ta pakse juukseid, heitis mõned salgud silmade ette, mis märja näo külge kinni jäid ja mida mööda pisarad alla voolasid.

„Me peame minema, siia jääda me ju ei või."

Sel silmapilgul nägid nad teel kolme inimest, kes riideid käes kandsid: Tõnni rahvas tuli neid enda poole kutsuma.

IV

Kadaka rahva praegune eluase on Lõugul, mis kodukohast paar versta eemal asub. Pühapäeva õhtul pimedas, läbi vaikse vihma, asusid nad siia: vanad astusid ees, noored mõnikümmend sammu nende järel. Kaarel kandis tulest päästetud riidehilpe, Tiina väikest Atsi. Vanade poolt kostis tasane jutukõmin, noored vaikisid. Kuhu olid jäänud Kaarli unistused tulevikust, millest ta vare-

malt nii hea meelega rääkis? Ja kuhu oli saanud Tiina õnnelik naeratus, millega ta enne oma unistava, plaanitseva mehe kõrval astus?

Kõik oli ühes leekidega vastu pilvist taevast lennanud ja sädemetena kustunud. Unistused tõusid õnnetaevasse, ja hall igapäevane elu astus nende asemele. Tiina vaatas oma mehele, silmas riidepundart tema kaenla all, pani ka Tõnni peremehe vana mütsi tema peas tähele ja ta silmadesse paisusid valupisarad. Loomusunniliselt surus ta last kõvemini oma rinnale, nagu kardaks ta ka tema kadumist.

Jõudnud Lõugu vanasse rehetuppa, mis mõne hea aasta juba aida, põhulao ja küüni kohuseid oli täitnud ja mis nüüd pidi Kadaka rahva eluasemeks saama, süütas Kaarel väikese suitsva lambi põlema: liikusid tumedad varjud, põgenedes tontidena nurkadesse. Uued elanikud istusid pooluimaselt niiskes ja kopitanud ruumis. Laps ärkas, otsis süüa, ja kui ta suhu pistetud rinna leidis tühja olevat, hammustas ta meelepahaga selle veriseks ning hakkas ise karjuma, nagu oleks keegi temale haiget teinud.

„Kuhu me magama heidame?" küsis Tiina Kaarlilt.

„Eks me pea põhku sisse tooma; Lõugu vana andis luba, ma küsisin," vastas Kaarel.

Nüüd tuli ka vanadel meelde, et on vaja magamisaseme eest muretseda, ja nad läksid ühes Kaarliga põhku otsima. Pärast tuli Lõugu rahvas uusi elanikke vaatama ja naised polnud ka soola-leiba unustanud, mida nad nagu häbenedes põlle all hoidsid.

„Tulime õige vaatama, kuidas see asi läheb teil," ütles Lõugu vana. „Eks need kambrid ole ikka vanad; kes teab, kui paljuke nad tühjad talvel jõuavad sooja pidada. Aga noh, võib ju hea korra õlgi ümber panna, eks siis ikka ela."

Ja kui naised oma suupisted lauale olid pannud ning nähtavasti ei teadnud, mis öelda, sõnas vanamees:

„Ma tõin teile latri ka, ega teil omal vist ole, palja tulega ikka na õudne reie alla minna."

Kui Tiina nägi, mis Lõugu naised neile lauale panid, tõusid tal jällegi pisarad silmi. Ka emal ei olnud kerge, kui ta ütles:

„Nüüd pole muud, kui toob üks, toob teine seda ja teist, nagu oleksime mõned vallavaesed."

„Ei ma mõista enam midagi öelda, seisan ja vaatan nagu hingetu," nimetas Kaarel. „Olen nii tülpinud, et ei pane enam midagi tähele; kõik oleks nagu unenägu."

„Eks ta ole küll, aga mis sa teed selle asjaga," ütles Lõugu vanamees oma armastatud lauset korrates. „Läbi peab ikka saama, ega sellepärast ära sure."

„Kas teil tekke on, kui magama lähete?" küsis Lõugu perenaine.

„Kus nad siis on!" vastas Tiina. „Lapse ümber, siin on see varandus kõik."

„Sa, Anna, mine too teise toa juurest see poolpidune punasetriibuline ära; kuidas nad ilma tekita läbi saavad," ütles Lõugu perenaine tütrele, kes käsku tõttas täitma.

Järgmisel hommikul, kui Lõugu vanamees Kadaka rahvalt küsis, kas nad on juba vallamajas käinud tulekahjust teatamas, ärkas Kaarel nagu unest.

„Ah jah, eks hooned ole ju tulekassas kinnitatud, sealt saab ju raha uute ehitamiseks," ütles ta.

„Nojah, andke aga vallamajasse teada, enne kui hilja pole. Pühapäeva hommikul põles, täna on juba kolmas päev. Kui täna üles ei anna, siis on läind, pole hakkamist enam ühtigi," rääkis Lõugu peremees.

Vallamajas küsiti Kaarlilt, kas intressid on õigel ajal makstud, millele Kaarel mingit kindlat vastust ei võinud anda.

„Peavad olema, taat pidi talvel seda toimetama, ma pole küll ta käest küsinud," ütles ta.

„See on peaasi, sest kui intressid pole õigel ajal tasutud, ei anta tulekassast kopikatki," seletas kirjutaja. „Peate laskma hooned uuesti kinnitada, aga kinnitada ei saa enne, kui uued on üles ehitatud. Nüüd mine koju ja küsi järele. Kui intressid on tasutud, siis too meile tea-

det, kui aga ei, siis pole tarvis tulla ega asjata oma jalgu vaevata."

„Nojah, siis nuhtleb hooletus iseennast, nii et teinekord olete targemad," kiitis tagantjärele vallavanem.

Kaarel tuli koju, süda täis raskeid mõtteid. Sala-aim rõhus rinda. Sellele vaatamata vilksas vahete-vahel peast mõte läbi, kuidas ta tulekassast hea summa raha saab, omad sajad juurde lisab ja toredad eluhooned üles ehitab. Aga see hõre õhuloss langes rusudeks kokku, niipea kui ta vana Juhaniga oli rääkinud.

„Ei ma tea intressidest ühtigi, peremees peab niisugused asjad ise toimetama," nohises äiapapa.

„Nüüd tema tuleb veel tulekassa intressisid küsima, kui juba aasta varsti möödas; vaat kus mul õige peremees," aitas eit kõrvalt.

„Siis on nad maksmata?" küsis Kaarel, nagu ei usuks ta kuuldud sõnu.

„Siis on nad maksmata . . ." osatas eit. „Muidugi maksmata. Kui sa ise pole neid maksnud, kes see siis pidi neid maksma."

Kaarel istus pingile. Ta pea vajus rinnale, kuid kõhnal näol ei olnud peale väsimuse midagi lugeda. Tiina vaatas hirmunud pilgul; eide silmis näis helkivat kahjurõõm.

„Aga sa ju lubasid maksta, kui ma võipüttide juurde jäin ja sina linna läksid," rääkis Kaarel natukese aja pärast, pead tõstes ja vanamehe poole vaadates.

Ka eit pööras silmad vanamehe poole, nagu tahaks ta öelda:

„Keeruta talle nüüd üks hea äss nina alla!"

„Lubasid . . . Palju, mis ma lubasin; hea mees, kes lubabki," nohises vanamees nagu osatades.

„Mis sa vallamajast said?" küsis Tiina natukese aja pärast.

„Sain seda, et pühi suu puhtaks ja kisu hooned kas või karvupidi maa seest välja," vastas Kaarel.

„Eks omad vitsad peksa ikka kõige valusamini," ütles eit. „Ma ütlesin juba ammugi, et uhkustage, uhkustage;

noh nüüd on see pirukas teil peos, tarkus otsas, kehelge veel!"

„Mind peksavad teise vitsad, kalli äiapapa vitsad," vastas Kaarel. „Selle asemel, et sa mulle epistlit loed, oleks võinud sa vanameest lasta talvel intressid ära maksta."

„See on sulle täiesti paras, et asi niimoodi läks," ütles eit, „hakkate ehk nüüd meelt pähe võtma."

„Ja vanu põlgama," lisas Kaarel juurde.

„Juba hakkate jällegi, nagu oleks veel vähe muret ja vaeva," rääkis Tiina paluvalt.

Aga Tiina palvest hoolimata kestis sõnasõda veel hulga aega, ilma et kumbki pool oleks eriti ägedaks saanud, nagu oleksid ergud väsinud olnud.

Viimaks Tiinaga üksi jäänud, ütles Kaarel:

„Nii siis oleme paljad kui hiidlase püksinööp."

„Jah, aga eks sul ole veel linnas mõni sada," vastas Tiina.

„Ääh, kauaks seda on! Seda hoia hirmuga viimsepäeva tarvis."

Kuidas nad ka oma seisukorda arutasid, aga paremaks see selle läbi ei saanud.

Väike Ats kuulas pärani silmil vanemate juttu pealt. Ja siis korraga naeratas ta, nagu heidaksid isa ja ema nalja.

„Vaata, vaata!" hüüdis Tiina mehele ja näitas lapse näole. Ja kui ta teda lõua alt oli kõditanud ning poisil uuesti naerujume näkku tuli, mängis ka vanemate silmis üürikesekski ajaks kerge naeruhelk.

Raske töö ja üldise viletsusega käsikäes käis kodune riid. Nüüd elas juba nagu kaks paari verivaenlasi ühe katuse all, alati teineteise silmil. Kadakalgi olid nad riielnud, aga seal istusid nad veel ühe laua taha sööma, kuna siin polnud enam sedagi.

Kui Kaarel mõni päev pärast Lõugule asumist veskilt setverdi rukkijahu koju tõi, küsis eit:

„Kust meie hakkame nüüd leivajahu saama?"

„Eks te siitsamast kotist võta," vastas Kaarel.

„Meie oleme teie leivajahu-kotile lootmise pärast juba küllalt vitsutada saanud, nüüd on himu sellest otsas," ütles eit torkavalt.

„Noh, kui need jahud ei kõlba, siis võtke, kust tahate; minul paremaid teile anda ei ole," vastas Kaarel.

„Küllap me varsti näeme, kas on või mitte," ähvardas eit. „Meie andsime koha kraamiga teie kätte ja nõuame nüüd kraami tagasi, võtke kust tahate; ega me ometi teie hooletuse pärast pea nälga kannatama."

„Aga ema, armas aeg, sa näed ometi isegi, et me paljad oleme nagu teiegi; kust peame siis selle võtma! Rukkid olid juba ilusti aidas ja rehe all kottides, aga mis sealt nüüd veel järel on — midagi! Muudkui pane hambad varna. Seemnest pole tuleval kevadel juttugi, sellegi peab ostma või laenama."

„Oleme siis meie selles süüdi, et me nälgima peame," küsis eit.

„Keegi pole teie süüks ajanudki. Aga ka meie pole süüdi. Õnnetus käib ikka inimesi mööda, mitte kive ja kände mööda," rääkis Kaarel.

„See nüüd mõni õnnetus sinusugusel mehel," pilkas eit. „Lased sajad linnamüüride vahelt lendu ja asjad on jällegi korras; vanad hoidku alt, ärgu tulgu ligigi."

„Need linna-sajad kipitavad sul südamel. Ära muretse, need pean muidugi välja tooma, ei ole ju ainustki õiget vankrit, üks vana logu; regesid pole olemaski, need, nii head-halvad kui nad olid, lendasid kõik vastu taevast. Muudkui oota, millal nad sealt tagasi tulevad."

„Olgu kuidas on, aga mina ei või omast hoopis ilma jääda," seletas vanamees. „Koha võite võtta ühes sissemakstud seitsmesaja rublaga, aga kohakraami nõuan ma tagasi."

„Muidugi, seda sa võid, ma ei salga. Ja nüüd on õige silmapilk. Aga tead, äiapapa, ma ei näe esimest korda niisukesi vereimejaid, ma olen palju hullemaid näinud," ütles Kaarel surutud vihaga.

Sõna „vereimeja" ajas eidel silmad püsti pähe, terve

keha nagu kõrgemaks ja suuremaks, kuna suust häid ja paremaid hakkas välja tulema.

„Vereimeja!" hüüdis ta. „Kes on su vereimeja? Mina peaks oma lapse vereimeja olema! Olen ma mõni sääsk või kaan, et ma verd imen? Kui me oma õigust nõuame, siis oleme vereimejad! Aga hea küll, nüüd nõuan ka koha eest sissemakstud seitsesada tagasi, siis hakkate ehk aru saama, mis vereimeja tähendab."

„Sel korral võite terve koha võtta," vastas Kaarel. „Koha paberid on ju alles taadi nimel, minul pole seal midagi pistmist. Meie ehitame Tiinaga kuhugi pere krundile väikese sauna, eks me ikka kuidagi ära ela. Tuleval kevadel hakkan rabas turbaid lõikama; saavad saarlased seal süüa ja teenivad raha, eks siis saa minagi. Või lähme ää linna koguni; elavad teised, elame meie ka, nälga ikka'i sure, kui kätt-jalga liigutame."

Need sõnad panid vanarahva mõtlema. Mis siis, kui Kaarel tõesti ära läheb? Mis hakkavad nad kaks vana siin peale? Raha neil ei ole, majakraami ka mitte. Kaarli käest kohtu teel kõike nõudma hakata — jumal seda teab, mis sealtki välja tuleb.

Aga tõepoolest ei tulnud Kaarlil uneski pähe siit lahkuda. Ta oli maast-madalast põllutööga harjunud ja pidas seda kõige lõbusamaks ametiks. Kui ta vanadega sõneldes äraminekust juttu tegi, ei seisnud tal ometi muud silme ees kui aga mustendav ahjuvare ühes reheraluse müüridega. Põllul kündes ja hobust künnivaole hingastama jättes läks ta sagedasti nende juurde, seisis norus peaga, torkas jalaga mõnda tuhahunnikut või söelepõlenud puunotti, äigas käega mõttes üle näo. Niisugusel korral tuletas ta ise ahervaret meelde: enne kõhn, nüüd veel kõhnem, enne pikk, nüüd nagu veel pikem; käik vankuv, keha ettepoole kõveras, keskelt rihmaga kõvasti kinni tõmmatud, nagu püütaks nõnda näljanäpistusi vaigistada. Aga vanad ei teadnud, mis Kaarli hinges pesitses; isegi Tiina ei teadnud viimasel ajal, et Kaarel armastas seista oma tuhakspõlenud elu-unistuste ees.

Elu aga käis oma rada: Kaarel ei saanud muidu, kui pidi leivajahu-koti pooleks mõõtma ja teise poole vanadele andma, nii et need võisid oma võitu tunda.

V

Pikkamisi venis sügis oma vihmaste ilmadega ja vinguvate tuultega. Eriti tüütavaks sai ta Kadaka Kaarlile, kes liikus, pikk hall kuub vesti peal, olgu kuivaga või vihmaga. Oli kordi, kus tal ei olnud õhtul enam kaenla allgi kuiva kohta. Niisugustel kordadel polnud siis sugugi ime, kui hambad suus lõgisema hakkasid, pea õlanukkide vahele kadus ja valus piste kaelakünnapus torkis. Tuli ta koju, siis näis talle siingi kõik nii külm ja sügise laadi olevat, kõigil kurvad ja mossis näod.

„Heldene aeg, külm võtab su ära! Nii vähese riidega päev otsa lausa vihma käes, võiks ometi koju tulla," hädaldas Tiina mõnikord.

„Kus see külm mu paneb, et ää võtab," katsus Kaarel naljatada või ütles ükskõikselt: „Las võtab, saaks viletsusest lahti; mis siit ikka enam loota!"

„Ui aeg, mis sa ikka sedasi räägid," noomis Tiina vaikselt, „sa sured ära, mis me siis Atsiga peale hakkame!"

Atsi nimi pani Kaarli alati mõtlema.

„Eks te aga lähe vanade juurde," ütles ta kord Tiinale, milles see arvas nagu pilkamist kuulvat.

Ometi ei leotanud Kaarlit vihm ega võtnud lõdisemapanev külm, kuigi nad voolisid temast piibuorgi ja tegid ta mõne nädalaga neli-viis aastat vanemaks.

Palja maa aegu seisid rehed peksmata, sest et vilja vedamine vankripõlves halva tee tõttu oli võimatu. Ka peksid kõik ise oma rehti, ja nõnda pidi Kaarel lund ja rehetubade vabanemist ootama. Jõudis see aeg kätte, siis hakkas ta oma vilja kolmes rehetoas korraga kuivatama ja peksma. Kõige suuremat kitsikust sünnitas inimeste puudus, sest vanad enam tööle ei tulnud, end

vanadeks ja väetiteks nimetades. Ei aidanud Kaarli hea sõna, meelitused ega palved. Viimaks sai mangujal süda täis ja ta ütles:

„Rehele olete vanad ja väetid tulema, aga küllap te lõuata jaksate. Ammu olid te hinged täis, et teid ei lastud küllalt rasket tööd teha! Tehke, rühmeldage, ängeldage nüüd, saadana hinged, aga ärge õrisege kodus toanurgas."

„Kaarel," hüüdis Tiina, „mis sa sellepärast pahandad, kui nad ei tule! Ega meil ole õigust neid sundida. Ära sõima isa ja ema."

„Võtaks meherisu!" siunas eit. „Hooletusega tarvis lasta esteks maja maha põleda ja nüüd, kui peenike peos, hakata teisi saadana hingedeks sõimama! Mu tütar oleks võind ennem külatänava ääres kraavis vedelda, kui et ta sinule sai. Aga kes ütles mulle, et sa niisuke oled... Ah, viks mees ja noor ka veel! Vanamehe-tola, saab hulgusega tee peal kokku, ja pole muud kui tule, mul on tütar. Nagu tütar su käest leiba küsiks..."

Eit hakkas nutma, mõni seda teab, kas viha- või haledusepisaraid. Tema oleks vahest edasi lõhverdanud, kui mitte Tiina oma palumistega ja Kaarel oma laengutega vahele poleks tulnud.

„Ema!" ütles Tiina paluvalt, kui ta külatänava kraavi kuulis nimetatavat.

„Kaarel, sa ikka oled nende vanadega nii väga..." pöördus ta mehe poole. Lause jäi pooleli ja võimata oli mõista, mis see Kaarel nii väga pidi olema.

„Mis siis! Kui asi on hästi, siis olgu ta õieti," vastas Kaarel. „Ja ma ütlen, kui te tööle ei tule," pöördus ta nüüd vanade poole, „ja ainsagi sõna peaksite mulle või Tiinale ütlema, siis hoidke endid! Minu kannatus on otsas."

Ta tõstis käe, nagu tahaks vanadele rusikat näidata. Ometi ta ei teinud seda.

„Mis sa nüüd nii väga suurustad, ega sa oma toanurgas ole; Lõugu vana armust on sul seegi peavari," nohises Juhan.

Selle üle näis eit rõõmustavat ja uuesti südant võtvat. Sellega riid lõppes, nagu iga „täitsa riid" — ilma tagajärjeta: vanad rehele ei tulnud ja Kaarel pidi kaks inimest abiks paluma. Leidus ka neid, kes tegid päeva või kaks muidu. Aga rohkem oli ikka ohkijaid kui aitajaid.

Viletsus oli suur, nii suur, et Tiina Kaarli keelust hoolimata läks õpetaja palvele. See oli vana hall mees. Ta kuulas vaikselt Tiina kurtmist ja aitas sellega, mis tal käepärast oli, — sõnadega. Aga ta ei unustanud ka noomimast. Juba oli tal Kadaka noorte ja vanade vahekord teada ja tema hoidus viimaste poole. Õpetaja rääkis kaastundlikult ja ilusasti, nii et Kadaka noorperenaine ei saanud kuidagi pisaraid tagasi hoida.

Kui ta koju tuli, küsis Kaarel:

„Noh, kas said targemaks?"

Tiina mõistis ainult vaikida ja nutta.

Õpetaja rääkis kantslistki Kadaka rahva õnnetusest ja kutsus armsaid õdesid ja vendi õnnetuid aitama. Kuulati tähelepanelikult, otse uudishimuga, ja nii mõnigi taat või eit ohkas. Hea seegi.

Jalg-jalalt, samm-sammult pidi Kadaka rahvas ise kõik raskused võitma. Kõige viletsam lugu oli loomadega. Kuhu need panna? Lõppes sellega, et nad terve külma talve pidid rehe all konutama. Lammastele muretseti Lõugu lauta ruumi. Vilets oli ka inimeste eluase. Sellest hoolimata, et sügisel vanale majaloksule õled ümber pandi, oskasid tuuled ja tuisud kui vanad tuttavad ometi temasse salaurgaste kaudu teed leida. Aga Kadaka rahvas harjus varsti kõigega. Ainult sulane, kelle Kaarel endale abiks oli palganud, nurises külma üle, kuigi ta kandis alati Kaarlist soojemaid riideid.

Tali läks mööda, ilma et midagi iseäralikku oleks juhtunud.

Koha intressid jäid tänavu maksmata, uuest sissemaksust polnud rääkidagi. Aga kevad tõi uut elu, uut julgust; loodeti head viljakasvu, sest lepad olid urbades, nii et lust vaadata, ning maarjapäeva ööd olid soojad ja paljudest muudest tõotavatest märkidest teati rääkida.

Kaarel mõtles juba aegsasti põllutööriistadele, et kevadisel tööajal kitsikusse ei jääks. Ta murdis ka selle üle pead, kuidas tervet suveelu sisse seada, ja tuli otsusele: Lõugult peab suveks ära minema, kui tahad Kadaka kohta korralikult pidada, sest loomi ei saa ju igal õhtul ja hommikul kahe versta taha lõa otsas talutada, nagu neid ka võimata on nii kaugel lüpsmas käia. Aga kuidas seda teha?

Kaarel sammus ühel pühapäeval Kadakale, et seal mustade müüride ja palgiotste juures aru pidada. Kui ta Lõugu poole tagasi tuli, oli ta süda palju kergem: ta oli pääsetee leidnud. Ta tahtis vanade rehealuse-müüride vahele uluonni üles lüüa ja ka loomadele vihmavarju muretseda. Mõni palgiots juurde nõutada, mõnikümmend kubu vitsu, kaks-kolm meest abiks, ja paari nädala pärast on kõik valmis.

Mõeldud, tehtud. Järgmisel päeval algas kohe töö. Rehealuse savipõrand tehti sõnnikust puhtaks, mis minevasest sügisest saadik siin oli seisnud: põrandal pidid inimeste jalad käima hakkama. Siis ehitusmaterjal, töömehed, töö ise. Niipea kui kirved kopsima ja saed vinguma hakkasid, tundis Kaarel soontes nagu uut elujõudu. Juba tõusid jällegi unistused ja juba plaanitses ta hiilgavail silmil Tiina kuuldes. Ja kui viimaks eluonni õlgkatus üle müüride möödaminejaile silma paistis ning nõuks võeti Kadakale tagasi kolida — kõige kraami ja loomadega, oli noorte rõõm kirjeldamatu. Nad unustasid viletsuse, külma ja vanade riiu — see kõik jäi Lõugule maha; ainult nemad, Tiina ja Kaarel, ühes väikese Atsiga, läksid siit minema. Nad tundsid, nagu oleksid nad linnud, kes tulevad kevadeks kauge't maalt tagasi, et siin oma ilusamaid laule lõõritada, ilusamaid päevi õnnes mööda saata. Jälle kord tuli Kadakal kevad, kus nähti lilli, kuuldi kaasiku kohisemist ning tehti lahkel meelel tööd.

„Eks me ole jällegi siin," ütles Kaarel Tiinale, kui nad viimase kraaminatukesega pärale jõudsid. „On sul ka hea meel?"

„Sa küsid veel!" vastas Tiina ja pöördus poja poole: „Vaata, Ats, kas tunned seda kohta? Kas mäletad, kui siin põles suur, suur tuli ja sadas vihma, me istusime kolmekesi? Sa karjusid siis, sul oli külm," lisas ta natukese aja pärast juurde, lapse silmi riiete alt vabastades. „Aga ei sa tea veel midagi, vahid muidu. Kasva pisut, küll sa siis mõistma hakkad," rääkis ema natukese aja pärast.

Nad astusid onni. Sülda kaks pikuti, teist nii palju laiuti, ühel pool väravate augu kohal väike neljaruuduline aken, teisel pool madal uks ja savipõrand — niisugune oli nende igatsetud eluloss.

„Ta ei olegi ju nii pisike, nagu ta ehitamise ajal paistis," rääkis Tiina ümber vaadates.

„Ei ole, siin on meile ruumi küllalt," kiitis Kaarel. „Näe, siia nurka paneme sängi, siin ukse kõrval nurgas seisavad riistad ja muud kolud, söögilaud kesk põrandat, ja me pääseme ise veel igalt poolt läbi käima. Hea, et oleme vanadest eemal, pole seda alatist nääklemist."

„Jah, hea vagune ... Aga kui tuld teeme, eks ta siis ole hull," nimetas Tiina.

„Mis hull ta siiski on! Uksed hoiame pärani lahti, eks suits lähe uksest välja nagu vana toa põlveski. Ja suvel võib kõik suitsud väljas ära teha."

„Aga mis talvel?" küsis Tiina.

„Ah talvel? Kas sa siis talveks ka tahad siia jääda? Ma seda pole mõelnudki," vastas Kaarel.

„Miks siis mitte? Mis sul Lõugulgi targem on! Siin veel paremgi, kivimüürid varjavad ka omajagu tuule eest."

„Tõsi jah! Imelik, et minul see pähe ei tulnud! Sügisel võime ju seinte ja kivimüüride vahe õlgi täis tuupida ja laele virutame hea noosi kõlkaid, siis seisab tuba soe kui pott; ela kui karu pesas."

Kui nad onnist välja astusid ja silmadel lasksid ringi käia, vaatas Tiina oma mehele otsa ja ütles nukralt:

„Küll oled sa õige selle talvega vanaks jäänd, varsti pea hall!"

„Ja sina?" küsis Kaarel, kuna ta mõtted nagu hoopis

teisal viibisid. „Näe, kui suureks poiss on juba kasvanud!" lisas ta natukese aja pärast juurde.

„Suureks jah," naeratas Tiina.

„Küll me suvel soojaga saame jälle nooreks," lohutas Kaarel. „Mul rinnadki sest külmast na haiged, köhata aga ühtepuhku."

„Jääd viimaks tiisikusse, vaat siis."

„Mis seal veel jääda, ma võin juba ollagi."

„Ää hullu juttu a'a!" hüüdis Tiina hirmunult. „Enne pole sa sellest sõnagi lausunud, täna alles esimest korda."

„Ei tea mis sest kiita, ega see sind terveks tee."

„Terveks tee... aga talvel käib nagu räästas poolalasti; mine suuremat riiet pakkuma, siis — ah, ega mul külm ole. Nüüd on käes. Oleks võinud kas osta kasukatäie nahku — näe, Lõugul olid ilusad mustad nahad — ja kasuka teha. Aga et sa nüüd hoolt pead ja igas lüpsis janu rõõska piima jood, see on kõige parem rohi."

„Hakka nüüd sellepärast rõõska piima raiskama, küllap paraneb isegi," vastas Kaarel hooletult.

„Kuidas see siis raiskamine on? Ja meil praegu ju piima on. Tõmmik annab mõni neli-viis toopi lüpsis."

Kaarel jäi mõttesse, nagu arvaks ta järele, kas Tõmmik tõesti annab neli-viis toopi piima lüpsis.

Endise rõõmsa meeleolu asemele asus nukrus, tume pahameel.

„Mis, pagan, sa ennast veel rohitsed," ütles ta siis. „Siin ta nüüd on, see meie peavari: terves kihelkonnas, võib-olla terves maakonnaski pole teist sellesarnast imetegu. Kohamaksud on meil võlgu; tuleb teine talv, kust, hull, sa sealgi nad võtad! jäävad jällegi maksmata. Selle tagajärg on, et koht läheb tervelt tükkis mõisa kätte tagasi, ja meie oleme oma seitsmesajast rublast ilusasti ilma. Aga mine katsu seitsesada korjata — orja pool eluiga. Või kaua me selles onnis tahame suitseda? Ja kuhu paneme talvel loomad? Kuhu vilja, heinad, kõlkad? kuhu terve majakraami? Pole ainustki ulualust. Ehitaks, aga kellest? Puutikkugi oma maa pealt ei saa, kõik osta. Aga

kust võtad raha? See paar-kolmsada, mis meil veel on, selle eest ei saa ju ometi ühtegi hoonet valmis."

„Noh, aga kui kartulid juhtuvad hästi kasvama, saame kakssada tündrit ära müüa, ja kui saaks poolteist rubla tündrist; muu eest saame ka natukese, eks me siis ikka ela."

„Seda muidugi, eks me ikka ela. Sest kuhu sa hingega pääsed, ega sa sellepärast või nööri endale kaela tõmmata. Hea küll, kui kartulid kasvavad, ja ma tahan neid õnne peale tublisti maha virutada; aga kui nad ei kasva, mis siis? Pühi suu puhtaks. Mul pole muud midagi südame peal, kui et koht läheb mõisa kätte tagasi. Kui võtakski oma rahanatukese linnast välja ja tasuks vanad ja uued intressid ära, ega me sellega ikkagi kohta mõisa küüsist päästa: ma ei saa hooneid ilma mõisa abita. See kohakrunt on ju nii hullnigerikult aetud, et sul mitte kusagilt tikku võtta ei ole. Ka haod, terve ahjukütt osta ning vea väljast kümne-viieteistkümne versta tagant. Maad on sul käes mis hirmus, aga teha pole temaga midagi — paras kure karjamaa. Kust, pime hull, sa selle raha tahad välja kiskuda, mis tema eest nõutakse! Ega sa mudast ja turbast teda sulatama hakka . . ."

„Või sel kohal siis sellest süüdi on. Kui poleks tulekahju olnd, eks me siis ikka oleks eland ja pikkamisi tasund ka!" katsus Tiina kohta kaitseda.

„Tasund . . . Tõsi! Aga kudaviisi? Pinguta aina vöörihma! Eks vanad ole eland siin oma eluaja, mis nad siit on saand? Seitsesada — see on kõik. Minul on juba tervis mokas; veel üks niisuke talv, siis pole muud, kui pane kõrvad pea alla ja jäta teid jumala hooleks."

„Mis sa ikka sedasi räägid," ütles Tiina.

„Kuidas ma pean siis rääkima? Asi on ju sedasi, sa näed isegi. Varsti oleme vanad, ja kus see kõik on, mis me mõtlesime, kui koha endi kätte saime?"

„Ära nüüd enneaegu nii väga hädalda. Teeme tööd ja palume jumalat, ega me siis ikka nälga sure," lohutas Tiina meest.

Kaarel jäi jällegi mõtlema. Natukese aja pärast sõnas ta:

„Muidugi, nälga me ikka ei peaks surema, see oleks häbiasi. Ja tööd, tööd peab tegema, see on selge, selles on abi."

Järgmisel pühapäeval tulid vanad Kadakale noorte uut eluaset vaatama. Nagu pärast selgus, polnud tulemise peapõhjuseks mitte noorte eluaseme vaatamine, vaid nad tahtsid Tõmmiku ära viia, endile võtta.

„Ema, te võtke Kirjak, see noor lehm; ta annab vähem piima, aga teile kahekesi saab sellest küll. Kui te Tõmmiku ära viite, siis olen ma korraga kohe piimast lahti," rääkis Tiina.

„Ei, mina olen ise Tõmmiku kasvatand ja viin ta ka ära, mina teisi ei taha; mina ise olen vana, tema on ka vana — vana vanaga, noor noorega."

„Mina Tõmmikut ei lase viia, tehke mis tahes, tooge või talitaja," ütles Kaarel.

„Nonoh, katsu mul keelata! Ega see sinu oma ole, sa pea oma lõuad kinni ja seisa vagane," vastas eit.

Kaarel kargas järilt ja vahtis kullisilmil eidele otsa, kes paar sammu tagasi astus.

„Kaarel, lase olla, ää hakka jälle riidlema, täna pühapäine päev," rääkis Tiina paluvalt.

See mõjus. Kaarel vaatas natuke aega Tiinale otsa, siis põrandale, istus viimaks järile tagasi ja sõnas:

„Võtku minugipärast... Kui on asjad korras, siis olgu õieti."

Eit läks võidurikkalt uksest välja, ilma et head päevagi oleks öelnud. Vanamees astus talle nohisedes järele. Vana Tõmmik oli katuse all lõa otsas kinni; oma raskuse, vanaduse ja pehme soo pärast ei käinud ta veel karjamaal. Vanad päästsid ta lõast ja hakkasid minema; eit talutas eest, vanamees pidi vitsaga järele lööma. Kui nad ukse eest mööda läksid, pööras Tõmmik pea ukse poole ja inises.

„Näe, kui tunneb mu ära," ütles Tiina, astus ukse alt kõrvale ja hakkas nutma. Nende „maja valgustaja" oli

läinud. Kaks noort lehma, kes järele jäid, lüpsid kitsede eest; teine oli pealegi veel aher.

„Kurat võtaks!" kiristas Kaarel läbi hammaste. „Nüüd nutad, aga kui ma tahan keelata, siis — las võtta pealegi. Saab näha, mis asja sa ise sööma hakkad! Liha on nii vähe, et sellest saab ainult vaadata ja nuusutada. Piima ei ole; muudkui kali, leib ja sool, sest silku ei jõua osta, need on veel kallimad kui liha."

„Mis sest keelamisest kasu oleks olnd, ega nemad ikka oma jonni poleks jätt," rääkis Tiina.

„Ärgu jätku, aga mina poleks lasknud viia, las nad oleks lõuand kas või terve päeva siin."

„Sa ju ise lubasid neile majakraami tagasi anda, siis muidugi loomad ka; sellepärast see ju on," seletas Tiina.

„Ega ma siis seda ole ütelnd, et ma kõige paremad loomad neile annan ja iseenese nälga jätan," vaidles Kaarel vastu.

Samal ajal, kui noored Tõmmiku asja arutasid, astus see eide järel lõa otsas Lõugu poole ja inises aeg-ajalt, nagu kurdaks ta oma vana kodukohta taga.

„Või tema ei taha anda," mõnas eit. „No ei tea, mis temal ka anda on, ega see tema lehm ole."

Inisevale lehmale ütles ta: „No mis sa inised, ega ma sind surema vii." Vanamehele aga hüüdis: „Anna nüüd vitsaga talle takka järele, mis amet sul muidu siin on!"

„Mul ei ole ju vitsa," vastas vanamees.

„Eks ma ju ütelnd sulle, et võta vits kätte. Vana inimene ka nii rumal ja käperdis, ise meesterahvas . . ." Eide „palve" oma nohisevale teiselepoolele venis pikaks.

„Noh, eks sa jäta vahel ka järele," sõnas vanamees viimaks ja patsutas lehma käega laudjale.

VI

Suvi püüdis nähtavasti neid lootusi täita, mis Kadaka rahvas temale oli pannud. Rukis oli pikk ja paks, tema õitseaeg kõige parem. Suvivilja orased kasvasid lopsakalt,

sinendasid ja tõmbasid lehed keerdu. Noored kartulipealsed kuulutasid rikkalikku saaki.

Kadaka Kaarel rõõmutses, kui ta pühapäeviti oma kätetööd vaatamas käis. Niisugustel kordadel unustas ta, et ta viletsas suitsuonnis elab, et ta loomad alles lageda taeva all seisavad, et koha intressid mineval talvel maksmata jäid, et ta vanadega riidleb ja et need Tõmmiku ära viisid. Ta ei pannud sedagi tähele, et rinnas kardetav köha kõpitses ja päev-päevalt nagu südikamaks muutus. Ta tuli õnnelikuna väljalt koju ja ta pilk kiirgas lootusest, kui ta Tiinale sellest jutustas, mida ta silm oli näinud.

„Poeg, kas sa tead ka, kui ilusad viljad meil tänavu on?" küsis ta vahel rõõmust säravail silmil lapselt. See vastas igakord „ääh, ääh", vahtis isale otsa ja oli valmis sülle ronima.

„Ei sa tea veel midagi, va ääh-ääh," sõnas Kaarel, kui laps juba ta süles istus ja harvu habemekarvu sõrmitses.

„Me ehitame endile suure maja, teeme korstna peale, kust suits välja tuleb, kambritele laudpõrandad alla, suured valged aknad ette; näe, siis on meil hea elada," rääkis Kaarel lapsele edasi.

„Ääh, ääh," kiitis laps isale järele, kuna Tiina kärmesti talitas.

„Seal suures majas kasvab Ats ka suureks, pikaks poisiks, paneb püksid jalga ja tuleb ühes minuga väljale kündma; siis künname kahekesi."

„Ääh, ääh," kiitis laps ja haris kõvemini isa habemest kinni, nii et see aietama pidi. Laps tahtis nagu öelda: „Aga siis oled sina vana ja mina noor."

„Aga viimaks viib surm minu ja ema sügavasse kolliauku ja sina hakkad selles suures majas peremeheks."

„Ääh, ääh," kordas laps isa kurbade mõtete saateks.

Aga ilutsemiseks polnud Kadaka Kaarlil kuigi palju aega.

Kartulite kõige paremal kasvamise ajal tuli varane külm ja võttis nende pealsed. Kui päike kõrgemale tõusis, muutus terve kartuliväli mustaks. Ainult paaril kõrgemal kohal oli veel haljaid pealseid näha.

Juba enne kohutavat hommikut oli Kaarel rahutu. Öösel ei tulnud und. Päike oli alles tõusmata, kui ta kartuliväljale läks, nagu tahaks ta oma lähedusega külma eemale tõrjuda. Kuid asjata. Päike muutus juba soojaks, kuid Kaarel seisis ikka veel kartulivälja ääres, aeg-ajalt mõne sammu edasi astudes, vaadates ja aru pidades. Veel koduteel pöördus ta paar korda ümber, et mustaks tõmbuvate pealsete poole pilku heita, nagu ei usuks ta oma silmi. Kuid tõsi jäi tõeks: külm oli halja põllu mustaks teinud.

„Kõik on otsas," ütles ta kodus Tiinale, „võid talvel oma suitsukongis nagu karu käppa imeda. Ja koht terve seitsmesajaga läheb mõisa kätte tagasi."

„Jah, näe, paistab siia ära, mustavad teised. Ma tõmbasin eile pesa üles, nagu sõrmeotsad olid all," vastas Tiina.

„Eks seemne saame sügisel ilusasti kätte."

„Oleks seda teand, poleks neid kevadel nii palju maha teind," ütles Tiina.

„Oleks seda teand, poleks kohta kevadel oma kätte võttki; või oleks veel enne seda teand, siis oleks võind ta hoopis vanade käes olla, aga noh — oleksid põrssal küüned, ta roniks puu otsa."

„Mis nüüd sellepärast just kohta ära visata, või me üksinda kohta peame, eks teised pea niisamuti," püüdis Tiina seletada.

Kaarel jäi mõtlema. Tõepoolest, ega teistelgi paremat pauku ole.

Paari päeva pärast kuuldus igalt poolt hädaldamist — külm võtnud kartulid ära. See kergitas Kadaka rahva südant. Nad olid veidi õnnelikumad, kui nad nägid, et teised niisama õnnetud on nagu nemadki.

Endine Kadaka peremees parastas aga:

„Eks see ole ikka see kohapidamise tarkus, tarvis hästi palju teisi maha teha, saaks korraga rikkaks, nüüd on teil käes, saab näha, mis nad peale hakkavad."

Ja nüüd korrutas eit pikalt ja laialt, missugune ülekohtune, uhke, rumal ja jumalakartmatu Kaarel olevat.

Ta olevat Tiinagi samasuguseks hulluks teinud. Ja ta kahetses, et ta oma tütre temale on lasknud minna. Aga veel enam kahetses ta seda, et ta üks kord elus vanamehe tahtmist on teinud ja koha noorte kätte andnud.

„Ma ütlen, mu vanamees, üleüldse mehed, nad on niisugused tolad, et mitte üks põrm nende tahtmist ei või teha. Nüüd läheb koht kõigega tükkis mõisa kätte tagasi. Ja kuidas me seal vaeva oleme näinud, suure surmaga raha korjanud. Eks Tiina tea küll, aga või Kaarel sest midagi hoolib, muudkui tormab edasi."

Et veel midagi päästa, läksid vanad ühel sügisepäeval Kadakale noortelt härjavärssi saama.

„Juba röövlid tulevad jälle," ütles Kaarel Tiinale, kui ta vanu eemalt nägi.

„Kes need tulevad?" küsis Tiina, nagu ei usuks ta oma kõrvu.

„Röövlid," vastas Kaarel.

„Mis sa hullu juttu ajad... röövlid... kust nad tulevad?"

„Teed mööda, eks sa vaata, kui tahad."

Tiina astus rehealuse müüride varjust välja vaatama. Aga kohe pöördus ta oma talituse juurde tagasi, ilma et ta oleks ainustki sõna lausunud. Ka Kaarel vaikis.

„Me tulime vaatama, kuidas te käsi ka käib," ütles eit peale teretamist.

„Mis siis? Meie käsi käib väga hästi," vastas Kaarel.

„Jah, me nägime seda juba isegi."

„Nojah, mis seal siis veel küsida või vaadata, kui te juba näinud olete."

„Me tahtsime üht härjavärssi saada, homme oleks taga siis laadale läind," vastas eit.

„Sa oleks võind välja ääres talle kohe oheliku sarvi panna ja ära viia, mis sa sellest minule rääkima tuled."

„Su süda on ka alati täis, kui me tuleme seda kätte saama, mis sa ise meile luband," ütles eit.

„Muidugi on täis," vastas Kaarel. „Kelle süda ei peaks sihukese asja juures täis saama! Õnnetus tegi meid puupaljaks, aga mis vähegi rahaline asi on, see kisutakse

sul käte vahelt ära ja sa vaata külma meelega pealt, mis head inimesed teevad. Nõnda lõpeb viimaks igaühe kannatus. Puudub vähe, siis müün ise kõik ära ja panen plehku, jätan teid kõiki kus seda ja teist: ma olen tüdind ja väsind surmani."

Need sõnad andsid eidele otse ihatud rahulduse: noored olid ammuoodatud kitsikuses. Oleksid nad nüüd ainsagi hea sõna raisanud, ennast vanade ees alandanud, siis oleks eit neile küll pika „palve" pidanud, aga härjavärsi siia jätnud. Kuid Kaarel jäi tummaks, sest ta ei tahtnud, et eit võiks oma heldusest kogu kihelkonnale karjuda ja noortele seda alati meelde tuletada.

„Ei see koer hammusta, kes alati haugub," vastas eit Kaarlile. „Sa lõugad iga kord, kui me midagi tuleme kätte saama, aga mis see ikka aitab, õigus jääb õiguseks."

„Teie õigus on koerapiitsa väärt!" hüüdis Kaarel. „Te olete mu meelest nii halvad, et ma teid nähagi ei taha."

„Kaarel, millal ma sinu omastele niisukesi sõnu olen öelnud," küsis Tiina etteheitvalt, „et sa minu vanematele niimoodi ütled."

„Minu omaksed pole sind ka iialgi röövimas käind. Kui nad seda peaksid tegema, siis löö nad kas või rondiga maha, ja ma ütlen — mul on tubli naine."

„Keda need minu vanemad siis on röövind? Ega nad muidu su käest midagi taha, nad on enne selle sulle and ja tahavad nüüd oma tagasi."

Eide süda kihvatas rõõmu pärast. Asi oli ometi kord niikaugele jõudnud, nagu ta seda juba ammugi oli oodanud: noored olid ka isekeskis riius.

„Mulle and . . ." kordas Kaarel: „Mispärast nad siis just mulle on and ja sinu, oma üksiku tütre, purupaljalt, poolalasti mehele panid? Kohta pole ma ju saand, sest see on ju alles mõisaga võlgu, ja loomad, viljaseeme, terve majakraami tahate tagasi saada. Hea, et Tiina laulatusel minu ostetud riideid kandis, muidu peaks ma ka need tagasi maksma. Või pean ma ehk tütre enese eest ka mõni sada välja otsima? Nõuate ehk muidu ka tema tagasi?"

„Kaarel," nuuksus Tiina. „Hoidku küll, mis saab meist sel viisil?"

„Ei tea, mis pime, sa veel niisukese juures karjud," hüüdis eit. „Hull, mis hull, vaata, et metsa ei jookse või sedagi onni põlema ei pista. Mõni seda teab, kust see tuli seegi kord lahti läks."

„Muidugi, te ise pistsite, ega te muidu na hästi teand, et tuli lahti on," vastas Kaarel teravalt.

Need sõnad visati kui kuiva kadakapõõsasse. Eit hakkas sõimama, lubas kohtusse kaevata; vanamehe silmad läksid pungi; Tiina pani käed ühes põllega silme ette ja hakkas nutma; laps, kes murul vässerdas, hakkas haledalt kisama.

„Vanamees, lähme võtame härjavärsi ja katsume, et minema saame. Tiina, sa võiksid õpetaja juurde minna: ehk see aitab ometi, noomib riivatut."

„Sa võid ise õpetaja juurde minna ja lasta härjavärsi ära õnnistada, ehk saad siis teisest laadal kõrgemat hinda," vastas Kaarel.

Vanad läksid.

„Mis sa tühja nutad, ega see midagi aita. Las võtta! Nad on juba küll võtnud ja võtavad veel," rääkis Kaarel.

„Neil on ju selleks ka õigus, sa ise lubasid ju," vastas Tiina.

„Sa oled ikka imelik nende õigusega! Muidugi on neil õigus, aga kes neid siis sunnib just tänavu oma õigust nõudma ja kõike meie käest välja kiskuma. Ega neil siis na puudus ole, nad saaks ka ilma selleta läbi. Kui nad paar aastat ootaks, me maksaksime siis muidugi kõik tagasi, rohkemgi veel, kui nad tahavad."

„Mis sa neist siis sõimad, nagu poleks nad inimesed olemagi. Nad on oma eluaja ausasti ära eland, pole neid kusagilt kurja pealt kinni võetud."

„Mis nad enne on olnd, sellega pole mul asja, ma näen ainult, mis nad nüüd teevad: üks kiuslemine ja riisumine alati."

Sel ajal, kui noored sõnelesid, läksid vanad välja äärde karja juurde, püüdsid härja kinni ja panid talle nööri sarvi. Vanamees võttis nööriotsa pihku ja eit pidi järele lööma. Kuid härjaga oli hoopis teine lugu kui vana Tõmmikuga kevadel: härg oli kangekaelne, ei tahtnud järel käia, sest ta oli noor.

„Hoia kõvasti kinni, kuhu see väike pruss mehe käest ikka läheb," hüüdis eit vanamehele.

„Näeh, näeh, ole su kurja kaelakünnapud," siunas vanamees.

„Kas sa kuulad!" kärkis eit ja andis härjale vitsaga mööda reisi.

„Ära löö, ära löö," keelas vanamees, kui härg sarved tagasi lõi ja temaga tuuseldades edasi pistis.

„Hoia aga nööri otsast kinni, ära seda peost lahti lase, löögu ta kepsu niipalju kui tahab," õpetas eit.

„Seisa, seisa! Näeh, näeh! Ole su vaenlase hinge sisse! Küll on aga kaelakünnapud, muudkui läheb aga," kirus vanamees.

„Pea ta kinni, mis sa lased tast edasi minna! Oota, ma tulen aitan!"

Eit hakkas vanamehele appi minema. Härg aga, kes arvas, et teda jällegi nüpeldama tullakse, tõmbas saba selga, lõi eest ja tagant üles ja pistis jooksu, vanameest enesega kaasa kiskudes.

„Pea kinni, ära lahti lase, löö kase taha!" õpetas eit. Kuid kõik jäi asjatuks — vanamees oli kui takutort oheliku otsas.

„Ennäe mul meherisu, ei saa setusamagi härjaprussi kinni peetud! Anna ikka härjale ja tõmba sulle endale ka paar tulist," kirus eit.

Härg lõi tralli edasi. Vanamees kukkus viimaks kõhuli, aga hoidis siiski nagu surmahirmus oheliku otsast kinni, õigem — ta ei saanud oheliku otsast lahti, sest see oli ümber käe mässitud.

„Eks sa, pime loom, lase ometi nööri otsast lahti," karjus eit, „muidu lohistab sind nagu kaltsu mööda maad

järele. Ammu's ma andsin sulle puhta särgi selga, nüüd nagu sõnnikutükk teine, ei saa muud, kui pese aga."

Karjapoiss, kes vanade mängu pealt vaatas, hakkas nii magusasti naerma, et tundis kõhus valu ja silmis pisaraid.

„No mis sa kõkutad seal!" kärkis eit, kui vanamees oli oheliku vabanenud ja härga tasakesi siunas. „Härg tapab vanainimese kas või ära, aga temal pole muud, kui irvitab hambaid. Tuline kartul sulle lõugade vahele, küll sa siis mõistad oma mokka pidada!"

Aga poiss naeris veel hullemini.

„Vaata, tulen ja tõmban sulle paar tükki ümber kaela! Küll sa siis tead, et sa vanainimest ei naera," ähvardas eit kaselatva poisi poole vibutades.

Nad läksid uuesti härga püüdma.

„Jookse, võta oheliku otsast kinni," käskis eit vanameest.

„Ei mina saa joosta, kõik kondid valu täis, ei või hästi käiagi," vastas see.

„Mis sa siis meheks oled hakandki, kui sa sedasama härjavärssigi kätte ei saa. Mina pean vist hakkama tema järele jooksma?"

„Mis sa seal kivi otsas kükitad, kui sa'i tule appi härga püüdma!" hüüdis eit poisile. See jooksis ja võttiski härja kinni.

„Anna oheliku ots siia; ma tahan talle näidata, kas ta käib järel või mitte," ütles eit. „Säh, võta sa see väät, ää muidu seal tuku," pöördus ta vanamehe poole.

Aga ka eidega tegi härg sedasama mis taadiga. Ta lõi sarved tagasi, viskas eest ja takka üles ning pistis jooksu, nõnda et eit oheliku otsas lipsu lõi ja vanamehe poole karjus:

„Mis sa, pime loom, vahid seal, kui sa mulle appi ei näe tulla — just kui kammitsas kukk! No ega saagi appi, tehku härg mind või lömaks! Seisa! Oh sa pungsilm, saadana silmamuna!"

Vanamees jooksis, mis rammetud jalad andsid, aga härg oli kärmem: eit lendas varsti raginal kasepõõsasse, kuna värss rõõmsalt karja hulka tagasi lippas. Poisi suust

kostis hele naer. Eit kahmas vanamehe käest kaseladva ja hakkas poisi poole minema.

„Tule siia, ma tahan sind õpetada, et sa vana inimese üle ei irvita. No tule siia!"

Poiss andis päkkadele tuld.

„Ole su roju! Küll sa mulle peosse juhtud, ää sa mõtle!"

Mindi jällegi härga püüdma. Kutsuti poissi, aga see ei tulnud, kartes, et ta eide käest nüpeldada saab. Õnneks astus härg tagumise jalaga nöörile ja vanamees ning eit kahmasid üheskoos sellest kinni.

„Mine kahe käest veel!" kiristasid nad nagu ühest suust, ja see oli vist esimene kord, kus nad kahekesi korraga ühte ja sedasama mõtlesid, kuna muidu ikka eit enne ütles ja alles siis taat mõtles.

„Või mind kasepõõsasse? Küll ma sind ehitan, väänkael, sõrasilm! No mis sa neist pungitad!" Ja eit andis härjale ühe kibeda vastu nina.

„Näeh, näeh, kussa! kussa!" nohises vanamees.

Härjale pandi nöör ümber nina, nõnda oli teda kergem pidada.

„Tõmba aga hästi kõvasti kinni; küll ta siis teab, mis jooksmine on," käskis eit. Vanamees nohises ja venitas; härg ajas silmad veel rohkem pungi.

„Näe, süda täis," rääkis eit härja kohta. „Aga mis sa oma südametäiega ikka teed. Sa kasva enne, saa vanaks, pungita siis silmi."

Hakati minema.

„Hoia sa aga kõvasti kinni, ei ta nüüd enam pääse," käskis eit.

Ja tõesti, härg ei pääsenud enam: eit vemmeldas teda niipalju kui tahtis, ikkagi käis ta vanamehele järele.

VII

Vanad olid härjaga oma teed läinud ja ta järgmisel päeval laadal ära müünud. Ja neile tundus, nagu oleksid nad ikka veel Kadaka peremees ja perenaine. Isekeskis

riidlesid nad harva, õigem — eit riidles vanamehega harva. Puudust ei tundnud nad millestki.

Seda viletsam oli noorte elu. Härg oli tänavu ainuke rahaloom, ja sellestki jäid nad ilma. Pealegi ütles Tiina Kaarlile iga kord, kui sellest juttu oli, et vanadel olevat täiesti õigus, kuna Kaarel sellest õigusest kuidagi aru ei tahtnud saada ja vanade kohta inetuid sõnu tarvitas. Aga Tiina arvamist need sõnad ei muutnud, kuigi ta Kaarli viisil kunagi ägedaks ei saanud. Selle asemel vaikis ta ja kuivatas pisaraid. Tiina oli loomult isa tütar, aga lisana peitus temas naiselikku põikpeasust, järeleandmatust, kangekaelsust, mis poeb süütu kannataja näo taha varju.

Ta ei saanud millestki vaimustatud, ei oodanud midagi ennekuulmatut, unistusevääriliist. Samuti ei suutnud teda ka kõige raskem saatusehoop ajada meelt heitma, käsi rüppe laskma, nagu oleks igasugune eluvõimalus kadunud. Ta pidas kõigele visalt vastu ja armastas samasuguse visadusega oma kodukohta. Ta oli valmis kõike kannatama, igasugust vaeva nägema, laske teda aga Kadakal elada. Nõnda oli ta Kaarlile, kes alati unistas — õnnest või õnnetusest, ükskõik —, alati nagu midagi ennenägematut ootas ja oodatavale kas või ummisjalu vastu tõttas, vastandiks, tasakaaluks, teda tagasi hoides, rahustades ja raskeil silmapilkudel julgustades, elustades. Sellele vaatamata kipub Kaarli nägu ikka ükskõiksemaks, pilk tuimemaks muutuma. Sest ta näeb, kuidas vanad esiti Tõmmiku, siis härja ära viivad ja kuidas Tiina, tema naine, ikka enam hakkab vanade poole hoiduma. Ta näeb haljendavat kartulipõldu ja siis seda hirmsat hommikut, kus kõik mustaks muutus. Ta näeb ilusat suvivilja, aga kõrvus kumisevad sõnad: „Miks sa tegid kartuleid nii palju maha? Ainult kolm seemet!" Ta näeb, et ilus suveaeg jõuab mööda, aga loodetud terviseparanemine on jäänud tulemata: köhatamine läheb sagedamaks, ja jällegi seisab pikk talv ukse ees; see tuleb uute raskuste ja muredega.

„Mis me küll talvel peale hakkame?" ütles Kaarel ühel hilisel sügisepäeval Tiinale.

See ei saanud aru, mis Kaarel selle küsimusega tahtis öelda, ja jäi ta otsa vaatama.

„Kuhu me talveks läheme?" küsis Kaarel.

„Kas me siis siia ei jää?" küsis Tiina vastu.

„Aga kuhu me loomad paneme?"

Selle peale ei teadnud Tiina midagi vastata.

„Küllap me ise ajaks kuidagimoodi siin läbi, aga loomadega ei saa hakkama, külm võtab nad ära," rääkis Kaarel edasi.

„Mis meil enestel nüüd oleks," sõnas Tiina.

„Pole muud, kui kolime suvekorterist ära Lõugule talvekorterisse hambaid lõgistama, paremat nõu üle ei jää," jätkas Kaarel, kuna tal enesel tuli elavalt meelde, mis see õieti tähendab — Lõugule talvekorterisse minna: see oleks vanadega jälle ühe katuse alla elama asuda ja päevast päeva nägelda.

„Mina ei tahaks mingi hinna eest siit ära minna, siin on nii hea," ütles Tiina.

„Aga kuhu paneme loomad?" kordas Kaarel oma küsimust.

„See ta on, kuhu panna loomad? . . . Mis siis muud, eks lähme aga sinna," lausus Tiina viimaks alistunult.

Ja Kaarel läks Lõugu vanale ütlema, et nad talveks jällegi tahaksid nende poole tulla.

Vana Mari oli Kaarli käiku tähele pannud ja kohe ruttas ta Lõugu perenaiselt järele pärima, miks Kaarel neil oli käinud.

„Tahvad jällegi talveks teile seltsiks tulla, külm võtab teid, kahte vana, muidu ära," vastas perenaine.

„Või juba tagasi," lausus eit. „Tulgu aga pealegi, ei mina neid karda, eks neid ole ennegi nähtud."

„Mis neist karta, iseomad, ega nad võõrad ole. Teie olete siis ikka veel pahased, ei ole head ühtigi veel?" küsis Lõugu perenaine.

„Ei tea, kes siukse poolhulluga läbi saab, nagu Kaarel on. Mu süda alati hirmu täis, et ei tea, mis ta Tiinale teeb. Ja Tiina niisamasugune tossike, laseb aga teist

oma hullust ajada. Ei mina küll seda kannataks, ma jookseks ta juurest või jõkke kohe."

„Ehk on teine Tiina vastu koguni hea."

„Küll me teame, missugune hea ta on."

Õhtupoolikul läksid noored Lõugule. Nad arvasid juba ette, et vanadega kohe sõnavahetust tuleb. Nõnda see oligi. Vaevalt sai Kaarel jala tuppa tõsta, kui eit ütles:

„Küll kirud neid vanu maapõhja, ütled, et ei või neid silma otsaski kannatada, aga eemal neist ka ei seisa, järjest tarvis nende kaelal tallata."

Tiinaga, kes juba varemalt tuppa oli tulnud, näis eit leppivat, sest see hakkas viimasel ajal Kaarlile juba vastu ja seisis vanade eest.

„Kui vanad meile rahu ei anna, mistarvis siis meie neilegi peame rahu andma," vastas Kaarel ämmale.

„Me ei ole ju teid tervel suvel rohkem vaatamas käind kui ainult kaks korda," ütles eit.

„Ja olite muidugi rõõmsad, et mõlemal korral midagi näppu puutus. Oleks te sel kombel meid rohkem vaatamas käind, siis oleks küll ammugi pidand nööri kaela tõmbama," rääkis Kaarel.

„Noh, kes sind keelab! Võid ju praegugi tõmmata, ega aeg hiljaks ole jäänd; sul ju alles hing sees, maksab küll nööri raisata."

Ja kui Kaarel köhides pingile istus, lisas eit juurde:

„Rögise, rögise, küllap saad ilma nööritagi teise ilma."

„Seda ma isegi arvan, sellepärast olengi veel nii kaua järel," vastas Kaarel kurva tõsidusega.

Tiina näis mehe näoilmet mõistvat ja ta hüüdis pisarsilmil „Kaarel!". Poeg, kes ta süles istus, vaatas korda-mööda kõigile otsa, jäi pilguga ema näole peatuma ja ta huuled kiskusid kõveraks.

„Sa oled ka nagu mõni titeke, juba tõnnid jälle," hakkas ema Tiinat sõnuma: „Ma oleksin rõõmus ja annaksin igale sandile kiriku ukse suus kolm kopikat, kui ma siuksest mehest lahti saaks."

„Aga mis sa siis annaks, kui sa siuksest väimehest lahti saaks?" küsis Kaarel.

„Ei tea, mis tühja eest anda!"

„Aga kui ta elama jääb?" päris Kaarel.

„Kaarel, jäta järele," palus Tiina.

„Kui ta elama jääb ... Ega ta mõni loom ole, kellele rondiga võib otsa anda, millal aga tahad," ütles eit.

„Nojah, ta ise pole loom, aga temal on loomi; sellepärast on väga hea, kui ta edasi elab," pilkas Kaarel ja tõusis pingilt, et Kadakale asjade järele minna. Eit lõugutas edasi.

Esimestel päevadel olid noored oma elukorteri sisseseadmise kallal ametis. Kambritele pandi jällegi õled ümber. Tänavu olid need juba noorte endi omad. Loomade asemed tehti rehe alla: otsiti ja parandati lõõgu, tehti sõimi ja taoti varnu seina sisse.

Suvivilja rehed ootasid, nagu mullugi, lumeteed. Jõudis see kätte, siis hakati neid jällegi kahes-kolmes toas korraga kuivatama, nõnda et peale rehepeksmise, tuulamise, põhu- ja viljaveo muuks toimetuseks aega üle ei jäänud. Alatine tolm andis Kaarli köhale iseäranis hoogu, mattis ta hinge. Sagedasti, kui ta palavast toast rehe alla läks kõlkaid võtma ja pahmast ümber pöörama, ainult kuuehilpu higise särgi peale visates, tundis ta, kuidas külm mööda särgialust edasi puges ja uue jõuga rinda kinni hakkas. Kaarel teadis, et see halba teeb, aga ta ei pannud seda tähelegi, oli nagu eriti rahul, et see nõnda oli.

Pärast niisugust külmetust tundis Kaarel end teisel hommikul ikka poolhaigena ja köhimine sünnitas rinnas valu.

„Mu rinnad täna na haiged, pole hea ühtigi," ütles ta siis Tiinale.

„Hoidku sind ka!" vastas see. „Ma küll kinnitan sulle, et sa ei pea palja kuue väel palavast toast külma rehe alla minema, aga ega sa siis kuula, sa just kui otsid seda külmetust."

Kaarel ei püüdnud end etteheidete vastu kaitsta, sest ta teadis väga hästi, et naisel on õigus. Aga ta ei jätnud ka kurtmist, et rind teeb haiget. Ühel niisugusel juhul tõi

Tiina pisarsilmil oma ainukese villase rätiku, et mees ta enesele kaela paneks.

„Seda ma küll ei tee," ütles Kaarel. „Mis sa siis endale pähe paned, kui sa kuhugi tahad minna."

„Eks ma osta kas või mõne uue, kui muidu ei saa; aga sina pane see endale kaela ümber, see on hea pehme ja soe. Terve talv on ees; kui sa sedasi ennast ühtepuhku külmetad, siis pole sind tuleval kevadel enam olemas. Mina siin toa ümber saan ikka läbi."

Kaarel viivitas rätiku võtmisega.

„Pane ta nüüd kaela! Su tervis on ju ometi kallim kui see villane rätikutükk. Tervist raha eest ei saa, aga rätikut saab."

Ja ta pani rätiku oma käega mehele ümber kaela.

„Milleks pakkuda, kui ei taha," ütles ema Tiinale, kui Kaarel oli juba välja läinud. „Las käia palja kõriga. Kellel sest häda! Küllap ise pärast kahetseb. Just kui pisikest titte topi riidesse, ega ta kolmepäevane ole, ise vana mees, juba lapse isa."

„Mis sa siis teed temaga, kui ta siuke on! Lase siis teda just paljalt välja, rögiseb teine muidugi," vastas Tiina.

„Kelle süü, oma süü! Kes käsib niisugune tola olla! Eks igaüks võiks paljalt välja joosta, aga mistarvis siis inimesel mõistus on? Loom läheb ka tuule ja vihmaga põõsa varju, aga mees ei märka."

Tiina ei vastanud enam sõnagi.

Kuni jõuluni ei sündinud midagi iseäralikku, kui selleks nägelemist ei taha pidada, mis vanade ja noorte, õigem eide ja Kaarli vahel peaaegu vahetpidamata edasi kestis, kusjuures vanamees etendas pealtkuulaja, Tiina lepitaja osa. Aga eriti ägedaks ei saadud kummalgi pool. Näis, nagu kogutaks pikkamisi sappi, et siis teineteise peale välja kallata.

Ja see silmapilk tuligi, pealegi veel jõululaupäeval, kui eit tegi pühadeks sepikut. Väike Ats kippus taina

kallale torkima. Eit võttis tal käest kinni ja viskas ta minema.

„Mine, lase enne isal oma käed puhtaks pesta; need kui seajalad sul otsas," ütles ta ise.

Laps kukkus põrandale maha ja hakkas nutma.

„Tule ää, tõuse üles! Mis nad tegid mu pisipojale!" rääkis Tiina lapsele ja aitas ta jalule.

„Mis asja sa sest lapsest loobid, ega ta mõni puutükk ole!" ütles Kaarel ärritatult ämmale.

„Eks sa korja ta siis ära! Mis sa lased tast oma mustade kätega siia käperdama tulla," vastas eit.

„Sa ise oled must, päris tahmane nagu ahjuots, eht vanapagana vanamoor," ütles Kaarel, kuna tal endal veri näkku tõusis ja silmad kilama lõid.

See oli esimene kord, kus sõnavahetus tõusis lapse pärast, ja Kaarlile tundus, nagu oleks eit oma käed tema enda külge pistnud. Ta oleks tahtnud kõige kurjemal kombel riielda ja sõimata, et südamele samasugust kergitust saada, nagu Tiina saab nutmisest.

Tiina vaatas etteheitval pilgul Kaarli otsa. See ärritas teda veel rohkem ja ta ei leidnud küllalt teravaid sõnu, mis ta oleks tahtnud eidele näkku pilduda.

„Häbene oma suud kallil jõululaupäeval," ütles eit ja lisas vähe aja pärast juurde: „Aga või siis hullul aru on."

„Sa ise oled hull, ega sa muidu lapse kallale oleks jooksnud!" karjus Kaarel. „Vaata, kui peksan su kõige leibadega toast välja; siis näed, mis hull on. Kui ma hull olen, siis pead hullu kartma, sa hernehirmutis!"

Ta tõusis istmelt, nagu tahaks ta eide kallale minna.

„Kaarel, mis sul täna arus on!" rääkis Tiina ta ette astudes. „Mis sest siis oli, et ta lapse ära ajas ja et laps nutma hakkas?"

„Mis, kurat, see siis on? Ühelt poolt ja teiselt poolt!" karjus Kaarel. „Lehmi ega härgi enam võtta pole, oodatakse suve; siis muudkui last nottima! Viimaks on mu oma ninas kinni! Sina oled niisamasugune, jooksed ema järel, nagu tahaks sa veel rinda saada. Ma olen teist nii tüdind, et ma kas või kõik südametäiega maha löön.

Nagu oleks ma teie sööt! Vanamees, see nohiseb ja jõllitab silmi nagu mõni tige härg, eit on oma kihvadega järjest su küljes kinni, aga tütar, see hoiab sind sabast tagasi, et emal hea närida oleks. Tohoo, ussi pesakond! Mis, pagan, te must siis võtsite, kui muud ei mõista teha, kui susiseda! Ma ütlen veel kord: tänasest päevast saadik, kui te oma norimist ei jäta, ei löö mina enam risti ette, tulgu mis tuleb; kuniks minulgi elu!"

Rääkimise ajal oli tal veri näost ära valgunud, ainult kummalgi palenukil säras helendav punane roos, kuna silmis kiirgas palavikuläige.

Tiina vaatas hirmunult mehe otsa: niisugusena polnud ta teda veel kunagi näinud. Ka eit näis pisut kohkuvat. Ta vastas tagasihoitud häälel:

„Nonoh, ää lõhki mine südametäiega! Ela ometi uueaastanigi, jõulud üle."

„Mis tal nüüd on?" näis vanamehe imestav pilk küsivat.

Aga Kaarli vihahoog läks üle. Ta istus pingile ja ei rääkinud enam sõnagi. Ka eit jäi vagaseks, mis oli kuulmatu nähtus. Õhtul tundis Kaarel rinnus nagu eriti haiget tegevat ja söögiisu oli kadunud.

„Mis sul viga on?" küsis Tiina, kui ta õhtul sööma-kutsumise juures Kaarlilt vastuse sai, et ta süüa ei tahtvat.

„Mul pole midagi viga," vastas see, „ainult süüa ei taha."

„Eks sa tule võta ometi natukenegi hingepidet! Kuidas sa siis tühja kõhuga jõuluõhtul magama lähed!" Tiina seisis aseme ees, aga et Kaarel midagi ei vastanud, siis küsis ta tasakesi, nii et vanad ei oleks pidanud kuulma:

„Sa jäid vist tänasest vihastamisest haigeks; ma pole sind niimoodi iialgi näind, sa olid päris hirmus kohe. Ma mõtlesin, et sa ikka lähedki nüüd ema kallale; tõusin hirmuga toolilt üles. Vana inimese asja nüüd — puutus last; mis see talle siis na tegi! mis sa sellepärast nii hirmus vihastad!"

„Ah, nad on mu nii ära tüüdanud, et ma neid, sind, ka

iseennast enam näha ei taha," vastas Kaarel nõnda, et see ka tagakambrisse vanarahva kõrvu võis kosta.

„Ää na kõvasti räägi, kostab nende kätte ära," keelas Tiina.

„Kostku, ega ma neid ometi karda," vastas Kaarel.

„Mis sa nüüd ikka sedasi teed ... Sa ütlesid, et sa mind ka ei salli. Mis siis mina sulle kurja olen teind? Ma vahel keelan sind, kardan, et ei tea, mis sellest kõigest välja tuleb; ää sellepärast vihasta."

„Keela, aga ää seisa nende eest, kus nad meid kui ussi aia alla taga kiusavad," vastas Kaarel.

„Noh, ehk tuled, võtad natuke vorsti või midagi," ütles Tiina natukese aja pärast.

„Eks ma siis tule pealegi, ega sa enne rahule jäta," vastas Kaarel ja tõusis asemelt. Ta läks laua äärde. Toit ei olnudki nii vastumeelt, kui ta esiti oli arvanud.

Peale sööki ütles eit üle ukse eeskambrisse:

„Noh, Tiina, kas tuled ka seiapoole? Ma tahtsin natuke lugeda, kiriku me muidugi ei läind."

Tiina järgnes ema kutsele ja nõnda jäi Kaarel ühes sulasega eeskambrisse; neid palvele ei kutsutud ja iseendid pakkuma minna nad ei tahtnud.

„Sa oleks võind seda enne sööki teha, see oleks nagu sündsam olnd," ütles Tiina emale.

„Mul ei tulnd meelde, kõht oli kangesti tühi; ja eks see ükstakõik ei ole, millal loetakse," vastas ema.

Aga eidel polnud lugemine peaasi, vaid hoopis teised eesmärgid, mis ta lugemisega tahtis saavutada. Mineval aastal olid noored tagakambris elanud, aga tänavu pidid nad eeskambri jääma, sest vanad olid nende mulluse asukoha endile võtnud. Kui nüüd eit Tiina enda poole kutsus, siis tahtis ta Kaarlile märku anda, et tema on sulasega ühele pulgale pandud: pererahvas loeb tagakambris palvet, aga tema istub eeskambris. Pealegi tundis eit palvet lugedes ja lauldes enese palju parema olevat Kaarlist, kes sulasega juttu vestis ja kallist jõuluõhtut nagu mikski ei pannud.

„Eks uks või vahelt lahti olla," ütles Tiina, kui ema selle tema järel kinni pani.

„Mistarvis ta lahti peab olema!" vastas eit. „Ega need seal ometi midagi kuulda taha; või kui nad tahavad, eks nad siis või ka siia tulla."

Eit istus laua äärde, võttis raamatu ja hakkas laulusõnu ette ütlema. Nad laulsid Tiinaga kahekesi, sest vanamees ei paotanud kunagi oma suud laulmiseks.

Sai aga eit lugema hakanud, kostis tema tasase mõmina sekka peagi magus ja mahe norin vanamehe ninast. Eit tõstis silmad raamatult ja ütles Tiinale:

„Torka teda, et ta üles ärkaks. Mis ta, pime loom, noriseb seal! Ei lase lugeda!"

Tiina täitis käsku. Vanamees tõstis pea pisut kõrgemale ja näis kuulatavat. Varsti aga langes ta uuesti kössi, aga nüüd kostis ainult nohin. Eit luges edasi ja jättis vanamehe rahu, sest ta teadis juba ammugi, et vanamehele on lugemine sedasama mis lapsele kiigutamine.

Esimese püha hommikul pakkus eit ennast Tiinale loomatalitajaks, kui ta ehk kirikusse tahaks minna. Tiina oleks küll läinud, aga et Kaarel tervise ja külma üle kaebas, sellepärast jäädi koju, sest sulase kõrval ei tahtnud Tiina kirikusse sõita. Eit tundis enese puudutatud olevat: tema pakkus ennast neile abiks, aga Kaarel lükkas tema pakkumise tagasi.

Teisel pühal läksid vanad kirikusse. Kui nad õhtul koju tulid, ütles eit:

„Mõnedel on õige hea põli: pole tarvis kiriku minna ega kedagi, muudkui maga ja aja jalgu seinale."

„Teistel aga selle-eest pole muud tööd ega muret, kui kirikus käia ja riielda," vastas Kaarel.

„Küllap ühed riidlevad ja paluvad seda andeks, teised aga riidlevad ja magavad," ütles eit.

„Nojah, ühed magavad ja riidlevad, teised käivad kirikus ja riidlevad."

„Ega kirikuskäimine kedagi riidu aja."

„Magamine ka mitte."

Nõnda lõppes riid, mis pühade-laupäeval oli alanud. Aga vaikne vihatuluke hingitses vahetpidamata sügavas südamepõhjas nagu hõõguv süsi koldes tuha all.

VIII

Niipea kui päevad kukesammu pikemaks läksid ja päike ennast näitama hakkas, ärkas Kadaka Kaarli rinnas nagu uus elujõud, olgugi et rinnahaigus kardetavaks tiisikuseks näis muutuvat.

Nagu varemalt, niisama ei teinud Kaarel ka nüüd tema tagasitõrjumiseks midagi. Selle asemel mõtles ta töötegemisele ja tegi ilusaid tulevikuplaane, nagu poleks tal enese seisukorrast aimugi. Ta oli kaua pead murdnud, mis kohaga peale hakata, kuidas jälle hooneid saada, et seal võimalik oleks elada. Kui ta mõtles, et ka tänavu jäävad koha intressid maksmata, siis oli talle selge, et omal jõul hoonete ehitamisest ei võinud juttugi olla. Sellepärast läks ta lõpuks mõisa parunihärra jutule: ta tahtis sellelt abi paluda.

„Jah, miks ei, las vana Juhan tuleb mõisa ja müüb mulle koha tagasi," vastas parun.

Koduteel oli Kaarli pea kõige raskemaid mõtteid täis. Ta pidi koha, mille eest oli seitsesada rubla ära makstud, mõisale tagasi andma ja uuesti rentnikuks hakkama. Millal toibub ta uuesti, et võiks teist korda kohaostmisega õnne katsuda? Aga kui tuleksid head vilja-aastad? Teed palju kartuleid maha ja külm pealsed ära võtab? Loomad hästi korda lähevad . . . ? ja vanad nad ära viivad? Kui kaua pidid õnnetused nende kannul käima ja kui kaua võisid vanad nende elu mõruks teha? Sellele pidi ju ometi kord lõpp tulema.

Kodu ütles ta vanamehele, et parun käskinud teda homme mõisa tulla. Juhan tõstis seda kuuldes pead ja vaatas uudishimulikult väimehele otsa. Mis pidi parunil temaga tegemist olema? Kaarel oli ju peremees.

„Mis ta peaks tahtma? Näe imet, või mõisa? Ma ei

mäletagi, millal ma viimaks seal käisin . . . Mm . . . mõisa! Mis seal siis lahti on? Homme . . . Või siis juba homme? . . ."

Vanamees nohises peaaegu üksisõnu enesele habemesse ja ikka kordusid sõnad „parun" ja „mõis".

„Seda ta käis täna sealt otsimas," ütles eit pärast vanamehele. „Hakka nüüd selle kange külmaga mõisa minema. No ei tea, mis sinna minna; ega sina peremees ole, eks Kaarel ise oska oma asju õiendada . . . Aga eks sa pea siiski minema, ega vastu tohi panna; kes seda teab, mis seal on. Kaarel muidugi teab küll, aga kes tema käest tohib küsima minna."

„Eks ma ise homme näe-kuule," venitas vanamees. „Või parun kohe ise? . . . Eks ta ole jah, näe, kohapaberid ju alles minu nimel," sõnas ta natukese mõtlemise järel.

Teisel päeval, kui ta mõisast tagasi tuli, ütles ta esimeseks kohe eidele:

„Noh, nüüd on me higi ja vaev kõik vastu maad visatud."

Nende sõnadega istus ta nohisedes järile.

„Mis sul vastu maad on visatud?" küsis eit.

„Meie eluaegne higi ja vaev — meie seitsesada rubla."

„Soo-oh, või läind! Eks see ole jällegi Kaarli tarkus. Seda ta eile seal mõisas sepitsemas käis. Ma ütlen, mis loll, see loll; temale ei pane enam keegi meeletuhka pähe . . ."

Kui eit juba küllalt oli Kaarlit sajatanud, küsis ta vanamehelt:

„Mis see parunihärra siis ütles?"

„Ütles, et ma koha temale tagasi müüks, siis ehitab ta Kadakale uued hooned. Kaarel käind eile sellepärast mõisas."

„Mis sina ütlesid?"

„Ma ütlesin, et eks parunihärra või võtta, kui tahab, tema käest ma ta ju ostsin; mis mina, vana inimene, taga enam nüüd teen."

„Nojah, las võtta; ega meil sest häda ole, kui Kaarel sellega rahul on," seletas eit natukese mõtlemise järel.

„Aga ärgu siis pärast karjugu, et ta meie käest midagi pole saand. Meie oleme oma seitsesada and, aga kui ta ise selle parunile tagasi kingib, pole meie süü. Ma ütlesin sulle juba ammugi, et küll sa näed, mis sellest kõik välja tuleb, kui sa koha Kaarli kätte annad. Nüüd on see käes. Kas ma valetasin? Mis sest siis nüüd kasu on, et me koha ära ostsime! Jälle on ta mõisa oma, muudkui hakka uuesti rentnikuks."

„Jah, mokas," sõnas vanamees.

Õhtul, kui Kaarel koju tuli, oli tal esimene asi vanamehelt järele küsida, mis see mõisast oli saanud.

„Mis ma sain," vastas see, „lubasin koha mõisale tagasi, seda ma sain. Näed, parun ütles, et sa sellepärast eile seal käind."

„Keda see siis muud ikka üle jääb! Kaua me teise hageriku nurgas könutame! Kaks talve oleme siin juba kõverdand ja hambaid lõgistand. Mingu see seitsesada rubla vett vedama, aga ilma eluhooneta ka elatud ei saa," rääkis Kaarel.

„Eks teil ole ikka hea," rääkis eit pilkavalt, „mõis ehitab uued kambrid üles, teeb suured valged aknad ette ja laudpõrandad alla; elate nagu seitsmendas taevas suure jumala selja taga. Meie, vanad, peame aga ikka siin või kusagil mujal teise toanurgas läbi ajama, kuni surm meid ükskord korjab. Me ju ei oska seal valgetes kambrites laudpõrandatel midagi peale hakata."

Et keegi neid sõnu tähele ei pannud, tundis eit enese puudutatud olevat ja ta algas uuesti:

„Jah, või need nooredki kõik na targad on, et nad mõistavad teiste tahtmise järele uutes kambrites elada. Küllap on jällegi palju ütlemist ja õpetamist, muudkui kuula aina. Aga ei minusugust vanainimest küll enam ükski targaks tee, rääkigu ta või kümne õpetaja eest: loll ma olen ja lolli surma ma ka suren."

Aga ka need sõnad ei avaldanud mõju. Eide süda kihvatas. Ta mõtles midagi uut välja.

„Eks sa siis maksa meilegi, vanadele, kõik tagasi, mis

sa lubasid, kui uued kambrid valmis saavad," pöördus ta Kaarli poole.

„Suvel hakkavad teil muidugi jälle röövkäigud," vastas Kaarel.

Eit oli rahul: ta sõnad olid mõjunud, riiu ots oli käes. Juba ammu oli ta seda püüdnud, aga ikka lipsas ta peost ära. Ometi viimaks! Ja eit korrutas ning korrutas, alates Kaarli kosjadega ja lõpetades viimase jõululaupäevaga. Kaarel vastas harva, nagu püüaks ta ainult vahemärkusi teha. See andis eidele uut hoogu, sest mis pagana pärast ei võta Kaarel tuld? Seda just ootab eit. Nõnda tunneks ta oma sõnade mõju, tunneks liikmeis seda imelikku surinat, mida sünnitab ärritus ja mis on kui pipranaps või külmunud jõhvika-iva hamba all: kibe — ajab pead raputama, hapu — paneb suud matsutama.

Mõne nädala pärast olid Kadaka asjad jälle endises seisukorras, koht oli mõisa kätte tagasi läinud ja Kaarel pidi kevadel rentnikuks hakkama. Parun lubas uued lahedad hooned üles ehitada ja eeltöödega tehti kohe algust. Palgid valgusid kui putked Kadakale hunnikusse. Seda nähes pidi Kaarel tahes-tahtmata naeratama. Ja nüüd olid tal ainult uued hooned mõttes. Alles siis, kui ta nendest juba küllalt oli unistanud, tuli talle koht ise meelde. Ja nagu iseenesestmõistetavaks pidas ta, et rentniku-päevad on ainult lühike ülemineku-ajajärk.

„Mu süda on nüüd nagu palju kergem, et ometi jälle lootust on oma toanurka saada," ütles ta kord Tiinale.

„Eks ta ole hea küll, aga nüüd peame jälle rentnikuks hakkama," vastas see.

„Aga teisiti polnud ju võimalik."

Eit hakkas vahele rääkima ja viis jutu seitsmesajale rublale. Siit pääses sõnelemine lahti. Üldse oli tal viimasel ajal viisiks noori isekeskis mitte rääkida lasta, vaid kõige väiksemaski asjas ikka oma nina vahele pista. Kaarli meele tegi see alati hapuks. Ta pigistas hambad kokku ja kannatas, lootes, et talv läheb varsti mööda ja nemad pääsevad vanade seltsist.

IX

Juba neljas kevad Kadaka noore rahva elus: esimesel pidasid nad pulmi, teisel said nad koha eneste kätte ja kolmandal asusid nad suitsuonni, mis nagu häbenedes rehealuse müüride vahel lömitas. Tänavune kevad tundus hoopis iseäralik, vähemalt Kadaka noortele. Paistis päike, aga ta poleks nagu soojendanud; laulsid linnud, aga nad nagu poleks rõõmustanud; jõgi nagu kiirgas vähem, männid olid turbaaukude taga rabas nagu veel rässakamaks ja üksiklasemaks muutunud; isegi kõrge väljamägi, kust enne nii kaugele ulatus vaatama, tundus madalam. Missugune rõõm oli täitnud noorte rinda, kui nad mineval kevadel oma suitsuonni asusid, aga tänavu oli kõik kadunud: Kaarel unistas ainult uutest eluhoonetest ja isegi Tiina kaebas, et suits söövat silmad ära.

„Kannata veel paar kuud, siis oleme suitsunutust lahti," ütles Kaarel kord, istus madalale järile ja hakkas läkastama. Aga kui ta suitsust mahti ei saanud, tõusis ta üles ja läks välja.

„Täna just kui kiusab kohe see suits," ütles Tiina natukese aja pärast mehele õue järele astudes ja silmi pühkides.

„Tuul on vastu ust, siis pole muud, kui keerutab."

„Ema, tu timmad mällad," lällutas väike Ats liivahunnikult nende juurde tulles.

„Küll sa oled nüüd ilus," vastas talle Tiina. „Seal liivahunnikus on sul küll paras koht."

„Küll oled sina oma rindadega hädas," pöördus Tiina Kaarli poole, kes jälle köhima hakkas. „Ei tea, kas peaks õige tohtri juurde minema või . . . Ja kuidas sa ära oled lõppenud, päris surmakutsar kohe."

„Ega see täna esimest päeva ole?" vastas Kaarel.

„Ikka — ega see esimest päeva ole. Ma kuulsin seda juba mineval sügisel — mäletad, kui ma sulle oma villase rätiku kaela andsin, sa ei tahtnud veel võtta. Oled ju ise ka hooletu, just kui otsid otsa."

Kaarli huuled liikusid, nagu tekiks seal naeratus.

„Naerad aga, just kui tahaks mind kiusata," ütles Tiina etteheitvalt, kuna endal juba pisarad silma tulid.

„Jah, mis teha! kes surma vastu ikka midagi võib! Ja kas ta ükspuha ei ole, kas aasta hiljem või varem. Me oleme ju eland ka — näe, suur poeg sul juba põlvedel. Küll tema sind kord minu asemel aitab."

„Ei tea, kellele sa neid uusi kambreidki lased ehitada, kui sul endal hing lõngaga kaelas," ütles Tiina natukese aja pärast.

„Ega siis surma või ootama jääda. Kuigi mina tänahomme siit lähen, ega sellepärast terve ilm otsas ole: sina, Ats ja vanad jääte järele."

„Ääh, vanad nüüd, või nemad siis enam siia tulevad."

„Kus nad siis lähvad . . . Me räägime, nagu oleks mu tund juba teada." ütles Kaarel vähese vaikimise järel naeratades ja hakkas jällegi köhima. „Mis see natukene köha tähendab! Ma võin sellegipärast teist kõige kauem elada, võin veel oma lapselapsi näha. Ma ise pole ilmaski surma peale mõtelnud; ainult kui sina räägid, siis tuleb meelde."

„Kes seda nüüd võib ette teada, aga mul na hirm, kui ma su köhimist kuulen," ütles Tiina kergendatud südamega.

„Köhast võin ma ju lahti saada; las ehitame endile uued kambrid, korsten peale, et suitsu enam sisse ei tule; talvel seisavad hästi soojad, küllap siis paranen."

Põllutööga oli juba ammugi peale hakatud, kui ehitusmeister töölistega Kadakale ilmus. Missuguse õnnelikult naeratava näoga Kaarel ehituse algust vaatles! Ta poleks tahtnud meeste juurest ära minnagi. Kuid ka teda ennast ootas kibe töö. Põlluharimise kõrval pidi nii palju kive koju muretsema, kui neid seinaaluste jaoks tarvis läks. Mõis oli pealegi nende kivide eest eritasu lubanud, nii et oli kahekordset tulu loota: põld saab kividest puhtaks ja töö eest makstakse ka veel. Ja et meister lubas kõik hooned jaanipäevaks valmis teha, kui aga materjal käepärast on, siis tahtis Kaarel hoolt kanda, et töö tema süü pärast seisma ei jääks.

„Juba jaanipäevaks!" mõtles ta. „Aga kaugel siis jaanipäev on. Saab põllutöö valmis, tuleb heinaaeg kätte ja me olemegi uues toas."

Nõnda siis kasutas Kaarel iga väiksematki silmapilku, et kesal kive kaaluda, suurematele tuld otsa tehes, et neid lõhki põletada. Aga mine jõua ära oodata, millal tuli kivi lõhki ajab! Palju hoopsam on tast suure vasaraga jagu saada: pole muud, kui kõmmuta soojale kivile pihta, küll ta järele annab.

Juba kivikaalumisel oli Kaarel tundnud, et see rinnale mõjub, aga vasaraga virutamine oli veel hullem. Iga hoop, mis kivile pihta läks, näis tema rinnas väikese osa purustavat, mis natukese aja pärast köhatamisel välja tuli. Aga sellest Kaarel ei hoolinud, ei tahtnud hoolida: uue toa ehitus oli alanud ja pidi ka lõpule viidama, kuigi rinnad seejuures peaksid kokku langema. Aga mitte ainult rögisev rind ei nõudnud aru neist hoopidest, mis raske vasar oli kividele andnud, vaid ka kogu keha oma luudekontidega. Õhtuti tundis Kaarel enese nagu läbipekstuna. Nii hea oli kuhugi maha istuda ja hinge tagasi tõmmata. Isegi oma pisikallist Atsi ei viitsinud ta enam põlvil kiigutada. Oli ta aga natuke aega vaikselt istunud ja katsus pärast seda üles tõusta, siis tundis ta, et liikmed ja sooned on kui hangunud: püstitõus tegi haiget ja ta pidi mõned sammud kõveras astuma. Veel viletsam oli hommikul magamast üles tõusta. Siis oli terve keha valu täis, nii et ei teadnud, missugust liiget kõige enne liigutama pidi. Ristluud ja selg olid nii hellad, et kummardamine otse piina sünnitas.

„Tule, pane õige sina mulle pastlad nartsudele otsa," ütles Kaarel ühel hommikul Tiinale. „Katsusin ise, aga hirmus valus oli kõverdada."

„Oled sina ka," sõnas Tiina tema jalgu riidesse pannes, „keela sind niipalju kui tahad, ega sa sellest ei kuula. Ise näed küll, et su tervis ei kannata sihukest tööd; eks sa siis palka endale tubli abilinegi, selle poisikesega nüüd lõhud ja kaalud kive! Tulesid ei läbe sa ka lasta põleda, et kivid lõhki läheksid, ikka selle suure haamriga peksma:

aga see tapab su ju nii ära, et sul ainustki tervet kohta ei ole. Sõrmedki nagu täis puhutud."

„Mis tühja nüüd see lõhkumine! Ega ma esimest korda seda tööd tee, olen ennegi kuude kaupa kive lõhkund, aga polnd viga midagi. Mul oli enne na hea raske vasaraga vastu kivi virutada: tükid kargasid vingudes eemale, veri lõi kätes surisema."

„Mis need kivid siingi kõvemad on, aga sa ise oled teine. Sa ära mine enam kive lõhkuma, võta endale mõni teine abiks."

„Vaata, sa oled kange nagu puuhunt," ütles Tiina, kui Kaarel käia katsus.

„Pole midagi; kui kord hakkama saan, siis läheb jälle küll," vastas Kaarel, ja juba mõne silmapilgu pärast oli ta oma valud ja vaevad unustanud. Meeles mõlkusid ainult uued ehitatavad hooned.

Karjalaudad olid juba valmis saamas. Kaarel rõõmustas laiade uste üle, kust vanker sõnnikuveol pääses sisse sõitma, ja vaatles heal meelel aknaid, mis ka loomadele pidid valgust andma.

Kui nõutav osa kive oli valmis lõhutud, algas kõige halvem ja raskem töö — vedamine. Tänini oli tule ja vasaraga kivide kõvadust katsutud, nüüd pidid mehed nendega rind rinna vastu, sülitsi kokku minema. Suuremad veeretati mööda laudu vankrile, väiksemad tõsteti sülega. Vana puuassidega vanker, mille Kaarel kivivedamiseks välja tõi, langes juba teise koorma all õues kokku — just uue toa ees.

„Aga näe, koorma tõi koju, nuriseda ei või," ütles Kaarel. „Vana jätis tulekahju a'ast, äiataadi pärandus."

„Juba olete vana vankri hinge seest kätte saand," ütles Tiina nagu kurtes. „Küllap purustate ka uue ära, rikute vankrid ja teete iseendid vigaseks."

„Noh, ega siis ometi kõigega nõnda või sündida kui vana mädand loguga," vastas Kaarli abiline.

„Otsas jah ka see vana pärandus, nüüd saavad kõik uued," ütles Kaarel.

„Kauaks needki sul uued seisavad," vastas Tiina.

Mehed sõitsid mis kõrinal uue raudtelgedega vankril väljale. Aga nad ei saanud kivivedu ühejoonega lõpetada — vihm tuli takistajaks. Ja et ta pikaldaseks sajuks muutus, läks Kaarli abiline ära, lubades kuiva ilmaga tagasi tulla. Kui aga vihm paari päeva pärast lõunaajal üle jäi ja tuul kivid ära kuivatas, võttis Kaarel nõuks sulaspoisi abil hakata kive vedama, sest teine mees polnud ilmunud.

„Ära hakka parem, nad võivad tänase päeva küll veel seista," ütles Tiina, „teed jälle enesele liiga."

„Kes meid sunnib siis nii väga katkestama, eks me pane need peale, kellest kergesti jagu saame," vastas Kaarel. „Suured võime maha jätta, neid võib teinekord ära korjata."

Et aga Tiina midagi vastuseks ei lausunud, siis ütles Kaarel natukese aja pärast:

„Või kas siis meie mehed polegi, et sa ei julge lasta meid kivide kallale minna."

„Mis seal karta, aga sa ei saa ise pärast kätt ega jalga liigutada, rinnad kinni nagu mõnel saja-aastasel."

„Või need rinnad seisteski paremaks lähevad, rögisevad ikka."

Mehed läksid väljale, kuna Tiina veel kord enne kinnitas, et nad liiga suuri kive ei hakkaks vankrile ajama.

Kodus koorma mahapanemisel pidi Kaarel nüüd ise peamees olema ja raskemad kivid vankrilt põlvedele, õigem sülle võtma ning eemale tõstma, et nad langedes rattaid ei purustaks. Kaarel tundis väga hästi, kuidas see raske töö rinnale mõjus, aga siiski toodi koorem koorma järel koju ja kivid liuglesid üle Kaarli põlvede teisele poole vankrirattaid maha. Õhtu eel olid nad üsna suure kivi vankrile veeretanud. Selle mahatõstmine pani Kaarli pisut mõtlema.

Lõpuks lausus ta:

„Katsu mul nüüd asja, kas ma siis mees polegi või."

Ja uuesti läks ta kivi kallale ning haaras selle südilt sülle, et teda üle põlvede maha poetada. Kuid ta jõud oli selleks nõrk, liikmed lõdvad. Räpakas läbematus pani ta

komistama ning ta langes vastu vankriratast. Viimase jõuga ennast kivi alt välja pöörata püüdes hakkas ta hingematvalt läkastama ja langes ühes kiviga vankrirataste vahele maha. Sel silmapilgul liigutas hobune vankrit.

„Ai, ai, ai!" karjus õnnetu.

„Tprrr!" kisendas poiss: „Tulge appi!"

Aga appikarjumine oli asjatu: ehitajad ja Tiina olid juba ise õnnetust märganud.

„Pea hobune paigal!" karjuti poisile.

„Jumal halasta!" hädaldas Tiina: „Tulge kärmesti! Nüüd on ta valmis! Seal on need head kivid!"

Varsti oli Kaarel vankrirataste vahelt ja kivi alt väljas. Parem jalg oli võimetu, nii et sellele ei saanud toetuda. Esiti mõeldi, et jalaluu on katki, aga — luud olid ometi kõik terved.

„Aidake mind tuppa sängi, ma ise ei saa," ütles Kaarel.

„Tuba on ju suitsu täis, ma toon sulle siiasamasse midagi külje alla," rääkis Tiina.

„Sest pole midagi, et suits; mis ta siis ikka teeb!"

„Sa hakkad ju läkastama."

„Ah, ei hakka."

„Noh, tooge ta siis pealegi, aga ärge haiget tehke, ma kohendan enne natuke aset," ütles Tiina lõpuks.

Asemel pikutades tundis Kaarel südame all, parema külje sees ja paremas jalas kanget valu, aga ta hoidis oigamise tagasi. Tiina vaatas vaikides ja kurval pilgul temale.

„Kus sul kõige enam valu teeb?" küsis Tiina, kui ta natuke aega meest oli silmitsenud.

„Ühesugune igalt poolt," vastas Kaarel.

Nende sõnade juures hakkas ta köhima, sest suits oli rääkimise ajal kurku läinud. Kui ta köhides sülitas, ütles Tiina kohkunult:

„Sa sülitad ju päris verd kohe."

Kaarel ei vastanud midagi, aga ta tundis isegi, et köhimine oli hoopis teistsugune kui tänini.

„Ega sa siin suitsu sees saagi muud, kui läkastad jär-

jest," ütles Tiina, kui Kaarel väikese vaheaja järel uuesti köhima hakkas. „Ma teen sulle välja aseme ja mehed aitavad su seniks sinna, kui suits toast ära kaob."

Kaarel oli esiti vastu, pärast pidi ta aga ometi Tiina nõu heaks kiitma.

„Ehitatakse uued kambrid, aga ei sinule küll neid vist tarvis ole," ütles üks meestest Kaarlile.

See oigas vastuseks.

„Aita mu silmad uue toa poole pöörata," ütles Kaarel Tiinale. Ja kui see seda oli teinud, hakkas lamaja hea meelega silmitsema, kuidas hoop hoobi järel palkide pihta langes, sealt helevalgeid laaste lahti lüües, mis ülalt kõrgelt maha hüppasid või kuhugi puude vahele peatuma jäid. Uus hoone tõusis.

Pühapäeva hommikul tundis Kaarel enese sedavõrd parema olevat, et tõusis juba sängi äärele istukile. Parem jalg ja külg, mis veel reedel olid paistetusest kõvad, andsid pisut järele, nii et neid võis liigutada.

„Sa hakkad juba paremaks saama," ütles Tiina. „Kui sa vankrirataste vahel maas olid, mõtlesin ma, et nüüd oled ikka löma, valmis kohe."

„Ääh, sellepärast nüüd siis kohe valmis! Ma'i saand ise arugi, kuidas see nii äkisti tuli. Kivi polnudki nii väga raske, aga mu liikmed läksid korraga na lõdvaks, et ma enam ei suutnud," rääkis Kaarel.

Õhtupoolikul tulid vanad Kadakale. Eide silmist paistsid uudishimu ja kahjurõõm.

„Me tulime vaatama; kuulsime, et Kaarel kivi alla jäänud," ütles ta.

„Arvasite teise ikka veel kivi all olema või?" küsis Kaarel.

„Jah, kaks päeva oli sootuks maas, ei liigutand oimugi, aga täna juba ajas istukile," vastas Tiina emale, nagu poleks ta Kaarli sõnu kuulnudki.

„Eks kivide juures ole alati õnnetusi, ma sellepärast ei lasknudki oma vanameest nendega jännata, ega tema ikka jõua neid kõiki põldudelt ära hävitada; nagu suured lambakarjad seisavad teised mõnes kohas. Lõhud neid

mõne kümmekonna ära ja jääd seejuures tervisest ilma, kas see maksab seda häda ja vaeva!"

Kaarlile tundus imelik, et eit ei norinud täna sugugi riidu; isegi ta häälekõla oli lahkem kui harilikult. See ajas ta mõtlema. Uued toad hakkavad valmis saama; kas nad ehk ei taha Kadakale tulla. Seda oleks veel vaja! Ja Kaarel küsis kiuslikult:

„Oli teil asja ka või tulite muidu?"

„Eks nad tulnd sind vaatama, mis asja neil siis pidi olema," vastas Tiina.

„Mis nad must vaatavad, ega nende vaatamine mind paremaks tee," vastas Kaarel Tiinale, nagu ei oleks vanu siin olemaski.

„Noh, alati ütled ikka, et meie sinu kallal norime, aga mis sa nüüd ise teed?" küsis eit endiselt leplikul toonil. „Kutsu teid kuhugi appi, siis ei või kätt-jalga liigutada, läheb parem võõra juurde päevapalga eest tööle; aga nüüd, kui tuba hakkab valmis saama, on tarvis sisse ronida, lahket nägu näidata ... Arvasite, et teie pärast jäävad hooned ehitamata? Aga niipalju ütlen ma teile: pole te ennemalt oma nägu siin näidand, siis võite ka nüüd oma kondid koristada," rääkis Kaarel.

„Mis nad sulle siis na kurja on teind!" ütles Tiina. „Sa ise ju hoidsid neid ka esiti raskest tööst tagasi.

„Sina ole vait!" kärgatas Kaarel naisele ja ta silmis välkus vihatuli. Aukuvajunud ja kahvatunud paledele ilmusid punased laigud.

„Purele aga pealegi, kuni hing sul veel sees kõõksub, mina matan su siiski viimaks. Ei tea, mis sinusugusega veel riielda, kes surmaga riidleb," vastas eit.

„Mis sa siis siia otsisid, kui sa minuga riieldagi enam ei taha? Vist on himu jälle mõnele lehmale lõõg kaela panna ja ära viia?"

„Jätke nüüd järele ükskord," palus Tiina. „Ema, ole sinagi vait."

„Parem minge ära," ütles Kaarel vanadele, „ega muidu rahu ei saa. Te peate mind juba surnuks, aga ka surnule ei taha te rahu anda. Annab õige mäletada, et ma Kada-

kal koduväiks olen. Ma ei uskunud, et ma siin niisukesi päivi näen."

„Ei mina ka seda mõelnd," kohmas vanamees ja ta häälest kostis nagu kahetsus ja kaastundmus.

„Räägitakse ja hirmutatakse meid kuradiga, aga nüüd tean ma, et üks inimene on teise kurat. Poleks ma siia sattund, siis oleks ma ehk alles terve ja rõõmus olnd. Aga nüüd . . ."

Ja Kaarel jäi sõna „nüüd" juures peatuma, laskis enese asemele pikali ning aietas, kes teab, kas rohkem kehavõi hingevalus.

Teised kolm vaikisid. Eit tõusis, et minekut teha; vanamees kobis talle ohates järele ja Tiina pühkis silmi, kuna väike Ats põrandal rasseldas.

Kaarel lamas ristselili asemel, käed rinnal; väike aken oma suitsunud ruutudega heitis hämarat valgust tema näole, mis paistis nüüd eriti elutu ja koltunud.

X

Kadaka noored elavad juba ammu ihaldatud ja vanadest pilgatud suurtes valgetes ruumides, kus laudpõrandad all ja korstnaga ahi sees. Kuid mõju, mida Kaarel neist lootis oma tervisele ja meeleolule, on paraku tulemata. Ta oli aidanud poisil kesa künda ja kartuleid mullata, aga see kõik oli sündinud läbi häda. Oli, nagu tunneks ta oma kehas mitte ainult kivivedamise tagajärgi, vaid kõiki neid aastaid, mis ta koduväina Kadakal oli mööda saatnud. Väsimus ja lõtvus istub igas liikmes ja hinges asub nagu mingi paha aimus, millest sa öösel unenägudeski lahti ei saa. Ja kui siis Tiina aeg-ajalt meelde tuletab, et nüüd võiks jällegi lasta vanadel Kadakale tulla, tunneb Kaarel kibedat tuska. Aga Tiina teeb, nagu ei paneks ta seda tähelegi ja tikub naiseliku kangekaelsusega oma eesmärgile lähemale. Ta ei käi kunagi tungivalt peale, aga ta ei anna ka järele; hommikul üles tõustes ja ka õhtul uinudes on ta üks ja seesama. Ja Kaa-

rel tunneb hirmuga, et läheneb silmapilk, kus tema vastuseis raugeb, ning siis kogunevad jällegi tema ümber need, kes tunduvad talle eluvandena.

Heinaajal oli Kaarel päeva haige, teise terve, tegi ühte ja teist, aga hoidus raskematest töödest kõrvale, neid palgaliste hooleks jättes. Ta rääkis vähe, näis alati mõttes suikuvat. Ja tal oli mõnikord tundmus, nagu astuks keegi kindlal sammul kord-korralt aina ligemale, koputaks aeg-ajalt talle õlale ja lausuks: „Kas hakkame minema?" See polegi nagu küsimine, vaid ainult meeldetuletamine, et varsti tingimata minema peab. Kellele oli ta elanud? kellele head teinud? kellele jättis ta midagi maha? Mille poolest oli ta targem kui tema vanemad, kes enne teda olid elanud?

„Kui oleks veel kümmekond aastatki elupäivi," mõtles ta vahel, „siis oleks Ats juba suur poiss!" Ja talle tulid meelde tänavused ilusad suviviljad, hea heinasaak ja uued eluhooned oma valgete katustega, mida ta nii hea meelega silmitses.

„Mis sa mõtled, et sa nii väga vahid kodu poole?" küsis Tiina vahel temalt.

„Ei midagi," oli lühike vastus.

„Kuidas tervis on?" küsis Tiina edasi.

„Niisamuti," kostis Kaarel.

Ka rukist katsus Kaarel lõigata, aga ta pidi sirbi kõrvale heitma, sest küürutades jäi hing kinni ja pea hakkas ringi käima. Nõnda liikus ja vaatas ta muidu või pani mõne vihu hakkjalga, teritas sirpe ning tõi lõikajaile kodunt juua.

„Su vanamees on päris surmavari kohe, ei see tulevat kevadet küll näe," ütles keegi eit Tiinale, kui Kaarel kaljalähkriga nõtkuval sammul kodu poolt väljale tuli.

Mida enam aeg sügise poole venis, seda tumedamaks muutus Kadaka peremehe näovärv, kogu ta elu. Kõik astus samm-sammult lõpu poole. Ta käis kui vari siin ja seal, seisatas ühe või teise asja juures, nagu tahaks ta järele vaadata, kas ta on veel terve, tarvitamiseks kõlblik. Juhtus ta ukse ees Atsi silmama, kes murul

mängis, siis liikus ta huultel nagu naeratus; jooksis aga laps temale oma asju näitama või midagi rääkima, näisid isa mõtted kusagil kaugel uitavat.

Kohapidamise mured olid pikkamisi Tiina kätte läinud. Kui ta mõnikord Kaarlilt midagi küsima läks, vastas see:

„Eks sa tee, kuidas ise arvad: mis mina nüüd . . ."

Ja sellest vastusest kostis nagu väsimus ja kurbus. Aga ikka tuli Tiina aeg-ajalt uuesti mehe juurde, et temalt midagi küsida, mitte sellepärast, et ta vastust lootis, vaid et ta temaga rääkida tahtis.

Ja siis saabus päev — see oli kartulivõtmise ajal —, kus Kaarel juba poolest õhtupoolikust asemele puges ja sinna õhtuni jäi. Vihma pladises vahetpidamata maha. Kui tuulehoog kangemaks tõusis, rabises midagi vastu akent ja keegi ulgus uue toa nurga ääres, nagu nutaks ta, et sissepääsuks teed ei leia.

„Noh, mis sul nüüd on? Ega ma veel surema hakka," ütles Kaarel tuulele.

Ka järgmisel hommikul ei lahkunud Kaarel sängist, kuigi vihm oli üle jäänud ja selge päike taevas säras.

„Kas sa täna üles ei tõusegi?" küsis Tiina.

„Teadmata on, kas ma hommegi tõusen," vastas Kaarel.

„Rinnad teevad jällegi haiget?"

„Ei tee, aga ma olen nõrk, ei jaksa. Ja mis ma ülevalgi teen!"

„Kas sa süüa tahad?"

„Ei."

„Pühapäeval võiks õige tohtri juurde minna; saaks kuulda, mis tema ütleb."

„Mis temalgi veel ütelda on."

Tiina vaikis natuke aega nukralt ja ütles siis:

„Ela ometi ükski aasta veel," ja istus sängi servale. Kaarel naeratas.

„Sa naerad aga," ütles Tiina nagu etteheitvalt.

„Tahtmata tuleb ju su sõnade juures naer peale: ela ometi ükski aasta . . . On see siis minu teha, kas elada või surra?"

„Peaks sa niigi kaua elama, kuni ma oma asjadega ühele poole saan; ega see enam kaugele jää, mõned nädalad veel," ütles Tiina.

„Ei tea, ehk tuksun sinnamaale."

Nõnda olid siis Kadakal rasked päevad: peremees lamas surmani väsinult sängis, perenaine, kes mahasaamist ootas, pidi olema kohapidamises algus ja ots. Rammetuses nõtkusid tal jalad, aga öösel ei leidnud ta murede pärast und. Sellepärast ütles Tiina ühel õhtul Kaarlile:

„Kuule, ma lähen kutsun õige vanad Lõugult siia, meil on ju nüüd ruumi küll; mina ei saa üksipäini kuidagi toime."

„Sa võiks lasta mind enne ära surra, kutsu siis," vastas Kaarel.

„Kuidas ma saan siis need sügisesed tööd kõik toime! Poiss ju üksi ei jõua midagi teha."

„Katsu, kuidas saad, aga ma tahaksin rahuga surra. Vanas toas ei näind valget päeva, Lõugul polnud sellest rääkidagi; nüüd ehitasin uued kambrid, aga mis on mul sest kasu? Arvasin tervise siin paranevat, aga võta näpust. Viimaks ei saa surragi. Kui ühtepuhku nääkled, mis ajal sa siis sured."

„Kui sa ema ei salli, ma kutsun siis isa üksi."

„Tee õige, mis süda kutsub, ega ma sind keelata või, aga mina neid küll näha ei taha; juba see on mulle piinaks, kui ma tean, et nad minuga ühe katuse all elavad," ütles Kaarel.

„Ega ma siis kutsu, kui sa ei taha, eks ma ikka kuidagi läbi aja," ütles Tiina nüüd.

„Katsu jah, ehk saad."

Aga Kaarli tervis muutus silmanähtavalt halvemaks. Lamada võis ta ainult selili. Kui väike Ats vahel tema juurde tahtis minna, ütles ta tõrjuvalt: „Ää tule isa juurde, isa haiseb." Laps jäi kohkunud näol vahtima ja läks siis eemale.

Paar nädalat läks elu endist rada, siis aga tundis Tiina, et ta enam ei suuda. Ja jällegi pöördus ta vanade

pärast mehe poole. See vahtis esiti pärani silmil talle vastu ja ütles siis:

„Kui sa muidu läbi ei saa, eks sa siis kutsu ... Kas kedagi teist ei ole?"

„Kes see on?"

Nõnda siis läks Tiina Lõugule vanade jutule. Need olid Kadakale tulemisega kohe päri.

„Kas temale ütlesid, et sa meid kutsuma tulid?" küsis ema.

„Ütlesin," vastas Tiina.

„Tema oli muidugi vastu?"

„Ei olnd."

„Näe imet, või enam ei olnd, süda juba järele and!"

„Aga ää sa, ema, talle midagi ütle, muidugi teine sootuks otsas."

„Või nii otsas? ... Mis minul talle ütelda on! Surejale nüüd veel midagi ütelda. Kus ta on, tagakambris või?"

„Seal jah."

„Noh, ma ei vii siis oma jalgagi sinna, ei näita oma nägugi ... Aga näe, uued kambrid ehitas teine üles; ei ma seda oleks uskund. Ja mis ilusad! Lust vaadata kohe, siin ei ole kusagil niisukesi. Ehk kellele ta neid tegi, ise oli juba ammugi nagu surmavari. Ja sina ju ka seda kohta ei pea."

Nad läksid Kadakale. Seal toimis eit tõesti nõnda, nagu ta oli lubanud: ta ei viinud oma jalga tagakambrisse, vaid talitas väljas ja oli nõnda kraps ja kärmas, nagu oleks ta korraga nooreks muutunud. Tiinat ei lasknud ta kuhugi oma näppu külge pista.

„Sa mine ää kambri, istu Kaarli juures; vaata, mis tema teeb, ja nokitse midagi näpu vahel; teed endale liiga toimetamise ja tõstmisega," ütles ema Tiinale, ja seda mitte nõnda, nagu nende aastate jooksul, kus ta väimehega alatasa oli nägelnud.

Esiotsa käis Tiina emal siin ja seal abiks, aga varsti sai ta aru, et seda pole sugugi vaja: ema oli jälle endiseks Kadaka perenaiseks muutunud ja niisugune perenaine jõuab väga palju; temast saab igale poole. Tiina

polnud Kaarlile veel rääkinud, et vanad juba Kadakal on, aga küllap märkas ta seda isegi, olgugi et vanad end tagakambris ei näidanud ja eeskambriski õhtuti sosinal rääkisid. Aga Tiinal kipitasid vanad südamel ja mõne päeva pärast ütles ta Kaarlile:

„Ma kutsusin ikka vanad siia."

„Kas sa ei võind siis ilma nendeta läbi ajada! Pärast oleks nad muidugi tulnd," vastas Kaarel etteheitvalt ja pööras silmad kõrvale.

„Mis sest siis na on, et nad tulid, näe, nad jäävad ju eeskambri, sealgi ei tihka kõvasti rääkida," ütles Tiina.

Mõne päeva pärast tegi Kaarel ise eidest ja taadist juttu.

„Kas vanad ikka alles siin on?" küsis ta Tiinalt.

„Siin jah, ega ma siis muidu saaks sedasi kambris istuda," vastas see.

„Aga neid ei ole ju sugugi kuulda."

„Eks nad ole väljas ametis."

Kaarel jäi seekord rahule. Mõne päeva pärast küsis ta uuesti:

„Mis taat teeb?"

„Tuulab rehe all," vastas Tiina.

„Miks nad ilmaski tahakambri ei tule?"

„Nad ei taha sind segada."

„Ma tahaks jälle, et rohkem inimesi oleks, muidu nagu kõik surnud mu ümber. Kas vihma sajab?"

„Ei saja. Mis siis, mis sa sellest küsid?"

„Niisama muidu . . . Ega lund veel ei ole tulnd?"

„Ei ole."

„Ei tea, millal esimene lumi peaks tulema?"

„Kes seda teab. Mis sa sest lumest na ootad?"

„Mõtlen, et kas ma peaks teda veel nägema, nüüd oleks uutes kambrites hea soe . . . Ma olen nii väsind, tahaks magada, aga ei jaksa ühtepuhku, uni lõpeb otsa . . . Mis sa seal teed?"

„Õmblen."

„Mis sa õmbled? Eks sa õmble siin minu juures, et ma sind näen; ma vaatan ka, mis sa õmbled . . . Hoiate

kõik minust eemale, ega ma veel surnud ole... Ema ütles küll ammugi juba, et ta surnuga riielda ei taha..."

Ta rääkis külmalt, osavõtmatult.

Tiina istus tooliga sängi ette ja hakkas seal õmblema. Kaarel vaatas teda natukese aega, siis ütles ta:

„Sa oled na priskeks läind... Mis valge asi see on, mis sa õmbled?"

„Särk, valge särk."

„See on mu surisärk?"

Tiina viivitas vastusega.

„Eks ole?" küsis Kaarel uuesti.

„Kust sa seda tead?"

„Ma näen, ta on nii valge, ja kuulen, et krabiseb — mis see siis muud on. Anna siia, ma vaatan, katsun käega."

Ta sirutas käe, aga see langes jõuetult vaibale. Tiina ulatas särgi lamaja poole.

„Nojah, eks ole, ma sain kohe aru... Mis ilus valge ja peenike! Elu a'al pole ma ilmaski niisugust särki selga saanud... Tee ka samasugused püksid, aga tee head laiad, siis tulevad kergesti jalga; läheb natuke rohkem riiet, aga mis sest... Ära mulle seepi ega käterätikut juurde pane, nagu vanad inimesed teevad; mis ma enesest seal mulla sees veel pesen ja puhastan, seal me ühesugused mustad kõik."

Sinakad huuled liikusid, nagu püüaks ta naeratada.

„Kas vanad tulevad enne surma tahakambri?" küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Kui sa tahad, miks nad ei tule," vastas Tiina.

„Käigu aga peale, mis mina neist keelan. Mulle saab sellest sängist küll, taga-ääres jääb veel ruumi ülegi."

Tiina ei vastanud.

„Kas Ats peaks mind veel mäletama, kui ta suureks saab?" küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Ei tea, ehk mäletab ka."

Selle ütluse juures helkis haige kustunud silmis nagu pisike elusäde.

„Kas sa lähed teisele mehele, kui mind enam ei ole?" küsis Kaarel.

„Miks sa seda küsid? Kas sa ei taha, et ma lähen?"

„Mis mul sest tahta on, ega mina hauas sellest tea. Ma mõtlen muidu laste peale — need saavad siis võõra piitsa alla."

„Ääh, kellele ma veel lähen, kes mind tahab! Kui sa poleks tulnd, ma oleks praegugi veel üksi olnd."

„Eks sa jää jälle üksi, see mõni aasta tülitasin sind."

Paar päeva juhtus selge ilm olema. Päike paistis aknast sisse.

„Näe, päike paistab," ütles Kaarel ja lisas natukese aja pärast juurde:

„Mispärast kõik nii vagune on, nagu surnud? Ma olen juba praegugi just kui hauas. Ei tea, miks keegi meile ei tule? Mu tervis on täna parem, hakkan vist paranema... Tiina, eks sa räägi midagi! Miks sa nii vait seisad?... Nüüd head laudpõrandad, võiksite ometi kordki poisse ja tüdrukuid kokku kutsuda, las tantsivad ja mängivad; ma vaatan ja kuulan ka, saan niigi palju uutest kambritest... Kus Ats on?"

„Eeskambris sängis, magab."

„Miks ta ühtepuhku magab, ega tema veel väsind pole?"

„Sa räägid na palju, ots hakkab vist ligi tulema."

„Ma hakkan terveks saama, näe, köhagi on natuke vähem."

Aga sealsamas hakkas ta läkastama.

„Ega jaksa köhida ka enam, kõht on tühi," ütles ta.

„Ää räägi nii palju, see on sulle halb!"

„Ei ma räägi enam."

Natukese aja pärast algas ta aga uuesti oma küsimustega.

XI

Sügis heitleb talvega: üks rabistab vihma, teine raputab lund.

Tuul kannab pilvi üle taevalaotuse, kisub viimaseid lehti puude ladvult ja vingub tühjadel põldudel.

„Mida täna sajab, lund või?" küsis Kadaka Kaarel eidelt, kes kord Tiina, kord tema aseme ees seisatas.

„Lund ja vihma segamini," vastas eit.

„Mis kell on?"

„Pool viis."

„Siis õhtu juba käes."

„Jah, ega ta kaugel ole."

Riide tagant asemelt kostis Tiina oigamine.

„Ütle Tiinale, et ta ei oigaks. Mul on täna parem, tunnen enese päris terve olevat. Kõht on aga kole tühi."

Natukese aja pärast kostis jällegi oigamine.

„Mis ta oigab ühtepuhku! Mulle on see nii halb," ütles Kaarel.

„Ole sinagi ometi rahul, ma tean, et sa mind aidata ei saa, sa oled isegi haige," rääkis Tiina. Kuid need sõnad ei kostnud Kaarlile; neid kuulis ainult ema, kes sängi ees seisis.

Päevavalge kadus, tuled pandi põlema. Kadaka pere kogunes kambrisse.

„Tule sa tahakambri, istu Kaarli juurde; ma ise olen Tiina juures, ega enam palju aega ole," ütles eit vanamehele.

See astus tagakambrisse ja jäi Kaarli aseme ette seisma.

„Noh, sa tuled ka vahel mind vaatama! Kus sa seni olid?" küsis haige, kuid nagu näha, vastust ta ei oodanud.

Vanamees nohises läbi nina ja istus toolile.

„Kas ikka sajab lund? Või tuleb vihma?" küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Selge lumi," vastas vanamees.

„Ah selge lumi?" küsis haige nagu rõõmsalt.

„Selge lumi."

„Kus Ats on? Kas jälle magab? . . . Ma tahaks teda näha, kas ta on suur juba? . . ."

Poiss kutsuti isa juurde.

„Tule siia, ma katsun, kui raske sa oled."

Vanamees tõstis Atsi sängi äärele ja Kaarel pani oma käe poisi valgetele juustele. Natukese aega vahtisid isa ja poeg teineteisele otsa, siis ütles viimane tõsiselt:

„Sa haised."

„Ja-jah, mine ära, ma haisen ... Kasva sa hästi suureks ... pikaks ..."

Ja siis rääkis ta edasi:

„Mul on nii hea, Tiina oigamist ma ka ei kuule ... Aga süüa tahaks ... Isa, too mulle silku-leiba, saan südamekinnitust ..."

Ja kui haigele lõpuks soovitud toitu toodi, tuli sulanegi vaatama, kuidas küll see, kelle surma juba paar päeva oodatakse, silku-leiba hakkab sööma.

„See on hea ... anna siia ..." ütles Kaarel toodud einet nähes.

Ta hammustas leiba ja silku ning hakkas sööma. Vaevalt sai ta aga oma hambad paar korda kokku vajutada, kui ta äkki tõsiselt vahtima jäi: kogu tema olemuses näis kõik seisma jäävat.

„Eit, kuule, tule!" ütles vanamees.

„Silmapilk, ma ei saa ju praegu, oota ometi."

„Jeesuke, mis nüüd küll saab!" sõnas Kaarel, sirutas end, vajutas suu ja silmad kinni, tõmbas südamepõhjast hinge ja tahtis lahkuda. Aga sel silmapilgul kostis lapse kisa. Surija lõi nagu ehmudes silmad lahti, näis viivitavat, ohkas veel korra ja jäi pärani silmil ülespoole vahtima.

„Mis Kaarel teeb?" küsis õnnelik ema.

„Ta on juba läind," vastas vanamees.

„Või läind juba," ütles Tiina ja pisarad tulid tal silma, kui ta oma vääksuvat last vaatas.

„Näe imet, kui ühekorraga," lausus eit.

Kui ta natukese aja pärast õue läks ja sealt kambrisse tagasi tuli, ütles ta:

„Suur paks lumi taga maha tulnd, taevas selge, tähed säravad nii rõõmsalt."

*

Kaarel on kadunud, igavesele talveunele läinud. Saatus oli ta üürikeseks Kadakale paisanud, kus ta kihavat elu sünnitas.

Nüüd on siin jällegi vana Juhan peremeheks ja Mari perenaiseks. Siinsamas elab ka Tiina oma kahe lapsega. Ta teeb ikka veel oma juuksed kahte patsi ja kammib laugu otse üle pealae. Aga need pole enam endised juuksed, mis millalgi vangistasid noormeeste pilke.

Eit tuletab tihti väimeest meelde, kes neile, vanadele, head kambrid ehitanud.

„Need ehitas ta minu jaoks, ema ütles," seletas kord Ats tõsisel näol.

Kõik vaatasid nagu imestades poisi poole.

„Sinu jaoks jah, sinu jaoks," näisid kõik öelda tahtvat. „Kuid sinule on nad ükskord vanad, pead uued ehitama."

Aga juba järgmisel silmapilgul mängis poiss niisuguse hoolega põrandal, nagu poleks ta kunagi kuulnud, et isa temale need suured valged laudpõrandatega kambrid on ehitanud.

KAKS PAARI JA ÜKSAINUS.

Kriipseldused Läänemaalt.

„Taidi-Laidi, eks sa mine täna ometi kiriku või surnuaiale, õpetaja ütleb ise jutlust; kes teab, millal ta jälle siia tuleb," ütles Laia eit uksest õue astudes vanamehele, kes palja jalu, katkine pintsak seljas, murul istus.

„Seda ma isegi arvasin, aga pole midagi jalga panna. Mõtlesin korra, läheks õige surnuaeda, sinna lastakse ehk palja jalugi," vastas vanamees pead tõstes ja eide poole vaadates.

„Ei sa siis taha ühtigi tulla, me Juuliga läheme küll: ei tea, millal jälle õpetajat näha saab. Sa ehk oled kodus, vaatad laste järele," rääkis eit ja astus maja varjust välja päikese paistele, kus tema lahtine, kirju sitsijakk veel silmipimestavamalt kiirgas.

„Eks ma vaata, ega mul muudki ametit ole," vastas Taidi-Laidi.

Kirikulised sammusid õueväravast välja, lapsed kogunesid murul istuva vanamehe ümber.

Päike kõrvetab; tuul kohiseb lähedal kuusemetsas, kust mõni üksik kask ja sanglepp välja vahib.

Laia eit on viie-päeva-koha perenaine, ehk nagu teised ütlevad — moonaka naine. Mees teeb tal viis päeva nädalas mõisa ja selle eest võivad nad mõisa majas elada ning saavad pealegi kolm-neli vakamaad põldu ühes tüki heinamaaga. Palga lisaks annab mõis veel paarkümmend rubla raha. Aga mitte üksi oma vanamehe ja lastega ei ela Laia eit siin majas, vaid

temal on kaaslaseks veel terve teine perekond — niisamasugune eit ja taat nagu nemadki, ainult lapsi on neil vähem, palju vähem. Peale selle elab siin veel üksik vanamees — Taidi-Laidi. Ta on tervel oma eluajal õndsale vanapoisi-põlvele ustavaks jäänud, rääkides, et kui ta nõnda vaevas ja viletsuses on või kui nälg mõnest kohast keha näpistab, tema siis üksi seda tunneb, kuna tal aga naisemehena ka muid kannatajaid ühes vaevlemas oleks. Õnnis vanapoiss elab juba terve aasta siin majas ja käib kordamööda ühe perekonna juurest teise juurde. See üleminek tuleb tal üsna tihti: umbes iga kuu kord. Tema kolimine — kui aga tema üleminekut ühe pererahva juurest teise juurde kolimiseks võib nimetada — ei ole ju tal midagi kolida — käib enamasti ikka pererahva riidlemisega käsikäes, ja sellest pole siin iialgi puudu. Kui ei riidle mehed, siis on ometi naistel väike „kana katkuda". Nii siis, kui pererahvas riius, siis on muidugi tahtmine kellegi peale oma viha välja valada. Teisele paarile ei ole võimalik midagi teha, sest seal hakatakse südilt vastu, kuigi selle juures kaelkoogud ja külm või keev vesi tarvis läheksid. Ei jää muud üle, kui vaene vanamees, see õnnis vanapoiss, võtku aga kõik vastu! Iseäranis vali on temaga vähelapseline perenaine.

„Käi välja, täiksmus," põrgib Kaasi eit.

Nende sõnade juures teab juba vanamees, mis tal teha. Ta võtab nurgast vanad pastlanärud ja nartsud, vana halli augulise kuue ja hakkab minema. Aga ega sellegipärast eit veel vagaseks jää.

„Et sa enam oma jalga siia ei too: reostad terve me toa ära, poetad oma satikaid siia ja sinna, ajad lapsed täis, kaelad teistel aga siis punased nagu nõgestega üle kõrvetatud! Mine katsu, kes sind sedasi hoiab kui meie! Küll kängud kuskil aia ääres, las tuleb aga talv."

Kui palju eide sõnades tõtt on, mõni seda teab; siiski ei või salata, et vanamees ennast ühtepuhku liigutab ja kehitab, kui ta kuhugi istuma jääb.

Kaaside juurest välja tulnud, on ta esimene töö Laia

eide juurde minna ja paluda, et see talle luba annaks oma laudalakka magama pugeda; ja seda lubab Laia eit ikka. Mees seisab tihti vastu, öeldes, et mistarvis nemad teda enda juures peavad hoidma, ega ta mõni sugulane ole, annab aga siiski eidele varsti järele, ja nõnda saab vanamees loodetud loa. Päevad otsa elab ta esiti väljas ja ei näitagi ennast. Pärastpoole muutub ta tubaseks inimeseks ja julgeb viimaks ühte ja teist küsima hakata. Siit ei aeta teda harilikult kurjaga ära, vaid antakse ainult nõu Kaasi juurde minna, kui vihatuju seal juba täitsa mööda on. Vanamees mõistab, mispärast see sünnib: lihtsalt, tal pole siin ruumi. Üksainus väike kambrike, ja selles elavad peremees ja perenaine ning lapsed kuuekesi; kuueteistkümne-aastane tütar ja tagajärel viis poega, kõige vanem nendest kaheteistkümne aastane ja teised riburada mööda nooremad. Kõige noorem pole veel poolteise aastanegi, ja juba kannab ema jällegi ühte rinna all.

Õnnis vanapoiss kuulab paar korda Laia eide rääkimise ära, kolmandal korral ohkab ta sügavasti, pomiseb midagi omaette, võtab oma kimpsad-kampsad kokku ja läheb jällegi Kaasi poole, kus ta eide käest esiti tublisti sõimata saab, mille ta siis vaikselt ära kuulab, aga kuhu talle viimaks ometi lubatakse elama asuda. Ja nii saadab ta oma õndsaid päevi surma poole; tema siit ilmast lahkumist ei nuta keegi taga, selle asemel vahest rõõmustab mõni. Tööd viitsib ta vähe teha; aga teadmata on, kas see poolnälginud vanamees, kellel juba seitsekümmend aastat turjal, rohkem teha jaksabki. Ta käib mõisa metsas palke koorimas või neid maha võtmas, kui ta endale paarimehe juhtub saama; aga seda ei leia ta enam kuskilt sest saadik, kui teda siin nurgas rohkem tuntakse. Kõik hüüavad teda Taidi-Laidiks, ja kui kuskil tema nime nimetatakse, siis on alati peaaegu üldine naer. Aga meie õnnis vanapoiss ei pane seda mikski, ta jääb endiseks tuntud Taidi-Laidiks. On ta tänini edasi saanud, siis loodab ta ka samuti oma elupäevad lõpetada. Kahjuks kipub aga viimasel ajal tihti tema keha näpistama nälg,

mis sellele vaatamata, et ta üksi kannatab, on siiski kaunis kibe. Läbi saab ometi. Taidi-Laidi ei muretse oma tuleviku eest, õigem, ta ei arvagi endal tulevikku olevat. „Ajab üks uksest välja, eks teine võta jälle vastu," sõnab ta vahel.

Nagu Lai ja tema eit on viie-päeva-koha peremees ja perenaine, teised aga sõimavad neid moonakateks, nõndasama on lugu ka Kaasiga ja tema eidega. Vanad inimesed ise ei pane sõimamist suurt tähele, küll aga noored, iseäranis Laia Juuli, kes on juba kuusteistkümmend aastat vana. Kui heameelega tahaks ta, et kõik teda peretütreks hüüaksid. Päris vingus näoga ja mossis mokkadega kuulab ta sõna — moonakatütar. Juuli ei ole vanemate esimene laps; tal on veel peale väikeste kaks vanemat venda, kes Tallinnas tööl käivad. Ainult suviseks tööajaks tulevad nad koju ja panevad nõnda öelda kogu maja endi ees värisema. Tänavu suvel aga ei lubanud vanem vend enam koju tullagi, noorem üksi tahtis veel oma vanematele seda au teha. Kõigele oma lastehulgale vaatamata elavad Laia eit ja taat väga hästi, harva tulevad väikesed nägelemised ette. Aga see pole ju ime, see pole rääkimise väärtki. Hoopis teistsugune on lugu Kaasi perekonnas. Neil on ainult kaks last: üks tütar, teine poeg, esimene kuue, teine nelja aastane. Vana Kaas oli lesk ja tema praegune teinepool, õnnis vanapiiga, ammu juba neljakümne sees, kui nad paari astusid. Kaasi esimene naine oli järeleandlik, vaikne ja heitis sõna lausumata oma mehe tahtmise alla, kui see ka oma hullustustega vahel liiga kaugele läks; selle tagajärg oli, et nad ilusti läbi said. Tema praegune naine Tiina aga, kes senikaua õndsas vanapiiga-põlves oli harjunud oma armsate soovide järgi talitama, ei taha kuskil mehe meelevalla alla heita, mingis asjas temale järele anda. Tema ei kingi õpetaja sõnadele, mis see laulatusel mehe meelevallast ütles, mingit tähtsust, aga võib ka olla, et ta need juba esimesel abielupäeval ära unustas või et ta neid altari ees tähelegi ei pannud. Vana Kaas, kes esimest naist oli harjunud käskima, püü-

dis sedasama ka oma praeguse Tiinaga teha, kuid varsti sai ta aru, et see pole nii kerge: Tiina ei vandunud temale alla — ei sõnades ega rammus. Ükskõik, kuidas vanamees peale hakkas, aga eit oli igatahes enese eest väljas. Ka karvupidi kiskumises ja rusikatega võmmimises ei olnud ta oma armsast mehest nõrgem. Viimasel ajal läheb nende riid harva käsitsi-sõjani, nad üksnes sõimavad teineteist ja seda tublimini, mida rohkem pealtkuulajaid. Iseäranis on vanamees viimase lahendusviisi poolt. Muidu elavad nad Laia perekonnaga võrreldes jõukalt, kuigi vanamees on viimasel ajal kaunis hooletu. Mõisapäevad teeb ta ikka vana moodi, aga oma töö jätab ta sootuks sorakile: vakamaad ja tündrimaad kündmata, äestamata, viljad maha tegemata. Ta arvab sellega nimelt Tiinat kiusata. Aga ka siin astub Tiina enda eest välja ja näitab vanamehele, et ka nõnda ta hammas ei hakka: ta künnab ja äestab põllud ise ja teeb ise viljad maha (mis siinpool väga uudis polegi). See täidab veel rohkem vana Kaasi südant, aga ta trööstib ennast sellega, et tal on nüüd orjus palju kergem. Ta pole enam millegagi rahul: naine, mõisakubjas, valitseja, parun, kes nõuab, et teomees tema ees palja peaga seisaks, teised moonakad, ka ta ise — kõik on talle vastumeelt; ta himu on kõigest täis ja ära tahaks ta siit metsanurgast.

„Saagu mis tahes, aga tänavu olgu viimane suvi siin olla," oli Kaas oma eidele Tiinale kevadel öelnud. Laia eit ja taat aga sõnasid selle asemel alati: „Saagu kuidas saab, eks me ikka ela!" ja ei mõelnud iialgi mõisast ära minna.

*

Laia vanamees on mõisas. Lapsed tõmbavad õues, hele kisa kostab kambri. Ehk miks ei peaks nad kisama ja kilkama, kui ilm on nii ilus? Kui hea on joosta või murul aelda! Palavus ei tee ju liiga, sest seljas pole kellelgi peale määrdinud särgi midagi. Ja seegi näib mõnel liiga lühike olevat — vist on riidest tegemise ajal

puudus olnud. Aga võib ka olla, et särgikandja särgi elueal nii palju on kasvanud, et see lühikeseks on jäänud. Sellest pole aga viga. Mõnel teisel on ta see-eest hästi pikk, ulatub maani, käed kipuvad käistesse kaduma: eht vaimuliku mehe mantel. Ka Kaasi lapsed on Laia omade hulgas — seltsis on segasem —, kuna nad hirmul eneste ümber vahivad, pool-areldi jooksevad ja kilkavad. Neil on selleks põhjust küllalt. Nad teavad, et alles mõni päev sellest ära on, kui emad riidlesid, teavad ka, et nende ema süda alles Laia eide peale täis on, ja niisugusel korral ei tohi nemad iialgi Laia laste hulka minna, ehk seal küll nii hea on: neid on ju palju.

„Juhku ja Kata!" kostab Tiina vihane hääl. „Mis te sinna otsite nuusima, nagu mujal poleks ruumi? Nir . . . rakad! Ma tahan teid pehmeks parkida, kas te kuulete või mitte? Kui ma võtan selle väätsa siit, ma õhutan teid üles, na et te kolm päeva tagajärel mäletate . . ."

Ema sõimab ja ähvardab veel palju, lapsed ei pane aga tähelegi, lähevad siiski teiste juurest ära. Kuid natukese aja pärast on nad jällegi tagasi. Juhku ja Kata tunnevad oma ema väga hästi. Nad teavad, kuidas ta neid parkida, õmmelda, jalust maha lüüa, surnuks virutada lubab, teavad aga veel paremini, et neil ähvardustel väiksematki tagajärge pole: sõimab mis sõimab, ähvardab ta nii palju kui tahes, siiski ei puuduta ta neid sõrmeotsagagi. Ehk kuidas peakski võima seda oma kalli Juhku ja Kataga teha? Kui lapsed mõne aasta veel kasvavad, siis sõimavad nad kindlasti oma eite — emaks nimetavad nad teda harva — niisama ilusasti vastu, nagu see neidki sõimab.

Laia Viiu on kambris sängis õlgedel pikali. Kamber on must, tahmane. Kärbsed pirisevad kui mesilaspere ja tüütavad vahetpidamata haiget. Oleks nemad veel üksinda! Aga ei. Ka õlgede sees on midagi ja seinapragude kohta ei või kindel olla, et need tühjad on. Kus on tõesti jumala õnnistus, seal on ta igast küljest:

on lapsi palju, kuhu peaksid siis lutikad ja kirbud jääma, kes põrandalaudade vahel ja seinapragudes nii ime-armsasti oskavad sigineda. Iga kord, kui haige ennast liigutab või kohendab, krägiseb säng, nagu tahaks ta öelda: ää tee, et lasen põrandale kõhuli! Aga vale. Ta naljatab muidu, ta ei lase iialgi kõhuli, kuigi ta jalgadel tuigub. Säng peab oma kallist, ammu tuntud eidest lugu. Eit on juba mitu korda temas sama haiguse pärast vaevelnud ja säng on iga kord ähvardavalt krägisenud, aga ikka seisab ta vana moodi. Säng teab väga hästi, mitu korda eit teda kambrist välja on viinud, teda puhastanud, keeva veega üle valanud, mispeale tal nii hea oli, et ta krägisemise natukeseks ajaks peaaegu unustas.

Laste hele rõõmukisa kostab läbi lahtise akna haige kätte. Ta ajab käsipõsakile, vaatab akna poole ja hüüab nõrga häälega:

„Kusti!"

Aga hüütav ei kuule kange rõõmukisa pärast. Ema hüüab veel mitu korda, enne kui Kusti kambri tuleb.

„Mis sa tahad?" küsib see.

„Mine, kutsu Kaasi eit siia; ütle, et mul on hädasti tarvis."

„Ei mina julge — lööb mu jalust maha," vastab Kusti.

Ja tal on õigus, sest Kaasi eit, kes omi lapsi nii hellitab, annab Laia omadele kohe esimese asjaga, mis kätte juhtub, kui need tema ukse alla julgevad minna.

„Mine ikka, mine! Hüüa eemalt, ta ehk tuleb."

Kusti läheb. Kui ta ema sõnad Tiinale on ära rääkinud, ei, kui ta neid alles räägib, hakkab see:

„Mis sa jälle seal õrised, kas kõht tühi? Tule, tule siia mu ukse alla, ma tahan sulle näidata!"

„Ei, me eit kutsub sind oma juurde!" hõikab Kusti.

„Kas on juba peenike peos, aga viimati olid küll head kihvad. Eks ta lõhverdagu nüüd, mis ta minust tahab. Küll ta, nirak, võib nüüd viunuda, siis teab, et sõnnik raha maksab. Ütle talle, et ma kuni surmani oma jalga üle tema uksepaku ei tõsta. Pöörelgu ta või karja-aias sigade ees virtsa-augus, aga minul pole temaga asja."

Nii läks ta oma tuppa.

„Ta ei tule, sõimab aga," räägib Kusti ja püüab Tiina sõnu korrata.

Viiu langeb asemel nõrgalt tagasi. Valud suurenevad. Aga mis teha! Ka Juulit ei ole kodus, ta on mõisas. Aga mis aitaks seegi: ta ju alles plika.

Natukese aja pärast tuleb Tiina siiski lahtise akna alla, mitte selleks, et haiguse üle küsida, ei, haigust teab ta väga hästi, see on ju nii loomulik asi.

Kui ta akna alla astub, käib nagu rõõmuleek üle Viiu näo, ja ta ütleb:

„Tulid ometi, eks sa astu kambri ... aeg on varsti käes."

„Sina, nirak, kutsud mind nüüd oma kambri, ennäe mul raiska, kelle juurde ma pean minema. Eks sa laksuta nüüd oma lõugu! Ei tea, kes sind käsib ühtepuhku neid nõutada, saab näha, kuhu sa nad paned, löö rondiga otsa ja viska aia taha, surevad muidugi nälga. Paras, paras sulle, nõuta aga rohkem neid, see on veel vähe, kõik seinaäärad pole veel nende kisa täis! Aga seda ma ütlen: kui üks oma kodarad minu ukse ette peaks tooma, löön ma ta silmapilk kaikaga jalust maha. Kas on magus nüüd, nirak, ää siis teinekord sõima ..."

„Ust, käi akna alt haukumast," rääkis Viiu vahele. „Ega ma sind purema pole kutsund, võid aga sõita, nii hea kui oled, ehk muidu annan sulle mööda hambaid."

Tiina hakkab veel hullemini sõimama ja sajatama, läheb aga siiski minema.

Jälle on eit üksipäini. See pole ju ka nõnda ime, ta on ennegi niisugused asjad üksi toime saatnud ja on ammugi sellele otsusele tulnud, et selle tühja vea pärast ei maksa teistel oma päevi raisata ...

Paari tunni pärast kostis kambrist noore ilmakodaniku — orja kisa, keda ema kussutamisega püüdis vaigistada. Hädakisaga tuli ta maailma, vaevlemise ja vandumisega elab ta oma eluaja ära ja sureb ükskord, kuna omaksed teda järelegi ei nuta.

„Jällegi poeg," sõnas ema nagu hirmul. „Jää aga

vait, küll sa jõuad pärastki karjuda: mõisateenistus ootab!" Ja ta pani pojale rinna suhu.

Vaheajal oli Aadu karjast koju tulnud, tulemaal vett soendanud ja vanni kambri tassinud, kus Viiu ise oma kallist pojukest pesi. Nüüd lüpsis ta ka lehmad. Ta tahtis neile kartulist rohtugi kitkuma minna, nagu ta seda iga lõuna oli teinud, aga jõud ei lubanud. Ta heitis asemele, lehmad jäid oma seatud palukesest ilma. Viiu oli seepärast enesele pisut pahane, aga teha polnud midagi. Kuni õhtuni jäi ta sängi, siis oli ta jällegi jalul: oli ju tarvis kausid, lusikad ja piimapütid puhtaks pesta, töölistele supp valmis keeta. Ka lapsed virisesid: „Ema, anna süüa!" Aga mis neile anda? Viimasel leival oli juba kasu pealt ära lõigatud ja uue juurt polnud veel pandud, aga ega vana või enne ära lõpetada, kui uus käes pole. Homme ja tunahomme peab vanamehele ja Juulile veel sellest leivast saama moonakott juurde panna. Viiu tahtis juba täna leivajuure ära panna, aga mis sa teed, ei saanud! Nii siis, lapsed, oodake, kuni tangusupp valmis saab ja haput piima peale pannakse, küllap siis võite oma kõhud täis helpida. Ja nad ootavad, peavad ootama, kuigi üks või teine vingus näo teeb ja sõnu „tahaks süüa!" kordab.

Ka Viiu enesega on lugu halb. Keha on nõrk, tahaks paremat ja rammusamat toitu, aga kust võtta, mida süüa? Viimane liha pandi juba paari nädala eest patta ja nüüd peab ootama, kuni uudseni, kuni sügiseni. Võid, seda pole olemaski ja ega saagi vist tänavu olema. Üks lehm oli kevadel haige, selle piim on sellest ajast ära, kuna koort peal pole ollagi. Teine on aher, ka see annab vähe ja nüüd kange palavaga, kus piim ära kuppab, ei ole ka sellel koort peal. Ehk kuigi paari nädala jooksul natuke koort jõutakse korjata, siis ei saa sellest võid: piim on ära nõiutud, nagu Viiu ise arvab. Nii siis ei jää toiduks üle muud kui silk, leib ja veesegane piim. Aga Viiu ei taha seda praegu. Ka tunneb ta, et ta niisuguse toiduga oma poega imetada ei jaksa. Rinnad on tühjad, anda pole midagi, seda teab Viiu selgesti. Nii

siis, saagu mis saab, ta teeb oma toimetust edasi. Supipada on tulel, lapsed istuvad neljakesi ümber, panevad tuld alla ja ootavad pikisilmi isa ja Juuli kojutulekut, sest siis pannakse supp kohe lauale. Täna juurdetulnud vend magab kambris sängis vana kasuka sees. Järelevaatajat pole talle tarvis, ema kuuleb ise muidugi silmapilk läbi lahtise akna, kui ta häält teeb. Ja Viiul on teravad kõrvad seda häält kuulma, võib-olla sellepärast, et tal see väike magaja juba nii mitmes on.

Lehmadele tahab ta kätte anda nende osa, millest nad lõuna ajal ilma jäid. Ta läheb kartulisse rohtu otsima, ehk küll väsimus, päris nõrgestus, kogu keha piinab.

„Eks öösel puhka," mõtleb ta: „õhtu on ju ligi." Siiski kaob jõud, ta istub vaoharjale maha ja laseb käed rammetult rohu-käputäiega rüppe langeda. Nõnda istub ta natuke aega liikumata. Siis tõuseb ta jällegi ja kisub rohtu edasi.

Kui Juuli ja isa koju tulevad, jooksevad lapsed neile karjas üksteise võidu vastu ja karjuvad nagu salaja, tähendusrikkalt, siiski nii kõvasti, et seda kahe-kolmekümne sammu peale võib kuulda: „Meie eidel on titt!"

„Tasa!" vastatakse neile: „mis te, pimedad, karjute!"

Isa ja tütar lähevad tasahiljukesi kambri ja vaatavad väikest puhkajat. Siis ruttab Juuli välja, kuna vanamees hämarlikus toas poja ette seisma jääb, teda norus peaga vaatab, tükk aega tema juures mõttes seisab. Kui ta ümber pöörab, pühib ta silmi. Ega ta ometi ei nutnud? Kas ta poja pärast siis kurvastama peaks? Need olid ehk rõõmupisarad? Mine tea, mis nad olid. Väsinud vanamees räägib niisugustel kordadel vähe, ta ei oskagi rääkida.

Tasakesi lahkub ta kambrist, läheb toa otsa, jääb aia ääres seisma ja vaatab eite, kes tuikudes, siiski kärmesti ja kärmesti rohtu katkub. Siin ei tule vanamehele enam pisaraid silma, võib-olla sellepärast, et ta on õues, kus teda teised näha võivad. Ta ronib otsekohe üle aia ja läheb oma teisepoole juurde, et rohtu aidata ära tuua.

„Ei sa taha puhata sugugi, juba oled aga platsis," rää-

gib ta eidele. „Ma ei arvanudki, et nii ruttu juba. Mis ta on — jällegi poeg?"

„Jah, jällegi sinu abi, et Juulil pole õde ühti," vastab eit ja vaatab vanamehele, kes häbelikult silmad maha lööb, nagu oleks ta mõne kuritöö teinud.

Täna õhtul on Laia peres kõik nii vagased, nagu kardaksid nad midagi. Peaaegu sõnagi ei räägita kogu söögiajal. Ka lapsed vaikivad, ainult supi rupsimine lusikatest, selle allaneelamine ja suude matsumised on kuulda. Peale söögi ei lähe isa harjunud viisi järgi mitte kohe sängi, vaid istub akna alla pingile. Ta näib midagi mõtlevat, mida aga, sellest ei või videvikus keegi aru saada. Aga ka valges oleks võimata sellelt päevast kõrvetatud, kurnatud ja väsinud näolt midagi lugeda; muretseb või on ta rõõmus, see teeb peaaegu üks välja. Kui kõik nõnda vagaselt, nagu mõttes seisid, kuuldus läbi seina korraga Kaasi Tiina käre hääl:

„Sina, nir . . . rak, ka veel siin! Käi välja, ehk muidu tõmman sulle, na et su kondid kobisevad. Sinust närust ei saa ka enam lahti, nagu mõni heategija, poeb kössköss tuppa, küll ma sind ehitan. Mine Laiale, seal võid mädaneda, täna tuli sinna üks pääsukene veel juurde, prääksuge seal üheskoos."

„Tiina ajab Taidi-Laidit välja," ütles Juuli tasa.

„Mis sa sest vanast inimesest tahad, ega ta sul ees ole, las ta istub," kostis läbi seina mehe hääl.

„Hakka sina ka veel urisema; sa tahaksid kõik vallavaesed oma juurde korjata . . . Niisuguseid rojusid pole mulle tarvis, sa oled muidugi juba . . ."

„Noh, ega sulle tohi sõnagi lausuda, siis tuleb kümme vastu. Kas ma sulle paha pärast rääkisin, ja sa hakkad kohe mõnama, tohoo peletis!"

„Sinu tarkust ma ei tarvitse, ma tean isegi, mis ma teen. Temasugused laiskvorstid peksan ma alati uksest välja . . ."

„Sinul pole siin midagi peksa, mina olen alles peremees. Vanamees, ää kuulagi, pane asjad maha, ära mine kuhugi."

Taidi-Laidi jääb seisatama, mitte selleks, et siia jääda, oh ei. Ta teab väga hästi, et mis Tiina on öelnud, see peab ka olema, kas või tükk küljest: ta seisatab ainult selleks, et pererahva juttu kuulata.

„Ei sa saagi veel minema!" karjub Tiina. „Ma võtan kaelkoogud, küll ma näen, kas siis on jalad all või mitte."

Vanamees läheb uksest välja.

„Eks sa katsu nüüd vanainimest puutuda, aga ma tahan sulle näidata, kas sul tuleb meel-mõistus pähe või mitte"

„Kiis, kiis, kus mul ka näitaja! Võite oma vanamehega mõlemad tulla, nagu ma õige kardaksin. Kas habe juba täis kasvanud?"

„Eks su oma juuksed ole asjad küll! Nagu kassisaba. vaata, tõmman sellegi veel ära."

Sõimates võttis vana Kaas ennast riidest lahti ja heitis sängi, kuhu ka eit sõimates talle järele kobis. Vanamees pööras selja väljapoole — ta magas taga ääres — ja tõmbas enese kõverasse, nii et eidele vähe ruumi jäi.

„Kas sa märkad ilusti magama heita, aja sirgeks ennast!" kärgib eit. Vanamees ei tee asjagi. Eit ootab natuke aega, siis läheb ta vanamehe kõrvale, pöörab selja tema poole ja püüab teda tahapoole suruda, aga ei jõua. Nüüd hakkab ta küünarnukiga vanamehele selga laduma.

„Eks ole kurat väljas, ei lase magada ka," kirub vanamees ja hakkab vastu andma. Mõlemad tõmbuvad kõverasse ja püüavad teineteist kokku vajutada.

„Ennäe nirakat, ei lase magama heita," kiristab eit ja annab vanamehele kõigest jõust küünarnukiga. See aga on siiski kõvem; ka on ta taga ääres, kus sein toeks, ja nõnda pugib ta eide viimaks põrandale.

„Mine, kus kurat, aga sängi ma sind enam ei lase. Poe lakka, mine külapoisse taga ajama, ega sa seda ametit veel ära pole unustanud."

„Nirrak, röövel! Esimese naise tapsid sa ära, nüüd tahad minuga sedasama teha, küll ma sulle näitan!"

Ja eit võtab seina äärest kõik, mis talle kätte juhtub, ja loobib vihatujus asemele, et vanameest tabada. Müts

käib mütsu peale, üks sängi alla, teine vastu seina, aga vanamees jääb ikka ilma. Siin on pastlad, saapad, kaljakapp, paar puulusikat, ka tool. Eide süda saab veel rohkem täis, miks ükski asi pihta ei lähe, ja hakkab nutma, mitte valu pärast, vaid sellepärast, et ta lahingu on kaotanud. Vanamees parastab, noomib ja pilkab. Viimaks võtab Tiina mehe pika halli kuue, laotab selle keelust hoolimata seina äärde põrandale ja heidab magama. Ka taat vajub unehõlma.

Teisel pool seina on juba ammu kõik vait. Ainult vahel häälitseb keegi tasakesi: „Poo ää, poo ää!" Aga ka sedagi ei ole kuigi kauaks. Surmlik vaikus valitseb peagi kogu majas, kuid ainult inimestest, sest kilgid lasevad seda tublimini laulu, saevad krägiseva poognaga.

*

Kaasi rahva viimasel suurel lahingul oli oma hea tagajärg: Tiina käis Viiu juures katsikul, titeputru viimas, ehk ta küll päev varem vandus, et ta oma jalga üle selle lävе ei tõsta. Ta poleks tõesti seda vist niipea teinud, kui ta vanamehega riieldes lahingut poleks kaotanud. Ta tahtis meest sõimata ja vanduda, aga kelle vastu? Hakka sellepärast külasse minema, parem on ju Viiuga ära leppida; või õigust öelda, leppimist polnud tarviski, oli vaja ainult Viiu juurde minna ja temaga lahkelt rääkima hakata. Aga see on juba liig, sest see tähendab, et sa alla vannud. Kuid viha mehe vastu ei andnud järele. Tiina läks poodi, mis paarsada sammu eemal oli, tõi mannajahu, keetis putru, küpsetas veel kolm-neli tükki liha, mis ta viimase seakintsu küljest lõikas, ja läks Viiu poole, nagu poleks nende vahel iialgi midagi olnud. Katsikult tagasi tulles oli ta süda enam kui pool kergem. Ka mehe peale polnud ta enam nii vihane. Ta mõtles jälle hakata temale leivakottigi valmis panema, kuna ta seda paar hommikut ei olnud teinud.

Laial oodatakse täna Jürit — linnas teenijatest nooremat poega — koju. Viiu väriseb Jürile mõeldes. Mis

ütleb tema? Juba endise venna sündimisel, kes nüüd käia tätsab ja teistega õues kaasa kriiskab, sõimas ja haugutas ta ema. Aga mis saab veel nüüd? Aga ka siin mõtleb Viiu, et tulgu, mis tuleb, mis ta siis ikka teeb.

Jüri tuli alles õhtu eel. Juba õueväravas kisendasid väikesed vennad talle vastu: „Meie eidel on titt!" Teretamisega polnud kellelgi asja. Jüri kulm kukkus kohe kortsu.

„Tere, juba oledki kodus, me ei mõistnud veel arvatagi, et nii ruttu. Said ehk mõnega küüti . . .?" rääkis Juuli õnnelikult, vennale õues vastu minnes. Ta ei saanud oma sõnu lõpetada, kui Jüri, ilma et ta tervist oleks vastu võtnud või õele kätt andnud, ütles:

„Mis kuradi tere? Jälle üks juures! Ma ei mõista, mis te nendega tegema hakkate, kellel neid tarvis on . . .?"

„Jüri, helde aeg küll, ära hakka jälle, nagu teisel korral . . . eit ja taat on muidugi mures ja hirmus."

„Need on hirmul küll ja sepitsevad aga teisi juurde. Vanadel inimestel pole ka arumärkigi peas. Et nad oma lollusest ükskord aru ei saa."

Nõnda sõimates astus ta kambri, kus Viiu põlatud poega imetas ja oma saatust ootas.

„Jälle sul üks vääks juures," rääkis Jüri emale. „Mis sa ütlesid mulle teinekord? Et Juljus on viimane, aga mis see siis nüüd on? Võib-olla tüdruk ehk veel koguni?"

„Ei ole, poeg on," sõnas Viiu, ilma et ta oma silmi oleks üles tõstnud.

„Oleks ta tüdruk olnud, siis oleksin ta küll jalgupidi vastu seina virutanud! Ei tea, mis pagan sa nende nirakatega teed! Et sul ükskord himu otsa ei saa, surevad sul nälga kätte ära; paljad nagu harakad."

„Heldene aeg, ega ma siis üksi seal süüdlane ole," rääkis Viiu.

„Üksi süüdlane ole . . . Vanamees on niisamasugune tola, nagu mõni maksaks nende pealt . . ."

Viiu hakkas nutma.

„Nüüd nuta ja ulu, nagu see nad sult vähemaks võtab. Surm ei taha ju ka neid. Ei tea, mis ta niisuguste nälgind

kiiskadega teeb, muudkui las virisevad. Pärast vannuvad muidugi kõik teid selle eest, et neid olete nõutanud. Hale meel ei ole teil neid näha! Parem võivad nad sündimata olla, kui sedasi vingerdada, palja jalu ja palja reisi joosta ja härra ees mütsita seista. Ma ei taha seepärast kojugi tulla: viletsus vahib sulle igast nurgast vastu. Süda saab täis, iseennast ei taha näha . . ."

Poeg sõimas ja haugutas, ema nuttis ja õõtsutas põlatud venda põlvedel. Ja siis tuli vaikus. Keset palet kortsudes seisatasid eidel viimased pisarad, nagu ootaksid nad teisi järele. Silmad läikisid kustuval helgil. Jüri tõusis toolilt, tõmbas sügavalt hinge, pistis käe tasku, võttis kahe kopika eest saia välja ja andis emale, sõnades:

„Säh linna saia ometi, ega sul haiguse ajalgi midagi paremat olnud kui kala, leib. Oleksin ma seda teadnud, ma oleksin midagi toonud, aga ma ei võinud ju aimatagi: mõtlesin, vanad inimesed, ega enam ole."

Jüri oli varsti oma vana ema poeg, põlatud venna vend. Vihatuju oli möödas. Ema hingas kergemalt, vaatas rõõmsalt oma pojukest. Siis tõstis ta pilgu Jüri poole, püüdis nagu naeratada, ja juba hiilgasid pisarad jällegi ta aukuvajunud silmades. Ta tahtis midagi pojale vastata, aga ei saanud — huuled liikusid ainult. Saia võttis ta vastu ja hoidis käes.

„Eks sa hakka sööma . . . Aga ega sa raatsi, annad muidugi poiste kätte," rääkis Jüri. Ta seisis ema ees ja vaatas väikest venda, kes rinda suus hoidis. „Mul on taskus nende jaoks kompvekke, söö aga sina sai pealegi ära," pöördus ta veel kord ema poole. Ta teadis aga selgesti, et sundimised on asjatud: vähemalt poole saia annab Viiu ikkagi lastele. Jüri teab seda ise omast käest: ka tema oli kord väike, kallis pojuke.

Isale ei tee Jüri etteheiteid, kui see töölt koju tuleb. Ta kardab, häbeneb, võib-olla tunneb etteheidete asja tust. Isa on sõnavaene, nagu rahutu, kui lapsuke kägi sema hakkab.

Kui suured õhtul lakka ronivad, jääb isa mudilastega tuppa — istub norus peaga aseme äärele, kus ees kõige

väiksem kiigus puhkab. Natukese aja pärast kostab norisemine: vanamees on uinunud.

Magage magusasti, isa ja pojad, puhkamist läheb vaja, kuid millal ärkate teie? Hommikul. Aga millal on see hommik? Siis, kui öö on möödas, kui päike särades tõuseb. Aga ilm on ehk pilves, mets on ees, suur paks pime mets, päike ei paista teile? Noh, eks siis tõuse valgehakul. Jaa, jaa, valgehakul, kui ka päikest veel kuskil näha ei ole . . .

Viiu ei saa veel aega magama minna, ta peab enne Tiinaga nädalasündmused läbi arutama, nagu see on laupäeviti nende põline viis rahuaegadel.

„Teie Jüri tuli täna koju . . . Mis ta ka ütles, et sul jälle pisike on?"

„Oh, jumaluke, kartsin esiteks, et tuleb ikka kallale; säh, ütles ju, et ta oleks jalgupidi vastu seina virutand, kui tütar oleks olnd, õnn, et poiss on. Noh, eks tal ole õigus ka, või ma'gi seda tagasi a'an, aga mis sinna parata. Ma olin üsna mureta, kui mul Juljus ära oli, et ega enam karta ole; käevaataja ütles mulle, et Juljus pidi viimane olema. Aga eks see ole jumala tahtmine, annab ja võtab. Kui Hans ja Tiiu ära surid, nutsin ja mõtlesin: surge aga pealegi, saate vaevast lahti, taevaisa juurde, temal leiba küll, kurja pole te ka veel teind. Ehk kus nad seda kurja pidid tegema? Tiiu oli pisike, kõhnake, käed ja jalad imenääpsukesed. Ma olin ise sel ajal haige, süüa polnd ka midagi, nagu nüüd, rinnad olid tühjad, muudkui viriseb ja nutab teine, aga mis sa teed! Anna see tühi nahk teisele suhu, tirib, tirib, ja jälle laseb lahti ning nutab haledasti. Ta oligi imelik laps, teist siukest pole mul olnd, nuttis päris vana inimese moodi. Ma hakkasin kohe vaatama, et saab näha, mis tast saab — näe, ära suri . . ."

„Eks ta ole nende lastega see tegu; mul on praegu kaks tükki teisi, siiski tüütavad ära, viruta teisi vahel. Sestsamast kahju omal ja hale meel. Ei tea, mis sa rumalatest peksad. Rikastel, neil on teine asi . . . , aga vaata, ega neil polegi neid palju, meil veel rohkem. Näe,

mõisas on paljalt neli tükki, kas tema ka poleks jõudnud neid toita ja katta?"

„Jah, näe, võtavad teised ammed koju ja kõik, ehk kuidas neile paraku süüa antakse! Mul on paergu . . . , no mis sa annad talle? Mõtlesin, et kui lehmadest rohkem piima saaks, hakkaks seda talle andma, aga neist pole midagi saada. Jüri tuli ka koju, nüüd hakkavad kolmekesi tööl käima — hoia aga viimane piimatilk nende jaoks, ega nad vee-leivaga rahul taha olla."

„Aga mis muud, kui ta vähegi märkama hakkab, peab talle ühte ja teist asja hakkama peosse toppima. Näe, Juljusega oli, niipea kui juba tugede najal istuma hakkas, lutsutas teine leivakoorukest või lihatükki pealegi, silmad aga liimendasid peas, kärbsed kippusid kallale — neil on ju kohe hais ninas."

„Mis neid nüüd rääkida, ää söövad südame seest. Mul on, kipuvad nirakad sahvri kohe väevõimuga, ei tohi ust paotadagi. Ehk kas välja lähevad, ää sa mõtle, eks katsu ajada! Võtsin täna, peksin teisi käterätikuga. Nad kurjad loomad, muudkui laudite vahele, piima- ja koorepüttidesse. Kõik asjad rikuvad ära, na et ei julge midagi sissegi panna. Mistarvis niisugused nirud on ilma peale loodud, kellel neid tarvis?"

„Või need kärbsed üksinda, va lutikad ja kirbud, need veel hullemad. Pagan seda mõistab, kus neid nii palju tuleb. Loobi küll iga hommiku vett tublisti põrandale ja kribi kõva luuakontsuga kõik lauavahed läbi, aga ei kedagi, kõik kohad teisi täis, muudkui hüppavad üks helps-helps, ega paigal märka seista. Lutikanirakad on veel hullemad, pimedad ei lase lapsi öösel magada — karjuma ajavad. Kuumuta küll keeva veega, aga mis nad sellest kuulavad, nad sügaval krohvi vahel. Vaata öösel, tulevalgel, kui siis on väljas, nuusivad aga. Poisid küll põletavad teisi vahel tulega ja torgivad tikkudega seina vahelt välja, aga kes neid kõiki jõuab ära hukata."

„Kuidas Jüri ka nendega läbi saab? Ega linnas neid ole?"

„Ääh, ei ole nüüd . . . Mineval aastal ükskord rääkis, ma nüüd pole saand küsida, et neil seal niisamuti teisi."

„Sooh, või linnas ka neid, ei ma seda mõelnud. Vaata pimedaid, kus nad ei roni. Ei ta hakka ka naist võtma, vana mees teine juba. Nüüd ei salli, et sul neid on, las võtab ise naise, eks saa näha, mis laulu ta siis laulab, kus tema nad paneb? Ega sa ometi neid metsa või visata."

„Ei tema luba naist võttagi, tõotab vanapoisiks jääda. Ütles ju viimati teine, et kurat võtku naisevõtmist ja lastekasvatamist."

„Ääh, va Taidi-Laidi on siin, no mis ta sest kasu on saand, et naist pole võtnud ega lapsi kasvatand? Näljas ja alasti teine, pole kuskil kohta ega ulualust. Oleks naine, küllap siis oleks ikka toanurk ja oma leivakannikas."

„Jah, eks see temagi elu ole vilets küll, ega ta kiita ei ole. Vahel on, ei ta saa päeval otsal einet hamba alla. Tuleb aga õhtul teine, istub ja vahib ega julge küsida ka, nagu häbi oleks, muudkui anna aga jälle tükk leiba teisele, ei lähe ju muidu magama. Ka paljaid külmi, magedaid kartulid sööb teine, kui aga kätte annad. Kuidas ta tänab, võtab mütsi peast! See on tal nõelutud ja tarnitud, paik paiga peal, oma nahka pole ollagi. Ma olen teisele ikka ütelnud, et mis ta sest mütsist peast ää võtab, ega ma mõni saks ole . . ."

„Eks ma naernud, et va Taidi-Laidi teeb niisamuti kui sead: ootab ja ootab ning kögiseb, ei lähe magama, enne kui suutäie kätte saab!"

„Jah, mis see inimegi targem on, ühtemoodi tahab igaüks süüa saada. Näe, va koerakutsikaski või kanapojad — ei lähe ukse alt ära, kui sa neile midagi ei anna."

„Eks ta ole, igaühele aga anna, igaühe eest muretse, aga kes meile annab, meie eest muretseb?"

„Mis seda nüüd rääkida, muudkui ängelda, kuni kaks kätt rinna peale saad, eks siis ole aega puhata küll."

„Tõsi ta on . . . , näe, meiegi mõtlesime homme heinad koju tuua, muid päivi ei taha raisata. Saab paar väikest kegu teisi, toome hommikul vara enne kirikuaega ära. Vanamees muidugi magab juba, keda mulgi muud. Eks sinagi taha puhata. Kas haigus on juba möödas?"

„Ääh, möödas . . . , kes ta mööda ajas! Enne surma pole loota. Ära harjund, ei pane tähelegi. Ega ta siis ka nõnda hull ole, et sugugi elada ei või. Ma saan öösel magadagi. Magamajäämisega on kõige halvem; õhtul on alati pahem, kirbud jooksevad ka veel. Niipea kui aga silmad kord kinni lähvad, ei siis tea enam kellestki. Eile öösel magasin nii raskesti, et ei kuulnudki, kui poiss karjuma hakkas. Alles siis, kui vanamees ütles: „eit, kas sa ei kuulegi õige või?" — ärkasin üles. Mul pole seda iialgi juhtund . . ."

„Jah, see on hull, et seda ikka kuuleb, kui tema liigutab. Ma tean, kui mul Kata pisike oli, siis — niipea kui liigutas — kraps olin üleval. Nüüd jälle ei kuule müristamistki, varasta või asemelt ära, ei tea õhkagi."

Tiina oli naerul, kui ta viimaseid sõnu rääkis. Ka Viiu tundis kergitust, kui nad lahkusid.

Öö oli pehme ja vaikne; ainuski puuleht ei liikunud ka kõrgemate puude latvades. Rohutirtsud lõid hulgana laulu, ajuti peatudes, nagu kuulaksid nad, mis teised teevad. Taga metsas huikas öökull, keda soristes näis osatavat. Kuskilt kostis koera haukumine, siis kauge püssipauk, mis metsa kohama pani. Köstri aias laksutas ööbik. Keegi aga ei pannud seda tähele. Igaüks oli oma lauluga ametis, ja kes vaikis, see magas. Otse üle välja paistis mõis oma pargiga, mis hirmutavalt mustas.

*

„Jüri! Jüri, ae!" hüüdis Viiu redelit mööda laka-otsale ronides. „Eks su uni saa juba otsa? tahame sööma hakata, Juuli lubas kiriku minna, kutsub sind ühes . . . Ei sa kuulegi? Olid jälle öösel kodust ära või? Mis sa jooksed mööda küla ringi, löövad sind vigaseks nagu

Mäo Andrese ... Tõuse nüüd üles: teised ootavad, tahavad sööma hakata; ma pidin täna mustikale minema ..."

„Anna pühapäeva hommikulgi ometi rahu, argipäevadel nääksud muidugi juba enne päikesetõusu. Hakake sööma, kui tahate, ega mina teid keela, ega see toit minul luku taga ole ..."

Ta pööras teise külje ning ei teinud ülestõusmisega asjagi.

„Ju siis ikka öösel kodust ära olid, mis uni sul muidu on: kell juba üheksa ..."

„Jää õige ükskord rahule ... Olin ma kodus või ei olnud, mis see sinusse puutub. Sa vaata plika ja laste järele, mina tean isegi, mis ma teen."

Ema jäi nende sõnade peale natukeseks vait ja ütles siis:

„Kas sa ei tule siis maha? Eks sa tule söö kõht täis ja maga siis edasi, või minagi sind keelan, kui sa väsind oled ..."

Ema ootas jälle. Jüri näis mõtlevat, mis teha, kas üles magama jääda või alla sööma minna. Viimane võttis lõpuks võimuse.

„Noh, ükstapuhas," vastas Jüri ja tõusis istukile: „Mis sest magamisestki tuleb! Maga, na et silmad paistetand peas, või uni sellepärast ikka otsa saab, seda hullem veel."

„Ole siis kärmas; silmapesu-vesi on õues kapas, seebitükk murul maas; ma lähen panen toidu lauale," rääkis õnnelik ema, et poeg viimaks ometi sööma tuleb, ja läks mööda redelipulki alla.

Ilm oli selge ja palav, ainustki pilvekest polnud taevalaotusel näha. Kerge tuul kohises metsas. Sealsamas kuuldi ka kukke kanadega juttu ajavat. Muidugi sõimas ta suurt põuda ja palavust, sest kanade nokad, ka kukel enesel, seisid päeva otsa laiali, ehk nad küll kõige paksemate kuusepõõsaste all losakil maas olles varju ja vilu otsisid. Samuti oli palavus seapõrssale liig; seepärast ootasid nad seda silmapilku, kus emale toit künasse valati, et kärmesti hulgana sinna sisse püher-

dama minna. Aga see tegu oli emise arvates liig ja ta loopis oma kallid mudilased üksteise järele kõik üle molliääre välja.

Palavusest hoolimata tahtis Laia Juuli siiski kiriku minna ja kutsus ka Jürit ühes. See tõrkus esiti vastu, läks aga pärast ometi. Viiu ja Tiina tõttasid mustikale. Taidi-Laidi oli juba hommikul kella seitsme ajal kodunt ära läinud. Koju jäid lapsed ja peremehed.

„Kusti, vaata sa laste järele, me tuleme varsti tagasi," rääkis Viiu ära minnes. Vanamehele ütles ta:

„Sa oled siis niikaua kodus, vaata, et nad lapsi kana ette ei lase, see on poegade juures nüüd nii tige mis hirmus, nokib lastel silmad peast välja. Näe, Juljusele lõi paar korda nokaga tunaeile pähe, suured augud kohe taga, oled päris kimbus teisega. Muidu kardab, aga nüüd nagu pöörane, vaata, jookseb su endagi kallale . . ."

Viimased sõnad rääkis ta Tiina poole, ja nii läksid nad kahekesi õuest välja. Väike poiss, kellele Aleksander nimeks oli pandud — nüüd muidugi alles pisi Sassi — magas õues kiigus, kuna teised ümberringi ketast lõid. Laia vanamees oli murul kõhuli.

Natuke enne eitesid läksid Jüri ja Juuli. Nad jäid täna kiriku hiljaks. Aga see polnud ju ime, sest kui kirik käe-jala juures, juhtub niisugune äpardus hõlpsasti. Inimene on hooletu: ikka aega küll, aega küll, pea's ma lähen see mõni samm maad, ja nõnda viivitad, kuni oledki hilinenud. Kui õde ja vend kiriku astusid — siiski mitte üheskoos, sest see oleks moe vastu olnud, vaid teine teisest uksest — oli köster juba kohal.

Rahvas laulis, aga väsinult. Ka Jüri tundis väsimust palavuse pärast, millest ta kiriku kivimüüride vahel lootis lahti saada, aga ta eksis, sest rahvast oli täna, köstripühale vaatamata, kaunis palju, mispärast ennegi soe kirik peagi raske, lämbunud õhuga täitus. Jüri istus pingile ja hakkas oma kõrval oleva vanamehe raamatust laulma. Rammestavalt ja uinutavalt mõjus istumine. Jüri laskis enese kössi vajuda — nõnda oli mõnus ja hea; ta püüdis jutlust kuulata, aga see kõlas, vist pala-

vuse mõjul, nii ühetooniline ja mõjuta. Jüri vahtis pärani silmil, kuid silmad hakkasid raskeks kiskuma; ka naistepoolele pilgu heitmine ei aidanud. Korraga tõstis ta oma pea nõksti üles — ta oli tukkuma jäänud — ja vahtis hirmul enese ümber. Nüüd pani ta tähele, et ka mitmel teisel oli sama häda käes. Tema kõrval nohises rahulikult vanamees, pea rinnal ripakil. „Noh, mis temal vaenlasel on, ka magab, kes teda öösel taga a'as," mõtles Jüri ja jäi vagusalt istuma. Varsti leidis ta enese jälle magamast. Nüüd tõusis ta püsti, et nõnda saatanavõrgust vabaneda, ja hakkas kirikus olijaid silmitsema. Igalt poolt paistsid tuttavad näod, tuttavad ja unised näod, rinnale vajunud pead. Ka norinat oli kuulda. Tukkujaid oli niihästi meeste kui naiste hulgas. Isegi noored neiud paljaste peadega, ja mis kõige hullem, kirikuvöörmünder otse tema silma all, köstri kantsli juures, oli samas viletsuses, mille pärast Jürigi püsti tõusis. Mitmed läksid kirikust välja; vist arvasid nad parem õues juttu ajada, kui kirikus magada. See oli kõik nii tuttav nagu inimeste näodki: kõik oma valla asi. Oma kirik, armuline härra ise on ta üles ehitanud; siin võib ju ihu seni väsimusest puhata, kui jutlustaja hingetoitu jagab. Jüri tundis varsti, et ka püstiseismine midagi ei aita. Ta sõnas: „Kuradi uni" ja läks kirikust välja.

Väljas aga kulus aeg lõbusasti, „kuradi und" polnud enam kuskil . . .

*

Kui Laia Juuli kirikust koju tuli, jooksid lapsed talle teele vastu ja karjusid hirmunud nägudega:

„Juuli ae, Juuli, Juljuse silm peast ära, nägu kõik verine, kana nokkis puruks, taat lööb nüüd kana maha . . ."

„Mis see on? Mis on Juljusel viga?" küsis Juuli.

„Noh, silm verine, peast väljas, va kana oma poegadega tegi . . ."

„Mis te valetate, kana siis, kuidas see kana seda tegi."

„Tegi jah, tule vaata!"

Juuli läks õue. Kogu maja rahvas oli koos. Läbisegi kostis nutmine, vandumine, hädaldamine ja sõimamine. Päike paistis endist viisi selgelt ja palavasti, päris kõrvetavalt. Viiu istus murul ja hoidis Juljust süles, kellel parem silm oli verine; ka palgel oli tal paar punast armi. Üle kõhnade palgete käisid punased jooned, mis vere jooksmise kohta tähistasid.

„Oh minu heldene aeg!" hüüdis Juuli hirmunult, kui ta oma venna verist nägu nägi.

„Ei tohi jalga kodust välja viia, siis on jumal teab missugune õnnetus kaelas," rääkis Viiu pisarsilmil. „Need poisid on ka ... ja ma just kinnitan enne, kui väravast välja lähen: vaadake, et te last kanade ette ei jäta! ... Et ta sõge loom ka ise ei märganud ära joosta ..."

„Ah, tema nüüd too-vanka, kuhu tema ka jookseb? Läheb ju kana poegi vaatama, kükitab maha, vana on aga kui hagijas kallal, suled kaelal püsti," rääkis Tiina.

„Kus sina siis, vanamees, olid?" pöördus Viiu mehe poole: „Sa lubasid ju kodus olla, ei kedagi; nii on see meeste asi ikka."

„Säh, meeste asja ... Ma olin ju kodus, viskasin murule natuke pikali, jäid kõik teised minu ümber siia mängima, kana polnd kuskil näha. Silmad läksid natuke kinni ... ühekorraga tõuseb kisa, poiss karjub kui võllas. Mina kargan maast üles, pea palavaga segane, silmad poolkinni, ei saa esiti aru, kus pool kisa on, hüüan poisse, näen, kana lapse kallal, see pikali maas, aga kas kurivaim kallalt ära läheb, muudkui koksib edasi ... Natukese aja pärast tulevad poisid kuusikust välja ..."

„Sa oled ise samasugune kui poisidki. Mis häda sul magama oli jääda?! Oö otsa lõõskasid, aga või sinu himu iialgi täis saab; kus sa aga natuke seisatama jääd, seal on norin taga!"

„Mis, kurat, siis niisugust kana-nirakat pidada! Ma peksan ta kõige poegadega maha, loobin kõik üle aia

kuusikusse, küll ta siis teab, et teinekord enam, nirrak, lapse kallale ei lähe . . ."

Vanamees tõusis maast, võttis malaka ja läks kanu maha vihtuma.

„Anna, anna, saadanatele, niisugused nirrakad! Viruta, tõmma vanale, kas siis veel lapse kallale läheb!" karjus Kaasi vanamees.

„Mis sa neist nüüd tahad, tola-vasikas, mis see mahanottimine veel aitab, ega see lapsele silma pähe pane! Vaata, kas ta kuulab nüüd, võta viimaks malakas, anna sulle endale mööda koibi! Nüüd on sul jalad all, kus nad sul esteks olid? . . ."

Viiu läks sõimates vanamehe poole, kes kanu paksude kuuskede all taga ajas.

„Näe, eks ta, vaenlane, olegi juba ühe poja maha löönud," hüüdis Viiu, surnud kanapoega nähes: „Juba suur vänts, Haapsalus maksavad teised kallist raha."

„Anna kiviga, võta hea suur!" hüüdis vana Kaas õuest, istukile tõustes.

„Sulle omale kiviga lõugade vahele! Ka üks heake veel! Ega need sinu kanad ole, kopsi endal neid niipalju kui tahad, siin võid oma nina vöö vahele pista!" hüüdis Viiu talle vastu.

„Sina pea oma lõuad jah kinni, mis sinul asja on," ütles ka Tiina oma mehele.

„Ega ma sinuga pole rääkind, sa võid oma hambad küll minust rahul pidada," vastas see eidele.

Kõik läksid surnud kanapoega vaatama, ainult vana Kaas ei viitsinud üles tõusta.

„Näidake mulle ka!" hüüdis ta teiste poole, nagu poleks ta enne iialgi surnud kanapoega näinud; ometi oli ta ise nii mitugi neist viljast välja ajades maha nottinud.

„Nirrakad, jälle jätate lapse üksipäini," karjus Viiu, kui Juljus, kelle ta ise murule oli jätnud, nutma hakkas. „Sina, Juuli, ka niisamuti, ise suur nagu hobune, siiski pole arukihugi peas, jookseb lapse juurest ära. Noh, mis te näete siin? Surnud kanapoeg, nagu enne poleks

seda näind. Lapsel on teine silm veel peas, see tarvis ka veel lasta välja konkida, siis on ta õige korras, tubli asjamees . . ."

Juuli läks võttis lapse sülle. Sel silmapilgul kostis aga kambrist teine kisa.

„Nir . . . rakad!" vandus Viiu, kuna vesised silmad vihatules välkusid. „Ega sa neist rahu saa, ei ööl ega päeval, üks kisa ühtepuhku, na et löö nad maha just kohe. Mis nirrakatest peaks nii palju ilma loodama . . . Sina ka siin," pöördus ta vanamehe poole, kellel alles kivi käes oli.

„Niisuguste sugu maa pealt tarvis ära kaotada," siunas Laia vanamees murule Kaasi juurde astudes. „Tema, saadana silmamuna, lapse kallale — kes sind söödab ja su eest hoolitseb! Küllap tuleb paras aeg, ma tahan katsuda, kas jääb sirukile või mitte."

Tuli vana Taidi-Laidi.

„Ma kuulsin juba ammugi kisa, olin metsavilus pikali, tulin viimaks vaatama, mis teil siin on."

„Vaata, mis on — poiss ühe silmaga, va kana-nirak," vastas Laia vanamees.

„Vaata õelat, näe ligundit! Kõik pead sa ilmas ka ära nägema. Vana isahani lohmib küll lapse läbi, siniseks peksab kohe, ja ega tema hull karda sind ennastki. Või kana? Noh, tal ju pojad, igaühel oma kallis."

Jüri tuli õueväravast sisse.

„Mis sel poisi silmal on? Nägu ka puru?" küsis ta, venna verist silma nähes.

Talle räägiti lugu ära. Ka Viiu tuli väikese lapsega õue.

„Nõutage aga neid veel juurde, see on alles liig vähe, kanu on ka rohkem tarvis, üks ei jõua nii hästi . . ." rääkis Jüri, kui ta kõik oli ära kuulanud. „See on ime, et teil mõni sigade roaks pole saanud, elajad mõnda pole ära tallanud. Tulistel sütel pole ka ükski kõrbenud ega keeva vette uppunud, seda on tarvis kõik läbi katsuda. Vaat, siis on üks käteta, teine jaluta, kolmas pime — täis valla kerjuste pataljon! . . ."

„Kus mul ninatark!" vastas vana Lai. „Ei sa märka oma lõugu pidada — oma vanemate kallal haukumas! Vaata, et sa ise linnas sigade ette ei lähe. Küllap lähed otseti kuhugi õllevaati . . ."

„Jah, niikaua sündisid vanemad küll, kui nina alles tatine peas, püksata kelkasid, aga nüüd, kus ise jaksad püksid jalga tõmmata, nüüd tarvis sõimama ja mõnama hakata. Hoidku neid noori kah!" rääkis vana Kaas.

„Las sa võtad ise ükskord naise, eks saa näha, kuhu sa omal siis paned, mis siidi ja sameti sees sa nad hoiad. Paned klaaspurki vist. Pole su elupäevad veel mööda, võid veel sada imet ära näha. Pole sead ja lapsed veel ilmast kadund," rääkis Tiina.

Jüri jäi vagaseks. Kolme vastu ei julgenud ta midagi öelda. Peaasi oli aga isa. Ehk ta küll esimese hooga temagi ees kõik välja purskas, mis meelde tuli, jäi ta siiski kohe vait, kui see talle vastu ütles.

„Vaata rumalat, tema läheb lapse kallale," algas Taidi-Laidi. „No mis sa sest lapsest tahad, mis ta sulle kurja on teind? Lapse kallale jooksed siis, tohoo peletis! Ma magan vahel päevad otsa kuusepõõsa all — kui sul himu nokkida on, noki siis minu silmad välja, nad on mul juba muidugi kustund, ei seleta enam midagi — peksnud mul või mõlemad välja; kauaks minu elu on, kellel mind tarvis — aga lapsel siis . . . ta on ju alles noor. Näh, olid terased silmad teisel peas, ma ütlesin alati, et kasvab tuline poiss teisest, andke aga aega . . . aga nüüd tema hull peksab silmad peast välja. Ja ikka kohe silmad. No kes talle seda ütles, et silm seal oli? Küll tal selleks mõistus on! . . ."

„Kus need suured poisid siis olid?" küsis Jüri.

„Nemad nüüd märkavad midagi, eks nad olnud metsas, kus mujal . . ." vastas Viiu.

„Ei märka . . ." hüüdis Laia vanamees: „vemmalt neile, küll siis meel pähe tuleb . . ."

„Jah, plikadega mööda põõsa-aluseid oskavad küll ümber joosta ja piherdada, aga lapse järele ei oska vaa-

data. Meil samasugune teine — kelkab aga teistega ringi . . ." rääkis Tiina.

„Muidugi, poisid pole karistust näind, teevad, mis tahavad, ükski ei ütle sõna," nimetas Jüri.

„Miks ei öelda . . . Ma prassisin teistega alles eilegi, aga või siis kuulavad," rääkis Viiu. „Võmmi ka teisi vahel, ei tea mis see aitab, muudkui naeravad. Kusti oli eile, tahtsin teisele anda, kus seda nüüd, jookseb üle aia metsa, kuula aga, mis sealt tuleb . . . , vaata, et kividega loopima ei hakka."

„Vaata nirrakat, või tema jookseb metsa . . ." rääkis Laia vanamees. „Kus ta nüüd on oma koibadega, aga ma tahan talle näidata. Või tema saadana pärast pidi teine ühe silmaga jääma. Kustas! tule siia! Silmapilk lase püksid maha, või metsa jooksma . . ."

Ta läks poisi poole. See pistis plehku. Vanamees järele. Aia peal pidi isa poja peaaegu kätte saama . . . ei saanud aga siiski.

„Nir . . . rak, kas sa kuuled," karjus ta ise. „Haugu veel teinekord emale vastu ja irvita. Küll ma sind ehitan, mis!" Poiss hakkas karjuma ja putkas metsa.

„Las sa tuled ükskord metsast välja, kui kõht tühjaks läheb, küll sa siis saad mu käest, vinnutan kimbu pajusid ära. Ää sa mõtle, et ma sulle kingin. Annan sulle, na et sa niisamuti kui kanapoeg risakil maas oled. Kas hakkab su süda siis painduma, kas kukuvad lõuad kinni?"

„No mis sa hirmutad sest lapsest, teine ei julge viimaks enam metsast välja tullagi, ei tea kuhu läheb," rääkis Viiu.

„Katsu nüüd asja, las läheb, saab näha, kuhu ta siis õige läheb. Mingu, kui on himu, üks leivaraiskaja vähem, kas veel vähe teisi, hea, kui mõnest lahti saad . . ."

„Ää haugu, ole parem vait," ütles Viiu.

„Eks mina haugu alati, sina üksipäinis räägid. Ega tohi last karistada ka, siis on kohe kisa lahti, oled nagu ei tea mis kuriteo ära teind. Ää siis teinekord hädalda, et poiss ei kuula, et metsa jookseb."

„No ega ta sul peksmisega targaks saa," ütles Tiina.

„Sina pea oma kihvad rahu, vahi oma nirakate järele," vastas talle Laia vanamees.

„Mis loomad sul nad siis on, kui mul nirakad on. Sa ise oled hea nirakas. Nälgind olete te kõik, nagu kirikurotid, kevadel pole enam koera jahugi kotisopis. Teist sõimamas, nir . . . rak!" Tiina tõusis püsti: „Küll te kängute kõik siia nälga nagu putukad külmetand puukoore vahel. Mina lähen sügisel siit minema, elan kui paradiisis. Poleks ma teid ühtepuhku siin aidand, jumal teab, kas teid olekski enam elus . . ."

„Oh kus mul õige aitaja . . . Kõtt! Käi mu õuelt haukumast," ütles Lai.

„Aga sina tee, et kanad mu uksepaku alt läind on, või muidu näitan, mis asi on," vastas Tiina ja läks minema.

„Poisid, minge ajage kanad ära," käskis Laia vanamees; aga poisse polnud kuskil.

„Ah, las nad olla, mis nad seal kurja teevad, katsu asja nüüd: tema karjumist või kedagi," rääkis Kaasi vanamees.

„Vanamees, tule sealt ära!" hüüdis Tiina.

„Kusti! Kusti ae! Tule, mine aja kanad ära, siis ei tee ma sulle midagi."

Kusti oli lipsti üle aia õues.

„Mis selle silmaga teha? Ega ta sedasi ikka või jääda, peab tohtri juurde minema," rääkis Jüri Juljust vaadates.

„Oh, tohtri juurde siis!?" hüüdis Viiu hirmunult. „Ei seda küll või. On need tohtrid mõned inimesed! Näe, Kukemäe Rein käis oma Kustiga: ütles, et oleks tema seda teadnud, et nad lapsele nii hirmust valu teevad, ei tema poleks läind. Ehk kus siis selle raha ots! Säh, käis seal, maksis mõni poolteist rubla, ja ei tea mis sealt ära sai! Või nemadki jumalad on, et uue silma pähe panevad."

„Ei see küll lähe, juhtub, et hakkab mädanema, vaat siis," rääkis Jüri: „siis võib kas elu võtta. Ega see silm mõni naljaasi ole."

„Ääh, tühi elu nüüd võtab," püüdis vana Kaas naeratada, kes oli ikka alles küljeli.

„Mõisapreili annab ka rohtusid ja tunneb haigusi, eks või tema juurde minna. Ammu's see oli, kui Männiku eidel kange seestvalu oli: läks sinna, ei tea, mis ta talle andis, aga näe, valu oli kohe mööda, nagu peoga ära," seletas Viiu.

„Ega saksad rumalad ole, need teavad kõik," kiitis Taidi-Laidi. „Parem muidugi saksa juurde minna, tema ei võta midagi, annab ja teeb kõik niisama... Miks nemad ei tea... nemad teavad küll... Seesama tühi silm, ei tea mis neil selle juures nüüd on — annab rohtu ja ongi terve."

Nad rääkisid, seletasid ja sõimasid. Viimaks mindi poisiga mõisapreili palvele. Armuline preili andis esiti nõu tohtri juurde minna. Kui aga Viiu kangesti palus, et preili ise rohtu peale paneks, siis täitis ta viimaks eide palvet. Rõõmsa südamega tuli Viiu mõisast koju, nagu oleks asjad kõige paremas korras. Ka ei võtnud preili selle eest midagi, käskis veel näitama tulla ja ütles ainult, et mõisa on kolm päeva teha, rohud olevat väga kallid.

*

Laia ja Kaasi õuel on kõik vana viisi: kõrvetav päike helesinises taevas, mängivad lapsed, kes nii rõõmsasti kilkavad, kana oma poegadega, keda Juljus nüüd ühe silmaga näeb, sest teine on tal ikka alles kinni seotud, ja vana Taidi-Laidi, kelle Viiu koju laste juurde jättis, kui ta ise rukist lõikama läks. Lapsed nutavad ja naeravad läbisegi, sest suurem teeb väiksemale ikka nii palju halba, et see virisema peab, kuna tugevam ise siis naerab ja osatab. Taidi-Laidi peab nõrgemaid tugevamate ülekohtu vastu kaitsema. Ikka on tal pea rinnale vajunud, olgu ta murul istumas, puid saagimas või lõhkumas, söögilaua ääres, mida tal ei olegi, või kirikuteel. Praegu on ta mütsi peast ära võtnud ja vaatleb seda, kuna kerge tuuleõhk tema hallide juustega mängib. Näib, nagu ei mängikski tuul nendega, vaid nemad ise tantsivad lustlikult päikese paistel, mida nad nii imeharva näevad, sest

Taidi-Laidi ei lahku oma vanast sügavast mütsilotist, mis tal kõrvuni ulatub, öösel heinahunnikuski, kartes, et juuksed samblaid ja puru täis lähevad. Vanamehe silmad on auku vajunud, suu ei jaksa kinni seista, kaelasooned tulevad nööritükkidena nähtavale, kui pead ühele või teisele poole pööratakse. Vana kuuenadi alt paistab võidunud särk, mille rinnad paelaga on kinni seotud. Takusest triibulisest riidest pükstel on nööpide asemel puupöör ees. Jalad on paljad, mustad ja katkised; pahema jala põhja all on mädavull, mis vanamehe sunnib kanna peal käima ja lonkama. Kui Taidi-Laidi oma mütsi on küllalt vahtinud, paneb ta selle jällegi pähe ning hakkab mädavulli hellalt sügama, mis siis nii magusasti kiheleb. Lapsed karjuvad aga omasoodu edasi, üksteist kiusates ja parastades.

„Kuule, poiss, mis sa jälle seal teed!" hüüab Taidi-Laidi Kustile, kes Kaasi poissi jalust kinni hoiab ja teda nõnda muru mööda ümber veab, kuna teine kui võllas karjub: „Kas sa lased olla, mis sa tahad temast, ega ta su peale ei tule."

Kusti aga ei kuula, naerab ja tõmbab teise viimaks tagaspidi kukerpalli. Nüüd veab ta teda kõhu peal edasi. Särk tuleb piinataval kaenlaauku kokku, ja nii sõidab ta paljal kõhul, mida orgid kriimustavad. Teised lapsed vaatavad pealt ja naeravad, ainult vaevatava õde hakkab venna pärast nutma.

„Oh sa saadana hing, näe, mis ta teisega teeb," hüüab Taidi-Laidi maast üles tõustes, keppi võttes ja poiste poole tõtates. Ta tahab Kustit lüüa, kuid see laseb enne teise jalast lahti ja jookseb ära. Lapsed hakkavad veel rohkem naerma.

„Kas sa näe timukat, vask-ussi, ää tapab teise, kõht kõik kriimal! Tule sa veel siia, küll ma näitan sulle!" siunab Taidi-Laidi. Kusti naerab ja jääb eemale seisma.

„Kas said suutäie? Oli magus kah?" pilkab ta vanameest: „Lööpadi, lööpadi, küüts, küüts, küll sul nüüd jalad all on, mind taga ajamas, aga muidu, kui siis oietab ja aietab, ei saa paigastki ära. Kust sa nüüd need

head koivad võtsid, nagu vasikas, kui eit teise tallist lahti laseb."

„Haugu sa ise seal veel, küll sa mul pihku juhtud, ei ma sind niipea unusta."

„Sa, vanamees, ole õige vait, ää pobise, küll sa saad ise minu käest. Tee parem oma püksid terveks, et sealt midagi paistma ei hakka, ää minu kallal õrise, nirak."

Vanamees tõstis keppi, nagu tahaks ta uuesti karistama minna, jäi aga siis mõtlema ja istus viimaks murule. Ta hakkas jalga vaatama, kus ta mädavulli jooksmisega oli katki teinud.

„Vaata sindrit, tema pärast lõhu oma jalg ära, nüüd hakkavad orgid torkima, ei või enam sugugi käia, muudkui seo aga kinni. Aga ei tea, kus hull neid nartse ühtepuhku tõmmata; kuue voodrit pole enam ollagi, ainult piha peal veel lapike," rääkis vanamees.

„Paras, paras, kes käsib teist taga ajada, ega ma sind puutund," rääkis Kusti, kes juba õige ligi oli tulnud.

„Jah, lase sind teine ära tappa, ega teil siis ühelgi aru peas ole."

„Eks see tapa küll! Ma olen ennegi teda vedanud, eks ta võiks ära surra," rääkis Kusti, kes vanamehe juurde maha kükitas ja tema jalga vaatama hakkas. Ka teised lapsed kogunesid Taidi-Laidi ümber.

„Kus sa ta katki tegid?" küsis Kusti.

„Äh, metsas, käi palja jalu, või neid orke ja kände siis vähe on," vastas vanamees.

„Eks sa pane jalad kinni, mis sa palja jalu käid."

„Näeh, ma panen ju ikka ka, aga nüüd, juba paar nädalat tagasi, kaotasin nartsud-pastlad ära. Ega nad sündindki enam jalga panna, olid muidu asjaks kaenla all kanda. Panin teised puntras kännu otsa, aga ei leia enam üles. Käisin täna hommikugi vaatamas, aga mis ei, see ei — pole kuskil, ei juhtu peale. Või ehk on loomad koguni ära söönd."

„Me va Päits tahab küll kangesti nahka," ütles Kusti.

„Meie Kriimik ka, tema ehk pistiski nad parikasse," rääkis Kaasi Juhku vesiste silmadega.

„Millas tema neid sõi, see on ikka meie Päitsu töö, sõi teine taadi karvanahka pastladki ära, tuliuued olid, mis neid vanu siis veel rääkida, neist ei saanud tal hakatagi; Aadul pistis leivakoti pintslisse," seletas Kusti.

„Meie Kriimikul oli eile nahatükk suus, eks see olnudki vist sinu teine pastal," rääkis Kaasi Juhku, kes tingimata tahtis näidata, et nende Kriimik Taidi-Laidi pastlad ära on söönud.

Aga ka Kusti ei andnud järele, tema püüdis seda au endi Päitsule võita.

„See siis nüüd tema pastal, tal kadusid nad kahe nädala eest juba," rääkis ta.

„Noh, siis oli see tema pastal, mis ühekorra ammugi, kui loomad välja lasti, tal suus oli, näris teine aga, ei söönd, suu jooksis ila, ma nägin seda küll, ilma paelteta oli."

„Kas sul olid pastlad ilma paelteta?" küsis Kusti vanamehe käest.

„Ei olnud, mul olid ikka paelad taga, olid ju teised nartsudega ühes puntras kõik, panin kännu otsa."

„Nojah, temal olid ju paeltega; näed, teie Kriimik pole ikka neid söönd," seletas Kusti kindlalt ja rõõmsalt, et ometi võit kord nende Päitsu poole hakkab kalduma.

„Aga ta ehk sõi paelad enne takka ära," rääkis Juhku, kes muidugi sellega ei võinud leppida, et Kriimik pastlaid pole söönud.

„Jäeh, paelad enne ära!" osatas Kusti. „Ega ta inime ole, et ta enne oskab paelad takka ära süüa. Me Päitsul oli hiljuti üks suus, paelad aga ripendasid. Aadu jooksis järele, võttis paeltest kinni ja tahtis teisel suust ära tõmmata, paelad tulid katki, aga tema lahti ei lase, muudkui lätsib ja näsib edasi. Aadul on need paelad alles, eks sa tunned oma pastlapaelu küll, siis saame kohe näha, kel õigus on."

„Mina seda küll ei usu, et teie Päits nad ära sõi," rääkis Juhku. „Ehk kui ta pastlad ära sõi, aga kus ta nartsud pani?"

„Sõi ka ära," vastas Kusti.

„Jäeh, siis nartsud ka; ei söönd ühtigi, sa valetad."

„No las tuleb Aadu õhtul koju, ma tahan neid paelu sulle näidata, kui sa ei usu," lubas Kusti.

„Ükstapuhas, näita," kiitis Juhku: „Aga kui paelu ei ole, siis on meie Kriimik nad ära söönd."

„Olgu peale, las aga Aadu tuleb koju."

Nii jäid nad teineteisega rahule. Kõike seda vaidlemist kuulasid teised lapsed hoolega ja tõsiste nägudega, nagu seisaks selles, kas Päits või Kriimik pastlad ära sõi, terve nende tulevik.

Sel ajal, kui lapsed Taidi-Laidi seltsis õues nutsid, naersid ja vaidlesid, olid vanad rukkiväljal. Igaühel oli teatud tükk lõigata ja sellepärast tõtati. Ei olnud vaatamist, kas kubjas on ligidal või kaugel, peaasi, kusmaal vakamaa äär on. Päike põletab armuheitmata. Kerge tuul kohiseb metsas, aga väljale inimeste ligi ta ei pääse; ta nagu ei viitsiks metsast lahkuda, jääb sinna peatuma, puhkama. Mesilased sumisevad lõikajate nina ees, nagu tahaksid ka nemad oma töö lõpetada. Tuleval suvel on siin lokkav punase peaga ristikhein, siis tulevad mesilased uuesti. Aga need on võib-olla uued mesilased. Jah, uued mesilased, uus suvi, uued lilled.

Sellest hoolimata, et rahvas tööga tõttab, käib kubjas siiski mööda välja. Ka valitseja on siin, mõlemad selleks, et töö headuse ja puhtuse järele vaadata. Mõisa poolt tuleb ka parun ise. Ta on alles noor, arvata kakskümmend kolm-neli aastat, valget verd, väikese kasvuga, aga rahva sõnade järgi „üks kange mees".

Kubjas võtab juba siis mütsi peast, kui parunihärra alles eemal kaugel on, ega pane seda tervel ajal pähe, kui armuline härra väljal uitab. Ka rukkilõikajate seas on mehi, kes paruni lähikonnas palja päi seisavad — palavuse pärast, nagu hallid taadid ise toonitavad. Aga päike kõrvetab nende paljaid lagipäid veel hullemini. Selle eest aga räägib armuline parunihärra ühe või teise paljaspeaga paar sõna, kuna ta teistest vait olles möödub. Ka on ju noored inimesed nii rumalad, nad ei oskagi saksaga rääkida.

Hoopis teist moodi kui rukkilõikajatel läheb töö kesakündjate käes: mõis on töödega nõnda maha jäänud, et ta alles rukkilõikuse ajal kesa künnab. Palavaga on hea künda, parmud on härgadel hästi kallal ja sellepärast käivad need kärmemini. Ka mitmed kohapidajad, vanad kombelised ja eeskujulikud taadid, teevad mõisale järele. „Mõis künnab hilja ja saab leiba, eks meie siis ei saa, või saks rumal on, näe, tal iga aasta parem rukis kui meil," räägivad nad.

Rukkilõikajad vaatavad, kui kaugel vakamaa äär on, kündjad — kui kaugel on kubjas; rukkilõikajad ootavad vakamaa lõppu, kündjad söömavahe lõppu. Ka neil on jaotöö, kuid see on ammu teatud, sada korda küntud. Moonamees teab selgesti, missuguse venimisega ta oma jao õhtuks välja saab. Ja enne õhtut seda ära lõpetada, tähendab, mõisavalitsusele kaevata, et tööd vähe on. Aga see oleks meeste arvates kõige suurem lollus. Pikkamisi venivad härjad, kuna kündja hoolega sahka hoiab, et see parajasti vao alt lahti murraks, ja hüüab ise: „Punu! Mustu! Näeh, mis sa nüüd vahid; kas sa jätad oma kõõpimist! Vaole, nirrak, kus sa käid!" Needsamad hüüded kostavad igalt poolt.

„Ei see lõuna jõua ka tulla," rääkis Kaas, kui ta ringiga Laiast mööda läks: „Ää tüütab juba, härjad ka väsind. Tarvis kupja käest õige küsida, mis kell on."

„Jah, saaks natukeseks ajakski vilusse. Aga kuule, kell hüüabki, lähme! Tprrr . . . ! Natuke oleks nagu vara. Ega ometi mets põle, siis on kurat väljas, mine seda kustutama, ei anta söögitundigi. Künname edasi!"

Nad andsid härgadele piitsa.

„Härjad lahti ja mõisa, mets põleb!" hüüdis kolmas kündja Laiale.

„Las kõrbeda, mis häda minul sellest," vastas Lai.

„Kubjas käskis kohe, silmapilk . . . Tprrr . . ."

„Ega siis aita, peab minema," vastas Lai. „Tänane söögitund on mokas. Võiks see mets kõik maha põleda."

Ta hakkas pikkamisi härgi ikkest vabastama ja siunas ühtesoodu. Korraga olid kõik asjad halvasti. Ka härjad

ei seisnud nii, nagu tema tahtis. Kui ta iket neil sarvist ära võttis, näisid nad tigedad olevat, kurjasti tema peale vahtivat. Ta andis teisele rusikaga vastu nina.

„Nir . . . rak, kas sa kuulad, või minu peale põrnitsema, küll ma näitan sulle!" sõnas ta ise. Härg raputas pead.

„Kas sa seisad vagane, kel su sarvi tarvis näha," rääkis ta ja andis härjale jällegi mööda pead. Nii sõimas ja tonkis ta härga, kuni ta viimaks isegi uskuma hakkas, et härg on tõesti süüdlane.

Pikkamisi ajasid kündjad härjad koplisse ja hakkasid mõisa minema. Kupja kiirustavad sundimised olid asjatud. Igaühel oli isiklikke toimetusi nii palju, et mõisa minemisega kuidagi hakkama ei saadud.

Lai ja Kaas läksid kodunt läbi. Siin leidsid nad naised eest, kes rukkiväljalt koju lõunale olid tulnud, aga ka nendele oli käsk järele toodud.

„Lähme kärmesti, katsume, et mõisa saame," kiirustas Laia eit oma vanameest, kui see veel kohmitses.

„Noh, mis tuli sul siis õige taga on? Katsu mul asja nüüd, va mõisa metsapuru, nagu oleks teisest puudus. Las tõmbab teist natuke vähemaks, hakkab ehk siis meilegi valgust paistma; nüüd ela nagu kotis, ei sa näe päikese tõusu ega loojaminekut, vaata ainult, kuidas mõis hommikul särab ja õhtul punab," vastas vanamees.

„Eks selle-eest ole tormi ja tuisuga hea vagune ja soe, nagu suure jumala selja taga."

„Aga kes sind kodus laseb istuda, ega see mõis sulle armuleiba anna."

Nõnda arutades läksid nad mõisa poole. Natuke maad nende järel tulid Kaas ja tema eit. Nende rääkimine muutus sõnelemiseks ja riiuga jõudsid nad mõisa. Vanamehel oli peaasi söögitund, mille ta metsapõlemise läbi kaotama pidi; Tiina hädaldas oma poolelijäänud vakamaa pärast. Mõlemad arvasid oma kahju raskemaks, ja sealt riid tõusiski.

Tuli polnud metsas laiali läinud, ja mis peaasi, ta polnud suures metsas, nii et õhtuks temast võitu saadi. Kustutamise juures kõrvetas nii mõnigi oma juuksed ja habe-

mekarvad. Ka auklikuks põlenud kuubesid, särke ja pükse oli näha, mis sakstele nalja tegi. Mõned olid õnnetul kombel kuuest või vestist sootuks ilma jäänud. Sellepärast oli kojutulekul naiste hädaldamist ja meeste vandumist; saksad aga rõõmustasid, et kõik nii õnnelikult oli lõppenud.

Kaas oli oma vesti seljatagusele ja särgile mitu auku sisse põletanud. Tiina hakkas teda sellepärast haugutama ja sõimama. Kaas omalt poolt luges Tiinale ette, kui palju ta ise asju katki on teinud, millega võrreldes särk ja vesti seljatagune midagi ei ole. Siit tõusis uus riid ja veel niisugune, et nad ühes lauas söömagi ei hakanud. Tiina sõi alles siis, kui vanamees juba asemel norises.

*

Tiinal oli täna palju toimetamist. Palja jalu plartsib ta õues mudas ja poris. Ta peseb, küürib, puhastab, korjab kõik asjad kokku, et midagi kaduma ei läheks. Või on neid asju siis vähe! Igal pool torkavad nad silma, vaata tuppa nurka või õue aia äärde. Seal on kapad, kausid, lusikad, kulp, taldrikud, ämbrid, kaelkoogud, pajad, nende poolpõlenud kaaned, kangasteljed, käärpuud, vokk värtnatega, matt, külimit, sõel, rehad, vikatid, lähkrid, karbid, Uus Testament, mida keegi vist tervel aastal pole liigutanud, ja palju muud. Ka roguskinuustikuid ja paar head liivakivi tahab Tiina siit kaasa viia, sest mõni teab, kas neid uues kohas saada on.

„Mõni paraku aeg teab, kuidas meil seal uuel kohal on; vanamees kiidab ikka küll, aga või siis tema juttu uskuda võib. Kaugel ka, et läheks teist vaatama, ei saa muud, kui mine puruvõõrasse kohta, nagu hundipesasse," räägib Tiina Viiule.

„Oh, mis teil nüüd viga, kaks last, need juba ka suured, ega neil hoidjat tarvis ole, võivad omasoodu kelgata, saate ise mõlemad tööl käia . . ."

„See on küll, aga mõni teab seda kohta. Ehk teda ka oma kohaga, ma keelasin küll, aga või tema siis kuulab. Võttis mõne niisukese, et sure nälga ää teise juurde, aga

mis tal viga oleks kuskil mõisa teomeheks hakata. Ehk võtnud siukene koht jällegi, nagu see siin on, mis mureta elu oleks olnd: tee oma päevad ära ja pole midagi. Kui tulebki leivast puudus, eks mõisast ikka saa, kui mitte muidu, siis ometi tuleva aasta peale ette."

„Eks ta ole küll. Ma olen ka ütelnd nende lastegagi, et kui muidu ei saa, lähen mõisa, eks ta ikka siis meile natuke anna, ega ta neid lase nälga surra. Ehk kellele nad kasvavad, talle endale. Näe, ma ütlesin Jürilegi seekord, et võta müts parunihärra ees maha, ega see mõni kuritegu ole, aga ei, see kangus ikka sees. Noh, nüüd läks teine jällegi linna, aga jumal teab, mis sealgi kaela tõstetakse."

„Äh, või pole neid linnalasi enne nähtud. Vanast peast tulevad teised oma valda, muudkui toida, anna magasiaidast vilja!"

„Jah, eks ta ole, kuidas kellelegi juhtub. Näe, va Taidi-Laidigi, eks ta ole kroonut teeninud ja mõisa orjanud, aga nüüd pole arendajat kuskil, vaatab aga, kes suutäie annaks."

„Ah, need mehenirakad, ega nendest siis iseaitajat saa. Ma olen omagi vanamehele öelnud, kui ta vahel minuga poriseb — aga millal ta suga ei porise? —, et sa oleks ammugi muda ja sõnniku sisse ära uppunud, kui mind sul poleks. Aga küll käskimas on, ühtepuhku, nagu ma ise midagi ei märkaks, tema ikka üksi. Küllap me siin ikka oleme eland, teiste inimeste silma all, aga mõni teab, mis siis saab, kui me kahekesi jääme. Ei siis küll valget päeva näe. Ta on mind mitu korda ähvardanud öösel ära tappa; ütleb aga, et vaat, kui annan sulle kirvega, küll siis tead. Ma olen talle öelnud, et eks sa anna, kui tahad, aga sinu lõugamist ma ikka kuulama ei hakka. Mistarvis mul omal nad pähe on loodud, kui ma neid pruukida ei oska."

„Te nüüd ikka elate paremini kui esiotsa. Enne tuli ta kohe kallale, aga nüüd lõugab muidu."

„Kas ta nüüd ei tuleks, aga ei julge, kardab. Andsin talle ühekorra kaelkookudega, va koogu ots läks pähe;

kaua aega seisis seal kohal sinine muhk, ajas nahagi pealt. Ma pesin laupäeva õhtul teise pead, puutusin, hakkas aietama; ma küsin, et mis sul viga on. Tema ütleb, et eks näe, missugune muhk mul peas on, mis sa kaelkookudega lõid, ja muud ei öelnud midagi. Mul sai hale meel, pisarad tulid silma, et ma oma meest sedasi peksan, aga mis sa teed rojuga. Ta on ju niisugune kurivaim, et ega sa ühtegi asja tema tahtmise järele ei saa, ei aita muud, kui hakka vastu, kuula siis tema mõrinat ühtepuhku."

„Ei minu vanamees ütle mulle midagi, või kui ütlebki, ma kuulan sõna lausumata ära, ja sellega on kõik lõpetud. Eks tal ole vahest õigus öelda, mis sellest siis na imeks panna."

„Ei tea, mis õigus temal paremat on kui minulgi, ühetasa teeme tööd ja näeme vaeva, mis temal siis veel asja uriseda on."

Meeste õiguse juures läksid eided natuke sõnelema, siiski mitte veel riidu. Kuid väike must täpp jäi ometi kummagi südamesse. Õhtul päikese loojamineku ajal tuli teine väike asi, mis musta täpikest suurendada aitas — ja nii läks vana riid ise lahti. Kaasi lehm juhtus Laia ukse alla ja hakkas seal soolaseveelist toobrit lakkuma. Viiu ajas ta minema, ütles talle paar sõimusõna ja lõi teda peenikese vitsaga. Tiina nägi seda. Ka sõimusõnad oli ta ära kuulnud, mis Viiu tema lehmale oli julgenud öelda.

„No mis sa peksad ja sõimad sest lehmast, kas sul omal nad paremad on, just kui kitsed teised," hakkas Tiina.

„Ega ma tohi lehma oma ukse alt ka ära ajada, juba lõuad kohe pärani, pean laskma vist kõik ära õgida."

„Eks sa aja ära, kes sind, nirakat, keelab, aga mis sa tast peksad ja sõimad."

„Mis prelna see sinu lehmakobaski siis on, et teda sõimata ei või, ennäe mul asja! Lase sa teda veel siia minu riistade kallale, küll ma saadan ta teise lauluga minema. Või mis sõimad tast... Tohoo raiska, kelle kohta suud ei tohi pruukida."

Nüüd hakkas Tiina täiest südamest sõimama. Viiu andis paar head ässa vastu, aga varsti nägi ta, et tema mõned Tiina hulga vastu midagi ei piisa, sellepärast arvas ta paremaks oma teed minna.

„Mis teil siin jälle oli?" küsis Laia vanamees eidelt, kui ta koju tuli. „Tiina mõnab praegu alles."

„Äh, tema asja nüüd, või tema lõuad iialgi vait võivad seista; kui tal laste ja vanamehega võtmist pole, siis peab ta teist näkkima, just kui see keel kiheleks tal. Homme saame teistest lahti, saab näha, kes tema asemele tuleb, kas niisamasugune või veel hullem."

„Jah, ja seitse aastat oleme nõnda eland."

„Hullemat ei või ollagi, pole ilma loodudki."

„Ei tea, pea's see aeg ei lähe. Mõtlesime ja rääkisime, kui siia elama asusime, et saab näha, kuidas need elupäevad ka mööda saavad, aga näe, juba oleme vanad, varsti on surm, kümmekond aastaid tuigerdad veel, ja pole arugi saand, et oled eland või et olnud viletsusi. Ja ega me siis na halvasti polegi eland, päris näljas pole olndki, mõnel viieteistkümnel aastal pole enam aganaid leiva hulka segand. Kui vahest kuhugi välja lähed ja näed, kudas teised ilma inimesed elavad, siis on nagu raske, mõtled, et eks mina oleks võind ju ka nõnda elada. Aga ole kodus, ära mine kuhugi, siis nõnda hea kohe, et paremat ei tahagi. Siin nad on, üks tuleb, teine läheb, otsivad seda paremat; kus linna otsa nad keegi on saand! Meie oleme jälle kõik selle aja ühe koha peal ja mina siit küll kuhugi enne surma ei liigu, olgu siis kudas tahes, see pole enam minu asi."

„Jah, eks kui jumal elu ja tervit annab, eks me siis ikka ela," sõnas eit sügavasti õhates ja vaatas oma lastele, kellest üks ta süles ja mõned sooja müüri ääres mudasel põrandal istusid. Tal tulid vist õpetaja sõnad meelde, mis see surnuaiapühal oli öelnud. Viiu tundis, et neid tõesti oli õnnistatud: lapsi küll, lutikaid ja kirpe küll, viletsust ja vaeva küll ja leiva puudust ka küll.

„Peaks me ikka nii kaua elama, kui lapsed kõik jalgu järele hakkavad vedama, omale leiba teenima, siis võiks

rahuga surra," rääkis Viiu ja lisas natukese vaikimise järel: „Ei mina nurise, mis siin ilmas ikka loota on, muudkui tee ja ängelda, kuni hing kinni jääb, eks siis ole otsas. Eks sealpool hauda ole kõike küll."

„Kas mõni ette ära võib teada, mis meid sealgi ootab. On meiesuguseid vähe? Terve ilm teisi täis. Kus saia otsa sa neid jõuad panna."

Nõnda rääkisid eit ja taat. Lõpuks jäid nad enestega täitsa rahule, ja nimelt sellepärast, et nemad on juba vanad, ei jõua enam kuhugi minna, „las noored lennata".

Kui nad sööma hakkasid, magasid juba lapsed kõik. Ka kaks sooja müüri ääres istujat olid põrandal õnnelikus ja magusas rahus uinunud. Viiu hakkas neid üles ajama. Nad ei tahtnud tõusta, tihkusid vastu.

„Tõuske üles, tulge sööma, muidu vahib surm öösel peatsis," rääkis Viiu: „Ta viib teid kõiki kolli-auku."

Tihkumine jäi järele; veel paar hirmutussõna, ja juba ongi lapsed laua ääres ning hakkavad uniste peadega sööma.

„Ega nüüd enam surm peatsisse tule?" küsib mõni peale söögi emalt.

„Ei tule, nüüd sa sõid ju kõhu täis. Kas on kõht täis?"

„Kas siis muidu oleks tulnud?" küsib teine umbusklikult.

„Nojah, kohe tuleb, istub ja vahib, silmad põlevad peas, verised hambad suus!"

Lapsed kuulavad hirmunud nägudega.

„Mis sa hirmutad neist lastest, ei julge enam pimedas õue minna... Ää kuulake ühtigi, ema valetab, pole surma kuskil," räägib isa.

Lapsed jäävad kuulama, vahivad kordamööda isa ja ema otsa, et kumma juttu õige peaks uskuma.

Teisel pool seina on kõik vagusi, nagu surnuhaud. Tiina ja vana Kaas ei leia sõnu. Alles siis, kui nad juba sängis takuse teki all pikutavad, pöörab Tiina suu vanamehe poole ja räägib:

„Ase na kõva, õlgi vähe sees; ei tahtnud teisi enam palju panna, homme võta jälle muidugi kõik välja. Sängi

puhastasin täna ära, ei pidanud teist korra enam tuppa toomagi, aga mõtlesin, et mis see üks öö talle ikka teeb. Ja võib-olla hakkab öösel vihma sadama, teeb märjaks, muidugi lauad ja sambad koi-auke täis."

Viimaste sõnade kohta ei arva vanamees tarvilikuks midagi vastata; esimeste peale nimetab ta aga:

„Ah, las olla, viimane öö, mõtle asja nüüd, seisab ometi meeles, kui küljekondid hommikul hästi valutavad. Ja ega sest tänaöösisest magamisest midagi välja tulegi, pole und, ei tea, mis see on."

„Jah, kirpe pole ka jooksmas, puhtad õled . . . Mul na hirm selle minemise ette, ei tea, kudas me seal ka elame, saame ka oma aastase leiva või?"

„Noh, õige hull, ega sa merele lähe, lähed ju inimeste hulka."

„Ei tea, mis need inimesed aitavad, kui leiba pole. Ma oleks ikka tahtnud, et sa kuskil mõisas koha oleks nõutand, või sa sealgi, rendikoha peal, vähem tööd saad teha, rohkem ikka veel."

„Saagu või kümme korda rohkem, ega mul sihukest asja ikka ole kui mõisas. Siin tulgu pussnuge või raudnaelu maha, muudkui mine, keegi ei küsi, kudas. Omal võin ma sedasi teha, kudas tahan, kõik on mu oma asi, kui aga rendi makstud saan. Ja eks seda ikka katsu kuidagimoodi. Peaasi, pole kupja ja valitseja nääksumist tarvis kuulata. Teiste õrinast saab ka lahti . . ."

„Paljuke seda teiste õrinat nüüd on, seda maksab nüüd arvata, kes ilma selleta ikka läbi saab, olgu siin või seal. Me pole ju Viiuga iialgi riielnud ja teie Laia vanamehega niisamuti. Need mõned väikesed rääkimised, kes neid võib tähele panna."

„Eks ole parem, kui sedagi pole."

„Mine otsi see koht, kus sedagi ei ole, inglidki riidlevad vahest."

Teisel hommikul olid nad vara jalul. Kata ja Juhku ei tahtnud magada.

„Ema, kas me täna lähme siit ära? Me istume ikka hobuste peale, ega me jala selle mudaga lähe," rääkisid

nad Tiinale, kes hommikul veel tule üles tegi ja kartuleid keetis. Ja imelik, tal tuli seejuures meelde, et ta viimast korda siin tuld teeb. See tegi ta nagu kurvaks ja ta ohkas.

Valgevaruks olid nad söönud, mispeale vanamees hobuse kohe rakke pani. Suurem hulk asju oli enne ära viidud. Kõik, mis veel maha oli jäänud, pani Lai oma vankrile. Tema oli täna prii ja pühendas vaba päeva oma kauase naabri aitamiseks, muidugi aitäh eest. Kaasi oma vankrile istusid lapsed ja Tiina; vanamees ise pidi maas käima. Minna oli ligi kolmkümmend versta. Terve maja rahvas tuli välja õue. Ka väike Sassi oli Viiul süles. Vana Taidi-Laidi seisis nagu mõttes, pea rinnale vajunud, vanad saapatohlud paljalt jalas.

„Kas juba minek lahti?" küsis Viiu Tiina juurde astudes, nagu poleks neil eile õhtul midagi ees olnud. Ka see näis kõik unustanud olevat, kui ta vastas:

„Jah, keda siis enam. Näe, lühike päev, mis tast on, hulk maad minna ka, millal selle halva teega sinna saame... Jah, nüüd jääb kõik maha, hulk aega oli siin ilusti ja rahulisti mööda läinud, mõni teab, kudas uues kohas saab, kõik on seal tundmata, maa ja rahvas."

„Meil niisamuti, kes teab, missugune seie jälle tuleb. Tänini oli hea elada, olime juba kõik nagu omaksed. Ja hästi oleme läbi ka saanud..."

„Seda ma'gi oma vanamehele veel eile õhtul asemel ütlesin, ei tulnud und, et vahest on väikseid sõnavahetusi olnud, aga või me siis riielnud oleme, alati ilusti läbi saanud. Kas me oleme üht korda teineteist nokanud, ega seda ole."

Sel ajal, kui eided juttu ajasid, vaatasid Laia lapsed Kaasi omi, kellel uued hilbud ümber olid ja kes uhkelt vankris istusid. Oma arust olid nad imekõrgel ja vaatasid nagu toaharjalt endistele mänguseltsilistele alla. Ja teisiti ei võinudki see olla: mõtle ometi — uued riided seljas ja — siis veel ärasõitmine ning isa saab peremeheks, ei tohi enam keegi mõisamoonakaks hüüda

nagu enne. Lapsed ei räägi sõnagi, nad vahivad ainult üksteist.

Juba jäetakse jumalaga. Hakatust teevad eided. Hulk aega hoiavad nad teineteise kondiseid karedaid käsi ja räägivad viimased soojad sõnad oma südamelt.

„Jah, head tervit teile, jumal õnnistagu teid, eks meie ka ikka ela," rääkis Viiu, kuna silmis pisarad paisusid ja mööda kortsunud palgeid alla vajusid. „Ei tea, millas me jälle teineteist näeme, lähete ära kaugele, aga eks me sealilmas ikka kokku puutu, või me ilmasambaks jääme."

„Eks ta ole selle kauge maa taga . . . Tulete ehk vahest suurde kirikusse, piiblipühal või mõni teine kord, siis juhtume kokku. On see asi ka, oleme hulga aega üheskoos rahulikult ära elanud ja nüüd mine, ei tea, kas saad enam silmaga näha või ei."

Ka Tiina silmad läksid niiskeks.

Nüüd sirutas ta Juulile käe; lastele kätt ei antud, sest mis nemad nirakad jumalagajätmisest ka teavad. Juulile järgnes vana Taidi-Laidi.

„Noh, vana Taidi-Laidi, jumalaga siis ka."

Tiina ulatas talle käe. Vanamees astus vankri ligi ja võttis pakutava käe vastu, aga ta ei lausunud sõnagi.

„Ela nüüd hästi, ole ikka terve, ää haigeks jää."

Vanamees ei vasta ikkagi.

„Noh, mis sul nüüd viga on, oled vihane või?" rääkis Tiina naeratades: „või tahad ühes tulla?"

Nende sõnade juures tõstis vanamees silmad üles ja ta nägu kiskus nagu õnnelikule naeratusele, kui ta ütles:

„Oleks tulnd küll, kui te mind, vana rauka, võtate."

„Mis su viletsaga siis teha, roni taha vankri otsa sisse. Saame meie ise süüa, eks siis sina ka suutäit saa; oleme näljas, võid sina ka tühja kõhtu sinkuda."

„Ma toon asjad ära; see on kähku, mul on kõik kokku pandud. Kuuenadi panen selga."

Ta läks kärmesti Laia toa poole, sest seal oli praegu ta elukoht. Jalad tõusid kergelt, peagi oli rinnalt kõrgemale kerkinud.

„Eks sul ole paljaste loskadega külm," ütles Tiina, kui vanamees ennast taha vankri otsa kehitas.

„Ei ole ühtigi, ma panen jalad heinte sisse," vastas see.

„Nüüd lähevad kõik ära, meie jääme üksipäinis omasoodu," rääkis Viiu, ja pisarad hakkasid uuesti voolama. Õiguse pärast rõõmustas ta, et ka vana Taidi-Laidi läheb, aga siiski oli tal valus: äraminemisega andis vanamees selgesti märku, et ta Kaasidest rohkem lugu peab kui Laiadest, Viiu oli aga ikka endid paremaks pidanud.

„Noh, nüüd on kõik valmis, muudkui hakkame minema," rääkis Kaasi vanamees.

Kaks vankrit veeres teineteise järele õueväravast välja. Viiu vaatas neile järele, kuni nad metsa vahele kadusid. Siis ütles ta lastele:

„Juba läksid, ei enam näe. Lähme ää tuppa, näe, ninad teil kõigil peas sinised. Mul endalgi ihu väriseb, paljas sitsijakitükk seljas."

Ja nad läksid tuppa.

KÄBE-KAAREL JA TEMA NOOR NAINE.

Vaeselt ja vaikselt elasid Mäetaguse saunas kolm vana inimest: sauna peremees Mats, tema eit Leenu ja üksik vanamees Kaarel, viimane juba ligi kaks aastat lesena. Kuid peaaegu ülekohus on Kaarlit vanaks nimetada, sest ta tegumood ja kõik ta liigutused räägivad selle vastu, ehk küll nii mõnigi hõbekiud juba tema juustes piirleb. Kaarel on kraps ja kärmas, täieline Käbe-Kaarel, nagu teised teda nimetavad.

Juba teise aasta algul peale eide surma hakkas Kaarel kuklatagust sügades aru pidama, kuidas ja kust uut eluseltsilist leida. Iseäranis andsid selleks hoogu kadunu sõnad, mida see surmavoodil oli öelnud:

„Ega sa üksi läbi saa, eks sa võta teine, muidu jäävad su asjad varsti kõik ripakile. Pole sul kedagi, kes särki loputaks või riideid kohendaks."

Aga surija oli oma nõuandmist paarikordse kinnitusega saatnud:

„Ära sa aga väga noort võta, see on sulle ainult ristiks kaelas ja ei märka sinu eest muretseda."

Need viimased sõnad tegidki Kaarlile kõige rohkem peavalu. Kes on temale paras, kes liiga noor?

See oli pühapäeva hommikul, kui ta jällegi seda vana küsimust arutas. Ta ajas parajasti väikese katkise peegli ees habet. Habemenuga peatus poolel tõmbel: Kaarel mõtles. Siis püüdis ta ennast peeglis vaadelda, kui vana ta õige on. Aga see polnud sugugi kerge, sest peegli katkine koht näitas, nagu oleks Kaarli näos suur arm, lükkas nina viltu, teise silma kõõrdi vahtima, kuna aga seebine lõug kuhugi kaugele kurgu alla näis pugevat.

„Ääh," häälitses Kaarel kõri põhjast ja hakkas habet edasi ajama. Aga kui ta selle tööga toimes oli, püüdis ta ennast uuesti vaadelda, ilma et ta seegikord oma näost selget aru oleks saanud. Ainult üks oli kindel: nii väga vana ta polegi veel.

„Kolmekümneviieselt võtsin naise," hakkas Kaarel oma eluiga järele arvama, „kakskümmend üks aastat elasin temaga — nojah, kolm aastat enne siiatulekut ja kaheksateistkümmend sai meil siin olles täis; nüüd olen juba kaks aastat ilma temata. Eit suri jüripäeva laupäeval, nii teeb see kokku viiskümmend seitse, ei — kaheksa aastat. Õige! See on ju veel alla kuuekümne." Ja talle tuli meelde, kuidas perenaine alles hiljuti tema kärmust ja kergust oli kiitnud.

„Kaarel on ikka alles käbe ja kärmas, nagu mõni kahekümne-aastane," oli ta öelnud.

Veel selsamal hommikul pidi Kaarel samasugust kiitust kuulma. Sest kui ta seebitükki tuppa laudile läks viima ja pärast seda leelõukale lähenes, kus Leenu peerutule valgel kartuleid katsus ja vanas pajapõhjas särisevaid pekikilde puupilpaga pööras, ütles see Kaarlile vilkuva tule valgel pilku heites:

„Näe imet, kui nooreks see Kaarelgi läinud, niisugune peigmees, et las aga olla; tüdrukud kastavad kas või sõrmeotsaga ära."

Sõna „peigmees" polnud Leenu Kaarli kohta varemalt kordagi tarvitanud, aga et ta viimasel ajal arvas märkavat, nagu pakitseks Kaarlil midagi südamel, siis aitas ta omalt poolt kaasa.

„Tota mul nüüd peigmeest, kes vana rauka veel tähele paneb või tahab," vastas Kaarel meelitust tagasi tõrjudes.

„Naah, oleks sihukesi mehi alati saada, ei siis jääks keegi vanatüdrukuks," ütles eit.

„Nojah, noored on küll kanged suksutama, aga päitse pähe panijat pole ühestki," lisas Mats omalt poolt.

Täna lõppes jutt sellega. Aga kui palju rõõmu sünnitasid need poolnaljatades öeldud sõnad Kaarli südames!

Nüüd uskus ta juba kindlasti, et ta veel väga vana polegi ja et ikka tõesti veel naist võib võtta. Aga ka Leenul oli nüüd aru selge, et Kaarel tõesti naisevõtmisele mõtleb. Varsti kuulutas ta sellest igal pool, nii et eided parajal paigal nii või teisiti Kaarlile midagi kõditavat teadsid öelda. Niisuguses olekus ligines kevad looduses ja Kaarli südames. Kuigi ta viimases niisugune lilleline ja roosiline ei olnud nagu looduses, siiski sünnitas ta omataolist elu, vähemalt rahutust. See rahutus ei sundinud küll Kaarlit õhtul kauemaks õue jääma, et ööbiku laulu kuulata või magusas unistuses suikudes punaseid pilvi, kuud ja tähti silmitseda. Kaarel sai ainult vaiksemaks, sõna-ahtramaks, nagu vagamaks ja pühalikumaks. Õhtuti puges ta peale tööd kohe asemele, kuid siin oligi see paik, kus tal vahel, vanalt eidelt pärandatud takuse teki all, midagi unistusetaolist meelis mõlkuma lõi. Aga enne kui midagi värvilisemat, selgemat harguda jõudis, oli ta juba magama uinunud.

Kord laupäeva õhtul, kui vana Mats peresse oli viibinud, astus Leenu Kaarli juurde, kui see parajasti lauas istus, omatambitud — paremini tambitud, kui seda vana eit kunagi teha oskas — kartuliputru maitstes, mis kõrges kollakasvalges kuhjas üle punasekirju savikausi ääre mõnusalt aurates kerkis.

„Pere-Ann laulab, nii et kõik kohad rõkkavad," ütles Leenu, „on see aga üks tüdruk! Kui hakkaja iga töö peale! Suu on ka parajal paigal, annab igaühele õige vastuse."

„Jah, hea tugev kont teisel," vastas Kaarel.

„Tubli naise saab, kes ta ära võtab," kiitis eit.

„Jah, ega laita või," vastas Kaarel.

Nad vaikisid natuke aega; siis ütles Leenu ilma sissejuhatuseta:

„Sa õige võta ise Ann ära, pole kaugelt otsimist."

Kaarel kehitas end toolil, suu peatus matsutamisel, sest eit oli liiga räpakalt toimetanud; eide sõnade mõju oli seda suurem, et ka Kaarel ise sellele varemalt oli mõelnud.

„Säh, mina nüüd, tema siis minusugust tahab, eks temal ole paremaidki," kohmas ta viimaks vastuseks.

„Või veel," vastas eit. „Mis hull ta siis ootab, kui ta sind vastu ei võta. Eluaeg teine võõrast orjanud, ja ega sina mõni paljas inimene ole. Sul on endal riie ümber, kangarullid seisavad veel vana eide päevilt kirstus, tünn on liha täis, oma rahakopikas ka veel. Või on temagi mõni titt, et ta ei tea, mis tal on oodata. Tal ju üle kolmekümne juba turjal, kui tahtjaid oleks olnud, küllap ta siis oleks juba ammugi mõnele ära läinud."

„Või üle kolmekümne juba," imestas Kaarel õnnelikult.

„Nojah, mis sa siis mõtlesid? Et ta alles mõni kakskümmend viis on? Ääh, ärgu tulgu mind petma, küll ma tean."

Eide rääkimise mõjul ütles viimaks Kaarel, et tõesti hea oleks, kui Ann temale tuleks. Leenu lubas järele kuulata, kuidas lood teisel pool seisavad. Aga see lubamine oli ainult moe pärast, asja mõnuks, sest eit teadis juba muidugi kõik, oli ta ju Annele seda lugu niisamuti korrutanud nagu Kaarlilegi. Varsti oldi nii kaugel, et pole muud, kui lase „kantslist alla visata".

*

Kevad on ammu möödas. Mäetaguse saunas elab jällegi kaks paari rahvast: Mats Leenuga ja Kaarel Annega. Leenu on rõõmus, et ta sobitused õnnestusid, Kaarel veel kräbedam ja kärmem kui enne. Mis talle pisut muret sünnitab, on see, kuidas oma naise vastu olla, mis rääkida, mis teha?

Kohe peale pulma ostis ta lehma ja tõi seapõrssa, sest mis teeb naine ilma lehmata ja seapõrssata. Nende toimetamise võttis Kaarel oma kohuseks ja püüdis ka muidu naisel ees ning taga olla, tema mõtteid lugedes ja neid täitma rutates. Ann näis sellega rahul olevat, kuid siiski tundis Kaarel, et tema ja naise vahele, sõnadesse ja liigutustesse immitsedes midagi niisugust tekib, millest ta

aru ei saa ja mille põhjuseid ta ei aima. Naises avaldub mingisugune rahuldamatus ja pettumus, ja nõnda on tal alati mossis nägu, hammustavad sõnad, hoolimatud teod. Esimest korda märkas Kaarel seda teisel-kolmandal päeval pärast pulmi, kui Ann tema õndsa eide takust tekki ja võidunud peatsikotti naeris. Kaarlile tegi see haiget, aga ta kannatas vaikides, neelas vastuse sõnad alla.

Sügisel, kui saunarahvas rohkem toas üheskoos pidi istuma, tundus Kaarlile, et Ann veel kibedamaks ja käskivamaks muutub, olgugi et tema, Kaarel, kõik teha püüdis, mis ta aga iganes mõistis, et oma naise rahulolemist võita: ta puhus hommikul tulukese leelõukal põlema, tõi vee tuppa valmis, suurustas lehma ja lamba, kui naine alles teki all kõverdas, raius põrssale kartulid peeneks. Ja kuna kestva sooja pärast võimalik polnud hobusega heintele sohu ligi pääseda, kandis Kaarel neid kotiga, vitsväät ümber, paari versta tagant. Ta tegi seda nurisemata, kaebamata, näidata püüdes, et tal veel niisugusekski raskeks orjuseks jõudu jätkub, kuigi kaelasooned valutasid ja pea haiget tegi. Aga mis oli sest kasu? Ann ei olnud ikkagi rahul. Kord oli tal üks, sestsamast teine asi vastumeelt.

„Sa haised ka sellest va piibust mis ropp kohe," ütles ta ühel õhtul sängis ja pööras selja vanamehe poole. „Ei sa või teda nüüd ära visata, ega ta kõhtu täida või janu kustuta."

Kaarlile tuli meelde, et ka õnnis eit tema piibupigi haisu oli sõnunud, aga tema tegi seda nõnda, et Kaarel seda kiitusena, mehe omaduste ülistamisena kuulas. Ja kunagi polnud kadunu nõnda halvakspanevalt selga tema poole pööranud, nagu seda Ann täna tegi.

Mõne päeva pärast ütles Ann jällegi:

„Sa haised ikka veel, pea hakkab sinu juures magades valutama."

Nüüd teadis Kaarel, mis tal teha oli, kui ta oma naise tahtmist mõtles täita: ta pidi lahkuma oma kallist seltsilisest, kes juba karjasepõlves oli temale armsaks saanud ja kes teda sestsaadik vahetpidamata oli saatnud,

tema kümme aastat kroonut teenides, janu ja nälja pitsitustel. Ja mispärast? Sellepärast, et ta kadunu manitsusi polnud meeles pidanud ja noore naise oli võtnud.

„Olen jõudnud kümme aastat kroonut teenida ja ka püssikuulide ees seista, eks ma siis seda ka jõua välja kannatada," lausus Kaarel endamisi, otsustas tubakakoti, kus veel mõni piibutäis sees, tühjaks suitsetada ja siis suitsetamise maha jätta.

„Hea noor naine on ikka enam kui see va tühi piip," arvas ta.

Ja kui ta paari päeva pärast õhtul ahju küttis, tulid talle tühi tubakakott ja piip meelde. Neid käega katsudes ja põlevasse ahju vahtides tuli ta mõnusale mõttele: ta põletab piibu ära, et ta oma ligiolemisega tühja himu ei ärataks.

Esiteks pidi ta tema hagude hulka viskama, kus ta nägemata tuleroaks oleks saanud. Juba võttiski ta piibu taskust välja ja laskis silmad ümber käia, kas vahest keegi teda tähele ei pane: tal oli häbi, et ta naise pärast piibu vastu kurja nõu peab. Aga kui ta teda nõnda peos veeretas, tulid tal pakased ilmad meelde, kus piip tema sõrmi ja ninaalust nii mõnusasti oli soendanud. Ja tal hakkas nagu kahju, sai hale meel. Tahtmata libises käsi ühes piibuga uuesti tasku. Aga kui hagudest veel hõõguv söehunnik järele oli jäänud, tõi ta tema taskust uuesti välja, ja nüüd tegi käsi mõtlemata liigutuse ahju poole, piipu sinakasse söeleeki heites.

Paraja aja oli Kaarel välja valinud: Ann oli lehma lüpsmas, Mats kodunt ära ja Leena kohmitses väikese suitsva lambitule valgel.

Alguses hoidis tuli nagu aukartuses piibust eemale, aga siis turtsatas ta põlema ja põles vaiksel, pisut väriseval leegil. Seda nähes oli Kaarlil, nagu tunneks ta piibu põlemise haisu. Pärast võttis ta roobi, kastis selle märjaks ja segas siis söed põhjani läbi. Nõnda oli siis kõik kadunud.

„Vanad peavad uutele ikka teed andma," ümises Kaarel.

Täna oli ta iseenesega rahul. Aga juba järgmisel päeval tundis ta midagi puuduvat: tal tuli igatsus vana sõbra järele, sest naine polnud tema kadumisel sugugi paremaks muutunud. Otse selle vastu läks ta päevpäevalt ikka tõredamaks. Ka piibu põletamise lugu ei jäänud salajasse, sest Leenu leidis tuha väljakandmisel rauad ja vaskrõngad, tõi nad Kaarli ette lauale ja ütles:

„Vaata, mis mina tuha seest leidsin. Need on vist sinu piiburõngad. Kas oled ise ta ahju visanud või on ta kogemata sinna sattunud?"

„Las nad nüüd olla pealegi," sõnas Kaarel vastuseks.

Ann tegi, nagu ei paneks ta tähelegi, mis tema ümber sünnib. Ainult huuled muigasid tal halvakspanevalt. Varsti oli aga kõigil ümberkaudsetel teada, et Käbe-Kaarel oma piibu noore naise pärast on ahju visanud. Naerdi ja heideti paha nalja, mis Anne veel rohkem näis vihastavat kui Kaarlit ennast.

Ehk küll Kaarel nüüd enam piibupigist ei haisenud, sellegipärast pööras Ann õhtuti sängis selja tema poole ega rääkinud sõnagi. Isegi nii kaugele läks ta, et ta enne Kaarlit magama minnes teki endale ümber keha mässis ja mehele tsipakestki ei jätnud, nõnda et see pidi kas vana kasuka või õndsa eide takuse teki keha katteks otsima, seega iga kord kadunu manitsust meelde tuletades: „Ära sa väga noort võta".

Aga kannatuskarikas polnud veelgi täis, sest kui Kaarel kord harjunud viisil habet hakkas ajama, sähvas Ann:

„Mis tühja sa sest lõuast kraabid, ei tea, kes sind vahib. Ega need habemekarvad sind ennast torgi ja teistele ei või nad ammugi kurja teha, keegi sind ometi nii ligi ei lase."

Nüüd jättis Kaarel ka habemeajamise maha. Aga ta eksis, kui arvas, et naine temaga sellepärast rohkem rahule jääb. Kord-korralt tulid uued asjad, mis Annele ei meeldinud. Iga liigutus, mis Kaarel tegi, iga sõna, mis ta rääkis, näis naist tõrgastavalt puudutavat. Tundus, nagu ei võiks Ann oma mehe varjugi näha. Kirikusse

läksid nad ikka lahus ja heinamaale minnes või sealt tulles vehkis Ann ees, et nõnda Kaarlit mitte näha.

Mats ja Leenu vaatasid ja vaikisid.

„Küll on tal aga kannatust," sõnas Leenu mõnikord.

„On see Ann aga riistapuu!" nimetas Mats vastu.

„Noorik, mis teil vanamehega viga on, seisate kahekesi nii vagased. Ma astusin hommikul kord kambri, vaatasin — nemad magavad seljad vastastikku, igaüks omaette, nagu oleks teised vihased," rääkis Leenu kord Annele.

„Mis siis?" vastas Ann. „Sinu õlul läksin ma temale ja nüüd olen eluaegne noorik. Noorik . . . noorik . . . ei tea, mis õnn see on, noorik olla. Varsti neljakümnene, tuleb aeg, saad kuue-, seitsmekümneseks, aga ikka oled noorik. Ennem oleks võinud vanatüdruku-ots olla."

Leenu jäi pärani silmil Anne otsa vahtima, kelle pilgus tuline viha ja kurbus helkisid. Kuidas ei olnud tema, Leenu, juba ammugi kõike mõistnud! Ja kaastundlikult seisis ta nooriku ees, kuna ta korraga nagu lihasilmadega oma poega nägi, kes juba ammugi oli surnud.

„Mis see riidleminegi aitab, ega see sind nooriku nimest lahti tee," ütles ta siis vaikselt.

„Ma põlgan teda surmani," vastas Ann.

Sellest ajast saadik langes Leenu pea ikka kõngutades viltu, kui ta Anne ja Kaarlit kahekesi nägi, ja ikka liikusid ta vereta huulil sõnad:

„Ah need noored ja noorikud!"

Kaarel oli endiselt kraps ja kärmas, püüdis oma naise soove ette aimata ja neid käskimata täita. Aga siiski ei näinud ta kunagi lahket nägu ega kuulnud sõbralikku sõna.

„Eks ta ole ikka üks tola," ütles Mats Kaarli kohta. „Ise teine kümme aastat kroonut teeninud, aga meest pole tast ikkagi."

„Ta ju küll valmis ja kärmas iga asja juures," vastas Leenu suusoojaks.

„Valmis . . . mis sest kasu on," urises Mats.

*

Aastad on möödunud, pikad, rasked aastad. Sauna Anne hüütakse ikka alles noorikuks ja Kaarel tahab endiselt kräbe ja vilgas olla. Aga ta tunneb ise, et ta ihuliikmed lõdvemaks jäävad, jalg astumisel tõntsiks, kohmakaks saab. Küll on ta veelgi toimetuses ees ja taga, aga mitte enam lootuses, nagu võiks ta kunagi oma naise rahulolemist võita. Ta rahmitseb, sest et on sellega harjunud, ja ta aimab selles nagu kogu elumõtet. Ainult kui harvagi, harukorrilgi seda va piibunosu popsida võiks, olgugi lehmalaudas või vaiksel tunnil, kus sa metsa lähed jumala salajaste asjade üle järele mõtlema!

Ja kui Kaarel nõnda oma vana sõbra järele igatses, sõnas ta kord, naist tähendades:

„Mis ma temast nii väga hellitan, ega ta ikkagi minuga rahule jää," kuna ta mõne aja pärast nagu jutujätkuks lisas: „Jumal teab, kuniks elu."

Seega oli asi otsustatud: Käbe-Kaarel ostis endale piibu ja maitses seda kaua aja tagant mitmekordselt. Ei ta hoolinud esialgsest uimastusest ega ka sellest, et suitsetamine tema muidugi madalad rinnad veel rohkem rõgisema pani, ei ta pööranud ka tähelepanu naise tõrelemisele — igal parajal silmapilgul oli tal piip hambus.

„Ta näeb vist kadu," ütles Ann ükskord Leenule. „Rinnad karjuvad teisel mis hirmus kohe, aga piipu ei jäta üürikesekski."

Ja naise silmis välgatas midagi, mida ta laugudega varjata püüdis.

Pikkamisi näis Ann oma vanamehe nõrkuste vastu andeksandvamaks muutuvat ja ei möödunud palju aega, kui Kaarel juba kambriski julges piibu suitsema panna. Suitsetamine hakkas tal nähtavasti ka söögi ja joogi aset täitma. Kollaseks jäi teine näost, kaelasooned hakkasid lõua all nööridena paistma ja käed lõid värisema, elujõu kahanemist tähendades.

Mõnikord arvasid teised, et ta on üldse pisut naljakas ja lapsik. Lugu lõppes sellega, et ta ühel ilusal päeval, kus ta üksipäini kodus oli, oma uue, helevalge lamba-

nahka kasuka hõlmad ära lõikas ja nad vana vesti seljataguseks ajas. Perest tulles leidis Ann ta põrandalt ja aitas ta, väetina ja segasena, nagu ta oli, sängi, kust ta enam ei tõusnud.

Mõne päeva pärast küsis ta piipu; aga kui Ann selle tubakat täis toppis ja talle kätte tõi, oli ta selle juba unustanud. Selle asemel ütles ta:

„Ma nägin unes, küll oli sul palju lapsi ja küll sa neid õige vemmeldasid, kisa oli kõik kohad täis, mu kõrvad huugavad veel praegu."

See oli surmapäeva hommikul ja need olid ta viimased sõnad, milles mingit mõtet leidus. Pärastpoole läks kõik segi: piip, lehma heinakott, noor naine, söed ja jumal teab, mis. Kui ta viimaks siit ilmast lahkus, vajutas Ann rahulikult ta silmad kinni ja Leenu, kelle kõhnadel, kortsunud palgetel pisar pisara järele veeres, arvas lese näol õnnelikku naeratust nägevat, nagu loodaks ta nüüd nooriku nimest lahti saada.

MÄETAGUSE VANAD.

„Ei ole aega!" lausus Mats oma eidele, kes teda käskis minna paaridega vett tooma, ja ronis vommile.

„Mis kibe töö sind seal ees ootab, et aega ei ole?" rääkis eit. „Magad päevad otsa maas, ei su himu saa ka ükskord sest vedelemisest otsa! Teisepere vanamees räägib oma sulasest, et magab teine, nii et heinad alla ära hallitavad. Sinuga tuleks sama lugu kätte, kui sul aga heinad all oleks. Haod on otsas, puid pole ka enam, aga sa ei tee nende nõutamisega asjagi. Ehk oleks läind ajand ometi lehma asemegi tasaseks, see seisab upakili, tagumine ots vastu lage, esimesed jalad nagu kaevus. Sõim on ka sootuks sõnniku sisse kasvanud. Lambaaed on madalaks jäänud, hüppab teine alati üle välja ja ronib lehma ette sööma, nagu oleks seal midagi paremat, aga kõik on ühesugune, va sambla ja vaevakase raagude puru; niisama palju, kui sa ette paned, võta ka eest ära, ega lehm ju ometi neid kuivand raagusid sööma hakka . . . Kuule, sa võiksid õige hakata lambale raba äärest kuhjast kotiga heinu koju kandma, paljuke tema üksipäinis sööb, seal ehk on natuke paremad kui kodused, ja ametit pole sul muidugi midagi . . . Küll on inimesel hea elu: sööb ja magab . . . Kuule, mine õige too paar vett; sul on ju head kalavinskid jalas, lumi ei tule üle säärte sisse . . ."

Mats ei teinud asjagi, vaid popsutas mahorkat edasi, mida ta ise aias oli kasvatanud ja mis piibus ragisedes põles ning kõrvetatud lambavilla haisu laiali laotas. Imemeeldiv lõhn Matsile, kes aja puuduse pärast vommil lamab.

Eit aga ei anna rahu. Ta hakkab oma jutu otsast uuesti kinni, kordab seda teisel näol, teises järjes, nagu oleks see mõni muusikatükk variatsioonides.

Mats kuulab kaua, kaua seda muusikat. Viimaks ometi lõpeb ta kannatus. Ta nihutab ennast kärsitult, mitte just kärsitult, aga nagu püüaks ta seda laadi liikumist teha, ja sõnab ahju äärelt alla:

„Ei sinu himu saa ka ükskord sest mõmisemisest otsa! Kas lõuad ära ei väsi? Ööd kui päevad jooksevad nad, nagu tatratanguveski. Inimene tahaks midagi järele mõtelda, ei saa ega saa, üks plära ühtepuhku. Mis sa hädaldad. Tee sina oma tööd, mina oma, siis on, nagu pühakiri ütleb, kõik asjad majas korras."

„Sa ei tee ju midagi. Kui sa kala viisil viitsiks oimegi liigutada, ma ei lausuks sulle musta ega valget; aga, heldene aeg, inimene seisab lausa ristselili ahju peal maas. Kas su kondid valutama ei hakka? Ma visklen juba kella kahest-kolmest saadik, ei või magada, ehk küll paksu villaga kasukas külje all on. Aga sinul, kas on midagi all või pole, see teeb ükspuhas välja; popsutad aga pealegi. Silmad hakkavad juba kipitama. Ei tea, mis pagan sest piibust peaks veditama? Ei jää su suu ka ükskord kibedaks! Nagu täidaks piip kõhtu või kustutaks jänu! Muudkui kisuvad ja kisuvad teda."

Eit jäi kuulatama. Vanamees ei kõssagi.

„Juba põõnab, nagu oleks öö lühikene."

Eit ootas jälle natuke aega, et ehk vanamees midagi kostab, aga ei, asjata. Kas võibki Mats oma kallist aega selleks raisata, et eide lobale ühtepuhku vastata? Kes Matsist seda arvab, see eksib raskesti. Tema ei raiska silmapilkugi asjata.

„Ei sa tulegi ülevalt maha vett tooma! Lubasid ikka, aga ei ühtigi. Ma jäin sind ootama, supipada on tarvis üles panna. Va kõvad, naelu täis herned, millal need jälle pehmeks saavad, nii et sa rahul oled?"

Tee, mis tahad, aga Mats on vait kui sukk. Eit aga tallab kärmesti vokiratast ringi, mille vurin musta, kol-

laste silmadega kassi ketramisega kokku sulab, kes vagusi eide rüpes magab.

„Ega sealt tule ühtigi, muudkui mine aga ise. Ennem oota surnu juurest sooja kui sinust vee toojat," lausus eit vokki seisma jättes ja püsti tõustes. Ehk kas ei teadnud ta seda juba ammugi? On ta teda vähe ajanud ja noominud? Oo, tervelt kakskümmend kuus aastat juba. Ja igakord üks ja seesama lõpp: eit läheb ise. Aga ta ajab oma taati siiski, ajab kuni surmani ja toimetab igakord asja ise.

„Anna oma koldsed mulle jalga, on parem lumes käia, jalad ei saa märjaks," ütleb ta vanamehele.

„Eks sa võta," vastab vanamees silmapilk, kui ta kuuleb, et eit juba ise minema asub.

„Kus nad sul on?"

„Jalas," kostab vanamees ajaviitmata.

„Noh, kust mina neid siis võtan, kui nad su oma jalas on. Tõmba ära ja viska alla!"

Aga oota nii kaua. Mis häda vanamehel on neid jalast ära tõmmata?

Seda teab ka eit väga hästi, aga ta käsib ja ootab siiski, muidugi asjata.

„Ei viitsi saapaidki jalast ära tõmmata, eks taha malka saada?" poriseb eit ja ronib mööda redelit üles.

Aga te ehk arvate, et ta on vihane? Mitte põrmugi. See on ju kõik nii harjunud asi, et pahast meelest ei või juttugi olla.

„Kus need jalad sul on? Lükka nad siiapoole."

Vanamees veab suuri saapaid krobinal mööda ahjulage.

„Noh, eks ole, tõmba temal saapad ka veel jalast ära, nagu oleks teine mõni väeti lapsuke, aga mees nagu härg. Kui sa viitsiks ometi nad puhtadki hoida, muud sa muidugi ei tee, aga nad on jumal teab mis asjaga koos."

Eit pahandab ja kisub Matsil saapaid jalast. Õigust öelda, kiskuda pole seal midagi, sest saapad on niisugused lohmikad, et kui Mats jalad kogemata üle vommi

ääre ripakile unustaks, siis prantsataksid kalavinskid silmapilk vastu savist põrandat.

„Hoia ometi jaladki otsekohe, et ma nad kätte saan. Kas sa näe tõuku, mitte oimugi ei liiguta."

Natukese aja pärast on eidel Matsi koldsed kalavinskid jalas ja ta läheb löötserdades uksest välja. Üle kõrge uksepaku astudes võtab ta käega saabastel säärtest kinni, sest muidu võivad nad jalast kaduda.

Mats lamab vaikselt, aega kalliks pidades, vommil, kuni teda supipaja suits läkastama paneb; alles siis vast ronib ta alla ja siunab, et talle kusagil rahu ei antavat.

*

Suvel oleks Mats nagu hoopis teist laadi mees, ainult lähemalt teda tähele pannes leiad, et Mats ka suvel on Matsiks jäänud.

Juba hommikul päikesetõusul on ta platsis ja käib tasahiljukesi ümber sauna. Vaatab, kuidas eit läheb lehma lüpsma ja temale ämbriga soolast vett südame kinnituseks viib. Astub mõned sammud ja jääb saunanurga juurde seisatama, kus ta piibu suitsema paneb, kaua toimetades ja kopsides, sest taelast tule raiumine on kunstlik töö. Nüüd kuulab ta väikeste lindude laulu, käo kukkumist, kure kruuksumist. Ükski ei näe kevadel enne pääsukest või linavästrikku, ei kuule enne käo kukkumist ega kure kruuksumist kui sauna-Mats. Kiidab keegi, et kägu teda eile ära petnud, siis lausub Mats silmapilk — muidugi enese arvates silmapilk — tarka nägu tehes:

„Oh, ma kuulsin juba mineva laupäeva hommikul, aga mind ta küll ära ei petnud."

Ja Mats muretseb selle eest, et ükski lind teda ära ei petaks, milleks ta igal hommikul, enne kui ta õue astub, tüki leiba suhu pistab. Kui ta seda ei saa, siis topib ta piibu tubakat täis ja paneb suitsema, mille kohta ta ise nimetab, et nõnda ikka nagu kõvem süda rinnus olevat välja astuda. Linavästrikku näeb Mats igal kevadel

esimest korda seakünnis, vähemalt teistele räägib ta nii. Või kuidas võikski ta teda mujal näha, siis ei kasvaks ju head linad. Aga Matsil kasvavad head, sest tal on ju hea õnn. Ja ta kiidab oma õnne igaühele. Teised saavad nii mõnigi kord tema kiitmise pärast pahaseks, aga mis Mats sellest hoolib.

„Muidugi on teil kade meel teise õnne üle, aga mis te sinna ikka parata võite?" sõnab ta ja ootab parajat aega, kus ta jällegi oma õnnest võiks pajatama hakata.

Aga Matsi õnn ei tule iseenesest, vaid Mats on alatasa tema pärast valvel. Ta ei alusta ühtegi tööd uisapäisa, vaid ikka ainult teatud päeval ja teatud ajal. Oma lootsiku ninapuu raius ta suure reede hommikul enne päikesetõusu, põhja pani talle nelipühi esimesel pühal puhtel. Nõnda on „kuntsist" kinni peetud tedrekujude valmistamisel, kalanõude tegemisel ja püssi viilimiselgi ning esimese paugu laskmisel. Ja et tuleriist hästi tapaks, siis ajas Mats talle elava nõelussi sisse ning laskis ta vastu taevast — millal, kuidas, kus kohal, seda teab ainult Mats ise. Aga nüüd on ta hea, sest ükski ei pääse Matsi käest, kellele ta kokkutaotud tinast püksinööpidega põõna paneb — seda teavad kõik, iseäranis minevast kevadest saadik, sest siis laskis Mats nelipühi esimese püha hommikul metshane maha.

Mats seisab ja seisab, nagu mõtleks ta päris talvist moodi. Ta laseb viimaks rinnuli aia najale, popsutab piipu ja silmab üles pere poole, mis seal tehakse.

„Kas vikatid juba teravad?" küsib eit lauda poolt tulles.

„Ega sellega kiiret ole, täna tuleb muidugi ilus loo ilm," vastab Mats.

Eit räägib midagi tasakesi omaette ja läheb tuppa piima kurnama.

„Ei tea, mis häda neid vikateid siin kodus on ihuda," mõtleb Mats iseeneses. „Täna lähme ju jõe ligidale raiestikku niitma, eks seal jõua neid ihuda."

Matsil on õigus. Ta armastab väga jõe kaldal istuda

ja vikatit ihuda ning sealjuures vaadata, kuidas kalad jõevee sügavuses ümber hulguvad.

Natukese aja pärast tuleb eit toast ja viib põrssale süüa.

„Eks sa siis pane ennast valmis, et minema saame: näe, pererahvas läksid juba ammugi," räägib eit.

„Mina olen oma asjaga ammu joones, kui sina aga omaga valmis saad," vastab Mats ning mõtleb edasi.

Varsti on eit põrssalauda juurest tagasi ja ütleb: „Eks hakkame siis nüüd minema, kastega on hea niita."

„Jah, eks me lähe, küll me jõuame," sõnab vanamees, võtab piibu suust, pistab ta tasku ja läheb pikkamisi tuppa.

„Ole aga kärmas," sunnib eit tagant ja jääb ootama. Aga võta näpust, eit ei jõua vanamehe tulekut ära oodata. Mats topib hoolega nartsusid ja pastlaid jalga ning siunab, et paelad mädanenud, pastlad katki, nartsud märjad ja prussakaid täis. Eit aitab pastlapaelad ära parandada ja vanamees saab viimaks jalad riide. Aga nüüd on tarvis kalanõud valmis panna, jõe ääres võib ju kala püüda. Sada viga on igal pool. Ükski asi pole sellel kohal, kuhu Mats ta oma teadmise järgi oli pannud. Lõpuks — mine katsu, kust sa selle kange põuaga limukaid leiad, kaeva, kas või hulluks lähed. Eit sunnib ja sunnib Matsi kiiremale tegevusele. See vastab:

„Mis sa tühja hädaldad, ma teen muidugi, nii et pea otsas tilgub."

Viimaks on kõik joones, võtavad vikatid, leivakoti ja lähkri; vanamees ajab kalakotid kaela, võtab ulualt õngeridva — ja nüüd minema. Ja nad lähevad — vanamees ees, eit järel.

Jõe ääres on vanamehel esimene töö vikatid teravaks ihuda — eidel enne, endal pärast. Vahib ta niikaua kui vahib, aga teravaks teeb ta nad nagu habemenoad. Seda teab ka Mats ise, et ta vikatit imehästi teritada oskab, ja sellepärast ei ole ta selle üle kiitmises kitsi.

„Nüüd laseme mis kõhinal," ütleb Mats, kui ta oma vikatiga jõe äärest ära tuleb.

„Jah, eks ta ole, tänavu on ilus rohi, saab lehmale head heina, kui aga jumal peaks kuiva andma. Aga mõnikord: kuivaga niida, mine loogu võtma, kohe vihm käes; nagu kiusu ajab. Neh, eks peres olnud mineval aastal. Ja missugune hein oli: söö või ise, selge kuld kohe, aga läks mustaks nagu sõnnik. Ehk magus hais — kõik kadund . . . Vihm, kui sa teda ootad, siis ta ei tule, aga kui teda tarvis pole, siis on teda ühtepuhku. Kartulid on vist tänavu sügisel küll nagu pöidlaotsad, vihma ei ole sugugi tulnd. Meil on teised pealegi veel seal üleval kärka otsas — noh, kes siis meile seda kõige paremat põllulappi annab —, sai ikka rammu küll alla pandud, aga mis see kõik aitab, kui jumal vihma ei anna! Peres on all ääres pealsed palju suuremad kui üleval, seal on maa märjem; soo ligemal. Mineval aastal olid meil küll ilusad kartulid, aga siis kündsid pere sead jälle kõik üles. Mine hulle tea, kust nad sinna said — läbi aedade ja kraavide; ega neid ju ükski asi pea, kui nad ameti ära on õppind. Jääb ta kauaks metsa, saab viimaks metsloomaks ka. Eks pere lontkõrvadega kirju emis toonud põrssad metsa, näe, mis tegu oli, enne kui teise koju said! Päris pöörane, jookseb kohe kallale, ei karda sind ennastki, koerast pole rääkidagi . . ."

Eit vaterdab väsimata ning ei tee sest väljagi, et vanamees ta juttu tähele ei pane. Rääkides kõõbib ta vikatiga viimase kui mättavahe hoolega puhtaks, lööb viimase kui rohulible maha, näpsab ka peeni vaevakaski hulka, siiski ettevaatlikult, kartes, et vikatile hambad sisse murrab. Vanamees nosib mööda põõsavahesid, aegajalt piibunossi toppides ja tuld peale raiudes. Ka lõunat süües räägib vanamees vähe.

„Noh, eks sa viska nüüd natuke lõunaunele, ma kõhutan selle ajaga vikateid," räägib vanamees peale lõunat eidele.

Eit heidabki mättale põõsa varju ja vanamees sammub jällegi jõekaldale vanale tuntud kohale. Seda kohta tunneb Mats juba mitu aastat. Juba ammugi on ta siin vikateid ihunud. Ta ei armasta teisi kohti. Vaevalt on Mats

eide vikati teravaks saanud ja ta targa silmaga üle vaadanud, kui eit juba jõe poole tippab.

„Küll oli aga sul uni, sa ei saanud vist aega silmi kinni lastagi," sõnab Mats.

„Oh, ma magasin päris pika uinaku kohe, nägin undki," vastab eit ja haigutab. Ta võtab vikati ja läheb niidermaa poole. Natukese aja pärast astub vanamees talle järele ja töö jätkub endist viisi. Ei kuuldu muud kui vikatite vihinat, vahel harva ka luiskamist, ligidalt männirabast mõne väikese linnu nagu väsinud, poolhaledat laulmist; jões pika rohu sees prääksub vahel harva part või lobistab haug — ja see on kõik. Päike paistab palavasti ja paneb tööliste näod nõretama ning särgid selja pealt mustama.

Õhtu eel, umbes kella viie-kuue ajal ütleb vanamees seisma jäädes:

„Eit, eit ae, ma lähen nüüd õngitsema, kas jääd üksi niitma või lähed koju toimetama?"

„Mine aga peale, katsu ehk saad leivakõrvast. Ei ma lähe ühtigi niipea koju, ma niidan ikka veel, pea's ma selle toimetuse ära teen. Perenaine lubas lõuna ajal põrssale söögi ette anda, sellel pole ka häda, söögu seegi eest ära. On üks riitsikas teine, ei taha süüa, viriseb aga peale, ei tea, mis hulluga teha! Kõht aga kisub teisel üles, eks ole, nagu pere-Liine ütles, vist eliting kõhus . . ." Ja eit räägib veel palju.

Vanamees kohmitseb juba kalanõude kallal ja läheb peagi jõe poole. Aga vaadake nüüd Matsi selja tagant, te ei tunne teda tõesti mitte ära, nii kärmesti astub ta. Tal on suur tahtmine õngitseda. Pühapäevased päevad istub ta jõe ääres. Kui hoolega vahib ta õnge korki, millal see põhja läheb! Ta ei saa aega piipugi suitsema panna.

Koduteel vahib vanamees targa näoga päeva loojaminekut ja otsustab, kas homme on ilus ilm või halb ilm. Täielikuks järeleuurimiseks jääb ta paar korda teel seismagi ja silmitseb õhtutaevast. Jõuab ta koju, siis on eit kohe koti kallal vaatamas: kuidas vanamehe õnn on olnud.

„Mul on ikka hea õnn," lausub vanamees naeratades ja tõmbab kotist haugi välja, kellel alles und kõris.

„Ohoo peletes," räägib eit. „Homme tarvis vara poodi minna, antakse ju kuus kopikat teise naelast, saab hulga raha kohe."

„Ega mul see üksi ole, me endi jaoks on väikseid ikka ka," räägib vanamees rõõmsa näoga edasi ja laotab kõik kalad murule hunnikusse.

Aga juba on kassil hais ninas ja ta tuleb tasahilju väravapulkade vahelt õue.

„Kõ-õtt!" hüüab eit heal meelel. „On temal, rojul, ka nina, juba siin! Mis sa kräunud, kas hiiri ja linde vähe veel oled saanud, linnu pesadki kratid ära? Täna nägin soo ääres, suled ja pesatükid olid maas. Mine nüüd, küll sa pärast oma jao saad."

„Noh, tema nüüd ei tunne! Ei sa teda peta! Ma tõin talle paar unnaneelu," räägib vanamees, otsib kotist mõne särje ja viskab kassile.

„Sa hari kalad ää, saaks õhtul värsket," räägib vanamees eidele.

„Nojah, ega muidu, aga enne tahab lehm lüpsta," vastab see ja läheb kiiresti lauda poole. Sealt tagasi tulnud, teeb ta kalad puhtaks, paneb nad pannile piima sisse ja silmapilk on oodatud maiusroog valmis. Heameelega istuvad eit ja taat laua äärde, kastavad leivatüki kalaleeme sisse ja maitsevad ka kala ennast.

Jällegi on vanamees vaikseks jäänud, üksnes eit räägib tasahilju. Ta juttu ei sega keegi, kõik kuulavad vagusalt. Kilk kriiksub ahju vahel, nagu ei hakkaks poogen enam hästi keeltele.

Varsti on tuli kustunud ning eit ja taat puhkavad põhukotil, pehmed kasukad pea all, kuni neid taevaserval mänglevalt helendav koit äratab. Nõnda läheb päev päeva järele, nõnda on juba ligi kolm aastakümmet ajamerre veerenud, tasakesi veerenud.

*

„Eit, ma jätan su vist varsti üksipäinis ilma viletsuse kätte," sõnab Mats ja kohendab ennast asemel. „Tänini oleme kahekesi elanud; ei teadnud me murest ega vaevast, olime nagu suure jumala selja taga, aga mis sa üksinda peale hakkad? Kes sulle veel vikatit ihub, luuale vart taha paneb või põrssale aeda teeb? . . . Lähevad sul pastladki jalas katki, kes lapib nad sul kinni? . . . Läheb sul ämbri ehk kapa vits pealt ära, pole sul kedagi, kes uue peale lööks!"

Mats on haige, ta on raskesti haige. Eit loodab veel tema paranemist, temal endal pole mingit lootust.

„Noh, ehk saad terveks, kevadel lume lagunemise ajal oled sa ennegi raskesti haige olnud. Aga küll jumal aitab, ega ta ometi mind vana kõbukest üksi ilma jäta!"

„Tee, mis sa tahad, mind pole enam kauaks," sõnab Mats nagu külma rahuga oiates.

„Aga kui ma õige homme tohtri juurde läheks, tooks sulle rohtu? Nüüd saab ehk veel otsekohe üle soo, ega tee veel nii väga otsas pole, ja mis see kümmekond versta mul käia on? Kas tahad, ma lähen homme?" küsib eit.

„Ah, tühja, ei tea, mis see tohter aitab? Ega temagi jumal ole, et ta mind uuesti nooreks võib teha. Surevad teised niisama nagu meiegi . . . Mis muld, on muld; on aeg ümber, langed kokku. Poeg oli meil noor, suri ka ära, mina, vana känd, tahan siis kõvem olla! . . . Eks tema, noor inimene, võinud elada, sinu eest hoolitseda . . ."

Niipea kui vanamees poega meelde tuletab, lähevad eide silmad kohe niiskeks. Poeg seisab tal ikka vanamehe meeldetuletusetagi alati silme ees, aga ta saab kohe härdaks, kui ta näeb, et ka vanamees teda pole unustanud, kuigi ta temast kunagi ei räägi.

„Nojah, eks mul tule nüüd meelde, et ma endi Jürit mineval suvel unes nägin. Tuli teine minu juurde ja räägib: „Ema, kas sul ei ole mulle midagi soolast anda, mu süda na vesine!" Mina annan talle tüki soolatud poolteise-aastast liha, neh, sina see siis olidki! Ja ütlevad, et unenäod ei tähenda ette . . . Jah, või minagi ilmasam-

baks jään, eks ma tule sulle varsti järele, mis minagi siin üksi teen? Oleme kahekesi rännanud, läheme kahekesi ka ära... Kes mulle veel suvel heinu kokku kannab või kuhja teeb! Enne polnud muud, kui riisusin, sina tõmbasid vitsa peale, ja korras... Noh, kalanõud ja püss jäävad sul maha, kellele sa need lubad, vennapojale või? Kambris ripuvad sul tedrekujud, kes neid veel tarvitab, kui sind pole! Kõik seisavad muidu, paljalt minule vaadata ja mälestuseks. Jah, eks nemadki kõdune ära, kauaks neidki on, kauaks kedagi on! Mäletan alles nii selgesti, kui veel noored olime ja siia sauna asusime. Jumal õnnistagu pererahvast, kes meid vagusalt on lasknud elada. Pole meil iialgi sõnavahetust olnud. Või pole me hästi läbi saanud? Oleme meie iial teineteisele halba ütelnud?... Punnik oli meil esimene lehm siin saunas, tema päevad on ammugi juba möödas. Ka Päitsu ja Tõmmiku aeg on ümber. Pererahvaski on vanaks jäänud. Vaatasin peremeest ükspäev, habe teisel nõnda halle karvu täis! Noh, August on juba kakskümmend neli aastat mees vana, Liisa oma üheksateistkümmend; juba täied inimesed. Vanad andku aga koht ära noorematele ja pugegu künka alla... Mis minulgi on, eks ma sauna pärast võiks ikka elada, aga jumal teab, kust ma kütti saan, kauaks sellest sinu tehtud haopinust jätkub... Või ma üksinda enam lehma ja lammast jõuan pidada! Supp jääb siis valgustamata, aga ega mind perenaine unusta, eks ta ikka mulle vahel kausiga saada..." Ja kui ta südame põhjast oli ohanud, istus ta neljajalgsele järile. Kaks jämedat pisarat veeres pikkamisi mööda kollaseid, aukuvajunud palgeid maha.

Mõlemad vaikisid natukeseks. Eit vahtis haledal pilgul kord põrandale, kord vanamehele. Kass käis mööda tuba; viimaks tuli ta eide juurde, vaatas üles ja küsiv „kurrnäu" kostis ta suust, mispeale ta eidele sülle hüppas.

„Kurrnäuta aga pealegi, varsti oleme kahekesi, pole kolmandat enam kusagil!" rääkis eit.

„Mis seal nii väga kurta, minejad oleme kõik, üks hil-

jem, teine varem," hakkas Mats rääkima. „Ehk kellel meid, vanu, tarvis, paljalt tüliks oleme noortele, katsu et eest ära saad! Muust pole mul kahju, üksnes sinust, eit. Ma muretsen üksnes sellepärast, kuidas sina üksinda elad."

„Eks me jäta seda jumala hooleks, kes kõigi eest muretseb, eks tema minu viletsakese eest ka muretse. Kes teab, kuniks minulgi elu, ütlesin esiteks juba; küllap tulen varsti sulle järele. Lasen surnuaial platsi sinu kõrvale jätta, eks me seal jälle kahekesi kokku saa."

Ja nad saidki varsti kokku. Kolme päeva pärast suri Mats. Eit uitas üksinda varjukujuna sauna ümber kuni mardipäevani, siis läks ta oma kallile vanamehele järele, kellele ta vist tervel eluajal kordagi „armas" ega „kallis" polnud ütelnud. Nende aset täitis varsti uus saunamees noore naisega, kellel oli pisike kähara peaga poeg. Vanakesed olid peagi ununenud, aga nad olid siiski kord elanud ja nooredki olnud. Ka neil oli ükskord noor pojuke, kes nii imeröömsasti mängis ja heledasti naerda lagistas.

Aga uuel saunamehel polnud osa Matsi õnnest, ei põrmugi, sest õnn oli ühes Matsiga surnud Mäetaguse saunas. Õnn oli surnud ühes „kuntsiga", mille Mats oli ühes viinud hauda. Sellepärast pole uuel saunamehel ei lootsikut, püssi ega kalanõusid. Kord muretses ta endale õnge ja käis temaga jõe ääres vehkimas, aga tühjalt tuli ta koju, sest õng seisis jões, nagu oleks ta kaevu lastud. Ainult heinu kannab ta sügiseti nagu Matski raba äärest seljas, kotil vitsväät ümber, kannab nagu Matski küürus seljal ja astub lõõtsutades mööda Matsi tallatud rada.

TÄHTIS PÄEV.

See oli nelipühi esimesel pühal, kui Kuusiku perenaine oma karjapoisi harjunud viisil varsti peale päikesetõusu äratas. Poiss tõusis heintel istukile, vaatas ringi, nägi, kuidas tööpoisid rahulikult magama jäid ja mõni nendest teist külge pööras, ning ta tundis, et täna iseäranis raske oli tõusta ja et uni oli täna eriti magus. Siiski pidi ta tõusma, sest ta teadis, et perenaine laisklemist ja venimist ei salli.

Poiss tuli lakast maha, pesi silmad puhtaks, pani uued riided selga ja uue mütsi pähe; püksisääred kääris ta juba kodus üles, et neid kastese rohuga mitte märjaks teha. Nüüd vaatas ta oma lumivalget leivakotti, mis laual juba valmis seisis, tegi selle suu lahti ja heitis pilgu sisse: siin oli tükk värsket rukki-, teine nisupüüli-leiba. Karpe ta ei avanudki, juba muidugi aimas ta, mis seal sees on.

„Ole aga nüüd viks, aja loomad hea rohu peale, las lõmbavad kered täis; kui päike palavamaks läheb, siis võid lasta nad täna varem koju tulla," rääkis perenaine lüpsikuga kambri astudes. „Ma piimapudelit sulle ei pannudki," rääkis ta natukese aja pärast edasi, „mõtlesin, ega sa täna hoõligi teisest, saialeiba ja võid muidugi. Liha panin sulle ka killukese teise karbi otsa sisse, kui sa ise ei taha, ää siis koerale anna, too koju tagasi; tema jaoks on tükk rukkileiba, see käib talle küll... Mine aga nüüd aja nad karjaaiast välja, ma tulen aitan nad sul koplist kärmesti läbi saata."

Poiss läks, kuna perenaine veel piima jäi kurnama. Varsti oli aga ka tema väljas ja läks ühes poisiga loo-

made järele mööda tänavat alla. Tänava otsas ootas sauna-eit oma lehmaga pere karja. Varsti ilmus ka sauna-vanamees toa uksest ja võttis selja najalt pika vitsa.

„O—oh, Juhku, pannud täna õige uued riided selga," ütles sauna-eit, kui pere karj temale juurde jõudis. „Täna polegi sul tarvis karja minna, minu vanamees lubas selle päeva olla."

„Vaata imet, me poiss saab täna püha," vastas perenaine. „Ja lasi mind kotti täita, na et kas küll saab."

Poiss ei osanud rõõmu pärast muud teha, kui ainult punastada ja kohtlaselt naerda.

„Noh, Juhku, tule nüüd siia," ütles sauna-vanamees. „Sa oled ikka ilusasti me lehma järele vaadanud, siin on siis sabaraha. Kui sa viks poiss oled, annan sügisel veel."

Need olid suured ja tõsised sõnad, seda mõistis Juhku väga hästi.

„Eks ole hull väljas!" hüüdis perenaine, „täna saab ta püha ja raha ka veel ... Lõö sauna-onule patsi, vaat nõnda."

„Täna võid sa siis kiriku minna, uued riided ongi sul juba seljas," rääkis saunataat edasi.

„Keda siis muud, kui anna aga leivakott sauna-onu kaela," ütles perenaine poisile.

„Ah, ei ole vaja, ma'p tahagi nii vara süüa, piibutan; eks ma lõunal söö, kui loomadega koju tulen."

„Ei, võta aga pealegi kott poisi käest vastu, ega tast jumal teab mis koormat ole, ehk tahad ometi suutäie maitsta, meie kakku katsuda, kui süda närbima hakkab. Ega nad saanudki suured asjad, pärm oli halb, ei kergitanud teisi; ahjus tõmbasid pisut kobedaks, aga suureauguliseks jäid ja — na tänkjad," seletas perenaine, mispeale sauna-vanamees koti poisilt vastu võttis ja oma kaela pani.

„Aitame nüüd loomad hulgakesi sohu ajada," ütles perenaine.

Poiss oli kerge ja kärmas; une raskus ja magusus olid korraga lahtunud, ununenud. Ja kui rõõmsasti laulsid

täna hommikul linnud! Lepavindil olid nagu iseäralised pühapäevaviisid ja lööke oleks nagu praegu puurist pääsenud — nii väga rõkkas taevaalune tema laulust. Isegi karjajaak-vares püüdis päevakohast tooni leida, kui ta silmapilguks noorele, painduvale kuuseladvale kiikuma istus. Koppel helises karjakelladest ja Muska heatahtlikust haukumisest, millega see ühte või teist looma kiiremale käigule sundis.

„Ää sa oma raha ära kaota, mis sauna-onu sulle andis," manitses perenaine Juhkut.

Alles nüüd tuli poisile meelde, et raha oli tal alles peos. Kärmesti vaatas ta, kui suur see on.

„Kakskümmend kopikat," lausus ta endamisi naeratades. Ja ta tundis enese õnnelikuna, kuna ta saunarahva headust ja lahkust oma südames kiitis ning iseeneses maha tegi, hästi hoolega nende lehma järele vaadata ja mitte iialgi teda enam jämeda kaikaga tümitada, nagu ta seda tänini paha meelega sagedasti oli teinud.

Karja saatmast tagasi tulles ajasid eided päris igapäevast juttu ja sellepärast ei huvitanud see Juhkut põrmugi. Tema sammus eitede taga, silmitses oma uusi riideid, vaatas saadud raha ja pidas aru, kuidas küll tänast päeva kõige kasulikumalt tarvitada. See on vististi ainuke vaba päev tervel suvel, aga ta on pikk päev, mille jooksul nii palju tähtsat toimetada jõuab.

Koju jõudes ütles perenaine Juhkule:

„Eks sa mine nüüd veel magama, kuni teised ka kõik üles tõusevad. Võta aga uued riided seljast ära, kui sa heintesse lähed, muidu ajad nad samblaid täis. Kus raha on? Pane paigale, muidu kaotad ära; kui talvel sitsikaupmees tuleb, siis ostame sulle ilusa kaelarätiku."

Poiss seisatas mõttes kesk õue, kas minna magama või ei. Ehk võiks selle asemel midagi muud teha? Aga midagi ei tulnud meelde.

„Mine aga peale veel magama," sundis perenaine, kui ta nägi, et poiss kahevahel oli.

Ja poiss läks. Kui ta aga esimesele redelipulgale oli astunud, peatus ta veel kord. Aga enne kui ta midagi

oleks jõudnud mõelda, tuli talle meelde, kuidas ta esiteks üksi pidi heintelt üles tõusma, magus unerammestus alles luudes, ja ta ronis lakka. Uusi riideid roovilati otsa riputades katsus ta, kas raha on veel alles.

Heintele heitnud, püüdis ta magama jääda, aga uni ei tulnud. Peas tuikasid mõtted, rinnas põksus magus rahutus. Ta nägi pääsukesi unkast sisse ja välja lendamas, ta nägi nende tööd ja toimetust. Ühel paaril olid juba munad pesas, ema istus peal, teine paar vooderdas alles pesa, kandis karvakesi ja udemekesi; kolmandad rajasid pesaalust, muda ja kõrsi kandes.

„Ei tea, miks nemad püha ei pea?" mõtles poiss. „Või ei olegi neil püha? Aga nad teevad ju pattu . . ."

Ja ta vahtis pääsukesi, kuulas nende tasast, unistavat häälitsemist, kuni uni ta laugudele varises, tulles ungastest, ulualt või redelit mööda märkamata sammul. Ta ärkas alles siis, kui perenaine hüüdis:

„Juhku, tule nüüd lakast maha, teised hakkavad juba sööma; tule kärmesti, pese silmad puhtaks, siis saad teistega ühes kiriku minema."

Kirikuteel sai Juhku tuttava karjapoisiga kokku, kellel olid saapad jalas. Õige, need polnud küll kingsepa tehtud, vaid poest ostetud „venelased", aga ometi olid nad saapad, säärte ja kontsadega. Ja Juhkul hakkas oma pasteldest, ilusaist kollastest, krägisevaist parknahka pasteldest pisut häbi. Küll püüdis ta nõnda käia, et pastlad hästi krägiseksid, aga teisele poisile ei avaldanud see väiksematki mõju, kui ta oma „venelastega" raskel, päris mehe kõnnakul edasi astus.

Kiriku juurde jõudes oli saapakandja esimeseks mureks see, kuidas kirikutorni pääseda. Ja kui ta alt ukse lahtisena leidis, kiskus ta Juhku enesega kaasa, kuni üles luugiaukudeni, kust nii imekaugele ulatas vaatama. Ka Kuusiku talu oma paksu laia kasega paistis Juhkule silma. Siin oleks tahtnud ta peatuda, mõtteid ja tundmusi koguda, nagu millegi üle enesele aru anda, aga juba kiirustas kaaslane teda allaminemisele. Piinlikmagus tundmus asus Juhku rinda, kui ta mõtles, kui

kõrge küll kirik on, ja teda valdas mingisugune vaikne ning pühalik võim.

Trepil tuli neile aga kirikumees vastu ja selle käest said nad tublisti sõnuda, päris sõimata kohe, nii et Juhku ilus meeleolu täiesti hävis, kurbusele ja kartlikkusele maad andes. Alla jõudes ei julgenud ta silmigi üles tõsta, kartes pilklikke naeratusi näha, et tema oma uute riiete ja krägisevate pasteldega nelipühi esimesel pühal kirikumehe käest oli sõimata saanud. Sellest hoolimata, et tema hea kaaslane teda ettepoole tiris, puges ta kõige tagumisse ja pimedamasse koorialusesse nurka, kus seistes a ikka ja jälle kiriku kõrgusest pidi mõtlema, kuigi teda selles kirikumehe sõimusõnad segasid. Aga ka Kuusiku kask ei läinud tal meelest. Küll pidi aga see jõmm olema, kui ta nii kaugele üle soode-rabade, üle teiste talude ja metsatukkade võis paista ja veel nõnda selgesti, kas hakka või silmalt koju minema.

Rahvast voolas vahetpidamata juurde, kirik oli varsti puupüsti täis kiilutud. Ja Juhku suruti nurka, nii et ta oimugi ei saanud liigutada. Ta ei küündinud muud nägema kui määrdinud lubjamüüri ja tuhmiks jäänud kooripõrandat. Nagu linnuke seisis ta puuris ja silmitses nukral meelel oma uue mütsi sirmi, millele mõlk oli sisse murtud. Ta kuulis õpetajat kusagil kaugel, kaugel rääkivat rõõmust ja õndsusest ja talle tuli meelde valge kaelakott saialeivaga ning karpidega, uued riided ja sauna-vanamees, kes talle kakskümmend kopikat oli andnud ja sügisel veel oli lubanud anda; ta kuulis orelit mängivat ja jällegi mäletas kirikutorni kõrgust ja teise poisi „venelasi", ning kusagile tundmata maale, kuhu ta ilmsi teed ei teadnud ja millele ta nime ei mõistnud anda, lendas karjapoisi unistav mõte, nukrust ja rahuldamatust kirikukoori alla maha jättes. Aga viimaks hakkas igav ja pikisilmi ootas poiss kirikuteenistuse lõppu.

Kirikust välja tulnud, jäi ta paplite all peatuma, et rahvast vaadata. Aga ka see ei rahuldanud teda. Ta ei tundnud siin seda iseäralikku, pühapäevalikku, mida ta otsis. Ja norus päi sammus ta rahvahulga tõugatuna, nagu ei

mikski panduna, poe poole. kust ta peagi koduteele pöördus, nagu oleks rinnas mingisugune kõpitsev salavalu hõõgunud. Selles oli nagu kahetsus, miks ta kirikku oli tulnud, ja kartus, et tänane päev möödub, ilma et ta midagi tähtsat jõuaks toimetada. Hea meelega oleks tahtnud ta karjakelli kuulda, kui ta üksipäini kodu poole kõmpis ja pead murdis, mis ta küll veel ette võtma peab. Tuttav poiss oli teda endile kutsunud, et üheskoos minna varesepesi otsima, aga seda ta ei tahtnud. Ta mäletas väga hästi, mitu korda ta puu otsa ronimisega oma püksid oksatüügaste otsas oli lõhki kiskunud, ja mis oleks siis, kui ta oma uute pükstega sedasama teeks. Pealegi tuli talle kirikumehe sõimamine meelde, mille ta teist poissi peasüüdlaseks pidas.

„Noh, juba kodus? Oled aga sina kärmas! Miks sa kauem ei olnud?" ütles Kuusiku perenaine, kui ta karjapoissi nägi õueväravast sisse astuvat.

„Ei tahtnud," vastas Juhku lühidalt.

„Kas kõht läks tühjaks?"

„Ei läind."

„Ma panen toidu lauale, eks sa tule võta natuke."

Laua ääres katsus poiss ühte ja teist, aga miski ei tahtnud maitseda. Kõht on tühi, aga toit alla ei lähe. Aga ometi oli siin kõik, mis süda soovida oskab: või kui meevaha, piim kui puder, lumivalge saialeib, ahjus haudunud seapekk ja isegi korbid pardimunadest, mis ta ise kuuetaskus sambla sees kaugelt jõeäärsest padrikust oli koju kandnud, hoolega enne veelombis järele katsudes, kas neile vahest jäme ots peale ei kerki.

Päike oli juba pooles õhtupoolikus, kui Juhku kambrist õue astus.

„Kui madalas juba päikene," mõtles ta. „Kuhu minna?" sõnas ta natukese aja pärast poolkuuldavalt, aga vastust ei leidnud. Mõnel muul päeval oleks ta saarde heinamaale läinud, kus siledad sirged haavaputked kasvasid, nagu loodud vene vile väänamiseks; või oleks ta põllu alla kraavile jooksnud kinganõela-pikkusi hauge taga ajama, koju tulles võimalust tarvitades jaanikannide ja

kullerkuppude korjamiseks kaasiku varjust, aga täna ei tõmmanud see teda. Millekski haruldaseks oleks tahtnud ta tänast päeva tarvitada.

Õuevärav seisis lahti. Juhku läks siit välja ja seadis sammud mööda põllupeenart metsa poole. Kui ta väljamäe kõrgemale paigale oli jõudnud, jäi ta seisatama. Ümberringi levis lausik soo, mis oli kaetud madalate tihedate kaskedega, nagu oleksid nad ühiseks roheliseks vaibaks kootud, millele harvad rässakad, luulelises korratuses seisvad männid tumedate täppidena on tipitud. Juhku tundis seda sood väga hästi, oli ta ju kaks suve siin karjas käinud. Üksikuile puile, üksikuile mätastele, küngastele ja kinkudele oli tä nimed pannud ja kõik kohad väikesi kasetuustikesi täis keeranud, nendega leitud linnupesi tähistades.

Poiss kuulatas, kas ehk karjakellad ei kosta, aga ei — kõik oli vaikne. Siis aga korraga haugatas Muska. See oli selle kõvera männi pool, mille otsas nii mõnus on kiikuda. Poiss istus põllupeenrale. Nüüd haukus Muska pika loo; vististi „ratsutas" sauna-onu oma küütu, sest ega see kurivaim teiste hulgas taha seista. Imelik oli seda siit kõrgelt väljamäelt kuulata ja selle üle aimelda. Mõttes vaatas poiss oma uusi riideid, kollaseid pastlaid, mis veel vähe kollased olid, ja mõlgitud nokaga mütsi.

„Mis ma rumal otsisin sinna kirikusse," lausus ta siis endamisi. „Kuhu läheksin veel enne õhtut?" Aga vastuse asemel tuli talle hommikul saadud raha meelde. Ta võttis selle välja, veeretas sõrmede vahel ja kõrvus kõlasid perenaise sõnad: „Selle eest ostame sulle sitsikaupmehe käest talvel ilusa kaelarätiku."

„Oleks ma parem „krõmpskaunu" ostnud, mis selle rätikuga ikka teha, millal mina teda kaela panen," mõtles ta, nagu vastuseks perenaise sõnadele. Ja siis: „Ma oleks võinud hommikul parem sauna-onu käest õnge võtta ja kalale minna." Selgesti arvas ta nägevat, kuidas õngekork laiade kupulehtede vahel ujub ja siis korraga nõksuma hakkab. Aga nüüd oli see hilja. Juba kahetses ta, miks ta teise poisi kutsel polnud läinud varesepesi

otsima. Huulil liikus üks „oleks" teise järel, aga meelelahutust see ei toonud.

Ta tõusis püsti ja vaatas ringi. Eemalt üle rohelise soo paistsid üksikud talud. Poisile näis, nagu oleks ka neil igav, vähemalt mõjusid nad nõnda. Kaugel, kaugel talude taga seisis kirik ja nagu unenägu tundus see, et tema alles täna sealt tornist oli alla vaadanud ja endi kaske näinud. Tema lähedalt tõusis lõoke üles ja hakkas kõrgemale trillerdama, aga kui hoopis teisiti oli ta hommikul laulnud. Oli see ehk mõni teine lõoke olnud? Loojeneva päikese helgil tundus kõik nii tühi ja kurb.

Ja Juhku ei teadnud isegi, miks ta huuled viltu kiskusid ja pisarad voolama hakkasid. See kõik sündis nagu mõtlemata, kogemata, tähele panemata. Alles siis, kui ta tundis, et midagi soolast laugudelt huulile valgub, äigas ta uue kuue käisega üle näo, mütsi pähe viltu lükates . . .

Kui kaua ta seal kõrgel väljamäel oli nutnud, seda ta pärast enam ei mäletanud, aga ühte teadis ta kindlasti: ta oli nutnud, nagu oleks tahtnud ta oma hinge välja nutta. Ja kui ta silmad viimaks kuivaks, tahenenud pisaraist ämuseks olid jäänud, vaikisid kõik küsimised ja kahetsused.

Tuimalt võnnides läks ta tuldud teed koju tagasi, puges kõigi nägemata lakka ja heitis samblaste heinte sisse, ilma et ta uusi riideid seljast või krägisevaid pastlaid jalast oleks võtnud. Pääsukesed töötasid ja sidistasid nagu hommikulgi, aga poiss ei kuulnud ega näinud neid.

TÕSI JAH!

Teo Mikk on vana mees, vanem kui kõik ümberkaudsed elanikud. Ta mäletab veel teoorjust ja on oma püksid sealt, kust harud välja kasvavad, mitmekordseks tarninud, et kupjakepp kergem kannatada oleks. Ta on mõisas öösiti rehti peksnud ja pahempidi pööratud kasukaga pahmahobuseid hirmutanud, et nõnda ehk mahti saaks kusagil nurgas pisutki tukastada. Ta teab õudseid ja huvitavaid lugusid, aga ei armasta neist rääkida, nagu talitaks ta rahvasõna järgi: „kes vana asja meelde tuletab, sellel silm peast välja". Hakkab aga vahel mõni teine mineviku mälestusi eietama, siis kiidab Mikk: „Tõsi! Tõsi jah! Täitsa tõsi! Tõsi, tõsi, tõsi! Nojah, see on üsna tõsi! Päris selge tõsi! Nii tõsi, kui ma siin seisan!" ja nõnda edasi, kuni ta neidsamu sõnu uuesti mõnesuguses teisendis kordab. Need järelekiitvad sõnad on tal sedavõrd luusse ja lihasse kasvanud, et ta neid igal silmapilgul tarvitab, et ta ilma nendeta nagu eladagi ei oska. Isegi ta kehakuju oleks nagu nende sõnade kohase välimuse omandanud: pikk, nõtkuv, painduv, igale mõjule allaandev, siiski kõigele vaatamata endine Teo Mikk, kes pikka kuube seljas ja nahkrihma vööl kannab. Lähemalt vaadates tundub, nagu ei liiguks ta huulil alatine „tõsi jah" sugugi sellepärast, et tal endal arvamisi pole, vaid et ta naeratades teiste arvamistest mööda läheb, neid ei mikski pannes, seega nagu öelda tahtes: elage minu päevini, kannatage niisama palju, kui mina olen kannatanud, siis saavad kõik sõnad ja arvamised nii tähtsusetuks, et nad vastuvaidlemise vaeva ei tasu.

Mikk kiidab kõigile järele, on kõigi arvamistega nõus, aga oma eluviisi, oma tegusid ei muuda ta sellepärast karvaväärtki: nagu oleks ta pärit kusagilt teisest ilmast, mida nüüdse aja inimesed enam ei tunne ja mille üle nad ainult kuulu järgi otsustavad.

„Hakkavad na mustad pilverünkad käima, täna tuleb tõesti vihma, teeb loo märjaks," ütleb heinaajal Saueaugu peremees, kelle juures Mikk juba ammust aega on elutsenud, esiteks sulasena, nüüd vabadikuna.

„Tõsi jah, teeb loo märjaks," kiidab Mikk.

„Ei täna vihma tule, näe tuul lahutab pilved ära," vastab sulane peremehele.

„Tõsi, tuul lahutab ära," kiidab Mikk naeratades, nagu tahaks ta tõepoolest öelda: „Missuguseid tühje sõnu räägitakse!"

„Mis peremehel viga, tema võtab oma loo hulga rahvaga varsti üles," lausub saunamees, „aga saunamees, vilets, olgu ise peres ja jätku oma loog hundi kuivatada."

„Tõsi, tõsi, hunt kuivatagu saunamehe heinu," on Mikk ka siin nõus.

„Sa, Mikk, võiksid meile õige appi heinamaale tulla," ütleb sauna-eit.

„Päris tõsi, eks ma või tulla küll," vastab Mikk, aga tal ei tule uneski mõttesse oma sõnade järgi talitada. Ennem lamab ta aia ääres lepapõõsa vilus, mõtleb ja mäletab ning sõnab vahetevahel iseeneses: „Tõsi! Tõsi jah! Täitsa tõsi! Tõsi, tõsi, tõsi!"

Siia tuleb karjane lõuna ajal mõnikord temaga juttu ajama. Ka temale kiidab Mikk vääramata rahus kõige lapsikumaid asju järele. Sellepärast armastab poiss temaga juttu ajada, siin pole arvamiste lahkuminekut karta. Hoopis teine lugu on teise pere poisiga. See hakkab varsti vaidlema ja riidu norima. Ehk kui ta veel ristiinimese viisil riidlekski! Aga ei. Ta keerab sul juuksesalgud ümber „kotinõela" ja ajab sulle siis pöidlad silma. See on pagana valus. Sellepärast ei armasta Saueaugu poiss temaga riielda, ja et jutuajamisest peagi riid võib tõusta, siis hoidub ta ka jutuajamisest.

„Küll sul on õige hea põli, pole muud, kui põõnutad aga," ütleb poiss harilikult sissejuhatuseks, kui ta Mikuga juttu vestma hakkab.

„Nonäh, tõsi jah," vastab Mikk.

Aga tõepoolest peab ta praegu häid päevi. Räägitakse, et tal Saueaugu peremehe käes paarsada rubla raha olevat, mis sinna paika jääb, kui Mikk siin ulualust ja peatoidust saab. Nõnda elutseb Mikk ilma suurema mureta ja paneb oma lõdvaks jäänud käed ainult harukorril, iseäranis kibedal tunnil töö külge, sedagi nagu naljatades, ajaviiteks.

„Mis hea oleks, kui tervel suvel vihmatilkagi ei tuleks," ütleb karjapoiss Mikule.

„Tõsi jah, siis oleks vast pidu," vastab Mikk.

„Jõgi kuivaks ära, saaks kõik kalad kätte," arutab poiss edasi.

„Selge tõsi, siis saaks nad kätte."

„Soo kuivaks kõvaks, mis hea oleks siis loomadel käia. Vana Tõmmik praegu poolest küljest mudane."

„Tõsi."

„Aga kui nad siis palavaga ja parmudega kiili hakkavad jooksma, mis sa siis hulludega teed. Ega vanadest lehmadest midagi ei ole, aga need mullika-kuramused, nagu kitsed teised, ei neid pea siis keegi."

„Tõsi, just kui kitsed teised."

Nõnda targutab poiss ja Mikk kiidab talle järele. Aga leidub ka silmapilke, kus ta oma stoilisest rahust lahkub. See on siis, kui karjapoiss sellest hakkab rääkima, kuidas ta männisüdant on katsunud välja keerata, et „sarve" teha, aga kõik ta katsed on läinud nurja ja nõnda on ta ikka alles ilma sarveta. Niisugusel raskel tunnil on Mikk nõuga ja jõuga poisil abiks. Ta laseb paraja männi tuua, ei soost ega arumaalt, vaid kahe vahe pealt, sealt, mida poiss kui randemaad tunneb. Ja nüüd keeravad nad kahekesi männil südame välja ja Mikk lõikab oma noaga talle sõrmeaugud peale ning puhub esimese loo — puhub õige „jaale" talle sisse. Mikk algab ikka lauluga „Pidu lõpeb, pidu lõpeb" ja lõpetab looga, mille nime ta

isegi ei tea. Ja karjapoiss imestab ning ei taha kuidagi aru saada, mis lugu see küll on, millel nimegi pole. Aga kui Mikk puhumise järele jätab, ütleb poiss kahetsedes:

„Ei saa sinu sikusarve vastu, ei saa sinna poolegi."

„Tõsi jah, ei saa sinna poolegi," on Mikk temaga nõus.

„Sa, onu, puhu õige oma sikusarve," palub poiss lähemale nihkudes, ja see on ainuke juhtum, kus ta Mikku onuks nimetab. Poisi silmad hiilgavad ja see sütitab ka Miku silmis midagi ammu kustunut põlema. Ta vaikib, ta on tõsine, keelele ei kerki ühtegi „tõsi jah'i".

„Onu, puhu üksainus lugugi, puhu oma sikusarvele ainult häälgi sisse, ää sõrmi sõrmilistele panegi. Ehk too ta muidu väljagi, näita mulle, ma vaatan teda . . ."

Poiss on kui luupainaja, tema sõnad poevad vanamehele teomehe unena hinge.

„Kas tood ja näitad? Annad minu kätte? Ma katsun puhuda."

„Õhtul, kui sa koju tuled, tuleta siis meelde, siis kõlab hästi."

„Siis puhud sa, onu?"

„Jah, ja lasen ka sind puhuda."

Poiss on lõpmata õnnelik, tal pole enam ainustki soovi: onu puhub õhtul talle sarve! Ja ta viskab enese rohule selili ning vahib pärani silmil sinisesse taeva.

Õhtul koju tulnud, on tal esimeseks mureks Mikk üles otsida ja temale ta lubamist meelde tuletada.

„Ei sa ka unusta," naerab Mikk ja ronib aidalakka, kus ta magamisase on, võtab roovilati vahelt sarve ja toob selle alla. Ja nüüd tuleb see suur silmapilk. Ta puhub esiteks tuut, tuut, tuut, nagu tahaks ta kõiki kuulama, tähelepanekule kutsuda, ja algab siis „Pidu lõpeb'ga". Sarv kostab kaugele.

„Hääl läheb mis müriseb," rõõmustab poiss ja iga loo lõpul palub ta uuesti: „Puhu veel," kuni perenaine viimaks vahele tuleb ja ütleb:

„Onu väsib ju ära, eks sa näe, et see on raske."

Need sõnad mõjuvad niihästi poisile kui ka Mikule

jahendavalt. Veel katsub ta kord sarve suule tõsta, kuid laseb ta siis alla langeda ja läheb teda lõdval sammul aidalakka oma paigale viima. Pärast istub ta õues kivil või kusagil pakul ja näib, nagu oleks temast mingisugune joovastushoog üle käinud, millest ainult roidumus on järele jäänud. Varem kordusid säärased silmapilgud tihemini, aasta-aastalt kaovad nad ja hääbuvad. Oli kord aeg, kus ta süda igakord kihvatas, kui mõni eit naljatades küsis: „Mikk, mis su Mari teeb? Kas ta elab veel?" Aga eided surid, kes nõnda küsida teadsid, ja Mikk ise läheneb ikka enam sellele piirile, millest üle astudes enam ükski tagasi ei pöördu. Ainult haru-silmapilkudel, kui karjapoiss teda onuks nimetab ja sarve puhuma meelitab, tuikab talle meelde midagi kauget ja tumedat ning siis virguvad temas ilusamad mälestused.

Tema oli siis alles täies meheeas ja käis sirgelt. Sarve võis ta kas või ööd läbi puhuda ja kortel viina ei teinud tal keeltki pehmeks, ei võtnud juttu lahti. Vana Saueaugu Jaak pidas oma pulmi — ühel jaanipäeval; tema, Mikk, oli peiupoisiks ja Mari pruuttüdrukuks. Ka Mikk mõtles siis sagedasti pulmadele, aga Marile ei tihanud ta sellest sõnagi lausuda.

Aasta pärast tuli Marile keegi teine kosja ja Mari võttis kosjad vastu. Oli pühapäeva hommik; Mari pani ennast aidas riidesse, et kirikusse kuulama minna, kuidas teda esimest korda „kantslist maha visatakse". Ka Mikk läks sel ajal aita.

„Lähme täna kiriku, tule sa ka," ütles Mari.

„Tõsi jah, kuluks minna küll," vastas Mikk.

Riidesse pannes kõõrutas Mari omaette:

„Sa ütlesid mull' mullu, jah mullu,
et suvel pulmad teed . . ."

Kas ta ilusasti oli laulnud, seda Mikk enam ei mäleta, juba ammugi mitte; aga ta teab, et laul temale südamesse oli lõiganud, iseäranis, kui Mari sõnadeni jõudis:

„Nüüd on ju suvi tulnud, jah tulnud,
kus on su armastus?"

„Tõsi, selge tõsi," lausus Mikk siis iseeneses, „kus on armastus?"

Ja siis oli Mari aidanud tal rätikut kaela panna, seda oma nõelaga kinnitades, ja Mikul oli seejuures nii hea olnud. Teel olid nad vähe rääkinud. Aga Mikk teab, et Mari temalt kiriku lähedal oli küsinud, kas tal ka kahju on, et tema, Mari, mehele läheb.

„Tõsi jah, on küll kahju," oli Mikk vastanud.

Sellest oli Marile küll: ta jättis oma peigmehe maha ja jäi Mikku ootama. Ja siis oli Mari Miku kõrval istudes laulnud:

„Kuis võin ma sull' veel minna, jah minna,
kui mul ju parem on."

Sel suvel puhus Mikk rohkem ja ilusamini sarve kui kunagi enne või pärast. Mari unistas pulmadest ja Mikul oli imeline tundmus, kui ta tüdrukule järele kiitis:

„Tõsi! Tõsi jah!"

Aga aeg jooksis ruttu, jõulud jõudsid mööda, ometi polnud Marit-Mikku pulmadele nähtavasti sammugi lähemale jõudnud. Küll oli Mikk sagedasti nendele mõelnud ja otsustavat sammu astuda tahtnud, aga ikka oli midagi vahele, teele põiki ette tulnud ja asi oli seks jäänud. Mari aasta sai maarjapäeval täis. Sellepärast ütles ta Mikule:

„Lihavõtteks teeme pulmad."

„Tõsi jah, kuluks teha jah," vastas Mikk, ilma et ta midagi muud asjalikku juurde oleks lisanud või midagi teinud.

Ja siis oli Mari nutnud ning Mikule nõnda öelnud:

„Ma tegin rumalasti, et oma peigmehe maha jätsin, ei sinust küll minu võtjat saa. Aasta olen ma oodanud, aga sina kordad ainult „tõsi, tõsi jah", ja sedagi nagu suusoojaks."

Ka Miku silmad olid sel korral märjaks läinud, aga ta

ei olnud sõnagi suust saanud. Oo! sõnad ei ole sikusarv, millel sõrmilised peal, pole muud, kui puhu, liiguta sõrmi ja lugu tuleb.

Mari läks pärast seda Saueaugult ära — teise kihelkonda oma ema juurde. Paari aasta pärast juhtus Mikk teda kiriku juures nägema: vanaks oli teine jäänud ja lonkama hakanud. Aga ka sel korral oli Mikk veel mõelnud: „Kui astuks talle õige juurde ja ütleks: „Mari, teeme pulmad!" Tõsi, seda kuluks teha küll." Jumal ise teab, et Mikk nõnda oli mõelnud ja et tal sellega tõsi taga oli. Aga ometi tuli ta üksipäini Saueaugule tagasi, ilma et Mariga sõnagi oleks rääkinud, teda teretanudki. Ja kui perenaine pärast Mari haigusest oli jutustanud ning lõpuks tõendanud: „Vaata, Mikk, see on kõik sinu süü," siis oli Mikk talle nõus olles vastanud: „Tõsi jah, minu süü."

Hulk aastaid on sellest ajast ära. Vana Saueaugu perenaine on juba surnud ja tema asemel on noor, kes Miku Marit ei tunne ega tea, ei tahagi teada. Mikk ise on hoopis küüru vajunud ja vaevalt seisab ta veel jalul, kui ta kepi najale ei toetu. Sarve pole ta juba enam mõnel aastal aidalakast maha toonud ega sellele häält sisse puhunud. On inimesi, kes ei teagi, missugune hääl Teo Miku sikusarvel on ja missuguseid lugusid selle kuue auguga sõrmilises peitub. Mullune karjapoiss leidis sarve aidalakast roovilati vahelt ja tõi ta kui imeasja maha. Siis katsusid kõik talle häält sisse puhuda, ka noor peremees ja perenaine, aga ükski ei saanud. Sarv toodi viimaks Miku enese kätte ja kõik jäid ootama. Mikk võttis oma mänguriista, vaatas teda, seadis sõrmed sõrmilistele, aga huulile ei tõstnud. Ja siis kõik said aru, et endised ajad on jäädavalt möödas.

„Ei ole enam mehi, kes sellele riistale hinge sisse paneks," lausus noor peremees.

„Tõsi jah,. ei ole enam mehi," vastas Mikk vaikselt.

LEHEKANDJA NR. 17.

„Nr. 17!"

„Mis on, noorhärra? Ma olen siin," vastab nõrk, kuid kräbe vanaeide hääl kontori nurgast.

„Teie pole eile hr. T-le N. uulitsasse lehte viinud. Kuidas sellega on?"

„Kuidas, pole viinud? Viisin."

„Aga tema pole saanud, käis täna kaebamas."

Nende sõnade peale vaikib nr. 17, sest ta teab, et ega noorhärra asjata räägi ja ega hr. T. asjata kontoris kaebamaski pole käinud.

„Aga täna viige talle just nimelt leht, ärge unustage," räägib noorhärra.

„Jah, kindlasti, küll ma viin. Ma tean väga hästi, kus ta elab: suures kollases neljakordses kivimajas, pööningukambris. Küll sinna on aga üks rist käia . . ."

Nr. 17 tahab oma viletsusest ja ametiraskustest jutustama hakata, kuid varsti tehakse talle märkus, et ta vaikiks, sest tema rääkimine segab teisi. Pealegi on kõigil juba ammugi teada, mida nr. 17 jutustada tahab. Ta on juba mitu aastat lehti laiali kandnud ja kogu see aeg ikka omast asjast rääkida tahtnud, kuid kunagi pole see tal õnnestunud: teda kästakse vaikida, sest tema hädaldamine rikub teiste rahu. Alguses ei saanud nr. 17 arugi, kuidas küll tema rääkimine kellegi rahu võiks rikkuda, sest ega tema selleks räägi, et kedagi süüdistada või oma seisukorra kergendamist nõuda. See ei tule tal kunagi mõttesse, sest nr. 17 arvab, et kui see on jumala tahtmine, siis paraneb tema seisukord iseenesest ja kas või homsest päevast peale. Seni aga, kui see pole jumala

tahtmine, kannab ta oma risti rahul olles, ainult vahetevahel tahaks temast teistele rääkida — muidu niisama, ajaviiteks, suusoojaks.

Niipea kui vaikimise käsk kõlab, langeb nr. 17 kontori nurgas kössi ja hakkab rääkimise asemel mõtlema, sest sellega pole ta tänini veel kellegi rahu rikkunud, ei kontoris, uulitsal lehepampu kandes ega õhtul hilja väsinult koju minnes. Kuid paljuke suudab ta mõelda, paljuke ongi tal mõelda! Juba kümmekond aastat päev päeva kõrval ikka üks ja seesama: läheb kontori, ootab lehti, saab need kätte, kannab laiali ja ronib väsinult koju. Lehepamp on alguses raske, vajutab keha viltu ja kõverasse. Nõnda tungib ta keldrikambritesse, kus raske ja lämbunud õhk vastu lööb; nõnda helistab ta kella suurte uste taga, mis viivad toredaisse kortereisse, mida ta ainult praotatud ukse vahelt on näinud; nõnda ronib ta hingeldades kõrgele pööningukambritesse, kus valitseb talvel peaaegu alati külmus, suvel kuumus. Käib ja ronib, ronib ja käib. Oo, nr. 17 teab väga hästi, kui hirmus väsinud on ta mõnikord olnud, nii et jalga ei tahaks jala ette tõsta, aga ikka on pidanud ta minema üles ja alla, alla ja üles. Mõnikord käib pea ringi, silmad löövad kirjuks, jalad nõtkuvad, peab silmapilguks trepi käsipuule tuginema või üürikeseks kusagil istet võtma, aga siis peab tingimata edasi minema, sest muidu kordub homme kontoris tuntud kahekõne:

„Nr. 17!"

„Mis on, noorhärra, ma olen siin."

„Teie pole eile hr. X-ile lehte viinud . . ."

Nr. 17-l on sellest kahekõnest villand, ta ei taha seda enam kuulda. Nagu mõni tüütu lauluviis heliseb see tema kõrvus. Seepärast ükskõik mis või kuidas, ainult mitte enam seda kuulata, mitte enam noorhärra küsimustele vastata.

Oma nime on nr. 17 peaaegu unustanud, sest kogu selle aja jooksul, kus ta lehti kannab, on ta vaevalt kordki oma nime kuulnud. Kontoris tuntakse teda ainult

numbri järgi. Tuleb keegi kontorisse kaebama, siis küsitakse temalt harilikult:

„Kus uulitsas te elate?"

„S. uulitsas."

„Ah nii! Sinna kannab nr. 17. Küll ma ütlen talle."

Nõnda alati: ikka nr. 17 ja 17. Isegi kodus, väikeses madalas, pimedas ja sumbunud õhuga täidetud keldrikambrikeses, kus mini oma lastega elab ja oma mehe ning nr. 17-ga alati riidleb, ei kuule ta oma nime kunagi: lapsed hüüavad teda vanaemaks, poeg emaks, minia eideks.

Täna on nr. 17 eriti väsinud ja nõrk. Hooglikult peksab sügisene tuul peenikest vihma vastu silmi. Uulitsad on porised ja alevimajakeste vahel pimedad. Eemal kaugel paistab laternatuli ja vilgub porilombilt vastu, aga nr. 17 ei pane seda tähele; tema kobab poolpimesi, nagu käsikaudu edasi, et viia sõnumeid kuritöist ja õnnetustest, poliitikast ja haridusest, kirjandusest ja kunstist. Sagedasti näeb ta, kuis teda kärsitusega oodatakse, sest miks muidu kistakse nii ahnelt tema peost leht. Aga tema, lehekandja nr. 17, jätab see külmaks ja ükskõikseks. Tema läheb oma pakiga sõna lausumata edasi ja ainus mõte on tal, kuis lehti vihma eest varjata ja kuis nad küll kõik laiali saada. Tema ise pole kunagi oma lehte lugenud, hea seegi, kui mini mõnikord kuritöist ja õnnetusist midagi ette loeb

Koju jõudes heidab nr. 17 täna kohe asemele ja ei tõuse sealt isegi sööma. Kui ta järgmisel hommikulgi end jalule ei aja, küsib mini viimaks:

„Kas sa täna õige ülesse ei tõusegi?"

„Ei jäksa, kondid valutavad ja süda on nõrk," vastab nr. 17.

„Oled sa nii mitu aastat jõudnud, eks sa siis seda tänast päeva enam ei jõua."

„Ükskord on ikka viimane päev," vastab nr. 17 minile ja jääb asemele pikutama. Viimaks kutsub ta oma pojapoja enda juurde ja saadab selle lehekontori sõna viima, et tema, nr. 17, täna ei tule.

„Meie vanaema täna lehti kandma ei tule," ütleb poiss kontoris, „tema on asemel pikali."

„On ta haige või?" küsitakse.

„Ja vist."

„Mis nr. tal on?"

„17."

*

Sest päevast on kaks nädalat mööda.

„Nr. 17!" hüüab lehekontori noorhärra harilikul viisil. Aga ei tule mingit vastust. Noormees kordab hüüet. Ka nüüd on vaikus.

„Liisi, eks sa ometi kuule, et sind hüütakse," ütleb üks lehekandjaist. „Käid juba mitu päeva, aga ikka veel ei tea, et oled 17."

Ette astub noor punaste palgetega tütarlaps.

„Teie jäätegi nüüd vana 17 asemele, sellest pole enam midagi kuulda," öeldakse talle. „Tahate teie jääda?"

„Tahan küll," vastab tütarlaps õnnelikult, et teenistusse saab.

„Nõnda olete siin nr. 17. Aga teie ei ole eile õhtul hr. N-ile S. uulitsasse lehte viinud, ta käis kontoris kaebamas."

Tütarlaps kohmetab ja punastab, ei leia vastust.

„Katsuge ausasti vana nr. 17 aset täita," ütleb noorhärra ja tütarlaps punastab veel rohkem.

„Jah, ega vana enam tule, surnud lehti ei kanna," lausub keegi lehekandja.

„Surnud?" küsib noorhärra.

„Eile öeldi kirikus maha."

„Kus?"

„Jaanis."

„Mina olin eile seal, aga ma ei kuulnud, ei pannud tähele," räägib noorhärra.

Lehekandja eide näole ilmub kibe, nagu pilkav naeratus.

„Noorhärra ei teadnud ju ta nime, sellepärast," ütleb ta.

„Ah jaa," vastab noorhärra, „meie hingekirjas oli ta nr. 17."

„Kudas ta, vaeseke, vahel oma häda tahtis kaevata, aga . . ." hakkab lehekandja, kuid juba kostab talle vastuseks:

„Sst! Teie segate ju oma rääkimisega."

Rääkija vaikib nagu omal ajal nr. 17-ki: hädaldamine rikub teiste rahu.

VIIMNE RAHA.

See oli siis, kui tööpuudus luupainajana linnal lasus, kerjuste ja kuritegevuste arv kasvas, tööliste püksirihm pingumale venitati ja nende naiste ning laste näod päevpäevalt ikka enam kahvatusid.

Juhan oli nädalate viisi kestvamat tööd otsinud ja seda mitte leidnud. Mustade päevade tarvis kogutud rublade ja kopikatega ning juhuslikult leitud paaripäevalise tööpalgaga oli ta enda ja oma perekonna veepeal hoidnud, talitades põhimõtte järgi, et parem pikk ja peenike nälg kui lühike ja jäme. Sedagi võis ta ainult sellepärast, et tal juba abielu algusest saadik viisiks oli üks või teine kord osa saadud palgast naise Leena kätte anda, ja see oskas hoida. Tema hoidis raha mehe, iseenda ja ka laste eest ning sellepärast oli tal hädapäevil ikkagi pisut võtta. Praegugi elati juba ammust ajast peaaegu ainult Leena rahast, nõnda et ülalpidajana tundus mitte pereisa, vaid pereema. Niisugune seisukord ei meeldinud Juhanile põrmugi, aga parata polnud midagi, sest kaine peaga ei söandanud ta naiselt kunagi raha välja nõudma hakata ega isegi järele pärima minna, kui palju raha õige veel tagavaraks on. Ja kuigi ta seda oleks teinud, siis ometi tagajärjeta, sest Juhan teadis kindlasti: polnud mingit lootust Leenalt raha kätte või tema arvu kuulda saada. Muidugi, kui Juhan saaks endal pea täis panna, siis tuleks kahtlemata ka mehelik kuraas, mis teda laseks naisega hoopis teist keelt kõnelda, nagu see nii mõnigi kord juba on juhtunud.

Puuduse ja näljaga käivad kaasas harilikult ikka haigused ja igasugused hädad, ometi olid Juhan ja Leena

tänini nendest katsumata jäänud. Aga kui Leena kukkur päev-päevalt ikka rohkem kokku kuivas ja tema ikka enam ja enam laskis toidu oma suust mööda libiseda laste või mehe hammaste alla, siis ütles tema jõud pikapeale üles ning ta jäi maha. Vististi pidi ta haige olema, arvas ta ise, kuigi ta kindlasti ei teadnud, mis või kus valutas. Ühe sõnaga: suust oli tõbi sisse läinud. Aga kui häda kõige suurem, siis abi kõige ligem: Juhan leidis kuhugi tööd, mis pidi vähemalt mõned nädalad kestma. Küll ei saanud ta homme veel tööle minna, sest homme oli pühapäev, mitte ka tunahomme, ega üle-tunahomme, aga neljandal, viiendal päeval pidi tingimata peale hakkama, ning siis tuli raha ja nälg võis hambad varna riputada. Asi oli kindel, Juhani nimi raamatusse sisse kirjutatud, muudkui mõni päev vaja oodata.

Juba ammugi polnud Juhan mööda porist uulitsat nii roosilises meeleolus plärtsinud kui täna koju tulles; samuti polnud ta juba mitmel-setmel nädalal nii rõõmsaid sõnumeid koju toonud kui täna. Leenagi naeratas asemel, ja kui lapsed nägid, et ema naeratab, mõistsid nad kohe, et midagi peab olema paremuse poole muutunud: võib ehk jällegi hakata leiba nii palju purema, kui süda vähegi kutsub.

„Võiks ehk selle rõõmuks täna lastele midagi suupärasemat tuua," ütles Juhan, kui ta oma rõõmusõnumi oli jutustanud. „Laupäev täna pealegi veel ja homme püha."

„Aga kui tööd ei juhtu saama," vastas Leena.

„Ei noh, miks siis ei saa, nimi pandi raamatusse, palgas on kokku lepitud, muudkui lähen ja hakkan tööle," julgustas Juhan.

Leena mõtles ja veeretas oma südames viimaseid rahatükke näpu vahel, sest nii hirmus vähe oli neid järele jäänud.

„Sinule endalegi kuluks midagi paremat ära," lausus Juhan nagu vabandades ja andeks paludes.

Need sõnad ja see toon hakkas Leena südamesse kinni. Ah, juba ammugi polnud Juhan oma sõnadega

tema eest muretsenud ja juba ammugi polnud ta seda enam niisugusel toonil teinud!

„Siin on minu viimne varandus," ütles Leena ja ulatas selle mehe kätte, sest äkki tundis ta tema vastu piiramata usaldust, nagu siis, kui nad alles abiellu astusid. Unustatud oli vahemine elu, unustatud Juhani „kust tuul, sealt meel", unustatud kõik need õnnetused ja rasked silmapilgud, kus Juhan purjus koju tuli — unustatud paari sõna ja selle tooni pärast, millega need paar sõna olid räägitud.

Juhan sai raha ja Leena õnnistuse ning läks. Aga just tema minemise kärsituses oli midagi, mis Leena meeleolu segavalt riivas ja peaaegu oleks tahtnud ta mehele ukse peale midagi hoiatavat järele hüüda, teda peaaegu vannutada, aga ei, ta vaikis ja lausus endamisi: „Ega ta ometi hull ole."

*

Ja Juhan ei olnudki hull. Tal polnud peas ainukese hullumeelse mõtte varjugi, kui ta kodunt lahkus. Oli aga tema samm siiski ebaharilikult käbe, siis ainult samal põhjusel, miks ta ennest nii roosilises meeleolus kodu poole kõmpis.

Juhan arvas kopikapealt järele, mis ta oleva raha eest ostab ja kui palju tal siis veel üle jääb: võis parajasti kummalegi lapsele mõnekopikalise mängukanni osta ja endale väikese pudeli monopoli. Siis aga turgatas talle meelde, et Leena mängukannide ostmisega nõus ei oleks, kuidagi nagu talle ka ammugi monopolipudel, kuigi väikene, ei meeldi. Sellepärast arvas Juhan paremaks mängukannid ostmata jätta ja nende heaks määratud raha monopolile panna, nii et pisut suurema pudeli saaks ja et ainult üks asi oleks, mis Leenale on vastumeelt. Selle ühega arvas Juhan nõu leidvat: ta tahtis pitseeritud pudeli koju viia, Leena oma silma all pitseri purustada ja siis käega pudeli põhja koputada, nii et kork pealt välja kargab, ning Leenale endale esimeseks rüübata anda — terviseks, kosutuseks, arstirohuks.

Niisuguste lohutavate mõtetega asus Juhan monopolisappa. Aga juba järgmisel silmapilgul koputati talle õlale ja hüüti:

„Tere, Juku!"

„Aa, tere," vastas Juhan.

Tema ees seisid vanad head sõbrad Kustas ja Kaarel.

„Laupäeva jalga võtma?" küsis Kustas.

„Eidele kõhurohtu," vastas Juhan, „näe, kõõksub teine juba mitmendat päeva."

„Kae kurja, või eidele kõhurohtu," naeris Kaarel.

„Pursui," ütles Kustas, „rohitseb viinaga eite, aga meil pole teist sindrit oma tarviski."

„Sain täna tööd," ütles Juhan.

„Mis sa siis kuulad, muudkui tiri aga välja," arvasid sõbrad.

Kui Juhan pudeli kätte sai ja parajasti ukse peal seda taskusse toppis, võtsid Kaarel ja Kustas ta muheda nöökamisega vastu:

„Või tasku pannakse õige," ütles üks.

„Ää tee ikka meestega nalja," lausus teine.

„Pole midagi parata, eit ootab," vastas Juhan ja tahtis minna.

„Aina eit ja eit," ütles Kaarel, „ega see eit tervet pudelit kõhurohuks tarvita."

„Jäta nali," ütles Kustas, „ja tule tee pudel lahti, anna kordki maitsta, mine siis oma eide juurde."

„Ei, ma lubasin pudeli tervelt koju viia," luiskas Juhan ja püüdis oma kätt vabastada, millest Kustas sõbralikult kinni hoidis.

„Nali naljaks, aga sina teed, nagu oleksid sa oma eide narr," ütles Kustas tõsiselt.

„Juhan, kurat, ole ikka mees, ää tembuta," hakkas ka Kaarel tõsiselt. „Ütle, millal oleme meie sinu ilma jätnud, kui meil head päevad olid. Ja ega me jumal teab mis tahagi: ainult kord suule panna, keele otsa niisutada, ja siis võid minna. On sul eit haige, mis sinna siis parata, ka temale pead viima, aga ega sellepärast

siis ometi sõpra pea ilma jätma. Naistele oma osa, meestele oma."

Juhan punnis ikka veel vastu.

„Las ta, kurat, läheb," ütles Kustas Kaarlile ja pöördus nagu minema. „Kelle kõht täis, või see näljasest hoolib. Aga ühte ütlen ma, va Juku: küllap tulevad ka meile paremad päevad ja siis oled sa, va vennas, meie peos."

Juhan peatus, mõtles, kaalus. Omad mehed, head mehed, sõbrad nagu muistegi, ainult: kas jääb veel midagi pudeli põhja, kui kord maigu suhu saab. Aga lõpuks: mis siis, Leena ei teagi ju, või kuigi teada saab, mis siis ikka — poriseb pisut, võib-olla nutabki, naiste asja nüüd, ja see on kõik. Või kuigi ta pudeli tervelt koju viib, pitseri tema oma silma all purustab, kas ta siis ei porise? Muidugi poriseb, võib-olla nutabki, muidugi nutab, nagu ikka, kui midagi muud enam üle ei jää.

„Ära tühja jönni, tule!" ütles Kustas käskivalt.

„Ole mees, ää ole poisike," aitas Kaarel.

Juhan läks sõpradega kaasa.

Aga sellest pudelist ei saanud hakatagi, nii ruttu oli ta meeste käes tühi. Igaüks pigistas paar korda ja juba oligi põhi püsti. Kustas ja Kaarel olid väga viisakad, nad kastsid sõna tõsises mõttes ainult keelt, jättes joomise Juhani enda hooleks. Nad tegid seda nõnda, nagu oleksid nad selles kokku leppinud, vargsi teineteisele silma pilgutanud või salaja varbale astunud.

Juhani keel läks pehmeks. Aga seda ei pannud ta ise tähele. Temal tuikas ainuke mõte peas: kas Leena tõesti oma viimse rahanatukese täna välja andis. Mõte oli väga tähtis, peaaegu saatuslik, sest kui Leenal veel raha on, siis võiks veelgi viina osta, kas või kiuste, miks tal veel raha on.

Juhan ei saanud muidu, kui jutustas pikalt ning laialt Kustasele ja Kaarlile, kuidas ta täna eidelt raha oli saanud ja kuidas raha eide kätte oli sattunud, küsides nende arvamist: on eidel veel raha või oli see tänane tõepoo-

lest viimne. Kustas ja Kaarel otsustasid kaljukindlalt, et kui eidel tänini raha on jätkunud, siis jätkub veelgi; küllap tal peale viimse raha ikkagi kuskil kooru vahel, kui mitte palju, siis pisutki leidub.

Samuti arvas ka Juhan ise nüüd ja selle peale käristas ta uue pudeli välja, millest hakkasid ka Kustas ja Kaarel juba rüüpama, mitte ainult keelt kastma. Pärastpoole, vihmasajul, läksid kõik kolm õllepoodi ulualust otsima.

*

Samal ajal ootas Leena pikisilmi Juhanit ja tema süda hakkas ikka rohkem valutama.

„Kas isa varsti tuleb?" küsis seitsmeaastane Roosi juba mitmendat-setmendat korda emalt.

„Varsti, varsti, oota veel natukene," vaigistas teda ema.

„Toob ta Aalile komput?" küsib nelja-aastane poeg.

„Toob, toob — saia ja komput," kinnitab ema pojale.

„Mis ta mulle toob?" küsib tütar.

„Küll ta ikka midagi toob, oota aga," trööstib ema.

Lapsi oskab ta silmapilgukski rahuldada, enese südamevalule ei leia ta mingit vaigistust. Ja nagu aimaksid lapsed seda, piinavad nad ema iga natukese aja pärast samade küsimistega: ikka — kas isa varsti tuleb ja kas ta ikka toob?

Nõnda saab ähmasest päevavalgusest videvik, videvikust pimedus, kus aknast vaatamisel laternatuled nagu kaugelt, kaugelt vilguksid. Aga isa ei tule ikka veel. Heameelega läheks Leena Juhanit otsima, et nõnda päästa, mida veel päästa võib, kuid ta tunneb, et ta ei jaksa, jalad ei kanna. Sellepärast peab ta tahes või tahtmata ainult ootama ja südamevalu kannatama. Oleks ta jalul, ei ta siis ootaks ega kannataks, vaid jookseks kas või poole linna meest otsides läbi, nagu ta seda nii sagedasti on teinud. Jookseks, kuni mehe üles leiaks, ning kargaks kas või kogu monopolisabaga või trahterirahvaga kaklema, kui need tema meest tahaksid kinni pidada. Aga mis peaasi: oleks Leena täna jalul olnud,

siis poleks ta kunagi raha Juhani kätte andnud, kindlasti mitte, vaid oleks ise läinud ja kõik õiendanud.

Ema ja laste oodates saab kell kaheksa, üheksa, isegi kümme, aga isa ei tule siiski. Lastel ei jää muud üle, kui peavad magama pugema, kuna ema neid sellega trööstib, et küllap homme hommikul on isa ikkagi kodus.

Aali uinub peagi väsinult, aga tütarlapse silmad ei lähe ega lähe kinni. Kuuldes, et vend magama jäänud, hüüab ta sosinal:

„Ema! Ema, ae!"

„Mis sa tahad? Miks sa ei maga?" vastab ema.

„Uni ei tule ... Ema! ..."

„Mis on?"

„Kas isa on jälle jooma läind?"

„Ole vait ja jää magama."

„Ütle, ema, kas on?"

„Jää magama!"

„Ütle, siis jään."

„Armas laps, ma ei tea."

„Tead küll, sa ei ütle, ei taha."

„Küllap vist, mis muud," lausub lõpuks ema.

„Ma arvasin kohe, nägin su näost," ütleb tütarlaps targalt nagu mõni vanainimene.

„Tule siia!" hüüab ema tütart. See ronib tasahilju venna kõrvalt asemelt välja ja läheb ema juurde.

„Kui isa koju tuleb ja mind küsib, siis ütle, et ema läks välja," räägib Leena lapsele.

„Aga kuhu sa siis lähed?" küsib laps.

„Ära küsi nii palju, vaid tee, nagu ma käsin," sõitleb teda ema.

„Lähed sa välja?"

„Ma olen ju haige, kuhu ma siis nõnda lähen."

„Siis peidad end jälle tuppa ära."

„Kui sa tead, mis sa siis küsid," ütleb ema, vaikib pisut ja lisab siis juurde: „Mine heida nüüd magama."

„Uni ei tule, nüüd enam ei tule, ma kardan."

„Mis sa, rumal laps, kardad, ega isa sinule midagi tee, ega ta sinu kallale tule."

Tütarlaps vahtis suuril silmil emale otsa ja ütles siis:
„Ma kardan ikkagi."
„Mine heida magama, kui uni tuleb, siis sa enam ei karda."
„Uni ei tule."
„Küll ta tuleb, heida aga venna kõrvale. Vaata, kuis tema ilusti magab, tee sina niisamuti."
Tütarlaps mõtles veel natuke aega, nagu tahaks ta emale midagi vastata, läks puges viimaks ometi sõna lausumata venna kõrvale näruse teki serva alla, nagu peaks ta sealt oma hirmu vastu kaitset leidma. Ja leidiski, sest natukese aja pärast sai väsimus ka temast võitu, nii et ema nüüd üksipäini valvama jäi.

*

Oli kesköö paiku, kui ukse tagant Juhani kobavad sammud kostsid. Silmapilk põgenes haige naine sängist ja puges suurt villast rätikut ümber võttes laste sängi alla.
Väike lamp põles laual kui hundisilm ja andis parajasti nii palju valgust, et nägi lauast ja toolidest kõrvale hoiduda. Aga Juhani jalad olid sedavõrd pehmed, et nad kohe tooli riivasid ja siis mehe mürinal vastu lauda paiskasid.
„Kuradi risud, tee pealt eest!" vandus Juhan ja vedrutas otseteed oma abieluvoodi ette, nagu mõtleks ta kohe magama heita. Kuid sinna jõudes jäi ta jõllitades asemele vahtima. Ta ei uskunud oma silmi: ase oli tühi. Kui ta välja läks, lamas tema naine haigena voodis, oli seal juba mitu-setu päeva lamanud, ja nüüd koraga läinud mis läinud.
Juhan pöördus tuikuvalt toas ringi, aga Leenat ei olnud ega olnudki. Viimaks kobas ta laste sängi ette, kus tütarlaps juba tooli ja laua mürinal oma äreva une tõttu oli ärganud ja nüüd hirmunult istukile tõusis, nagu mõtleks ta esimesel tarvilikul silmapilgul püsti karata ja asemelt välja lipata.
„Kus ema on?" küsis Juhan.

„Ema läks välja," vastas tütarlaps.

Juhani silmis välkus viha.

„Kuhu ta läks?"

„Ma ei tea, ta ei öelnud, käskis meid ilusti kodus olla."

„Valetad!" karjus Juhan.

„Ei valeta, läks jah ja käskis meid magama heita."

„Saadana silmamuna! Minu järele valvama! Kuule, plika, sa tead, kuhu ta läks. Hoia oma nahk, kui sa tead. Pargin su läbi, puruks peksan kõik, löön lömaks ... A-a, ühes nõus, valetavad! Või ei tea, sina ei tea. Siis teab poiss, tema oma isale ei valeta, on meeste sugu, kasvab meheks ..."

Nõnda rääkides toetas ta rõõtsakil sängi otslauale ja võttis poisil jalast kinni, pigistas, raputas, venitas:

„Kus on ema?" küsis ta ise kärkivalt.

Poiss pistis unisest peast kõigest kõrist karjuma.

„Kus on ema?" päris isa.

„Ma ei tea," nuttis poiss. „Ema oli sängis."

„Enam ei ole," vastas Juhan.

„Ema on kadunud," seletas õde vennale.

Poiss hakkas veel valjemalt ja haledamalt nutma.

„Mis sa lõugad," ütles Juhan poisile ja hakkas midagi taskuist kobama, kuni ta kopikase saia välja tõmbas ja nutjale lapsele kätte andis. „Säh, söö, ää virise, ole ikka mees!" Tütarlapsele viskas ta teise saia, lausudes: „Sulle ka, mis sinugi, raipega, teha." Peale selle tuigerdas ta oma voodi juurde tagasi ja istus kössi vajudes sinna servale, kuna ta ise mõnas:

„Või viimne ... see on mu viimne ... Eks näe nüüd, kas on viimne. Tuled ise ja tood ka raha redust välja, tood viimse, enne ei jäta ..."

Juhan piirles oma sõnadega viimse raha ümber, mis talle nähtavasti kuidagi rahu ei andnud, piirles, kuni pea rinnale vajus, lõpuks kogu lodev keha sängi langes, jalgu üle serva ripnema jättes.

Algas norskamine. Väike umbne tuba täitus viina ja õlle haisust. Lapsed istusid ikka veel kõrvuti asemel ja

hoidsid saiu käes, ilma et kumbki oleks kordagi hammustanud.

„Ema!" hüüdis tütarlaps viimaks sosinal. „Ema, ae!" kordas ta. „Kus sa oled?"

Kõik jäi endiselt vaikseks, ema ei ilmunud. Võib-olla kartis Leena alles mehe ärkamist, võib-olla häbenes ta lapsi, iseäranis poega, sest kui ta praegu oma peiduurkast välja roniks, siis teeks ta seda esimest korda selle silma all. Tänini on ainult tütarlaps selle tunnistajaks olnud.

„Ema!" hüüab tütarlaps uuesti. „Kus sa oled? Ma kardan, ma ei julge enam olla."

Nüüd ronib Leena laste sängi alt välja ja poiss kargab asemel püsti, torkab oma saia emale nina alla ning hüüab:

„Näe, isa tõi!"

Jõuetult istub ema laste sängi servale ja nutab. Natuke aega vaatavad lapsed seda tummalt pealt, siis unustab poiss, et tal isa toodud sai peos, pillab selle vana tekinäru koorudesse ja langeb emale kaela, kus ta muud paremat ei oska teha, kui hakkab ühes emaga nutma. Nõnda nutavad nad kahekesi, kuni lapse keha närvlikult tõmblema hakkab; alles siis tuleb emale meelde, et nõnda ei või ju, sest poeg on tal imelikult õrn ja tundlik, võib erutuse tõttu unes kas või mitu ööd tagantjärele nutta. Ja ta püüab last vaigistada, rahustada.

Tütar, kelle silmad on ainult pärani lahti ja haiglaselt helgivad, ütleb, oma saia nagu pakkuvalt ema poole sirutades:

„Mina seda ei sööl"

„Armas laps, miks siis mitte," vastab ema ja otsib ka poisi saia üles ning pistab talle kätte, kes ikka alles kramplikult tihub.

„Ei," vastab tütar.

„Söö ikka, siis hakkab Aali ka sööma, muidu ei jää ta magama."

„Ei söö," kordab tütarlaps.

„Ma hammustan ka, sööme kõik kolm," ütleb ema vii-

maks leidlikult. Ja ta võtab tütarlapselt saia, näksab selle küljest hammastega põrmukese ning hakkab mugima, nagu ei tea missugune tükk tal suus oleks. Tütarlaps vaatab, nagu imestaks ta, poisski tõstab pea ema rüpest: alles nuttis ema, nuttis isa pärast, ja ometi söödab ta tema toodud saia.

„Hakka nüüd ilusti sööma," ütleb ema tütrele, „sina oled ju suurem ja targem; Aali hakkab sinu järel siis ka."

Ja tütarlaps hakkabki oma saia sööma, nagu oleks ta tõepoolest suurem ja targem. Tema eeskujule järgneb ka poiss, kuigi aeg-ajalt korduv nutukramp ta pea tagasi kisub ja lõua närvlikult värisema paneb. Kordamööda ulatavad nad oma saiad emale, et ka see hammustaks, ja see jätabki iga kord põrmukese oma hammaste külge. Nõnda istuvad nad kolmekesi asemel, kuni mõlemad saiad otsas, siis ütleb ema:

„Heitke nüüd ilusti magama, ma võtan veel isa riidest lahti."

„Ma tulen aitan," ütleb tütar.

„Mina ka!" hüüab poiss.

Ja mõlemad lapsed tahaksid isa saapad jalast ära tõmmata, ainult suure surmaga läheb emal korda neid eemale tõrjuda, seletades, et isa saapad on porised.

Haigel naisel maksab palju vaeva, enne kui ta mehe saapad jalast kätte saab, jalad voodi tõstab ning kogu lõõskava keha tahapoole veeretab, patja pea alla seadides, et viin pähe ei langeks ja surma ei tooks, nagu kõik ütlevad. Lõpuks on asi nii kaugel, et ka haigel endal voodi eesservas pisut ruumi leidub. Nüüd kustutab ta seinale naela pistetud „hundisilma" ja poeb mehe kõrvale asemele.

„Ega teil külm ole?" küsib ta viimaks lastelt.

„Ei ole," vastab tütar. „Me hoiame hästi teineteise ligi."

*

Rahu valitseb toas hommiku kella seitsmeni, siis virgub Juhan. Leena oli paar korda juba varemalt ärga-

nud, aga tema ei kõssanudki, oli vaikne kui hiir, katsudes uuesti uinuda.

Pea on Juhanil alles raske, kuid küllalt selge, et aru saada, mis temaga on sündinud. Ainult ühte ei mäleta ta hästi, nimelt, kas tõmbas ta koju tulles ise endal saapad jalast või on seda keegi teine teinud.

Ta kuulatab, et hingamise järgi otsusele jõuda, kas Leena on juba ärganud või magab alles. Viimaks oletab ta esimest ja lausub tasa ja areldi:

„Oled sa juba üleval?"

„Mis siis?" küsib Leena vastu.

Selle peale vaikib Juhan, kuni eit talt küsib:

„Mis sa tahad?"

Juhan kehitab end asemel, katsuks nagu oma haigele naisele lähemale nihkuda ja ütleb siis:

„Oli see sul eile tõesti viimne raha, mis sa mulle andsid?"

„Kas sa siis seda tõesti ei uskund?" küsib naine vastu.

„Esteks uskusin, pärast . . ." jätab Juhan lause pooleli.

„See oli tõesti viimne, enam ei ole mul hinge taga, löö või maha mind. Kõik on otsas. Lapsed said veel kumbki saia, minagi hammustasin, see on kõik."

Laste saia meeldetuletamine hakkas Juhanil südamesse kinni. Tema teab väga hästi, miks Leena seda saiaraasukest nimetab: saiade tõttu on ta mehele juba kõik andeks andnud, tema teoga leppinud.

Nõnda on varemaltki olnud: Leena ütleb mingisuguse lihtsa, peaaegu tähtsusetu sõna, aga Juhan ei suuda sellele vastu panna, kui ta põeb oma kassiahastust. Samuti ka täna: ta nihkub naisele veel lähemale ja ütleb:

„Tead mis?"

„Mis siis?"

„Mina olen tõbras, täieline tõbras. Aga mina ise poleks kunagi nõnda, kui mitte Kustas ja Kaarel — tead, need, kellega ühes vabrikus olime."

„Seda ma arvasin kohe, et ega sa üksi," lausub Leena.

„Mina tahtsin ainult pisikese pudelikese sinule kõhurohuks tuua ja mitte enne pitserit murda kui kodus,

kartsin, et muidu ... Aga nemad! ... Ah, kui sa teaksid, missugune lontrus mina olen, ikka olen olnud. Mina ei uskunud, arvasin, et küllap sul on veel, sest ega sina ometi tõtt räägi, ega sa viimset minu kätte usalda."

„Seekord rääkisin tõtt, andsin kõik."

„Tulevikus ära räägi mulle enam kunagi tõtt ja ära anna kunagi kõike minu kätte. Kui sa sured, ka siis ära anna kõike minu kätte, ära räägi mulle tõtt. Valeta ja anna Roosi kätte, anna temale ja ütle, mis ja kui palju ta peab ostma, tema ostab, saab ise ja annab Aalile. Mina ei osta, mina lähen, kui juhtub, Kustase ja Kaarliga."

„Sa tõid ju ikkagi lastele, ei unustand," ütleb naine meest kaitstes.

„Tõin! ... Ei unustand! See on hirmus, lihtsalt ropp, et sa seda pead mulle ütlema, et see on sinu ainuke troost. Ja haigest peast nõnda! ... Kus sa olid, kui ma koju tulin? ... Aga parem ära vasta, ära ütle mulle midagi, muidu ehk tuleb mul joobnult pähe, otsin su üles ... Eile ju otsisin, tahtsin sind kätte saada, jumal tänatud, et sind ei olnud, mul pole ju niisukesel korral meeletuhkagi peas. Aga ühte vannun ma sulle ..."

„Ära vannu midagi," ütles naine vahele, „muidu murrad vande."

„Ei murra, mitte ei murra!" kinnitas mees.

„Parem ära vannu, ela niisama ... oleme tänini läbi saanud, siis saame ka edaspidi, milleks vanduda," arvas naine.

„Siis ütlen muidu ..." tahtis mees hakata.

„Ära ütle midagi, milleks öelda, elame niisama. Sõnast ei saa suu soojaks."

„Hea küll siis, ma ei ütle midagi, tõusen ainult üles ja lähen. Enne ei tule, kui lastel peab midagi olema suhu pista."

„On või ei ole, ära sellepärast tulemata jää. Parem ikka isa tühja kätega kui isata," ütles naine.

Aga mees ei vastanud enam. Ta toppis porised saapad jalga ja läks sõna lausumata välja, nagu ta mõni-

kord varemaltki samadel oludel oli teinud. Kus ta niisugustel juhtudel käis või mis ta tegi, seda ei rääkinud ta kodus, aga kunagi polnud ta veel tühjade kätega tagasi tulnud. Meelehärmas võis ta majast majja käia, manguda ja paluda, kuni mõni temale halastas ja tal laskis puid saagida või lõhkuda, ning vaevalt oli keegi kunagi paremini, kiiremini ja odavamini seda teinud kui Juhan oma hingehäda päevil. Ta võis ka raudteejaama minna ja seal mõne raske paki kojukandmiseks turjale nõutada, või ka lihtsalt armu paluda, kerjata. Juhan võis kõik ja tema sai kõigega toime, kui kihutajaks oli tujukas hingepiin, ja sellepärast ootas Leena täna üsna rahulikult tema tagasitulekut, teades, et ta kaasa toob tingimata kui mitte muud, siis kannika leiba ja mõne toobi kartuleid ning selle mageda kõrvaseks midagi tahedamat, soolast.

VASTUKAJA.

Oli varane, sügav ja pakane talv. Juba enne jõule tuli paks lumi maha ja öösiti raksus külm hooneseintes ning aiateivastes. Puulõhkujate kirve ees kargasid pakud jääpurikatena halgudeks. Suuri ja väikesi linde suri külma ja nälja kätte. Nii mõnigi vares, kes korstnasuule sooja oli tulnud, langes pärast lendu tõustes koleda idatuule tõttu lahutatud tiivul maha: pakase piik oli ta rinnust läbi pistnud. Põldpüüd kaevasid endile lumme koopad ja lamasid seal külg külje vastu, isegi hunnikus üksteise peal, kus neid mõni murdja või kütt kergesti võis tabada. Hommikuti ronisid nad karjakaupa majade juurde, lootes sealt midagi söögipoolist leida. Jänesed tulid jumal teab kust soode ja rabade tagant kekerdades kõrgetele väljamägedele, sest sealsetelt orasepõldudelt oli tuul lume õhemaks puhunud.

Loomakaitsjad ja -armastajad avaldasid üleskutseid, manitsedes inimesi metslindudele ja loomadele halastama. Kõige rohkem vastukaja leidsid need üleskutsed linna kiviseil tänavail, kus peaaegu kellegi eest hoolitseda polnudki, välja arvatud mõni tui või varblane. Aga oli ka maal mõnes kohas ärksaid meeli, kõige enam ehk koolilaste seas, sest neile olid õpetajad seletanud, kui ilus ja hea on näiteks laululindude eest talvel külmaga hoolitseda, laulavad ja pesitsevad nemad ju kevadel enamasti ikka seal, kus nad talvel toitu leidsid. Kahjulikkude putukate hävitamisega tasuvat nad aga mitmekordselt talvel nende toitmisega kulutatud hoole ja vaeva.

Samasuguse ilusa õpetuse tõid ka Mäe talu Kusta ja Arri koolist jõuluks koju tulles kaasa ning hakkasid

omapead, teistest salaja seda teostama: raputasid toa taha, kus tuulekeer maa lumest oli puhtaks pühkinud, teri maha ja viisid pisut kaugemale põllule peoga ristikheina, sest viimasel paigal olid nad leidnud jänese jälgi, kuna aga lumest paljastatud maapinnal oli sagedasti väikesi linde näha. Toa taha panid nad aga nimetatud toidupoolise selleks, et siin lindudel ja loomadel, kes toitu tulid otsima, vähem segajaid oli kui toa ees. Pealegi oli taguväravate pragude vahelt ja mõnest august nii hea vahtida neid, kes sööma tulid. Ja kui Kusta ning Arri äkki toast kadusid, siis võis päris kindlasti öelda, et nad vanade taguväravate aukude ja pragude juures silmitsemas seisavad, kuni külm nad sealt tuppa tagasi peletab.

Põnevamaks küsimuseks oli neil: kas jänesed tulevad ristikheina kallale või mitte? Ning viimaks leides, et jänes tõepoolest juba söömas oli käinud, sattusid poisid ärevusse, mis öösiti nende unerahugi rikkus. Varemalt oli nende kõige suuremaks unistuseks, kuidas jõululaupäeva õhtul kiriku sõita — kelladega, pikad õled reel, aga nüüd mõtlesid nad ainult kojujäämisele, mõtlesid, kuidas küll nõnda teha, et teised kõik jõululaupäeval kiriku sõidaksid, nemad aga koju jääksid, et soojad kimpsud-kompsud ümber panna ja rehealuse taguväravate ees vahti pidada jänest oodates. Millegipärast arvasid nad, et jänes peab jõululaupäeva õhtul tingimata tulema. Neil Mäe talus säriseb ahjus liha, lõhnavad verivorstid kerisel, ootavad sült ja saialeib sahvris, muidugi peab siis jänes tulema vähemalt ristikheinagi sööma.

Aga lugu läks pisut teisiti, kui poisid olid kavatsenud, sest kui avalikuks tuli, et ei Kusta ega Arri taha enam jõululaupäeva õhtul kiriku minna, siis oli üldine imestus suur ning isa küsis järelepärivalt:

„Mis nende poiste arusse nüüd läind, ikka tahavad ja räägivad, ma lasin vanamärale matiga kaerugi tuua, aga nüüd korraga — ei taha."

„Eks va jänes ju," seletas ema, „see käind ju toa taga

ristikheina pepri söömas, tahavad kangesti seda valvata."

Isa silmis välgatas midagi: talle ei meeldinud, et koolipoisid va jänesereo pärast kirikusse minemata tahavad jääda. Ometi ütles ta vähese mõtlemise järel:

„Tehku, mis tahavad, ei mina neid ajama hakka, ainult jumalamuidu tõin vanamärale matiga kaeru."

„Eks tal olnud siis ka jõululaupäev," lausus ema.

„Aga siis mine too viimaks teistele ka, ega siis vanamäral üksi jõululaupäev ole," arvas isa.

„Eks siis võikski neile pisut tuua," lausus ema.

„Hans! Hans, ae!" hüüdis isa eestuppa. „Kas keegi täna kiriku läheb või ei?"

„Mina oleks poistega läind," vastas Hans, „aga kui need ei taha minna, siis polegi minejaid. Külm ninas kinni ka."

„Mine siis too teistele hobustele ka aidast natukene, vanamära sai juba; igaühele kolm umbpeotäit ja viis peotäit peeni aganaid, hästi läbi segada."

Nõnda lõppes kirikuminek ja Kusta ning Arri võisid end kogu jõululaupäeva õhtu jänese valvamisele pühendada. Muuseas näis see lugu ka Hanssu väga huvitavat. Ta võttis oma vana üheraudse eestlaetava püssiloksu varnast, hõõrus teda takutropiga, pani tubli laengu rohtu sisse ning haavlid nr. 0 peale. Ka tongi pani ta seatud paigale ja vajutas selle kukega maha, hoolimata sellest, et ema juba siis, kui ta alles takutroppi varda otsa keerutas, karistavalt ütles:

„Mis sa nüüd sellest rojust kallil jõuluõhtul nühid, ega sa temaga homme lähe vareseid laskma. Isa näeb viimati, saad jällegi võtta, on muidugi teine juba poolpahane, et poisid va jänese pärast kiriku ei tahtnud minna."

Aga Hans ei vastanud emale sõnagi, nosis peaaegu käsikaudu vana püssiloksu kallal pimedas nurgas edasi, kuni ta oli tarviliku toimetuse teinud ja püssi ilusti varna riputanud. Siis läks ta tasakesi rehe alla poisse vaatama, kes tagaväravatel igaüks oma pilu ees seisid.

„Poisid!" hüüdis ta. „Kas jänes on seal?"

„Ei ole praegu," vastas vaikne ärev sosin. „Käis teinekord, pidi sööma hakkama, aga keegi krõbistas ja tema kohe minema. Aga küll ta tuleb uuesti."

„Kui ta tuleb, siis öelge mulle, mina tahan ka näha, kas on va soovalge või aruhall."

Sellega lõppes salalik sosin ja Hans läks tuppa tagasi, kuna Arri ja Kusta ärevalt ootama jäid.

Parajasti hakkas ema toitu lauale panema, kui Arri tuppa lipsas ja saladuslikult hüüdis:

„Hans, tule nüüd!" mispeale ta ise kohe rehe alla tagasi kargas, ilma et Hanssu oleks ootama jäänud.

See kahmas varnast püssi ning tõttas vendadele pimedasse rehe alla järele. Poistel polnud aimugi, et Hansul tuleriist kaasas oli, sellepärast oli nende ehmatus suur, kui nad pimedas äkki püssikuke naksumist kuulsid, millele peagi pauk järgnes. Silmapilguks segas suits vaatamist, siis aga hüüdis Hans:

„Maas, kurat! Kus ta mehe käest pääseb!" ja jooksis ühes püssiga tuppa, toast õue ning sealt toa taha, kuhu Kusta ja Arri talle samasuguse õhinaga järele ladusid, nii et uksed põmmusid ja raksusid.

„Oh teid meeletuid oma jooksmisega," pahmitses ema hädaldavalt. „Sina, Hans, pole ka sugugi targem kui need teised, oled veel suurem tita."

Aga jooksjad olid ammu enne läbi ukse õues, kui ema oma sõnad jõudis lõpetada; nõnda rääkis ta enam iseenesega kui jooksjatega, kes varsti mürinal tuppa tagasi tulid. Hansu käes solknes midagi halli, mille ta keset põrandat maha viskas.

„Siin on see pikk-kõrv," ütles ta hooplevalt. „Päris letu."

Kusta ja Arri olid ärevusest ja imestusest üsna keeletud.

„Oh seda hullu tegu küll," lausus ema. „Isa loeb tagakambris ja sina veristad püssiloksuga loomi."

Suure müra ja kisa peale tuli ka isa tagakambrist tuppa ning temaga ühes väike Innu.

„Kust te selle kätte saite?" küsis isa jänest nähes.

„Näe, Hans ju ... toa tagant va püssiloksuga ..." lausus ema vabandavalt, kartes isa kurjust.

Aga isa ei saanudki kurjaks. Tema mõistis küll, et tõepoolest peaks ta kurjustama, olid ju poisid kirikumineku asemel jänest valvanud ja selle tapnud, aga millegipärast ei sobinud täna õhtul tema südamesse kurjus. Viimaks ütles ta ainult:

„Naha peaks kohe seljast ära võtma, soojalt on parem," mille peale Hans vastas:

„Muidugi soojalt, pea's see minu käes käib."

„Ma pidin just praegu vorstid keriselt lauale viima," ütles ema.

„Kannata pisut, ma tõmban enne jänesel naha maha," ütles Hans.

Ja ema jättiski verivorstid ja seapeki lauale viimata, kuni Hans oma nülgimistöö oli lõpetanud.

Seni kuni Hans end töövalmis seadis, kükitasid Kusta ja Arri jänese juures.

„Nüüd on tal hea soe siin toas," arvas Arri.

„Küllap tal homme on pajas veel soem," vastas Hans särgikäiseid käärides.

Ka väike Innu, see haiglane, kõhn, suure peaga poiss, otsaesisel sinised sooned, kükitas vendade juurde ja vahtis ainitisel pilgul, ilma et ta sõnagi oleks lausunud. Vahtis jänese tardunud, pooleldi suletud silmi, vahtis neid nõnda, nagu polekski jänesest muud midagi vahtida. Need silmad tuletasid talle meelde lammaste silmi surnud peades, mis sügisel korviga tuppa toodi keeva veega karvavõtmiseks ja pärast tulel kõrvetamiseks, nii et kogu maja ja tema ümbrus oli täis vänget kärsahaisu. Innu teadis, mis need tardunud, pooleldi suletud lambasilmad tähendavad, ja iga kord, kui ta neid nägi, sai ta meeletu nukruse ja mingisuguse seletamatu õuduse kogu oma nääpsukesse kehasse, ning kunagi polnud ta osanud siis muud teha, kui aga nutta kas või krampideni. Samad krambid hakkasid ka täna tema keha vapustama, kui ta nägi, kuidas Hans tardunud silmadega jänese jalgupidi

varna tõmbas; ja üksipäini, nagu teisi peljates, puges ta tagakambri pimedasse nurka sängi, ilma et keegi teda tähele oleks pannud, sest kõiki huvitas ainult Hansu tegevus. Alles tüki aja pärast, kui ema juba aurava peki ja verivorstid ühes lõhnava saialeiva ja väriseva süldiga oli lauale kandnud, leiti Innu vajaka olevat. Kui ema ta viimaks sängist üles leidis, ei saanud ta kaua aega poisilt vastust, miks ta küll nii meeletult nutab. Alles pika vaigistamise ja meelitamise peale katkestas laps kangenenud suust ja kramplikult keelelt:

„Jänese ... silmad ... jänes ... on ... surnd ..."

Nüüd mõistis ema. Aga oma pojukese troostiks oli tal vähe öelda, sest jänes oli tõepoolest surnud. Ütles ainult, et laual verivorstid ootavad, mis ära jahtuvad, kui kohe sööma ei lähe; ütles, et surm öösel peatsis valvab, kui laps õhtul söömata magama jääb; ütles nii mõndagi muud, mis last sedavõrd rahustas, et ta jänese tardunud silmad unustas ja himu hakkas tundma maitsva verivorsti järele.

*

Pärast õhtusööki lamas Hans sooja müüri ääres heintel ja tema kõrval istusid Arri ning Kusta, sest jänesejaht oli nad teineteisele lähendanud.

„Homme hommikul tulevad ehk püüd," ütles Kusta, „tunaeile käisid teised."

„Kui tulevad, ütle aga mulle," vastas Hans. „Peaks hästi külm olema, siis tulevad ennem," lisas ta unerammestuses juurde.

„Kass, sinder, passis teisi," ütles Kusta.

„Malakat talle," ütles Hans: „või püüsid! Võtku väiksemaid."

Aga silmapilk hiljem, kui Kusta ja Arri veel katsusid seda huvitavat kõneainet jätkata, vastas Hans neile südamliku norinaga.

NAISTEVÕRGUTAJA.

Rannuk elas meie seas kui mõistatus.

Juba ülikoolis looris teda mingisugune vaikne saladuslikkus — meie kõik tundsime seda nõnda. Tema ei teinud küll midagi iseäralikku, vähemalt ei teadnud keegi temast midagi selletaolist, ometi arvasime temas peituvat rohkem, kui me teadsime.

Miks see nõnda oli, seda oskaksin vaevalt seletada, või kuigi seda seletada katsuksin, siis ehk ei usutaks mind. Mina arvan nimelt, et Rannuk oli lihtsam ja ebasaladuslikum, kui meie mõista suutsime — see oli kõik. Temas oli lapselikkus sõna otseses mõttes.

Kui ta meie seas paljutähendavalt vaikis, siis mitte sellepärast, et temal oleksid mingisugused müstilised saladused, vaid otse ümberpöördult: tema vaikis meie keskel, nagu vaikivad lapsed mängides täisealiste juurdetulekul.

Temal oli piinlik, et ta oli nii lapselikult lihtne, nagu ta oli; meil kõigil vististi on pisut piinlik, et me oleme enamasti nii lihtsad, nagu oleme, sest kuidas muidu seletada seda alalist veiderdamist ja poseerimist, mis valdab ja ümbritseb meid.

Ärge arvake, et vihjan ainult naistele, kelle elu oluliselt ei saagi muud olla kui peitemäng, ei, veiderdamisest ja poseerimisest rääkides mõtlen ka mehi, ükskõik, mis elukutse neil oleks. Muidugi olete minuga päri, kui nimetan näitena mõnd kirjanikku, kunstnikku või näitlejat, sest kõik saavad ju aru, et ei või ükski milleski midagi luua, nii öelda — sünnitada, kui temas ei leidu osa naisest, sellest olulisest peitemängijast.

Loomulikult arvame, et loojad armastavad iseendast head ja teistest halba rääkida, armastavad pisut keelt kanda — armastab seda vististi Jehoovagi oma raamatute raamatus, sest vaevalt suudab veel tänapäeval keegi puhtsüdamlikult uskuda, et tema üksipäini oleks jõudnud kuue päeva jooksul luua kõik need maailmad, mis hiilgavad oma valgusest, ja ka need, mis peegeldavad ainult teisi, ning et teised jumalad tema kõrval poleks mitte kui midagi teinud.

Hoopis teine lugu on Rannuki-taolise mehega; temas ei taha keegi oletada looja olulisi tunnuseid, sest kõik ütlevad, et milleks peaks tema oma kivide ja lillede keskel poseerima või keelt kandma: kivid ei kõnni ega kõnele ning lilled ei tee kelmikalt silmi.

Sellepärast see näiski, et Rannuk ainult nende seas täiesti tema ise võis olla. Mul oli juhus ainuke kord teda lillede ja liblikate keskel tabada, ja seda Rannukit ei unusta ma kunagi. Koguni jutukakski muutus ta siin, sest lillede ja liblikate suhtes võis ta vabalt neist asjust rääkida, mida inimesed enda kohta peavad kas haavavaks, häbiks või ebakõlblikuks.

Oo, te oleksite pidanud kuulma seda Rannukit, kes rääkis lilledest ja liblikaist! Tema näoilmesse tekkis midagi õndsat või seletatut, mida nii harva olen tähele pannud inimestes.

Aga see ilme võis väga üürike olla, kui kuulaja meeleolu seisis temaga kuidagi lahkkõlas. Ainuke vargsi heidetud Rannuki pilk kuulaja näkku otsustas nähtavasti eksimata, kas maksab edasi rääkida või mitte, sest vaevalt võib vastuvõtlikumat ergukava leida, kui oli Rannuki oma. Väiksemgi helk teise silmis, pisemgi liigutus näojoontes võis ta tapist ja tabast tõsta, nagu oleks ei tea mis heidutavat sündinud. Kogu tema sisemus oli nagu mõni värvisillerdav liblikas, kelle läheduses ei saa ainustki ettevaatamata liigutust teha, ilma et ta lendu ei tõuseks ja eemale ei lipendaks — kaugemale, kus on ainult lõhnavad lilled ja päike, mis ei riku meeleolu.

Ja ometi sattus ka tema ajakeerdu, sai nii öelda moodsaks inimeseks, kellel poleks vaja häbeneda seltskonnas liikudes. Ajavaim langes kõigi peale, muidugi pidi ta ka Rannuki hingehõlmust kinni hakkama.

Millest või kuidas see just algas, mõni seda teab, aga meie kõigi imestus oli suur, kui lehed tõid teate — Rannukit olevat revolvrist lastud, nii et ta praegu raskelt haavatuna haigemajas lamab. Laskmise põhjus — romantiline.

See oli sündmuste esimene järk, mis tegi vaikse Rannuki mõneks ajaks päevakangelaseks, sest naised hakkasid äkki tema vastu huvi tundma. Mõtelge ometi: keskealine kooliõpetaja naisgümnaasiumis, naisemees, lapse isa ja korraga niisugune asi — kõigile tundmata mees peab teda laskma oma perekonna au kaitseks.

Huvi kõrgem punkt Rannuki asjas oli protsessis, pärast seda ununes kõik. Leiti, et lähemalt vaadates polnudki asi nii huvitav, kui alguses arvati, polnudki ju midagi muud kui aga teise mehe naisega edvistamine, mis oleks võinud tekitada ainult muhelevat keelepeksmist, kui Mündid oleksid olnud sõna tõsises mõttes seltskonnaliikmed. Aga just seda nad ei olnud ja sellest siis see laskmine ja kõik muu rämps, mis päevavalgele kerkis. Lugu oli pisut nagu halva maitsega, pisut naeruväärnegi, mida aga asjata on imestada, kui Rannuki iseloomu arvesse võtta. Tema iseloomu tõttu see nõndagi läks, et kui kõik juba teistele huvidele olid andunud, algas Rannuki lugu uuesti ja nüüd juba katastroofilise pöördega.

Ühel ilusal päeval tormas Rannuk minu kabinetti, ja parajasti sees olevast kliendist hoolimata, hüüdis:

„Naine tahab ennast lahutada!"

Kohe ei mõistnud ma, missugusest või kelle naisest ta räägib, aga peagi pidin kõige lihtsama tõsiasja kaasteadjaks saama: olnud sündmusi arvesse võttes algas Rannuki naine lahutusprotsessi ja Rannuk ise ilmus minu juurde sooviga, et mina tema kasude kaitsemise enda kätte võtaksin.

„Saad sa sellest midagi aru," kordas Rannuk mitmendat-setmendat korda, „Gerda tahab end minust lahutada, süüdistab mind abielurikkumises, tahab lapse endaga võtta."

„Päris loomulik," vastasin mina.

„Kuidas loomulik?" hüüdis Rannuk vastu. „Me pole ainustki halba sõna vahetanud, ma pole midagi teinud."

„Aga laskmise protsess," vastasin mina.

„Oled vannutatud advokaat ja ikka veel usud sa kohut," imestas Rannuk lapselikult.

„Sinu enda seletused kohtu ees . . ." tahtsin öelda.

Rannuk tegi kätega ebamäärase liigutuse.

„Arusaamatus," ütles ta siis.

Ma naeratasin tahtmata, nii armetu oli Rannuk sel silmapilgul.

„Kas sa siis proua Münti lähemalt ei tunne?" küsisin ma.

„Ei," vastas Rannuk nii lihtsalt, nagu oleks see iseenesestki mõistetav.

„Siis ei saa ma millestki aru," laususin, ja alles nüüd tuli meelde, et mul on ju tegemist Rannukiga, nagu ma teda tunnen juba ülikoolipäevilt.

„Mina ise ka mitte," vastas Rannuk. „Aga see pole nõnda, nagu sina arvad, sest sina arvad, nagu kõik arvavad . . . Anna andeks, et sinu juurde tulin, aga ega ma sellepärast, et muidu tahaksin . . ."

„Jäta see," ütlesin ma vahele.

„Ei, ei, muidu mitte. Aga ühte palun: tee nõnda, et lahutusest midagi välja ei tuleks, et Gerda ära lepiks. Sina ju tunned mind, tunned ka teda peaaegu lapsest saadik, räägi temaga, sina oskad. Olen mina mõni naistevõrgutaja või abielurikkuja või olen ma seda kunagi olnud?"

Tahtsin talle midagi vastata, aga nagu loeks ta mu mõtteid, rääkis ta ruttu edasi:

„Sa mõtled ikka sellele protsessile, ma tean, aga loe enne seda ja räägime siis, tulen pärast lõunat tagasi, nüüd tõttan tundi."

Ja ta võttis taskust kahmaka pabereid ning viskas minu ette lauale. Nagu lugemisel selgus, polnud paberites vähem ega rohkem kui aga Rannuki pihtimine ja mina sain tema pihi-isaks.

„Kõigil on oma marupäevad," nõnda alustas Rannuk oma pihtimist, „kõigil — rahvastel, üksikutel inimestel, loomadel, taimedel, kividelgi, ja igal pool on kihutajaks mingisugune alateadlik element. Sõjad ja revolutsioonid, mida armastatakse nimetada suurteks, pole kunagi muud olnud kui aga üldine massiline hullumeelsus ja tagantjärele peab vaene peaaju kogu oma jõudu pingutama, et neisse istutada mingisugust mõtet, ilma milleta inimene elada ei suuda. Suured isikud, olgu mehed või naised, on rahvaste elus ikka tundunud kas jumalavitsana, vaimuhaigetena või lihtsalt ogaratena, kelle askeldusi ja teoseid peavad mitmed põlved kohendama ja parandama, enne kui neisse sängitatakse eluline mõte. Päris suured on need, kelle teoste pärast heideldakse kümnete põlvede kestes, kas või igavesti, kelle teosed on nii mõttetud, et neisse võib seletada ükskõik missuguse mõtte. Näitena nimetaksin mõnda usulist ilmutamisraamatut või ka piiblitaolist koguteost, kust võite kõike muud leida, mitte aga mõtet.

Inimene armastab mõttetut ja õndsad on need, kes rahuldavad teda ses suhtes, olgu kehakatte, kommete või ilusate kunstide alal. Koguni mõtet näeks inimene heal meelel vürtsitatuna mõttetusega, sest nõnda maitseb ta kõige paremini. Inimene armastab mõttetut sellepärast, et iga mõistlik mõte on kuiv, aher ja eluliselt väärtuseta. Iga loov mõte on teatud määral hullumeelne mõte, sest tema eeldab, et ei-millestki võib midagi luua. Sellepärast pole mina kunagi tahtnud nende sekka kuuluda, kes püüavad luua, ma pole kunagi tahtnud kuuluda loojate sekka. Aitab sellestki mõttetusest, aitab sellestki hullumeelsusest, mis ilmas olemas, milleks peaks teda loomisega veel suurendama. Mõnikord on mul tundmus, et minus endaski on mõttetut ja hullumeelset rohkem, kui teda mulle enesele elamiseks või kaasinimeste aitamiseks

paratamatult on vaja. Vahest pool minu tööjõust kulub võitlemiseks minus endas peituva mõttetuse ja hullumeelsuse vastu, seda tunnen praegusel silmapilgul selgemini kui kunagi enne. Vististi on nõnda, et kui kõik inimesed oskaksid kirjutada ja kui nad julgeksid iseendast just nõnda kirjutada, nagu nad ennast oma püüetes, tegudes ja mõtetes avaldavad, siis neid märatsejaiks või tõmpideks kretiinideks tuleks pidada — nende eneste kirjutuste põhjal.

Ütlesin eespool, et olen püüdnud hoiduda kuulumast loojate sekka, aga pean ometi kinnitama, et ei ole ühelgi mõtlejal suuremat hukutust kui — saada loojaks, igaüks muidugi omal viisil. Sellele hukutusele olen tänini jõudnud vastu panna, olen ainult vaadelnud ja kirjeldanud, andes olevast täpselt vastavaid dokumente. Niisugune oli minu elu ülim ülesanne ja eesmärk. Eraldasin lilledest nende lõhna ja liblikaist nende kireva võluvuse, eraldasin neist nii öelda kõik, millel on eluline väärtus, et mitte alistuda nende hullustavale mõjule, sest mulle oli selge, et see, mis värvid ja lõhn minus ellu kutsuvad, pole enam teadusele tarvilik — pole üldse enam midagi mõttelist või mõistlikku, vaid et siit algab hullumeelsus, algab, kui tahate, mõtte surm.

Aga me elame ajajärgul, mil on mõttetu rääkida asjade mõttest, palju enam valitseb meid endid ja meie ümbrust mingisugune ebateadlik aje, mis ei võta arvesse mingisugust mõtet. Isegi mina, kes ma pool eluiga olen oma sisemust kasvatanud ja distsiplineerinud, pidin aru saama, et mõistus ja mõistlikkus pole ilmas kõik. Algas sellest, et unustasin ajuti oma eluülesande ning andusin silmapilksetele tundmustele: ei otsinud asjades enam täpseid tõsiasju, vaid panin tähele, kuidas need tõsiasjad minusse mõjuvad. Veel enam: ma ei andnud endale sellestki aru, mis minusse teatud korral mõjub, kas üksikud asjad või neid piirav õhk, valgus, üldine meeleolu; olin õnnelik, et minusse veel midagi mõjus, nagu peituks selles tõsiasjas mingisugune eluline voorus ja väärtus. Harvad annavad endale aru, mis tähendab niisugusel

korral see, et tuul puhub ja et ta puhudes puudutab su nägu, liigutab su juukseid, vihiseb kõrvade ääres, jahutab tööpalavikust punetavaid silmi ning et ka riietatud kehaosad, koguni kõige õrnemad ja intiimsemad, tunnevad, nagu uitaks kellegi õrn käsi sinu ümber paitades ja silitades, tahtes äratada himu. Asjata on niisugusel korral meelde tuletada, et sul on kohused oma töö, kaasinimeste või lähemate omaste vastu, sest midagi muud ei mahu sinu sisemusse kui aga tundmus, et kellegi õrn käsi nagu puudutaks sind himusid äratades. Häda sulle, kui tuulekesega ühes tuleb päike ja hõõgub nagu mõni palav ihu sulist padjul, veel suurem häda, kui päikesepaistel lõhnavad lilled, lendleb liblikas, sumiseb mesilane, lõõritab linnuke kui meeletu. Nende kõigi keskel ei ole mõistusel pääsu ja mõte istub kui hunt aia nurgas, kari tigedaid koeri laksutavail hambail ümber.

Niisugune hunt olin mina tol päikesepaistelisel õhtueelsel, kui puhus tuuleke, sumises mesilane ja laulis meeletu lind. Ma ei teadnud midagi muud kui aga seda, et kõik, mis minu elundeid puudutas, valgus ühisesse punkti — südamesse, ja et seal polnud muud kui aga magus voogamine, nagu oleks tulekul mingisugune suur õnn. Vähemalt kakskümmend aastat oli sellest ära, kui ma midagi niisugust tundsin, ja nüüd olin jällegi, nagu oleksin esimest aastat üliõpilane. Jälle ootasin, jälle uskusin mingisugust suurt õnne tulemas, nagu võiks midagi suuremat tulla, kui on niisugune ootamine, niisugune usk. Aga ei üliõpilaspõlves ega nüüd teadnud ma seda ja sellepärast oli mu sisemuses hurmavalt magus ootus. Laotasin käed laiali, tõstsin nad tuulele vastu, püüdsin päikest sülle võtta, nagu oleks ta mõni noor neiu, kes ootab, et keegi hingeõhuga jahutaks ta hõõguvaid meelekohti.

Kui ma nõnda seisin, kui ma nõnda ootasin, tuli tema, tuli üksipäini keset lilli, mesilasi ja liblikaid, tuli päikesepaistele ja tuule kätte, tuli nõnda, nagu poleks mind olemaski. Tuli ja istus minu ette kivile, võttis kusagilt peidu-urkast tibatillukese klaasi mingi vedelikuga päi-

kesepaistele helkima, veeretas teda peos, nagu tahaks ta teda silitada ja kallistada, tõstis siis äkki silmad, vaatas mulle otsa, nagu oleksime ammu-aegsed tuttavad, naeratas. Ka minule tundus, nagu oleksin seda nägu, neid silmi, seda naeratavat suud kusagil millalgi varemalt näinud, kus nimelt, seda ei teadnud ma siis ega tea praegugi, ehk ma küll nüüd kindlamini kui kunagi varem usun, et küllap ma neid silmi ja seda suud kusagil enne olin näinud. Sellest silmapilgust ei mäleta ma midagi muud, temast endastki ei mäleta ma midagi muud kui aga seda, et tema näoilmes oli midagi valusat, mis minu sisemust kusagilt käristas. Olenes see tema loomulikest näojoontest või olid tema näojooned mingisuguse sisemise palangu sunnil nõnda kokku kiskunud, et nad minule haiget tegid, seda ei tea ma, aga tol korral nõnda tema ees seistes hakkas mul temast kahju ning mul oli nagu hea sellest kahjust.

Äkki kiskus ta oma lähedusest pihku sattuva lille, viskas sellega minu poole ja ütles:

„Teie nägite."

Ja nüüd kadus tibatilluke klaas jälle oma peiduurkasse.

„Vabandage, preili," kogelesin mina.

„Proua," parandas tema ja naeratas jällegi.

„Andke andeks," laususin uuesti.

„Mis kurja te siis olete teinud?" küsis ta.

„Te ju ise ütlesite, et ma nägin," vastasin.

„Mida te nägite?"

„Ma ei tea," ütlesin mina. „Vististi teie klaasi."

„Minu lõhnaõliklaasi," naeris ta vallatult, nagu oleks ta mõni naiivne plika või väike tütarlaps. „Mul on kodus veel hulk teisi klaase, neid te pole veel näinud, keegi pole veel kõiki mu klaase näinud, nii palju on mul neid."

„Mul ei ole," ütlesin mina, et midagi öelda, sest ma tundsin, et mul on kohus rääkida, kui tema räägib.

Nõnda algas meie kõnelus ja tutvus, algas tuule käes, päikesepaistel ja lillede keskel, kui laulsid linnud. Tagantjärele sellele mõeldes tundub kõik meeletusena,

näib hullumeelsusena, mis peitus kõiges ümbritsevas, selles kiviski, kus tema istus, maamullas, millel mina seisin, ja sealt hõõgus ta meie organismi.

Varsti kõndisime kahekesi, kõndisime ja ajasime juttu. Mina rääkisin tol korral vististi rohkem kui kogu oma elu ajal, sest tema tahtis, et ma räägiksin maast ja taevast, tuulest ja päikesest, lillest ja liblikast. Kuidagi sündis nõnda, et kõndides sai tema eestvedajaks ja mina olin kui taltsutatud loomake, keda talutatakse ükskõik kuhu või kui kaua.

Päike oli juba loojas, kui kõrvuti istet võtsime, nagu ei mõtlekski me kojuminekule. Vististi olime mõlemad väsinud kõndimisest ja rääkimisest, sest miks muidu võisime nii rahulikult vaikida teineteise kõrval, nagu oleksime juba kümmekond aastat abielus.

Vaikisime ja vaatlesime puie vahelt välkuvat merd ning meie jalge ees valendavat ringteed — vähemalt tegin mina seda. Aga ma ei saanud muidu, kui pidin aeg-ajalt oma pilgu pöörama kaaslasele, kelle silmad vilksatades minu vaate eest pakku pugesid, tunda andes, et nad sel ajal, kus mina merd vaatlesin, mind puurisid. Ja mul hakkas tundmus, et need põgenevad silmad viivad iga kord uuesti mingisuguse osa minust endaga kaasa.

Aga siis äkki ei peljanud ta silmad enam minu pilku, nad hõõgusid nagu mustad elusad söed, kui ta suu küsis:

„Kas surm on valus?"

„Seda ma ei tea, ma pole veel kunagi surnud," vastasin mina.

„Aga mis te arvate?" päris tema.

„Missugust surma te mõtlete?" küsisin.

„Ükskõik missugust," vastas tema.

Ja nüüd hakkasime arutama, missugused surmad on võimalikud ning missugused on kõige valusamad. Rääkisime poomisest, uppumisest, lämbumisest, tapmisest, rabandusest, kihvtitamisest, kukkumisest suurest kõrgusest, rongi alla viskamisest, kägistamisest, vingu jäämisest ja paljust muust. Ikka uusi ja uusi surmavõimalusi

leidis tema ning iga uue kohta tahtis ta teada saada, on see valus või mitte.

„Miks te nii vara surmale mõtlete?" küsisin temalt.

„Noorelt peabki surmale mõtlema," vastas ta, „vanaduses tuleb ta mõtlematagi, vanaduses on ükskõik, millal või kuidas ta tuleb."

„Kui inimene surma armastab, siis peaks ta ise tema eest muretsema," ütlesin mina.

„Mina arvan sedasama," oli tema nõus. „Igaüks peaks oma surma eest muretsema."

Nõnda rääkisime, nagu ei mõistaks me räägitud sõnade tähendust, vähemalt näis minule, et praegusel silmapilgul elu või surma valik meile päris ükstapuhas võiks olla. Elu ja surm oli omataoline kull ja kiri, mida iga laps oskab mängida. Arvan, et kui tema sel silmapilgul minult oleks küsinud, kas ma ennem elada või surra tahan, siis ma igapidi temaga nõus oleksin olnud: valigu tema kumba tahes, mina olen temaga ikka päri. Võimalik, et tema minult lõpuks midagi niisugust oleks ehk küsinudki, aga enne sündis midagi, mis minule meelde tuletas, et pole sugugi ükskõik, kas elada või surra. Tulid nimelt mööda ringteed kaks poissi, ei liiga suured ega liiga väikesed, vaid parajad põngerjad, tulid tasakesi rääkides, nagu ajaksid nad mingisuguseid salaasju, jäid meie kohta teele seisatama, nagu kuulataksid nad, pistsid siis korraga sõrmed suhu ja vilistasid läbilõikavalt, kõrvulukustavalt korra, kaks, kolm korda ning jooksid siis naerdes ära, üle kiviaia. Niipea kui see oli sündinud, tõusin sõna lausumata püsti ja läksin mööda mäekülge alla, nagu oleksin lausa üksi istunud ja nagu poleks ma kunagi nii ükskõikselt surmast rääkinud. Ja kui ma kuulsin, et keegi mulle järele ruttas, lisasin sammu.

„Härra!" hüüti minu selja taga ja korrati seda sõna.

Aga mina ei vastanud, vaid pistsin jooksu, ja kui ma jooksul arvasin kuulvat, et keegi mulle järele jookseb, siis andsin jalgele tuld, niipalju kui vähegi suutsin. Ma ei julgenud tagasi vaadata, sest millegipärast tuli mulle

meelde, et tagasivaatamisel hakkab metsavaim tingimata kannul käima, kinnitades igal sammul: kaheksi, kaheksi, kaheksi, kaheksi. Jooksin veel kivitänavalgi, alles esimest kordnikku nähes taipasin, et pole sünnis joosta minusugusel mehel. Võtsin voorimehe ja käskisin sõita.

See oli kõik, mis minuga sel õhtul sündis, s. t. minu arvates ja mälestades oli see kõik; kes rohkem usub, usub tühja, nagu alati.

Mõni nädal möödus sellest päevast ja kõik see aeg käisin, kui vähegi mahti sain, lillede keskel, kus paistis päike ja puhus tuul. Olnud hirm oli minust jäljetult kadunud, hakkasin peaaegu arvama, et ma polegi nõnda kartnud, nagu ma kartsin, ja et ma pole kunagi kellegi eest põgenenud. Temast, kellega tol korral nii meeletult surmast rääkisin, polnud enam kihku ega kahku. Mõnikord oleksin tahtnud teda tabada, kas või ainult selleks, et näha, missugust mõju ta nüüd minule avaldaks ja millest me räägiksime, kui me üldse räägiksime. Aga siis ilmus ta äkki minu juurde koju, kui üksinda olin, sest naine oli lapsega välja läinud jalutama, ilmus, nagu oleksime mõni teab kui vanad ja lähedased tuttavad.

„Tulin teid vaatama," ütles ta ja naeratas nagu tol korral, kui ta küsis, kas surm on valus.

Ma ei teadnud, mis temale vastata, ei teadnud, millest temaga rääkida, sest äkki tundsin tema ees häbi, nagu oleksime millalgi üheskoos midagi teinud, mis selleks põhjust annab. Aga siis küsis ta äkki minult:

„Kas te armastate lapsi?"

„Väga," vastasin mina.

„Mitu last teil on?" küsis ta edasi.

„Üks," vastasin.

„Minul pole ühtegi," seletas tema, „minu mees ei armasta lapsi, tema saab alati kurjaks, kui ma lastest rääkima hakkan. Kui te teaksite, kui hirmus õnnetu ma olen, hirmus õnnetu!"

Ta nuttis, üsna nuuksus kohe, ja kui mina teda püüdsin tröösti da, rääkis ta:

„Veel täna ütles ta mulle: üks kahest, mina või laps. Tahad sa last, siis otsi teine mees, tahad sa mind, siis loobu lapsest, katsu, et temast lahti saad, minusse see asi ei puutu. Aga ütelge nüüd ise, kes aitab mind, nagu ma olen, kes usub, et mees nõnda tahab, kõik ütlevad, nemad peaksid kõigepealt mehega rääkima. Mõni ämmaemand küll, aga nende juurde ei taha ma minna, kardan neid. Tulin sellepärast teie palvele, ehk saate teie mulle abiks olla."

„Mina!" imestasin ma. „Ma pole ju arst."

„Seda mitte, aga teil on ehk tuttavaid, kelle ees teie sõna maksab. Kirjutage paar rida mulle kaasa või öelge telefoniga, muidu on kõik otsas, minu elu on purustatud, mees ajab mu enda juurest ära."

Tema häält kuulates ja tema kõrvetavaid silmi nähes tundsin, et minu töötuppa hakkas õhustik tekkima, nagu puhuks siin leige tuul, paistaks päike ja lõhnaksid lilled, tundsin, et algab jällegi mingisugune mõttetus, päris hullumeelsus. Juba kartsin, et ta ehk jällegi minult võib küsida, kas surm valus on või mitte, juba aimasin, et küsimus, kas ma lapsi armastan, sugugi targem pole kui surmavalu üle järelepärimine.

Nagu ma tol korral mõtlemata tema juurest põgenesin, niisama mõtlemata oleksin tahtnud ta täna enda juurest välja saata, ja et mul mingit muud abinõu käepärast ei olnud, siis istusin laua äärde ja kirjutasin äreval käel mõned sõnad oma koolivennale, naistearstile dr. Kobrale. Nüüd läks see naine, läks, nagu oleks ta tõepoolest võhivõõras inimene, ja üksinda tuppa jäädes mõistsin, et minu tänane hullumeelsus oli suurem olnud kui tookordne.

Dr. Kobra oli ainuke mees, kellega ma üliõpilaspõlves vähegi läbi käisin, sest tema oli ainuke, kes mõistis vaikida. Teised vahtisid mind, nagu oleksin mingisugune imeloom, temal polnud minu vastu mingit uudishimu, temal polnud enda ega teistegi vastu uudishimu, nii asjalik oli ta. Aga kui ta nüüd minuga kokku sai, siis oli ka tema uudishimulikuks muutunud.

„Rannuk, kas ka sina oled juba mainitud suhtes?" naljatas ta ja ma tundsin, kuidas ma üleni punaseks läksin. Kui midagi vastuseks tahtsin öelda, patsutas ta mulle käega naeratades õlale ja ütles: „Tegid hästi, et minu valisid, mina oskan vaikida."

Ma ei saanud sõnagi suust, nii pööraseks oli kõik pöördunud. Mitu-setu päeva olin päris meeletu, nii et nainegi seda tähele pani ja nagu hirmunult minu ümber talitas. Kartis ta minu mõistuse pärast või oli tal aimu, mis minuga oli sündinud või mis mina olin teinud, seda ei teadnud ma tol korral, alles pärast aimasin, et tema hirmul olid omad põhjused.

Ma ei jõudnud veel oma meeletusest päriselt toibuda, kui mind juba tabas uus üllatus, mis oli hullem kui kõik senine: ühel pärastlõunal tormas minu juurde sisse keegi võhivõõras mees ja süüdistas mind otseteed tema naisega abielurikkumises. Tõepoolest, sel silmapilgul ei osanud ma muud arvata, kui et kas mina või tema aru on kaotanud. Aga kui ta taskust kirjakese tõmbas, mille ma hiljuti dr. Kobrale selle naisterahva kaudu olin läkitanud, siis mõistsin, et oleme vististi mõlemad täies arus.

Tahtsin hakata talle seletama, kuidas lugu oli sündinud ja et mina abielurikkumises täiesti süütu olen, et ma abielurikkumisele kunagi pole mõtelnudki, aga temale näkku vaadates valdas mind ootamata mälestus, mis pani unustama rääkimise. Mulle tuli nimelt meelde, et see mees polegi nii võhivõõras, nagu ma alguses arvasin, et ma olen seda meest enne näinud — saunas näinud. Silme ette kerkis tema lüheldane lihav keha, mis on matsakas ja paindumatu nagu mõni jäme rull. Niisuguses kehas leidub harva armukirge, ennem peitub temas mingisugune väike himuke, mis on vürtsitatud mõne nilbuse või loomuvastasusega. Nõnda mõtlesin, kui see riietatud liharull ähvardavalt minu ees seisis, mõtlesin ja võrdlesin teda selle teisega, kellega olin üheskoos kõndinud tuule käes, päikesepaistel, lillede keskel. Sel teisel pidi teistsugune keha olema, sel pidid olema närvilised ja vooljad ihuliikmed, mis on täis püha

meeletust. Aga liharull ei mõista seda pühadust, teda ei huvita see põrmugi, temal on ainult himutsevad kissis silmad ja rasvane naer, kui ta sirutab ähkides oma käe kenaduste järele, mis hõõguvad kirest.

Küsisin endamisi: miks on need kaks mees ja naine ja miks peavad just nemad ühel asemel magama? Miks on nõnda, et see, mis inimese elus peaks olema kõige püham, muutub lausa päise päeva ajal ihu ja hinge rüvetuseks?

Enne kui esitatud küsimustele vastust leidsin, tõmbas võõras taskust revolvri, kähises mulle näkku sõimusõna „naistevõrgutaja" ning laskis minu pihta paugu, mis rabas mu jalust ja röövis mõistuse.

Praegu sellele tagasi mõeldes arvan ma, et kui sel kriitilisel silmapilgul painajalik mälestus minu suud poleks sulgenud, nii et ma oleksin võinud rääkida, siis poleks vististi olnud ei laskmist, ei seda õnnetut protsessi ega ka kõike muud. Parajal paigal räägitud sõna on see, mis hävitab inimeses nii mõnegi meeletuse teos: sõna saab teo aseaineks. Kinnitan kõige pühade nimel, et minu vahekord proua ja härra Mündiga oli niisugune ja mitte niisugune, nagu kohtus selgus, sest see, mis ma seal seletasin või seletustes lasksin läbi paista, ei vastanud tõele. Kui aga keegi peaks arvama, et ma oma seletusi moonutasin härra või proua Mündi pärast, siis eksib ta: seletuste moonutamine sündis ainuüksi minu enda pärast.

Võimalik on, et mu seletused oleksid teistsugused saanud, kui mu haav poleks olnud nii raske, aga kaua haigevoodil lamades, kus järelemõtlemiseks oli nii palju rahulikku, vaikset aega, omandasin kogu sündmuste käigu kohta hoopis teise arusaamise. Ma ei püüa tõendada, nagu oleks see arusaamine tingimata tõele vastanud, aga ühte kinnitan: minule näis ta antud korral läbi ja läbi põhjendatuna.

Kõigepealt pidin revideerima oma vaateid mehe ja naise kohta. Tänini olin naises näinud mehe kaaslast, perenaist ja laste ema, kel on oma töö- ja võimupiirkond, oma huvid, oma üldised ja erilised õigused. Erootika

oli minule seni olnud kui mitte just kõrvaliseks asjaks või abinõuks, siis ometi ainult üheks tähtsaks teguriks teiste tähtsate kõrval inimese elus. Nõnda olin arvanud ja nõnda olin ka elanud. Mina ise olin hommikust õhtuni töötanud ja minu naine oli töötanud, sest töös nägin mehe kui ka naise väärtust, peavoorust.

Haigemajas lamamisel tärkas minus mõte, et kas minu vaated ehk ajast maha pole jäänud ja kas ma vahest ei ela nagu mõni enne veeuputust sündinud inimene, mispärast käesolev katastroof varem või hiljem paratamata sündima pidi. Ma jäin lihtsalt sellepärast eluvankri rataste vahele, et ma seda vankrit ei tundnud ja ei osanud end tema eest hoida. Mõni teine minu asemel oleks ehk hoopis teisiti talitanud ja siis poleks tal koguni mitte tarvitsenud kalli aja raiskamiseks voodisse heita, või kuigi ta vahetevahel seda oleks teinud, siis hoopis teisel otstarbel, hoopis teise voodi.

Esitasin endale kardinaalküsimuse: kas olin mina kui mees olnud sündmustes õieti, oma sugu ja seisuse kohustele vastavalt talitanud või kas ei olnud elul ja minuga kokkupuutuvail isikuil põhjendatud õigus minult nõuda hoopis teistsugust talitusviisi? Mida rohkem ma selle küsimuse üle pead murdsin, seda rohkem hakkasin iseend häbenema. Tundsin, et olin talitanud, nagu talitasin, olles alles esimest aastat üliõpilane.

Kas minu pika kasvu, korralikkude riiete või häbelikkuse pärast, seda ma ei tea, aga üks oli tol korral kindel: ma meeldisin siis naistele, iseäranis küpsematele, elus kogenumatele, meeldisin rohkem, kui see minule endale meeldis.

Kui Kobra, kellega paar aastat külg külje kõrval ühes majas elasin, sellele meeldimisele tähelepanu juhtis, siis ei kõditanud see mu auahnust põrmugi, vaid mul oli ainult häbi, sest ma arvasin, et ega naised ometi heastparemast minu järele keelt nilpa, nagu Kobra seda tõsiasja armastas sõnastada, mina ise pidin selleks ometi kuidagi põhjust andma.

Minus pidid mulle endale teadmata toonitatud olema

teatud tunnused, mis vastas-sugupoolele loomusunniliselt mõista andsid, et mina neid otsin ja ihaldan, et mina rõhutan erootikat, nagu peaksin seda mingisuguseks eriliseks mehe või ka inimese vooruseks.

See mõte tegi mulle tol korral palju peavalu, seda suuremat, et ma temast kellelegi ei söandanud rääkida, Kobrale ka mitte. Üldiselt pidasin ebakõlbeliseks erootilisist asjust ükskõik kellega rääkida, nendele endamisi mõteldagi; oma eluülesannet ja eesmärki nägin hoopis kusagil mujal.

Et aga naised mind oma sõnade ja silmadega järelejätmata erootikale juhtisid, siis hakkasin nende eest kõrvale hoiduma, hakkasin neid peaaegu pelgama. Läksin koguni niikaugele, et saapad puhastamata jätsin, lohakalt riietusin, uue üliõpilasmütsi sirmile tugeva mõlgi sisse murdsin ja nõnda ta sügavale silmadele surusin.

Kas selle tõttu või mõnel muul põhjusel, aga pikkamisi eemaldusid minust naised ja ma võisin rahulikult oma armsale teadusele anduda, ainult keegi noor ei andnud mulle rahu, kiusas mind sõna otseses mõttes taga. Tema'p see oligi, kel õnnestus minus esimesi mehelikke tundmusi äratada, ometi ilma mingisuguste tegelikkude tagajärgedeta.

Nõnda pole ma vististi kedagi peljanud kui seda mustasilmalist neidu. Oma tolleaegset hirmu võiksin ehk ainult sellega võrrelda, mis oli mul sel õhtul, kus ma proua Mündi eest põgenesin.

Välimuselt tuletas see neiu proua Münti meelde, iseäranis, mis silmadesse puutub, ja ma ei saa muidu, kui pean arvama, et selle kahe naise loomus midagi ühist ja lähedat peab olema, miks muidu mõjusid nad minusse ühtemoodi.

Oleks proua Münt vanem, siis poleks ma kaugel mõttest, et tema ja see üliõpilaspõline neiu on üks ja sama isik, kes aastate tagant jälle kord on ilmunud mind katsuma, taga kiusama. Minu elamusedki proua Mündiga kokkupuutumisel on peaaegu needsamad mis üliõpilas-

põlise neiuga, ainult selle vahega, et tol korral oli mul piinlik ja häbi äratada vastas-sugupooles erootilisi tundeid, oli nagu kõlblusvastane eneselgi alistuda nende võimule, kuna ma praegu ümberpöördud põhjusel häbenen: et mul neid tundmusi tarbe korral ei olnud ja et nad mulle meeldegi ei tulnud.

Istusin vana käsnana noore naise kõrval, kui see rääkis surmast, istusin ja ei saanud põrmugi aru, et ometi keegi ei lähe nii noorelt mõtlema surmale, kui tal poleks armukirge ihus.

On ükskõik, kas see kirg oli sihitud minu või mõne muu vastu, peaasi, et see kirg oli olemas ja avaldus surmamõtteis. Minus kui mehes oleks ta pidanud äratama vastukaja, ja et ta seda mitte ei teinud, siis tunnen kõrvetavat häbi. Äratatud surmamõtted oleksid pidanud mulle loomusunniliselt ütlema, et seisan saladuslikule elu- ja armuallikale üsna ligi, kust on kohustatud igaüks jooma vargsi või väevõimul.

Veel kunagi pole ma oma meelest olnud nii armetu kui mõeldes neid mõtteid. Olin armetum kui esimese aasta üliõpilasena mõlki murtud sirmiga mütsi ja puhastamata saapaid kandes naiste hirmutuseks. Olin armetum kui oma naise kätt paludes tema vanematelt, veelgi armetum kui esindades seltskonnapärast peigmeest igasuguste tädide ja onude keskel, nendest salaja katsudes suudelda oma tulevast, nagu nõudis seda viis ja komme.

Kogu mu elu tundus äkki mingisuguse armetusena. Armetuseks pidasin ka seda, et olin püüdnud hoiduda loojate killast, kuhu ei pääse keegi, kes ei tea, mis on vaimustus.

Vaimustuses ei näinud ma enam hullumeelsuse või mõttetuse algust, vaid elumõtte võtit, mille poole oleksin pidanud püüdma kogu eluaja.

Kauge üliõpilaspõline neiu hakkas paistma vaimustuse ja ekstaaside inglina, kes oli eneses kandnud elumõtet, aga mina olin tema eest pagenud, mina olin elumõtet peljanud kui surma.

Oo, ma pidin eluliselt rämps olema, muidu poleks võinud ma nõnda talitada!

Pole ime, kui ma haigevoodil nõnda arutades otsusele jõudsin, et olgu mis on, tulgu mis tuleb, aga ei ole häbistavamat asja, kui avalikult tunnistada, et mul pole proua Mündiga mingisuguseid „mainitud suhteid".

Armuline aeg, milleks istusin temaga siis õhtul hilja kõrvuti samblasel kivil, milleks vaatlesin ühes temaga merd või õhtutaevast, mis oli kui tuleleek, milleks rääkisin temaga surmast, aga mis peaasi: milleks kirjutasin selle tähekese dr. Kobrale?

Viimase peale mõeldes punastasin veel haigevoodil, kui mälestasin, mis dr. Kobra mulle seltsimehelikult oli lausunud. Olin lõplikult häbistanud iseenda ja ka proua Mündi, olin meid mõlemaid katnud mingisuguse loomuvastase rõvedusega, nõnda tundsin ma.

Heameelega oleksin kogu asja surnuks vaikinud, nagu olin peaaegu terve oma elu vaikinud, aga ma teadsin, et tahes või tahtmata pidin ma terveks saades rääkima, pidin seletusi andma.

Mis pidin ma ütlema, kui härra Münt ehk minu kirjatähekese oma kaitseks päevavalgele toob, ja mis pidi niisugusel korral saama dr. Kobraga? Kahtlemata oleks teda kogu selle saasta hulka kistud, ja kuigi ta oma naha oleks päästnud, päris valgeks poleks ta ometi mitte jäänud.

Kogu mu sisemus põles piinlikkusest ja häbist. Mulle endale tundus, et palavik ei kesta mitte tuleriista haavast, vaid häbis kurduvast hingelõõmast.

Ma ei leidnud tol korral mingit muud pääseteed, kui aga pöördusin härra Mündi poole ja palusin teda, et ta vähemalt minu kirjatähekese hävitaks. Tõotasin oma seletustes kõik mis võimalik teha, et mõju, mis kirjal avaldamise puhul võiks olla, kohtumõistmisel täielikult maksvusele pääseks.

Härra Münt andis oma ausõna, et ta kirja mulle pärast protsessi välja annab, kui ma kohtu ees oma tõotust pean, mida ma ka tõepoolest tegin, nagu kõik teavad.

Arvan isegi, et rohkem tegin, kui minu kirjatäheke kunagi oleks suutnud, ja sellepärast oli meie viimane kokkupuutumine härra Mündiga väga sõbralik. Tundsin, et ta mind kahetses, peaaegu haletses.

Kas ta asja tõsist seisukorda aimas või mitte, seda ma ei tea, aga minu kahetsemiseks, ammugi mitte haletsemiseks polnud tal vähematki põhjust. Sest pangem tähele: oma seletusis mõista andes, nagu oleksin ma tõepoolest proua Mündiga abielu rikkunud ja nagu oleks härra Münt õigustatult tapariista minu vastu tõstnud, tekkis minus himu abielurikkumiseks, põlev, piinav himu.

Kunagi varem polnud ma seda himu tundnud, õigem — ma polnud tänini mingit tõsist himu tundnud, sellepärast lõikas ehk see hiline ja üksik himu nii sügavalt mu olemusse.

Tänini polnud ma mõistnud, kuidas võivad inimesed abielu rikkuda, kuidas võivad nad selleks nii häbitumalt valetada ja petta, aga nüüd näis mulle otse vastupidi: iga korralik inimene peab abielu rikkuma, iga korralik inimene peab abielu küsitavaks tegema, alles nõnda võib tõsine abielu tekkida, sest tõsine abielu peab iga päev uuesti sündima iseendaga ja teistega võideldes.

Nõnda mõtlesin, sest mu himu proua Mündi järele oli meeletu ja pime.

Meeletu himuga tõusis mul niisama meeletu uudishimu kõige vastu, mis puutus minu himude objekti. Küsisin: mis klaas oli tal sel korral kivil istudes käes? miks rääkis ta surmast? miks tuli ta minult kirjatähekest manguma? miks näppas ta selle kirjatähekese pärast dr. Kobra laualt ja miks poetas ta selle oma mehe pihku? kes oli see, keda ta oma tegevusega püüdis varjata, kui ta minu oma naeruväärseks ohvriks valis?

Ühes uudishimuga tõusid minus metsikud plaanid. Mõtlesin: niipea kui selguks, kes on proua Mündi varjatud armualune, siis oleksin varsti oma himude eesmärgil. Läheksin äärmuseni, läheksin ennatuseni, nõudes proua Mündilt lunastust oma teadmistele tema armu-

aluse kohta, nõudes, et kui ta ei taha kannatada minu paljastuste tagajärgi, siis tulgu ja lunastagu end, tulgu tasugu seda oma kõrvetavate silmadega, oma naerva suuga.

Olin kindel, et nii või teisiti saab proua Münt varem või hiljem minu omaks, ja maitsesin seda juba ette kahekordselt, sest siis oleksin ma ka härra Mündiga tasa saanud.

Tundsin armukadedust selle arvatava teise vastu, kelle pärast proua Münt kõike seda tegi, mis ta tegi, tundsin, et kui sündmuste keerd seda nõuaks, võiksin mina nagu härra Müntki mõne teise ees seista, tapariist peos.

Mulle oli täiesti ükskõik, kes see teine oleks, kas või mõni viimane inimjätis, kelles see meeletu naine otsis nende ihade rahuldust, mida temale ei suutnud anda abielu voodi mehe ärilise lihavuse ning angeldava rikkusega, kadestasin teda lihtsalt ja loomalikult, kadestasin teda nende patuste tundmuste ja tegude pärast, mida ta jagas proua Mündiga, liiatigi nii naeruväärsel kombel.

Haigevoodist pääsenud, ei tundnud ma põrmugi, et tundmused, mis minu sisemust kõrvetasid, oleksid kuidagi jahenenud, ja peale kohtuprotsessi asusin viibimata oma kavatsuste teostamisele. Mõni teab, millega see kõik oleks lõppenud, kui mitte äkiline hoop mind sealt poleks tabanud,. kust ma seda kõige vähem võisin aimata või oodata: minu naine tõstis lahutusprotsessi, süüdistades mind proua Mündiga abielurikkumises.

Alguses olin päris juhm, veel praegugi olen vististi üsna juhm, sest ma ei oska endale tõepoolest aru anda, missugust minu abielurikkumist ta mulle ette heidab, kas seda arvatavat, mis kohtu ees selgus, või seda tõelist, mida ma alles kavatsen, ilma et oleksin jõudnud teostada.

Mõtleb ta esimest, siis olen ma täiesti süütu, mõtleb ta seda teist, siis on see süü alles tulemata, mille pärast lahutada ei võiks, sest mõte pole karistatav, isegi kui teda teataks. Aga minu mõtet ei tea keegi, must valge

peal sõnastan teda esimest korda siin, ja imelikul viisil kaotab ta seega suure hulga oma teravusest, tunnen seda kirjutades. Õigem: ta omandab teise sihi, ta pöördub selle vastu, kes mind süüdistab abielurikkumises.

Ma pole kunagi inimestega ja nende vahekordadega tegemist teinud, iseendagagi pole ma suuremat tegemist teinud, ja sellepärast seisan ma oma sisemuse muutuste ees kui pime päikesepaistel: tunnen sooja, aga ei taipa, kust või kuidas ta tuleb. Ma ei tea sedagi, kas võib abielus — mõtlen korralikku abielu, mis algab kosimise, kihlamise, pruutpõlve ja tädide ning onude kaasteadmisega, kaassöömise ja -joomisega, igavate kõnede ja nahksete õnnesoovidega, mida teab ammu ette nagu kümmet käsku, ja mis lõpeb laulatusega kirikus, kodus või õpetajatoas, pruudil valge kleit, peigmehel must kuub — nojah, kas võib niisuguses abielus või niisuguse abielu sõlmimiseski kunagi tunda neid tundmusi, mis valdavad noort ja vana siis, kui erootikasse on kallatud pisut keelatut, kui on sinna tilgutatud veidike nõndanimetatud pattu.

Tean ainult ühte, et mina oma naisega olen elanud juba kümmekond aastat nagu mõni püülikott sooja ahju ääres, tean, et ta mind on algusest saadik armsaks nimetanud, iseäranis siis, kui ta minult midagi tahtis saada, ja nõnda on see kestnud kuni viimase ajani, aga ma ei tea mitte, et mina või tema oleksime kunagi tundnud midagi selletaolist, mis kõrvetab mu sisemust proua Mündi patuse ihu suhtes, see tähendab: ma oletan, et ta on patune, sest miks muidu äratab ta nii pöörast himu.

Aga nüüd, kus mu naine tahab end minust lahutada, kus ta nii öelda mõttes on minuga juba abielu rikkunud ja patuseks saanud, nüüd hakkab tema minus seda äratama, mida võiks nimetada kireks. See on pöörane, kui mõelda, et see tuleb alles nii pika abielu järel, see on imeline, kui mõelda, missugused juhuslikud tegurid pidid meie rahulikku, uinuvat elu puudutama, et selles ärkaks virgutav tundmus.

Issand jumal, kus olid mu silmad tänini, et ma ei näinud oma naise jalgu, mis võivad astuda kui hirve jalad, olin ma tõesti pime, et ma ei näinud tema puusade voolavust ja tema niuete tugevat nõtkust, tema õrna kukalt ja silmi, mis põlevad peaaegu nagu proua Mündi silmad, kui see minult tol õhtul küsis: kas surm on valus?!

Kümmekond aastat olen elanud tema kõrval kui oimetu, vaadeldes ja kirjeldades oma lilli ja liblikaid, olen sigitanud temaga koguni kaks last, kellest üks on surnud ja teine elus, aga ei ole teda ometi mitte näinud niisugusena, nagu ta tõepoolest on.

Ah! kas tõesti on selleks vaja patuhimuseid silmi, et imestada naises tema loomulikku ilu, või kas tõesti peab naine enne patuga rüvetama oma imetegevaid liikmeid, kui nad hakkavad paistma niisugustena, nagu nad tõepoolest on?

Mina pole kutsutud neid küsimusi vastama, minule aitab sellestki küllalt, et tunnen: olen uuesti kosjateel, olen uuesti raskeks saanud himuga omada oma naist päriselt, mitte kihlamise ja laulatusega, vaid kõrvetava kirega, mis ei kõlba isade ja emade, hambuta tädide ja onude silma alla.

Aga nüüd põgeneb naine minu eest, nagu pelgaks ta mu kirge või nagu himustaks ta kedagi teist minu asemel, ometi tean, õigemini usun, et ta on olnud mulle ustav kui kutsikas emale.

Meie abielu on täis korralikkust, perekondlikke voorusi, kui tahate — armsust ja õrnustki. Meie abielu võidaks nimetada peaaegu eeskujulikuks, kui temas puuduks üks tume täpp: meie laps. See tähendab: meie laps pole mingisugune tume täpp, vaid ema ja lapse vahekorda võiks ehk selleks pidada. Kuid seegi pole mõni tõsiasi, vaid ainult minu arvamine, mis põhjeneb teadmatusel, sest nagu juba nimetatud, on mul inimestest ja nende vahekorrist väga vähe aimu. Aga mulle tundub, iseäranis viimasel ajal, kus laps juba suuremaks saab, et ema ei salli teda, ei kannata teda sellepärast, et ta on oma aastate kohta liiga lapselik.

Tuttavad ja naabrid arvavad, et ta on loomu poolest minusse.

„Juba saab teine kaheksa aastaseks, aga ikka, nagu oleks kolmene," ütles mulle kord naine tütre kohta.

„Anna aega, las ta kasvab," laususin mina.

„Temale ei aita mingi kasvamine," arvas naine. „Tita ta on ja selleks ta jääbki!"

„Temast saab kuldne naine," ütlesin mina, „vaata tema süütuid silmi."

„Kellele seda süütust tänapäev vaja on," vastas naine. „Lollikesed on süütud."

See kõnelus tekkis meie vahel juhuslikult ja mina pidasin seda peaaegu pealiskaudseks lobisemiseks, ainult tema viimaste sõnade puhul heitsid naise silmad pilgu ja tegid ta liikmed mingisuguse liigutuse, mis ei tea miks minus tundmuse äratasid, et süütuks lollikeseks nimetas ta just mind.

Peale seda kõnelust hakkasin last veel enam armastama, sest ma mõtlesin, et kui ta tõepoolest minusse peaks tulema, siis on tal just mind rohkem vaja kui kedagi muud.

Ehk saab tast mingisugune inimpelgur, kel on igal pool kodusem ja lahedam kui inimeste keskel, sest keegi pole inimesest silmakirjalisem ja petlikum. Ehk arvab ta nagu minagi kord paremaks ennem elada sõpruses loomade, lillede või kividega, mitte aga inimestega, sest pole ebaustavamat kui inimene. Ehk kõnnib ta kui võhivõõras kaaskodanikkude keskel ja igatseb kuhugi teisele planeedile, kus leiduvad ehk temale omasemad organismid ja hingeilmad.

Nõnda mõeldes hakkasin teda endaga kaasa võtma loodusesse, hakkasin teda pikkamisi tutvustama teiste ühiskondadega, mis elutsevad inimliku kõrval.

Kui palju ma temale seega head tegin, seda ma ei tea, aga minule endale avanes lapse kaudu uus maailm. Nimelt panin ma tähele, et minu ja tema vahekord ümbritseva taime- ja loomariigiga on hoopis isesugused, sest mis mina ka tegin, kui lähedal ma igale lajukesele või

mardikale ka püüdsin seista, ometi ei saanud ma üle tundmusest, et mind lahutab kõigest ümbritsevast mingisugune erikuristik. Minu kuhjatud teadmised ja minu eritlev ning puuriv mõte olid võimetud mind aitama kuristikust ülepääsemises. Laps läks aga taimede ja loomade sekka nagu omasugune, kuigi tal ümbritsevast polnud vähematki teaduslikku aimu.

Seda tähele pannes mõistsin esimest korda, kui hirmus väeti on inimese vaim asjade sisusse tungimiseks, mis on ainuke abinõu elamuste rikastamiseks. Mis oli mul kasu kogu minu elutööst, kui ma tundsin end oma lapse kõrval vaesena. Mitte mina polnud sünnis tema õpetamiseks, vaid mul oli ehk ainult veel nii palju elavat hinge järele jäänud, et ise võisin uuel teel uuesti õppima hakata.

Heitsin kõrvale oma raamatud, heitsin kõrvale kõik, mida ma nimetasin teaduseks, ja hakkasin lapsega mängima tema mänge: ajasin lilledega juttu, köietasin sitikaid, taltsutasin liblikaid, korjasin ämblikke käes kantavale kaseoksale, pidasin põrnikatele jahti.

Oli kuis oli, tuli kuis tuli, aga uskuge, pikkamisi hakkasin tundma, et minu ja ümbritseva looduse vahel hakkab kuristik kaduma, nagu täituks ta nende raamatuvirnadega, mida mina ja teised uurijad eluajal on alla neelanud. Mängimisel hakkas mind täitma mingisugune uimastav joovastus, mis tõusis ajuti peaaegu meeletuseni, pöörasuseni. Heitsin rohu sisse või istusin samblasele kivile ja maitsesin seda uut elamust.

„Isa, miks sa kurvastad?" küsis laps ühel niisugusel korral minult.

„Laps, ma olen õnnelik," vastasin mina.

„Kui sa õnnelik oled, siis tule ja jookse," ütles laps. Sellest mõistsin, et vististi pidi minu vahekord loodusega ikkagi teine olema kui lapsel, sest tema arvas, et õnnelik peab jooksma, kuna minu õnn mu roiutas, nagu oleksin saanud uimastavat mürki.

Nõnda mürgitatuna seisin tolgi korral, kui proua Münt minu ette kivile istus ja oma tibatillukest klaasi vaatles.

Sellepärast ei imesta ma tagantjärele liiga oma talitusviisi üle, ennemalt võiksin imestada, et kõik veel meeletumat kuju ei omandanud kui sel õhtul.

Kõike öeldut kokku võttes peaks enam-vähem arusaadav olema, miks mind naise poolt tõstetud lahutusprotsess nii jahmatavalt tabas.

Temast endast võiksin ehk veel kuidagi loobuda, aga mis saab lapsest, kui mind enam ei ole. Mina kardan, tema hukkub, tema läheb hingeliselt kuidagi hukka, kui mind enam tema läheduses ei ole, sest emal pole tema iseäralduste vastu huvi ega lugupidamist ning kus oleks see võõras, kes teda mõistaks, mõista tahakski.

Pealegi, oleks kogu see jant aasta, poolgi aastat varem sündinud, siis poleks mina tema ja tema minu külge sel määral kasvanud, nagu oleme seda praegu. Nüüd tundub mulle, et oleme teineteisele tingimata, otse paratamata tarvilikud, mina temale mitte vähem kui tema minule, sest meie mõlemad oleme võhivõõrad oma sugulaste ja tuttavate keskel.

Olen kõik mõtted mõelnud, aga ei leia muud pääseteed, kui et meie kaks peaksime ühte jääma. Püüdsin seda naisele seletada, aga tema ei võtnud mind kuulda, nagu arvan, mitte sellepärast, et ta minu viisil ripuks lapse küljes, vaid et ta on minu peale nähtavasti kade, miks laps viimasel ajal hakkas mind rohkem taga hoidma kui teda; on ju tema ennast, kogu oma sugukonda ikka paremaks pidanud kui mind ja minu omakseid.

Aiman temas mingit kangekaelset tungi hävitada lapses kõik, mis on temas minust, ja asemele istutada iseenda seltskonnapärased voorused.

Vaene laps, kuidas ta teda minu haiguse ajal on muntserdanud! Ta on temast teinud mingisuguse hirmutatud loomakese, mingisuguse vedrudega nuku, keda nähes mul süda sees kokku kisub.

Ei ole vähematki kahtlust, et see muntserdamine sest saadik, kus ta lapsega minu juurest ära läks, vahetpidamata edasi kestab. Mul oli heade inimeste tõttu lap-

sega kokkusaamine naise selja taga ja esimesed sõnad, mis ta mulle rääkis, olid:

„Isa, millal sa meile tuled?"

„Ma ei tea, mul pole aega," vastasin.

„Vii mind oma juurde," ütles ta.

„Ema ei luba," laususin.

„Ema on kuri," seletas laps. „Ma jooksen salaja sinu juurde, kodus on parem."

„Ära jookse," manitsesin last, „oota, küll ema lubab sind tulla, oota aga."

„Aga kui ta ei luba, kas ma siis võin salaja?" küsis laps.

„Küll ta lubab," kinnitasin mina, ja see oli ainuke troost, mis ma temale võisin anda, sest muidu oleks ta ehk tõesti mõni teab mis rumalusega toime saanud.

Aga sõnad, mis tröötivad seks korraks last, ei tröötinud mind ennast. Neis sinisiniseis silmis mingit lapselikku ebamäärast hirmu lugedes tundsin, et ei nende ees seisa ühegi küpse naise himurad pilgud, ei neid kustuta arenenud liikmete ümarikkus ning lopsakus, vormide voogavus. Tundsin, et neis hirmunud silmis istun ma ise ja vaatlen ümbritsevat maailma."

Nõnda lõppesid Rannuki korratult kritseldatud read. Lugemisel jäi mulle tundmus, et ta polnud jõudnud kõike öelda, mis ta öelda oli kavatsenud. Võimalik ka, et poolikuse põhjus ei peitunud jõudmises, vaid tahtmises ja et ka Rannuk oli hakanud harrastama seltskonnapäraseid voorusi sõnades, avaldades ainult seda, mis temale oli kasulik. Nagu pärast selgus, pidigi lugu nõnda olema, kui mitte arvata, et kogu tema plaan pihtimise kirjutamisel veel polnud valminud, vaid et see küpses alles hiljem, paratamatute sündmuste sunnil.

Rannuki soovil võtsin muidugi tema asja enda ajada, aga juba ette kartsin, et minu vaev jääb asjatuks. Oletasin kohe, et ei naine Rannukist ennast sellepärast lahutada taha, nagu usuks ta tõepoolest tema abielurikkumist, ja et ei ta heast-paremast oma praegusestki majanduslikust seisukorrast loobuks — Rannukil oli

sissetulekuid tundide kõrval ka raamatutest —, kui tal poleks valmis varutud midagi kindlamat, ühe sõnaga — kui tema selja taga ei seisaks mõni mees.

Minu juurdlused selles suunas õigustasid mu oletusi enam, kui olin julgenud loota. Selgus, et Rannuki naisel olid suhted kellegi vanema ärimehega, kel olid tarvitada hoopis lahedamad summad kui keskkooliõpetajal. Millal need suhted just olid sõlmitud, jäi tumedaks, aga üks oli kahtlemata: nad olid kestnud juba kauemat aega.

Olen kaugel sellest, et Rannuki naise tegu imestada või temale etteheiteid teha, sest ma ei usu, et inimene oleks määratud rahulduma mõttelise abielurikkumisega, nagu see paistab Rannuki kirjutisest. Inimene, iseäranis naine tänapäeval, armastab liha ja verd, armastab midagi reaalset, mida võiks maitsta viie meelega. See on peaasi, see on asja sisu. Kas üks või teine oma reaalsuse tarvet veidi väiksema või suurema pettuse, alatuse või ennatuse protsendiga rahuldab, see on asja juhuslik külg — nõnda paistab minule. Ma ei usu, et ma tühja targutaksin, vaid ma räägin silmas pidades oma kogemusi tõsiasjus.

Muidugi on pisut piinlik petta Rannuki-taolist meest, sest see tähendab umbes niisama palju kui lapse petmist täisealise poolt. Ei usu, et väga palju neid leiduks, kes seda peaksid auasjaks või kangelasteoks, iseäranis kui arvesse võetakse fakti, et see lapselik inimene pidas ikkagi oma naist ülal, kes ei teinud nii öelda mitte midagi, isegi oma last ei viitsinud kasvatada, vaid jättis selle köögitüdruku hooleks.

Ometi on üks kindel: Rannuki naise teguviisis pole midagi haruldast, nõnda et mul õigus oli selle üle mitte imestada, kui ma tema tegude jälile jõudsin.

Juba algusest peale otsustasin asjast Rannukile mitte rääkida, sest head poleks võinud see mingis mõttes tuua. Las ta parem usub oma naise ausust ja las ta arvab, et naine otsib lahutust ainult sellepärast, et tema, Rannuk määris oma nime hiljutise protsessiga.

Ma ei andnud ka naisele mõista, et ma tema salajasi suhteid tunnen, vaid rääkisin temaga kui läbi ja läbi korraliku abielunaisega, kelle au mees oma ülalpidamisega andeksandmatult on puudutanud.

Pean tunnistama, ma pole palju naisi näinud, kes iseteadvamalt oma voorustest räägivad, kui seda tegi proua Rannuk, ja ma omandasin mulje, et see inimene neid voorusi, millest ta räägib, iseendas kahtlemata usub.

See ruugejuukseline, sitkelihaline naine oli nähtavasti talitanud kindlas arvamises, et teisiti talitada oleks ülekohus iseenda ja seltskonna vastu, et teisiti talitada oleks otse loomuvastane.

Kui keegi on patustanud, siis ainult Rannuk, sest tema oli nii palju tegemata jätnud, mida ta kui mees oma naise vastu oleks kohustatud olnud tegema. Ta oli lilli ja liblikaid, ta oli raamatuid tähtsamaks pidanud kui naist, lõpuks oli ta tütart tähtsamaks pidanud kui ema, mis oli patt püha vaimu vastu, sest naine oli mehele liha ja veri, tütar ainult idee. Aga missugune naine peaks sellega leppima, et mehele on idee enam kui liha ja veri, liiatigi kui mees kunagi kindlasti ei või teada, kas ehk see idee pole sigitatud mõne võhivõõra mehe poolt.

„Austatud proua," ütlesin ma Rannuki naisele, „kas teie siis mingil tingimusel oma mehega ära ei lepi?"

„Oma mehega?!" viskas naine nina selga. „On Rannuk ka mõni mees? Ta on ju laps. Ma ei taha ometi igavesti lapsehoidja olla."

„Siis ei panegi teie pearõhku sellele protsessile?" küsisin.

„Saage ometi minust aru," seletas naine: „olen oma paremad päevad temale ohvriks toonud, ja kui ma selle eest muud ei saanud, siis oli mul õigus loota ometi korralikkust, rüvetamata nime. Aga nüüd, mis ma nüüd olen!"

„Uskuge, proua, teie mees on täiesti süütu," tahtsin seletada.

„Seda halvem, seda häbistavam," lõikas naine vahele

ja ma tundsin, et temas kobrutas isiklik auhaavamise sapp.

Mulle jäi üle ainult veel katse naist sinnamaale painutada, et ta lapse mehele jätaks, aga sellele sain lakoonilise vastuse:

„Mis teeb laps lapsega, otsigu ta kõigepealt iseendale hoidja."

Seisukord oli selge, oodatav protsess ei võinud mingit uudist tuua. Seda püüdsin Rannukilegi arusaadavaks teha. Tema ei vastanud midagi, kuulas ainult minu selletusi ja tema silmade pilk oli nagu juhmiks läinud. Juba tõusis ta toolilt ja pidi välja minema, aga äkki pöördus ta ukselt ümber, astus nagu erksamal meelel laua ette ja ütles:

„Tähendab: mitte mingit abinõu enam?"

„Minul mitte," vastasin temale.

Ta naeratas kohtlaselt.

„Üks abinõu on ometi olemas," ütles ta siis.

„See oleks?" küsisin.

„Saladus," vastas tema ja naeratas endiselt.

Ütles ja läks, ning see oli viimane kord, kus ma teda elusalt nägin, sest kui ma järgmisel korral temaga kokku sain, nüüd juba naise kutsel tema oma väikeses ja lihtsas korteris, kus igalt poolt torkasid silma väsimatu vaimse töö tunnused, lamas ta puusärgis kõrvuti oma tütrega õrnas isalikus süleluses.

Nõnda leiti nad Kalarannast kivide vahelt, kuhu lained nad olid visanud peaaegu istukil asendisse, ja nõnda olid nad ka nõutavalt valmistatud puusärki pandud, ehk küll nende seisang ei olnud hästi kooskõlas kristliku kombe ja viisiga.

„Tundsin nagu ette, et see nõnda tuleb," rääkis naine, „ja valvasin ööd kui päevad lapse järele, ometi . . ."

Pisarad sulatasid ta hääle ja sõnad.

„Ah see oligi su saladus, su viimane abinõu," mõtlesin ma vastuse asemel Rannuki korjuse ees seistes, „ah nõnda mõtlesidki päästa endale selle ainukese, kes sind tõsiselt armastas ja õieti mõistis!"

Rannuki surm äratas vähem tähelepanu kui tema protsess, ja matused oleksid möödunud peaaegu harilikkudena, kui mitte kellegi tundmatu poolt hauale poleks pandud elavatest roosidest pärg, mis saabus alles siis, kui korraldati juba kalmu. Mina arvan, et kui sellest pärjast varem oleks teatud, siis oleksid Rannuki matused hoopis teistsugused saanud.

KÄRBES.

1.

„On keegi siin?" küsis Lutvei, kui ta kella üheteistkümne paiku esimest korda asemel virgus. Et vastust ei tulnud, siis naeratas üliõpilane oma küsimise üle, pööras teise külje ja mõtles uuesti uinuda. Aga ta ei saanud ega saanud tundmusest lahti, et keegi peab toas olema, ja ta kordas endist küsimist, juurde lisades:

„Oled ehk sina, Tiksi?"

Nüüd kostis tasane naerukõhin.

„Ah sind, võrukaela! Mina tunnen, et õhk pole puhas, aga vastust ei tule."

„Mina tunnen ka, et õhk pole puhas," vastas naisterahva hääl. „Kus sa jälle oled olnud? Tuba nagu õllekelder."

„Kas tõesti? Ei ma ise tunne midagi, pea ainult on pisut haige."

„Lähed raisku."

„Arvad sa?"

„Muidugi arvan."

„Eksid ... ma polnud ju sugugi nii purjus."

„Kust see õllehais siis tuppa on saanud?"

„Ei tea ... vist riietest ... istusime ju kaua."

„Jälle Kulnoga?"

„Oli ka teisi, aga mina jäin muidugi tema pärast, ei saa tast lahti. Räägib teine vähe, heidab tühja nalja, aga ikka on tundmus, nagu peaks midagi tulema."

„Oli tema ka purjus?"

„Tema ei joo end kunagi purju... Ma teen ju niisama: istun ja vaatan, kuidas teised joovad, kuulan nende rumalusi..."

„Ja rüüpad ise kaasa, eks?"

„Ainult veidi."

„Soo, või veidi. Aga ukse olid jällegi lahti jätnud."

„Pärani?"

„Ainult lukust."

„Siis pidin ma küll päris kaine olema."

„Vargad võivad sisse tulla."

„Võivad küll, kui nad nii lollid on: siit pole ju midagi võtta."

„Varastavad su enese."

„Mind valvavad kaitseinglid. Pealegi ma pole ju kolme kopikatki väärt... Aga tule õige siia."

„Pole aega."

„Tule nüüd."

„Ütlesin, pole aega."

„Mis sa teed?"

„Parandan su..."

„Tean, tean," rääkis Lutvei vahele, „nad olid harude vahelt lõhki."

„Ka kuub närutab."

„Soo! Vaata kurja!... Oled juba ammugi siin?"

„Umbes tund."

„Ja aina nõelud?"

„Aina."

„Kust sa lappi said?"

„Lõhkusin kõige vanemad ära."

„Aga need ei hakka ju uute vanadega kokku."

„Mitte hästi, aga küllap käib, lapp ei paista kuue alt välja."

„Oled sina küll kuldne hing! Tule siia, ma suudlen sind selle eest."

„Ära sega."

„Ulata ainult käsi."

„Jäta mind rahule."

„Sõrmeotsadki."

„Võiksid veel uinaku magada."

„Väike sõrmgi, suudlen teda, tema küüs õitseb, õis on valge, valge nagu lumelill, eile nägin seda."

Neiu vaikib.

„Tule, ma palun," mangub noormees.

„Palud ja ise selili."

„Ei, küljeli."

Tiksi naerab.

„Sa ei tule?" küsis Lutvei otsustavalt.

„Ei," vastas neiu niisama.

„Ausõna?"

„Ausõna."

„Siis tulen mina sinu juurde."

„Oled sa hull!"

„Kuidas nii?"

„Sa oled ju . . . sul pole . . ."

„Mis mul pole? . . . Võtan vaiba ümber ja tulen."

„Aga uks on lukust lahti."

„Olgu."

„Mõni juhtub tulema."

„Mis võib inimene juhtumiste vastu."

„Kui tuled, jooksen ära, jätan riided parandamata."

„Riided võid parandamata jätta, seda usun, aga ära ei jookse sa mitte, ei raatsi."

„Häbemata."

Lühike vaikus. Siis hakkab noormees uuesti.

„Tule istu voodi servale ja õmble siin, ma tahan sind näha, tahan sind enese läheduses tunda. Kogu kehas on vastik tunne, suus lääge maik . . ."

„Paras, joo rohkem."

„Nagu oleksin midagi reostavat teind . . . Sinu lähedus peletab selle tunde."

Tiksi naeris südamepõhjast.

„Sa naerad. Kas sa pole kunagi tähele pannud, et ma mõnikord sinu lähedust ihkan?"

„Mitte kunagi."

„Valetad! Tule siia . . . palun, ole hea . . . Või oled pahane, et eile jälle jõin?"

„Muidugi olen."
„Anna andeks! See on Kulno süü."
„Või Kulno süü."
„Kui teinekord end hoian, kas siis tuled?"
„Ei tule."
„Sa oled halb."
„Üks tingimus."
„Hea küll."
„Sa ei tohi mu tööd segada."
„Ei sega."
„Mässid enese ilusasti vaipa ja tõstad jalad vastu seina."
„Olen nõus."
„Käed paned ka vaiba alla."
„Olgu nõnda."
„Ainult pea on vaiba alt väljas."
„Ainult pea."
„Oota, ma keeran ukse lukku, pärast mõni tuleb."
„Tiksi, sa oled hea."
„Üks tingimus veel."
„On uks juba lukus?"
„Lukus."
„Siis pole enam mingisuguseid tingimusi."
„Olgu pealegi, aga ma keeran ukse lukust lahti."
„Hea küll! Siis keelan mina sind oma riideid parandamast."
„Arvad, et ma sinu keeldu kuulan," ütles Tiksi, kes juba voodisirmi avausel seisis.
„Või veel!"
„Teine jalg on vaiba alt väljas, peida see kohe ära."
Noormees kuulas käsku. Neiu astus paar sammu edasi.
„Vaip kõrgemale kurgu alla, käed ära."
„Kas ma teistki ei tohi välja jätta?"
„Ei, nõnda mitte. Pane vähemalt särgikäis kinni, vaata, missugune su käevars on."
„Missugune ta siis on! Pisut villane."
„Või pisut! Ahvipoeg!"
Neiu istus sängi jalutsile ja seadis end tööd jätkama.

„Istu siiapoole . . . lähemale."
„Olen küll lähedal."
„Veel lähemale."
„See polnud kauba sees."
„Igal kaubal on oma pealis. Näed, ma ei ulata sind sõrmeotsagagi puudutama."
„Nõnda on hea," vastab neiu ja õmbleb edasi.
„Ei ole ju."
„On küll."
„Kus ta siis on, kui ei ole . . . Istu lähemale, tahan sulle midagi rääkida."
„Kuulen siiamaalegi."
„Tahan tasakesti rääkida."
„Räägi aga pealegi."
„Nihku natukenegi peatsi poole . . . siis jalutsis . . . sa tead ju, missugused mu jalad on . . . hullemad kui käed."
„Ma ei tea midagi."
„Pane tähele, pööran selja, kui sa lähemale ei istu."
„Ükskõik."
Noormees pöördubki asemel ja neiu istub samal ajal suure tüki peatsi poole, öeldes: „Head und!"
Teisel silmapilgul pöördub noormees uuesti asemel ringi ja tõmbab enese istuja ümber kõverasse kokku, teda oma keha poolringi asetades.
„Mis tingimus sul veel oli?" küsib ta siis.
„Ütle enne, mis sa tahtsid rääkida."
„Ei, enne sinu tingimus."
„Sina pead enne rääkima."
„Ei mõtlegi."
„Mina ka mitte."
„Missugune kiusupunn sa oled," ütles noormees häälel, milles tundus võdisevat tõearvamist nagu rukkiõietolmu sinetavas õhus.
„Tahaksin sind torgata," vastas neiu. Plikaliselt mänglevas toonis kuuldus nagu kevadise jääkirmetise murdumise klirin ehmunud hirve jala all: üksikud kõlisevad pinnud pistsid, aga valu tegemata, ainult pisut erutades.

„Tiksi, mu Tiksi," lausus noormees andekspaluvalt ja keha poolring tõmbus koomale. Parem käsi tuli vaiba alt välja ja ulatas ümber peene plikalise piha. Pea kerkis padjalt ja huuled lähenesid töötavale käele. Aga enne sinnajõudmist seisis nõel neil otsapidi ees — sootuks väike, terav, haljas nõel. Huuled peatusid — seda võis ainult aimata, mitte näha, nii silmapilkne oli peatus — ja siis vajusid nad käevarrele.

„Issand, kuidas ma ehmusin!" karjatas neiu. „Said sa haiget? Puutusid huuled nõela? Näita siia!"

Ja ta haaras kärsitult noormehe pea ning surus mõlema pöidlaga alumist huult, kust väike verepisar nähtavale tuli.

„Eks olegi," lausus neiu. „Paras sulle, paras! Hästi, hästi! Kes käsib puutuda! Seisa rahu, ütlen ma, aga kas kuulab. Hästi paras, hästi paras!"

Nõnda rääkides suudles neiu ikka ja ikka noormehe huuli, kuhu iga silmapilk uus verepisar roosaka villina ilmus.

2.

„Su ninaots on külm," naeratas Lutvei viimaks suudluste vahel.

„Ole vait," vastas neiu ja laskis noormehe pea padjale langeda.

„Tead mis? Topi õige mu pikavarreline täis."

„Seda ma just tahtsingi veel ära tingida."

„Ah nii! Ei, see ei lähe. Kõike muud, seda mitte. Sa tead ju, sina ei saa suudluseta, mina piibuta elada. Suudlused teevad suu vesiseks ja . . ."

„Ma torkan veel."

„. . . piip tahedaks. Ja mõtle, kui kena see on: sina istud ja õmbled, mina pikutan ja popsutan, piibuvars kõveras rinnal, nagu mõnes perekonnaromaanis."

„Tuba suitsu täis, suitsus mõnus õllelehk, sume nagu mõnes trahteris," jätkas neiu jäljendatud toonil.

„Ole hea, too tubakat, ise ulatan piibu seinalt, siis räägin, mis lubasin."

„Sa tarvitad mu uudishimu kurjasti."

„See on ka ainuke kuritarvitus sinu vastu," ütles noormees, kui neiu talle tubakakarbi rinnale pani ja ise voodi servale istus.

„Noh, kas saad juba hakkama?" küsis Tiksi, kui Lutveil piip suus tossas.

„Värsti. Kui mõnusasti ta popsub! . . . Mõtlen nimelt oma piipude peale."

„Heameelega peksaksin nad kõik puruks."

„Mine ikka, ää räägi hullu juttu. Vaata, kui ilusasti nad seinal ripuvad. Ja kui palju neis on mälestusi!"

„Ja luulet ning unistusi!" osatas neiu.

„Päris tõsi — luulet ning unistusi . . ."

„Aga seda oled sa juba mitu korda mulle rääkinud."

„Mis sest! Näed sa seda lepapuust totaga, vaarmarjapuust varrega? Vaata ometi!"

„Ma olen teda juba mitu korda vaadanud."

„Vaata veel kord! See on minu esimene piip, moorkopp on ta nimi, temaga suitsetasin lepalehti ja sammalt. Kõige etem on põdrasammal . . . Aga selle teisega, millel külg läbi on põlenud, sellega vedasin juba varastatud tubakat. Naabri karjane tegi selle, tema oli suur piibumeister, päris treial kohe . . ."

„Oli ta ka suur tubakavaras?"

„Ei, mina lõin tubakavarguses tema üle. Tema ostis tubaka, andis vahel minulegi, tema polnud ju karjapoiss, vaid karjamees, viiskümmend aastat vana, kõverate jalgadega, lööpas kui vedrudel teine. Aga palju lapsi oli tal. Ma imestasin siis, kuidas küll vedrujalgsel nii palju lapsi võib olla."

„Enam ei imesta?"

„Ei, enam mitte, Kulno seletas asja ära."

„Soo, või seletas ära."

„Mehel olid viletsad jalad, ei pääsenud naiste eest putku, nii ütles ta."

„Ja sina usud seda?"

„Miks mitte. Aga lugu pole selles."

„Milles siis?"

„Vististi pean oma piipudest lahkuma, see paneb mõtlema. Isegi neid ei tohi enesele jätta, mis ma Nižnis laada ajal kalmõkilt ja Batumis türklaselt ostsin. Kõik pean ära andma, vähemalt kuhugi kasti laduma, silmade eest kõrvale, toast välja."

„Sa vaenekene küll! Missugune südametu seda nõuab?"

Noormees ei vastanud küsimisele, vaid ütles nagu edasi rääkides:

„Ja ühes piipudega lähed ka sina."

„Mina?" küsis neiu, jättes õmblemise ja pöördus noormehe poole.

„Sina, just sina. Sina oled veel suurem kurjus kui piibud. Aga need kaks kurjust on pea terve mu elu."

„Räägi mõistlikult, sul on midagi südame peal, räägi."

„Ütlesin juba kõik: sina ja piibud olgu läind, muidu pole mu riietest varsti närusidki järel!"

„Sa teed nalja."

„Ei, ma räägin tõsiselt. Neli aastat olen ümber logelend, veel laenata oleks raske. Sa tead ju, kust ma viimase ajani raha sain."

Tiksi nokutas pead.

„Aga nüüd pani Helene ultimaatumi ette: piibud ja sina või tema ja raha. Ei usu enam sõnagi, ei lase rääkidagi."

„Sina valisid muidugi raha ja tema?"

„Mõtlen alles, täna lõpeb tähtaeg, kõik on kindel ja korralik nagu veksel. Sellepärast see eilne õhtu nõnda läkski."

„Või nii."

„Pagan võtku, et ma niisugune vedelvorst olen, muidu saaksime hakkama. Raha ja mureta elu on ju hea asi, aga sina ja piibud!"

„Peaasi piibud."

„Nanaa! Nõnda ma'i mõtle ju. Piibud on nali, aga sina, jah, mõni seda teab, mis sina oled. Kabe lugu, tahaksin veel logelda, ükski aasta, viimane aasta, pärast on muidugi kõik otsas."

„Võta raha ja Helene, siis võid eluaeg lulli lüüa," ütles neiu toonil, milles helises murelik varjund.

„Eksid! Eksid raskesti! Niipea kui tema küüsis olen, algab töö. Ja mind tööle sundides mõtleb ta aina enese peale."

„Nagu sinagi."

„Jah, nagu minagi. Tema tahaks minu kaudu millekski saada, nüüd tähendab ta ju vähe või mitte midagi. Mis annavad need majaloksud? Nendega ei lenda ükski vanatüdruk kuigi kõrgele. Võiks ehk ainult pisut laulma õppida või klaverit soristama hakata."

„Ega sina ilmas ainuke mees ole."

„Ainuke küll mitte, aga minust kohasemat leida oleks raske. Mina olen otse kuldaväärt mees. Olen laisk, olen vaene, olen mõnusa elu armastaja, olen pehme ja järeleandlik, olen eesmärgita, olen iseloomuta, isegi liiga tark ei ole ma."

„Ja armastad trahteris istuda."

„Ka seda, aga see pole viga, see annaks naisele õigustes ainult paar silma ette. Helene sellevastu on hakkaja, tegev, auahne, püüdja. Ja kindel on ta kui raudnael, veel kindlam — see roostetabki, aga Helene ei roosteta, ei, seda pole loota. Meist saaks imeline paar. Jumala eest! Ta teeks minust, mis heaks arvab. Paneb ta mu advokaadiks, hakkan advokaadiks, teeb mu doktoriks, hakkan selleks, tõmbab mulle pastorikuue selga, ütlen jutlust. Sa ei usu? Tunned mind vähe. Kindel on, õppima paneb ta mu, ülikooli pean lõpetama, sildi üles seadma: advokaat või doktor nii ja nii, pastorihärra seal või seal kihelkonnas."

„Naljakas."

„Ära arva, nagu oleksin ma nii rumal, et ülikooli ei oska lõpetada. Nii rumalat inimest pole olemaski."

„Ajad naerma."

„Naerma ajab jah. Ja nüüd mõtlen: mis must õige peab saama. Küsisin Kulnolt nõu, aga tema vastus oli juba ette teada: loe piibel kolm korda läbi, siis tead kõik."

„Aga sa ei viitsi lugeda?"

„Muidugi mitte, ennem jäägu kõik teadmata."

„Aga mina ütlen: küsi Helenelt, temal on raha, tema teab."

„Kulno ütles jälle, et kui ma piiblit ei viitsi lugeda, siis sinult peaksin küsima."

„Ütles ta seda?"

„Ütles: räägi Tiksiga."

„Näed, tema peab minust rohkem lugu kui sina."

„Jah, aga mina armastan sind," vastas noormees lihtsameelselt.

Neiu väike, õhedahuuline suu naeratas ja naeratus heitis imelise valguse tema kõhnapoolsele tõmmukale näole. Nagu oleks pilvisest taevast korraga päikesekiir tuppa vilksatanud, kaasa kandes armsust ja sooja.

„Küll oled sa alles laps," ütles Tiksi kergelt ohates, „sa räägid armastusest, nagu oleks see lõbus ajaviide."

„Seda on mulle vist naised õpetanud."

„On siis nii paljud sind juba armastanud?"

„Ma arvan, mitte ainuski."

„Kuidas nad siis õpetasid?"

„Mittearmastamisega. Esimene oli minust vanem ja targem, naeris palju, valged hambad, päris hiire hambad, lohukesed palgeil, armastas lobiseda ja maiustada. Ma olin meeletu: ta sõi minu kompvekke ja šokolaadi ainult sellepärast, et ma talle tema sõbrannat meelde tuletasin, kes temalt peigmehe oli meelitanud. Aga seda sain ma liiga hilja teada ... kui kompvekid ja šokolaad juba söödud olid. Käisin siis kui märg kana ..."

„Kaua?"

„Mitte väga kaua, sest varsti tuli teine. See oli minu vanune, ei ilus ega inetu, pisut kohmakas, värvita silmadega; nende pilkusid mäletan veel praegu ... õhtuti, videvikus juhtus see ... sa oleksid pidanud nägema ... päris kollased olid nad mõnikord, nagu mustal kassil, kiiskavkollased. Püüdsin ta soove silmist lugeda ja unistasin kuuvalgel, aga pärast selgus: ma olnud tema peigmehe nägu ... peigmees jätnud ta maha — värvita

silmade pärast. Esimest korda märkasin siis, et peigmehed on mõnikord pimedad ja rumalad."

„Ja millega lõppes?"

„Põlvitasin tema ees, avaldasin armastust. Siis ta ütleski: mul olevat tema endise peigmehe nina, seesama suu, naer, kõnnak, aga ometi ei olevat ma seesama. Oi seda tunnet, mis siis oli, oi seda alanduse ahastust!"

„Ja jällegi läks varsti üle?"

„Vististi, ei mäleta hästi. Aga pükse häbenesin peale seda, oleksin tahtnud nad jalast ära heita ja kõndida nagu lapsepõlves — pikas särgis, palja reisi, palja jalu... Ja nüüd on Helene. Ka tema ei armasta mind, ta mõtleb ainult meheleminemisele, kardab vanapiigapõlve, himustab akadeemia kodaniku naiseks saada, sest meil on need kodanikud alles moodis. Aga Helenega on kergem kui teistega: ta on mulle peaaegu ükskõik."

„Ainult kolm?" küsis Tiksi.

„Kas vähe," küsis Lutvei vastu.

„Nagu oleks... sinusugusele mehele."

„Ongi rohkem olnd, need kolm on tähtsamad, need on jälgi jätnud."

„Ka Helene?"

„See jätab, ma kardan kõige sügavamad jäljed, see võtab mu hinge."

„Soo, nüüd on kõik korras," ütles Tiksi, tõusis voodi servalt ja pani riided toolile. „Aga kas sa üles tõusta ei tahagi?"

„Nii hea on pikutada ja mõtelda. Tule veel siia."

Neiu läks ja seisis voodi ees.

„Istu veel," ütles Lutvei neiu käest kinni hakates.

„Ei, ei, sa pead üles tõusma. Pea meeles: piibud ja mina või raha ja Helene ning riided närutavad sul... kõik, kõik."

„Ja sina?"

„Mis nüüd minust."

„Oled pahane?"

„Miks?"

„Kurb?"

„Ei tea. Ehk ongi nõnda parem."
„Sa olid mulle hea."
„Ma andsin, mis mul oli . . ."
„See'p see ongi, see ajabki pea kirjuks . . . Sa oled hull tüdruk, kui tahad — rumal tüdruk . . ."
„Jätame seda . . . tõuse üles."
Ja kui noormees tema ümbert püüdis kinni võtta, tõrjus ta selle käed tagasi ning libises sirmi tagant välja.

3.

Lutvei tõusis voodist. Seni kui ta end pesi ja riidesse pani, istus Tiksi laua äärde, avas esimese ettejuhtuva raamatu ja tegi, nagu loeks ta.

Aga Tiksi ei lugenud, ta tegi raamatusse vahtides oma elu arvet ja ei pannud ainustki tähte tähele. Arve oli väike ja kehv, aga see oli ometi tema elu arve.

Ka temal oli oma lapsepõlv, kuigi linna servas, kus on umbsed toakesed, haisvad koridorid, tolmused või porised uulitsad, räpased mänguseltsilised, joobnud mehed, liiderlikud naised, pisielukad ja taudid, ka temal olid oma mälestused, unistused, paleused, püüdmised ja õnneviirastused; ka teda ümbritses kirev elu oma meelituste ja hukutustega.

Ah jaa! Esimene suur komistuskivi visati talle teele juba siis, kui ta alles naiseks oli saamas. Veel praegu jooksevad kehal värinad selle peale tagasi mõeldes, õudne on seda mõtteski uuesti läbi elada. Pärast seda kartis ta mehi kaua aega.

Aga ta kasvas, nägi ilma ja inimesi, õppis sõbrannasid lähemalt tundma, sai teada, kuidas nad ühe või teise ehteasja olid omandanud, kes oli ostnud, kes kinkinud, leidis paremaid tutvusi, kuulis ilusamaid sõnu, nägi viisakamaid kummardusi, kübarakergitusi.

Himu tuli elurõõmude järele, avatlus tekkis pilkudest, käepigistustest. Võib-olla mõnest algmängust oleks võinud abielugi sigida, aga sel ajal sai ta üliõpilase Lut-

veiga tuttavaks ... varsti aastat poolteist tagasi ... ja see tutvus tõmbas kõigest olnust ja olevast kriipsu läbi. Siit vast elu alles algaski ...

Meeldis talle Lutvei? Tema juures oli hea olla. Himustas ta teda? Võimata oli talle keelata, kui ta midagi palus. Ja kui poiss viimaks ütles, et ta temale midagi ei või lubada, temalt ainult kõike tahab, siis, jah siis oli Tiksi pea raskeis mõtteis nii mõnigi jumala päev ja silmad ei leidnud öösiti und.

Poiss tundus nii imelisena, võib-olla sellepärast, et ta oli üliõpilane ja et sõbrannad kadedusega Tiksi järele luurasid. Ehk oli kõiges pisut auahnust, uhkustamist, uudishimu, kiusakat jonni nende ees, kes Tiksi peale kõrgelt alla vaatasid. Kes teab. Aga siiski, kui poiss ise poleks nii olnud, kui ta poleks rääkinud, nagu Tiksiga seni keegi ei osanud rääkida, võib-olla Tiksi oleks nüüd juba mehel, sel suurel lukussepal, kes veelgi talle rahu ei anna, ja ta oleks ehk juba lapse ema.

Poiss rääkis ainult armastusest ... armastuse pärast tulgu Tiksi. Nad olgu kui linnukesed oksal; lõõritavad, kui kõhud täis, istuvad nukralt, kui on nälg.

Ja Tiksi läks kui linnuke, laulis kui linnuke, lõõritas ja keksis.

Kahetseb ta seda aega? Ei, aga ta on nukker. Ta on poisi riideid parandanud, särke lappinud, sukki nõelunud ja ühes sellega on ta iseennast sidunud ... sidunud seal, kus ta vahetpidamata pidi kordama: ära looda, ära mõtle rumalusi.

Nagu oleks iga nõelapiste kahte elavat kehakude puudutanud, nagu oleks iga silmatäis niiti siduvasse köide põimitud.

Ja nüüd ... nüüd räägib poiss niisama lihtsalt nagu alguseski, räägib salgamata, varjamata, oletamatagi et see neidu võiks valusalt tabada. Nagu poleks teda, Tiksit, kunagi olnud, nagu ei võidaks teda sugugi arvesse võtta, kui on tõsisemaist asjust juttu.

Ühele oli poiss sõbranna meeldetuletuseks, teisele peigmehe vahendiks, kolmandale parajaks mehekandi-

daadiks, ja see kõik on tõsine asi. Tiksi tuli ainult armastusega, rääkis armastusest, laulis armastusest, naeris armastusest, mõtles ainult tema ja iseenese peale, aga see oleks kui lõbus nali, kui möödaminev ajaviide.

Tiksi ei süüdista, ei tee etteheiteid, oo, Tiksi on Ludule isegi tänulik, sest ainult tema kaudu pääses ta õmblustoast kontorisse kirjutusmasinaga lõgistama, aga Tiksi seisab ammuli suul, pärani silmil ja imestab kui laps. Nõnda on ta ilus: suuke kui puhkenud roos, silmad kui metskitse silmad. Need tumenevad, lähevad niiskeks, midagi veereb palgeile, sealt alla.

Ah, ta on ikka alles nii väike, oskamatu ja usaldaja; iga vastutulija võib temale liiga teha, üks armastuse, teine jõu nimel. Tiksi kannatab mõlema käes.

„Mis sa siis nüüd loed siin?" küsis Lutvei sirmi tagant välja astudes. Aga silmi lauale heites imestas ta: „Sul ju raamat tagurpidi ees! Tüdruk, mis see siis tähendab? Su silmad märjad!"

„Juba on üle. Näed, naeran," vastas neiu toolilt tõustes.

Aga pisarad ei peatunud.

„Tule siia," lausus noormees neidu kaenlasse tõmmates. „Ära nuta! Mis parata, mis teha."

„Jah, mis parata," oli ka Tiksi nõus, kui silmad kuivaks jäid.

Sel silmapilgul koputati uksele.

„Kes seal on?" küsis Lutvei.

„Majaperenaine," kostis vastu.

„Silmapilk," vastas üliõpilane, tõstis sõrme põiki huulile ja lükkas Tiksi ühes üleriietega sirmi taha voodi servale.

Siis läks ta ja avas ukse.

Proua Maasepp oli täna sõnakehv ja viisakalt pahane. Ta teatas, härra studioosus pidavat endale uue korteri otsima, sest tema ei võivat enam seda ilusat, sõbralikku tuba võlgu välja üürida. Vana üüriga, mis paari aasta eest saada, ei olevat kibedat, niikuinii, üliõpilane on üliõpilane, aga enam ei olevat võimalik.

„Ehk kannataksite vähemalt algava poolaasta, proua?"

„Ei, seda ei või ma enam kuidagi. Üüriga, noh, sellega saaksime ju toime, aga on veel muud põhjused. Mul on laps majas ja teie eluviisid võivad halvasti mõjuda, oleme ju tuttavad. Teil käivad võõrsiks kõiksugu naisterahvad. Vabandage, ma ei taha teile etteheiteid teha, mul pole selleks õigustki, aga, nagu ma juba ütlesin, mul on laps ja tema vastu on mul kohused... ma olen ema... Tema on noor, elus vilumata ja niisugused naisterahvad..."

Mõni seda teab, mis Tiksit liigutama ajas, aga voodi nagises pisut sirmi taga.

„Teie ei ole üksi?" küsis proua Maasepp. Ja kui üliõpilane kõheldes vastust otsis, tõttas majaproua temale appi, öeldes: „See on ju teie asi... Nii siis, ehk leiate omale kuskilt teise toa."

„Kui pea?"

„Mida rutem, seda parem, semestri algus on ju ukse ees."

Proua Maasepp lahkus, ilma et ta head päevagi oleks jätnud, sest voodi nagises veel kord.

Tiksi tuli naerusuul ja kikivarbail sirmi tagant välja ning vaatles Lutveid, kes keset põrandat, selg tema poole, seisis.

„Ludu," sosistas neiu ja noormees pöördus ümber. Silmapilgu vaatasid nad tõsiselt teineteisele otsa, puhkesid siis naerma, kükitasid nagu ühise käsu järel maha ja hüppasid rohutirtsudena teineteise poole, kuni käed vastast ulatasid puudutama, kargasid siis püsti ja lõid käed kehade ümber, pigistades, muljudes. Tiksi jalad tõusid tuulde ja tegid toas paar lendavat virru.

„Tiksi ja piibud on võitnud!" hüüdis noormees viimaks. „Selle võidu mälestuseks ostan tingimata ühe uue piibu."

„Ja mina seon varre külge lindi kuldtikandiga: Tiksi ja Ludu."

Jällegi haarasid nad teineteise ümbert kinni ja keerutasid toas ringi.

„Ma võiksin kihla vedada, et nad sinu siiatulekut nägid," ütles üliõpilane.

„Majaproua ise tuli mulle ju trepil vastu."

„Sellepärast!"

„Ja mis nüüd saab?"

„Asjad paneme kohe kokku."

„See käib üks, kaks, kolm."

„Näed, mis hea, et mul midagi ei ole."

„Väga hea," naeris Tiksi ja asus tööle.

„Kui tuba ei leia, viin asjad võõrastemajja ning õhtul ise teatrisse. Tuled ka?"

„Mis seal täna mängitakse?"

„Ei mängita midagi. Seal on täna koosolek."

„Ah, koosolekud on igavad!"

„Aga see on tähtis koosolek: arupidamine, kuidas Andres Meriheina austada, tema sünnipäeva pühitseda, viiekümnendat sünnipäeva."

„On ta seesama, kes „Armuvere" on kirjutanud?"

„Seesama. Tal on ju veel hulk teisi raamatuid."

„Tuleb ta ise ka koosolekule?"

„Ei vist, mis tema seal peaks tegema."

„Ma jään parem koju, teen tööd."

„Pühapäeval?"

„Näed, olen patune."

Tiksi ümises laulda, kui ta Lutvei asju kokku pani. Ta oli rõõmus, nii rõõmus!

4.

Rahvast oli ohtrasti kokku tulnud. Kui Merihein ise seda hulka oleks näinud, vististi oleks ta vähemalt sisemiselt muhelema pakatanud: need kõik olid tema pärast koos, need kõik mõtlesid täna aina tema peale. Siin olid ajakirjanduse esindajad, asutiste saadikud, seltside asemikud, siin olid vanad ja noored, mehed ja naised; isegi väljastpoolt olid mitmed tähtsad seltskonnategelased pärale jõudnud, ja ainult selleks, et arutada, kuidas meie

kirjanikku ja luuletajat Andres Meriheina austada, tema mälestust jäädvustada.

Läbirääkimised kippusid pikale venima: liiga palju oli ilusaid mõtteid ja ettepanekuid, liiga palju ladusaid kõnelejaid, liiga palju sõnakaid mehi ja isegi naisi, keda taheti kuulata, ja raske oli valida, missugused sõnad teostada, missugune ettepanek teoga kehastada. Nii mõnelegi kõnelejale pidi koosoleku juhataja südamele panema, et ainet püütaks käsitella kitsamates piirides. Tõsi, koosolijaid huvitab küll väiksemgi asjake, mis kaudseltki lugupeetud juubilari puudutab, kuid õhtu on lühike, küsimusi palju, arvamised niikuinii lahkuminevad. Igaüks tahaks oma ettepaneku teostamist näha, arvab ju igaüks — selleks on tal muidugi loomulik õigus —, et tema kõige põhjalikumalt austatava looja elutöösse on süvenenud, tema vaimuga läbi imbunud.

Tõepoolest ulatasidki mõtteavaldused, soovid ja oletused nii eri avarusteni ja põhjendused tundusid ikka nii põhjendatuina, et kuldse kesktee leidmine ähvardas liuelda sinnapoole võimalikkuse piiri. Kui üks soovitas kirjanikuga läbirääkimisse astuda, et temalt kuulda, kas ta ehk nõus ei oleks oma teoste kirjastamise eesõigust võimalikult odavalt müüma rahvaraamatute väljaandmiseks, siis pani teine selle asemel ette Andres Meriheina nimelisi abirahasid asutada, niipalju kui meie väikese ja kehva rahva majanduslikud võimed selleks vähegi küünivad. Varsti leidus neid, kes esimest ettepanekut täiendasid: määratagu kindlaks, milleks rahvaraamatute müügist saadud puhaskasu peab tarvitama. Leidus ka neid, kes teist ettepanekut püüdsid piirata: määratagu üksikasjalisemalt, kuhu, missuguste asutiste juurde Andres Meriheina nimelised abirahad seatakse, kes nende üle valitseb, neid välja jagab ja missugustes maistes piirides — Liivimaal, Baltimaal, kogu määratu suurel isamaal või veel laiemal pinnal. Keegi oleks tahtnud mõlemat ettepanekut ühendatuna näha: kindel olevat, et rahvaraamatute müümine võivat suuremat puhaskasu tuua — muidugi mõista niisugusel korral, kui lugupee-

tud juubilar kirjastamise õiguse oletatud sündsate tingimustega võõrandab, milles vaevalt juletakse kahelda —, sellepärast oleks huvitav austatud koosoleku arvamist kuulda, kas ehk just seda rahvaraamatute müügist saadud puhaskasu ei peaks abirahade asutamiseks tarvitama. Aga ei, niihästi ettepanekud ise kui ka esimese ettepaneku täiendus ja teise ettepaneku piiramine ning kahe ettepaneku liitmine ei leidnud kooskõlalist poolehoidu. Muidugi — soovide, ettepanekute, arvamiste ja nende lisanduste, paranduste, täienduste, piiramiste ja liitmiste saatus kujunes võõrasemalikuks. Juba virvendas paljude näol, kes alguses nii sooje sõnu olid leidnud, tahtmata avalikkuse ette tükkiv tüdimus.

Uut elavust tõi koosolekule pelglik ja ootamatu näpunäide, et austatud kõnelejad oma soovides ja ettepanekutes paljusid on meeles pidanud: õppivat noorsugu, algavaid kirjanikke, puudustkannatavaid noori kunstnikke, lasteaedu, heategevaid asutisi, eesti rahvast, eesti noorsugu jne. jne., ainult Andres Meriheina, kelle pärast täna siia on kokku tuldud, jätnud nad nagu silmapaari vahele. Mõni teinegi kaldus, esimesest julgust võttes, arvamisele, et esitatud mõtetes tõetera ei puudu ja et juubilari enese peale tänini tõepoolest kõige vähem on mõeldud. Need mõtted leidsid küll kohe asjakohast selgitust ja õiendust, mis arusaadavaks pidi tegema, et kõik, mis täna räägitud, aina juubilari puudutab ja et kõik avaldatud mõtted nii või teisiti juubilariga ühenduses seisavad, kuna ju ettepanekud ja soovid tema olemuse püsivamat osa püüavad jäädvustada, aga ometi hõõgus algatatud uus mõte kui süsi lees tuha all ja nii mõnigi sõnadepuhang ajas ta uuele lõkkele. Mõtte pooldajate vähemusest hoolimata kippus õhkkond tekkima, nagu peaksid siin alal kõigi soovid ühinema. Aga enamik oli kangekaelne ja seisukord ähvardas juba piinlikuks muutuda. Esialgsest ilusast üksmeelest ja leplikust vaimust puges jonnijuga läbi. Üksmeelel valitud juhataja manitses kõnelejaid asja juurde jääma ja tegi kaudse märkuse — siiski küllalt arusaadava ja läbipaistva —, et

otse häbistav oleks meie väikesele ja kehvale rahvale, kui niisuguses tähtsas asjas ei suudetaks vennalikult kokku leppida.

Juba puudutati küsimust, kas poleks otstarbekohane asja kõigekülgset läbiarutamist erikomisjoni hoolde usaldada, kellele muidugi õigus jäetaks asjaomaseid inimesi heaksarvamise järgi nõupidamisele kutsuda. Sellega olekski ehk tänane koosolek lõppenud, aga esitatud küsimus tekitas silmapilk teise küsimuse, nimelt: kas peab komisjoni kutsutud asjaomastel inimestel otsustav või ainult nõuandev hääleõigus olema ja kas tohivad nende seas esineda ka naisterahvad?

Siin oligi silmapilk, kus Kulno sõna palus. Seni oli ta stoilise rahuga lahkuminevaid arvamisi kuulanud.

„Ma imestan," algas ta („Imesta aga pealegi," vastas talle keegi üliõpilane tasa, aga küllalt valjult, et paljud seda kuulsid ja muigasid). „Ma imestan iseäranis nende üle, kes arvamist avaldasid, nagu oleks lugupeetud juubilari täna õhtul kõige vähem meeles peetud. („Ohoo!" kuuldus kuskilt.) Ma imestan („Kui pagana kaua sa õieti imestad," sähvas endine üliõpilane, aga nüüd vastati talle sisistamisega) selle mõtte algatajate ajaloolise mälestuse lühidust, ringvaate kitsust."

Ja nüüd heitis ta linnulennulise pilgu India pagoodidesse, mis kaljusse on raiutud; vaatles Assüüria ja Baabüloni kiilkirjalisi varemeid; esitas Egiptuse hieroglüüfilised püramiidid, kus ees keegi väejuhataja soldatitele hüüdnud: „Nelikümmend tuhat aastat vaatavad meie peale siit alla," viis kuulajad pimedaisse labürindilistesse katakombidesse, kus valgust kallab ainult teed juhatava munga värisev tuluke; näitas obeliske, kloostreid, kirikuid, mošeesid, vaatles kõike, mis maailmas on püsivamat, jäädavamat, meeli ülendavamat, vaimustust andvamat, usku äratavamat. Ta rääkis ka korallidest ja maapinnakihtidest, mis esindavad elusate kehade varemeid, ta kõneles sipelgatest ja mesilastest, puudutades nende tööd ja toimetust, ta kõneles huvitavalt ja kaasakiskuvalt, sest ta kõneles ju soojast südamest ja vaimus-

tusega. Silmis süttis ere tuleloit, suunurki piiras tagasisurutud võdin, mis rääkis sisemisest taltsutatud ärevusest, kui ta lõpetas:

„Mis räägivad meile kõik need pagoodid, kiilkirjad, püramiidid, katakombid, obeliskid, kloostrid ja kirikud? Mis õpetust jagavad meile ja tulevastele põlvedele maapinnakihid, korallid, mesilased, sipelgad? Kas ei esine igal pool sama maailma valitsev, tahaks öelda, maailma loov kogumlik seadus, mille ees nõtkutavad põlvi jumalad ja inimesed, elevandid ja eeslid, taimed ja kivid? Üksik kaob, hulk jääb; üksik hävineb, tema töö püsib; elav vaim taganeb, põrm võtab võimust. Inimene kui indiviid närtsib, kuigi ta lõhnaks Saaroni lillena; inimene tuleb põrmust ja läheb põrmu, aga tema mälestus jääb, lehvides meile ammugi kustunud aegade rüpest; kunstnik unub, aga tema tööd jäävad meile raudvarana, võiks isegi öelda, vanavarana, mis on kõige kallim vara; mõtleja peaaju kustub, langeb olematuse piiridesse tagasi, aga mõte jääb, pannes liikuma uusi mõtteid. Kas hoolitsesid vanad kreeklased väga oma mõttetarkade eest? Eks pidanud kõige suurem neist kihvtikarika tühjendama. Ja eks olnud just jumala valitud rahvas see, kes oma prohveteid taga kiusas, neid vangitorni heitis, ja kas ei surnud kõige suurem ristisambas kahe röövli vahel, kuna tema teetasandajal naine tantsis pea otsast. Niisugune on ilmaseadus, niisugune on see keerdtrepp, mis juhatab igaviku regioonide poole. Sellepärast — unustagem maine põrm, mis olemise püsivamale osale on sagedasti linnupaelaks, varitsevaks silmuseks; unustagem, mis kardab päikesepleeki ja tuleleeki ja andugem üksmeelel selle jäädvustamisele, mis inimest õigustab nõudma igavikku: muretsegem mälestuste eest. Vaaraodele ehitati juba nende elupäevil hauakambrid, mida nüüdsed põlved küllalt ei jaksa imetella; Rooma keisrid panid juba troonile astudes oma mälestussammastele aluse ja meie esiisad istutasid poja sündimisel tamme, nagu valmistaksid nad juba mähkmeis surma vastu, aga meil ei juleta sellest niitsatadagi, mis tulema peab ja mis on iga elava orga-

nismi maine osa. Üürike on inimene, kaduv tema ihu, möödaminev liha ja veri, nukralt juhuslik tema ergukava, kus heliseb mänglev vaim ja peab küllastavalt sädelevat rõõmupidu surematu hing. Muretsegem siis hinge eest, päästkem unustushõlmast igavene vaim. Kui soovitakse odavate rahvaraamatutena juubilari töid välja anda, siis on see ilus, aga oleks veel ilusam, kui rahvaraamatutest saadud puhaskasu mingiks niisuguseks otstarbeks määrataks, mis otseteed ja võltsimata igaühele meie Andres Meriheina meelde tuletaks. Mitmesugused abirahad on väga kiiduväärt, aga kas poleks veel kohasem nende asemel Rahvusliku Kultuuri Liidu juurde ühist kapitali asutada, mida enne lugupeetud juubilari surma tarvitada ei tohiks. Loodetavasti koguneb selleks kurvaks, kuid paratamatuks silmapilguks üsna kenake ümarik summa, mis kadunu mälestuse jäädvustamise palju otstarbekamalt võimaldaks kui ükskõik missugune või ükskõik kui suur abiraha."

Enamik hõõrus heal meelel jalgu, sest kõikiühendav sõna oli noormehe huulilt libisenud, ettepanek oli nagu koosolijate südamest räägitud. Vähemik sisistas ja palus sõna, et omakorda imestada eelkõneleja ettepaneku üle, mis vähem ega rohkem ei sisaldavat kui soovitust, et juba nüüd, lugupeetud kirjaniku eluajal, tema hauasamba heaks hakataks raha korjama. See olevat enam kui pentsik, see olevat otse ennekuulmatu. Kui aga see ettepanek siiski enamiku poolehoiu võitvat, jääks ainult veel üks soov üle: võetagu ka puusärgi lauad arvesse, sest ka need on paratamatud.

Kulno palus uuesti sõna, nimetades, et hauasammas ja puusärgilauad olevat vastuvaidleja leiutis. Tema ettepanek puudutab ainult kapitali asutamist, mille otstarbe Rahvusliku Kultuuri Liidu peakoosolek Andres Meriheina surma puhul kindlaks määrab. Pentsikuna võivat see mõte ainult neile tunduda, kes peale tänase päeva ainustki päeva ei tunne ja kes üksikute indiviidide ning sugupõlvede kaduvuse üle kunagi pole järele mõelnud, rahuldust leides ainult silmapilksest ainelisest igapäev-

susest. Kui aga arvatakse, et tema ettepanek ainult hauasamba peale sihtivat, siis olgu nimetatud, et kogutud kapitali näiteks väga hästi võidaks kirjaniku üksikute teoste kokkukorjamiseks, väljaandmiseks ja nende ilustamiseks tarvitada. Samuti võidaks selle kapitali abil kõik suusõnalised teated kokku koguda, mis lugupeetud luuletaja ning kirjaniku kohta rahva seas liiguvad. Korjandus peaks saama põhjalik ja kõigekülgne, ta peaks lugupeetud autori iga väiksemagi iseloomujoonekese kokku kandma, olgugi mõni neist ei tea kui uskumatu. Uskumatud joonekesed põimivad kogukujusse muinasjutulõimi, aga missugune mälestus oleks jääv, kui ta ei muutu muinasjutuliseks? Kõneleja arvab, Andres Meriheina taoliste rahvapoegade elu valgustamiseks ei suudeta kunagi liiga agarad, liiga varmad ja usinad olla.

Vähemiku mehed vaatasid küsivalt üksteisele otsa, kehitasid õlgu ja ei mõistnud muud paremat teha, kui saalist lahkuma hakata: nende pind oli täiesti kõikuma löönud. Juhataja küsis, kas keegi veel sõna soovib, ja kui koosolek vaikis, treis ta Kulno ettepaneku pisut ümarikumaks, siledamaks, kenamaks ja pani ta siis hääletusele, paludes neid püsti tõusta, kes vastu on. Kõik jäid istuma, ainult üks tõusis püsti ja see ainuke oli kõigi imestuseks — Kulno ise.

5.

Saalis tundus kõhelemist. Naljalehe „Viripill" toimetaja palus juhatajat härra Kulnolt küsida, miks ta ise oma ettepaneku vastu hääletab.

„Ma tegin ju nalja," vastas Kulno.

Saalis kuuldus toolide naginat.

„Kumb oli nali, ettepanek või tema vastu hääletamine?"

„Ettepanek muidugi."

Toolid nihkusid kolinal paigast. Kogu saal oli ühine „mh".

„Palun austatud koosolekut vabandada," rääkis Kulno

edasi, „mu nali läks täiesti luhta, sest temast ei saadud aru. See oli halb nali."

Üldine nõutu ärevus, naer, välkuvad silmad.

„Kas see noorhärra ei ütleks ometi, keda tahab ta naeruväärseks teha, kas iseennast, lugupeetud kirjanikku, auväärt juhatajat või eesti rahvast, kelle asemikkudena me siin koos oleme?" küsis keegi soliidne noorepoolne vanahärra lõkendaval näol.

„Lugege piibel kolm korda läbi, siis teate kõik," vastas Kulno ja sammus ukse poole.

Need sõnad rabasid viimased pidemed, röövisid saalilt aru. Toolid mürisesid, inimesed kargasid püsti, vehklesid kätega, karjusid läbisegi, tahtsid nagu kuhugi minna või midagi teha, aga ometi jäid nad paigale, kusjuures sel silmapilgul, kus Kulno ukse avas, hüüded kajasid:

„Välja! Häbematu! Jõmpsikas! Lurjus!"

Kui Kulno puhvetisse jõudes üksiku laua äärde istus, värisesid tal käed ja meelekohtades tuikas uimlevalt. Ta istus, küünarnukid laual, pea käte vahel, ja ei pannud tähelegi, et vähemuse mehed temale muigavaid, nöökavaid pilkusid saatsid.

„Olid sa arust ära?" küsis keegi tuttav.

„Vististi," vastas Kulno, ilma et pead oleks käte vahelt vabastanud.

Aga enne kui nad rohkem jõudsid rääkida, tormas Lutvei sisse, vaatas puhvetis ringi ja Kulnot nähes ruttas tema juurde ning karjus:

„Sa oled siin! Mõtlesin, ega sa terve nahaga ei pääse. Sa oleksid pidanud nägema!" Ja tuttavate poole pöördudes ütles ta:

„Vara tulite alla, kõige paremast jäite ilma!"

Küsimisi sadas kui vihma, satuti ärevusse, hakati liikuma; lauad kolisesid, klaasid kõlisesid, räägiti läbisegi, naerdi, räägiti jälle ja noormeeste summ piiras Kulnot, kes jäi endiselt sõnakehvaks, nagu kardaks ja häbeneks ta häälekõla, häälevärina kaudu seda paljastada, mis tema siseilmas ikka alles möllas. Ta pidi kogu oma jõu

kokku võtma, et enese üle valitseda ja rahulikuks jääda. Nagu tammi taha oli kõnede kuulamisel naeru ja pilget, ennatut mõnitust, isegi kirglikku viha kogunenud, aga ikka hoidis teda mingisugune hukutav iha tagasi, kuni viimaks plaan valmis, mille lõppu ta algul isegi ei osanud ette aimata. Ta tahtis ainult rääkida, ta pidi südant kergitama, aga iga öeldud sõna sai nagu seemneks, millest tõusis uus mõte, kujunes see ootamatu asjakäik, mis sõpru ajas pead raputama ja vaenlasi käsi hõõruma, kuni lõpupööre kõik uperkuuti paiskas. Sündmused kasvasid tal üle pea ja ta ei osanud muud teha, kui aga koosolekult lahkuda.

Kui ta rahulikumaks saades selle peale tagasi mõtles, mis saalis oli räägitud, siis ei tulnud tal tõepoolest midagi iseäralikku meelde, mis tema tegu oleks õigustanud. Esitati päris harilikke ettepanekuid ja soove, tehti sedasama, mis niisugustel koosolekutel ikka tehakse: räägitakse ja vaieldakse, vaieldakse ja räägitakse. Aga rääkimise viisist, sõnade toonitamisest ja kaugeleulatuvatest mõttelendudest imbus aimus, et ükski ei räägi autori pärast, keda on mõeldud austada, vaid kõik mõtlevad aina iseenese peale, tahavad ettepanekute ja soovide aupaistel iseennast valgustada. Siiski, selletaolist oli ta varemgi märganud, ometi polnud ta oma suud paotanud. Miks tegi ta seda siis täna? Miks laskis ta enda tühise sõnakõlinaga erevile ajada, miks tekkis just täna temas see pilkevimm, millest ta pidi vabanema maksku mis maksab? Oli ehk põhjuseks liigne raamatute taga istumine viimastel päevadel ja puuriv mõttetöö, mis riisus ööselgi rahu, või andis hoogu ammune tutvus Meriheinaga? Aga mis siis, kui ka tema enda teo osalisekski kihutajaks oli sama isiklik edevuskirg, milles ta teisi süüdistas?

Kulno tuju hakkas langema. Kõik kippus paistma tõepoolest halva naljana, seda halvemana, mida enam endine ärritus sumbus. Ta oleks ehk lobisejad seltsimehed sinnapaika jätnud ja tähelepanemata välja pugenud, et koju minna, aga takistusena astus Merihein sisse.

Temale vastu tõtates ja teda oma lauda kutsudes lisas ta juurde:

„Sain jälle kord seatembuga maha."

„Tähendab, olid inimlik," muigas Merihein.

„Väga! Ainult sinu nahal."

Mõne sõnaga seletati asi.

„Kahju, et ma ise ei võinud pealt kuulata," ütles Merihein.

„Ta rääkis hästi," kiitis Lutvei, „mina ei saanud midagi aru."

„Arvad, et ise sain," ütles Kulno. „Paiskasin ju kõik segi ja alguses oli mul lõpust niisama vähe aimu kui teistelgi. Kõik valmis kõnelemisega."

„Ja kõik unus kõnelemisega," ütles Merihein.

„Nagu õnnestunud armastuskiri," vastas Kulno, kelle meeleolu juba tõusma hakkas.

Saalist tuli uusi nägusid puhvetisse ja ikka veel korrutati olnud vahejuhtumisest. Kulnot ja Meriheina ühes nähes arvas nii mõnigi, et nad ühe mütsi all mängivad.

Meeleolu täielikuks rahustamiseks söödi ja joodi. Jutt kaldus muude asjade peale ja Lutvei sai mahti Kulnole teatada:

„Täna viskas Helene mu uulitsale."

„Ometi viimaks. Käis ta isiklikult?"

„Ei, ema."

„Tähendab, kaotas lootuse ja kannatuse."

„Tähendab."

„Millal kolid?"

„Juba viisingi asjad võõrastemajja."

„Ohoo! Asi oli palav?"

„Tiksi aitas jahutada."

„Oli tema seal?"

„Lappis parajasti mu pükse."

Kulno naeris.

„Su asjad on halvad, veered mäest alla."

„Pole viga. Tiksi rõõmustab."

„Ära ehita midagi naiste rõõmu peale."

Nad vaikisid. Siis küsis Kulno:

„Kust sa kolimise raha said, sul polnud ju kopikatki?"

„Tiksi andis."

„Ja sina tihkasid võtta? Häbi ei olnd?"

„Mitte põrmugi."

„Sa tead ju, kui palju ta teenib, tead ka, et ta rahal paremaid kohti on kui sinu taskus."

„Ei tulnd meelegi."

„Näed, kus õnnelik iseloom," ütles Kulno nüüd Meriheinale Lutveid tähendades.

„Olete ehk luuletaja?" küsis Merihein noormehelt.

„Pole tänini selleks aega saanud," kõlas vastus.

„Tema on ikka rõõmus, ikka rahul, miks peaks ta luuletama," ütles Kulno. „Tal on kindel usk, et ta ka punase krossita ikka ulualust ja ninaesist leiab."

„Teie usk on palju väärt, härra Lutvei, ja et ta praegusel raskel silmapilgul kõikuma ei lööks, teen teile ettepaneku: tulge minu juurde. Mul on küll üksainus tuba, aga temal on kolm soppi ja nõnda on mul kokku neli tuba, kõik tühjad, peaaegu päris tühjad. Kõige suuremasse soppi võiksite teie asuda, mina ise olen väiksemas, päristuba jääb ühiseks saaliks. Üüri ma ei taha, üüri asemel toote oma mureta meele."

„Arvad, et veel midagi teha saad, kui temaga ühes elad," ütles Kulno.

„See'p see ongi, et ma mitte midagi ei tee," vastas Merihein.

„Olen nõus," ütles Lutvei. „Millal võin kolida?"

„Veel täna öösel, kui soovite."

„Tore! Kulno, on sul raha, peame uue korteri ristsed ära."

„Peame need parem uues korteris," arvas Merihein. „Kutsuge veel mõned seltsimehed."

„Tohib ka naisi olla?" küsis Lutvei.

„Ainult noori," vastas Merihein. „Mida kergemeelsemad, seda paremad."

„Siis tuleb Tiksi ka," ütles Lutvei.

„Kes on Tiksi?" küsis Merihein.

„Saladus," vastas Kulno. „Suur saladus! Kui näed, siis usud."

„Mis sa vanainimesega veel mängid," muigas Merihein.

„Kes luuletajaid teab," naeris Kulno vastu.

6.

Järgmisel hommikul krägiseval sohval virgudes kuulis Lutvei, et Merihein kellelegi ütles:

„Jääte ehk täna pisut kauemaks, noorhärra tõuseb, tahab süüa."

Ja siis kostis, et keegi uksest välja läks.

Lutvei sirutas käe, mõtles vestitaskust kella võtta, et vaadata, mis aeg on, aga siis tuli talle meelde, et kell on pandimajas.

Tuba oli õige jahe. Aga külma oli Merihein juba magama heitmisel ette kuulutanud, kui ta kõik, mis tal soemat käepärast oli, Lutvei juurde toolile ladus. Helene majas oli soem.

Noormees katsus uuesti uinuda, aga uni ei tulnud. Üles tõustes küsis ta talitajalt:

„Mis kell on?"

„Ei tea, härra viis kella kaasa."

„Minul on seisma jäänud."

„Eks ta üheksa peal pea olema, härra läheb ju kell kaheksa ametisse."

„Mis ta teeb?"

„Ta on ju kirjutajahärra."

Viimast sõna ütles naisterahvas teatud lugupidamisega ja lisas juurde:

„Ega härra enne õhtut tule, lõunat sööb ta väljas. Mõnikord ei tule ta õhtulgi, alles öösel. Kella kaheksaks ajan priimuse keema ... see jahtub niisama."

„On härra rikas?"

„Eks härrad tea ise paremini," naeratas naine.

„Ah siis härra tuleb alles õhtul kell kaheksa?"

„Jah, kella kaheksaks panen priimuse üles."

Ka Lutvei otsustas mitte enne tulla kui alles õhtuks. Aga läks teisiti. Kella kahe paiku tabas ta Tiksit uulitsal ja sellele tahtis ta oma uut korterit näidata. Ehk küll neiu vastu punnis, vabandades ajapuudusega, ronisid nad ometi üles katuse alla, et silmapilgukski sisse astuda.

„Mis! Sa ei ela ju üksi!" karjus Tiksi üle ukse tuppa astudes, kuna näol kerge pettumus lehvis.

„Ei, keegi teine on ka."

„Kes?"

„Arva."

„Kulno."

„Mine ikka, sa tead ju, kus on Kulno korter."

„Aga kes siis? Ütle!"

„Kuula ja imesta: Andres Merihein."

„Mis? Merihein?"

Tiksi kargas noormehe külge kinni.

„Tema ise," vastas see.

„Kulno olnd ju eile tema vastu häbematu."

„Kes seda rääkis?"

„Linnas räägitakse."

„Soo, siis oled ka sina juba seda lugu kuulnud, ainult pisut võõriti."

„Ja kuidas sina siia said?"

„Seda tahaksin isegi teada. Vististi mõjus selleks Kulno kaasa, tema on Meriheinaga hea tuttav."

Tiksi käis ja uuris nurki ja urkaid. Viimaks ütles ta:

„Teil on neljatoaline korter."

„Merihein ütles, temal olevat ühetoaline korter."

„Kuidas nii?"

„Tal olevat üks tuba, mida ta nimetab saaliks, ja sel toal on kolm soppi. Vaata isegi, et lugu nii on. Mina elan ühes sopis ja see on aupärast köök, pliitki sees. Kui köögis keedame, haistame keedise magusat lõhna saalis ja kõigis soppides, ja kui Merihein oma sopis magab, siis kuulen mina tema luulelist norskamist."

„Noriseb ta valjusti?"

Seda Lutvei ei teadnud ja sellepärast jätkas ta endist seletust:

„Tuleb aga keegi õueuksest, siis toob ta saali kahmaka värsket keerdtrepi aroomi. Ma arvan, lust on siin elada, lust süüa, lust juua, lust magada, kõige suurem lust võõraid vastu võtta."

„Sinu toal on ju oma väljakäik," rääkis Tiksi nagu tähendusrikkalt rõõmustades, kui nad sinna saalisoppi jõudsid, kus Lutvei ööd oli maganud. Krägiseva sohva asemel seisis nüüd juba raudvoodi madratsiga, mille nähtavasti passinaine Meriheina käsul oli muretsenud.

Noormees tundis kirjaniku vastu korraga iseäralikku õrnushoogu, aga kui ta siinsamas Tiksile lähenes, siis ei mõistnud ta enam, kuulus see ootamatu tundmustevaling tõesti Meriheinale või Tiksile.

„Ära puutu," kurjustas neiu, ehk ta küll ise sedasama tundis, mida ta noormehegi pilgust ja liigutusist aimas. „Ma pean kohe tööle minema, sasid mu juuksed ära."

„Tead, Tiksi, meil tuleb varsti pidu."

„Mis pidu?"

„Ristsed."

„Siin?"

„Just siin, uue korteri ristsed. Sina tuled ka."

„Ei mina tule."

„Muidugi tuled. Merihein ütles: naisi võib kutsuda, aga ainult noori ja mida kergemeelsemad, seda paremad."

„Ja mina olen selleks paras?"

„Üsna paras. Tead, pane omale need pruunikad riided selga."

„Need on ju vanad."

„Ei tee viga, aga need hakkavad. Ma armastan neid riideid, nendes on midagi sinust enesest, sinu liigutustest, sinu lõhnast. Oled neis nii naljakas, kerge ja kärmas. Tahaksin sind peopesal tantsitada. Mõnikord tuleb niisugune imelik tundmus, hakkaks kas või kuu ja päikesega ratast viskama."

„Mu kuu, mu päike," naeratas neiu noormehele ligi nihkudes. Aga siis küsis ta järsku teisel toonil: „Millal pidu on?"

„Pole veel kindel, aga varsti, neil päevil."

„Kes pidule tulevad?"

„Meie omad, mehed, võib-olla ka naised."

„Kulno ka?"

„Muidugi."

„Teda ma'i taha."

„Mis sul tema vastu on?"

„Kardan teda."

„Ta on ju hea poiss."

„Aga mina kardan. Mitte just, et kardan, aga siiski. Mäletad, kui ta meile esimest korda metsa ääres vastu tuli, me läksime, tead, sinna, see oli algul."

„Mäletan . . . noh?"

„Juba siis pelgasin teda. Tal on niisugused silmad."

„Või silmad?" naeris Lutvei. „Vaata ette, tal on silmad."

Trepist alla minnes oli Tiksi ütlemata rõõmus, jalad aina tantsisid tal. Tema pidi pidule minema Meriheina juurde. Kahju ainult, et Ludu seda pruunikat kleiti ärmastab, tema ise paneks enesele kõige paremad, kõige uuemad riided selga, kas või atlass-siidist leerikleidi.

7.

Kui Lutvei pool üheksa paiku oma uude korterisse läks, istus Merihein õhtulauas, aurav teeklaas, paar pudelit ja paar väikest klaasi ees.

„Ootasin ja mõtlesin, ega te tulegi," ütles Merihein ja lisas juurde: „Asuge aga lauda."

Üliõpilane täitis käsku ja lahke peremees küsis kätt pudelite poole ulatades:

„Punast või valget?"

Lutvei viivitas vastusega.

„Soovitan punast, eht Prantsuse oma, otse aamist las-

tud, tempimata, solkimata, tutvusekaup, vabrikuhind kuus rubla pudel."

Klaasid kallati sätendavat punast täis. Kui mehed nad laualt tõstsid, et huultele lähendada, hüüdis Merihein:

„Stopp! Näete!"

Kärbes istus viinaklaasi serval.

„Vaata kurja," ütles üliõpilane, „jaanuar, aga tema elab."

„Elab! Näete, kuidas maitseb ja pead silitab! Hea, väga hea! Kus mehel nina! Niipea kui pudeli avad, kohe platsis. Aga muidu ei tee asjagi, istub ahjusimsil või laes."

Kärbes jõi ja Merihein ei seganud teda, vaatles ainult.

„Ehk aitab juba," ütles ta viimaks, „teiselt klaasilt võid jällegi matti võtta."

Ta puhus, aga kärbes ei hoolinud; tudises, aga jalgadega klaasi servast lahti ei lasknud, lendu ei tõusnud.

„Näete, kus julgus, vahvus, karakter! Nii on ta iga kord, kui pudeli avan. Siit võite õppida, missugune võim on alkoholil. Pimestav võim! Tuhat silma, aga ükski ei näe, kuus jalga, kuid ükski ei jookse. Minu kõrval on ta joodikuks õppinud."

Merihein tõstis klaasi huulile, aga kärbes ei peljanud.

„Päris purjus teine," ütles Merihein natukese aja pärast kärbest vaadeldes, kui see tema käele lendas ja pead ning keha jalgadega triikis.

Juba üle kuu oli Merihein kärbest vaadelnud. Alguses tegi loomake vanapoisile ainult nalja, aga varsti hakkas ta tema vastu huvi tundma, tema järele igatsemagi. Kärbes oli üksi nagu temagi. Väljas raksus pakane, tuiskas lumi ja tuul vuhises saalisoppides, aga kärbes elas ja lendas. Õhtuti harjunud viisil lauda istudes ja pudelilt korki võttes vaatas Merihein ikka ringi, kas ehk kärbes ei ilmu. Ja kui loomake kohe ei tulnud, võttis Merihein ka teisel pudelil korgi pealt, katsudes, kas ehk uus lõhn kärbse peidu-urkast välja meelitab.

Oli kordi, kus Merihein harilikust rohkem juues kärbsega kui arusaajaga jutu hakkas ajama. „Vaata maiasmokka," ütles ta, kui kärbes klaasi servale lendas. „Siiski,

mu armas, see on puhas kaup, suurtsugu märjuke, raudteel ja aurulaeval sõitnud, Champagne'is tapitud, hinge all hoitud, sisiseb ja susiseb, kui kraani avad. Näed, mis kultuur tähendab: sinagi, kärbes, võid eht Prantsuse veini juua. Ja kus? Kas mõne miljonäri, vürsti või hertsogi palees? Vale! Andres Meriheina juures, kolmandal korral, puust majalogus, katuse all, kus vingub tuul. Tead sa, kes on Andres Merihein? Kahju, et sa meie lehti ei loe, seal on kõik olevad ja olemata asjad sees, loe kui piiblit."

Mõnikord sai ta üksi lauas istudes oma vaikses igatsuses imelikult nukraks ja siis rääkis ta kärbsele nõnda: „Joo, mu armas, et ööselgi rahu saaksid, homme on uus päev, uued mured. Või tahad, et sa ka päeval joobnud oleksid, et kogu elu poleks muud kui õnnis uni? Hea küll, võin sulle viinaklaasi ahju äärde panna. Sinu, mu kärbes, võin ma alati täis pidada, teenin ju ligi sada rubla kuus. On sul sugulasi või tuttavaid, siis too nad siia, ka need panen täis."

Ajuti unustab Merihein, et talitaja on alles siin, ja hakkab selle kuuldes kärbsega juttu vestma. Alguses pelgas naine seda juttu, aga nüüd ainult naeratab ta kuulatades. Tal on hea meel, et ta kärbest esimesel parajal juhusel maha ei löönud, sest nüüd on vanapoisil ometi keegi, kellega ta räägib. Aga imestama peab ta, kui ruttu kirjutajahärra „täis jääb" ja kui imelikud tujud tal siis peal käivad. Merihein ise arvab, et ta enam ammu, ammu pole purjus olnud, ainult enam-vähem rõõmsasse tujju satub ta ajuti. Ta nimetab end mõõdukaks karsklaseks ja kipub arvamisele kalduma, et temast lõpuks päriskarsklanegi võiks saada, kui aga olud sobivad oleksid; mäletab ta ju õllel ja viinal aastate eest palju avatlevama lõhna ja palju maitsvama maigu olevat kui tänapäev. Seda meelde tuletades lausub ta endamisi:

„Olen hellitatud. Hellitamine sünnitab kõiksugu hullud pahed. Küll oleks temp, kui karskuskirg minusse hakkaks. See oleks väga halb pahe, see oleks vooruslik pahe."

Ja kärbse poole pöördudes küsib ta:

„Saad sa sellest aru? Sa triigid ainult pead ja selga, nühi vahel ka kõhtu, küllap siis märkad, kus varnas maailm nabapidi ripub, kus elu roomab. Elumadu on naba ümber keerdus. Igal mehel oma madu, mõnel mehel tervelt seitse, aga ikka kõik naba ümber. Küsi naistelt, nemad teavad seda. Vaata, ninaalune alles liimendab, aga juba aimab . . . Aa! Ometi kord võtad kõhu käsile. Nõnn, nõnn! Tubli! Sinust saab asja. Soo, nüüd mine ilusasti magama, ahi on soe, pöõna hommikuni . . . Jajah, mõnel mehel on tervelt seitse elumadu naba ümber ja niisugune läheb ikka taeva . . . ühes madudega. Seal toovad nad pojad, igaüks seitse poega ja need mässitakse jällegi mõnele õnnelikule naba ümber, kuni ta taeva jõuab. Ainult luuletajatel on ikka üks madu, suurtel luuletajatel üsna väike, päris suurtel pisitilluke, na kapsaussi suurune, geeniustel polegi. Nemad ei saa kunagi taeva, neil puudub taevamadu . . ."

Kord nägi Merihein kärbest uneski. Ta vilas mööda nägu, puges harvadesse habemekarvadesse, sealt vuntsidesse, ninaalust sedavõrd kõditades, et Merihein aevastama hakates unest virgus ja muiates teisele küljele pöördus. „Kärbseniru," lausus ta, „ei anna ööselgi rahu," ja uinus uuesti.

Aga unekärbes ilmus jällegi, silades nüüd peas ringi. Ta algas oma jooksu keset paljast pealage, aga kordkorralt venis jooksuring suuremaks ja ühes sellega suurenes ka paljas pealagi: kärbes jooksis juuksed peast, ainult kõrvajuurikatel leidus veel harvu udemeid. Kübara pidi väga sügavale pähe vajutama, et paljast nahka varjata. Aga kärbes vilas ja vilas, nagu tahaks ta viimased karvad kärpida. Merihein äigas käega üle pea ja ärkas uuesti, aga enam ei naeratanud ta.

Niisuguseid ja muid lugusid mäletas Merihein enesest ja kärbsest noilt päevilt, kus nad alles kahekesi elasid. Tulevikus oli neid kolm: tema, kärbes ja üliõpilane. Pisut kahju oli Meriheinal läinud päevadest, pisut nagu muret tulevaste pärast. Ehk ei saa enam endiselt oma-

ette suikuda, vaadeldes ilma ja inimesi, mälestades kirevaid ja halle päevi. Väljas vingub tuul, tuiskab lumi, aga pole kedagi, kes sõna lausuks, kes eksitaks mõtteid isegi meeletuilt rajult. Aga mis teha, mis parata. Ajuti tekkis igatsusvimm noorte muretuse järele, tahtmine ümbritseda end nägudega, kus puuduvad veel hieroglüüfilised elukirjamärgid, kuulda mahlaseid häälehelisid, tunda lõkendava liha, hõõguva vere tukslevat mängu. Noored teevad ju nooreks, muretud muretuks.

Niisugusel igatsuse silmapilgul oli Merihein Lutveid oma juurde kutsunud. Tema kaudu pidid ka teised noored tulema. Aga esimesed päevad uue kaaslasega tõid Meriheina ellu vähe muutust. Hommikul kodunt minekul jäi noormees alles magama ja õhtusöögiks ilmus ta harva. Või kuigi ta tuli, siis oli ta sõnakehv, unistades omist asjust, millest ta Meriheinaga ei tihanud rääkida. Ainult üks oli kindel: kui Merihein varemalt kaks klaasi jõi, ühe enese, teise kärbse terviseks, siis joodi nüüd ikka vähemalt kolm, sest joojaid oli ju kolm: üliõpilane, kirjanik ja kärbes. Aga Lutvei ei saanud nähtavasti sellest naljast aru, mis peitus Meriheinal kärbsega jutuajamises. Sellepärast polnud neil kunagi kärbsest pikemat juttu kui järgmine:

„Kuidas teda küll kevadel tunda, kui teised tulevad," lausus kord Merihein kärbse kohta.

„Kas ta kevadeni elab, sureb ehk enne viina," vastas Lutvei.

„Aga kui elab . . ."

„Siis punane lõng kaela."

„Kärbes võiks arvata, et teda tahetakse võlla tõmmata."

„Noh, siis värvime ta ära."

„Ehk viskab vedru . . ."

„Meil on ju loodusteadlased, nemad määraku värv ja värvimisviis."

„Õige, õige! Ja põhimõtteliselt ei võiks teadusel kärbse värvimise vastu midagi olla."

„Mitte midagi."

„Puudleid ja eesleid pritsitakse lõhnaveega, miks siis kärbest ei või teaduslikul alusel värvida."

„Aga värv peab eht olema, see on ainuke ehtsus kahe- ja mitmejalgsetes."

Ja kui Merihein sai klaasid täitnud — täna juba viiendat või kuuendat korda — tühjendati nad värvitud kärbse, või nagu joojad ütlesid, kultuurkärbse, tulevikukärbse terviseks.

8.

Lutvei oli paar korda uue korteri ristseid Meriheinale meelde tuletanud, aga ikka põikleva, ootava vastuse saanud. Nähtavasti seisis tal pisut südamel viiekümnes sünnipäev, mida seltskond austava meeldetuletusega tahtis pühitseda. Laiemate ringkondade tähelepanelikkus kõditas veidi auahnust, äratas isegi lootust mõnesugusteks kõrvalisteks sissetulekuteks.

Sellest hoolimata ei saanud Merihein tumedalt aimatud tundmusest lahti, mis lausuma ajas: „Tehku mis tahes, kui nad vähemalt mu enese rahule jätaksid." Mitte et tal õnnesoovid ja käepigistused vastumeelt oleksid, et ta rõõmu ei tunneks sätendavaist silmist, liigutatud meeltest, sisemiselt õigustatud ilusatest sõnadest. Ei, seda mitte! Aga ta teadis, et kui temale avalikkuse ees peaks lähenetama, siis teevad seda need, kes teda ja keda tema vahest kunagi pole huvitanud, liigutanud ega mõistnud, mõista tahtnudki. Õlitatud nägudega, salvsõnad keelel, tulevad need, kelle osavõtmine saab piinaks, austamine mõnituseks, kiitus pilkamiseks, meelitussõnad nukraks irooniaks ja kelle kruvitud õnnesoovidele pead vastuseks otsima piinava häbitundega sepitsetud tühje sõnu, kui ei taha talitada viisakuseta. Nad tulevad ehk mustis ülikonnis, sabakuubedeski, torukübarad käes, nad tulevad seltskonnapäraste kummarduste ja kõnekäändudega, nagu ainult selleks, et veel kord toonitada, kes on nemad ja kes on tema, Andres Merihein. On nad kunagi teda enese vää-

riliseks pidanud või on nad kunagi temas seda sädet oletanudki — arvamisest või usust rääkimata —, mida nad nüüd näivad austavat? Kui ta teaks, kui ta mäletaks. Nüüd tulevad need, kellele tema ise ja tema tööd ükskõik on olnud, tööd, millede eest veel praegugi ajuti peab noori ja vanu hoiatama. Eks ei ole pidanud ta ikka kõrval seisma, nurka surutud nende iseteadlikust ettetükkivusest, kelle eestkostjaks on koolitunnistus või ainult suurem sissetulekki! Ta tegi tööd, ta kannatas puudust, ta rändas nukrusradu, ta rääkis inimestele igatsustest ja ideaalidest, aga see ei õigustanud teda millekski. Seltskond, kes teda nüüd mõtleb austada, seisis temast kaugel ja kõrgel. Ainult nagu mõnesugusel kohusetundel, naiselikus uudishimus või kirjanduslik-kunstilises edvistamises läheneti mõnikord temale. Leidus neidki, kes pidasid end sedavõrd huvitavaks ja isiklikult erakorraliseks, et arvasid võivat kirjanikule ainet pakkuda, juba ette rõõmustades, kuidas Meriheina uuem töö aina nendest räägib ja kuidas siis tuttavad vahetavad pilkusid, lausuvad tähendusrikkaid sõnu.

Nõnda mõtiskles Merihein oma sünnipäeva eelõhtul, kui trepil korraga sammude summ müdisema hakkas. Ukse avamisel tulid sisse noormehed — üks, kaks, kolm . . . seitse, kaheksa, luges Merihein — ja üksainus naisterahvas, seegi väike.

„Tutvustage endid ise," ütles Kulno kaaslastele, „ainult pidage meeles: pidukuningannal on eesõigus."

Nende sõnadega võttis ta Tiksi käest kinni ja viis ta Meriheina ette.

„Siin on Tiksi," ütles ta ja neiu poole pöördudes lisas juurde: „See on nüüd see Andres Merihein."

„Ah see ongi see suur saladus?" imestas kirjanik.

„Seesama."

„Kui väike on teie suur saladus!"

„Oo, see väike on suur," kiitis Kulno, „peab õige vaatlemispunkti valima. Aga häbenes, ei tahtnud teine tulla."

„Soo? Häbelik saladus," ütles Merihein, kellele neidu nähes nagu midagi ammu-ununut ja ammu-olnut meelde tuli. „Ja rohkem polegi? Tema on ainuke meeste seas?"

„Meil pole rohkem saladusi," naljatas Kulno, ilma et ta seletama oleks hakanud, miks rohkem naisi ei tulnud.

Kui kõik külalised Meriheinaga juba tuttavad olid, ütles Kulno:

„Tulime Lutvei uue korteri ristseid pidama. Või on ehk sinul midagi selle vastu?"

„Mine ikka! Aga miks ette ei teatanud, nüüd on hilja, kauplused pannakse kinni."

„Kauplusi pole tarvis, meil on juba kõik käes," vastas Lutvei.

Ja nüüd otsiti eesruumist kaasatoodud pakid välja. Leidus võid ja leiba, juustu ja sinki, saia ja vorsti, keelt ja angerjat, sprotte ja sardiine, mitut tõugu pudeleid, isegi nuge ja kahvleid, klaase ja teelusikaid — terve rändav puhvet. Pärast avati õueuks ja sealt tagant tõmmati paar korvi sisse, mis olid pudeleid täis.

Meriheina raskemeelne tuju hakkas hoopis päikesepaistelisemale maad andma.

„Ja nüüd, mu härrad, tööle!" hüüdis Kulno. „Aga kui tahate, et kõik hästi läheks, siis võtke õpetust ja kuulake Tiksi sõna."

Priimus pandi uuesti susisema, ämbriga kolistades mindi hoovi pealt kaevust vett tooma, kapist otsiti taldrikuid, lõigati sinki, viiliti leiba, määriti võid, lobiseti, naerdi, vaieldi, heideti mõtteta nalja. Paar noormeest olid kuued seljast heitnud ja särgikäised üles käärinud, nagu ootaks neid mõni teab missugune köögitöö, aga tõepoolest seisid nad kõrval ja ajasid tasakesi juttu. Lutvei tuba muudeti puhvetitoaks. Pliidile, mida Merihein kunagi ei kütnud ja mille õõnsust talitaja prügikastina tarvitas, laotati hea kord paberit ja nõnda sai temast puhvetilaud, kuhu sööginõud, juustutükid, vorstiverukad, leivakannikad ja sardiinikarbid läbisegi laoti.

Ruumi täitis priimuse, toiduainete ja seinal rippuvate piipude lõhn, sest juba oli Lutvei oma kalli varanduse

ilusasse korda asetanud. Piipusid oli mitut tõugu ja mitmest kaliibrist ning igal piibul pidi Lutvei enese tõendust mööda oma lõhn olema. Iga piip pidi elama oma isiklikku elu, mis on täis kogemusi, mälestusi, isegi unistusi. Igal piibul olid oma erinevad välimised tunnused ja sisemised, või nagu Kulno ütles, hingelised omadused, mis võimaldasid tema tundmise kas või tuhandete omasuguste seast.

Merihein vaatles noorte tegevust ja toimetust, kuulas nende naeru, kisatsemist, lobisemist, vahetas ühe või teisega mõne sõna. Ristsete algus meeldis talle.

Varsti võidi einelauda asuda. Lutvei püüdis teenija ning kättekandja kohuseid täita, oli ta ju oma inimene. Tiksi toetas teda, ehk küll ühiskonnas arvamine valitses, et kuningannalikkus, s. t. majesteetlikkus rohkem maitsemises kui alamate või kodanikkude orjamises peitub. Hakkas tunne, nagu peaksid need kaks noort mingisugust rõõmupidu intiimse elu tähistamiseks, nii kodused ja nõukad olid nad üheskoos.

Söömisega tuli ruumidesse iseäralik vaikus.

„Küll musivad, küll jahvatavad," ütles Kulno tasakesi Meriheinale, „kuuled, kui sõnakehvad."

„Söömine toob ikka tõsised elumõtted," vastas kirjanik.

„Jah, söömine, iseäranis aga joomine on püha talitus."

„Päris palvetamine. Oled ehk tähele pannud, kuidas kassipoeg hiire kallal hakkab urisema ja vasikas joogiämbris sarvita peaga mükslema? See tuleb autundest, vagaduse valingust."

„Vist küll. Inimene on sellest tundmuste iilist, sellest esialgsest vagadusest kultuuri tõttu nii mõndagi kaotanud: tema ei hakka söögilaual igakord mükslema ja urisevast palvest ei pea ta enam kuigi suurt lugu."

„Ilm läheb päev-päevalt kurjemaks," arvas Merihein.

9.

Pärast einet hakkasid tühise lobisemise hulka kostma elukained ja tõsised hääled. Alguses satuti vaidlusse usu ja teaduse vahepiiride ning nende ulatuvuse üle. Siinsamas riivati ka surematuse küsimust, sest täis kõht hakkab ikka igaviku peale mõtlema. Küsimus oli kusagil seltsis kõneaineks olnud ja seal teravaid arvamiste lahkuminekuid sünnitanud, iseäranis nooremate seas. Nooremad need nüüdki olid, kes nokkapidi kokku läksid.

„Kui ma klaasiga vastu lauda löön, siis ei tarvitse mul seda uskuda, vaid ma tean seda," rääkis Mänd ägedusega ja kolistas klaasipõhjaga laual.

„Mitte midagi ei tea sa," karjus Säga vastu, kes kaldus metafüüsika poole.

„Kuidas ei tea?"

„Muidugi ei tea. Meeli ei või usaldada, nad veavad ka kainemat ninapidi. Kindel on ainult mõte, aga just seda kindlat ei saa tõestada, kõige kindlamat ei saa kunagi tõestada. Mõte on vaimu laps, aga kes võib öelda, mis on vaim või kas teda üldse on. Seda võib ainult uskuda."

„Kui sa ei tea, kas see klaas on olemas või mitte, siis luba, ma löön temaga sulle pähe, nõnda saad teada ja päris kindlasti."

„Pähelöömine ei tõesta midagi. Nii klaas kui ka pea, isegi minu valutunne võivad olla meeltepettus. Nõnda lööksime ainult kaks pettust, kaks eksitust vastastikku, millest tekib kolmas."

„Eksid oma seletusega," segas Kulno vahele. „Kui me klaasi olemasolemist ei tea, siis tähendab — meie usume. Niisama: kui ei tea, kas on pea või mitte, siis vähemalt usume, oleme harjunud uskuma, et igal inimesel on harilikult ikka pea. Kui nüüd klaas ja pea kokku lüüa, siis lööme kaks usku kokku. Huvitav, kumb usk oleks kõvem, kas pea või klaasi usk."

„See oleneb sellest, missugust pead ja missugust klaasi ustakse," arvas Merihein.

Aga niisugune mõttepööre ei rahuldanud kumbagi poolt ja vaidlus kestis edasi, ilma et oleks võidud selgusele jõuda, kuhu välja püüti. Ei rahuldanud see mõttepööre ka Kobrut, nõndanimetatud mõttetarka ehk Kõva P-d, pisut vimmas, lüheldast, laia suuga, iseteadlikku üliõpilast, kelle veidi hiinlaselikest silmist paistis ikka põlgus, kuna huuled halvakspanevat naeratust vinguta-sid. Ta jõi klaasi tühjaks, pani selle valjult lauale ja kiskus vaikselt ning venitavalt, nagu endamisi läbi hammaste:

„Põrssad niisugused!"

Need olid Kõva P harilikud sõnad, kui ta juba „käest oli saanud". Enam purju jäädes tuli paar teist p-ga sõna juurde, mis olid esimesest veel rasvasemad ja pehmemad. Need sõnad tõidki talle nimeks Kõva P. Alguses avaldasid mõned imestust, et Kobru ainult kõva-p-lisi sõnu tarvitab, leiduvat ju eesti keeles pisut pehmemaidki väljendusvahendeid, aga need kuulsid järgmise seletuse: „Peaasi on sõnade toon, modulatsioon, muusika, mitte tähendus. Tähendus on juhuslik ja võib mõnikord ropukski saada, muusika pole aga kunagi ropp, halvemal korral ainult pikant. Mis puutub mõtlejasse asjade juhuslikkus? Tema nõuab jäädavat. Muusika on sõnas jäädav, igavesti helisev ja voolav. Sellepärast jätke tähendus, kuulake muusikat."

Ei tea, mis mõjus, kas Kobru sõnade muusika või mõtteteaduslik jäädavus, aga nüüd ei pandud tema kõvu p-sid enam millekski, ka kõige pehmemaid mitte.

Kobru lahutamatuks kaaslaseks oli pikk, sihvakas noormees, tagasihoidlik, pelglik ja häbelik nagu mõni metsatalu-plika. Väiksemgi asi võis ta kõrvuni punastama panna ja vaevalt sai ta siis mõne segase sõna küsijale vastata. Mõlemad, Kobru ja Taavet, olid „metsikud", elasid ühes, käisid teistega vähe läbi, piirasid end mingisuguse saladuslikkusega ja kandsid stoilise ükskõiksusega oma ühist nimetust Säts ja Tuss, ilma et nad oleksid püüdnud teada saada, mis kumbki on. Varemalt oli katseid tehtud neid seltsidesse meelitada, aga

ükski meelitus polnud avatlevaks saanud. Ainult põhjust andis ta Kobrule veel kord läbi hammaste võristada: „Põrssad niisugused!" Üks ja teine kord kisti nad ometi kaasa, nagu ainult selleks, et Kobru kõvu p-sid kuulda ja Taaveti häbelikku naeratust näha.

Noorte vaidluste kuulamisel tulid Meriheinale oma noorpõlvepäevad meelde. Mis teadis tema nende aastais? Mis oli ta lugenud, õppinud, kuulnud, näinud? Seal vehkleb kätega poisikeseohtu noormees, pealmisel huulel vaevalt tärkav karva-ude, aga juba räägib ta kõiksugu teooriatest, õpetustest ja arvamistest niisuguse kindluse ja vaimustusega, nagu oleks ta kõige selle üle aastad otsa pead murdnud, juurelnud, uneta öid kannatanud. Mõttes vaidleb ta maailma suuremate vaimudega, paiskab nende vaated uperkuuti, pilkab, naerab. Võib-olla mõne aasta pärast ironiseerib ta oma tarkuse üle, aga mis sest. Ometi on ta inimsoo mõtete ja paleuste ümber lennanud, ta on ideaalide ja unistuste kõrguselt vaadelnud maailma ning inimesi juba iseteadliku elu lävel.

Nagu oleks Kulno Meriheina mõtteid aimanud, ütles ta:

„Kuuled, üliõpilane teab kõik. Mida noorem, seda targem, seda vähem mõistatusi. Aga oota, las läheb ellu, siis tunneb ainult ussirohtu ja „Issameiet"."

Vaidlejad olid juba marksismi ja kodanluseni jõudnud, aga ikka ei pääsenud nad usust ja teadusest, nagu sulaksid need küsimused kõik üheks.

„See pole kellegi marksism!" karjus Mänd Sägale.

„See on kõige puhtam marksism," vastas Säga, „sest marksism on lõpuks niisama õnnis usk nagu usk Buddhasse, Kristusesse või Muhamedissegi."

„Lollus!"

„Usu, siis pole lollus."

„Uskumine ise oleks siin lollus."

„Siis on ilmas ainult lollid elanud."

„Marks ei uskunud ja Darwin ei uskunud, nemad teadsid, püüdsid teada."

„Marks ja Darwin olid kõige õigeusklikumad inimesed ilmas."

„On siis nii tähtis, kas keegi usub või mitte või kuidas ta usub?" küsis Merihein vahele. „Eks ole ükskõik, kas Marks ja Darwin usus või usuta töötasid, peaasi, et nad töötasid."

Aga noormehed olid teisel arvamisel; neil olid tähtsad just põhimõtted, piirid.

Merihein jättis nad nende põhimõtete juurde ja läks laua äärde, kus Kulno istus. See ei armastanud enam vaielda nagu varemalt, aastate eest. Siis oli ka tema seletanud, oli püüdnud oma mõtteid, arvamisi ja vaateid maksma panna, aga ta oli aja jooksul iseeneses ja teistes märganud, et põhimõte on ainult mõte, et mõte on ainult sõna, et sõna tuleb aimest, et aime tekib muljest, tundest ja et tunde vastu on iga sõna, iga mõte, iga põhimõtegi võimetu, olgu ta avaldatud vaidluses või jutluses. Ta oli näinud, et vaidlus midagi ei seleta, lepita ega liida, vaid ennemini segab, lõhub, veel enam nokkapidi kokku ajab. Kõige paremal korral oli ta vaidlusega ikka ainult tundeid äratanud, lõbu valmistanud või haiget teinud, mis on mõnikord kõige veetlevam lõbu. Pole ainust mõtlejat ega mõtet, pole ainustki õpetajat ega õpetust, mida kakski mõistaksid täiesti ühte moodi, sest inimeste tunded ja tundmused erinevad nagu nende näod, hääled, sõrmeotsadki. Iga räägitud või kirjutatud sõna on ainult võõritimõistmiseks kõige parajam. Vaielda võiks ehk matemaatika vormelitega, sest need on tähenduses kindlamad kui lihtsamgi sõna.

Laua ääres, kus istusid ka Kobru ja Taavet, kaldus jutt loomise ja luule poole. Ajuti näis, nagu avaks Taavet just praegu oma neitsiliku suu ja ütleks midagi, räägiks kaua ja vaimustusega, pildudes hinge-erutuse, vaimujoovastuse sõnu, aga ei, ta ainult naeratas häbelikult ja palgeile tekkis mänglev puna. Kobru võttis klaasi, ulatas selle kokkulöömiseks tema poole ja vaikides jõid mõlemad.

Lutvei ja Tiksi olid istmete puudusel puhvetituppa läi-

nud ja sinna voodiservale istunud. Nagu kuldnokad kevadel, kui isa kasti suu ees ema kõrvale puuoksale istub, et vilistada ja säristada, nihkusid ka noormees ja neiu teineteisele lähemale ja nende pead kippusid kokku.

„Ta on hoopis teistsugune, kui arvasin," rääkis Tiksi Meriheina mõeldes.

„Missugune ta siis pidi olema?"

„Ei tea, missugune, mitte aga niisugune."

„Sööb ja joob nagu muudki inimesed," naeris Lutvei.

„Hoia aga sina ennast täna," kurjustas Tiksi.

„Miks? Olen ju kodus; kui küll saab, poen magama."

„Ja mina? Minu peale sa ei mõtlegi, kui jooma hakkad?"

„Joo kaasa. Tõepoolest, teeme täna lõbusa õhtu. Oled sa kunagi purjus olnud?"

„Ei."

„Siis katsu täna. Võta meestest eeskuju. Meriheinal on head, mis sinule maitseb. Mul on tunne, nagu peaks midagi hullu tegema."

„Mina ka tahaksin, et midagi muud tehtaks. Aina vaidlevad, nagu oleks selleks kokku tulnud. Igav hakkab."

Nõnda rääkides tõusid nad voodiservalt ning läksid teiste juurde ja loomise ning luule vaidlust segas Lutvei hüüe:

„Selle peale jõid vanad roomlased!"

10.

Tõsisest jutuainest sai tühine naljatamine, sõnadega pallimäng, teravmeelsuse ja vaimukuse võistlus. Ainult need, kes revolutsioonist ja evolutsioonist naisküsimuseni olid jõudnud, rääkisid veel tõsistel ja kõrgendatud häälil.

„Kuulete," ütles Merihein, „niipea kui jutt naisi puu dutab, saadakse kohe ägedaks. Isegi naistepõlgajad kaotavad nende pärast rahuliku meele."

„Naine on ilma piripott!" hüüti valjult, nii et vaidlus nurgas soiku jäi.

„Naiste huulil ripub ilm!" vastati niisama.

„Ilm ripub nabapidi metskuldi kihva otsas," arvas Merihein, kuid nii tasa, et seda keegi ei kuulnud.

„Naine on kõige ilusam!"

„Naine on kõige vägevam!"

„Naine on hipopootamuse kõrval looja suurem imetöö," kiitis ka Kulno, „sest mõlemate ramm puhkab nende lõugades ja hirmus jõud peitub nende niuetes. Aga ma arvan, ennem taltsutab mees hipopootamuse kui naise."

„Elagu naised!"

Klaasid kõlisesid kokku. Tiksi ja Taavet punastasid, Kobru kiskus läbi hammaste: „Põrssad niisugused!"

Sagedamaks läksid korgipaugud, karjuvamaks hääled, valjemaks naer. Räägiti läbisegi, üks ei kuulnud ühte ega teine teist, ei räägitudki selleks, et keegi kuuleks, vaid ainult, et aga rääkida, sõnu teha, häälitseda. Juba kostis esimene laul, pisut argselt, pisut katseliselt ja otsivalt. Aga sellest oli küllalt, et kõigile meelde tuletada: oleme laulja rahvas. Oleme väike ja vilets rahvas, aga oleme laulja rahvas, nagu ajaks just viletsus laulma, sest kui enam midagi muud üle ei jää, siis laulda võib ometi. Ja hõõguvate kehadega palavaks köetud ruum põrises karedatest häältest, lauljate häältest.

„Kus lauldakse, sinna istu maha," ütles Lutvei. Aga enne, kui ta oma ütlust sai lõpetada, sähvas Kulno vahele:

„Sest seal on rahumaa."

„Just minu arvamine," jätkas Lutvei. „Sellepärast igaüks, kes rahu armastab, võtku seinalt piip ja tõendagu oma armastust teoga. Ainult — kõige pikema varrega saab Tiksile, see on kõige lahedam ei aja läkastama."

„Ei sega rahu," lisas Kulno juurde.

Ettepanek võeti tormiliselt vastu. Piibud kisuti seinalt ja topiti tubakat täis. Toolid ja lauad lükati mürinal nurka ning suitsetajad istusid ringis põrandale. Tiksi asetati ringi keskele, Merihein pani tema piibule tule ja sellest pühitsetud tulest pidid kõik teised piibud osa

saama: maailmas tohtis ainult üks algtuli olla ja see oli rahutuli. See tuli ei põleta, kõrveta ega hävita, vaid ainult soendab, sigitab, tekitab ja annab magusat lõhna — rahupiibu lõhna. Tema loova tagajärjena ilmub ilus must pigi, mis on püha, sest ta tapab kihvtisemagi mao, parandab haudunumagi varbavahe.

Kõik popsisid tões ja vaimus. Rahusuits tõusis taeva poole, peatudes valgeks värvitud lae all.

„Sülitama ajab," kaebas Tiksi tasa ja see katkestas rahumängu. Unustati rahu ja rahutuli, naer ja sõnad läksid parvedena lendu.

„Jah, rahu on üks kallis asi, aga sülitama ajab," öeldi.

„Mitte rahu ei aja sülitama, vaid rahupiip," täiendati.

„Rahupiibu suitsetamine ajab sülitama," seletati.

„Kõiki arvamisi kokku võttes võib ainult ühte kinnitada," ütles Kulno, „nimelt: sülitatakse. Mispärast? See on hoopis iseküsimus, see tekitab arvamiste lahkumineküid. Üks ütleb, rahu ajab sülitama, teine süüdistab rahupiipu, kolmas rahupiibu suitsetamist. Aga kas ei võiks oletada, et sama piipu keegi suitsetab, kes sugugi ei sülitaks, sest et tema suu aina tahedamaks läheb?"

„Minu suu läheb aina tahedamaks," ütles Lutvei vahele.

„Näete. Nii siis: sülitama ei aja ka rahupiibu suitsetamine, nagu varemalt väideti, vaid sülitamine tuleb rahupiibu ja suu ühistegevusest. Seega ajab ühistegevus sülitama. Aga mu härrad ja preili, mis tähendab ühistegevus? Ühistegevus tähendab võitlust, mida nimetatakse sõjaks, kui ta juba küllalt suureks ja ägedaks areneb. Siit on aga igaühele arusaadav, et kui keegi on sõja vastu, siis peab ta ka rahupiibu suitsetamise vastu olema, sest rahulik suitsetamine tekitab viimaks ikkagi sõja. Ühe sõnaga — sõja hävitamiseks peaks uut sõda alustama, sõda rahupiibu suitsetamise vastu, mis oleks kõige kentsakam sõda, sest ta oleks ju rahusõda, või kui lubate, rahusuitsusõda. Et me aga rahupiipu armastame, siis kuulutame vaevalt temale sõda, sest kes peaks oma armastatuga muud sõda kui aga armusõda. Nõnda kestab

rahupiibu ja meie suu sõda endiselt edasi ja selle tagajärjeks on päris loomulik sülitamine. On aga sülitamine loomulik, siis peab arvama, et ka tulevikus sülitame . . . Aga heldene taevas!" hüüdis kõneleja äkki hirmunult. „Armuline kuninganna, meie ainuke majesteet, teie kallis piip on kustunud, teie rahupiibul on toss väljas!"

Naerdi.

„Ehk ajab lõppude-lõpuks rahupiibu kustumine sülitama?" küsiti.

„Lõppude-lõppu ei tea keegi," ütles Säga, „seda võib ainult uskuda."

„Jah," arvas Merihein, „rahupiipu võib ainult uskuda, sest tema riik pole siit maailmast."

„Seega on ta inimese sarnane, kes sülitab rahupiipu suitsetades ja armastab sõda, sest sõda saadab inimese kõige rutem tema pärismaale, pärisriiki."

„Õige, väga õige," oli Lutvei nõus. „Piibu riik pole siit maailmast. Temas on nagu inimeseski midagi igavikutaolist. Temas on peale ajaliku vaimu veel pisut surematut hinge, mida ta on omandanud ainult inimesega läbi käies."

„Piip on igavene, sest tema lõhnab nagu piibusuitsetajagi," kiideti.

„Piip on vaga, ta ei hakka kunagi ise suitsetama," lisati.

„Piip on magus, ta ajab sülitama," toonitati.

„Piip on õnnis, sest ta ei mõtle ega tee midagi," kinnitati.

„Seda tähele pannes jõid vanad roomlased!" karjuti.

Nõnda rääkisid noormehed ja rääkisid väga halvasti, nagu seda igaüks isegi võib lugeda. Nad tahtsid kuninganna piibu uuesti põlema süüdata, aga armuline majesteet ei läinud sellega lõime, sest tema nägu oli juba kurnatud nunna nägu ja tema suu kippus ikka sagedamini sülitama. Nõnda lõppes magus rahusuits suure müraga, mille kohta Kõva P, kes endiselt oma Sätsiga lauas istus, läbi hammaste tähendas:

„Põrssad niisugused!"

11.

„Merihein elagu!" karjus Lutvei kella kolme paiku toolile püsti tõustes.

See tõi meestele meelde, et korteri peremehel on täna sünnipäev, ja nüüd algas õnnesoovide rodu. Igaüks tahtis kirjanikule südame pealt ära öelda, mis temas leidub väärtuslikku, jäädavat, huvitavat, elavat või surnut. Rääkis Kõva P-gi mõne sõna, milles polnud ainustki kõva p-d. Räägiti üksteise võidu. Kui üks kiitis „Rabamaad", siis tunnistas teine olevaks ainult „Ehavalgel". Kahetseti, et Merihein selle töö ilmumisel ei surnud. Kolmas naeris eelkõnelejate kunstilist ja kirjanduslikku maitset ning ülistas „Armuverd", sest selles olevat inspiratsiooni, unistust, vaimustust, luulelendu ja veel palju muud head.

Kui Merihein mehi küllalt oli kuulanud, pöördus ta Tiksi poole ja küsis:

„Mis siis teie ütlete?"

Tiksi, kes Meriheina kõrval istus, pani käe kirjaniku käele ja tal oli nägu, nagu tahaks ta tõepoolest midagi öelda, aga selle asemel vaatas ta ainult vanapoisile silma ja naeratas, nagu ainult vähestele on omane: tõstetud laugude ja ripsmete, ninaotsa ja suunurkade ühenduseks oleks nagu joon tekkinud, milles tundus õndsuse aimu või nukruse vaikset piina.

„Te ei ütle midagi?" küsis Merihein uuesti.

Ei, Tiksi ei öelnud midagi, ainult Lutvei nimetas:

„Teie ei olevat niisugune."

„Ludu!" palus neiu.

„Missugune?" küsis kirjanik.

„Keegi ei tea, missugune, Tiksi isegi ei tea," seletas Lutvei edasi.

Kolm paari silmi saatsid ristamisi vilksatavaid pilkusid ja tundus, nagu annaksid silmad sädemeid, mida nad enne kunagi pole andnud, ei täna ega varemaltki.

Aga suuremaks süvenemiseks polnud aega, sest Meriheina hakati uue hooga arvustama. Nii paljugi, mis

kirjanik täna kuulis, oleks võinud haavav olla, kui seda poleks rääkinud ristseid pidavad üliõpilased. Lahkuminevatest arvamistest hoolimata jõuti lõpuks ometi ühisele otsusele, Merihein olevat küllalt väärt kätelevõtmiseks ja ülestõstmiseks. See oli ainuke arvamine, millele kirjanik tõsiselt vastu vaidles, aga ka selles ainukeses vastuvaidluses pidi ta märkama: arvustajal on ikka õigus. Nõnda võeti Merihein kinni, pilluti, karjuti ja lauldi ning pilluti siis veel kord. Kirjanik alistus oma saatusele ning arvustajad mängisid temaga palli.

Varsti arvati tarvilikuks ka Kulnot üles tõsta — koosolekul tehtud paha nalja eest, aga Kulno soovitas sedasama ka Lutveile rahupiibu kui ülemaailmse aate tasuks. Nüüd leidus mees, kes arvas, et kui juba, siis juba: peab kõik kordamööda üles tõstma, sest nõnda olevat kord ja kohus.

Pidukuninganna jäeti lõpuks. Vastupuiklemisest hoolimata pidi Merihein „majesteedi" sülle võtma, toolile tõusma ja ta üle noormeeste pea, kes kahes reas vastastikku seisid, nende kokkupandud kätele asetama.

Ja siis kiigutati.

Tiksi vahtis pärani silmil lakke ja tal oli nägu, nagu ei kuuleks ega näeks ta midagi, nagu oleks ta siit kaugel. Ta naeratas ainult, nagu esiteks Meriheinale. Kui ta põrandale pandi ja ta oma jalgadele pidi toetuma, ärkas ta kui uinakust.

Parajat silmapilku varudes lähenes talle Kulno ja küsis:

„Mis te mõtlesite?"

„Millal?"

„Kui teid kiigutati."

„Ei tea, ei mõelnud midagi."

„Aga teil oli imeline nägu."

„Tõesti?"

„Kõik panid seda tähele, jäid äkki vaikseks, silmad lõid helkima."

„Mul oli hea."

„Seda ma nägin."

„Veel veidi ja vististi oleksin magama jäänud."
„Lahtiste silmadega."
„Võib olla... Tundsin, nagu oleksin püha."
Kulno naeratas.
„Vaga ja püha. Kõik kummardavad mind... Teie, teised, palju teisi."
„Lutveil olid silmad, nagu tahaks ta teie riidepalistusi suudelda."
„Aga teised, teie?"
„Ma vaatasin teie suud."
„Suud?"
Tiksi palged lõid helendama.
„Ta oli väiksem kui kunagi enne."
Tiksi palged helendasid veel rohkem.
„Ta oli kui lapse suu."
Neid segati hullu mõttega: Meriheina taheti üles laulda ja selleks pidi ta magama heitma; veerand tundi lubati talle uinumiseks aega.
See mõte meeldis Meriheinale eneselegi. Ta puges väikesesse katusealusesse kõrvalruumi voodi ja kõigi ootamatuseks kostis sealt varsti päris loomulik norskamine.
Mehed asusid laulurindesse. Alustati vaikselt, lisati siis häält, lauldi päris valjult, hõisati täiest rinnast, karjuti kõigest kõrist, aga Merihein magas endiselt õndsa und: noorte rumalused ja alkohol olid oma töö teinud. Asemele minnes oli tal aimus, nagu poleks ta ometi päris asjata elanud, nagu leiduks nüüd ja tulevikuski elavaid, kes teda tõepoolest meelde tuletavad, ja sellepärast võttis võimust nii mõnus ja suigutav uim.
Kaugelt, kaugelt kostis nagu inglitekoori laul.
Lauljad olid alguses nõutud. Mõeldi Meriheina maksku mis maksab äratada, sest mis pagana „täntjeen" see on, kui magaja ei virgu. Aga Lutvei tuletas meelde rahupiipusid puhvetitoa seinal ja Kulno arvas, uni olevat eesti kirjaniku ainuke tõsine õnn. Kes veel täiest südamest norsata võib, selle ümber piirlevad alles head vaimud.

„Aga mis siis teha?" küsiti.

„Ristsed käivad edasi," vastas Lutvei.

Ja endiselt löödi klaasid kokku, hõisati, naerdi ja lauldi, leiti üks rumalus teise järel. Aga ometi ei saadud enam endist meeleolu tagasi, ei vabanetud tundest, et magaja rahulik vaim kõnnib käratsejate keskel. Viimaks, kui üks revolutsiooni-evolutsioonimeestest rahupiipude alla sängi vaibus ja kui teine, kes teda äratama läks, ise ka päris vaikseks jäi, said kõik rahuaate pooldajateks.

„Armas kogudus, mul on mõte," ütles Lutvei.

„Kui on, siis ütle," vastati.

„Ainult magamisest tohib veel rääkida," lisati juurde.

„Just sellest."

„Siis lase kuulda."

„Täna magame kõik seltsimehelikult koos."

„Hea küll," vastas Kulno ja vinnas enese sohvale pikali.

Laud nihutati ahjust kaugemale, Tiksi äigas toa põranda puhtamaks, palitud laotati põrandale.

„Aga mis paneme pea alla?" küsiti Lutveilt.

„Raamatud. Selleks ometi Meriheina biblioteeki jätkub."

„Õige!" karjuti vastu.

Võidu tormati väikeselt kehvalt riiulilt kopsakamaid köiteid näppama.

„Mis said?" küsiti.

„Ja sina?" vastati küsimisega.

Vastustest selgus, et kolmel olid „Setu laulud", ühel kokkuköidetud „Maailm ja mõnda" ja ühel, nimelt Kõval P-l, suur puukaantega piibel.

„Kus sa hull piibliga lähed!" karjuti Kõvale P-le.

„Piibliga ei tohi!"

„Ei tohi, ei tohi," oli ka Kulno nõus. „Piibel pole rahvuslik raamat, täna on aga rahvuslik tähtpäev, rahvuslik rahupäev, rahvuslik lõõskepäev."

Lutvei tõmbas Kõvalt P-lt piibli, pani selle riiulile tagasi ja hakkas uut, kohasemat raamatut otsima.

„Kas Pavlovski kõlbab?" küsis ta Kulno poole pöördudes.

„Kõlbab, kõlbab," ütles see, „Pavlovski on sõnaraamat, sõnaraamatus pole aga muud kui aina keel, ja keel on ikka rahvuslik asi."

Nõnda sai Kõva P Pavlovski. Ja oma pehmemat kõva p-d öeldes puges ta magama. Tema kõrvale heitis Taavet, naeratades, aga naeratusel puudus juba endine neitsilikkus.

„Saab üks õnnis magamine," öeldi.

„Ühiskondlik magamine."

„Rahvuslik magamine."

„Isamaalik."

„Kosmiline."

Nõnda arutades pidid mehed kui põrssad põhku pugema, sootuks unustades, et neil on ju ka pidukuninganna. Teda tuletati meelde alles siis, kui ta juba eesruumi läks ülejakki võtma, et üksi lahkuda.

„Issand! Aga Tiksi! Kuhu paneme tema?" hüüdis Lutvei.

See oli raske küsimus peadele ja südametele, kes nii väga rahu ihkasid. Ühes asjas läksid aga kõigi arvamised kokku: kuninganna ei tohi lahkuda. Mõeldi revolutsiooni-evolutsioonimehed Lutvei voodist välja ajada, mõeldi ka Kulnot sohvalt lahkuma sundida ja mõni teab, missuguste sekeldustega kuninganna magamise küsimus oleks lõppenud, kui Kulno õnneliku mõtte peale poleks tulnud. Ta ütles:

„Majesteet läheb Meriheina juurde, sel on hea lai ase."

Põhjendus oli nii selge ja lihtne, et ainult Tiksi sellele vastu vaidles. Teised kõik naersid ja avaldasid nõusolekut.

„Kui mägi ei tule Moosese juurde, siis läheb Mooses mäe juurde," arvati.

Ja tehku kuninganna mis tegi, aga alamad oma palavast soovist ei loobunud. Kindlad olid niihästi usu kui

ka teaduse pooldajad, isegi kahtlejad. Taavetki naeratas heakskiitvalt, hooti punastades. Ainukeseks erapooletuks jäi Kobru, nagu seda tema kõva P järgi võis otsustada. Majesteedil oli peaaegu nutt varaks. Alamate südamlik ja hooletu naer ei rõõmustanud teda kuigi palju. Kordus maailmariikide ajaloo nii tuttav kurbmäng.

„See on hirmus," hädaldas Tiksi.

„On küll hirmus," vastati talle, „aga mis seal parata, ametikohused nõuavad."

„Laske ma lähen koju," palus ta.

„Mitte mingil tingimusel!" hüüdis Kulno ja kargas sohvalt üles, kartes, et teised neiule järele annavad. „Tahab siis meie ainuke majesteet äraandjaks saada oma alamate rahvuslik-isamaalik-vanavaralis-kosmilisele magamisele?" Ja kui Tiksi nõutult vaikis, rääkis Kulno alandlikult ja lohutavalt edasi: „Armuline kuninganna, ära pelga, ära õhka, sest eesti üliõpilased ja auväärt kirjanikud on suguta olevused. Norskav eesti kirjanik on kui neitsilik naisingel. Tema rinnal võib rahulikult ja õndsalt magada, nagu oleks piibel või „Setu laulud" pea all."

Need südamlikud sõnad mõjusid, sest Tiksi hakkas juba kaasa naerma. Kui Kulno lõpuks rüütelliku aupakkumisega tal käest kinni võttis, et kuningannat alamate ümbritsemisel puhkepaika saata, siis täitis majesteet üldist soovi, ühiskondlikku soovi päris vahatahtlikult ja nagu oodatavale õnnele vastu naeratades, missugune sündmus on esimene sellekohane ime maailmas.

Kell oli juba kuue peal, kui tuli kustutati.

*

Tundi kolm võisid ehk väsinud inimesed rahulikult uinuda, siis kostis trepilt jalgade müdin, nagu oleks veel hiljaksjäänud ristsepidulisi teel, ja natukese aja pärast algas laul — esimest, teist ja kolmat korda. Et toas kippu ega kõppu polnud kuulda, siis hakati uksele koputama, vaikselt, argselt, nagu sisselaskmist paludes.

Magajate uni suures toas oli magusam, kui et nad niisugust äratamist oleksid mikski pannud. Merihein ise ja Tiksi olid koputamisest liiga kaugel, nõnda jäi ka nende uni segamata. Ukse taga saadi juba rahutuks, nõutuks. Õnneks tuli talitaja õigel ajal. Temal oli ainult Lutvei toa ehk köögi ehk puhvetitoa võti. Ukse avamisel tundis emand Kooriku puhtustarmastav nina harilikust erinevat lõhna, ja kui ta käsikaudu kobades pliidi servalt teatud paigast tikutoosi läks võtma, leidis ta ainult võileibu, vorstitükke, juustuviilakaid. Imestades läks talitaja välja tagasi ning palus härradelt tuld. Toa valgustamisel emand Kooriku imestus aina kasvas ja kasvas: kaks võõrast magas noorhärra voodis, suures toas lamas viis noormeest siugudena põrandal ning härra Merihein ise... jajah, härra Merihein ise... Emand Koorik ei teadnud, mis öelda, mis arvata. Ta oli üllatatud, otse heidutatud. Ta ei tahtnud võõrastele sissepalujaile peaust avadagi, nii ta jahmatas; ta vabandas, härra Meriheinal olevat külalised. Aga emand Koorik pidi tahes või tahtmata järele andma, nii kindlad olid palved, muutudes lõpuks päris nõudmiseks: viiekümneaastase hällilapsega püüti maksku mis maksab kokku saada. Ukse avamisel astusid sisse seltskonna esindajad, muude seas Rahvusliku Kultuuri Liidu president, karskusseltsi ajutine president ja kaks alalist liiget. Nad tulid lugupeetud kirjanikku ja luuletajat Andres Meriheina tema viiekümnendal sünnipäeval tervitama, temale seltskonna lugupidamist teatama ja soovima pikka iga ning õnne. Nad tulid tõsiste ja auväärt nägudega, mis vastaksid käesoleva silmapilgu pühalikkusele.

13.

Sumedad päevad, helged päevad!

Kordus nende tutvuse alguse teisend, millest on varsti kaks aastat möödas.

Siis oli Tiksis midagi lillelist: paistab päike, paitab leige tuul, niisutab soe vihm, mis jääb siis muud üle, kui

aga õilmitseda ja lõhnata, avatelles uimastava mürgiga oodatavaid mesilasi ja liblikaid.

Aja aime polnud veel sündinud, aeg oli tühipaljas sõna, ilma reaalse suuruseta, aeg oli kergemeelne pisar, mida võis suudlustega kustutada.

Aga see kuri pühapäevahommik, kus Tiksi Lutvei voodi serval istudes tema riideid parandas! Need nagu hooletult ja kergeš naljas pillatud sõnad: piibud ja Tiksi, Tiksi ja piibud ning teisel pool Helene!

Oo, nüüd sündis aeg! Nüüd vahtis ta korraga igalt poolt vastu. Iga suudlus, iga õrnus, iga kallistus, iga pilk ja sõnagi tähendas aega, ainult aega, tähendas midagi möödaminevat, kaduvat. Iga sõrmelöök kirjutusmasinalgi muutus nagu ajatilgaks, mis väriseb elutõrre uurdes.

Oi, oi, Tiksi oli olnud väga kergemeelne, kui ta unustas aja!

Aga ta oli noor, ta ihkas elu, ta armastas. Tiksi ei osanud veel armastades aega arvata, ta ei mõistnud veel armastust ja mõtlemist sõlmida. Nüüd õppis ta seda.

Kuidas oli ta unustanud noormehe otsekohesed sõnad: „Ära looda midagi."

Kudrutamise aeg on lühike, lõpp tuleb üle öö, üle päeva.

Elu on imelik. Mõnikord näib, nagu oleks ta unistus, mõnikord nagu armastus, mõnikord võdiseb ta sinaka nukrusloorina läbi kõrvetavate hingepisarate, mõnikord näed teda kireva vaibana, mida tallavad hooletud jalad, aga lõpuks pole ta ometi ei niisugune ega niisugune.

Tiksi on rumal, ta ei mõista öelda, missugune on elu.

Aga tal on janu tema järele, iseäranis sest silmapilgust, kus ta armu-une uimast virgudes aimama hakkas, et keegi ruttab, jookseb, põgeneb, kandes elu süles. Oota, peata, kannata silmapilgukski! Lutvei on alles siin, veel pole ta langenud Helene võrku, aga ta langeb, kui mitte täna, siis homme.

Ja Tiksi hoiab noormehest väriseval südamel kinni,

mitte et teda minemises takistada, vaid et temalt kõike võtta.

Elu on voolav vesi, armastus kevadine pilv tuulises taevas, rõõmud uduks muutev vete aur, suudlused ja õrnused hooglik hingus. Kust leida pidet, kust ammutada, mis jääb?

Oi, oi, Tiksi! Kas ka sina ihkad püsivat, kas ka sina unistad igavikust? Eks sa ei tea, kui üürike on silmade põhjatus, pilkude mõistatus, niuete nõtkus, liikmete voolsus, rindade kumerus?

Aga Tiksi elab, nagu poleks ta sellest kunagi kuulnud: ta on ohter õrnustes, hukutav kallistustes ja küllastavat armu jagab ta pillaval käel.

Neiu kaduvuse aimusega kuumutatud hingeline lõõsk lõõtsus ka noormehe armuääsil kustumalöönud söed uuele lõkkele.

Näib, nagu ei jõuaks nad niipea kirgede ulatuvust tühjaks villida, nagu ei lõõmaks veel armupäike lõunataevas, nagu ei oleks veel lõõg täis!

Aga siiski rääkis Lutvei Helenest, tuletas teda meelde hoolimata sellest, et ta teadis, missugust valu see nimi Tiksile sünnitab; mainis teda just sellepärast, et uniselt sädelevasse tundmuste karikasse tilgutada pindlikult pistvat sapivedelikku, mis paneb prigisema ergukiud.

Neiu ei kaeba, ei heida ette. Ainult hääletul nuuksumisel poeb ta noormehe lähedale ja nad anduvad teineteisele niisuguse läbematusega, nagu oleksid nad alatiseks kokku määratud. Neiu rinnas uimlevat valudevimma aimates hakkab noormees tundma, kuidas sünnitatud piin teda ennast ikka teravamalt ja teravamalt kipub puudutama.

Tiksi ei ole armukade, sest armukadedus tähendab vastases ikka midagi eneseväärilist. Aga mis on Tiksi Helene kõrval, kes kannab siidsukki, siid-aluskuube ja võib osta uusi, kalleid kübaraid niipalju kui süda kutsub? Mis on Tiksi oma väikese kambrikesega linnaservas Helene kõrval, kes elab vanemate suures majas, mitmetoalises korteris, mida täidab kallis mööbel? Helenet

nimetas Lutvei sagedasti preiliks, aga Tiksi on temale ainult tüdruk, hea tüdruk.

Ometi hakkab neiu tundma, et mitte ainult tema ei ripu noormehe küljes, vaid et ka see kasvab tema külge, päev-päevalt ikka rohkem, ikka kindlamini, paratamata.

Oo, armastus pole ainult sõna ja armumäng on sagedasti kättemaksmine iseendale!

Neiul on sest heameel, ta ei tea, miks, aga ta süda läheb kergemaks, nagu oleks midagi uut, ootamatut ees. Ta keel hakkab kergemalt lobisema, huuled kergemalt naeratama ja isegi Helene nimi ei too rinda valusaid pitsitusi.

Kui Lutvei jälle kord teda meelde tuletas, lausus Tiksi:

„Ikka veel pole ta sind jätnud?"

„Ei jätagi! Naised on arutud."

„Ehk armastab ta sind ometi tõsiselt?"

„Muidugi. Ta paneks mu kas või raudkammitsasse."

„Aga ta ju teab, et sa minuga oled."

„Mis sest, huvitavam olen. Mind ei süüdistata, ainult sind."

„Seda niisugust . . ."

„Seda niisugust jah. Aga tead, sina pole sugugi niisugune."

„Arvad sa?"

„Mõnikord jah."

„Mõnikord . . . Vist siis, kui su sukki nõelun või pesu lapin."

„Võib-olla. Sa oled siis kangesti naise nägu. Ainult laps puudub."

„Lapse võin ju saada, siis olen täielik."

„Ää räägi rumalust."

„Kuidas nii?"

„Mis sa lapsega teed?"

„Panen nimeks Ludvig. Isa on Lutvei, poeg Ludvig."

„Siis oled sohinaine."

„Ikkagi naine."

„Seda küll."

„Arvad, et ma siis mehele ei saa, kui mul laps on?"

„Kes lapsega tüdrukut tahab."

„Ehk ometi mõni. Sinul on Helene tagavaraks, minul on ehk ka keegi; igaühel on keegi ikka tagavaraks."

„See lukussepp või?"

„Ükskõik, kas või tema. Ka tema võib lapse isa olla."

„Jätame seda, ma ei taha lapsest rääkida."

„Aga mina tahan."

„Aga mina ei taha, ei taha."

„Miks?"

Lutvei ei vastanud ja nõnda katkeski jutt seks korraks.

Pärast seda ei saanud üks ega teine ajuti korduvast mõttest lahti, et neil ometi võiks laps olla, vastu tahtmistki, kogemata, nagu Tiksi arvas. Aga imelik, see mõte ei teinud neiule kuigi suurt muret, ainult noormehele tõi ta kaksipidi-arvamisi ja -oletusi. Ehk maksab tal ometi lastest rääkida, ehk võib ta ometi isaks saada? Ja tuikava uudishimu sunnil otsis noormees varemalt katkestatud jutu jätkamist. Kuid nüüd põikles neiu kõrvale vastates:

„Mis sa naiste asjast pärid."

Neid sõnu saatis iseäralik naeratus.

Ei aidanud meelitused, hirmutused ega palved, neiu jäi vastuse võlgu, peites mingisugust salajast mõtet naeratuse varju. Lutveil oli esimene kord tunne, et nende vahekord, et tasakaal nende vahekorras hakkab muutuma ja et neiu kipub tema võimupiiridest välja libisema. Vististi sedasama aimas ka neiu, sest tema kallistustesse ja andumustesse hakkas nõrguma nagu emalikku õrnust või haletsevat nukrust.

Kaua vaikisid nad sellest saladuslikust tundest isekeskis, aga viimaks ei jõudnud noormees end enam pidada. Jalutades veebruarikuu päikese paistel kirgavalt sädeleval lumeväljal, lausus ta tasa:

„Sa oled muutunud, Tiksi."

„Sina ka, Ludu."

„See on sinu pärast."

„Ja mina sinu pärast."

„Sul on mingisugune saladus."

„Sul ka."

„Missugune?"

„Miks ei taha sa lapsest rääkida."

„Lihtsalt muidu. See oleks praegu minule ja sinule halb, tülikas."

Nad vaikisid. Aga mõlemad tundsid, et nad päris otsekohesed ei ole.

„Aga sinu saladus?" küsis noormees.

„Ei või öelda."

„Siis ikka on sul?"

„On."

„Ammugi?"

„Mitte väga ammu."

„Tähendab: mu aimus ei eksinud," ütles noormees mõttes.

„Ei, vist mitte."

„Miks sa ei räägi siis?"

„Ootan ... ei tea isegi ... aiman ainult."

Noormees peatus. Ta ei söandanud sõnadega sõnu välja kutsuda. Aga ometi kibeles hinges, pitsitas, muljus.

„Ehk võiksid ometi," lausus ta viimaks.

„Oota."

„Kui kaua? Olen juba oodanud."

„Oota veel ... varsti. Seni oleme rõõmsad ... oleme õnnelikud ... ilmad lähevad nüüd ilusaks. Mäletad, millal esimest korda siin kõndisime?"

„Mäletan."

„Siis läksime metsani. Lähme ka täna. Näed, kuidas sinetab."

„Lähme. Seal räägid?"

„Ära paina, Ludu. Teine kord."

„Millal?"

„Ei tea, ei tea midagi, tahaksin mureta olla ... Ära käi nõnda ... pea norus."

Nad läksid metsa, aga varemalt siit viidud meeleolu jäi täna leidmata. Puudel istus nagu mure ja kirgavailt lumehelbeilt hõõgus nukrus, mitte just nukrus, vaid midagi niisugust, mis pitsitab naerusuu, tumestab helkivad pilgud, teeb südame tuikavalt valusaks.

14.

Andres Meriheina viiekümnes sünnipäev oli mööda — ühes pidude ja õnnesoovidega. Pisut oli kurb, pisut naljakas; kurb aastate pärast, naljakas sündmuste pärast, mida veel nii hilised aastad võivad tuua. Võib-olla kui teised sellest päevast iseäralikku tähtpäeva poleks teinud, oleks Merihein ta samuti tähelepanemata mööda lasknud, nagu kõik teisedki sünnipäevad, aga nüüd kippusid äratatud mõtted ja unistused mõnesugust vahejaama tegema, püüdsid siiamaalsele elule kriipsu alla vedada.

Meriheinale tuli meelde, et ta viimastel aastatel enam midagi nimetamisväärset pole kirjutanud. Läheneb vanadus nii varmalt, kustub ilutsemine nii vara? Ja nüüd mälestas ta noorte rumalusi oma sünnipäeva eelööl, mälestas nende huvisid, vaidlusi ja unistusi, mälestas ärkamistki sünnipäeva hommikul, kui tulid õnnesoovijad, mälestas Tiksit. Ajuti näis, nagu oleksid noored tahtnud tema aastate üle naerda — neidu tema kõrvale magama pannes, aga sestsamast väitis ta otse selle vastu: kui noored minuga veel nalja heidavad, siis peab minus veel midagi noort olema.

Tiksi peale mõeldes kippus Merihein ikka naeratama, miks? ei tea. Õigupoolest polnudki see naeratamine, vaid omasugune sisemine, kogukehaline muhelemine, nagu siis sünnib, kui tullakse pakase käest koju sooja tuppa. Õhtuti, kui neiu Lutveiga või Lutvei ja Kulnoga külaliseks tuli, oli Meriheinal heameel tema kergest kõnnakust, väikesest naerusuust, pisut trotslikust ja teadvuseta iseteadlikust kastanpeast ja silmadest, mis kandsid rõõmu. Ei need olnud sinised, ei ka hallid, aga nad olid midagi, mis kauemal vaatlemisel ikka sinisemaks said, ikka tumesinisemaks, nagu mustemaks. Võis aeg tulla, kus Merihein paratamata uskuma hakkab, et Tiksi päris sinisilmne on olnud. Võis aeg tulla, et Merihein uue jutu kirjutab neiust, kel on süsimustad silmad, sest ta ei tihanud raamatuteski päris tõtt rääkida. Oo, veel oli Merihein küllalt noor, et saladusi varjata, tundmusi peita, tõtt häbeneda!

Ta oli alles nii noor, et ta ei teadnud: raamatuid kirjutades peavad kõik vanad olema, nii vanad, et nad enam midagi inimlikku ei varja, ei peida, ei häbene. Aga Merihein oli noor. Ometi suudab ta oma uudishimu juba talitseda, muidu peaks ta palju sagedamini Tiksist rääkima, kui ta seda tõepoolest teeb. Üksipäini õhtulauas istudes ja asjata üliõpilast oodates unustab ta ajuti täiskallatud viinaklaasi lauale, nagu tahaks ta kärbsele võimalust anda ennast kas või selili juua.

Mõnikord tunneb Merihein, et midagi puudub ja et igavus ligi tükib. Siis joob ta veidi rohkem ja nõnda peab kärbes sagedamini tema targutusi kuulama.

„Tead sa, mis on noorus?" küsib ta kord ja mõtlemata kostab ise: „Noorus on armastus. Tahad nooreks jääda, siis armasta, armasta, armasta. Armasta ükskõik keda või mida, aga peaasi: armasta, armasta kõigest südamest."

Teine kord küsib ta kärbselt: „Tead, mis on armastus?" ja jällegi kostab ta mõtlemata: „Armastus on noorus." Alles nüüd tuleb talle varemalt esitatud ja vastatud küsimine meelde ja ta märkab, et mõtted ringi käivad nagu eksija metsas. Sellepärast lausub ta: „Kärbes, kärbes, me asjad pole korras. Lubasin su ära värvida, aga kärbse värv on alles leidmata, pole aega, pole mahti, on muid toimetusi. Värvi end ise. Tänini oled silmi ja jalgu kasvatanud, hakka nüüd arendama aju, küllap siis märkad, et ilm võib värvitagi värviline olla. Siis saad ka teada, et noor võib olla üksigi, päris ihuüksi, aga armastus tuleb ikka kahekesi, armastus ja unistused. Noorus on vanade kaugem unistus. Tema'p see ongi parem värval ilmas."

Merihein langeb vaiksesse nukrusse, mis ulatub aastakümned tagasi.

Maailm ja inimesed on muutunud, aga unistused on jäänud, nagu oleks alles kõik endine.

Aeg on viirastunud, elatud päevad unenäoks saanud, aga unistused kõnnivad reaalsetena päise päeva ajal. Sellepärast ripubki Merihein nii väga unistuste küljes: kõik kaob, ainult unistused püsivad.

Ühte kahetseb ta: miks pole ta maksku mis maksab ainult unistustele elanud! Miks ei pannud ta visamalt vastu reaalse elu rõõmude kiusatustele! Miks ei rääkinud ta oma unistustest ikka ja alati ainult nõnda, nagu ta neid tundis ja nägi, ja miks võttis ta arvesse sõprade odava kiituse või vaenlaste kadedusest juhitud kurikavalad sapised sõnad!

Nii mõnigi kord elas ta kui edvistaja, talitas kui arg kõhkleja, pettes oma paremaid poolehoidjaid, reetes oma unistusi. Ja mis sai ta tasuks? Paar sentimentaalset pisarat plikalikul palgel, mis nii imeruttu kuivavad; mõne varjatud ohke vanatüdruku närtsinud rinnas, kus polnud kunagi küllalt kirge ega julgust, et patustada; lamedad kiidusõnad ideaalsest nende huulilt, kes upuvad maises mülkas; rahuldav tänutunne kõlbluskorrutajate näol ja luulelennu ning õrnuse ülistus inimestelt, kes pole kunagi aimanud, mis tähendavad unistused, mis tähendab hinge- ja vaimuilm.

Aga ikka veel polnud ta küllalt nõretav, küllalt paleuslik, küllalt kohane perekonnas lugemiseks, küllalt kena ega luuleline.

Ah! kui ta veel kord elaks, kui ta veel kord võiks hakata otsast peale, tarvitades saavutatud elukogemusi! Pärani lahti paiskaks ta oma unistuste valla väravad, kütkest päästaks ta kõik armsuse ja ilguse elukad, mis kärsitult tammuvad valutavas hinges. Las nad häälitsevad, laulavad, hõiskavad, kisendavad, karjuvad, rõkkavad, möirgavad, röögivad, las nad peavad oma kirgede ebamaist pillerkaari, pannes pead kõngutama sõpru ja sünnitades sõimuvahtu silmakirjalike vagatsejate suunurkades! Siis ei kehitataks pärast õlgu, haletsevalt lausudes: ta ei armastanud küllalt oma unistusi, ta ei toonud küllalt ohvreid oma äravalituile, ta ei teinud oma elu suuremaks ülesandeks loomist, vaid kahmis silmapilgu huvide järele, rahuldada püüdes inimeste väiklasi ja edevaid tujusid.

Las minna sõbrad, ka nüüd on nad läinud! Las loobuda

poolehoidjad, neid on ka nüüd vähe jäänud ja needki on külmad või ainult leiged!

Las tuleb üksildus uksest ja aknast, ta kõnnib ka praegu igal tänaval, vilksatades lähema nurga varju, ta uitab ka praegu igal metsateel, pugedes puude taha, roomates põõsa alla või lömitades õitsvasse kanarbikku ja õilmitsevaisse sinikavartesse!

Las istub nukrus minuga ühes lauda, ka praegu valvab ta öösiti mu peatsis ...

Aga kärbes silab Meriheina käel või piriseb paar virru tal ümber pea, äratades teda unelemisest. Naerusuul sirutab ta käe sädeleva klaasi järele, korrates noorte mõtteta sõnu:

„Selle peale jõid vanad roomlased."

Kärbes lahkub käelt ja istub klaasi servale.

„Alt ära!" hüüab talle kirjanik, „Andres Merihein tuleb."

Ja klaas läheneb huultele.

On õhtuid, kus Merihein pliiatsi võtab, et oma unistusi paberile panna, aga paarist reast ei saa ta kaugemale. Ja kui ta nõnda istub, oodates sõnadevoolu, kõnnib kärbes valgel paberil ja tipib musti punkte. Seda nähes lausub Merihein:

„Ohoo! Sa oled ikkagi päris loomulik kärbes, aga puudus vähe, siis oleksin sind pidanud filosoofiliseks, müstiliseks või jumalikuks ... Hakkab viin kõhu peale? Minul hakkab teine pähe. Peab vähem jooma ja rohkem unistama, peab jooma, kuid piiri pidama. Nii mõnigi eluvasikas kärvab liigjoomisse. Aga sinul pole unistamisest aimugi, aina põõnad, aina norskad, nagu mõni ideaalne inimene."

Oli ka neid õhtuid, kus Merihein kärbse hoopis unustas, ajades juttu ainult oma unistustega. Siis jooksis sulg närvliku kiirusega üle paberi ja punkte kulus rohkem, kui kärbes neid valmis oli valanud. Pudel oli lauale toodud, aga kork pealt võtmata; kork oli pealt võetud, aga klaas täitmata; oli juba kallama hakatud, aga unistused olid summas sisse tunginud külmast õuest, soojast ahjust, auravast teekannust ja Merihein oli kõik unustanud, andu-

des ainult oma unistustele. Kui ta viimaks sule käest pani, oli teekann jahtunud ja kärbes enese otsani täis kaaninud ning ahjuservale magama lennanud, sest unistajad on igavad.

Unistused tulid ka Lutveiga kahekesi olles; nad tulid noormehe mureta näoilmest, sõnadest, naerust, nad sündisid nagu ei millestki ja lahtusid jälle nagu ei millekski. Nad tulid isegi siis, kui Lutveiga ühes olid teised noored ja noorte seas naeratas korallisuune Tiksi, kes unustas Meriheina näole oma ainitise pilgu.

„Mis te silmitsete?" küsis kord Merihein.

„Mis te mõtlesite?" küsis Tiksi vastu.

„Ei mäleta enam."

„Ei tea enam," ütles neiu pirtsakalt.

„Ma mõtlesin, oleksin veel noor."

„Seda te küll ei mõelnud."

„Miks mitte?"

„Te olete ju."

„Ah seda te silmitsesitegi?"

Tiksi naeratas ainult.

„Ära sa Tiksit usu," pöördus Kulno nüüd Meriheina poole, „tema on suur meelitaja."

„Tõendatakse, naised olevat üldse suured võrgutajad," vastas Merihein.

„Kas ise pole seda tähele pannud?"

„Ei, selleks pole aega jätkunud."

„Siis pole teile ükski naisterahvas meeldinud?" küsis Tiksi.

„Oo, väga paljud!" vastas Merihein.

„Miks teil siis aega ei olnud?"

„Nad meeldisid ikka liiga: ma ei näinud ega kuulnud midagi."

„Ja ikkagi üksi?"

„Just sellepärast," rääkis Kulno vahele, „härra Merihein armastas rohkem, kui abieluks on vaja."

„Jah, isegi neid, kes mind petsid, ei..."

„On siis teid petetud?" sähvas Tiksi kirjaniku sõnade vahele.

„Toredasti!"

„Merihein, sul jäi lause pooleli, tahtsid midagi petistest naistest öelda," nimetas Kulno.

„Tahtsin öelda: isegi neid, kes mind petsid, ei vihanud ma nõnda, et neid oleksin võinud naiseks võtta."

Naerdi.

„Mis te tühja lobisete," ütles Tiksi hellalt ja lisas uudishimulikult juurde: „Olite siis õnnetu?"

„Ei olnud," vastas Merihein lihtsalt. „Õnnetu armastus on ainuke õnnelik armastus."

„Nõnda räägivad ainult naiste jumaldajad," ütles Kulno, „sest kes söandaks meie päevil veel mõne jumalannaga abiellu astuda."

„Jah, jumalannad on krutskeid täis," oli ka Merihein nõus.

„Kust teie seda teate?" küsis Tiksi.

„Mul oli kord hea sõber," vastas Merihein, „see võttis omale jumalanna naiseks, aga paari aasta pärast oli jumalanna juba teisel mehel ja hea sõber puhkas mullas. Jumalik armastus lõpeb ikka surmaga."

„Mina arvan," ütles Kulno, „sinu sõber leidis ühes vanade kreeklastega, et jumalannad on väga tüsedad eided, ja sellepärast pidigi ta surema."

„Saad aru, Tiksi," ütles nüüd Lutvei, „vanapoisid lihtsalt kardavad naisi."

„Armastus on ikka kartuse hakatus," vastas Kulno. „Siit tulevadki sõnad: pead kartma ja armastama."

„Õige, õige," imestas Merihein, nagu oleks ta elumõtte avanud, „mida suurem armastus, seda suurem kartus."

„Selle peale jõid vanad eestlased," ütles Kulno ja tõstis teeklaasi.

Tiksi ei võtnud meeste targutusest osa, aga juba oli ta harjunud huvitusega kuulama. Nii mõnigi sõnade tiritamm ja mõtete kukerpall pani ta naeratama ja naeratus sünnitas meeste peas uusi mõttesädemeid. Iga kord, kui Merihein mõne õnnestunud nalja või sõnamängu üle naeris, pidi Tiksi ikka pilgu tema poole pöörama: nii täiest südamest ja kaasakiskuvalt võis see mees veel

naerda, ehk küll juuksed kõrva äärest hallid ja pealaelt harvad olid. Ajuti tõusis Tiksil tunne, et tema on alles laps ja Merihein on kena mängukann, mida tahaks uudishimus lahti teha, ära lõhkuda, et näha, mis seal sees häälitseb.

Merihein oli meeldiv, kui ta naeris, ta võis kaasakiskuvaks saada, kui ta rääkis, aga kui ta mõnikord iseendasse süvenes, ajades unistuste veetlevaid radu, siis ilmusid näole vanadus- ja murejooned, mida Tiksi oleks tahtnud olematuks teha.

„Te peaksite ikka naerma, ikka rääkima," lausus kord neiu.

„Ja mitte unistama, eks?" vastas Merihein.

„Kust te seda teate?"

„Unistused teevad mu inetuks, seda öeldi mulle juba ammugi."

„Murelikuks."

„Ja mure teeb vanaks."

Tiksi ei vastanud.

Nii mõnigi kord oli ta märganud, et Merihein nagu mõtteid loeks, ja sellepärast ei tahtnud neiu rääkida. Aga Merihein ootas, et Tiksi räägiks, ükskõik mida, et ta aga häälitseks. Ikka oskas ta põhjust leida, et neiut sundida jutuajamisest osa võtma, ja naiselikus uudishimus ootas see silmapilku, kus nad Meriheinaga kahekesi oleksid, nelja silma all räägiksid. Missugune oleks ta küll siis? „Armuverd" lugedes võitles Tiksi paiguti pisaratega, aga Meriheinalt eneselt polnud ta tänini veel midagi südamlikku kuulnud — peale naeru mitte midagi südamlikku.

15.

„Kas härra Lutvei on kodus?" küsis Tiksi ukse käerauast kinni hoides. Tal oli nii kiire, et teretamisegi unustas.

„Ootan teda," vastas Merihein.

„Ta pidi minu poole tulema, aga ei tulnud. Kus ta peaks olema?"

„Ei tea, aga ehk ootaksite pisut."
„Ma tülitan teid."
„Minge ikka."
„Kirjutate ehk."
„Ainult kärbsega vestan ajaviiteks juttu," naeratas Merihein.
Ka Tiksi hakkas naerma, teadmata, miks.
„Ehk võtaksite ülejaki ära."
„Mul on vähe aega."
„Silmapilgukski."
Neiu kõhkles.
„Siis näitaksin teile oma luulekärbest. Tohin ehk aidata?"
Jah, Merihein tohtis juba aidata.
Varsti lobisesid ja naersid nad nagu vanad tuttavad ja kumbki ei tuletanud enam meelde, et oodatav ei ilmunud. Nagu poleks Tiksi tema pärast tulnudki ja nagu oleks tühi jutt, et Tiksil on aega vähe. Viinapudelid olid lauale ilmunud ja klaase täites rääkis Merihein, mis kärbsele korratud sõnu meelde tuletasid:
„Maitske, siin pudelis on veel parem. See on puhas, tempimata, otseteed Prantsusmaalt saadud, mu oma silma all aamist lastud. Ega ta pähe ei hakka, ainult jalad teeb nõtkemaks, paled paneb lõkendama."
„Tunnen, nagu hõõguksid nad juba," vastas Tiksi.
„Pole midagi, mõtlete tühja."
Vähehaaval muutub jutt elavamaks, hääled lähevad soemaks, silmad säravamaks. Tiksi ei vali enam mõtteid ja sõnu, ta vadistab juba kõigest, mis meelde tuleb. Ja naerab. Merihein ei saa kuidagi muidu, kui peab kaasa naerma. Juba ammugi pole ta nii palju naernud ja kõiksugu tühja-tähja rääkinud.
„Mis te nüüd kirjutate?" söandab Tiksi viimaks küsida.
„Huvitab see teid?"
„Tahaksin juures istuda, kui te kirjutate."
„Miks?"
„Tahaksin näha, kas teil kirjutades ka nii murelik nägu on, nagu muidu mõnikord."

„Veel murelikum."

„Kas kõik on murelikud, kui nad kirjutavad?"

Merihein naeratab.

„Loojad on nukrad ja sünnitajad kannatavad valu," ütles ta.

„Ei mina kirjutaks, kui valus oleks."

„Muidu on veel valusam: riimid ripuvad õhus, unistused ei anna ööselgi rahu, istuvad peatsis, liigutavad jalutsis, tulevad voodi alt, seinaprao vaheltki. Aga pane paberile, kohe vaiksed kui utekesed, magavad kui siud. Luuletamine on päris mõrtsukatöö, unistuste tapmine. On mul mõni ilus ning suur unistus, siis kannan teda võimalikult kaua peas, hinges, ei pane teda sõnadesse. Alles siis, kui ma teda küllalt olen imetelnud, armastanud, kummardanud, isegi jumaldanud, alles siis tõmban ta sõnavõllasse. Kõlgu ilmarahva naeruks, lõbusta hoolimatuid meeli, tee nalja edevaile, kõdita väsinud erkusid oma neitsilikkusega, selleks oled sa ikka veel hea küllalt, sina, mu hingepisar! Aga mõnikord on aimus, et kui mitte täna, siis homme tuleb see kõige suurem unistus, unistuste unistus, ja seda ei ütle ma kellelegi, teda ei rüveta ma sõnadega, või olgu siis, et leiduks keegi, kes niisama suur ja kallis on, kui mu unistuste unistus. Temale ehk räägiksin, temale ehk jutustaksin. Kord oli mul midagi selletaolist, juba paljude aastate eest. Kandsin suurt ja ilusat, kandsin kaua. Raske oli kanda, väsisin, närbusin, ei maganud nädalate kaupa, lõppesin, kurdusin. Sõbrad naersid, heitsid nalja: me armastavat õnnetult. Aga ma olin õnnelikum kui kunagi enne või pärast. Kuid siis sündis midagi hirmsat . . ."

Merihein peatus nagu jõudu kogudes.

„Mida siis? Rääkige, ma palun."

„Ma lugesin üht itaalia kirjanikku ja temalt leidsin oma suure unistuse, mida ma sõnadesse ei raatsinud panna," rääkis Merihein nagu kergema südamega edasi. „Ma armastasin oma unistust liiga, sellepärast põgenes ta minu juurest. Aga unistusi ei tohi liiga armastada, neid peab nõnda armastama, et nende vastu võiks olla kare,

südametu, armutu, halastamatu. Jah, aga siis ei teadnud ma seda, olin rumal, ei aimanud ka, et unistusi võib varastada. Ma kandsin ja varjasin, mässisin end nukrusmantlisse. Teate, preili, nõnda teevad tüdrukud, kui issand neid õnnistab: mässivad end suurrätikusse. Aga eitede silmi ei peta, need tunnevad jala-astumisest, kõnnakust kaevuteel, tunnevad seisakust kiriku paplite all, näevad näokarvast, kuulevad häälest, aimavad pilgust. Mina olin õnnetum kui õnnistatud tüdrukud suurrätikus: arvasin end käima peal olevat raske asjaga, aga ilmale polnud midagi kanda; keegi teine oli minu unistusega maha saanud, võib-olla juba enne, kui ta minu hinges tekkiski."

Harva, väga harva rääkis Merihein nõnda oma asjust, viimasel ajal mitte kunagi. Isegi ei teadnud ta, mis täna keeleköidikud vallali päästis, oli see kiidetud Prantsuse viin, mis pähe ei pidanud hakkama, või oli see neiu, kes lapselikus uudishimus kuulates oma suugi praokile unustas, nagu kartes, et kõrvadest ehk mõni sõna võiks mööda lipsata.

„Ah niisugune on ta!" imestas Tiksi endamisi, kui Merihein lõpetas, „aga mina pidasin teda hoopis teistsuguseks."

Ja teda valdas imelik sõnadega avaldamatu tunne, näidates, missugune on Merihein. Kui aga see natukese aja pärast nagu uinakust ärgates märkas, et jutt tahtmata liiga tõsise, liiga luulelise varjundi on omandanud, liigutades teda ennastki, naeratas ta nagu kohtlaselt, ulatas käe viinaklaasi järele ja ütles:

„Selle peale lõid vanad roomlased klaasid kokku."

Ka Tiksi naeratas, sest tal oli nii hea ja mõnus, tal oli nii imeline tundmus, nagu mitte kunagi varemalt. Aga öeldud sõnad tegid talle haiget, pühkides nagu pilkaval naeratusel seda, mis temas hiljuti oli virgunud. Tahtmata pidi ta mõtlema:

„Ta pole sugugi niisugune."

Aga Merihein langes endisse meeleollu tagasi, sest oli ju silmapilk, kus unistused tulid uksest ja aknast, säde-

levast klaasist, silmadest, naeratusest, kähardunud lokkidestki. Nad tulid ja tulid ning nende rodul ei näinud lõppu. Nüüd tundus Tiksile uuesti, et Merihein on ometi „niisugune".

16.

Meriheina korter hakkas kurikuulsaks saama. Iseäralikku lõbu see kirjanikule ei valmistanud. Nagu iga kuulsusega, nõnda oli lugu ka siin: tõelikkust värviti, tõelikkus tõsteti nii öelda ideaalsesse valgusesse. Ideaalne valgus loob aga ikka luulevarjundeid. Luulet oli ka Meriheina korteri kurikuulsuses.

Kulnoga sellest kord rääkides ütles kirjanik:

„Kui petlik ja muutlik on kõik maailmas! Aevastad, aga räägitakse, et oled nina nuusanud, pealegi veel näpuga."

„See tuleb sellest, et meil on kole suur huvi teiste asjade vastu," arvas Kulno. „Oleme kangesti ühiskondlikud."

„Ja luuletajad."

„Seda küll. Oleme aiva luulesse uppumas. Kõik meie teadlasedki on päris luuletajad. Neis on ikka rohkem luulet, kui et olla ainult teadlased, ja rohkem teadust, kui et jääda ainult luuletajaiks. Moodne teadlane on ikka pisut luuletaja ning luuletaja pisut teadlane. Seega oleks tööjaotuse edenemine vaimuvallas teistsugune kui tehnikas."

„Aga imelik, luulerohkuse peale vaatamata, otse tema kiuste puuduvad meil ometi luuletajad."

„Ka seda paneksin ma ühiskondlikkuse arvele. Luuletaja, kunstnik peaks paratamata egoist olema, egoismi pole aga meil peale mõisnikkude, vaimulikkude ja rahvameeste veel keegi teadlikult kultiveerinud. Seda on luuletajate sündimiseks tõepoolest vähe."

Aga Merihein oli teisel arvamisel, öeldes:

„Kunstnikud peavad olema patused, kunstnikud peavad olema kohtumõistjad. Aga meie oleme vagad ja

meie patud on laste patud. Nad on nii väikesed, et kelleski ei tõuse tõsist himu, ei sütti kuumendavat kirge õndsaks saada. Meie õppiv noorsugugi on vaga nagu meie ise, mõtleb ainult diplomi ja teenistuse peale, unistab soojast pesast. Ei ole kuritahtlikku üle aisa löömist ega astla vastu takka ülesraiumist. Kes söandaks tõsiselt omasugustele naistele ja neidudelegi järele joosta. Need jäetakse muulastele, kuid aina võrgutatakse noori teenijaid ja avatellakse ilusaid õmblejaid. Aga nõnda talitab ju ikka voorus ise. Nõnda talitavad need, kes ei taha, et nende peale kohut mõistetakse, ja kes ise ei armasta enese ega teiste üle kohut mõista."

„Ole ettevaatlik," rääkis Kulno. „Arvad sa tõesti, et meie ei armasta kohut mõista? Ära usu! Teeme seda rohkem ja parema meelega, kui aimata mõistab. Aga me teeme seda salaja, nurga tagant, pimedas jala ettepanemisega. Nõnda talitatakse heade tuttavate ja sõpradega, nagu me kõik oleme. Meil vaieldakse sotsialismi vastu, aga pane tähele, meil maksab täielik sotsialistlik kord; ühiskond näeb ja teab kõik, mõistab kõigi peale kohut, teeb seda aga kärata, nagu oma meestega ikka peab talitama. Meil on ju kõik omad mehed, kõigile naeratame lahkelt vastu, kõigile surume sõbralikult kätt. Pealegi, mistarvis tormikella lüüa, kui patud on nii väikesed, nagu sina õieti tähendasid: mõni rahvamees on keelt kandnud, päris väikest keelt; mõni poliitikamees valetanud, üsna tühist asja muidugi; mõni ühistegelane varastanud, ikka pisitillukese summa, mis ainult lähedastes kadedust äratab. Aga on meil kunagi olnud ususalgajaid või isamaa äraandjaid? Mõni võõras võiks isegi valearvamisele tulla, et meil polegi usku ja et meil puudub isamaa. Õige, meil on rahvameeste seas nuuskureid, aga võib siis seda kellelegi tõsiselt ette heita, kui nuuskimise eesmärgiks on aina rahvakasu? Võib sandarmitega sõbralikku läbikäimist kellelegi pahaks panna, kui küsitavaks kipub saama jumalast seatud ühiskondlik kord, rahvuslik iselaad, armastus või abielu? Mis oleks näiteks armastus väärt, kui ta ei ajaks inimest

petma, valet vanduma või tapma? Ei, ei! Meie armastame väga kohut mõista, sest me oleme ju vagad, nagu sa ütlesid. Sina isegi tunned seda vagade kohut, kuigi sind pole üle kuulatud."

„Õige ta ju on. Ja nähtavasti on ka minu kuritöö väiksem, kui et suuremat kära maksaks teha."

„Mis oledki sa teinud? Oled sa seltsimajadega, üliõpilasühingutega või mõne muu isamaalise trahteriga võinud võistelda? Tühine asi oleks mõne mehe nõtru liikmeid või pisut segast pead arvesse võtta, sest igaviku ja jumalate ees on täitsa ükskõik, kas keegi jalgadele toetub või tiritammi kasvatab, käpuli laseb või selili heidab."

„Tõepoolest näib sul õigus olevat. Ei ole sugugi tähtis, mis või kuidas tehakse, peaasi — kes teeb. Te tõite Tiksi ristsetele ja panite ta viimaks minu voodi magama, aga nüüd on kõigil arvamine, nagu oleksid ristsete rumalused ja kõik muudki lollused Tiksi süü."

„Naised on ikka meeste rumalustes süüdi."

Sellega polnud Merihein nõus ja nõnda kestis arutlus edasi, iseäranis sellepärast, et Merihein seda arutlust tahtis, peaaegu armastas, sest midagi arusaamatut kipitas südames.

17.

Tiksil liiguvad segased mõtted peas ja vilud tuuled südames. Midagi puruneb, midagi hävineb, midagi kaob mõni teab kuhu.

Neiu tunneb enese lähenevat teelahkmele, kus peab valima ja otsustama. Aga Tiksi ei taha otsustada, ei armasta kaaluda, sest vististi talitab ta lõpuks ometi kõigi otsuste ja kaalumiste vastu. Ta teeb, nagu tuul puhub, ta toimetab, nagu tuju tuleb.

Nagu oleksid kõik korraga kokku leppinud, et neiule raskeid päevi valmistada, teda kõiksuguste asjade ja asjakestega piinata või temas imelisi lootusi, petlikke unistusi äratada.

Isa joob rohkem kui enne ja tütrega räägib ta mõnitavalt, nagu oleks see mõni teab mis alandavat teinud. Ema tuletab tütrele ikka sagedamini meelde, ta minevat vanaks, ta minevat tühja tellerdamisega vanaks. Aga ei ole hea, kui neiu läheb vanaks tühja tellerdamisega, ema teab seda, tema on seda juba ammugi läbi katsunud.

Naljakas! Vanadus ajab Tiksi naerma, ta on ju ainult paar aastat üle kahekümne. Millal on ta siis noor, millal peab ta siis noorena elama, kui mitte siis, kui ta on ainult paar aastat üle kahekümne?

Aga emal on vanadusega tagamõtted, emal on kõigi emade lihtsad tagamõtted.

„Ega temast ikka sinu võtjat saa," räägib ta Lutveid mõeldes.

„Ema, ära hakka jälle seda vana asja korrutama," palub Tiksi.

„Rumal laps, kõik korrutavad."

„Las nad korrutavad, ole ometi sinagi vait."

„Heldene aeg, mis sust siis nõnda saab! Kaua sa nõnda tuuseldad! Ükskord lõpeb ju himu otsa . . ."

Jah, selles on emal õigus, ükskord lõpeb himu otsa, seda tunneb Tiksi. Ema on juba ammu neidsamu sõnu rääkinud, aga alles nüüd märkab tütar, et ema neid sõnu räägib ja et tal on õigus. Veel hiljuti ei uskunud Tiksi, et himu otsa lõpeb, aga nüüd usub. Mis siis saab, kui himu otsa lõpeb, seda Tiksi ei tea. Tal on ainult aimus, et tuleb uus himu, uus mäng, uus rõõm.

Või peab ta tõesti nende järele õnge välja heitma, keda ema soovitab — asjalikult, arusaamisega? Ema ei tuleta sestsaadik enam kunagi lukusseppa meelde, kui Tiksi sai kontorisse masinaga lõgistama, sest masinalõgin tõstis tütre suuremasse seisusse. Emal on südame peal aina kirjutajad, halvemal korral poesellid.

O jaa! Tiksi arvab, ta võiks valida, ta võiks mehele minna, nagu tema sõbrannad juba paari aasta eest läksid. Aga siis peaks ta ehk lahti ütlema kõigest, millega ta kahe aasta jooksul on harjunud. Unustama peaks kogu

selle ümbruse, kuhu Lutvei ta on viinud, unustama kõik need mõtted ja huvid, millest ta alles nüüd hakkab pisut aimu saama ja lugu pidama. Tiksi ei oska öelda, mis see on, aga ta tunneb, et ta viimased aastad on elanud uues, tundmata maailmas, teistsuguses õhustikus kui mujal, muust maailmast erinevais lõbudes ja rõõmudes. Lahkumisel jääksid järele ainult mälestused. Aga nii raske on hakata juba nüüd mälestustega elama. Selle peale mõeldes jooksevad Tiksil külmavärinad üle keha.

Ei, ei! Veel mitte, veel mitte! Mõni nädal, mõni päevgi edasi! Pärast tulgu mis tuleb. Mitte mõelda, mitte arutada, tantsida ainult himude pilli, kuulda ainult kirgede kärsitut sõna. Minna, kuhu nemad lükkavad, teha, mis nemad käsivad, küllap hiljem peame aru, küllap hiljem mõtleme...

Ja uuesti tormas Tiksi endisse ellu, püüdes unustada kõik mõtted, kõik mured.

Aga iga kord, kui ta Lutveile niisuguste tundmustega lähenes, aimas ta noormehes midagi hoopis muud. Häälest kostis nagu tüdimus, hooletus või nukker ükskõiksus, tegudest paistis midagi kulunut, iganut, ammunähtut. Nõnda tekkis Tiksil tahtmine kuhugi mujale, kus oleksid naeruvõdisevad huuled, tundemängus erevad silmad, meelitavalt kelmikad sõnad ja lähenemine, mis tekitab meelevärinaid.

Ja Lutveiga olles mõtles neiu kord ühe, kord teise, kord ei kellegi peale, mõtles ainult, sest ta ei saanud muidu, kui pidi mõtlema.

Mõtles, et maailmas on veel palju huvitavat ja avatlevat ja et seal on peale Lutvei veel hulk teisi mehi, nooremaid ja vanemaid, tõsiseid ja naljakaid.

Mõtles, et Merihein pole sugugi niisugune, nagu ta alguses oli arvanud, et ta on kentsakas ja päris noor vanapoiss ja et ta mõnikord räägib, nagu oleks tal ammugi naine ja lapsed, keda ta on harjunud sussutama.

Mõtles, kuidas ta Meriheina selja taha magama pidi heitma, mõtles, missuguse näoga vanapoiss teda nähes asemelt tõusis, kui õnnesoovijad ta äratasid.

Mõtles, et naljakas oleks niisuguse vanapoisi naine olla, talle puhtamat ning peenemat ihu- ja voodipesu muretseda, tema sukki nõeluda, talle toitu valmistada ja teda sööta, nii et näole ja kaelale kortsude asemele siledam nahk ilmuks.

Mõtles laste peale, mõtles suure karja laste peale, sest vanapoisil on ikka palju lapsi; mõtles ka nende kahtluste peale, mis tärkasid Lutveiga elades viimastel helgetel päevadel: mõtles, miks ei armasta Lutvei lapsest rääkida, mõtles, et imelik on, miks pole nad juba sunnitud lapsest rääkima.

Mõtles, mis Merihein oli oma kärbsest jutustanud, mõtles, et naerust hoolimata nemad mõlemad pärast seda imelikult nukraks said.

Mõtles, et Kulno polegi nii hirmus, nagu tema alguses oli arvanud, mõtles, et ta mõnikord on huvitavam kui ükski teine.

Mõtles, et tema värvita, ümmargused, ükskõiksed silmad polegi nii väga ükskõiksed ja et nad ajuti sädelevad ja sädelevad nagu lumi linna taga väljal päikese paistel.

Mõtles, et Kulno silmad on imelikud silmad ja et ta niisuguseid on näinud ainult keerdus sarvedega jääradel ja ühel parunipreilil, kelle pulmakleiti ta oli õmmelnud.

Mõtles, et võiks ühe või teise mehe omaks saada, mõtles, mis ta küll teeks, kui ta nende vahel valima peaks.

Mõtles, et ta teab, kuidas Meriheinaga elada, kartis, et ta teab liiga vähe, kuidas Kulnoga olla.

Mõtles, Meriheinaga oleksid tal kõik lootused, mõtles, Kulno tahtmisele heidaks ta ilma vähemagi lootuseta alla, aga siiski läheks ta vististi temaga, mitte Meriheinaga.

Mõtles ja mõtles, kuni Lutvei teda segas küsimisega:

„Mis sa mõtled?"

„Ei midagi," kõlas harilik vastus.

„Aga sul on niisugune nägu, nagu mõtleksid . . . Tead, mis mina arvan?"

„Noh?"

„Meie asi kipub lommi minema."

Tiksi vaikis.

„Sinu saladuski, mis sa mulle rääkida ei taha, tähendab ainult seda," jätkas noormees natukese aja pärast.

„Niisama ka sinu saladus."

„Missugune minu saladus?"

„Miks ei taha sa lapsest rääkida?"

„Ma ju ütlesin sulle, põhjus on nii lihtne."

„Aga mina ei usu seda."

„Mis teha, kui sa'i usu."

Vaheaeg. Siis algab noormees uuesti:

„Üks asi paneb pead murdma, nimelt: kuhu sa mõtled minna? Viimasel ajal hakkan arvama, et Meriheina juurde."

„Ajad naerma."

„Naera aga pealegi, mina ei naera."

„On sul ka aru," ütles Tiksi nüüd nagu halvakspanevalt.

„Kes naisi teab, liiatigi sinusugust."

„Või minusugust."

„Ära nüüd püüa mu sõnadele teist tooni ja mõtet anda, kui neil tõepoolest on. Sinusugusega mõtlen teatud naiivi tundmuse tuju, kirgede ülemeelikust, naiselikku usku ja auahnust oma kenadusega kõiki tantsitada, vanu ja noori."

„Taga paremaks ikka lähen. Viimaks arvad, et ka sind tantsitan."

„Kes teab. Mõned ütlevad tõepoolest seda."

„Kes need mõned on?"

„Kulno näiteks."

Tiksi naerab heasüdamlikult, mahlakalt.

„Minu asi on kõrvaline asi," rääkis Lutvei edasi, „et sa aga mängida armastad, iseäranis viimasel ajal, seda panin esimest korda tähele uue korteri ristsetel."

„Kellega ma seal mängisin? Meriheinaga?"

„Ei, Taavetiga."

„Ma ei rääkinud temaga sõnagi."

„On siis mänguks sõnu tarvis. Sõnadega mäng on halb mäng."

„Kuidas siis?"

„Sa istusid tema kõrvale, puutusid teda oma riietega, lõid temaga klaasid kokku, aga sa tabasid oma sõrmega tema sõrme, mitte klaasiga klaasi. Mäletad, et sa ütlesid: meie klaasid ei kõlise? Poiss punastas ainult."

Tikst naeris jällegi ja ta silmis tõusis sütitav helk, näol mängles nagu unistatud õnne kauge kuma.

„Veel tean ma midagi," ütles Lutvei.

„Ikka veel?"

„Sa oled üksi Meriheina pool käinud."

„Kes seda räägib?"

„Tean muidu."

„Tähendab, valvad minu järele."

„Mitte seda, aga ma ei pigista silmi kinni. On mul õigus või mitte?"

„On ja ei ole ka."

„Mis see tähendab?"

„Käisin kord seal, aga mitte tema, vaid sinu pärast. Sind polnud kodus ja härra Merihein palus oodata, arvas, et sina varsti tuled. Kui sa aga ei tulnud, läksin ära."

„Kui kaua sa ootasid?"

„Sa küsid, nagu kuulaksid mind üle. Nõnda ei vasta ma. Sinu toon on niisugune."

„Pole mingisugust tooni, tahan ainult teada."

„Muidugi on. Ei mõista seletada seda tooni, aga tunnen, et on."

„Rohkem pole sa seal käinud?"

„Ütlesin juba, et enam ei vasta."

„Või nii. Hea küll."

„Olgu peale."

Nõnda rajas umbusk esimest korda nende vahele teed.

Aga noormees ei saanud rahu, ta ütles natukese vaikimise järel:

„Tead, mispärast ma arvan, et sul peab Meriheinaga midagi olema?"

Tiksi ei vastanud ja sellepärast jätkas rääkija natukese aja pärast:

„Merihein teeb mu närviliseks, ma ei kannata teda enam. Mul on tahtmine teda nokkida, torkida, temaga sõnelda, maksku mis maksab temale vastu rääkida. See peab ometi midagi tähendama."

„Ja tähendab, et minul peab Meriheinaga midagi olema?"

„Just. Ma rääkisin sellest Kulnole. Tema vastas naerdes: *cherchez la femme* — otsi naist, aga ma tundsin, et ta sugugi ei naernud."

„Kulno ei teegi muud, kui naerab."

„Ära usu. Aga ükskõik. Peaasi, ta ütles: *cherchez la femme.*"

„Noh, eks siis otsi, kui tema sõnad eksimatu pühadus on."

„Mitte pühadus. Tema sõnad oleksid null, kui ma ise varemalt sedasama poleks arvanud. Tema sõnad olid ainult kinnituseks."

Tiksi ei vastanud ja ka Lutvei ei leidnud enam sõnu. Nõnda jätkas igaüks oma mõtteid ja tunne hiilis neile ligi, nagu oleksid nad lõpuks ometi võhivõõrad inimesed.

Lutvei imestas seda tundmatut ja nimeta jõudu, mis samm-sammult pinda kiskus nende jalge alt, ta imestas oma uskumatut kangekaelsust, millega ta kõigest endisest püüdis kinni pidada, ehk ta küll päev-päevalt oma püüde asjatust ikka selgemini arvas märkavat. Nagu oleks kõik olnu ja kadunu mõni puutumatu ajalooline pühadus!

Kuhu kadus ta kergemeelsus naistega talitamisel? Eks ei olnud ta naerdes ja himutsedes Tiksiga alanud, pidi ta siis peamurdmise, juurdluse ta targutusega lõpetama? Avatelles rääkis ta ju neiule üürikesest elust, hakkab ta siis nüüd õpetama, et elu polegi nii üürike, kui jätkub armastust?

Meelde tuli üks intiimsemaist silmapilkudest, kus ta armastusest rääkis kui pikavarrelise piibu suitsust, mis südant ei piina ega silmis ei kipita, ainult pisut hämar-

dab ümbrust, joonistab eluõhustikku muutuvaid õnnerattaid, mis vuravad ja vuravad. Sel korral puhus ta kiidetud lahedat suitsu, pikkvarre suitsu Tiksile vastu silmi ja ütles:

„Katsu, täiesti kibeduseta, silmi ei vesista."

„Pisut on kibe," rääkis siis rumal Tiksi, „minu silmad võtab veele."

„Sinule on ehk siis ka armastus kibe?"

„Nagu oleks," vastas neiu ja naeratas hellalt.

„Aga vaata mind: panen silmad paksu suitsu sisse, liigutan lauge, aga mitte midagi. Ainult õhk oleks nagu pisut paksem."

Nõnda lobisesid nad tol korral. Aga nüüd oskas Lutvei veel vaevalt nõnda lobiseda. Ka Tiksi räägiks ehk armastusest ja tema kibedusest teistsuguseid sõnu. Ja nagu tahaks noormees neid uusi sõnu neiu näolt lugeda, vaatab ta temale otsa. Selle näoilmes on mingisugune kauge naer.

„Mis sa naerad?" küsib Lutvei.

„Mõtlen Kulno sõnade peale, mis ta viimasel tantsupidul ütles."

„Tantsis ta sinuga?"

„Tantsis."

„Kus mina siis olin?"

„Mängisid piljardit."

„Mis ta siis ütles? Või ehk on ka see mõni saladus?"

„Küll oled sa täna halb. Võimata on sinuga rääkida."

„Mul on tõepoolest närune tuju. Aga mis ütles Kulno?"

„Mul olla kohtlased jalad."

„Kahtlased."

„Ei, kohtlased."

„Ah soo, mõistan, mõistan. Tähendab saamatud, pisut ogarad. Kuidas ta selle peale tuli?"

„Tantsul hakkas ta ikka naerma ja ma küsisin, miks ta naerab, siis ütles ta."

„Muud midagi, ainult kohtlased ütles ta?"

„Ah ei! Ma ei saanud esteks aru ja siis seletas ta. Minu jala-astumine olevat nagu mõne inimese rääki-

mine: punastab, otsib sõnu, kogeleb, aga viimaks tuleb õige mõte välja, kuid siis punastab ta veel rohkem. Armastajad rääkida mõnikord nõnda, nagu mina astun. Häbenevad, aga julgevad ometi, punastavad, aga teevad siiski, kogelevad, aga ikkagi ütlevad."

„Kui hästi on sul kõik meeles!" imestas Lutvei.

„Näed, ma polegi nii rumal, nagu sina ütled."

„Ma pole sind kunagi tõsiselt rumalaks nimetanud."

Nad vaikisid. Lutveile tuli Tiksi kõnnak meelde, nagu ta seda alguses oli näinud. Siis oli see veel palju kohtlasem, palju punastavam ja kogelevam kui praegu. Ja noormees mõtles selle kõnnaku peale, nagu peaks seal mingisugune saladuslik tähendus peituma.

„Ta ütles veel, mõistke, mis see on: kogeleb, logeleb, aga kepsib läbi ilma," rääkis Tiksi natukese aja pärast edasi — rõõmsalt, mureta, naerdes, nagu lõõritaks linnuke, kes aimab kevade tulekut.

Aga miks oli Lutvei nii tõsine ja miks tukslesid tema rinnas valusad pitsitused?

18.

Meriheinal oli viimasel ajal õhetav eelaimus, nagu oleks tulemas mingi suur üllatus, aga sellest aimusest ei rääkinud ta kellelegi, ka Kulnole mitte. Ainult juhtumisi kärbsega üksi jäädes, kes laual silas või klaasi servale lendas, lausus ta:

„Mu armas, meil seisavad vist rasked päevad ees. Nii kaua oleme elanud, aga ikkagi veel muutub ilm. Muutuvad ka inimesed. Ainult sina, kärbes, oled ja jääd endiseks, ainult sina oled püsiv, igavene."

Ja sohvale pikali heites ning jalgu laua servale sooja ahju lähedale seades mõtles Merihein viimaste elupäevade üle järele.

Ta oli nagu mõnes tuulekeerus, mis tõusis ristsetest. Ta oli tahtnud noori oma ümbruses näha ja noored tulid. Ta oli tahtnud värskust juua, tal oli himu elumahla järele, mis tuleb silmist, tundmustest, häältest, aga janu

oleks nagu ikka veel kustutamata. Tal oli noortest oma kujutlus, aga ta leidis, et kujutlused on petlikud; tal olid nende vastu tunded, aga ta nägi, et tunded on muutlikud; tal olid arvamised, aga nähtavasti olid ta arvamised ekslikud.

Aga ehk pole põhjus ometi noortes, vaid temas eneses? Ehk on noored ometi tulevik ja tuleviku ettenägemises on prohvetidki pimedad? Või ei mõista tema neid ega nemad teda?

Kes teab! Võib-olla! Aga Merihein oli pisut nukker ja tema meeltes tammus pettumus. Vaigistuseks valas ta klaasi täis ja rüüpas, kuna ta jaoleruttavale kärbsele lausus:

„Ainult sind, mu armsam, mõistan ma täiesti, sest sinus pole midagi muud kui aga ainult see, mis ma ise sinna olen pannud, ja teistes mõistame täiesti ainult iseenese mõtet, iseenese tundmust. Tiksiga võin kas tundide kaupa lobiseda või naerda, aga see ei tähenda sugugi teineteise mõistmist. Naer on ainult sümpaatia märk, aga sümpaatia pelgab sagedasti arusaamist. Tiksi on küllussarv, mille võõrad käed on täitnud ja siis sulgenud. Temas on minule ainult aimused, lootused, oletused, tema kähardunud juuksedki tekitavad ainult usu... Kuulsid sa, mis noored usust ja teadusest viimati rääkisid? Panid sa tähele, et teadusjüngrid pahatihti toonitasid: usun, et tean, kuna usuapostlid kordasid: tean, et usun? Märkasid sa, kui noor on ikka veel ilm?"

Muidugi, kärbes on kõike märganud, praegu märkis ta kuuldud ja nähtud tarkused kõrva taha üles, sest miks muidu pidi ta nii kaua esimeste jalgadega pead kratsima. Ja kui Merihein jalgu soendades tukastama jäi, nägi ta unes: kärbes kõndis klaasi serval ja laulis kui noor neiu, kes ihkab mehele, huikas kui putkest luik, mängis kui suur haavakoorest vene vile. Mets rõkkas ja liblikad lendasid, linnud siristasid ja lilled lõhnasid, karjane puhus pasunat ja kähara villaga talled lõid kepsu ning Merihein kepsles nendega kaasa. Joostes hakkasid jalad

valutama, esiteks tuimalt, siis teravamalt, aga ikkagi uimlevalt, kuni tukastaja virgus ja edasi mõtles.

Jaa, nii see oli. Alguses tegi Lutvei Meriheinale nalja, äratas unistusigi, aga päev-päevalt vähenes nali ja unistused põgenesid hoopis. Kus oli küll muutuse algus, põhjus? Tuli see juhtumisi tõusnud arvamiste lahkuminekuist ja vaidlusist, mis mõnikord ulatusid ägeduseni, või ei tekkinud need vaidlused sugugi juhtumisi, vaid olid ehk tingitud mõnest salavedrust, mis asub sealpool teadvuse läve? Hakkas ehk Meriheina tüütama see hoolimatus ja ükskõiksus, millega Lutvei ja tema kaaslased korteris talitasid, pärisperemeest nagu ei mikski pannes? Olid ehk paremad ja jäädavamad kaaslased ometi unistused, need õrnad, kuid armukadedad ja pelglikud fantoomid? Tegid ehk nemad ka Meriheina kadedaks selle noormehe vastu, kes lilli noppis elu- ja armuaasal nii mureta näol?

Merihein vaatles ja kahtles. Kindel oli üks: terve rida uusi kujusid oli silmapiirile tõusnud, tema korter oli nende kujude kogunemispaigaks saanud. Väljaminekud aina kasvasid ja kasvasid ning käesolev kuu ähvardas lõppeda puudujäägiga. See tuletas endisi aegu meelde. Talitajalegi pidi ta juba enam kui kahekordset palka maksma, aga ikka oli korter mustem ja korratum kui kunagi enne. Prantsuse veinid, mida ta varem ainult kärbsele kiites oli soovitanud, kahanesid pudelites imeruttu. Juhtus isegi, et Merihein üksi koju tulles pudelid leidis tühjendatuna, nagu oleks kärbes tema äraolekul oma hõimudega siin pillerkaaritanud. Niisugusel korral istus pettunud mees veidi tusaselt lauda ja tema meel oli harilikust nukram. Kärbse lennupirinat kuuldes ütles ta hoolimata: „Ää inise." Aga vähe aja pärast, kui loomake saaki otsides laual ümber vilas, hakkas Meriheinal temast nagu kahju ja ta riputas talle mõne tera suhkrut, et vaadelda, kuidas ta maiustama hakkab, ja rääkis:

„Lepi sellega, teinekord saad paremat. Lepi ka mu porisemisega, sest kellega peaksingi porisema, kui mitte sinuga. Näed, pole kedagi teist, aga porisemine rahustab meelt. Pealegi inimesed porisevad vastu ja nõnda saab

porinast riid, aga sina vaikid nagu tall, keda tappa viiakse. Kui sa ehk peaksid arvama, et sa oled süüta, siis tea: nõrgemal on ikka süüd. Isegi tappa võin su, kui teised mind vihastavad või kui ma ise ennast ei rahusta, ja ikkagi on mul õigus. Mulle jääks õigus ka siis, kui sa oleksid nii püha ja vaga, et su surematu hinge kannatused lunastaksid teistele igavese elu. Mida nõrgem keegi on, seda rohkem kannatab ta ülekohut, kannatab teiste süü pärast, ja seda enam on tal põhjust pidada ennast ilmalunastajaks. Sellepärast, armas kärbes, ära pirise, kui sa nõrkuse pärast ülekohtu käes kannatad, vaid tröösti end teadmisega: mida nõrgem oled, seda rohkem lunastab sinu süütu kannatus teisi, millest järgneb, et kui sul enam vähematki jõudu ei ole, siis võiksid kõigi teiste kärbeste päästjaks saada."

Nõnda õpetas Merihein iseenese troostiks kärbest. Aga sellele nähtavasti ei meeldinud vanapoisi targutused ja ta lendas ahju servale, kaasa võttes väiksema suhkrutera. Merihein sai isegi aru, et temal mingisugust mõjuvat põhjust pole ei kärbest ega kedagi teist oma õpetuste ja manitsustega tüüdata, aga ta tegi seda siiski, vististi harjumuse ajul, mida ta isalt oli pärinud, kes oli köster-kooliõpetaja.

Kõigest hoolimata oli ju Meriheina seisukord päris rahuldav. Isegi Tiksile nihkus ta kord-korralt nagu lähemale. Küll hoidis neiu viimasel ajal Meriheina korterist eemale, aga võis siis seda talle pahaks panna? Eks ei hakanud siin valitsev elu Meriheinale eneselegi liiale minema?

Mõni päev tagasi, kui Merihein Tiksit uulitsal tabas, naeratas see juba eemalt talle vastu.

„Miks te meid enam vaatama ei tule?" küsis Merihein.

„Pole aega."

„Luiskate."

„Teil on rahvast muidugi küll, võib-olla liigagi."

„Kus teid ei ole, seal on ikka vähe."

Neiu naeratas ja vaikis. Merihein küsis:

„Miks te arvate, et meil rahvast liigagi on?"

„Ega ma arva, ütlen muidu."
„Aga näib, nagu ei ütleks muidu."
„Räägitakse."
„Räägitakse liiga, aga ei räägita ometi kõike. Ei teata rääkida."
„On siis midagi iseäralikku?" küsis neiu huvitatult.
„Pole midagi iseäralikku, kõik muutub igapäevaseks, see'p see ongi."
Neiu tundis, et Merihein tema mõtted, tema tunded oli väljendanud, aga tundis ka, et Merihein oma praegusest elust hakkab tüdinema, ja ta küsis:
„Mis te nüüd kirjutate?"
„Mitte midagi."
„Pole võimalik?"
„Pole tuju."
„Kärbes elab alles?"
„Igatseb teid."
„Tõesti?"
„Päris tõesti. Alles eile õhtul, kui kahekesi olime, küsis ta: millal Tiksi tuleb?"
„Küsis ta nõnda?"
„Sõna-sõnalt."
„Viige talle palju terviseid."
„Aga millal tohib teid oodata?"
„Ei tohigi."
„Mis te räägite."
„Ootamine teeb aja igavaks, sellepärast ei tohi."
„Me ootame mõlemad, siis pole igav."
„Head päeva!"
„Head päeva!"
Tiksi läks ja Merihein vaatas talle naeratades järele. Ei tea miks, aga süda sai tal korraga nii kergeks.

19.

Pidu oli täies hoos, kui Merihein kella kaheksa paiku koju tuli. Ukse taha kostsid karjutud sõnad, naeruprahvatused, ühine müra ja kära. Pidutsejate seas oli ka naisi

ja naiste seas Tiksi. Tema hääl kõlas täna nagu iseäranis heledalt ja erevalt. Võimalik ka, et kuulmed täna Meriheina petsid.

Peeti kevadepidu.

Merihein võeti ühise tervitushüüdega vastu. See tahtis algul hüüdele hüüdega vastata, tahtis karjuda kas või täiest kõrist, rõkkama pannes hoonenurki, aga eneselegi ootamata rääkis ta päris harilikul häälel, nagu puuduks tal igasugune pidutuju. Küll oli väljas, kus uulitsad kevadesulast ninna torkavalt lõhnasid, teda iseäralik püsimatus, imelik ärevus ja ärksus vallanud, aga tuppa astudes tundis ta korraga tööväsimust ja võimust võttis vaikne rahuigatsus. Oleks tahtnud suikuvalt istuda ja unistades kellegagi rääkida ning vaadelda, vaadelda ja maitsta. Aga nüüd pidi küsimistele ja naeratustele vastama, pidi kõnelema, kui oli tahtmine vaikida, pidi jooma, kui oli ennem isu toidu järele ja kui oleks tahtnud haista tee ergutavat lõhna; kuid teekann oli tühi ja einele ei leidunud laual ruumi. Tahes või tahtmata pidi Merihein sõnade peale mõtlema, mis ta kord kärbsele oli öelnud: nii kaua oleme elanud, aga ikka veel muutub ilm. Ristsetel, noorte vallatava hullustuse esimesel päeval, oli Meriheinal nii mõnus ja hea. Enneaimamata kergus ja lahkus tuli rinda, naeratav eluihk nõrgus kehas laiali. Oleks aga Kulno täna pidutsejate seas, siis võiks Merihein temale umbes järgmist öelda:

„Tõepoolest, sul on õigus, me oleme ühiskondlikud, väga ühiskondlikud, paheliselt ühiskondlikud. Ühiskondlikkus tähendab, et kellelegi tehakse ülekohut, kedagi kitsendatakse, rõhutakse, kurnatakse. Ühiskond loob riigid, kirikud, seltsid, ühingud, aga ikka ainult selleks, et teisi ei mikski panna, et teisi aina oma kasuks tarvitada. Veel enam: ühiskond kurnab paratamata ka iseennast, kuni ta laguneb. Üksikud loovad jumalad, kes on surelikud, sest nad on elavad, aga ühiskond muudab nad fantoomideks, muinasjuttudeks ja neid ei surma suuremagi nõia kuul. Kõik usuvad lõpuks, et elavad on ainult fantoomid, muinasjutud, omasugused kodukäijad ja et tõe-

line elu on meeltepettus. Aga pettusest hoolimata kannatatakse ometi tõelikkuse käes, mida on loonud ühiskondlikud tondid. Kannatavad paljud, kannatame meie, kannatan isegi. Aga ma ei tea, miks ma kannatan, ma ei tea, mis puutub minusse, et noormehed armastavad käia kui vingujäänud kassid ja et neiude neitsilikud silmad löövad himutsema, läikides jaaniussina pimeda põõsa all."

Merihein oleks eksinud nõnda rääkides, ta oleks eksinud, nagu kõik targutajad ja jutlustajad eksivad, kui nad ei võta arvesse muud kui iseennast. Merihein eksis täna veel enam: ta eksis iseeneses. Sellest sai ta silmapilk aru, kui Tiksi priimusel vee keema ajas, õhtueinet muretses, Meriheina sööma seadis ja ise juurde istus lobisema ja naerma lõkendavail palgeil, helendavail huulil. Küll ei kadunud endine vimm jäljetult, aga juba võis lihtsameelselt naerda hullemategi rumaluste üle ja heita mõtteta mängus lendavate sõnade sekka omagi sõna.

Sõnade teed on mõnikord imelikud, nende teed on kõige imelikumad teed, mida inimvaim on käinud. Sõnades on ikka palju seda, mida rääkija sugugi ei mõtle, sõna toob sagedasti vastuse, mida mõtleja kõige vähem on aimanud. Nõnda ka täna, kui keegi joomisel hakkas rääkima mingisugusest inimlikust tõest.

„Kõik tõed on inimlikud," vastati kõiketeadvalt.

„Mis tähendab inimlik?"

„Inimlik tähendab humaanlik."

„Aga humaanlik?"

„Et on ilmas inimlikud asjad, aga pole mitte inimest."

„On olemas inimlik tõde, inimlik õigus, inimlik vagadus, inimlik kurjus ja muud niisugused asjad, aga inimest ennast ei ole."

„Aga kes siis on?"

„On hiinlased, jaapanlased, neegrid, venelased, türklased, sakslased, inglased, on isegi lätlased ja eestlased; on ametnikud, professorid, üliõpilased, kodanikud, ajakirjanikud, kirjanikud ja poepoisid, aga inimest ei ole."

„Sest poepoisid pole mitte inimesed," ütles Lutvei iseäralikul toonil ja vaatas Meriheina poole, kes Tiksiga

juttu ajas. Toon ja pilk puudutasid kirjanikku torkavalt, sest tema oli ju kord poeleti taga seisnud. Mitte et ta seda ametit häbistavaks oleks pidanud, vaid et Lutvei teda häbistavaks püüdis teha, see riivas teda. Nõnda sai lahtumalöönud vimm uut hoogu ja Merihein vastas:

„Jah, poepoisid pole mitte üliõpilased, nemad ei joo ühiskondlikult."

„Ühiskondlik on Kulno sõna," hüüti vahele.

„Ühiskondlikkus on seesama mis kultuurgi," nimetas Lutvei.

„Kultuur on ikka seesama mis kultuur," vastas Merihein, „aga poepoistel puudub kultuur . . ."

„Väga õige!"

„Lauljad ühinevad ja joovad, et veel enam laulda," rääkis Merihein edasi, „pasunapuhujad ühinevad ja joovad, et veel enam puhuda; näitlejad ühinevad ja joovad, käsitöölised ühinevad ja joovad, karsklasedki ühinevad ja joovad ning lõpuks ühinevad ka üliõpilased ja joovad, ainult poepoisid ei ühine mitte, aina joovad üksi, kaksi. Peab aga seltsis jooma, sest seltsis joomine tähendab kultuuri; peab jooma, nagu läheks kiriku, peab jooma, nagu läheks palvemajja, peab jooma hulgakesi, karjakaupa, nagu härjad kaevukünal, peab vähese vaevaga võimalikult palju jooma."

„So spricht nur ein Ladenschwengel," ütles Lutvei ühele lähedasele üliõpilasele kõrgi ja põlgliku naeratusega. Ta ütles seda vaikselt, nagu omaette, aga küllalt valjult, et sõnad Meriheina kõrvu kostsid. See oli nõutuses, kas räägitud sõnu kuulduina võtta või nad surnuks vaikida. Enne kui ta otsusele jõudis, tuli ootamatu pööre.

„Upub, upub!" karjuti mitmest suust korraga.

„Kes upub?"

„Kärbes upub."

Kõik tõttasid uppujat otsima, sest kõik teadsid, et majas elab ainuke kärbes, Meriheina kärbes.

Loomake sibeles õlleklaasis.

„Ah sind väetikest," lausus Merihein haletseval nalja-

tusel ja pidi kärbse surmahädast päästma. Aga äkki seisatas ta ja nõksatus käis kogu tema kehast läbi.

„Mis see siis peab tähendama?" küsis ta, ja kui keegi midagi ei lausunud, aitas ta kärbse lauale ja küsis: „Kes rebis tal tiivad ära?"

Tõepoolest, loomakesel puudusid tiivad, ta ei võinud enam ei piriseda ega lennata.

„Kes on seda teinud?" küsis Merihein kolmat korda päris tõsiselt ja laskis silmad nägudel ringi käia.

Ainult muigavad huuled ja kelmikad pilgud olid vastuseks.

„Kärbes ajab sulgi, näeb kevadet," püüdis keegi naljatada.

Aga Merihein tegi, nagu ei kuulekski ta seda, korrates:

„Ma küsin, kes on seda teinud?"

Nüüd märgati, et Meriheina huuled värisevad, et silmis süttib ärev tuluke, et käed pigistavad kramplikult toolituge ja et tema hääl omandab mingisuguse kirgliku mehekuse.

„Te ei vasta? Ei? Alatud! Siis tapke ta ära, tapke silmapilk, ma ei luba teda piinata!" karjus Merihein kordkorralt ikka ägedamaks saades, nagu joovastuks ta iseenese sõnust.

Ükski ei nihkunud paigalt, ükski ei niitsatanudki. Kõik ootasid, kõik vahtisid ainult Meriheina.

„Argpüksid!" karjus see, „teist ei saa kärbse tapjatki!"

Ja ta sirutas käe, nagu tahaks ta ise loomakese maisele olemisele lõpu teha, aga otse sõrmede vahelt näppas Tiksi tal kärbse ära, võttis pahema käega tiivuta kehast ja paremaga loomakese peast kinni, tõstis käed kõrgele, nagu mõtleks ta ümberolijaile mõnda imevigurit näidata või nagu tahaks ta kõigile tegelikult tõendada, kuidas surm tuleb. Kui kõik põnevusega ootasid ja üksisilmi peenikeste sõrmede vahel oleva loomakese küljes rippusid, väänas Tiksi nõksti kärbsel pea otsast. Nõnda teevad lapsed oma kurjas vagaduses, oma süütult patuse meelega. Valitses imeline vaikus, nagu tahetaks kuulda

rõginat kärbse kaela murdumisel, nagu tahetaks näha pisitillukese keha kramplikke liigutusi, mis saadavad võib-olla teadvuseta valul kustuvat, lahkuvat elu. Aga midagi ei kuuldud, midagi ei nähtud ja sellepärast avaldas kärbse surm juuresolijaile uskumata väikest mõju. Võis isegi arvamine tõusta, et surm on päris harilik nähtus ja et tapmine pole sugugi meeletu tegu, vaid ainult ükskõikne sündmus.

Ükskõikselt ütles ka Lutvei:

„Selle peale jõid vanad roomlased."

Aga enne, kui ta klaasi jõudis huulile tõsta, lõi Merihein tal selle käest maha. Terve kogu jahmatas.

„Mis see peab tähendama?" küsis Lutvei Meriheina ees ähvardavalt püsti karates.

Vastuseks hakkas Merihein laudlina otsast kinni ja ainsa nõksakuga oli see ühes pudelite, klaaside ja suupistetega põrandal. Eemale taganedes põrkasid inimesed vastu väikest lauda ja tõukasid selle ühes priimusega ümber.

„Välja!" karjus Merihein arutul häälel. „Kasige välja!"

Ja nagu tahaks ta veel suuremat vägivalda tarvitada, kahmas ta põrandalt terveksjäänud pudeli kaelapidi pihku ning tõstis käe, löömiseks või viskamiseks, keegi ei teadnud. Hirmunult taganeti esisesse ja hakati varnalt riideid kahmima. Ainult Tiksi tormas vehkleja juurde, viskas käed talle ümber kaela ja palus:

„Härra Merihein! Härra Merihein! Kuulge ometi!"

Aga Merihein ei kuulnud. Hoolimata vabastas ta enese neiust ja tõukas selle hooletult eemale, pealegi veel niisuguse jõuga, et neiu põrandal olevaile asjadele komistades vastu seina prantsatas ja nutma hakkas. Lutvei, kes ühes teistega seniks mõtles lahkuda, kui Meriheina viha üle läheb, viskas palitu tagasikätt nurka ja tahtis Meriheina kallale tormata, aga teised haarasid tal õigel ajal ümbert kinni ning vedasid eemale.

„Oleksite teie autasu andmise võimeline, siis jääks veel ainus tee," karjus Lutvei, „aga teie ei ole seda mitte. Te olete ainult poepoiss."

„Logarditele ja lakkekoertele ei anta mingisugust autasu," karjus Merihein vastu, aga juba langeva vihahullustusega, sest Tiksi kukkumine oli ta jahmatama pannud, oli teda kui malakaga pähe rabanud. Ta vajutas käed meelekohtadele ja seisis nõnda keset põrandat purustatud pudelite ja klaaside ning viina- ja õlleloikude vahel. Tal oli halb, väga halb. Peas pistis valusalt, tukslevalt. Kui ta viimaks käed lõdvalt laskis kõrvale langeda, olid juba kõik noored läinud.

Meriheinal oli häbi. Juba viiskümmend aastat vana, aga ikka veel ei suuda end talitseda, ikka veel toimetab ta nagu mõni joobnud moonakapoeg, kes üliõpilaseks või poeselliks saanud. Jah, just kui poepoiss, Lutveil on õigus! Aastate kaupa oli ta uskunud, et noorea vihahullustused on jäädavalt mööda, aga nüüd seisab ta sealsamas kus ennegi. Vana mees, aga varsa aru. Oleksid noored veel siin, ta võiks neilt kõigilt andeks paluda, ta võiks öelda, et tema nende naljadest aru ei saa ja sellepärast rumalusi teeb, ta võiks nõus olla, et tema pole küllalt ühiskondlik . . . See sõna segas arutust, meelde tuletades, mis mõttes Kulno seda oli tarvitanud. Merihein oleks tahtnud selle sõna asemele mõne muu panna, millel puuduks kahemõtteline ja pilkav tähendus, aga ta ei leidnud ühtegi kohast, nii kohmetu ja kobav oli ärrituse tagajärjel ta peaaju . . .

Mis ütleksin Tiksile, kuidas end vabandada? mõtles Merihein natukese aja pärast. Paraku! seda ta ei tea, aga ta arvab ainult, et kui Tiksi siin oleks, küllap ta siis juba parajad sõnad leiaks.

Nõnda mõeldes hakkas Merihein tuba koristama: määrdinud lina laotas ta uuesti lauale, tõstis väikese laua jalule, korjas terved pudelid ja klaasid üles, otsis närusid, et kuivatada õlle- ja viinaloike, tõi harja ning pühkis klaasitükid nurka kokku, lõpuks süütas priimuse põlema, valas kannu vett täis ja pani vee keema. Nüüd võis sohvale puhkama istuda.

Nagu varemalt, märkas ta tänagi töö rahustavat mõju. Nii mitu korda oli ta kahetsenud, et ta õigel ajal polnud

õppinud vokke treima või õunapuid istutama. Ja nagu varemaltki, niisama mõtles ta ka täna, et õppimiseks pole kunagi liiga hilja.

Priimus helendas sinakas leegis, vesi hakkas kannus tasakesi hooti kahisema. Ja nagu vilaks kärbes alles elavana laual või maiustaks klaasi serval, lausus Merihein endamisi:

„Töö on elu saladus. Armastuski ei tähenda muud kui tööd. Mis väärtus oleks kõige ülevamalgi tundmusel, kui ta ei aja tööle, kui ta ei aja looma."

Viimane sõna tõi enesega kaasa nii tõsiseid ja ulatuslikke mõtteid, et Merihein pidi vaikima. Endasse süvenenult jälgis ta unistuste umbseid radu, kuni keeva vee vulin ta äratas.

*

Samal ajal arutasid noored uulitsal kõndides olnud sündmust. Mõned, kes Lutvei ja Meriheina sõnelemist olid paremini tähele pannud, arvasid, et Lutvei päris süüta ei ole, aga tema süüle leiti seletus, seega vabandus. Meriheina teguviisile ei leitud aga mingisugust vabandust.

„Mis kärbes see õige oli?" küsis üks neiu Lutveilt.

„Kärbes, nagu kõik kärbsed," vastas noormees.

„Miks ta siis nii vihastas?"

„Küsi narri!"

„Just nagu mõni rumal poisike," arvas Säga.

„Pealegi polnud ta sugugi nii purjus," toonitas Mänd.

„Vanapoiss on lihtsalt ohoh," ütles keegi ja lisas naljatades juurde: „Võtke õpetust ja ärge jääge vanapoisiks."

Ainuke, kes Meriheina kohta eriarvamisele jäi, oli Tiksi. Nagu oleks seinaga kokkupõrkamine tema aru segamini raputanud. Lutveiga kahekesi kodu poole minnes ütles neiu:

„Kena on, kui inimene veel nõnda vihastada võib."

„Kas või kärbse pärast," vastas Lutvei pilkavalt.

„Kas või kärbse pärast," kordas neiu endise lihtsusega.

20

Meriheina korter oli nüüd endiselt vaikne. Pärast kevadepidu, mis nii kurvalt lõppes, oli Lutvei järgmisel päeval Meriheina äraolekul ühes oma asjadega jäädavalt lahkunud, ilma et ta mingisugust seletust oleks andnud või head päevagi tulnud ütlema. Õhtul leidis Merihein uksevõtme laualt ja talitaja seletas:

„Noorhärra käskis selle võtme teile ära anda, ütles, et ta enam tagasi ei tule, viis oma asjad ära.

„Hea küll," vastas Merihein.

Sellega pidi jutt lõppema, aga natukese aja pärast küsis vanapoiss:

„Oli noorhärra üksi?"

„Asju viimas või?"

„Nojah."

„Üksi, päris üksi, polnud kedagi teist, ma aitasin asjad alla viia."

Merihein rohkem ei küsinud ja emand Koorik vaikis arupidavalt. Teda huvitas, miks küll noorhärra nii ootamata ja nagu salaja ära läks. Viimaks ütles ta võimalikult ükskõiksel toonil:

„Noorhärra läks vist uude korterisse."

„Vist küll," vastas Merihein sõnakehvalt, millest talitaja oma oletused tegi. Kui ta natuke aega lähemat seletust asjata oli oodanud, algas ta uuesti:

„Hea ongi, et läks, härra ei saand enam sugugi rahu. Teegi jõid ära ja toidu sõid käest. Olin päris hädas teistega. Ei jõua ega jõua koristada. Hommikul tee puhtaks, aga tule õhtul tagasi, juba kõik kohad prahti täis — pudelikorgid, paberossiotsad, tuhk, tühjad tikutoosid, paberossikarbid . . ."

„Mis sest enam rääkida, seks korraks on see möödas," tröstis Merihein.

Aga emand Koorik ei saanud vaikida, kui asi puutus tema õrnemat külge — puhtust. Noores eas oli ta „saksu" teeninud ja harjumusega vastuvõtliku loomuse tõttu puhastamise kohusest mingisuguse puhtushullustuse tei-

nud. Ta oleks ikka küürinud, ikka pühkinud, ikka pesnud ja hõõrunud. Oleks ta mõni sinisukaline haritlane, siis võiks ta mõne raamatu või artikliga maha saada, milles ilusasti selgeks tehakse, et puhtus on kõigi vooruste algus, et puhtus on ainuke kindel abinõu inimesi õnnelikuks teha abielus ja ka vallalises põlves, et puhtus tähendab maailma päästmist. Muidugi võidaks niisugusele väitele nagu igale muulegi heale asjale vastu vaielda; vastu vaielda võiks ka Merihein emand Kooriku puhtusjutlusele, aga harilikult ei tee ta seda kunagi, vaid avaldab vaikimisega täielikku nõusolekut. Täna läks aga lugu teisiti. Täna tõusis Meriheinal tahtmine pisut kaasa rääkida. Võib-olla tundis ta, et talitaja äraminekul üksi pisut õudne hakkab, võib-olla oli tal noorte lahkumisest ometi kahju.

„Kuulge, emand Koorik," ütles Merihein, „ mina arvan, mõnikord võib puhtus samasuguseks paheks või veaks saada nagu liiderlikkuski."

„Fui, härrad! Kuidas te küll räägite."

„Päris tõsi," kinnitas Merihein.

Nüüd hakkas talitaja naerma.

„Miks te naerate?" küsis Merihein.

„Naeran, et mehed on ikka mehed, olgu nad härrad või matsid."

„On teie oma ka niisugune?"

„Minu vanamees siunab aina puhtust."

„Ehk on meil ometi õigus?"

„Härrad, ärge seda rääkige. Pruudipõlves öeldi mulle, minu peigmees olla must kui põrsas, aga mina vastasin, et küll ma ta puhtaks küürin, haljaks hõõrun."

„Ja kas hõõrusite?"

„Muidugi hõõrusin. Punnis vastu mis punnis, porises mis porises, aga ma ei jätnud, võit pidi minule jääma. Härrad oleksid pidanud teda siis nägema, vanamees kui naktsitrall . . ."

Merihein kuulas ja mõtles: „Vaene vanamees, küll pidid sa oma eide vooruste käes kannatama. Voorused on üldse rasked asjad, või olgu siis, et nende põhjuseks

on mõni viga või pahe." Merihein oleks ehk veel rohkemgi vooruste üle järele mõelnud, aga emand Kooriku sõnad omandasid resigneeritult kurva pöörde ning ta lõpetas kerge ohkega:

„Aga mis parata, see on meie, naiste saatus."

„On ta siis nii raske?" küsis Merihein.

„Ei tea öelda," vastas passija nüüd, kes juba Meriheina küsimisest saatuse kergendust tundis. „Mitu korda olen mõelnud, et poleks mu vanamees niisugune, ma oleks õnnetum."

„Poleks ta nii kasimata?" küsis Merihein.

„Jah, poleks ta nii kasimata," naeris naine. „Nõnda on ta mõnikord kangesti naljakas, naera kas või üksipäini."

„Pisut naeruväärt inimesed on ikka huvitavad," arvas Merihein.

„Jah, mis teha mehega, kes naerma ei aja."

„Eks naistega ole niisama."

„Härrad, see pole õige. Naine olgu puhas, naine olgu korralik, naine olgu maja peegel," vastas emand Koorik, kes ainult puhtuse peale mõtles.

„Eks nad olegi ju seda."

Emand naeris uskmatult.

„Mis te naerate?"

„Härrad ajavad naeru peale."

„Kas mul pole õigus?"

„Mis härrad naiste asjast teavad."

„Nad on kõik nii kenad, aina helendavad, aina lõkendavad."

„Kui härrad neid mõni päevgi passiks või nende pesu peseks, küllap nad siis räägiks teist juttu."

„On see võimalik?" hüüdis Merihein nagu imestades.

„Ei taha härradega kõigest rääkida, härrad mõtlevad, et ma laiman. Aga jumala tõsi, kunagi ei taha ma naiste asju pesta ega neid endid passida. See on viimane leib. Kui ma Holmide juures olin, siis kinnitas proua mulle iga jumala päev: preili peab nüüd puhas olema, paruni-härra tuleb. Aga muidu . . ."

„Mis oli siis muidu?"

„Muidu polnud puhtusest kuigi suurt lugu."

„Kas tegid pulmad?"

„Kes need? Preili Holm ja parunihärra? Oodake niikaua! Ainult trill-trall ja sellega lõpp."

„Ja preilil polnud jällegi enam puhtusest lugu?"

Emand ei vastanud.

„Näete nüüd," rääkis Merihein natukese aja pärast, „seni kui preili oli vooruslik, oli ta ka must, aga niipea kui tuli trill-trall, tuli ka puhtus. Uskuge, emand Koorik, mehed on just niisama. Ainult need puhastavad endid, kes naiste ümber lipitsevad, kes püüavad meeldida. Poleks meeldimispüüet, siis elaksime kui päris põrssad."

Selle seletusega ei olnud emand nõus, vähemalt ei käivat see tema kohta, sest tema olnud ja jäänud puhtaks, vanamees aga olnud ja jäänud mustus-orikaks. Aga härradel olevat siiski pisut õigust, tema ise, emand Koorik, võivat sellekohaseid lugusid jutustada palju, palju. Ja ärgu mõeldagu, et tema tühja räägib või valetab, puhta suuga ei saagi valetada.

Nagu varemalt, nõndasama rääkis emand Koorik ka täna sula tõtt või veel sula jumala tõtt. Hakkas aga emand Koorik juba päris puht-sula jumala tõtt rääkima, siis omandasid ta sõnad ajuti niisuguse mahlakuse ja elulise tõenäolikkuse, et kuulaja nina otse asjade ärritavat lõhna pidi tundma. Merihein polnud suur tõdede uskuja, oli ta ju üldse halb uskuja, aga lõhnadest pidas ta suurt lugu, neid nimetades asjade hingeks. Nõnda pakkus emand Koorik oma lõhnavate tõdede paljastamisega vanapoisile muhedat meelelahutust ja naljatades ütles ta, nagu püüaks ta preilisid ja prouasid vabandada:

„Mis sest, kui nad aga vooruslikud on."

„Või vooruslikud . . . Häbi ainult ennast meestele näidata."

„Te teete kurja ülekohut."

Emand vaikis. Natukese aja pärast ütles Merihein:

„Lõpuks on ometi ükskõik, millega inimesed oma voorusi kindlustavad. Olete ehk kuulnud, et on rahvaid,

kes oma prohveteid enam ei usu, kui nende ihult püha kõnts maha nühitakse?"

Ei, seda polnud emand Koorik mitte kuulnud.

„Koristatud, kasitud prohveti sõna kaotab oma mõju ja tema ettekuulutusi ei usu enam keegi, nagu oleks ta mõni igapäevane surelik. Sellest võib näha, et kui keegi rahvuslikuks pühakuks tahab saada, peab tal ka teatud rahvuslik kõntsakord seljas olema."

Sellest ei saanud emand Koorik hästi aru, ta hakkas siiski naerma ja ütles:

„Härrad teevad nalja."

Aga emand armastas tõtt rohkem kui nalja ning sellepärast hakkas ta jutustama, kuidas parun Traubenbuschi juures olnud; ta jutustas pikalt ja laialt, peaaegu põhjalikult, sest see puutus tema elu hiilgavamat ajajärku. Et emand Kooriku hiilgavad elujärgud Meriheina vähe huvitasid, siis laskis ta teda rääkida — kuulamata ja vahemärkusi tegemata —, kuni ta iseenesest vait jäi.

Nõnda oli Meriheina uue üksilduse esimesel õhtul.

Küll katsus passija ka järgmistel päevadel härrat oma jutulõngadega siduda, aga see muutus kord-korralt ikka sõnakehvemaks: Merihein võitis oma hariliku meeleolu tagasi. Ta arutas mõttes oma asju, tuletas meelde hiljutisi sündmusi, püüdes mõista nähtud kujusid. Lõpupidu mälestades polnud ta enam kaugeltki nii õrnatundeline ja järeleandlik nagu õhtul vihavalingu langemisel pärast noorte lahkumist. Siis oli ta valmis kõigilt andeks paluma, kuigi ta hästi ei teadnud, mida, nüüd aga muutus meel arutamisel ja vaatlemisel jonnakaks ning väiksemgi vabandussõna ei tahtnud keelelt liikuda. Nüüd arvas Merihein, et teda oli meelega torgitud, temaga noritud, teda oli sihikindlalt püütud noorte nalja märklauaks teha. Nõnda leidsid nad, mida otsisid.

Merihein oli ikka veel vana endine Merihein. Tundmuste meeletul ajul sai ta kõigega valmis, aga niipea kui kangekaelne mõistus ohjad oma kätte kiskus, algas lõpmatu seletuste rodu ja taibutu kiuslemine, kuigi ta ise kõiges süüdi oli.

Lauas istudes keerutas Merihein parajasti jonnipunemeid, kui Tiksi talle võõraks tuli. Tema oli ainuke viimase pidu liikmeist, kelle ees Merihein enese tundis süüdi olevat. Mõlemal oli piinlik, kumbki ei teadnud, kuidas olla või mis rääkida. Meriheina enese kohmetus ja saamatus pahandas teda, aga ometi tekkis tunne, nagu peaks seda Tiksi süüks ajama ja temale seda kätte maksma. Ja nagu enese kiuste palus ta õige külmal toonil neiut istet võtta, et külalise käest alles siis küsida, mis ta soovib.

Neiu ei istunud. Ta vahtis üksisilmi Meriheinale otsa. See ootas ja vaikis ning küsis viimaks:

„Või pole teil aega, tulite ehk asja pärast?"

Ta astus paar sammu neiule lähemale.

„Olete ikka veel pahane?" küsis Tiksi vaikselt vastu ja lisas häbelikult juurde: „Tulin andeks paluma."

Need sõnad murdsid vanapoisi meeltejää. Ainuke, kelle vastu ta ülekohtune oli olnud ja kelle ees ta ennast peaks vabandama, tuleb temalt andeks paluma!

„Mida te siis andeks tahate paluda?" ütles Merihein muutunud häälel ja astus otse neiu ette. „Et mina süüdi olin? Et mina kui arutu talitasin, kel pole meeletuhkagi peas? Ütelge selle asemel, saite teie palju haiget?"

„Põrutas ainult pead natuke."

„Ainult," naeratas Merihein nukralt ja naeratuses oli niipalju andekspalumist ning kahetsust.

„Ma kartsin, et te pudeliga viskate või lööte."

„Tõepoolest ei tea, mis oleks sündinud, kui teid poleks olnud."

„Te olite hirmus."

„Ma olin meeletu."

„Kena oli vaadata."

„Mis te räägite!"

„Väga kena. Ma ei kahetse enam sugugi, et see nõnda läks."

„Mina ka mitte."

„Aga mis teeb teie . . . ?"

Oo, Tiksi oli rumal nagu ikka! Ta sai küll sõnasabast kinni, aga Merihein oli juba märganud, mis ta mõtles, ja kohtlase naeratusega vastas ta:

„Te väänasite tal ju pea otsast."

„Ma ei tahtnud, et te ise seda teeksite. Te pidite ju seda tegema?"

„Ja oleksingi teinud."

„Ma ei tea, miks, aga õudne hakkas, värin käis kehast läbi. Nägite, kuidas ma käed tõstsin?"

„Nägin."

„Miks ma seda tegin, ei tea ma praegugi, tegin, nagu oleks mõni näitemäng."

„Kogu see pidu lõpp oli nagu mõni näitemäng, päris rumal. Peaaegu hakkasin uskuma, et midagi sellesarnast pole olnudki, aga kui seda tähele panen, et jällegi üksi olen, siis näen, et kõik oli ikkagi ilmsi, mitte unes."

Nad vaikisid üürikeseks. Siis küsis Merihein:

„Teate teie, kes rebis kärbsel tiivad küljest?"

Ei, seda ei teadnud Tiksi mitte. Ta rääkis palju, ta rääkis, nii et mõni asi hoopis tumedaks kippus minema, aga lõpuks ei teadnud ta ometi mitte midagi. Isegi arvata ei võinud ta. Nõnda nägi Merihein, et loomakesepiinaja vististi alatiseks saladuskatte alla peab jääma. Siiski arvas ta, et oli mis oli, sündis mis sündis, ometi on kõik väärt, et seda tasapisi mälestada. Ja koduselt pani Tiksi priimuse susisema, tõi lauale leiba ja muud nipet-näpet, mis vanapoisi tagavaras oli leida, otsiti kapist paar pudelitki, mis viimased päevad puutumata olid seisnud.

Seni kui vesi keemahakkamist oodates vaikselt kahises, kõndisid Merihein ja Tiksi kõrvu mööda tuba edasitagasi. Üsna teineteise ligi hoidusid nad ja nende riided puutusid ajuti kokku. Pärast istusid nad kõrvu sohval ja lehitsesid mingisugust pildistustest kirjanduslikku mälestusraamatut. Merihein rääkis, Tiksi kuulas, Merihein seletas ja jutustas oma tutvust või kokkupuutumist ühe ja teisega, Tiksi küsis uudishimulikult.

See oli vaikne ja kodune õhtu. Niisugust õhtut polnud Meriheinal enam ammu, ammu olnud ja Tiksi tundis esimest korda, et on olemas niisugused imelised ja vaiksed õhtud. Piduõhtutel oli teisiti, Lutvei juures oli teisiti, isegi kodus polnud kunagi nõnda olnud, seal hädaldas ikka ema või porises joobnud isa. Kui Merihein neiu viimaks koju saatis ja kui see asemel enne uinumist uneles, siis pidi ta jällegi kordama:

„Ta pole sugugi niisugune."

Tiksi ei teadnud, missugune on Merihein.

Veel teisi selletaolisi õhtuid saatsid Merihein ja Tiksi mööda. Imelikul viisil hakkas neiu viimaks märkama, et ta midagi ootab ja et ta isegi ei tea, mida ta ootab. Ja kui mitte midagi ei tulnud, siis oli rinnas muljuvalt valus, hinges hakkas kaebama ja ennetundmata nukrus rusus meeli, iseäranis siis, kui ta Meriheinast pidi lahkuma.

Ja neiule tuli meelde, et juba varemalt kord tema midagi selletaolist oli tundnud, vaadates näitelaval etendust, kus laulsid pika valge habemega vanamees ja noor, haldjana kerge ja rõõmus neiu: laulsid õnnest ja armastusest, laulsid elust ja igavikust, laulsid käsikäes, pale palge vastu, laulsid tantsides liblikate kergusel. Jajah, siis oli ta midagi selletaolist aimanud nagu nüüd. Siis oli see aga ainult näitelaval, nüüd tema enese elus, ja Tiksi imestas, et elu võib olla nii väga näitelava moodi.

Neiule tuli see viimasel pühapäeval meelde, kus ta Meriheinaga seal akna all seisis ja välja vahtis kevadiselt päikesepaistelisse maailma. Katustelt oli lumi sulanud, üle majade paistvad kallakad maad olid mustama löönud, jõgi enese lumevett juba täis kaaninud. Põldude taga seisev mets — sama mets, kus ääres Kulno kord vastu tuli, kui nad Lutveiga läksid, sama mets, kus puudel istus seletamatu nukrus, kui nad Lutveiga viimati seal käisid, — jah, põldudetagune mets sinas heledamalt ja rohelisemalt kui paljudel, paljudel päevil. Seistes pani Merihein käe neiule ümber piha ja

tema häälekõla oli hoopis teistsugune kui ennemalt. Ta ütles:

„Näete seda metsa? Vaadake, kuidas ta sinab. See tuletab lapsepõlve meelde. Meie maja ette paistis samasugune mets ja minu unistus oli: kui ometi kord sinna metsa saaks. Aga kui ma viimaks metsa sain, siis tahtsid teada, mis küll metsa taga peaks olema. Ja teate, mis oli meie metsa taga?"

Merihein peatas, nagu ootaks ta vastust, aga kui Tiksi vaikis, rääkis ta edasi:

„Metsa taga oli raba, suur laukaraba, kõrge kui mägi, ja kõik rääkisid, et raba kasvab ja kasvab, et raba tungib peale. Sellest ei saanud ma siis hästi aru, küsisin ainult: mis on raba taga, sealpool laukaid ja kasvavat mäge? Näete, ma olin siis alles väga rumal, aga praegu tundub, nagu poleks ma aastatega sugugi targemaks saanud. Tahaksin ikka alles kaugele metsa ja sealt võib-olla metsa taha rappa või mõni teab kuhu. Nagu peaks kuskil olema, mida ikka otsid, ikka igatsed, ja nagu peaks igatsetu paratamata olema kaugel. Olete ehk mõnikord tundnud, et midagi armast ja kallist on kaugel?"

Jah, Tiksi oli tundnud, ta nokutas pead, vaatas Meriheinale silma ja nihkus talle lähemale.

„Olete ehk seda ka siis tundnud, kui igatsetu oli ligi, võib-olla teie külje ääres, kui te tunnete tema hingust, tema keha soojust?"

Ka seda oli Tiksi tundnud, ta nokutas jällegi pead ja nihkus lähemale.

Neiu kuulas, ootas ja uskus, et kuigi igatsetu on kaugel, ta ometi kord tuleb, kindlasti tuleb, varsti tuleb, et ta on juba ligi ja et ta Tiksile naeratades ütleb: „Kui rumal sa oled oma ootamisega, ma olen ju siin, ma olen sinu, ole sina ka minu," mille peale Tiksi vastab: „Tunnen, et oled, aga siiski ei usu, ei usu muidu, kui päästad kingapaelad, kui sasid juuksed, lämmatad suudlustega, teed kas haiget, oled halb ... kui julged kõik."

Nõnda uneleb vaikiv Tiksi, kui Merihein räägib ja kui ta paneb käe talle ümber piha. Ainustki sõna ei sosista

neiu huuled, ainult lähemale nihkub ta mehele, nagu ei kuuleks ta muidu hästi, mis see räägib.

Lahkumisel on mõlemad nukrad, ja veel ukse all seisavad nad, nagu oleks alles kõige tähtsam ütlemata, ei, nagu poleks nad sellest veel sõnagi lausunud, mis neil südamel kipitab.

Üksi jäädes tunneb Merihein pettumust, rahuldamatust iseenese vastu. Ah, ta oli ju kõik teisiti mõelnud! Ta oli tahtnud täna viimased sõnad rääkida, viimased palved sosistada, ta oli tahtnud elule uue pöörde anda, ja ometi oli ta kõnelnud nagu nii mitu korda ennegi. Veel nüüd, viiekümne-aastaselt, usub ta endiselt, et õnn on kuskil kaugel, et õnn on alles ees. Merihein teab, et tal on kergemeelne usk, rumal usk, aga ometi talitab ta oma rumala usu järgi, nagu oleks ta alles kahekümne aastane.

Valusalt pistva rinnaga käis ta toas edasi-tagasi, tundes, et tänane päev ei kordu enam kunagi. Homme pole tema ise enam tema ega Tiksi enam Tiksi. Inimeses on midagi selle imeliku taime taolist, mille üks sugupool ootab vaiksel veepinnal, kuni teine kerkib sügavusest. Häda neile, kui nad sel kerkimise silmapilgul teineteist ei taba! Pärast võivad nad ujuda külg külje ääres, aga üks ei tunne enam ühte ega teine teist. Nad on need muinasjutu kuningatütar ja kuningapoeg, kes nutavad, et kokku ei saanud, et kokku ei saanud . . .

Tiksi läks üksipäini linnast välja ja kevadine päike ning vulisevad veeojad tegid ta meele nii härdaks, et pisarad aina paisusid ja paisusid. Meriheinal oli õigus: täna on mets nii imeliselt sinine, täna on, nagu oli millalgi lapsepõlves. Aga täna on ka midagi niisugust, mida lapsepõlves iialgi ei olnud, mida Tiksi kunagi enne pole tundnud. On mingisugune hell kaeve, on mingisugune õrn etteheide, ei tea kas enesele või kellelegi teisele, on tunne, nagu oleks ta pattu teinud. On tume ja uimlev valu, on sõnadega küündimatu kurbus, on silmis igatsuste võdisev helk ja paratamatu kadukahju hinges. On aimus, et igatsetu on eksitus ja et oodatu läks pelglikult

mööda. Aga lõpuks on lohutav tunne, et kuskil on uus maailm, uued rõõmud, nagu Meriheingi leidis metsa tagant laukase raba, mis aina kasvab ja kasvab.

22.

Ah! elu on ikka teistsugune, kui Tiksi arvab; elu on igapäevasem ja halvem, kui raamatutes on kirjutatud, elu on ikka alles lugemata ja kirjutamata raamat!

Oleks Tiksi Meriheinaks, siis kirjutaks ta uue raamatu, mis oleks päris eluraamat; ta kirjutaks üsna lihtsa ja rumala raamatu, sest ta ei teaks ju elust ja inimestest midagi. Ta ei oskaks sedagi öelda, mis loom on õieti Lutvei, mis Meriheinast arvata või mis tähendab, et Kulnol on niisugused silmad. Ei, tõepoolest ta ei teaks midagi, ta ei teaks iseendastki midagi, kui ta kirjutab oma rumalat eluraamatut. Aga ta kirjutaks siiski, kui ta oleks Meriheinaks.

Elu läheb teisiti, kui Tiksi oli aimanud ja kartnud. Tema pidi nutma, tema pidi kahetsema ja rippuma noormehe küljes, kes lahkub naeratades. Paremal korral arvas neiu, et nad lahkuvad nagu mõnes jutus, lahkuvad pisarate ja ilusate sõnadega, midagi tõotades, midagi vandudes, ilma et seda kunagi täidetaks, või olgu siis surmavoodil, kui on kõik hilja.

Elu läheb ka teisiti, kui Lutvei oli aimanud, sest miks muidu on ta nii närviline, miks muidu ärritab teda väiksemgi asjake? Miks ei või ta enam kannatada Tiksi naeru ja lobisemistki? Miks on halb ka Tiksi vaikimine ja miks äratab ta oletusi, kahtlusi? Miks hakkab ta mõrul meelel rohkem jooma, misläbi meel muutub veel mõrumaks? Miks uurib ta nagu haiglases uudishimus, mis Tiksi teeb, kus ta käib ja kellega ta kokku saab? Miks on tal mõnikord näoilme, mis ajab arvamisele, nagu oleks ta tõepoolest armukade?

Miks? Keegi ei tea, miks. Tiksi ei tea, Lutvei ka ei tea. Võib-olla teaks Merihein, võib-olla teaks Kulno,

aga neisse see asi ei puutu, see puutub ainult Tiksisse ja Lutveisse, aga nemad ei tea.

Tiksi teab ainult, et Lutvei muutub naljakaks, naeruväärsekski ja et tema veel hiljuti ei teadnud, kui naljakaks ja naeruväärseks võib muutuda Lutvei.

Tiksi pidas millalgi Lutveist lugu, vaatas teatud aukartusega tema poole üles, sest ta oli vanem ja targem, palju targem, aga nüüd on mõnikord tunne, nagu läheks Lutvei rumalamaks, nagu kasvaks ta nooremaks, saaks poisikeseks, kes vihastab ja nääkleb, nagu mehed seda kunagi ei tee. Tiksi arvab, et ei tee.

Lutvei ei mõista enam nalja, ta ei armasta enam mängida, aga Tiksi tahaks nalja, Tiksi tahaks mängu. Ja kui Lutvei on tõsine ja sõnakehv, kui ta on Tiksiga, nagu oleks neil juba pool tosinat lapsi, või kui ta muutub nukralt hellameelseks ja tundlikuks, siis mõtleb Tiksi ainult rumaluste, ainult mängu peale. Ta mängib Lutveiga, nagu oleks see mõni poisike, ta mängib, nagu oleks ta pandud temaga mängima. Mängib meelega, mängib valelikult, mängib petlikult, mängib ja mängib, sest Lutveiga mängimine teeb talle lõbu; mängib kurjalt, nagu oleks Lutvei ise seda talle õpetanud; mängib seni, kuni tal eneselgi ajuti valus hakkab; mängib ja ei tea, kuidas küll mängida, et mängule lõpp tuleks, sest ta kardab mängus kaotada usu, et üürike õnneunistus polnud mitte petlik viirastus.

Aga kui Tiksi mängis, siis kippus Lutvei nääklema, nagu poleks tal midagi paremat teha. Nääklemisest sai väga kergesti päris riid ja see tüütas igal uuel kordumisel ikka enam ja enam. Sellepärast ütles Tiksi kord:

„Lähme parem lahku."

Ta ütles seda üsna otsekoheselt ja lihtsalt, sest nüüd ei tahtnud ta mitte mängida.

„Seda sa otsid ju ammugi," vastas Lutvei.

„Sina otsid seda," ütles Tiksi pirtsakal toonil, sest Lutvei vastus haavas teda.

„Mina ei otsi midagi."

„Mis sa siis nääkled alati."

„Kes hakkas peale? Kel olid kõige enne mõni teab mis saladused?"

„See oli nali."

„See polnud sugugi nali."

Tiksi vaikis. Aga kui Lutvei saladuste korrutust ei jätnud, ütles ta nagu lootuseta:

„Ikka üks ja seesama."

„Niisugune on elu."

„Elu pole sugugi niisugune."

„Elu on niisugune."

„Siis lõpetame niisuguse elu, mina ei suuda enam."

„Lollus!"

„Pole sugugi lollus. Mistarvis me peame nääklema. Ega me ometi selleks ole tuttavaks saanud. On ju teisi inimesi, kellega paremini läbi saame kui kahekesi."

„Minul pole kedagi."

„Aga minul on."

„Nähtavasti, ega sa muidu taha lahku minna."

Selle sõnavahetuse ajal olid Tiksi mõtted ringi vilanud, nagu otsiksid nad mõnd pääsepilu, sest ka tänane lahkumineku katse ähvardas niisama lõppeda, nagu kõik eelmisedki, mis vahest nii otsekoheselt polnud avaldatud. Nähes, kuidas Lutvei ainult selle peale mõtleb, et neiul tema kõrval veel keegi teine võiks olla või peaks olema, ütles Tiksi viimaks:

„Jah, minul on, mis võin ma sinna parata. Ma ei taht-nud sulle sellest rääkida, mõtlesin, et meie vahel lõpeb muidugi kõik, aga sa ei anna rahu, sa sunnid mind tõtt tunnistama."

„See ongi see ammuaegne saladus?"

„Seesama."

„Tohib ehk teada, kes ta on?"

„Sina ei tunne teda."

„Pole ka näinud?"

„Näinud oled."

„Millal? Kus?"

„Enne meie elu algust."

„Ah see! Lukussepp, eks?"

„Tema."
Lutvei naeris närvlikult.
„Tahad temale minna või?"
„Tahan."
„On tal juba oma töökoda?"
„On."
„Sellele logardile lähed sa!"
„Lähen."
Tiksi vastas kitsilt ja kokkupitsitatud huulil. See ärritas Lutveid ja ta ütles kärsitult:
„Ää räägi rumalust."
„Sina teeksid minu asemel sedasama."
„Mitte kunagi!"
„Mul pole valikut, hea, et temagi saan."
Tiksi oli oma sõnade üle rõõmus, ta plaan võttis laiemad piirid.
„Mis see peab tähendama?"
„See peab tähendama, et — mis mehed naiste asjust teavad."
„Tiksi! Oled sa arust ära! Tead sa kindlasti?"
„Nüüd tean kindlasti."
„Issand jumal, Tiksi! See mehelogard saab siis meie lapse isaks?"
„Keegi peab ikkagi ta isaks saama."
„Tead, mis? Laseme endid ära laulatada, mina ei taha, et sa minu pärast kellelegi niisugusele pead minema, mina ei taha, et see minu lapse isaks saab."
Tiksi vaikis. Ta oli kui hunt aianurgas. Arvatud pääsepilu muutus lõksuks.
„Miks sa ei vasta?" küsis Lutvei.
„Ei taha, ei või."
„Jälle mõni saladus?"
„Jällegi."
„Tiksi, nõnda ei tohi ju. Nii kaua oleme koos elanud ja ikka mängid."
„Ma ei mängi."
„Noh, siis vasta, räägi. Mul pole sinu ees kunagi saladusi olnud, olen kõik sulle öelnud, aga sina annad

ühtepuhku nagu mõistatusi arvata. Kui sa nüüd sellele mühakale lähed, siis ei tea, mis ma küll teen. See oleks hirmus."

„Armas poiss, ära ärrita ennast asjata."

„Kuidas asjata? Keegi niisugune saab minu lapse isaks ja mina peaksin rahulikuks jääma!"

„Ei ju tea, kelle lapse isaks ta saab."

Ah, neid sõnu oli raske öelda, väga raske!

Lutveile löödi kui puuga pähe. Heldene taevas! Selle lihtsa mõtte peale ei osanud ta kuidagi tulla. Ta pidas enesest rohkem lugu ja usaldas Tiksit ikkagi rohkem, kui et midagi niisugust oletada. Esimest korda elus tundis ta, kui lõpmata rumal võib inimene, ei, noormees olla, kui ta naiste kätte satub. Lutveile tuli tunne, nagu võiks tal lontkõrvad olla. Ah siis niisugused olid Tiksi saladused, niisugused olid kõige selle mängu ja vigurdamise tagamõtted!

Südamepõhjast võristas noormees viimaks:

„Kur—rat teab, mis see küll on!"

Võristas ja sülitas.

Neiu ei kõssanudki; ta seisis mahalöödud silmil, kuni noormees viimaks küsis:

„Ja kes on siis see õnnelik, kelle lapse isaks see lukussepp saab?"

„Ta saab iseenese lapse isaks."

„Taga paremaks! Sa petsid mind siis temaga?!"

Tiksi vaikis.

„Jumala eest, kui mõni teine seda oleks rääkinud, ta oleks minu käest kas või kirikus altari ees mööda lõugu saanud. Issand, missugune alatus!"

Tiksi vajus kössi.

„Siis oli kõik mäng, kõik pettus. Kas sa ei ütleks, millal see juba algas?"

Tiksi vajus veel enam kössi ja vaikis.

„Lõpuks on see ju ükskõik, millal või kus see oli. Aga siis oli ju neil õigus, kes ütlesid, et mina sinu küüsi olen langenud, et ma sinu pärast õppida ei saa ja ikka rohkem jooma hakkan. Oli ehk isegi neil õigus, kes

arvasid, et sinusugune tüdruk olevat kui majaseen, ta hävitab kogu ehituse... Mis pagana pärast talitasid sa nõnda? Miks ei löönud sa minust ammugi lahti! Ah jaa! Õige! Sa lootsid viimase silmapilguni minu naiseks saada. Aga miks sa edasi ei petnud? Sa oleksid võinud kõige peale vaatamata ikkagi minule tulla ja mina oleksin lukussepa või mõne teise sepa lapse isaks saanud. Sa oleksid võinud veel rohkemgi kõrvalt lapsi nõutada ja mina oleksin olnud kõigi nende isa."

Tiksi nuttis. Lutvei jätkas:

„Missugune õnnelik abielu! Missugune taevalik perekond! Kulno ütleks: jumalik ühiskond, sest üks advokaat või pastorihärra oleks kasvatanud lukussepa lapsi. Ma ei tea, mis ma annaksin, et kõike olematuks teha, et unustada kõik lukussepad ja sepad! Ma pidasin sinuga elatud päivi oma elu ilusamaiks päiviks, aga nüüd... nüüd ei oska asjadele õiget nime anda. Terves kehas on lääge, vastik maik, nagu oleks midagi külma ja libedat põue pistnud."

Lutvei hakkas peast kinni.

„Ei jaksa seda enesele kuidagi ette kujutada, pea läheb segaseks, mõistuse võib kaotada! Et ma midagi ei märganud, et ma midagi ei uskunud, mis räägiti! Niisugune näru, niisugune lita!"

23.

Tiksi kahetses juba ammugi oma rumalat valet, kahetses ja kannatas, ja tema nutt oli valusate pisarate nutt. Aga mis teha? Kuidas lõpetada endivahelist elu, millest järele oli jäänud ainult õnnelikkude aegade vari?

Ta oleks võinud tõtt öelda, aga tõe rääkimine oli Tiksile veel raskem kui rumalamadki valed, sest tõega kartis ta noormeest kõige rohkem haavata, temale kõige valusamalt haiget teha. Tõde see oligi, mis noormehe neiu ees nagu poisikeseks tegi, teda päev-päevalt ikka rohkem alandas. Oleks Tiksi Meriheinaks või Kulnoks,

siis võiks ta oma elukogemuste põhjal tõdede kohta halbu tõesõnu rääkida, ta võiks öelda, et tõed on nii mõnegi õnne hävitajad, rumalad, arutud, halastamatud hävitajad. Ta võiks veel öelda, et tõed on rasked asjad, piinlikud asjad ja et halvemgi vale on mõnikord parem kui ilusamgi tõde. Aga Tiksi ei mõtle midagi selletaolist, ta tunneb ainult, et ta on rumalasti valetanud, aga ta tunneb ka, et ta tõde ometi ei tihka rääkida. Aga missuguse valega end aidata, missuguse rumalusega tehtud rumalust parandada? Tiksi pea ei leia pääseteed ja noormehe viimaste sõnade mõjul karjub ta püsimata:

„See on vale! Kõik on vale!"

„Mis on vale?" küsib Lutvei uues kohmetuses.

„Mis ma rääkisin, on vale," nuuksus neiu.

„Taga hullemaks läheb! Mis sa ometi jampsid?"

„Ma ei jampsi, räägin tõtt, kõik on vale."

„Mistarvis sa siis valetasid?"

„Anna andeks, Ludu, ma ei tea isegi, mis minuga on," palus Tiksi härdalt ja langes noormehe ette põlvili.

Lutvei vihahoog oli imelikul viisil meelde tuletanud selle Lutvei, kes paar aastat tagasi oli neiule nii meeldinud, ja selle Lutvei ees oli nii hea põlvitada. Kui noormees teda tahtis üles tõsta, rääkis neiu endiselt:

„Las ma olen siin, mul on nõnda hea, ma räägin kõik, jutustan, seletan. Sa pead must aru saama, pead uskuma, ei tohi enam minust nõnda mõelda, ei tohi Tiksist nõnda rääkida . . ."

Ta oli kui väike laps ja ta nutused silmad olid lapse silmad, kui ta noormehe poole üles vaatas.

Ta jutustas endi õnnepäevadest, kus oli ainult armastus, ta rääkis oma unistustest, mis oleksid kui Meriheina unistused sinisest metsast või kasvavast laukarabast metsa taga. Aga ta rääkis ka sellest kurjast pühapäevahommikust, kus Tiksi oli istunud, avatud raamat tagurpidi käes. Ta rääkis oma kahtlustest ja valust, mida ta oli tundnud, kui noormees tuletas meelde Helene nime, ta rääkis, et ta viimaks oli ennast hakanud tundma väe-

tina, sootuks väikesena, mingisuguse rohutirtsuna, kes siristab, kuni külm käes. Ta rääkis kindlast aimusest, et varem või hiljem jõuab lahkumistund ja et temale jäävad ainult mälestused.

„Aga mina ei taha enam lahkuda," ütles noormees vahele.

„Just seda kardangi ma kõige enam, see ajabki mulle hirmu peale, ajabki valetama."

„Mida sa siis kardad, rumal?"

„Ei tea isegi, mida, aga kardan. Kardan, et meid ootab õnnetus, varitseb viletsus, kui kokku jääme. Jumal, mõtle ometi, kui me nõnda peaksime nääklema, nagu viimasel ajal. See panebki mõtlema. Kui me nüüd lahku läheme, siis jääks ilus mälestus, ilus puhta õnne mälestus?"

„Aga mina ei taha, ei taha."

„Ludu, mu armas, sa pead tahtma, meie õnne pärast pead tahtma. Ka mina ei taha, aga . . ."

„Ka sina ei taha, aga ometi tahad . . . Sa räägid rumalust."

„Ma olen rumal, sellepärast peangi tahtma. Kauemaks me ju ometi kokku ei kõlba, seda sa tead isegi."

„Seda ei tea ma sugugi."

„Tead küll, tead küll, sa ei taha aga tunnistada, ei taha mind haavata, mulle haiget teha. Nõnda oled sa ikka teinud, oled mind hoidnud ja hellitanud, oled mu rumalust kannatanud. Aga kui me kauemaks kokku jääksime, siis peaksid ehk minu pärast mõnikord häbenema, peaksid minu pärast teiste pilget kuulma. Seda ma ei taha, ei taha miski hinna eest."

Neiu sõnad panid noormehe mõtlema. Ehk oli neis ometi pisut tõtt. Aga tundmused ei andnud järele ja sellepärast ütles Lutvei:

„Aga kui me lahku läheme, mis saab siis sinust? Siis pead sina naeru ja pilget kannatama."

„Ükskord pean seda ometigi, päev hiljem või varem."

„Aga mina ei taha seda, ei taha samuti miski hinna eest."

„Ma palun, Ludu! Mida varem me lahkume, seda parem on see meile mõlemale, usu mind!"

„Sinule võib-olla, minule mitte."

„Ka sinule, usu ometi."

„Mispärast?"

„Ma arvan, ehk on neil ometi õigus, kes tõendavad, et sa minu pärast mitte midagi ei tee, et sa veel enam jooma hakkad."

„Esteks rääkisin mina meelepahas lollust ja nüüd hakkad sina seda kordama."

„See polnud sugugi lollus. Ütle, oled sa selle kahe aasta jooksul midagi teinud? Mitte midagi. Ja kui me kokku jääme, siis läheb samuti edasi. Mäletad, sa rääkisid kord, sinust peab midagi saama, aga nõnda ei saa sinust midagi. Mu süda ei anna rahu, ma süüdistan ennast, sest ma usun, mina hävitan sinu elu. Aga seda ei või ma. Tahaksin sind suurena ja auväärsena näha ja siis mõtleksin: tema oli kord minuga, mõtleksin kas või kõige viletsamas urkas ja oleksin õnnelik."

Lutvei kuulas. Peaaegu hakkas ta neiut uskuma.

„Aga mina poleks sugugi õnnelik, kui sina kuskil urkas minu peale mõtleksid. Mina ei taha, et sa kuhugi urkasse satuksid."

„Ega ma ei satu ju, ära karda, Ludu. Kas sa siis mind nii vähe usaldad. Sa ju ise ütlesid kord, ma olla kangesti naise moodi, ainult laps puudub."

„Jah, kord ütlesin, aga kes teab. Lõpuks oled sa ometi päris meeletu tüdruk."

„Ei, Ludu, minu pärast võid sa päris mureta olla."

„Aga ma ei saa, ei saa, liiatigi seni, kui sa üksi oled."

„Noh, siis lähen ma mehele."

„Kellele? Sellele lukussepale?"

„Ükskõik, sellele."

„Aga see oleks ju hirmus!"

„Noh, siis lähen ma mõnele teisele."

„On siis tõesti ükskõik, kellele minna?"

„Jah, peaaegu nagu oleks. Kui aga sind võiksin rahustada. Elu oleks mul nagu seljataga juba."

„Tiksi, mu hea, õnnetu Tiksi!"
Noormees silitas neiu käsi.
„On sul ehk mõni teine valmis vaadatud?"
„Ei tea . . . ehk leiab."
„Sul nagu oleks keegi."
„Ehk on."
„Tohin ma teada?"
„Parem oleks, kui sa ei küsiks."
„Aga ma tahan, ma ei saa muidu."
„See ehk kurvastab jällegi sind."
„Mis sest, kui ma aga tean."
„Ära ole nii uudishimulik."
„Täna võiksid ju ometi mu uudishimu kustutada."
„Jätame seda, ma palun."
„Ma palun ka."
„Kallis Ludu, las see olla. Lase mind vaikida, pea sinu põlvel, lase mind uinuda, see on ehk viimane uinak. Mul on nii hea sinu põlvede vahel, mu Ludu. Ma mäletan seda alati, ükskõik, kus ma olen. Mäletan, et ma ainult sind olen armastanud, mõtlen selle armastuse peale."
„On siis nii raske öelda?" painas noormees.
„On, ei tea, miks."
„Ütle siiski, ma tahan."
Nüüd sosistas neiu, pale vastu noormehe põlve:
„Merihein."
„Mis!? Merihein?!"
Lutvei tõstis Tiksi pea üles ja vaatas tema nutetud silmi.
„Tema," vastas neiu ainult huulte liigutusega.
„On ta juba sinuga rääkinud?" küsis Lutvei erutatult.
„Juba jälle ärritad end. Ma palusin, et ära päri, aga sa ei jäta."
„Ma pole sugugi ärritatud, tahan ainult teada, on ta juba rääkinud."
„Mitte midagi pole ta rääkinud."
„Kust sa siis tead?"
„Mitte midagi ei tea ma."
„Mis sa siis räägid."

„Sa ajad ju nii kangesti peale, et pean rääkima."
„Mina pole sind kunagi valetama ajanud."
„Ma pole ka kunagi valetanud."

24.

Idülliline meeleolu oli kui peoga võetud. Tiksi tõusis maast ja istus nõutult. Lutvei käis paar korda mööda tuba edasi-tagasi ja istus siis tema kõrvale.

„Ütle õige, mu tüdruk, mis vigureid sa täna mängid?" algas noormees. „Et sul midagi hinge taga on, see on vististi päris kindel. Ainult sa püüad kõiksugu ettekäänetega kõrvale põigelda. Kord on sul laps, siis on sul lukussepp ja laps, nüüd juba Merihein ja varsti ehk tuleb ka Meriheinale laps."

„Tulebki," vastas neiu, keda noormehe sõnad riivasid.

„Eks olegi! Tahaksin teada, on lapsel ka hiilgav pealagi nagu isalgi?"

„Tal pole sugugi veel hiilgav pealagi."

„Ah veel pole? Aga tuleb varsti."

„Kõigile tuleb varsti."

„Rangjalad ka nagu plekissepa juudil?"

Neiu ei vastanud.

„Kas sa ei ütleks lõpuks, mis on sinu sõnades tõsi, mis vale?" küsis noormees.

„Midagi ei ütle ma enam, niikuinii ei usu sa ega jäta mind rahule."

„Jätan, kui ütled."

„Ei jäta, ma tean ju, ega ma sind esimest korda näe. Sinu uudishimul pole piiri."

„Mis sa nüüd tühja lobised, sa ei usu ju isegi seda."

„Muidugi usun."

„Nii siis ei ütle sa?"

„Sel poleks ju mingit mõtet."

„Aga kui ma tõotan, et usun ja sinu rahule jätan?"

„Mis aitab tõotamine."

„Miks ei aita."

„Ei aita. Mitu korda oled sa lubanud joomise jätta ja tööle hakata, aga oled sa lubamist kunagi täitnud?"

„See on hoopis teine asi."

„See pole sugugi teine asi."

„Tähendab — sa mind ei usu?"

„Ei."

„Sa valetad."

„Hea siis küll, kui ma valetan," vastas neiu mossitavalt.

Noormees vaikis üürikeseks ja ütles siis tõsiselt:

„Selleks pole ma kunagi põhjust andnud, ma pole sind kunagi petnud. Aga nii see on: räägi tõtt, siis ei usta, aga valeta, kohe usub terve ilm."

„Nii see on. Sellepärast on minulgi asjata tõtt rääkida."

„Tiksi," lausus noormees pehmelt ja võidetult ning võttis neiu käest kinni, „ära ole niisugune, ma palun, see teeb haiget. Lähme või tänasest päevast lahku, aga ära ole niisugune. Me oleme ikka teineteist uskunud ja usaldanud, peab siis lõpul teisiti olema? Ma palun, palun selle õnne ja armastuse nimel, millest sa esteks rääkisid, ütle tõtt, et ma teaksin, mis sina oled ja kes olen mina ise ning lähme minugipärast igaüks oma teed, kui sa seda paremaks arvad."

„Ma arvan seda, sest ma kardan, et pärast halvemini lõpeb, et me pärast halvemini lahkume."

„Noh, olgu siis, minu sõna ja käsi, ma heidan su tahtmise alla. Aga enne pead kõik ütlema. Lubad?"

„Luban."

Nad said pisut härdameelseks, ilma et isegi oleksid teadnud, miks.

„Räägi siis, ma palun," ütles noormees.

„Ja sina ei päri pärast enam, usud, mis ma räägin?"

„Usun ja ei päri."

„Olgu siis, sinu sõna peale. Aga sa ei tohi ennast enam ärritada."

„Sa tingid, nagu oleks mõni teab mis halba tulemas."

„Pole midagi halba."

„Noh, siis on asjata tingida."

„Ma tahtsin esteks kohe temast rääkida, aga kartsin sind pahandada, sest lahkusite ju, isegi tead, kuidas."

„Tähendab — sa mõtled Meriheina."

„Teda."

„Aga kust sa selle lapse jutu võtsid?"

„Arvasin, muidu sa ei usu, et ma temale lähen."

„Kellele?"

„Lukussepale. Esteks rääkisin, et laps on sinu, sest sa ütlesid varemalt kord, et sa last ei taha. Kui aga nägin, et sa nüüd tahad, siis sai sinu lapsest lukussepa laps."

„Ühe sõnaga — valest valesse."

„Ei pääsenud ju muidu edasi. Kui sa aga mind sõimama hakkasid, siis ei jõudnud ma ennast talitseda ja nõnda tuli vale välja."

„On see siis nüüd päris tõsi?"

„Päris."

„Aga Merihein?"

„Ma oleksin pidanud kohe temast rääkima."

„Siis temaga on sul midagi?"

„Temaga on."

„Nimelt? Peab ehk lukussepa asemele igal pool Merihein astuma?"

„Mitte üsna."

„Tähendab — laps jääb ära?"

„Ludu, sa hakkad jällegi, sa ei lase rääkida, aina küsid, aina pärid."

„Mitte midagi ei päri ma! Ära ole ometi nii õrn."

„Ma ei ole sugugi õrn."

„Noh, siis jäta mind, kus ma olen, ja räägi."

„Sa tead ju, ma rääkisin sulle kord ennem, et ma tema pool käisin . . ."

„Läksid sa sel korral tõesti mind otsima või olid sul plaanid?" küsis Lutvei vahele.

„Mul polnud mingisugust plaani."

„Sa ei vasta küsimisele: läksid sa mind otsima?"

„Näed nüüd isegi, mu rääkimisest ei tule midagi välja, sa aina pärid ja pärid."

„Sa lubasid tõtt öelda."

„Ma pole kunagi lubanud vanu asju korrutama hakata."

„See pole vana asi."

„Võimata on sinuga rääkida," ütles neiu lootuseta.

Lutvei vaikis. Huultes tõmbles närvlikult. Viimaks ütles ta:

„Ükskõik, räägi, mis tahad, seleta, mis heaks arvad, ma kuulan."

„Viimasel ajal käisin tihemini tema pool," algas neiu, kes Meriheina nime ei tahtnud meelde tuletada. „Seal oli nii vaikne ja hea, huvitav oli teda kuulata. Ta ütles, kõige paremad mõtted tulla tal ikka mind nähes või minu peale mõeldes. Kui ta oma uusi laule mulle ette luges, mõtlesin ma, et kui mind poleks, poleks ka neid laule. Tema luuletab ehk ainult sellepärast, et mina olen, et ta mind näeb. See on nii imeline mõelda. Ja kui ta minuga rääkis või mulle midagi ette luges, siis tundsin, et saan teiseks, uueks, nagu paremaks, ja see tundmus oli imeline tundmus. Nõnda läksin, nõnda himustasin sinna, tema juurde."

„Minu salaja muidugi?"

„Mitte salaja, aga ma ei tahtnud sind kurvastada."

„Mõtlesid sa siis minu kurvastuse peale, kui sa tema poole himustasid? Näib ju, nagu oleksid sa seda vanapoissi tõepoolest armastama hakanud."

„Jah, ma armastan teda," vastas neiu, aga niipea kui ta need sõnad oli välja öelnud, sai ta aru, et ta valetab. Ta mõistis, et nukruski, mida ta viimati Meriheina juurest tulles tundis, seisis aimavas teadmises, et ta praegu valetab.

Meriheina kuulates, tema unistusi ja mälestusi kaasa elades sidus teda ehk ainult naiselik uudishimu, sidus lugupidamine, mida Merihein temaga ümber käies avaldas, valdas auahne arvamine, et tema, see kergemeelne ja rumal tüdruk, nagu teda kõik nimetasid, on kirjaniku töö kaaslooja või et temasse hakkab Meriheinaga läbi käies osagi sellest vaimust ja hingest, mida ta oli imestanud „Armuveres" või mõnes teises raamatus. Selles

õnnestavas usus, selles omasuguses loomisse joobumises oleks ta ehk Meriheinale vastupuiklemata andunud, nagu anduvad neitsilikumadki naised arvatavaile pühadele isikutele, lootes pühadusest osasaamist pahelisemaski kiimaluses. Tiksi oleks ehk andunud, ilma et oleks võinud maitsta kirgede jumalikku jooki, oleks andunud võib-olla kahetsedes, kannatades, tundes pettumuse piina, aga ta oleks siiski andunud, kui aga Meriheinal poleks aastatega kadunud parajal silmapilgul nooruse läbematus ning kogemuste-aher uudishimu. Aga paras silmapilk läks mööda ja nüüd teab Tiksi, et Merihein pole niisugune, nagu ta oli arvanud, et ta pole ka niisugune, nagu ta praegu Lutveile oli seletanud, kuigi ta mõnikord rääkis nii imeliselt ja kuigi tal olid siis imelised silmad.

„Naljakas," lausus Lutvei, nõnda Tiksi mõtteid segades, „päris naeruväärt, uskumatu." Ja kui Tiksi midagi ei vastanud, lisas ta natukese aja pärast mõttes juurde: „Kunagi ei või teada . . ."

Noormees jättis lause pooleli, nagu ei mõistaks ta seda lõpetada.

„Nüüd on su süda siis rahul?" küsis neiu mõtetest toibudes.

„Millal on pulmad?" vastas Lutvei küsimisega.

„Ma ei tea . . . kuidas tema tahab."

„Ja muidugi, nagu tema tahab," ütles noormees pilkavalt.

Nad vaikisid.

„Naerma ajab," algas siis noormees; „see rangis jalgadega, palja pealaega vanapoiss ja mina, meie läksime riidu. Ja mispärast?"

Lutvei naeris, aga tema naer oli tehtud ja närvlik.

„See kärbsekarjane ja mina . . ."

„Sa lubasid ju rahule jääda, kui tõtt tead."

„See räpane vanapoiss ja mina . . ." sonis noormees, nagu ei kuulekski ta neiu sõnu.

„Oo, ära muretse, küll ta minu juures puhtaks saab," ütles neiu. „Mäletad, kuidas sinagi minu lähedust otsisid, kui sa midagi rüvetavat olid teind."

Neiu hääles kõlas väljakutsuv julgus.

„Imestan, ei jõua küllalt imestada," sonis noormees. „Kus olid mu silmad? See algas ju ammugi. Ma sain tõtt kuulda, aga nüüd on tunne, nagu poleks ma veel midagi kuulnud."

„Ära hakka jälle, ma palun, sa lubasid ju . . ."

„Hea küll, ma vaikin, vaikin ja imestan . . . imestan."

Tummalt käis noormees väikeses toas edasi-tagasi, aga tema näost poleks võinud keegi imestust lugeda, küll aga umbusku, närvlikku mõtlemist ja rusutud meelt. Imestus istus ehk peaajus, aga mis maksab peaaju, kui pitsitatakse südant ja muljutakse rinda?

25.

Tiksi tõttas linnatänavail, ta ei teadnud isegi, kuhu ta tõttas, tõttas aga. Ka tema imestas ja tema imestus tuli kõigest meelest, täiest südamest.

Oi, elu on imelik! Elu nagu polekski elu, elu oleks nagu mäng, mitte ka mäng, vaid mingisugune tõelikkuse ja mängu segu ning kunagi ei oska öelda, kus lõpeb tõelikkus ja kus algab mäng. Nad vahelduvad, nad põimuvad läbisegi, nad muutuvad: elu saab mänguks ja mäng eluks ning kes ütleb, kumba armastame enam. Imelik mäng, imelik elu!

„Tere, Tiksi!" segas mehe hääl neiu unistusi.

„Tere, härra Kulno."

„Kust tõttate?"

„Ei tea."

„Kuhu lippate?"

„Tean veel vähem."

„Mis te siis teate?"

„Ei tea midagi."

„Aga ise nii rõõmus."

Nõnda rääkisid nad kokku juhtudes, kui Tiksi Lutvei poolt tuli ja Kulno sinna tahtis minna. Nüüd muutis noormees käigu sihi, ta läks neiuga kaasa.

Tiksi tundis haruldast kergust, nagu märkaks ta alles täna esimest korda, kuhu kevad on jõudnud. Kulnole öeldes, ta ei teadvat midagi, valetas ta, nagu ta seda viimasel ajal nii sagedasti oli teinud. Tõepoolest teadis ta väga palju, sellepärast ta nii rõõmus oligi. Ta teadis, et Lutveiga on lõplikult otsas ja et ta Meriheina poole vististi enam kunagi ei lähe, kõigist antud lubamistest hoolimata. Kui vaja, siis valetab ta, valetab rumalasti ja kergemeelselt, valetab ainult selleks, et sinna mitte minna. Tiksi teadis veel, et ta on noor ja et meeled mängivad kevademängu, ta teadis seda iseäranis nüüd, kus ta Kulnoga kõrvu astus.

„Te olete täna tõepoolest rõõmus," ütles Kulno natukese aja pärast uuesti, „viimasel ajal nägin teid teistsugusena."

„Tühi jutt."

„Aga teate," jätkas noormees, ilma et ta neiu sõnadele oleks püüdnud vastata, „mida rõõmsam te olete, seda kohtlasemaks muutuvad te jalad, aina kogelevad, logelevad ja tantsivad läbi ilma."

„Mis te mu jalgadest tahate, ma ei julge enam astudagi," vastas neiu, aga tema näoilmest ja kõnnakust ei võinud kuidagi julguse puudust aimata. Ta naeris ja siristas kui linnuke.

„Mis teil ometi täna on?" imestas Kulno.

„Ei tea."

„Mis on juhtunud?"

„Ei mäleta."

„Tiksi, Tiksi, olge ettevaatlik, suur rõõm ei tähenda kunagi head ja suur naer kuulutab ikka nuttu."

„Ärge hirmutage, mul on praegu nii hea."

„Seda ma näen, aga tahaksin ainult teada, miks?"

„Tahate, ma ütlen?"

„Tahan."

„See on saladus."

„Iseenesestki mõista."

„Me läksime lahku."

„Lutveiga või?"

„Kellega siis?"

„Kust mina tean, kellega, on's ilmas vähe inimesi, kellega lahku võib minna. Ja sellepärast rõõmustate?"

„Nagu näete."

„Kes kellele hundipassi andis?"

„Tema muidugi minule."

„Mispärast muidugi?"

„Kuidas siis?"

„Oleks võinud ka vastuoksa minna."

Tiksi naeris ja siristas.

„Ärge rõõmustage nii väga oma vabaduse üle, teil on palju paelu ees."

„Kust teie seda teate?"

„Teie silmist ja . . ."

„Jalgadest, eks?" küsis neiu naerma hakates.

„Eksite! Teie silmist ja suust. Need on muutunud."

Tiksi ehmatas. Ärevalt küsis ta:

„Missuguseks nad on läind?"

„Raske öelda. Mäletate, mis ma siis ütlesin, kui me teid kätel kiigutasime ja kui te pärast oma pühadusest rääkisite? Ma ütlesin: teie suu oli kiikudes väiksem kui kunagi enne. Eks olnud nii?"

Tiksi nokutas nõus olles pead.

„Nüüd ma enam nõnda ei ütleks."

Tiksi vaikis ja ootas, ootas kärsitult.

„Nüüd ütleksin," jätkas noormees: „Teie silmad avatlevad ja teie suu teeb himu."

Tiksi punastas ainult, punastas nõnda, et kõrvalestad päikese käes aina helendasid.

„Aga püha olete siiski, veel püham kui enne," rääkis Kulno edasi.

Tiksi vaatas arglikult rääkijale näkku, nagu otsiks ta sealt kavalat naeratust või kahemõttelist muiet, aga ei, noormees oli täiesti tõsine. See meeldis neiule ja ta julges küsida:

„Kas tõesti?"

„Päris tõesti. Kardetav olete just sellepärast, et te ikka nii pühaks jääte?"

Jällegi pidi Tiksi punastama. Kulno oli halb seltsiline. Miks ütles ta „jääte"?

„On inimesi," jätkas noormees, „kes väga vähe pattu teevad, aga kes on siiski väga patused. Teised sellevastu teevad ühtepuhku pattu, aga jäävad ometi vagaks. Te teate, lapsi soovitatakse vagaduse eeskujuks, aga kas olete tähele pannud, kui kurjad on lapsed? Kurjad ja vagad, isegi õndsad, sest mingisugune kurjus, mingisugune patt ei too neile südametunnistuse piina. Kui mina alles väike olin — see tähendab, ma olin sel ajal juba õige suur poisijõmpsikas, teadsin käsudki peast — jah, sel ajal tegin ma loomadele heameelega haiget, piinasin neid. Ma meelitasin koera mängima, aga kõige parem mäng oli ikka see, kui koer haiget sai ja valu pärast vingus. Koerale niisugune kuri mäng ei meeldinud, sest ta sai aru, et ma meelega talle haiget teen. Aga siis läksin ma kavalamaks: ma hakkasin temale mängides nõnda haiget tegema, nagu sünniks see kogemata. Seega olin mina süüst vaba, koer mängis edasi, mängis ja vingus ning mulle valmistas see suurt lõbu. Teised minuealised tegid niisama. Mäletan ka, kuidas me karjas käies mõnikord loomi vemmeldasime, lihtsalt tahtsime ja vemmeldasime, nagu oleksime vangivahid või mõne jumaliku korra valvajad, vemmeldasime väiksemagi põhjuseta, ainult lõbu pärast. Võtsime mullikatel sabast kinni ja peksime, katsudes, kes loomale kõige enne nii väledad jalad alla teeb, et ta saba meil peost jõuab tõmmata. Aga veel suurem kirg oli linnupesade purustamiseks, iseäranis, kui pojad juba sees istusid. Alguses krattisime kõiki pesi, aga kui me viimaks isa käest sellepärast pükste alla ja peale saime, siis koondasime oma tegevuse haraka- ja varesepesadele. Vanematelt oli käsk neid enne puust maha ajada, kui pojad munast välja tulevad, sest just poegade söötmisel on vanad varesed kurjad hävitajad ja röövijad, aga meie talitasime otse vastuoksa: kui leidsime varese pesa, siis lasksime tal pojad välja haududa, lasksime nad isegi nii suureks kasvada, et juba pisut lennata jaksasid, ning siis läks pidu lahti.

Vanad lendasid ja kraaksusid, pojad ajasid nokad laiali ja karjusid. Praegugi pole ma veel küllalt vana, et kõige kurja valu peale, mis me väetitele loomakestele tegime, külma filosoofilise rahuga tagasi mõelda ja sellest inimese loomuse kohta kainelt teatud järeldusi leida. Aga vanu ajalooraamatuid lugedes tulevad mulle sagedasti poisijõmpsikad meelde, kelle rõõmsa kisa sekka kostavad piinatud linnupoegade kaeblikud häälitsused."

„Näete, tüdrukud on paremad, nemad ei tee niisuguseid hirmsaid tegusid," ütles Tiksi vahele.

„Arvate?" ütles Kulno. „Aga meie olime kõik ühesugused: poisid piinasid, plikad vaatasid pealt või ässitasid juures seistes."

„Fui, kui kole! See ei ole tõsi!"

„See on tõsi ja sellepärast on ta veel koledam, kui tahate. Ja mis iseäranis huvitav: pärast niisugust piina- ja valupillerkaari heitsime mätaste vahele rohusse või sinikavartesse maha ja olime rahulikud ning õnnelikud, enamasti ikka pisut väsinud ja roidunud. Öösel magasime kui siud, ei näinud kurja undki. Ainult üks poiss, minu noorem vend, tema ei saanud peale seda öösiti magada, kargas mitu korda asemelt üles ja nuttis, karjus, nimetades varesepoegi. Aga teised ütlesid: mis sa rumal nutad, ja järgmisel korral tohtis ta ainult selle tingimusega piinapidule ilmuda, et ta öösel enam ei karju. Kui ta lubamisest hoolimata ometi karjus ja kätega vehkles, siis naersid teised ja pidasid teda päris napakaks poisiks."

„Piinasite teie ka?"

„Kuidas muidu, ikka ka."

„Ja magasite rahulikult?"

„Päris rahulikult. Ega ma mõni napakas poiss tahtnud olla."

Nad vaikisid natukeseks, siis ütles Kulno:

„Teie magaksite veel nüüdki rahulikult, nii püha ja vaga olete."

„Kuidas te kõik mu sõnad ümber pöörate! Mul oli tol korral nii hea ja ma ütlesin ainult, mis tundsin, aga

nüüd seletate teie, nagu oleksin ma mõni varesepoja tapja."

Neiu oli nagu pahane või nukker. Aga noormees naeris.

„Näete, kui võõriti sõnu võib mõista," ütles ta ja neiu tundis korraga, nagu oleks kõik ainult piinlik nali. „Aga vaadake sinna," Kulno näitas käega kaugemale, „kuni võserikuni, mis on pahemat kätt, ja sealt edasi metsa poole, näete, kuidas vesi põllulohkudes kiirgab."

Nad seisid linnast väljas maantee kaldal. Vulisevad ja sätendavad ojakesed hüplesid kraavi.

„Minu kodu on jõe läheduses," rääkis Kulno. „Muidu polnud muud näha kui aga heinaküünid ja roheline kangas, aga kevadel, siis ujutas kõik üle, siis oli kõik ühine veeväli, tõmba purjed üles ja sõida, lenda . . ."

„Kas me ei pääseks mööda kraavikallast metsa poole?" küsis neiu.

„Tiibu oleks vaja, muidu upume porri. Aga katsuda võiks, on ju kevadine pori, armas pori, puhas pori."

Nad läksid, pidasid aru, läksid jälle, hüppasid loikudest ja ojakestest üle, sattusid sitkesse savisse, mis kiskus kalossid jalast, hädaldasid, naersid, aitasid teineteist ja olid lõpuks porised kui sätendav kevad.

„Kunagi ei anna ma teile seda andeks, et te mu niisugusesse mülkasse meelitasite," ütles Kulno.

„Mina ei ole teid meelitanud."

„Kes siis? Kes ütles: lähme metsa poole?"

Neiu ei vastanud. Ta naeris ainult ja siristas kui linnuke lehestikus.

Ja edasi kippusid nad, oli ju pori täna armas pori, veetlev pori, luuleline pori.

26.

Lutvei jõi, jõi vaimustusega, jõi meeletult, jõi nagu hull, jõi nagu mehed ainult naiste pärast joovad. Ei olnud enam valgeid päevi, ei olnud enam pimedaid öid. Lõbusõidudki võeti ainult selleks ette, et juua, olgu meeste või

naistega üheskoos, aga lõbu ei leitud ometi mitte. Joodi ühest seltsimajast teise, joodi ühest trahterist teise trahterisse ja tehti rumalusi joobnud arutuses. Nõnda sattus ta kord Meriheinaga kokku, kes Kulno seltsis kuskil vaikses puhvetinurgas istus. Lutvei oli hästi „käest saanud", nii hästi, et Kõva P. selle „lastiga" ainult oma kõige pehmemaid kõvu oleks öelnud. Aga Lutvei arvas, et tal veel aru selge on.

„Tere, Kulno, tere, kirjanikuhärra!"

Lutvei ei andnud ei ühele ega teisele kätt.

„Võtad ehk istet?" küsis Kulno.

„Mul on kirjanikuhärraga asja."

„Ma kuulan ja ootan," vastas Merihein, kes kevadepidu sündmuste seletust lootis. Aga ta eksis, sest Lutvei ütles:

„Me oleme ju nüüd sugulased ja sugulastega on ikka asja. Eks ole nii?"

„Ei mõista hästi, mis härra studioosus arvab," vastas Merihein.

„Me oleme ju nüüd kälimehed," ütles Lutvei.

„Kuidas nii?"

Nüüd vastas Lutvei päris talumeheliku tüsedusega, missugused kälimehed nemad Meriheinaga olevat. Kulno ajas kõrvad kikki ja Merihein naeratas kohtlaselt. Mis pidigi ta joobnuga muud tegema, kes küsis:

„Kas pole tõsi?"

Noormees kordas oma endisi tüsedaid sõnu.

Kui Merihein selle peale midagi ei vastanud, rääkis Lutvei Kulno poole pöördudes ja rusikaga vastu lauda lüües:

„Aga rumal olin ma, täielik molkus. Mõtle ometi. mina, loll, usun, et Tiksi on mulle truu, aga tema, tema käib sinna, tead, üles, kolmesopilisse, kirjanikuhärra poole, käib ja ei lausu sõnagi, laseb omale laule ette lugeda, nii ja naa, surimuri, juba ammugi. Kärbsetapja niisugune! Asi edeneb jõudsasti, peenikest peret hakkab tulema, siis minu juurde, nutab ja ütleb, valetab ja keerutab, aga ütleb ometi, ütleb, tema armastab, ei või

midagi parata, tema on õnnistatud ja õnnistaja tehku õnnistusega, mis heaks arvab. Nõnda ütleb ta, nõnda on lugu, nõnda on naised. Aga mina ütlen: närud on nad, täielikud närud, sülitan nende peale, litad niisugused, ütlen ma . . ."

„Tasa, tasa," ütles Kulno ja pani rääkijale käe õla peale. „Sa oled praegu purjus, räägime sellest teine kord."

„Olen purjus ja jäängi purju, naised on litad ja jäävad litadeks."

„Härra Lutvei," ütles Merihein tõsiselt, „kas te kaine peaga sedasama räägiksite?"

„Ütlen või kirikukantslist alla."

„Noh, siis vastan mina: kõik, mis te täna minu ja preili Västriku kohta . . ."

„Preili! Ha, ha, ha! Või korraga preili!"

„Kuula nüüd, mis sulle tahetakse öelda," manitses Kulno.

„Kõik, mis te täna minu ja preili Västriku kohta rääkisite, on otsast otsani põhjendamata, on lihtsalt vale," kordas ja täiendas Merihein.

„Mis?" küsis Lutvei kahkvel ja tema nägu oli sedavõrd rumal, et Kulno tahtmata pidi naeratama.

„Teie sõnad on otsast otsani tuulde räägitud, nad ei vasta tõele," toonitas Merihein rahulikult ja kindlalt.

„Ka see on vale!" karjus Lutvei. „Issand! Kus on siis tõde? Missugune peab siis tõde olema?"

Ja nagu oleks kainestav hoog temast üle käinud, pöördus ta Meriheina poole, pani talle käe õlale, vahtis paluvalt ja ainiti talle otsa ning rääkis:

„Ma olen täis kui siga, olen joomisega arust ära, aga jumala pärast rääkige teiegi tõtt. Kurat teab, aga mind piiravad ainult valed, ainult valed, hulluks võib minna. Saate aru: ainult valed. Ta valetas alatasa, ei teinudki muud, kui valetas, ta polegi muud kui vale, kõik oli vale, mis ta rääkis või tegi. Palun teid, palun ei tea mis nimel, ütelge õigust, unustage see tüli, teate, lõpupidul, ka siis olin täis, juba siis valetas, juba siis pettis ta, iga jumala

päev pettis. Te ei usu, kuidas ta mind pettis, ninapidi vedas! Ja mina olin rumal, loll kui saabas, ei saanud millestki aru, päris togu olin, täielik lontkõrv. Ja lontrus olin ma, teie ei tea, missugune lontrus ma olin! Mina kiskusin kärbsel tiivad ära, mina panin ta õlleklaasi, mina, kõik mina, jumala tõsi, mina, aga rumal olin ma, ei saanud tema nüketest aru; tema ajas ju, tema andis mõtte, temale tegi see nalja; ta tahtis meid riidu ajada, ajaski riidu, ajas minu teie juurest välja, tuli ise asemele, mina olin ju tüliks, alles pärast mõistsin, mina mõistan ikka pärast, niisugune lontkõrv olen. Siiski jumala pärast ütelge ometi teie tõtt, puhast tõtt, ma usun teid, teie pole naine, teil on ausust, südametunnistust, ütelge, ma palun . . ."

„Ma ütlesin juba: teie eksite põhjalikult. Ta on ainult paar korda minul külaliseks käinud ja see on kõik."

„Siis pole teil temaga midagi tegemist?"

„Mitte põrmugi."

„Võite vanduda?"

„Teie ajate naerma . . ."

„Ma palun!"

„Hea küll, et teid rahustada: ma vannun."

Lutvei laskis toolil seljakile ja vahtis suuril silmil oma ette.

„Ka see on vale," lausus ta härdas lootusetuses, nagu seda ainult purjus inimesed teevad, kes ühest tundmustevalingust teise heitlevad. „Kõik on vale, kõik vale," kordas ta, „ka viimased sõnad on vale. Ja mina uskusin, tema rääkis ja mina uskusin, aimasingi, et valetab, aga kui kinnitas, et on tõsi, siis uskusin aimuse ja mõistuse vastu. Ja see kärbes, kärbse tiivad, mis ma neist taht-sin, kui kõik on vale? Miks me siis riidu läksime, miks ma sealt ära tulin, kui ta valetas? Ma polnud ju siis teel tüliks, ma olin null, null olin, päris null, kui ta valetas, kui ka see viimane on vale . . ."

Lutvei rääkis, nagu soniks või unistaks ta.

„Kuule, mu poiss," ütles Kulno, nagu oleks ta sonija vanem vend, „jäta seda täna, su pea on segane, räägime

homme, katsume homme nõu leida. Tule, ma viin su koju, ma tulen sinuga kaasa, lähme, värske õhk karastab."

Aga Lutvei ei tahtnud minna. Ta pöördus Meriheina poole, öeldes:

„Ja mina, tola, olin teie peale kade. Sellest see tüli tuligi. Tagusin küll vahel pähe, see ei või olla, see on võimatu, uskumatu, kuulmatu, Merihein ja tema, aga uskusin siiski. Ta rääkis veel ühest sepast või lukussepast, sellega pidi tal midagi olema. Ehk on lõpuks see tõsi, ehk pettis ta mind ometi selle logardiga... Kuradite päralt," pöördus ta Kulno poole, „kui sa teaks, missugune virtsa maik on suus ja kui valus!"

„Tule, lähme koju, seal räägime, seal seletame, kui tahad, siin kuulevad teised," rääkis Kulno pehmelt ja trööstivalt.

„Las kuulda," vastas Lutvei valjult. „Ma ei taha koju minna, ma ei taha neid ruume näha, kus ta valetas, kus mina, eesel, uskusin. Tead, va vennas, niisugune lontkõrv pole ma enne kunagi olnud."

„Mina küll," vastas Kulno lihtsameelselt.

See tegi Lutveile nalja.

„Sina ka?"

„Mina ka."

„Pole tõsi!"

„Päris tõsi."

„Keegi ei või niisugune lontkõrv olla, nagu mina olin."

„Me kõik oleme ajuti suured lontkõrvad," nimetas nüüd Merihein.

„Ka teie?" pöördus Lutvei Meriheina poole.

„Kuidas muidu."

„Veel nüüd?"

„Kes teab, ka nüüd. Aga kuulge, noormees, mis mina arvan: seni, kui me veel lontkõrvuks võime saada, maksab elada; mis pärast seda tuleb, seda läheb ainult hingeõnnistuseks vaja."

Kulno ja Meriheina tõendused jahutasid pisut noormehe meelt, aga koju ei tahtnud ta siiski minna ja nõnda viis Kulno ta enda juurde.

Soojas toas hakkas alkohol uuesti peas kihisema ja härdal meelel pihtis Lutvei oma elu, oma pattusid, oma õnnetusi. Seda oli ta varemaltki purjus peaga teinud, aga mitte niisuguse valusalt kõrvetava maitsmisega ja lootusega troosti leida. Ta tundis enese poisiklopatsina, tundis enese alandatuna ja naeruväärsena. Rääkimisel hakkasid tal viimaks silmad vett jooksma, harvade pisarate kaupa. See ei olnud nutt, ei, nutt polnud see mitte, aga ometi oli, nagu nutaks ta rääkides. Kange pakase käes pisarlevad nõnda mõne inimese silmad.

„Ta tahab mehele minna, see on kõik," arvas Kulno Tiksi kohta.

„Ei, see pole see. Ma pakkusin talle laulatust, ta ei võtnud vastu, nuttis, põlvitas, aga vastu ei võtnud."

Kulno vaikis ja laskis Lutveil rääkida. Oli, nagu kuulaks ta iseennast, seda ennast, kes elas, patustas, kannatas ja kaebas aastate eest.

Või ei kannatanud ega kaevanud tema sugugi nõnda? Ehk ei oska tema Lutvei kaebehelides muid toone tabada, kui aga ainuüksi neid, mida ta millalgi iseenese rinnas oli kuulatanud? Võib-olla meie ei tea maailmast üldse muud, kui aga seda põrmukest, mis leidub vähemalt idunagi meis enestes? Kõik muu on ehk sealpool meie ilma läve, kõik muu on hauatagune, surnute riik, kuigi ta oleks elavaid täis. Nõnda mõistaksime teiste kannatusi ainult ise kannatades ja teiste valudele kaasa tundes tunneksime tõepoolest ainult iseenestele kaasa. Meid huvitab teiste kannatus ainult sel määral, kui palju nad meie viisil kannatavad. Kes kõigele kannatusele tahavad kaasa tunda, need peavad võima kogumi kannatusi maitsta, peavad võima kannatada kui ussike, kui rohulajuke, kui lõhnav lill, kui pakatavalt muhelev maa, kui liivaterake.

Lutvei räägib, nagu oleks ta poolunes, nagu oleks ta kuutõbine kõneleja. Oma mõtteist ärgates tahaks Kulno teda trööstida, tahaks öelda, et naised on halvad, süda-

meta ja halastamatud, kui nad armastavad, aga talle turgatab Tiksi meelde, kes naeris, kui ta hiljuti Lutvei poolt tuli, naeris ja siristas, ja nõnda ei ütle Kulno midagi. Ta vaikib ja kuulab ainult, kuni ta uuesti langeb oma mõtete radadele.

Kuidas veeojakesed ja põllulohud,. isegi porilombid sädelesid, kui naeris ja siristas Tiksi! Kuidas oli tema, Kulno, siis rääkinud pühadusest ja vagadusest ja kuidas oli ta näinud, et neiu silmad avatlevad ja huuled äratavad himu!

Hea on ilmas elada, kui porilombid alles nõnda sädelevad, hea on elada, kui võib naerda ja siristada nagu Tiksi.

Halb on nutta ja kaevata, aga oleks veel halvem, kui valu teeb tummaks ja kui silmad ei anna vett.

Kulnole tuleb naine meelde, kel oli palju lapsi, kes kõik langesid surma küüsi, ruttu, lühikeste vaheaegade järel. Alguses nuttis ema, aga pärast jäid silmad kuivaks ja siis liikus ta kui vari ruumides, kus hiljuti kisatses mureta elu, liikus ja kurdus . . .

Kulno mäletab veel koera, arukat karjakoera, kes läks hulluks, ja hulluna lasti ta maha. Pauk ei tabanud õiget kohta ja marukoer võis surres häält teha. Teinekord oli Kulno kuskil vabrikuruumis, kui inimene masina vahele läks. Õnnetu kisa kuuldes pidi ta tahtmata surija marukoera peale mõtlema: surres häälitsesid mõlemad petvalt ühtemoodi; inimene karjus kui hull loom ja hull loom tegi häält kui inimene.

Ei ole veel kõige suurem valu, mis toob pisaraid, ei ole kõige raskem kurbus, mida võib panna sõnadesse.

Nõnda mõtles Kulno, kui Lutvei kaebas nagu poolunes ja kui ta rääkis nagu kuutõbine, pikkamisi vaiksemaks jäädes, soigudes, suikudes, unehõlma langedes.

Järgmisel hommikul oli tal kuri pohmelus ja inetult pondunud silmad. Eilsest õhtust ja tema sündmustest ei kõssanudki ta. Ka Kulno vaikis. Vältava kibelemise järel sai Lutvei viimaks lausuda:

„Inimene on kui raisk!"

Ta ütles seda pööritava tülgastuse ja jälkusega ning sülitas kõigest südamest. Sülitamise lopsakus ja mahlakus meeldisid Kulnole. Talle tuli meelde, mis nad „ristsetel" sülitamisest olid rääkinud ja sellepärast ütles ta:

„Sülitad, nagu oleksid rahupiipu popsinud."

„Ai kurat, küll on vastik! Isegi piip on vastik! Tead, kui ma nüüd koju lähen, siis peksan nad kõik puruks. Jumala eest, kõik! Teen puhta töö ja siis hakkan uuesti otsast peale."

„Ää räägi rumalust."

„Tule kaasa ja vaata, kuidas see käib, ole tunnismeheks. Tunnen, ma pean midagi tegema, kas või lõhkuma, purustama, muidu ei saa, ei või."

„Ja sellepärast peavad piibud kannatama?"

„Mul pole ju muud, mis võiks kannatada."

„Aga mõtle ometi mälestuste peale, mis nendega ühenduses."

„Just sellepärast peavadki nemad kannatama."

Kulno mõistis ja vaikis.

„Aga piipudele anna siiski armu," palus ta viimaks.

„Tahad, ma kingin nad sinule?"

„Mis mina nendega teen, ma ei suitseta ju. Kingi mõnele teisele."

„Kellele näiteks? Ütle ja sinu tahtmine sündigu."

Kulno mõtles.

„Kingi, see tähendab, anneta nad asutatava muuseumi heaks."

„Mis see nendega teeb?"

„See ei puutu enam sinusse. Muuseum võib nendega ahju kütta, laste mängukanniks tarvitada või prügikasti visata, see on tema asi, see ei käi enam sinu võimupiiresse."

„Sa räägid päris tõsiselt?"

„Muidugi."

„Aga ometi on see nali."

„Kas naljast siis tõsiselt rääkida ei või? Aga mis peaasi, mine võta kinni, mis on ilmas tõsi, mis nali."

„Hea küll, muuseum saab piibud omale."

„Aga sa pead neile kaaskirja ligi andma, kus seisaks nende ajalugu, nende suguvõsaline või nii öelda tõuline, rassiline saamislugu. Sa rääkisid kord, igal piibul olevat oma elulugu, oma minevik ja vististi ka tulevik, igal piibul olevat oma maik, lõhn, maised omadused ja peaaegu hingelised iseärasused, mida ta inimesega alalises läbikäimises on omandanud. Umbes nõnda rääkisid sa. See kõik pane ilusasti kirja. Kirjuta sellest pikalt ja laialt, too tõendusigi päevavalgele, olgu nad põhjendatud dokumentidega või usaldust äratavate suusõnadega. Ära unusta kirjutades nõutavat teaduslikku tõsidust, uurijalikku teravust ja loogilist järjekindlust, või olgu siis, et sa piipude hingeni jõudes kaldud veidi, ainult tsipake, müstikasse, mässid tõestamatu saladuslikku loori, sest seda nõuab inimlik teadmatus. Muidu — ole põhjalik ja jää kaineks, jää kuivaks, nagu on kohane teaduslikule vaimule."

„Kas ei võtaks sina kaaskirja kokkuseadmist oma peale?"

„Ma ei tunne sinu piipude elulugu ja hinge."

„Kui lõhn on asja hing, nagu Merihein armastab tõendada, siis on ju minu piipude hinge kerge tundma õppida."

„Sa arvad, nuusuta ja hing on käes?"

„Just nii!"

„Aga nina, nina, kuhu jätad sa nina?! Minu arvates lõhnavad näiteks kõik lilled, tingimata kõik; et meie kõigi lõhna ei tunne, see ei tõenda midagi: meil puudub haistmiseks nina. Pealegi mõned majandusteadlased julgevad tõendada, et kõige viljakamad maad seisavad harimata, sest meil puudub nende harimise võimalus, mina aga söandan kinnitada, et kõige peenema lõhnaga lilled alles asjata lõhnavad, sest inimesel puudub võimalus nende haistmiseks. Sinu piipude ja minu nina vahekord on umbes sama, millest järgneb: kaaskirja kirjutad ise. Pealegi mul pole aega. Sa tead, ma kirjutan oma kandidaaditööd, juba kaks aastat kirjutan,

aga valmis ei saa, kuigi aina kirjutan ja ostan raamatuid. Minul on see õnnetus, et ma teemast kõrvale kaldun, sellepärast ei saagi ma kandidaaditööd valmis. Olen juba nii mõnegi töö kirjutanud, aga ikka pole see, mida kandidaadilt nõutakse. Kardan, et piipude kaaskirjaga samuti sünniks. Aga mõtle ometi, mis oleks, kui ma ka siin kõrvale kalduksin ja piipudele kaasa annaksin, ütleme näiteks, kirevate kaljakannude või triibuliste seelikute suguvõsalise eluloo."

Nõnda rääkisid noormehed ja Kulnol oli palju kergem, et Lutvei meel hakkab juba jalgu alla võtma.

28.

Merihein oli mõne õhtu Tiksit oodanud, oma aimuse vastu oodanud, aga Tiksi ei tulnud ega tulnud. Kes teab, ehk oleks kõik sellega lõppenud, kui mitte Lutvei oma joobnud arutuste ja paljastustega poleks meeli pahupidi pööranud ja Meriheinale uusi oletusi, uusi lootusi lubanud. Nüüd ei saanud vanapoiss enam rahu, nüüd pidi ta Tiksit nägema, pidi temaga rääkima, tema enese suust seletusi välja meelitama.

Merihein uskus, et Tiksi võib valetada ja petta, kurjalt ja hoolimata petta, aga ta uskus ka, nagu kõik mehed usuvad, kainemadki usuvad, et naiste valetamine ja petmine on ikka teistele määratud, mitte temale. Oo, tema on teistest erinevas seisukorras, temal on erilised omadused, temal on kogemusrikas ja läbitungiv pilk, mis teeb võimatuks igasuguse vale, igasuguse pettuse!

Merihein unustas, et Tiksis on midagi niisugust, nagu ta varemalt paaris naises oli näinud, kes olid petmises nii imelised meistrid: needsamad silmad, sama suu, hambad, naeratus, sama vaikne ja unistav vaade, milles oleks nagu lapselik otsekohesus ja süütus, petlik süütus. Kui nad valetasid, siis valetasid nad ilusasti ja loomulikult, nii ilusasti ja loomulikult, et Merihein veel aastate pärast nende valet kippus tõeks pidama.

Ilusad ja armsad valetõed.

Merihein unustas kõik, mis ta eluajal oli õppinud, sest unustamine oli hea ja uskumine magus.

Aga kui usust hoolimata Tiksi siiski ei ilmunud, kui teda polnud juhtumisi uulitsalgi näha, siis sai Merihein kärsituks ja kirjutas. Ta kirjutas esimese kirja, lühikese, mänglevast vaimust juhitud kirja, milles helises vaikne unistus; ta kirjutas teisegi kirja, mis oli pikem ja tõsisem kui esimene, aga kolmandat kirja, milles oli rohkem kui kahes esimeses kokku, ei saatnud ta enam ära, vaid läks selle asemel Tiksit õhtul kontori ette uulitsale ootama. Valega vabastas ta enese pool tundi varem tööst ja läks — kärsitul sammul, põksuval südamel. Ootamine õnnestus, ta sai neiuga kokku, kuid sel oli suur rutt, väga suur rutt.

„Te tulite õnnetul päeval," seletas ta, „täna pole mul sugugi aega. Oleksite ometi eile tulnud."

„Ma kirjutasin teile kaks kirja, kolmanda jätsin saatmata, tulin ise."

„Kaks kirja? Mina pole midagi saanud."

„Ega nad ometi selle lühikese teega kaduma läinud."

„Nad ehk pole mulle kätte annud! Ah seda ema ka, ta unustab kõik ära, vana inimese asi, aga mõnikord võib see mind hirmsasti vihastada," pahmitses neiu.

Tiksi näost ja häälest võis aimata, et see teda tõesti nii hirmsasti võib vihastada.

„Aga miks te kolmandat ära ei saatnud?" küsis ta Meriheinalt, „ehk oleks sellel parem õnn olnud. Põletasite ära?"

„Ei põletanud."

„Rebisite puruks?"

„Ka mitte."

„Mis te siis tegite temaga, ütelge, ma palun."

„Ta on taskus."

„Kas te ei tahaks teda mulle kätte anda, saaksin ühegi kirja teilt."

Merihein kõheles, pidas aru, aga andis ometi küsitud kirja, mille neiu põue peitis, pealegi niisuguse rutuga,

et ta tänamisegi unustas. Kirja andmisele järgnes Meriheina rinnas kohe kahetsus, mõtteta pelglik kahetsus.

„Pärast, kui aega saan, siis loen," ütles Tiksi, kui kiri oli juba kindlas paigas.

Kiiresti sammusid nad mööda uulitsaid linna serva poole, kus Tiksi asus. Vaevalt jõudis Merihein neiuga kaasa, nii suur rutt oli sel: ema ootas, nad pidid üheskoos kuhugi minema, võõrsile kuhugi, haiget vaatama või midagi muud selletaolist tüütavat ja piinlikku. Aga Tiksi ei võinud parata, pidi ema soovile ja haige kutsele järele andma, haige ootas ja palus jumalakeeli, oli neiu hea tuttav, vana sõber, võib-olla näevad teineteist viimast korda. Tiksil on nii kahju, et ta peab minema, tal on ka kahju, et kaks kirja kaduma on läinud, aga tal on heameel, ta on rõõmus, et ta kolmandagi õnnelikult kätte sai.

Merihein ei kuulnud kõike, mis neiu rääkis, sest vastutulijate pärast jäi ta temast ajuti maha ja pidi sammu lisama, et järele jõuda. Viimaks sai ta mahti öelda:

„Olin Lutveiga koos, tema rääkis imelikke asju."

Merihein tundis, et ta juttu kuskilt mujalt oleks pidanud algama, aga midagi paremat ei tulnud talle meelde. Pealegi oli Tiksi nägu ja tegu niisugune, et Merihein korraga enese vaimuvaesena tundis.

„Tema on sest ajast üldse imelik, kui ta teie juurest ära läks," vastas Tiksi asjalikult ja elutargalt.

„Ta rääkis nimelt teie kohta imelikke asju," jätkas Merihein.

„Minu kohta?" imestas neiu, nagu oleks jutt võhivõõrast inimesest. „Mis on temal minu kohta rääkida?"

„Teie olevat selles süüdi, et tema minu juurest ära läks."

„Mina? On ta arust ära! Mis puutub see minusse."

Merihein tahtis edasi rääkida, aga ei teadnud, kuidas seda teha. Viimaks ütles ta kohmates:

„Tema olnudki see, kes kärbsel tiivad ära rebinud."

„Seda võib temast küll uskuda, niipalju tunnen ma teda."

„Aga teie olevat talle selle mõtte annud, teie tahtmine ja kihutus olnud see."

Tiksi naeris, naeris rõõmsalt ja ülemeelikult ning Merihein kuulis nagu esimest korda, kui südamlikult ja ülemeelikult Tiksi võib naerda. Silmad endal aina sätendasid ja sätendasid ning vilasid pealuus joosta. Ai, kuidas nad vilasid, ai, kuidas nad kilasid!

„Härra Lutvei oli vist purjus, kui ta nõnda rääkis," ütles Tiksi naerust võitu saades.

„Na parajasti."

„Nojah, seda ma arvasin kohe, tema räägib ainult purjus peaga niisuguseid asju. Ja teie uskusite?"

Merihein ei söandanud öelda, et ta joobnud üliõpilase sõnu oli uskunud ja et ta just selle usu õlul täna neiut uulitsal ootas.

„Tema on päris hirmus inimene oma joomisega," seletas neiu, „ja joobnult pole tal aru ega otsa, mis ta räägib. Kui palju olen pidanud mina tema tühjade juttude pärast kannatama."

Tiksi oli nukker, üsna nukker.

„Joobnult ei hooli ta millestki," jätkas ta, „mitte millestki. Siis saadab ta seda täide, mis ta kainelt on valmis sepitsenud. Mina tunnen teda. Aga mis tahab ta siis nüüd selle uue pläraga?"

Just viimast sõna tarvitas Tiksi. Siis jäi ta vait ja tal oli nägu, nagu mõtleks ta millegi üle järele.

„Ah soo! Mõistan, mõistan, küll ma ta krutskeid tunnen. Ta püüab meie head vahekorda rikkuda, ta on kade, muud midagi ei või see tähendada, ta ei salli, et mina teie pool käin. Jajah, nii see on! Sellepärast rääkis ta teistki nii inetult, ma ei hakka seda kordama, ei taha, väga inetult rääkis ta."

Merihein ei mõistnud, mis vastata ja Tiksi lisas natukese aja pärast kergel ohkel juurde:

„Vaene poiss!"

„Jah, õnnetu oli ta küll," hakkas nüüd Merihein, „aga ta rääkis veel hullemaid asju, rääkis, et . . ."

Aga Tiksi polnud täna nähtavasti sugugi uudis-

himulik, sest hoolimata katkestas ta Meriheina lause, öeldes:

„Kahjuks pean mina siia sisse minema, ühe oma sõbranna poole, ka tema tuleb haige juurde kaasa, ema käskis tema poolt läbi minna."

„Millal võiksin teiega kokku saada, millal on teil aega, preili?" küsis Merihein viimasel silmapilgul.

„Ei tea praegu kindlasti, aga kui ma teie kirja läbi loen, küll ma siis vastan, oodake, ma teatan, millal ja kus. Tulen ehk varsti ise teie poole, te olete õhtuti ikka kodus?"

„Kodus."

„Noh, hea küll, ma tulen siis."

Neiu kadus hooviväravate taha ja Merihein läks lonkides kodu poole, üsna tasa läks ta, pea longus, piht vimmas ja ta meel oli raskem kui mitmel-setmel aastal.

„Kuidas ta küll naerda võib," sonis ta endamisi, sonis ja lonkis kivisel tänaval.

29.

„Te elate üksi siin?" küsis Tiksi sisse astudes.

„Üksi, päris üksi. Siin on veel teine tuba, ehk soovite sisse astuda ja vaadata!"

Kulno lükkas vaheukse lahti.

„Enne elas siin mu seltsimees, aga juba üle aasta on kõik ainult minu päralt. Näete, ümberringi aed."

„Kui ilus!" ütles Tiksi vaikses ekstaasis. Ta seisis silmapilgu mõttes, püüdis siis enese nagu millestki vabastada ja hüüdis imestanult:

„Kui palju raamatuid!"

Keset tuba jäi ta seisma ja vaatas ringi: üks, kaks, kolm riiulit ja kõik peaaegu täis. Tiksi oleks tahtnud öelda, et ei Lutveil ega Meriheinal, et kellelgi pole nii palju raamatuid kui siin, aga ta vaikis, mõtles ja vaatas, vaatas ja imestas. Et aga midagi öelda, küsis ta:

„Mis neis raamatutes kõigis on?"

„Sõnad, aina sõnad," vastas Kulno naeratades.

„Kui palju sõnu!" imestas Tiksi veel enam ja Kulno ei saanud aru, oli see imestus tehtud või loomulik.

„Võib neid raamatuid vaadata?" küsis neiu natukese vaikimise järel.

„Olge head. Siin sellel riiulil on ehk kõige huvitavamad. Võtke näiteks see!"

Kulno näitas mingisuguse loodusteadusliku raamatu peale, kus leidus palju pilte.

Neiu istus riiuli-esisele vaibale, võttis kehaka raamatu põlvedele ja hakkas lehitsema. Kui nõnda kähardunud juukselokk silmadele langes, tuletas ta väikest tütarlast meelde. Mitte märkigi polnud järele jäänud sellest elutargast naisest, kes mõni päev tagasi Meriheinaga uulitsal ruttas, tõtates haiget vaatama või kuhugi mujale pakilisse paika.

„Oleksite võinud raamatu lauale panna, nõnda on halb," ütles noormees.

„Ei, just nõnda on hea," vastas neiu ja vaatas niisuguseil silmil üles, nagu tunneks ta häbi, et temal nõnda hea on, ja mitte teisiti.

„Kui on hea, siis on väga hea," oli ka noormees nõus ja istus tooliga neiule lähemale, kummardus alla tema poole, nagu oleks ka temal himu pilte vaadata. Neiu lipsis ja lipsis, pööras lehti ka siis, kui silmad üles noormehe poole vaatasid, kes midagi rääkis.

„Ma paneksin teile heameelega ette ühe küsimuse," ütles Kulno äkki eelmist jutulõnga katkestades. „Kas teie ei tahaks mulle öelda, miks te Lutveiga lahku läksite?"

Neiu lõi silmad maha ja vastas põigeldes:

„Ma ei tea, miks, tema tahtis."

„Aga Lutvei ütleb, et teie tahtsite."

„Ütles ta seda?"

„Ütles, ja teda usun ma enam kui teid."

„Siis ma ei tea, ei tea midagi."

Kulno vaikis ja silmitses neidu ainiti, kes silmad raamatule pööras ja pea longu laskis, nagu köidaks mõni iseäralik pilt tema tähelepanu. Nõnda ei näinud noor-

mees muud kui pealage ja tema kõrvalesti, mis helendama lõid.

Kulus paar silmapilku, nähtavasti paar piinlikku silmapilku, sest neiu käed hakkasid teadvuseta midagi näppima. Nagu andeks paludes tõstis ta silmad viimaks üles, lausudes:

„Miks te seda pärite?"

See kõlas nagu küsimine, aga ometi oli ta ennem kahetsus: seda poleks tarvis.

„Lutvei on ju teile laulatust pakkunud," ütles Kulno.

„Kui te seda teate, mis te sellest siis veel räägite."

„Ma tahaksin teada, miks te temale ei läinud?"

Tiksi ei vastanud, ta punastas ainult.

„Teil on ehk piinlik, aga ehk vastate siiski, sellepärast teid kutsusingi."

„Ainult sellepärast?"

„Mitte just, aga ometi."

Kulno tõusis toolilt ja liikus pisut. Ta tahtis mõtelda, aru pidada, aga ta tundis, et pea töötab halvasti. Nõnda istus ta uuesti toolile.

„Kui ma teaksin," algas neiu.

„Kui te teaksite ... mida?"

„Milleks te küsite."

„Ütlen seda pärast."

„Aga üks tingimus."

„Hea küll."

„Lutvei ei tohi seda teada."

„Iseenesestki mõista mitte."

„Ma ei tahtnud tema naiseks saada."

„Seda ma tean, aga miks?"

„Meil poleks lapsi."

Neiu vahtis jällegi raamatusse ja ta kõrvalestad helendasid veel enam kui esiteks. Kulno tõusis toolilt, astus paar sammu, pöördus siis neiu poole ja ütles endamisi:

„Selle mõtte peale oleks pidanud ma isegi tulema."

Et neiu midagi ei vastanud, siis istus noormees tema juurde toolile ja vahtis kähardunud pead, mis veel madalamale näis langevat. Kulus natuke aega. Siis

julges neiu silmad noormehe poole tõsta, nagu tahaks ta küsida: mis te must piinate? ja Kulno arvas, et need silmad on avatlevamad kui kunagi enne ja et neiu huuled hõõguvad himu.

„Teate, Tiksi," ütles Kulno, „ma olen teid ikka tubliks tüdrukuks pidanud, aga tuleb välja, te olete tublim, kui ma olen arvanud. Tõepoolest, veel tublim."

Ja Kulno tõusis jälle toolilt, et liikudes mõtteid koguda, aga ka seekordne katse oli asjatu, sest neiu saatis teda imelisel pilgul, ja nõnda istus ta uuesti toolile, kummardus neiu poole ja küsis:

„Kas te ei tahaks mulle tulla?"

Nüüd oleks neiu silmis nagu hirm; ta laseb pea madalamale kui kunagi enne ja ei lausu sõnagi.

„Mul on ju küll väike sissetulek, aga ehk saame läbi. Mul pole midagi, kui aga need raamatud, aga kui teie tulete, siis olete ka teie."

Neiu muutus vaibal pisikeseks, nagu oleks ta tõepoolest väike tütarlaps. Tüütu lokk langeb silme ette ja painutatud kaelal liiguvad noormehe hinguse käes üksikud pehmed juuksekarvad.

„Miks te ei vasta? Ei taha tulla?" küsib Kulno ja võtab silmade-esise loki oma sõrmede vahele. „Lubada pole mul tõepoolest midagi," räägib ta edasi, kui neiu endiselt vaikib, „aga tulla võiksite ehk siiski."

Neiu ei vasta ikka veel, ta saab ainult kord-korralt väiksemaks. Siis krabisevad esimesed pisarad raamatule ja neiu surub käed silmadele, kuna raamat põlvedelt vaibale libiseb.

„Miks te nutate, Tiksi? Ma ei tahtnud haiget teha . . . ma ei mõtle nõnda, nagu teie ehk arvate . . . ma mõtlen, et on täiesti teie asi, kas laulatada või ei. Minu meelest on meie elu rohkem väärt kui kõik tühised talitused, sellepärast on ehk parem, et teeme nagu teisedki, muidu võiksid nad teid haavata."

Tiksi nutab ainult. Ta on külgepidi vastu raamaturiiulit vajunud ja juukseid on veel rohkem silmadele langenud.

Kulno on nõutu. Mõtted sähvivad tal peas läbisegi. Meelde turgatavad talle Lutvei joobnud sonimised Tiksi valetamisest, petmisest, keerutamisest, ninapidi-vedamisest, Meriheinast, mingisugusest lukussepast ja ta satub mõttele, et ehk on see kõik vale ja ehk on alles saaduses tõde, mis paneb neiu pisaraid valama. Ta lükkab lahtise raamatu kõrvale, põlvitab neiu juurde põrandale, võtab tal kätest kinni ja eemaldab nad nõres silmilt, küsides:

„Olen ma siis tõesti nii halb, et te mulle ei taha tulla?"

Uue hooga nutma hakates poeb neiu noormehe ligi, peites oma pead kuuehõlma.

„Ma tahan ju," nuuksub ta.

„Mis sa siis nutad."

„Ma olen ju nii rumal."

„On see siis nii suur õnnetus, et sellepärast nutad?"

„Sellepärast ja muidu."

„Päris muidu?"

„Niisama."

„Ei millegi pärast?"

„Midagi on."

„Mis siis?"

Tiksi nutab.

„Katsu rääkida, katsu öelda, siis läheb üle."

Aga Tiksi nutab ainult, nutab valusalt, nutab kõigest hingest, nutab, nagu ainult need nutavad, kellele suurt kurja on tehtud, suurt valu on sünnitatud.

„Nõnda ei tohi, Tiksi, teed haiget. Kas sa siis mulle ei või öelda?"

„Ei saa, ei oska."

„Katsu ometi. Ütle tasa, ütle päris tasa."

Nuuksumine.

„Noo, Tiksi, mu Tiksi!"

Neiu tahaks veel enam oma pea ja silmad peita.

„Valus on," sosistab ta, „kahju."

„Mu väetike," hellatab Kulno.

„Kahju, et . . ."

„Et?"

„Et olen... niisugune."
„Missugune?"
„Pole... puhas!"
Kõik oli ainult sosin, aga viimane sõna kostis kui karjatus. Kulnol käis luust ja lihast läbi. Nõnda oli ta kuulnud häälitsevat ainult lapsi, väikesi, nõrku loomi, linnupoegi, kui neile tehakse liiga.
Ja kui neiu kramplikult nuuksudes talle lähemale poeb, surub ta teda kõvemini vastu rindu, nagu tahaks ta teda siinsamas lämmatada, et mitte enam tema karjuvat sosinat kuulda. Ta ei tea, mis on sündinud, aga ta teab, et midagi on sündinud: nagu oleks keegi temas eneses Tiksi häälel karjatanud ja nagu ei nuuksuks Tiksi, vaid tema ise, härdalt, härdalt, millalgi varem, paljude aastate eest.
Talle tuleb meelde, mis ta hiljuti Tiksi vagadusest ja pühadusest oli rääkinud — seal, väljal, kraavikaldal, poris, luulelises kevadeporis, ojade vulinal, loikude sädelemisel, naerdes, kui Tiksi siristas, — ja ta arvab, et ta enam nõnda ei räägiks.
Ei, ei, Tiksi pole sugugi vaga, nagu tema uskus, ta pole ka püha, nagu neiu ise ütles, aga ometi oleks ta nagu see ja teine.
Ikka valjemini surub noormees neidu vastu rinda, kuni ta viimaks ütleb:
„Tead, Tiksi, me oleme mõlemad veel küllalt rumalad, et üheskoos õnnelikuks saada."
Nüüd saab nutt uut hoogu.
Mitte valu pärast ei nuta enam Tiksi, mitte ka rõõmu pärast, vaid midagi muud on, mis oleks nagu kurbuse ja rõõmu ühine valang. Võib-olla on see ehk õnn, millest Kulno rääkis, võib-olla on see maine õndsus, mis saavutatakse suure kahetsusega ja pattude pihtimisega, kui tunnistus leiab õige kuulaja, õige pihi-isa.
Tiksi ei tea, mis see oli või kuidas see tuli, aga kohe, kui ta üle Kulno korteri läve astus, valdas teda imeline ennemaitsmata tundmus. Ta oleks tahtnud esimesel silmapilgul läbi akna aeda hüpata ja aiast niisama tuppa

tagasi; ta oleks tahtnud laulda ja siristada nagu seal väljal, päikesepaistel; ta oleks tahtnud imestada iseenese ja teiste üle, kõige üle. Põrandale oleks tahtnud ta pikali heita, püherdada ja veereda oleks tahtnud ta, nagu lapsed seda murul teevad, roosad säärekesed helendavad aga; ta oleks tahtnud pärast lamama jääda — kauaks, kauaks, vahtides sinisesse taeva, oodates seda värvikirguses pilverünka, mis tõuseb metsa tagant.

Oo, tema'p see ongi, kellest Merihein rääkis, kui ta käe pani Tiksile ümber piha, tema'p see ongi, kes tuleb sinetavast metsast! Kui võiks seni lamada, kuni ta siia jõuab, kui võiks liikumatuks jääda, kuni ta on ligi, see oodatu, unistatu, ihaldatu!

Ja kui siis Kulno rääkima hakkas, tundis Tiksi, et see, kes sinetavast metsast pidi tulema, on juba tulnud, seisab tema ees, aru nõudes, kuidas teda on oodatud, igatsetud.

Aah! Õnn on nii ligi, ainult usk peab olema tema tabamiseks, õnn on nii kättesaadav, ainult julgus peab olema temast kinnihakkamiseks. Aga Tiksi saab korraga araks ja usuvaeseks, unistatud õnn teeb ta ebausklikuks ja patuseks.

Ta tunneb, nagu oleks tal täna esimene suur kaotus ja esimene suur kahetsus, ta tunneb seda sellepärast, et suur õnn on nii ligi ja et ta võib mööda minna kas või alatiseks.

Ta tunneb enese väeti ja rumalana, ta tunneb, et olekski ta Meriheinaks, ometi ei oskaks ta mingisugust eluraamatut kirjutada, ka kõige rumalamatki mitte, sest elu on ikka teistsugune, kui tema arvab, hoopis teistsugune.

Ta tunneb ainult, et suur õnn on ligi ja et õnne eel sammub suur kaotus, suur kahetsus. Mis peaks ta siis muud tegema, kui nutma, mis jääb siis muud üle, kui nuuksuda.

Las teised ütlevad, missugune on elu, las teised kirjutavad eluraamatuid, Tiksi ihkab ainult oma suurt õnne, muud ei midagi, mitte midagi.

Sellepärast nutabki ta.

Kulno püüab teda trööstida, rääkides:

„Ära nuta, see on möödas. Nüüd teeme teisiti, teeme nagu kord ja kohus, see on ju nii tühine asi, meie elu ja õnn on rohkem väärt kui kõik need inimeste tembutused. Ja siis, tead mis? Siis lähme pulmareisile, jumala eest, lähme. Seks ajaks on kõige ilusamad lilled ja siis lähme. Jätkub raha, sõidame, ei jätku, lähme jala. Võtame pambud selga ja lähme."

Tiksi nutt muutub ägedamaks.

„Ma näitan sulle, kus ma kasvasin, näitan sulle seda jõge, millest viimati rääkisin. Seal on hõbedased särjed, verevad silmad aga kirgavad aina, ahvenad vööbilised kui tiigrid ja haugid kui ubadega ülevisatud hallid täkud, kes hirnuvad ja kaabivad, norskavad ja trallivad, pole muud, kui istu peale ja sõida, kihuta, mäest üles, mäest alla, külm tuul käib südame alt läbi."

Tiksi nutab.

„Ma viin su jõele sõitma, lokkavasse luhta viin su, kahiseb aga, kui astud. Lähme palja jalu, mööda pehmet sammalt lähme, solistame leiges vees, pind kõigub käimisel, mägi ees, teine taga, meie orus, sootuks väikesed mäed, päris pisitilluke org, ja meie lähme, pambud seljas, kepid käes, sina siristad, mina naeran."

Tiksi nutab ikka.

„Tahad, ma näitan sulle ka seda metsa, kus me varesepesi käisime otsimas, näitan neid nõtkeid kaski, mille latva me ronisime ja siis viudi alla lasksime, judinad aga jooksid üle keha, õudne oli, siiski ütlemata hea. Nüüd on need kased juba suured ja jämedad, meie lähme nende alt läbi, pambud seljas, kepid käes, lähme ümber ilma. Kui väsime, siis istume, hingastame, ja lähme jälle."

Tiksi ei jäta ikkagi veel nuttu.

„Ma tean, kus on kodumaa ilusamad paigad, mägised ja orulised, metsade, järvede, soode ja rabadega, lillekirevate ojakäärudega, nurmedega. Seal kõnnib kurbus, seal hiilib nukrus, ja laulab, laulab. Seal kasvavad kodu-

maa ilusamad lilled, sinna viin su, sinna panen su istuma, lõhnavate lillede sekka istume ja istudes teen sulle pajupilli, mis ajab metsa rõkkama. Kui me siis edasi lähme lillede keskel, puhud sa pilli ning siristad ja nõnda lähme hommikupuhtel, õhtuehal, lähme mõnikord keskpäevalgi, kui varjab päikest sinivalvakas viiruline pilv, lähme südaööl, kui laksutab uneta lind. Läbi ilma lähme nõnda ja meil on pillid suus, pambud seljas, kepid käes."

Tiksi nutab ja nutab, sest unistatu ja ihaldatu on nii ligi. Nüüd on tal kõik muu ükspuhas. Rahulikult võiks ta veel kord Meriheina kärbsel pea otsast väänata, oo, ta võiks ükskõik kellel pea otsast väänata, kas või Meriheinal enesel, kui aga kätte saaks oma suure õnne.

Kulno räägib veelgi:

„Kui ilm on läbi käidud, kui ei viitsi enam puhuda pilli, kui pambud saavad raskeks, siis pöördume siia tagasi. Siin pole küll midagi, olen ainult mina, oled ainult sina ise, on aknad ja aed, on raamatud riiulitel, aga siristada võid sa kui linnuke ja naerda kas või eluotsani, siristada ja naerda."

Tiksi nutab edasi.

Kulno saab nukraks. Ja nagu oleks ta mõtted kuskil kaugel, õõtsutab ta neidu rinnal ja sonib:

„Nuta, nuta, nuta, nuta nukku!"

„Nuutsu, nuutsu, nuutsu, nuutsu, nukku!"

Siis vaikib ta, sest ta ei leia troostisõnu, ei leia õigeid sõnu. Rumalana tunneb ta enese, et tal on nii palju raamatuid, mis kubisevad sõnust, aga et ta ometi ei leia õigeid sõnu; nii rumalana tunneb ta enese, et ta oskab veel ainult neiu pead silitada ja häälitseda:

„Noo, Tiksi! Noo, Tiksi!"

Aga ka need pole õiged sõnad, õiged sõnad pole niisugused, mitte sugugi! Need pole ka niisugused, nagu on Tiksi nuuksumine, mis pikkamisi muutub nukraks tihkumiseks, ei sugugi!

Õiged sõnad on teistsugused, hoopis teistsugused, Kulno ja Tiksi ei tea täna, missugused on õiged sõnad.

30.

Lutveil oli nagu uuestisündimine, võib-olla ainult ajutine, aga ta oli siiski. Ta isegi imestas, kust talle küll korraga niisugune tegevuse tahtmine, ei, otse tegevuse tarvidus oli tulnud. Kergemeelsest tuulepeast oleks nagu kaine noormees saanud. Logamispäevad, mille pikendamiseks ta nii mõnigi kord oli pead murdnud, oleksid nagu üleöö muutunud tüütavaks, piinavaks. Juba kippus ta uskuma, et ehk on neil, kes arvasid, Tiksi olevat kõiges süüdi, ometi õigus, kui küll mitte täiesti, siis ehk vähemalt pisinatukenegi, ja nõnda mõtles ta Tiksi peale tagasi, nagu oleks see mõni kurjusekott või patuanum.

Kord usaldas ta midagi selletaolist Kulnolegi avaldada, aga see oli nähtavasti teisel arvamisel, sest ta ütles naeratades:

„Pane tähele, sinust saab lõpuks veel hingekarjane."

„Kas ma siis nii pastorlikult räägin?"

„Hullemini räägid, räägid mõnikord kui köster."

„Tohoo saatan!" hüüdis Lutvei valjult, nõnda püüdes varjata, et Kulno sõnad teda olid puudutanud.

„Ära karda, mu poeg," trööstis see, „sinu kõne- ja mõtteviis on tõuliselt või rahvuslikult õigustatud: meis kõigis on ikka veel suur osa pastorist ja köstrist."

Hiljem ei avaldanud Lutvei oma kaineid elumõtteid kellelegi, sest Kulnost kuulis ta kõrvalt imelikke asju ja teistega polnud ta nii lähedane, omane. Pealegi hakkasid tumedad mõtted ja piinavad tundmused palju jõudsamalt kaduma, kui ta teada sai, et Kulno ja Tiksi juba on maha kuulutatud. Tiksigi muutus noormehe silmis selle ootamatu uudise tõttu: nii väga halb ei võinud ta ometi mitte olla, kui Kulno ta endale võtab. Või on ka sellel lontkõrvad kasvama löönud, nagu mõnikord varemalt?

Inimesed on kentsakamad, palju kentsakamad, kui Lutvei tänini oli arvanud, arvata oli osanud. Tema isegi on imelik. Niipea kui ta Kulno ja Tiksi asjast kuulis, läks ta süda äkki kergemaks, meel rõõmsamaks. Oli küll valus, et teda kellegi teise vastu on vahetatud, et

kedagi teist temast paremaks on peetud, aga see valu ei ajanud vihale, tegi ainult kurvaks, ei äratanud jälki lontkõrvalist tundmust, mis teda pohmeluse ahastuses ajas ütlema: „Inimene on kui raisk," mis ajas sülitama, kõigest südamest mahlakalt sülitama. Et Kulno Meriheina või mõne teise asemele on ilmunud, see tegi Lutvei seisukorra iseenesest veel raskemaks, sest kartma pidi, et ta nüüd kaotab peale Tiksi ka oma parema seltsimehe, võib-olla sõbra, aga ometi oli nõnda parem, palju parem.

Lutvei hoidus Kulnost eemale, sest tal oli häbi, ta ei teadnud isegi, miks, aga oli siiski. Ta mõtles, missugused silmad küll Kulno teeb esimesel kokkupuutumisel, mis ta ütleb, mis ta küsib, ja ta kartis piinlikku seisukorda. Aga ta eksis, sest kui ta linnast lahkumise eel Kulnot vaatama läks, oli see päris endine, kui ta päris:

„Mis on piipudega?"

„Viisin ära."

„Võeti vastu?"

„Tänuga."

„Kaaskirja tegid?"

„Tegin, aga kardan, kaaskirjas on valet ja piipude seas võltsituid."

„Issand, kui lapsemeelne sa alles oled. Mis peaksid teadlased peale hakkama, kui poleks enam valeteateid, ja mis amet on uurijatel, kui mitte võltsimiste paljastamine? Mina olen kandidaaditööd kirjutades tähele pannud, et just võltsimistest tõsine teadus ja uurimine algabki. Sellepärast muretsetavatki viisakatesse muuseumidesse nii palju võltsitud asju. Üks sinu võltsitud piip võib tulevikus mõne mehe surematuks teha."

„Nüüd tulin sulle head päeva ütlema."

„Sõidad ära?"

„Veel täna."

„Kuhu? Isakoju?"

„Ei, mujale."

„Aga kuhu siis? Või on see saladus?"

„Arva."

Kulno ei teadnud midagi arvata.

„Vanavara korjama," ütles Lutvei.

„Ohoo!" tegi Kulno lookaval häälel ja vilistas. „See on võltsitud piipude esimene tagajärg?"

„Just nii! Ja tead: nüüd on mul lootus, et tulevaks aastaks olen rahahädast väljas."

„Mõistan, mõistan, allkirjad. Sinust saab asja."

„Tõepoolest, minust võib lõpuks midagi saada, hakkan isegi uskuma."

„Tingimata saab. Ära unusta vanu tuttavaid, kui kõrgel oled."

Mehed vaikisid. Lutvei ei mõistnud hästi, kas Kulno heitis nalja või rääkis ta tõsiselt.

„Lähed üksi?" küsis Kulno.

„Ei, teisi on ka, muuseas Kõva P oma Sätsiga."

„Pagan võtku! Taavet ka! See on hea, see on ilus! Tema loeb oma üleskirjutusi kui evangeeliumi, kui Ülemlaulu. Nõnda maksab lugeda. Aga tead, ma olen teie peale kade, tõepoolest, ilma naljata."

„Tule kaasa!"

„Pole võimalik, isiklikud asjad."

„Ah jaa, õige," ütles Lutvei ja tegi näo, nagu tuleks talle alles nüüd peaasi meelde, mis südamel kipitas. „Tohib ehk sulle õnne soovida?" lisas ta juurde.

„Ja muidugi, iseenesestki mõista. Ära sellepärast mind maha jäta, eemale põgene, see on tühine asi. Meriheina pole viimasel ajal enam näha, nagu oleks must kass meie vahelt läbi jooksnud."

Lutvei sai südant.

„Kuule, ütle, sa vennas, kuidas see ometi tuli?" küsis ta.

„Sa nõuad mult rohkem, kui ma tean."

„Vaata ette, et sa mõnda vale-Tiksit ei saa, panid ikka tõe ja ehtsuse peale nii suurt rõhku."

„Sa kuulsid juba, et ma valede ja tõdede kohta oma arvamist olen muutnud. Ja mitte ainult sinu piipude küsimuses. Teiste asjadega on niisama. Mis jääks biblioteekidesse järele, kui heidaksime kõrvale kõik raamatud, kus leidub valet? Tõepoolest on aga meie armsamad

raamatud just need kõige valevorstlikumad. Samuti on lugu ka inimestega? Kas võiks seltsimeest või sõpra olla, kui poleks valet? Või pole sa märganud, missugune värskus on valetajais? Valed ja tõed ei tähenda ju muud midagi, kui et meie oma seisukohta vaatlemisel muudame. Pealegi, mis sa arvad, kas pole huvitav valede küllussarve vaadelda, kuni sealt üks tõde teise järel välja lipsab? See on enam kui huvitav, see on otse elurõõmuline üllatus."

Lutvei oli teisel arvamisel, aga ta ei vastanud, imestas ainult, kui muutlikud on inimesed ja kui vähe võib toetuda meeste arvamistele ja põhimõtetele, kui nad naistega kokku puutuvad.

31.

Kõik on läinud, ainult Merihein on jäänud, tema üksi on jäänud oma kolmesopilisse tuppa, kus laulavad kevadetuuled.

Sõnakehvaks on ta muutunud ja tema pisut vimmas piht on veel vimmakamaks saanud. Emand Koorik otsib temaga ajuti juttu, aga ei leia ega leia, nagu oleks Meriheinal juba kõik jutud räägitud.

Merihein mõtleb: käib ja mõtleb, istub ja mõtleb, töötab ja mõtleb, kuni mõtted saavad unistusteks, millest tõusevad uued mõtted. Isegi öösiti ei saa Merihein mõtetest lahti, sest rahutult viskleb ta asemel ja sonib arutuid sõnu, milles oleks nagu juttu kord Tiksist, sealsamas kärbsest. Aga keegi pole teda kuulamas, keegi ei tule hommikul küsima, miks ta öösiti sonib, nagu oleks ta kurjas palavikus.

Jah, kõik on läinud, kõik, Tiksigi on läinud.

Merihein oli teisiti mõelnud, Merihein oli mõelnud, et Tiksi jääb. Merihein oli mõelnud, et algab mingisugune uus, tundmatu elu, algab ehk unistuste unistus, millest ta varemalt oli kirjutanud raamatuid. Aga ei alga midagi, sest Tiksi on läinud ja varsti muutub ta unistuseks, nagu Meriheinal neid nii mõnigi on juba varemalt olnud.

Merihein teab nüüd, kui õieti ta tol korral oli aimanud, kõndides üksi mööda tuba ja kahetsedes, et ta viimaseid palveid polnud sosistanud; Merihein teab veel kord, et ta elus ikka õieti on aimanud, aga võõriti talitanud, sellepärast ehk ongi talle jäänud kindlamaks varaks ainult unistused.

Võib-olla nõnda on kõige parem. Nõnda elab ta kui munk ja sureb ükskord kui koer: ei ole nutjaid, ei ulujaid, ei pisarsilmi ega nutuvõru tõmblevail huulil.

Nõnda on parem . . .

Aga see parem tuleb ehk pärast. Nüüd tundub, nagu oleks linn sedavõrd tühi, et kivistel tänavatel võidaks pidada klaperjahti jäneste peale; nüüd tundub, kodu on saanud nii õudseks, et Merihein õhtuti töölt tulles unustab susiseva priimuse, unustab ergutavalt lõhnava tee ja kõnnib einet võtmata linnast välja.

Ainuüksi kõnnib ta ja tema samm on harilikust raskem.

Merihein kõnnib seda maanteed mööda, mis viib lääne poole. Siit läksid nad, lausub ta endamisi, siit läksid nad loode poole, läksid hommikul vara, kui teeserval hiilgas kaste ja tolm hoidus maa ligi. Ümberilma-reisile läksid nad, nagu Kulno naljatas, läksid rõõmsa meelega, läksid võib-olla lauldes, naerdes. Merihein ei tea, et Tiksi võib ka siristada kui linnuke lehestikus, ei, seda ei tea Merihein mitte. Ka Lutvei ei tea seda, seda teab ainult Kulno, kes läks Tiksiga siit loode poole.

Aga tema, Merihein, on alles siin; ta tuleb igal õhtul maanteed mööda lääne poole, isegi vihmaga tuleb ta, aga südaööks pöördub ta ikka linna tagasi, nagu pelgaks ta midagi. Kui ta on küllalt kõndinud, istub ta kivile jalgu puhkama, istub tee äärde, kust mööda käib palju rõõmsaid ja nukraid inimesi, kust lähevad ükskõiksedki, istub nagu mõni rändav laulik, kes hakkab kannelt häälde seadma.

Aga ei, Meriheinal pole kannelt käes, temal pole lusti mängida. Ta vaatab ainult veerjaid nurmi, vaatab, kuidas ader on vao vao kõrvale ladunud, peites lehkavat väetist mullapõue; vaatab, kuidas mahe muld imeb soojust, kui-

das kokku saavad himutseja põrm ja elutsev valgusvaim.

Emakesel-maal on jooksuaeg, emake-maa otsib seltsi kui nugissilmne hirv, emake-maa põleb himudekires nagu noor põder, emake-maa ihkab karjuvate laste järele.

Emake-maa saab raskejalgseks, emake-maa saab käima peale, põrmule puhub sigitav valgus elavat õhku ninna.

Vaata, kuidas värskelt pööratud muld mustab, kuidas ta hiilgab, peaaegu lööb kauguses sinetama, nagu unistuste mets siinpool laukaraba, mis aina kasvab ja kasvab, aina tungib peale.

Oodakem veidi, las hakkab loojenev päike verevalt kirgama, küllap siis näed, kuidas mustav maa saab tõmmuks, ei, violetiks, ei, roosaks; Merihein ei tea, ei oska öelda, Merihein tunneb ainult, missuguseks saab siis mustav maa, kui loojenev päike lööb verevalt kirgama.

Maa hakkab kumama nagu kauge tulekahi sügisööl, maa hakkab tumedalt helendama, nagu lõõtsutaks kuldkollast ääsi.

Maa hakkab sädemeid pilduma, maa lööb loitma, maa hakkab leegitsema, maa paneb silmad virvendama, maa saab pimestavalt hiilgavaks, nagu oleks tal osa päikesest.

Virguge, magajad, ärgake, uinujad, heitke pühad raamatud käest, kes te palvetate, ja tulge kummardage põrmu ette, sest põrm on ihkel ja tema himud käivad sigitava valguse järele.

Kas te ei näe, et maa on raskejalgseks jäänud, et maa on käima peale saanud elavaga, mis on antud valgusvaimust!

Maa kannatab, maa oigab, maa ägab, maa on suuremas valus, maa on sünnitusvaevas.

Maa hõõgub õnnest, valude ja kannatuste õnnest hõõgub maa, nagu oleks ta kurjas palavikus.

Loojeneva päikese kullakirguses maantee ääres kivil istudes tunneb Merihein, kuidas hõõgub maa, kuidas lõõmab põrm.

Ka temasse, istujasse, tekib midagi palavikutaolist, tekib igal õhtul, kui ta siin puhkab jalgu.

Ka tema hakkab loitma, ka tema hakkab lõõmama, nagu oleks ta osa sellest oigavast, ägavast põrmust, mida on puudutanud sigitav valgus.

Oi seda piinavat meeltemängu, oi seda valude õnne, mis Merihein tunneb kivil istudes, kui loojenev päike on kullakirguses ja emake-maa lõõmab sünnitusvaevade palavikus!

Veel pole kõik möödas, veel pole elu otsas, kui võib istuda tee ääres, nagu seataks kannelt häälde.

Veel pole kõik mängud mängitud, veel pole kõik laulud lauldud, veel pole kõiki hingekeeli puudutatud, kui ikka veel võib kannatada, kui võib uneta öid unistustega kulutada ja asemel viseldes sonida mõtteta sõnu, nagu piinaks sind kuri palavik.

Oo, andke aega, andke päevi, andke ilusaid kullakirguses õhtuid, andke ööhämarikus unelevaid nurmi, andke kauguses sinetavaid metsi, andke lõhnavaid lilli, andke kõike, mis tekitab aja, selle suure lepitaja!

Oodake!

Merihein saab valudest võitu, Meriheinas sumbub vaevade palavik, Merihein hakkab jällegi naeratama ja siis istub ta tee äärde kivi otsa jalgu puhkama, istub, nagu seaks ta tõepoolest juba kannelt häälde.

Istub loojeneva päikese kullakirguses, kui loidavad lokkavad orased, kui lõõmavad võib-olla juba rasked pead, istub ja hoiab kannelt käes, oma valude kannelt.

Istub ja ootab, kuni kannatused hakkavad rinnas kõmama, kuni valud saavad sitkeks ja pehmeks nagu sõtkutud savi, mida võib muljuda ja vormida.

Istub, kuni valud saavad ägavaks põrmuks, mis ihkab valgustava vaimu sigitust; istub, kuni valud hakkavad kõndima kui poisike, kuni nad hakkavad hüppama nagu kähara villaga talled aasal; kuni nad heidavad murule maha või istuvad Meriheinaga kivile unistama, aina unistama; kuni nad hakkavad häälitsema, laulma, hõiskama; kuni nad hakkavad siristama kui linnuke, naeru lagistama nagu lapse suu; kuni nad löövad loitma ja lõõmama nagu emake-maa, kui ta on sünnitusvaevade õndsu-

ses; kuni nad hakkavad virvendama ja helendama nagu virmaliste vehklev valgus.

Merihein istub, kuni valud saavad eluks ja hingeks, kuni nad saavad tema suureks õnneks, tema õndsusnaeratuseks, tema maiseks lunastuseks.

Siis võtab Merihein oma valud ja teeb neist kõmava kandle ja kandlega istub ta tee äärde, kust käivad mööda rõõmsad ja kurvad inimesed, kust lähevad ükskõiksedki.

Merihein teeb valudest uue pilli, sootuks uue pilli teeb Merihein, ja see laulab kui noor neiu, kes ihkab mehele, huikab kui putkest luik, heliseb kui suur haavakoorest vene vile, ainult sõrmilised peale, ainult sõrmilised, palju sõrmilisi . . .

Koitjärv, 1916.

VARJUNDID.

Lund sadas, paksu, laia lund. Ma kõndisin vaiksel metsateel, mis siira-viira noorte mändide vahelt läbi puges kuhugi suurema tee poole, kus möödasõitvad reed jalastel nagisesid, hobused puristasid ja meeste jutukõmin kostis.

Armastan lund, kui ta veebruarikuu päikese paistel värvilistes helvestes sätendab — siis viibin lumelagendikul kui lilleaias; aga ma armastan lund ka siis, kui ta vaikselt metsateele langeb ja mu riietele, silmalaugudele, ripsmeile peatuma jääb: nõnda puudutab ta mind õrnema käena, rahustades, vaeva unustama pannes, äratades unistusi kaugeid ja lähedaid. Jalg tippab jala ette harjumuse ajel ja mul on ükskõik, kas ta kuhugi jõuab või mitte; kõige parem, kui ta mind ümber talutaks mingisuguses nõiaringis, kus ei oleks lõppu ega äärt, ei vastutulijaid ega möödaminejaid, vaid kus oleks ainult üksik looklev tee ja langevad lumehelbed nõtkete mändide vahel.

Oli juba videvik, kui ma koju hakkasin minema. Seal, kus männid kõige nõtkemad, oli okstel lasuv lumi nad looka vajutanud: valgerüüliste palverändajatena kummardasid nad üle kitsa tee üksteise poole ja nende ladvad puutusid kokku, võlvides loodesse viiva lumise käigu. Kaugel, kaugel, otse selle võlvi avause kohal, rebenesid mustad tondipilved, näidates videvikus kuumavat läänetaevast mingisuguse kõrge mäena, mille lumega kaetud harja loojenenud päike veel kullaga kardab, kuna aga all orus juba ammugi sumenevad varjud asuvad. Ja mulle näis, nagu ei kõnnikski ma üksikul

metsateel, vaadeldes mändide vahel liuglevaid lumehelbeid, ja nagu poleks männid sugugi männid, vaid painduvad küpressid kuskil lõuna pool, mererannal, üksiku kivimaja ees, kust alla viiv trepp juhatab kohades vahutavate lainete lähedale.

Ja meelde tuli mulle kõik, nagu oleks see alles eile olnud, nagu poleks vahepeal midagi tähelepanuväärset sündinud — ainult väike uinak lahutab mind sellest aastatetagusest.

*

5. aprillil.

Juba laeval, jaheda meretuule puhangutest hoolimata, tundsin ma kehas midagi rasket, unist, sumedat, mis pani jala laisalt astuma ja kuhugi paigale sundis, et omaette vahtides suikuda või pilku heita kaugemale merele, kus ajuti nähtavale tuli parv mängivaid delfiine, kellest üks või teine laevanina ette ruttas, et sellega võidu joosta, tema ees kukerpalli lasta ja ikka ühes edasi noolida läbi roheka selge vee. Paari nädala jooksul on sellest esialgsest tundmusest saanud imelik raugus, mille sarnast ma varem kunagi pole tundnud. Mulle tuleb meelde, et ma kodunt välja sõites lõunapoolsest päikesest unistasin ja tema õlul kasvavast loodusest midagi ennetundmata, varem aimamata uut lootsin. Kas see raugus vahest üks neist unistatud eelaimusist ei ole? Kas ei tunnista seda valjem südamepeksminegi, kuigi arstid just tema rahustamiseks mind soovitasid siia?

Vaene süda!

Ja nüüd viibin loiult laia pärna varjatud rõdul nõjatoolis või laman suletud silmil suures valges toas, aknad pärani lahti, et ma kuuleksin niiske ja meremüha-tiine tuule sasitud tammede ja vahtrate kohisemist, kuristiku põhjas keerleva mägiojakese sadude puhul möirgavaks mürinaks muutuvat vulinat, arvamata käristite sarnast konnakrooksumist ja et ma tunneksin akna all õitsvate rooside uimastavat lõhna. Ainult hommikuti, puhtel, või päikese loojenemisel, kui roosaks ja purpurseks

värvitud lumemägede poolt karske maine õhk ulatub mererannani, virgun ma pisut ja sammun mööda mäenõlvakut siira-viiralisel rajal mere äärde, kus tean olevat kalda roosipuu-teedega, mida varjavad põlised sinaarid valdaval hiiglusel. Armastan neid lõhnavaid teid nende kainematel, karskematel silmapilkudel — hommikuti kastest vabanemisel ja õhtuti kaste langemisel —, sest siis jahutavad ja karastavad nad; palaval päisepäeval immitseb neis uimastus ja süda hakkab rinnas peksma nagu hirmuahastuses või tundmuste tormil. Langeval niiskusel näib vähenev lõhn peatuvat põõsastel, magama uinuvat ruttu pimeduseks tihenevas videvikus või maha langevat lopsakale rohule, nii et kogu maapind, isegi liivased kõnniteed näivad muutuvat lõhnavaiks. Hakkad pelgama, nagu võidaks jalaastumisega kedagi segada, kellegi unistavat rahu rikkuda, ja laskud kuhugi roosidevarjulisele pingile, et hingata värskenevat õhku ja kuulata viimaste lindude suigutavat laulu.

8. apr.

Raugus kestab; suurenedes muutub ta loiduseks, tuimuseks, ükskõiksuseks. Saan osavõtmatuks ja külmaks kõige vastu, unustades oma lähemaid, ja hakkan ennast tundma üksikuna, ilmast lahutatuna. Põhja poole jäid silmad ja süda, kus leidub minule ainult headust ja õrnust, aga see kipub ununema, ma ei tunne seda enam terve hingega, vähemagi kehakoe-kiuga. Loen ma saadud kirja, siis lööb minus midagi endist hõõguma, tõotades nagu kustumata kollet; aga vaevalt olen kirja lugemise lõpetanud, kui juba kõik muutub segaseks, uduseks. Ja ma unustan vastuse, unustan, et nukker hing igatseb iga sõna, iga tähe järele, väiksemastki sulevajutusest aimata püüdes, kuidas ja missugune ma olen.

Ajuti aga, mingisuguse pisitillukese põhjuse hukutusel, valdab mind iseäralik tujukas tundmuste õrnus ja siis tahaksin kogu oma hinge välja valada salgamata, võltsimata. Lehekülje lehekülje järel katan ma siis tihedate ridadega ja sõnadevoolule ei taha lõppu tulla, kuni

peaajus, meeltes korraga seisak tundub ja ma kirjutatud read uuesti läbi loen. Nüüd kaob endine hingeline hoog, ma leian kõik asjatuna ja lõpuks hävitan kirjutuse, nagu oleks ta mõni kardetav süüdistus minu enda vastu. Laisal käel ja tardunud meelil vean mõne kehva, ahtra sõna paberile, et seda endise kirja asemel ära saata ja lõpuks juurde lisada: järgmisel korral pikemalt. Aga ma jätaksin ka need kuivad sõnad saatmata, kui mitte sundijaks poleks mingisugune kohusetunne või südametunnistuse argus, ehk küll mõistus mulle ütleb, et ma nõnda ühe kuritöö teise järel korda saadan. Parema meelega lamaksin nõjatoolil või istuksin kõrgel rannal roosipõõsaste all, lõhnast joovastatuna, oma silmadele puhkust andes vahelduvail värvidel, mis algavad tulipunasest ja lahtuvad kõige õrnemates varjundites helevalgesse. Just seal, kus kahvatu roosa lõppemas, et valgele maad anda, peatub mu pilk iseäraliku püsivusega, nagu tahaks ta paiga leida, kus roosa on lõppenud, aga valge alles algamata: otsin ja otsin ning unistan nukruses, mis on nagu asjatu ja olutu, mis ei teki millestki ja mida millegagi ei või kaotada.

10. apr.

Oli haruldaselt selge ja vaikne hommik, varjates eneses midagi karsket ja elustavat, mispärast vististi minagi tundsin kehas ootamata värskust, kui ma rõdule istusin lugema Maeterlinck'i *L'intelligence des fleurs*. Juba ammu olin selle raamatuga algust teinud, aga ikka veel seisis ta oodates minu aseme ees väikesel laual, kus ta hommikuti ärkamisel oleks esimesena käepärast. Vaevalt sain lugenud paar lehekülge, kui kõrvad kiindusid tuttavasse linnulaulu: isalepalind laulis — siin on tal rohkem lugusid kui põhja pool — rõdu ees pärna oksal, vidistades ühte viisi teise järel, nähtavasti kuulavale emale, kes kiikuvas oksasagaras pesal istus. Seda pesa nägin juba siis, kui puud olid alles hiirekõrvul ja kui nad ei suutnud veel lehtedega varjata oma saladusi. Raugena uneta südaööl, kui väljas lõõtsus hooglik tuul

ja kui läbi klaasukse helkiv tuletorn joonistas pärnaoksad tumedate, uduste varjutriipudena valgele toaseinale, püüdsin mõnikord leida seda päeval nähtud oksasagarat ühes lepalinnu pesaga. Aga enne kui eesmärgile jõudsin, vajusid silmad kinni ja hommikul ei teadnud ma kunagi kindlasti, kas ma olin unes või ilmsi otsinud liikuvalt pärnavarjult linnupesa.

Linnulaulu kuulamisel peatusid silmad piki küpressialleed paistvatel kaugetel lumemägedel, mille jahedat hõõgust arvasin tundvat. Nüüd valendasid mäed tipuliste põuapilve-rankudena ja neist immitses minusse imeline rahu, mis oleks nagu aimusrikka mererahu sarnane, kui on oodata ägedat tormi. On aga sadu käimas ja ulub torm, muutes mere kumera lumise mäeseljandiku taoliseks, siis paistavad kauged lumemäed sinava merena sealpool kohisevaid metsi.

Raamatut kaasa võttes läksin alla randa, et istuda kuskil varjulisel pingil.

Meri oli kui määratu peegel. Möödasõitev aurulaev näis libisevat kiilasjääl, maha jättes valkjat, servade poole tumenevat joont. Hiilgaval veepinnal võiks nagu seletada tumedaid varjusid väikeste purjekate kõrval, mis kalameestega ööviivuks on välja sõitnud kaugele merele, osalt silmaringi varju kadudes, ja mis nüüd ootavad tuult, et tema ajul tagasi pöörduda randa. Aga tuul on magama uinunud teisel pool laia merd, võib-olla kuskil muinasjutulises kaljukoopas kaugete valendavate mägede vahel.

Puiestik kubises inimestest. Istuti ja kõnniti paarining karjakaupa, käidi lõbusal jutuvestmisel, heledasti naerdes, armatsedes. Elustav läige paistis ka nende silmist, kelle näod kandsid pikaldase ja kurnava haiguse jälgi.

„Miks nii vaikne?" küsis minu ette seisma jäädes Laanin, umbes neljakümne-aastane mees.

„Väsinud," vastasin mina.

„Ma tahtsin teid jalutama kutsuda, meie omade juurde."

„Jätame selle teiseks korraks, süda peksab."

Ma tundsin juba nii mõndagi Laanini omadest, tema kaaspansionäridest. Seal on Ida-Siberist N. linna politseimeister, kes alguses armastas rääkida oma arvatavast tiisikusest, traavlitest ja naistest ning kes mängis kaasatoodud kaherealist lõõtspilli (sellepärast hüüti teda lõõtsmoorikuks): ikka ühte ja sedasama lugu, mingisugust marssi, tund hommikul ärkamisel, teine õhtul uinutuseks, sängis lamades ja mänguriista kõhul hoides. Nüüd on tal haiguseks ja mängimiseks vähem aega, sest ta peab valvama oma noore, ilusa ja edeva naise järele; see on sakslane, Baltimaalt pärit, ja räägib oma kodumaast niisuguse kerguse ja himutsemisega, nagu oleks see mõni suupärane maiusroog või kena siidpluus.

Seal on kõhn ja vimmas helilooja — peenikeste jalgadega, sissevajunud rinnaga, mullakarva näoga ja mustade, imelikult kilavate ja nagu hingeni vaatavate silmadega. Ikka räägib ta muusikast ja muusikameestest, sattudes vaimustusse, nagu näeks ta üksikuid toonikudesid selgesti esitatud joontena. Ta tahaks ise mängida või teiste mängu kuulata, aga arstid on talle selle ära keelanud. Ta tahaks muusikalistele unistustele anduda ja uusi teemasid üles märkida, aga sellest kuulutatakse talle surma. Talle soovitatakse rahu, rahu ja ikka rahu. Esiteks elas ta minu läheduses, kuskil kõrgel mäekallakul üksikus majas, kust on tore vaade mägedele ja merele, aga sealt põgenes ta, sest seal mõtles ta ainult muusika ja iseenese peale. Ta põgenes üksindusest, iseennast pidades oma suurimaks vaenlaseks. Ta otsis inimeste seltsi, lootes kerget, lõbusat ajaviidet; aga inimesed piinavad teda kõiksuguste tühiste asjade ja asjakestega. Kui ta mõnikord vaikselt iseenesesse süveneb ja nagu maailmast lahutatuna viibib, tahavad nad teada, mis ta mõtleb; läheb ta aga nende juurde iseenese eest varju otsima, siis jutustavad nad võidu talle oma haigustest, teiste haiguste üle pilkavalt naeratades, neid ei mikski pannes, või nad esitavad talle halba muusikat. Nõnda põgeneb ta tagakiusatud metsloomana mere äärest

pansioni ja sealt klaveriklimberdamise ning politseimeistri marsi eest mereranda.

Seal on pisut iganenud Moskva kaupmehe proua, instituudi kasvandik, kes heidab võrku noorte meeste järele. Ta usub, et tal on ilusad jalad ja kenad sääred, ning sellepärast leiab ta alati põhjust siidist kahiseva kleidisaba kergitamiseks. Kui tal ometi julgust jätkuks plikariiete kandmiseks!

Seal on veel noor üliõpilane, üksik poeg, kes põeb teravat rinnahaigust ja saab leselt emalt õrnusest ja hirmust nõretavaid kirju, aga kaupmehe proua veab teda hommikul vara ja õhtul hilja taga ning noormehe silmad langevad ikka enam auku.

Neid ja paljusid teisi tunnen ma, aga ma ei tunne veel seda noort neidu, kes ainult harva puiestikku ilmub ja kellest kõik nagu kahkvel või aukartuses eemale hoiduvad. Ta ei seltsi kellegagi, peale vanaldase naisterahva, kelle käele ta enamasti toetub, kui ta pikkamisi, nagu lõdvul liikmeil, roidunud sammul astub. Mingisugune sisemine ärevus on mind ajanud tema eest kõrvale põiklema, nagu kardaksin ma salajaste unistuste hävinemist. Aga tema on Laanini kõrval ainuke, kelle järele ma mõnikord igatsen. Teda nähes hakkavad võdisema peenemad hingekeeled ja ma püüan kuulatada nende helinat, mis annaks vastuse seal, kus ka kõige varjundlikum sõna saab valeks. Tema erutab, Laanin rahustab mind. Juba laeval, kus ma Laaniniga tuttavaks sain, tundsin tema läheduses mõnusat kindlust, kui ta jutustas, et ta Doni ääres kasakana on sündinud, varemalt mitu aastat Kaukaasias elanud, kauge ida sõjast moonamuretsejana osa võtnud, mitut ametit pidanud, huvi pärast kreeka ja saksa keelt õppinud, Goethet lugenud, kuni ta armastuse pärast on abiellu astunud, ülalpidamist nõutades poeselliks hakanud ja nüüd ärijuhina kuskil Lääne-Siberi linnas asub. Siia, Musta mere randa, tulnud ta ühes naisega rohkemat päikest, pehmemat ilmastikku ja puhkust otsima — rinnahaiguse paranda-miseks.

„Mis kopsud teevad?" küsin temalt täna.

„Paranevad," vastab ta lühidalt. „Olen kümmekond naela raskemaks läinud."

„Ja Marja Aleksandrovna omad?"

„Mõni neid teab. Naistega, nagu ikka, on asi kahtlane. Arst arvab, et tal polegi tiisikust; ainult närvid ja veel midagi muud."

„Ah nii!"

„Arst ütleb, et meil peaks lapsi olema. Aga ütelge, mis isa olen mina, kui rinnas aina rögiseb. Hilja, pole midagi parata."

Ja esimest korda arvasin nägevat tema silmis nõutut vaadet ning varjatud nukrust, kui ta hakkas rääkima oma naisest, kes ihkab lapsi.

12. apr.

Ikka veel näen teda, seda üksikut, istumas roosipuude all kahvatuna, nagu sama rauguse paelus, mis mindki vabastada ei taha. Mitu korda käisin temast mööda, nagu otsides midagi või nagu oleksin kärbes, kes ei malda eemal püsida kõrvetavast leegist; aga ikka nägin sama kitsast nägu, õhukesi huuli ja silmi, mida katsid mustad ripsmed, heites pruunikat varju silma-alustele. Need silmad oleksid nagu hirmuahastusest liiga suured ja tunduksid liiga tõsised ning targad, kui mitte ripsmete heidetud pruunikas vari näo kahvatu jumega kõrvu seistes ei annaks neile iseäralist armsust ja unistavust. Tõtt öelda, ma ei vaadanudki silmi, ma nägin ainult neid ümbritsevat varju, mis hoolsamal vaatlemisel kippus omandama mingisuguse määramatu, saladusliku helgi.

Ja nüüd käin meelteuimas mööda tuba või laman roidunult nõjatoolil ning peas tuikab midagi, mis veel sõnadeks pole selgunud. Iga natukese aja pärast kordan ma: „mis siis?", nagu paneksin selle küsimuse kellelegi teisele ette; aga ei ole vastajat minust enesest ega arvatavast teisest. Ja lõpuks tunnen raugust, mis võtab jõu söömiseks, isegi magamiseks.

15. apr.

Torm sasib tugevaid tammi ja painutab nõtkeid küpresse ajuti maani; aknad lõgisevad ja tuba on tuule valul. Meri möirgab, kattes puude kohinat ja kõike, mis tormil häälitseb.

Ruttasin rannale vaatlema lainete mängu: muinasjutuliste hiiglaelukatena, kes kannavad valgeid kroone, heidab torm nad rannale, hoolimata nende vastupuiklemisest, veerlemisest ja põgenemiskatseist, ja vihaselt sisisedes purskavad nad vormita lõugadest kivisõmerale valget vahtu. Taganedes põrkavad nad kokku rannalerühkijatega ja hävitatult langevad mõlemad alla, järele jättes loksuvat ja vulisevat voogu, mida paiskab kaugele kaldale uus tormi vintsutatud valgeharjaline vee-elukas. Ei rauge tormi jõud ega leia püsi laial merel lained: ikka tulevad nad üksteise järel korralikul hulgal ja purunevad ähkides veerevatel kivikestel, võriseval rannarihval. Ja kui ma tuulevarju otsides seisatan hõbedase kuuse taga, mille okste vahelt ainult paiguti välgatavad valendavad lained, paistab veemäng veel suurepärasem: nagu lööks kõikuma kõrge rand ja nagu ulatuks kobrutava vahu sadu üle roosipõõsaste hiigelsinaarideni.

Lainete villitud liiva tulevad vedama kaukaaslased kaherattalistel kärudel, mille ette on rakendatud paar taltsutatud metshärga, kes on unustanud esivanemate vaba põlve ja alandlikult painutavad oma kõverate tugevate sarvedega pea ja võimsa turja orjaikkele. Hooglikud vahutavad veejoad uhuvad meeste pruune sääri ja tuuleiilid sasivad nende katmata päid. Pärast, koormaga minnes, kui härjad vaevalt viitsivad tõsta jalga jala ette, istuvad mehed nende ühisel ikkel, silmad koorma poole, vibutavad laisalt mängides pikki vemblaid ja jorutavad mingisugust viisita laulu, mis ajuti muutub metsikuks ja kaasakiskuvaks kisaks, meelde tuletades kajakate kogukarjumist taeva all või ägeda tormi ulumist sügavais kaljukuristikes.

Muidu on mererand hingeta. Puiestikus välgatab ajuti üksik kõndija ning kaob sügavamale lehestiku varju.

Kui koju mõtlen minna, näen Laaninit tulemas ühes naisega.

„Teie tormi ei karda?" hüüab Laanin juba eemalt.

„Kardan küll, näe hoian kuuse varju," vastan mina.

„Meie omad istuvad toas, täidavad arsti käsku. Mina sain suure surmaga silmapilguks välja, aga mitte ilma järelevalveta."

„Ma ei usalda teda küünevõrdki," seletab Marja Aleksandrovna, „temal on kõik muu tähtsam kui tervis."

Ja ta vaatab oma meest, nagu oleks see mõni õrn ja kallis vaas, mida tormipuhang rikkuda, purustada võib. Peagi hakkab ta rääkima niiske meretuule kahjulikkusest ja tuletab meelde, et aeg olevat koju tagasi minna. Sel silmapilgul lähenevad rannale kaks naisterahvast. Ma tunnen neid väga hästi, tunnen neid sellest, kuidas teine teise käe najale toetub ja astub, nagu oleks ta mõttes või nagu veetaks teda tahtmata kaasa. Ta on enesele taliriided selga ajanud ja pea villase rätikuga mässinud, nii et vaevalt võib märgata silmadele jäetud pilu.

„Anna Ivanovna on arust ära," ütleb Laanin endamisi, vanemat naisterahvast tähendades. „Mis ohule talutab ta tema täna randa."

„Aga mis ta peab siis tegema, kui Sonja mangub," vastab naine talle tasakesi, „sa tead ju, tema oma jonni ei jäta."

Ja nüüd hakkavad nad võidu mulle jutustama Sonjast, sellest haigest isemeelikust tüdrukust, kes on sündinud kuskil Lõuna-Venemaal mõisniku tütrena ja elanud Moskvas, kus tema isa on arhivaariuseks. Alles vaevalt üheksateistkümmend aastat vana, aga juba on ta lõpetanud gümnaasiumi ning astunud kõrgematele kursustele õppima kirjandust ja keeli. Ja nad kiidavad ta tarkust ja naeravad imestades tema teravat keelt, mille eest kaaspansionärid põgenevad pakku. Isa saatnud ta tädi valvel siia, aga tüdruk sunnib vanainimest iga oma tuju täitma, ja alistudes, nagu iseenese vabanduseks, seletab see teistele, Sonja olevat niikuinii päästmatu.

Ma kuulan ja südames tekib iseäraline ärevus, mis levib keha pinnani, muutes teda õrnemaks, hellemaks, nii et riiete puutumine tuulehoos peaaegu valus tundub.

18. apr.

Roidus, raugus hakkaks nagu kahanema, aga tema asemele tuleb midagi muud: närvlikkus, mis mulle kuskil rahu ei anna. Tänini võisin vähemalt paigal püsides aja mööda saata, olgu rõdul, akna all, asemel lamades või rannal istudes, põlvil avatud raamat, mille lugemise ma olen unustanud. Aga nüüd vintsutab mind mingisugune tundmatu aje paigast paika — kodunt mere äärde, sealt koju tagasi või mägedele, kuhu mul on keelatud ronida südame pärast. Ja ikka nagu ootaksin, otsiksin midagi. Ka siis, kui lõunalauas istun, tunnen mõnikord tungivat tarvidust üles tõusta ja akna alla astuda, nagu oleks seal midagi iseäralikku näha. Isegi südaööl, kui väljas peale käristis-konnade kõik on puhkusele läinud ja kui viimased öökärbsed oma laternaid põõsastikus hilise tee valgustamiseks vilgutavad, tõusen ma uneta asemelt, mässin enese vaipa ja lähen rõdule tähise taeva alla või seisan rahutult peksval rinnal, nõjatades vastu klaasukse piita. Heidan ma uuesti asemele, siis kiinduvad silmad neisse valkjaisse liikuvaisse laikudesse, mida toaseinale maalib tuletorni valgus, paistes läbi pärna paksu lehestiku. Ja ma vahin ning vahin neid virvendavaid valguslaike, nagu peaksin siit põhjuse leidma, miks mu närvid on pingul, süda rahutu ja valutavad silmad uneta. Hakkan lugema laual oleva taskukella tikslemist, püüdes koguda mõtteid ühisesse punkti; pööran kinnised silmad mõttes sissepoole vaatlema peaaju ja tema sepitsemist — nõnda olen võinud enese ikka magama uinutada; kordan nagu nõiutades, needes üksisõnu: uni, uni, uni, aga tähelepanemata saab unest сон, mis muutub õrnaks, paitavaks Соня'ks. Ja selle asemel, et närvlikkuse põhjust otsida uuest ümbrusest, toidust, ilmastikust, päikesest, nõrgast südamest ja kurnatud kehast, hakkan süüdlaseks pidama teda,

seda tundmatut, tagasihoidlikku, keda ma nii harva näen.

Imelik, miks ta nii vähe puiestikus käib! On's ta tõesti nii haige?

23. apr.

Naljakaid asju sünnib ilmas, näiteks täna minuga. Aga ma ei tunne imestust ega kahetsust, tunnen ainult, et see teisiti olla ei võinudki.

Läksin linna, pikkamisi astudes mööda mäeküljel keerlevat teed ja tundes iseäralikku lõtvust liikmeis ning tühjust, nõrkust rinnas. Teeäärsete suvimajade esisel, mis merepuhangute eest varjatud suurte puudega, punasid ja valendasid roosid, mille lõhna tuulekeerutused kandsid teeni, segades teda tõusva tolmuga. Ei tea miks, aga ma hakkasin tundma iseäralikku õrnust ja hellust ning mul tõusis tahtmine kellelegi teha head. Ja kui ma jõudsin kerjuseni, jalutu meheni, keda omaksed olid toonud siia tee veerde, et ta ootaks lahkeid andjaid, siis tuli meelde, et mul taskus ainukeseks rahaks on kümnerublaline kuld. Mul on raske sandi väljasirutatud käest mööda minna ja ma ütlen talle troostiks:

„Varsti tulen tagasi, siis annan, praegu ei ole."

Aga kui ma edasi minna mõtlen, näen t e d a sõitmas ning äkilise sisemise tõuke ajel kahman rahakoti taskust, võtan oma ainukese kuldtüki ja annan selle kerjusele, kes meeletul pilgul hakkab silmitsema räpasel peopesal hiilgavat metalli ja siis kummardama maani.

Sunnitud rahus, nagu poleks midagi tõsisemat sündinud, jätkan oma käiku, kuni minust on mööda vuranud teed tolmutav vanker, mille poole ma selja pöörasin, nagu valdaks mind vaade merele. Seisatades turgatab meelde, et linna minek on asjatu, sest mul puudub ju raha. Ja ma kõnnin kodu poole tagasi. Et mitte kerjusega enam kokku puutuda, valin teise tee. Aga vaevalt jõuan mõne sammu astuda, kui hakkan tundma ägedat südamepeksmist, tuikamist meelekohtades ja virvendust silmis ning suure vaevaga küünib mu jõud lähema pingini, kuhu ma hingeldades langen.

„Mis see ometi on?" küsin ma eneselt.

Ehk vastus küll nii lihtne näib, teen siiski näo, nagu oleksin nõutu arusaamatuses. Südamepeksmise vaibumisel ajan enese uuesti jalule ja siis sõnan nagu mingisugust saladust tõeks tunnistades:

„Või siis nii kaugel olen juba!"

23. apr. õhtul.

Pärast lõunat ei tahtnud ma kuhugi minna. Enneaimamata rahulik rõõmujoovastus uimles kogu kehas ja huuled kippusid naeratama nagu õnnelikkudele silmadele. Süda peksis ja peksab veel praegugi kärsitult; tema tippamised paneksid nagu kogu rinnakasti võdisema ja siit suriseb midagi elektrivoolu-taolist mööda nahapinda laiali, otsides üksikuis liikmeis vabastavat väljapääsu.

Näib, nagu oleks midagi avalikuks saanud, mida sündimisest saadik sisemuses on kaasas kantud, oodates, kellele seda pakkuda, otsides altarit, kuhu teda panna. Ja ma tunnen: veel palju on minus saladusi, veel palju on minus andeid ja varandusi, mis on ootamas parajat silmapilku. See ongi, mis mu rõõmsaks teeb, see'p see ongi, mis rahutunde tekitab. Aga iga kord, kui näen avaldumas oma sisemuse varjatud jooni ja varjundeid, tean ma, et jälle on mind tabanud sündmused, mis ähvardavad vapustada põhjani.

Sina aga, mu üksik, mu tagasihoidlik ja vaikne, nägid sa mu heldust, mõistsid sa mu andmist? Mina ise ei mõista midagi, ma olen ainult rõõmus ja naeratan ning naeratan, istudes lambivalgel ja vahtides kottpimedasse orgu. Seal pole midagi, ainult kargeveeline mägiojake vuliseb, aga tema vulinat ei vahetaks ma hõbekellukeste helinaga; seal pole midagi, ainult lehestik kohiseb, aga mina ei tahaks tema asemele hõõguvat armusosinatki; seal vilguvad ainult pisitillukesed kärbsed, aga ma ei ihaldaks nende asemele välkudegi sinakat leeki. Ma ei taha praegu midagi, kui aga seda lambivalgust ja aknatagust kottpimedat ööd, millesse võin pärani silmil vahtida, ilma et midagi seletaksin, mis uimlevat elevust võiks segada. Ka

sule panen kõrvale, sest ta krabiseb paberil ja tindijooned sunnivad pilgu peatuma. Üks unistus teise järel ilmub meelte tumedast aelemisest, ja peaaju helgist läbi lipsates kaovad nad jällegi teadvusläve taha pimedusse, otsatusse.

24. apr.

Täna ajas mind iseäralik tung puiestikku, kus ma tahtsin leida vaikse paiga juurdlemiseks. Oli mul ju tunne, nagu peaksin nõnda mingisugust magusust maitsma või mõne tähtsa küsimuse otsustama. Aga ootamata ei saanud ma just täna rahu. Kui halb on mõnikord paljude tutvus! Ja alguses ei tulnud mulle kuidagi pähe, miks küll inimesed, kellest paarikordsel kokkupuutumisel huvituseta on lahku mindud, äkki minu vastu tähelepanelikuks muutuvad.

Tuli politseimeister oma abikaasaga.

„Vabandage," ütleb ta, „me ehk tülitame, aga lõbus on mõnikord nii öelda oma inimestega kokku saada: Laanin rääkis, teie olevat Baltimaalt pärit."

„Ei, Soomest," vastan ma rõõmustades, et ennast soomlasena olin tutvustanud.

„Aga see on ju ükskõik, kaugel see Soomegi sealt on," naerab proua murtud vene keeles, mis tema plikalisele, naiivsele tegumoele teatud uuduspitseri vajutab. „Ma olen Helsingis käinud," lisab ta juurde ja hakkab kergelt ning lõbusalt lobisema Tallinnast, Helsingist, Tartust ja Riiast, nagu mõistetaks seal igal pool ühetasa tema murtud vene keelt ja sellesse segatud saksa sõnu.

„Tallinnas on kõige ilusamad naised," nimetab politseimeister asjatundvalt abikaasa sõnade vahele ja suudleb minu poole vaadates maialt oma sõrmeotsi.

„Madam, teie olete Tallinnast pärit?" küsin mina meelitades.

„Ma olen seal sündinud," vastab see.

„Tallinnas sündinud, Tartus kasvanud ja Riias elanud," aitab politseimeister.

„Ning Helsingis käinud," lisan mina omalt poolt juurde.

Nad naeravad.

„Kuidas ma seda maad armastan!" ohkab proua Baltimaad tähendades ja ilusaid, luulelisi silmi tehes.

„Aga ei ole seal niisuguseid hobuseid nagu Siberis," vastab politseimeister. „Mäletad seda musta mära, kõverkaela?" pöördub ta naise poole.

Ja ühel nõul tõttavad nad mulle seletama, missugune imeloom nende must mära on olnud, kes aga kuidagi oma paarilise, musta ruuna vastu pole saanud. Siis räägivad nad mulle veel raudjast ja kõrvist, seletavad nende tõugu ja viisisid ning naine lõpetab küsides mehelt, kas nad vahest üle Riia ja Tallinna Piiteri kaudu kaugele idasse ei sõida. Mina kuulan ega saa kuidagi aru, mis puutuvad need asjad minusse, ning äkki vabandan väsimusega, põgenedes nende juurest kuhugi pingi poole. Aga vaevalt istuda jõudes näen Anton Petrovitši, noore helilooja, lähenevat. Ma põgeneksin ka tema eest, aga juba on ta liiga ligi jõudnud.

„Mis teie süda teeb?" küsib ta minult.

„Ikka pumpab veel," vastan lühidalt.

„Mina olen kolm naela raskemaks läinud, käisin arsti juures."

Oma haigusest pikalt ja laialt seletades satub ta muusikasse ja hakkab arvustama vene heliloojaid. Ta nimetab Glinkat, ta imestab Tšaikovskit, ta kahtleb ja otsib Skrjabinis, aga kuskilt ei leia ta seda põhjatust, seda patoloogilist vaimutiirasuse religiositeeti, mida ta aimab Dostojevskis ja mis olevat omane ainult venelasele, sellele logedale lagendikulapsele. Sellest uuest, kättesaamatust unistab tema, aga haigus on valvajaks keerubiks selle avamata evangeeliumi ees. Ta räägib niisuguse lapseliku vaimustuse ja võltsimatusega, et mina ühes temaga soenen ja temale lepitatult kaasa hakkan tundma. Aga nagu ta ootamata hüppas haigusest muusikani, niisama lipsab ta muude asjade juurde, otsides uut objekti, millest vaimustuda ja joovastuda. Ja kohtlasena ütleb ta viimaseks:

„Mul on üks palve."

„See oleks?" küsin mina.

„Kas te võiks mulle pisut raha laenata?"

„Mitte punast krossigi pole praegu taskus," vastan mina otsekoheselt ja olen valmis seletama, kuidas ma täna sain korteriperemehe võlgnikuks, et põhja poole telegrafeerida — raha saamiseks; aga sõnad tarduvad mul keelele, sest ma näen tema mahalöödud silmi, kust huljub nukker uskmatus. Nukraks saan ka mina ja ma tahaksin põgeneda puiestikust, kus liiguvad inimesed, tahaksin teistest salaja ronida mäele või pugeda oma tuppa. Minnes tabab mind Laanin, kes on, nagu ikka, rahulik ja rõõmus.

„Teie olite meil eile õhtul üldiseks kõneaineks," ütleb ta varsti.

„Mispärast?"

„Teie olevat põhjatu rikas."

„Soo, või nõnda."

„Eile annud te jalutule kümme rubla, muasell Piraatova näinud seda möödasõidul."

Silmi maha lüües tundsin, kuidas veri mul näkku valgus, nagu oleks mind mõnelt häbiteolt tabatud.

„Ah nii," sõnasin ma osavõtmatult ja lisasin juurde: „Mul on Soomes mõis."

Miks ma ennast laeval Laaninile soomlasena tutvustasin, ei tea ma veel praegugi; küll aga mõistaksin seletada, miks ma enese korraga mõisnikuks luuletasin. Ja küsimata hakkasin jutustama, kui palju mu mõisal on põldu, heina- ja karjamaad ning mis peaasi — metsa, põlist männikut.

„See ei aita midagi," ütles Laanin naerdes, kes minu erutust näis märkavat, „kahtluse all olete siiski."

„Kuidas nii?"

„Politseimeister vangutab umbusklikult pead ja tahaks teid kas või valerahategijaks pidada."

„Tõepoolest?"

„Ilma naljata. Ja Nadežda Pavlovna, mäletate, see ilusate jalgadega kaupmeheproua, peab teid tundlikuks lollikeseks . . ."

„Taga paremaks!"

„Ning Anton Petrovitš loodab teilt raha laenata."

„On tal nii puudus?" küsisin mina, ilma et oleksin seletanud oma tänaseid juhtumusi.

„Vist küll. Minu käest võttis ta paari nädala eest kolmkümmend, aga ma olen selle juba korstnasse kirjutanud."

„Nii oleksid mu päkad õige palavaks köetud," püüan naljatada ja uuesti tunnen tarvidust üksinduse järele. Naljakatest varjunditest hoolimata põimleb asjas mingisugune kiuline tõeniidike, mida tahaksin harutada otsani... Ja kui ma korterini jõuan, lähen temast mööda, nagu oleks siin mõni võhivõõras maja, ja tätsan tasahilju siiraviiralistel mägiteedel kõrgemale, kenadest villadest mööda, ümarikule mäenukale, kus on laste mänguplats ja kust avaneb vaba vaade merele ning kitsas pilk lumisele mäetipule. Aga mina istun kõrvalisse nurka, põõsaste vahele, kuhu ei paista ei merd ega mäetippu, vaid kuhu välgatavad ainult muretult kisatsevad lapsed. Lootuseta sõnan endamisi:

„Nii siis nägi ta... ja rääkis teistele."

Ja mul on, nagu oleks meie ainuke ühine saladus laia ükskõiksesse maailma kantud.

Aga kui ma kauem mõtlen, hakkan ennast teadmisega tröösti ma, et ükski millestki aru ei saa, ka t e m a mitte; nõnda olen alles üksi oma saladusega, teised kõik on pimedad pealtvaatajad. Ja nõutult annan temale ta mõtlemata teo andeks, tundes, et ma teisiti ei või, ning veel enam, saan ärevaks, sest ma olen ju oma esimese õrnuspandi kandnud armualtarile ja teda pole mikski pandud.

27. apr.

Need päevad püsisin mereäärsest puiestikust eemal — nagu kellegi kiuste tegin seda. Aga täna ei suutnud ma enam, pidin jällegi nägema seda kõrget rannanurka lõhnavate roosipuudega, pidin minema alla kivisõmerale, kuhu kannavad loksuvad lained merevee jahedat hõõgust.

Kõige enne tabasin teda rooside lähedal, suure sinaari all pingil vilus joonistamas. Mu süda hakkas hirmunult

peksma ja segaselt seisatasin lähema roosikobara juures, et tema lõhna haistmisel aega oleks aru pidada, kas edasi minna, temast mööda, või tuldud teed tagasi pöörduda.

Läksin tagasi.

Ja nagu rahustamiseks laskusin kõrgel rannaserval pingile, kuhu paistis läbi lehestiku ja poolpuhkenud roosinuppude tsipake valget kübarat ja käsi, mis liikus vaevalt arusaadavalt.

Natukese aja pärast kostis sealtpoolt järgmine kahekõne, mis mu kõrvu kikki ajades südame jällegi valjemalt peksma pani:

„Tohin ma teie kunsti vaadata, muasell Piraatova?"

„Ei, Anton Petrovitš."

„On see siis mõni saladus?"

„Kes teab."

„Te olete naljakas."

„Seda olete mulle juba ammugi öelnud."

Vaikus.

„Tohin ma muidu siia istuda või ehk segan?"

„Olete jällegi õnnetus meeleolus?"

„Vabandage, ma lähen."

Ja liivasel kõnniteel kuulsin krägisemas kaugenevaid samme.

Nähtavasti oli Anton Petrovitšil üks neist viletsuspäevadest, kus ta paigast paika põgenedes varju otsis iseenese eest ja kus ta sai tüütavaks kõigile oma nukra rahuldamatusega. Ei leidunud ühtegi, kes temale oleks kaasa tundnud, teda haletsenud, tema närvlikku kaebamistki kuulanud, sest kõik olid ise haiged ja pidasid oma häda tähtsamaks, huvitavamaks. Nad kõik rääkisid oma haigustest, nagu oleksid need ainukesed selletaolised maailmas ja nagu oleks jumal või loodus mõnesugusel armunõul neid valinud kandma seda eraldavat, peenendavat, suursugustavat tunnust. Haigused on saanud edvistuseks, uhkustuseks, haigused on saanud avatlevaks mõjundiks armatsemisel; haigused on kui õrnalt krabisev leinaloor, mida kannab nii mõnigi mehi võrgutav naine; haigused on süvenemise sümboliks ja nagu

olemasolemise tõestuseks. Ja tervena hakkad häbenema, et sul puuduvad inimese ainukesed tõsised tunnused — haigused, ja heldinud meelil jääd kuulatama, kui mõni valituist hakkab sulle jutustama kas või paljastaval intiimsusel oma hädast.

Tõusin pingilt, et Anton Petrovitšit otsima minna. Samal silmapilgul lahkus ka muasell Piraatova oma paigalt, mulle vastu tulles. Püüdsin talle otsa vaadata päris rahulikul pilgul, aga tema ei pööranud kordagi silmi minu poole, vaid vahtis tardunult otse oma ette. Pärast ei mallanud ma tagasi vaatamata edasi minna: ta seisis kõrgel rannaserval, silmad mere poole, pea pikal, lillevarrena murdlikul kaelal pisut ettepoole, teravate huulte joon katkestatuna, avatuna. Ka mina jäin peatuma, et sündsamat võimalust luua tema vaatlemiseks; aga nagu oleksin seega teda seganud, hakkas ta pikkamisi nõtkeil jalul edasi astuma, parema käega tehes liigutusi, mis tuletasid meelde midagi ammu ununenud armast.

Anton Petrovitši leidsin puiestikust üksi, pingil kössivajununa ja kustunud silmil.

„Vabandage, et tülitan," ütlesin ma, „aga ehk tohiksin teie mõne päeva eest avaldatud soovi nüüd täita? Praegu oleks mul võimalik."

Ta vaatab mulle esiteks arusaamatuses pärani silmil otsa, taipab siis korraga kõik ega leia vastamiseks kohaseid sõnu. Nõutult teeb ta ärevaid liigutusi ja lööb siis aukuvajunud silmad häbelikult maha, sest need hakkavad niiskelt kilama ja neisse kipuvad valguma pisarad. Tema meeleliigutus hakkab ka minusse ja ainult jõu pinguldamisel suudan end talitseda, et ma ei pistaks temale pihku kogu oma raha, sest ma tunnen valdamatut tungi andmiseks, maitsen andes mingisugust kehalikku magusust ja joovastust, mis hukutab mõttetusteni.

Viimaks ometi leiab Anton Petrovitši keel erutusest nõretavaid sõnu, mis abitult karglevad asjast asja, kuni nad peatlevad, nagu ikka, tiisikusel ja muusikal. Ühte neab, teist jumaldab ta; üks on kurjuse ja pettuste urgas, teine ainuke headus ja tõde maailmas; aga haigused on

nad tal mõlemad ja mõni teab, kumb rohkem kurnab tema nõrka keha ja tundlikku hinge.

Mäletan, et ta juba esimesel kokkupuutumisel paar siledat rannarihva-kivi taskust võttis ja nendega mängida lõgistas. See oli talle lõbusaks ajaviiteks. Lähemal tutvusel ütlesin kord:

„Te armastate kive?"

„Jah, nad vaikivad, ei tee halba muusikat," vastas tema.

Mõne aja pärast kuulsin teda kivide tekkimise üle pead murdvat ja nüüd hakkas ta juba sihikindlalt neid korjama ning valima, hoolega vaatlema, uurima; mõned viis ta peagi tuppa lauale, teisi kandis ta kauemat aega taskus. Ta otsis uusi mõtteid, uusi huvisid, et muusikast pääseda. Aga kuhu põgened sa armastatu eest ja kes mõistab jumaldatu küüsist teed leida!

Ka täna olid tal kivid taskus ja neid välja võttes hakkas ta oma uut leiutust, uut teooriat seletama — segaselt, kuid tuliselt ja vaimustatult. Ta rääkis muusika imelisest mõjust haigetele ja tervetele, kahe- ja neljajalgsetele. Isegi roomajad ei suuda temale vastu panna: maod tõusevad vilemängul püsti ja tantsivad kui joobnud. Aga ka puu ja metall lasevad helisid enese peale mõjuda, muidu ei saaks ju viiulile häält sisse mängida ja pasunat häälest ära puhuda. Kes võib öelda, mis sündis võdisedes heliseva viiulikaanega, kui Paganini poognaga keeli puudutas! Või arvate, et kiviriik on muusika vastu kurt? Riputage liiva õhukesele plaadile ja mängige poognaga plaadi serval, küllap siis näete, mis liivaga sünnib. Missuguses imelises rütmis ta liikuma hakkab, nagu seaksid üksikud terakesed end mõneks keeruliseks ringtantsuks ritta! Aga mis on meie maakera maailmade seas, kui mitte pisitilluke poripiisake — liivaterake, mis muusikahelidel tantsima tõttab? Või, mis on ruumi otsatuses Päike, Põhjanael, Sõel, Vanker, valendav Linnutee, kui mitte samasugune liivakübemeke või tolmuterakeste kogu? Miks ei peaks siis nemadki helidele alistuma, kui aga nende sümfoonia, nende muusika — kosmiline muu-

sika kõlab, mis paneb rütmilisse, arvupärasesse võdinasse kogu taevalaotuse ja kõik, mis temas leida: palavad ja külmad kehad, eluta ja elulise olluse, hingelised ja hingetud, vaimud ja vaimutud. Ei ole maapinnal ainustki vingerdajat, ainustki taimelaju ega väiksematki kivikest ookeani rannal, mis ei tunne kosmilise muusika igavikuhelisid. Ainult muusikaga, tema peenuse ja vaheldusrikkusega, tema arvamatute varjunditega seletub nähtava looduse lõpmatu mitmekesisus, kordumatu kirevus minu peol olevates kivideski. Muusika helises maailmaruumis juba siis, kui meie maakera oli alles sündimata, ja ta heliseb veel mõõtmatu aja pärast seda, kus inimene ühes oma eluasemega on juba ammugi maailmaruumist hävinud, Päike jahtunud ja Põhjanael paigast nihutatud . . .

Nõnda oli ta muusika eest kiviriigis varju otsides kosmilise muusikani jõudnud, mis igast kivikesestki talle vastu helises. Vaimustuse hoog ajas ta viimaks väsinult köhima ning köhas näis ta hariliku meeleolu tagasi võitvat. Piineldes lausus ta:

„Vabandage, et teid oma rumalustega tülitan. Olen juba kõik ära tüüdanud, ükski ei või mind kannatada. Kõige hullem on, et ma mõnikord ühtki inimest ei usu. Mitte et ma otse valet aimaksin, vaid ma nagu laseksin sõnad kõrvust mööda, kuulates ainult häälevarjundeid, mis ikka räägivad mingisugusest hingelisest pettemängust ja põiklemisest, mingisugusest tagamõttest, mis mind tingimata solvab ja silmi iseäraliku helgi süütab. Andke andeks, aga ma tunnistan otsekoheselt, ka teid ei uskunud ma, kui te siis ütlesite, et teil punast krossigi taskus pole. Aga nüüd usun. Русский человек задним умом крепок. Just see uskmatus teebki mu võimatuks, tahab ju isegi Nadežda Pavlovna, et tema sõnu tõeks peetaks. Alles hiljuti ajas muasell Piraatova mu enese juurest ära: teda haavasin varemalt uskmatu näoilmega. Aga tema oli ainuke, kellega läbi sain."

„Ka tema on ju haige," nimetasin mina.

„Väga."

„Ikka on ta üksi."
„Ta ei salli teiste flirti."
„Joonistab teine."
„Aga ükski ei tea, mis või kuidas."
„On ta juba ammu siin?"
„Terve talv."
„Soo."
„Sõidab vist Šveitsi, arstid soovitavad."
Ma nõksatasin küsides:
„Millal?"
„Ei tea, nii — paari nädala pärast."
Ja kui mul sõnad keelele tardusid, küsis Anton Petrovitš:
„Olete temaga tuttav?"
„Ei."
„Aga ta räägib sagedasti teist."
„Või nõnda."
„Ta tahtnud teid kord joonistada, aga te läinud ära."
„Millal see oli?"
„Ei tea, mõne päeva eest rääkis ta."
„Pole aimugi."

4. mail.

Need päevad olen elanud nagu kuskil muinasjutulises uduriigis, kus on sumpas ja soe ning kus ei paista heledat valgust ega tundu ükski asi selgejooneline, vaid määramatu, ebakindel, varjukuju, mis muutub tuulepuhangul või lahtub veeauruna päikesepaistel. Saad uskmatuks oma meelte vastu, aga ulatad nad siiski millegi kättesaamatu järele, sest unistustes põimleb alaline aimus, nagu peaks kuhugi tõttama või midagi tegema, muidu kartes hiljaksjäämist.

Ja ma tammun väsimuseni lainete naabruses rannarihval, puiestikus või siiraviiralistel mägiteedel, kuni tunne tekib, et ma just nõnda selle eest põgenen, mida otsin ja millele ma kuidagi järele ei jõua. Nüüd ruttan ranna nurgale, kus on lõhnavad roositeed palmide, plataanide ja kuhjaliste elupuupõõsaste vahel, et vaibuda

rauguse uinakusse, tundes kogu kehas surisevat, kihisevat voolu. Lõhn on kui suigutav muusika, mis sinna juhatab, kuhu varemalt rada ei leidnud. Aga ei viitsi oimugi liigutada, ei tihka silmigi pilgutada, kartes kedagi peletada. Ja siis kaoks nagu äkki udu ja kõik hakkab paistma päevselgena, nii et sõnadega tahaksin nimetada nägemusi. Aga meeldetuletatud sõnad vilksatavad nägemusist mööda või muudavad nad endiselt tumedaks, uduseks, ebakindlaks; õiged sõnad kibelevad rinnas, koputlevad meelekohtades või piirlevad pakitsedes kurgulaes, ajades pääsetee ummistunud jälgi. Ilm omandab uue kuju, uued värvid ja viimaks kuuleks nagu eluta asjadelt väljendeid, mida esiteks oled otsinud härdal meelel: lained laovad sõnu voori ja õhuvirvendused eietavad viise.

Aga merelt näkku tsuskav tuuleiil hirmutab nägemused liblikatena või hirveparvena ja nagu fatamorgaana kaovad nad sädelev-roheka mere taha. Virgunult lased silma ümber käia, nagu peaks mu läheduses olema keegi teine, kel on ühised nägemused minuga, ja ma ei imesta sugugi, kui t e d a näen esimesena.

Ikka veel pole me teineteisega sõnagi vahetanud, aga ometi oleksime nagu vanad tuttavad. Me aimame ühiseid huvisid, ühiseid tähelepanekuid; meil on ühised jalutuspaigad, puhkepaigad, kõnniteed. Kuidas ja millal see algas, ei tea, aga ma tunnen, et me elame nagu kokkuräägitult.

Kord joonistas ta roosialleed, mis viib vastu hiigelsinaari; aga mina oleksin tahtnud näha teda joonistamas kõnniteed, mis lõpeb kõrgel rannaserval pikkade pehmete okastega ja pisut länguvajunud männi juures, kust alla kivisõmerale viib looklev kitsas jalgtee, ning endamisi sõnasin ma, nagu oleksime kahekesi: „Homme joonistame selle." Ja ma pidasin iseenesestki mõistetavaks teda järgmisel päeval näha seda tegemas; aga rõõmus, lõpmata rõõmus olin ma! Teinekord istus ta raamatut lugedes, natuke maad eemal, silmad minu poole. Ma oleksin tahtnud teda profiilis vaadelda, mispärast ütlesin:

„Pöördu pisut; sa võid ju, kui tahad, ja sa tahad, sest et mina tahan. Vaata, ma palun ja ootan ning sa täidad mu palve, mu esimese palve, sest sina oled hea." Ja silmi raamatult tõstes nihutas ta ennast pingil, nagu ma teda olin palunud.

Hakkasin tundma, nagu peaks tema minu, õigemini — mina tema juurde minema, et rääkida millestki päris lihtsast ja igapäevasest. Nägin isegi unes, et me tuttavatena kõrvu istusime, aga millest meil jutt oli, seda hommikul enam ei mäletanud. Ja mõtted tammusid peaajus ning otsisid temale öeldavaid esimesi sõnu, nagu oleks juba kindlaks tehtud, et temaga rääkima pean. Ja kui peas olin korraldanud kõik ilusasti ja lihtsalt, piilusin silmapilku, kus midagi pidi sündima teistest salaja.

Täna olin puiestikus — lõunani. Tundsin iseäralikku põnevat ärevust ja iga ootamatus pani mu närvlikult nõksatama, sünnitades seljal sibelevat võdinat. Kella poole kahe paiku, kui mereäärne haigutas juba lõunaeelsest tühjusest, istus tema alles sinaaride all pingil. Ja nagu mingisuguse tundmatu ülevõimu sunnil sammusin ma sinnapoole, mõttes hulk ilusasti korraldatud sõnu, kehas taltsutatud värin, rinnas peksev süda ja käes — poolpuhkenud punane roos. Ta ette seisma jäädes tahtsin oma suu avada rääkimiseks, aga peas ei leidunud taipu ega keelel sõnu, ainult silmad lõid niiskelt virvendama. Tummalt, kohmetuna sirutasin väriseva käega pikal varrel kiikuva roosi tema poole ja tummalt, nagu pakutudki, võttis ta roosi vastu, huulil nagu tardunud ehmatushüüe või võdisev naerujoon. See viimane tuletas meelde hiljuti nähtud noore luuletaja, kes rahvale oma teoseid esitas, käega vibutades lõhnavat lille nõtkel varrel. Ja rahvas naeris pisarateni, krampideni, ehk küll luuletaja hääles voogas vaimustus ja huulilt voolasid igaviku sõnad. Mälestus tõstis mu nõutuse piinlikkuseni, otse hirmuni; ma pöördusin ümber ja oleksin tahtnud põgeneda, kas või maa alla vajuda, aga minuga sündis nagu unenäos: küll tõttad, küll hingeldad, aga edasi ei saa ja kohutavad tagaajajad on kannul. Peas sähvisid mõtted läbisegi,

kõrvus kohises, süda põrutas vasarana ja kogu keha raputas lõdin, nagu oleks mind äkki tabanud külmtõbi. Sääremarjad oleksid nagu logedalt luie ümbert lahti löönud ja nõtkuvad jalad tabasid tahtmatut paika. Liikmeis surises valu, pistes üdini, nagu ärkaks liha liigutusel surnust.

5. mai homm.

Minevik on mõistatus ja tulevikust aiman ootamatusi. Mul on õudne ja häbi. Eile õhtupoolikul ei läinud ma randa, vaid kumerale mäenukale, kus lapsed, poisid ja tüdrukud, pidasid rõõmupidu. Nende kilkamine immutas minusse iseäraliku õrnuse, ühendades mind nende huvide ja naljadega. Nagu oleksin ise mingisuguse ime läbi uuesti lapseks saanud ja katmata peaga jooksma hakanud ühes omasugustega: päike kõrvetab roosasid pondunud jalakesi ja käekesi, nägu õhetab ja kõrvad punetavad helendavalt, aga ei malda paigal püsida, ei läbe varju otsida, sest maa on täis rõõmu ja õhus hõljub muretus . . .

Nii täna kui ka lähemail päevil hoidun temaga kokku puutumast; varsti sõidab ta ju ära, siis on kõik möödas ja ma olen vaba.

5. mai õhtul.

Ma ei pidanud oma sõna — läksin pärast lõunat randa. „Keda ma kardan, kes võib mind keelata," sõnasin minnes, ja nagu ammu, ammu poleks ma enam tundnud rooside lõhna, mida hooglik meretuul kannab kõrgele mäenõlvakule, teelegi. „Ma tahan ja ma lähen," lisasin juurde. Aga ma kartsin siiski, nagu võidaks mind keelata, ja mu kartus tõusis hirmuks, kui mulle vastu tulid Laanin ja muasell Piraatova. Ümber pöörata? Kõrvale põigata? Ei, ma läksin neile vastu.

„Tohin ehk tutvustada," ütles Laanin, kui ta mulle kätt oli andnud: „Muasell Piraatova, härra Thomander."

Me kummardasime vaikides.

Ja jõudes lähema pingini, kaebas muasell Piraatova väsimust ning istus hingeldades. Ka meie Laaniniga võt-

sime istet. Tema rääkis, aga ma ei mäleta, millest: kõrvus undas ja huuled kippusid kohtlasele naeratusele. Alles siis, kui Laanin natukese aja pärast ütles, et tema peab minema, ja muasell Piraatovat kaasa kutsudes sai eitava vastuse — tema tahtis veel istuda, aga tädi ei pidavat muretsema, ta tuleb varsti — hakkasin tundma meelteuima kahanemist.

Jäime kahekesi.

See oli silmapilk, millest ma mitmes teisendis olin unistanud, aimates väiksemategi peensusteni meie seisakut, liigutusi ja sõnu. Lootsin seda selget, heledat rahuldustunnet, mis vangistab kõik meeled ja saab tasuks kauastele ootustele, kangekaelsetele püüetele. Olgugi üürikeseks, aga ometi pääsed sa nõnda igapäevsusest, aimad avaramaid võimaluste piire ja hõljud mingisuguses eeterlikus fluidi vallas, kus ei rõhu sind maised tinglikkused. Aga ei sündinud midagi sellesarnast. Kui ma lähedalt vaatasin ta kõhnu kahvatuid palgeid, tema nagu liiga lühikest ja lõtva alumist ning ettetükkivat, teravat pealmist huult ja kramplikult tõmblevaid suunurki, nagu uitaks seal tumm nuutsumine; kui ma nägin ta musti lookas kulme ja pikki tihedaid ripsmeid laugudel, mis nagu liiga sügavalt katavad terashalle silmi; kui mu pilk kiindus hõrenevaisse, metalliselt läikivaisse, pisut lokkidesse tõmbunud juustesse, mis vilaja palmikuna langesid ahtakeste, ettepoole surutud õlgade vahelt nääpsukesele, peaaegu muredale pihale; ja kui ma panin tähele ta marmorlikke luisi käsi peente sinakate soontega, ta pikki, nagu lõtvu sõrmi, mis lõppesid tibatillukeste, otstest alla laskunud küünekestega, — kui ma kõike seda nägin, oli mul äkki tunne, nagu ei istuks me esimest korda kõrvuti, vaid nagu saaksime kaua aja tagant muutunud tingimustel uuesti kokku; nagu oleksime millalgi teineteisest põgenenud, tõtates otsima õnne ja rahuldust mujalt, ja nüüd alistunult ning nukralt tulnud ütlema, et meile on järele jäänud ainult pettumused.

Jahmatades nõksatasin, kuuldes madalal hääbuval häälel öeldud sõnu:

„Tänan roosi eest."

Ma ainult naeratasin ja kummardasin pisut tema poole.

„Panin ta vette, seal elab ta kaua," rääkis ta edasi ja silmi minu poole tõstes lisas juurde: „Kõik imestasid, kuidas ma korraga roosi koju viisin: tänini pahandasin teistega, kui nemad neid murdsid."

„Andke andeks," palusin ma, „see on ainuke roos, mille ma olen murdnud."

„Te läksite nii ruttu ära, ma ei saanud sõnagi lausuda."

„Ma kartsin."

„Mina ka," lausub ta tasa ja naeratab piineldes. „Juba ammugi tundsin, et te tulete, ja kartsin, ootasin ja kartsin. Kui te ära läksite, tahtsin teid kutsuda . . ."

„Ma poleks tulnud, ma arvan, ma poleks."

„Ootasin teid juba sest ajast, kui te jalutule selle raha andsite."

„Millest te kodus rääkisite."

„See tuli rumalusest, te peate mind vabandama."

„Pole põhjust."

„Muidugi on! Alles pärast, kui juba hilja, märkasin, mis ma olin teinud."

Jutulõng rebenes. Sõnad nagu puudutaksid haigeid, helli kohti, kuhu nad langevad vaiksel helinal.

„Pean koju minema, päike on madalas, tädi ootab," ütles ta vabandaval toonil.

„Tohin ehk teid saata?"

„Tänan."

Nähes ta nõtkuvate jalgade astumist, tahaksin talle kätt pakkuda toetuseks, aga ei tihka, ei söanda, nagu kardaksin ta lõtvade liikmete puudutamist.

Liikumisel lahtub endine surutud, kinnine meeleolu ja ma saan öelda:

„Teie olete ikka üksi!"

„Ma ei kannata teisi, olen tige."

„Raske uskuda näo järgi."

Ta naeratab, kui ta minu poole vaatab, rääkides:

„Küll te pärast näete isegi," ja lisab tõsiselt: „Haigus

on mu tigedaks teinud, ta on mu silmigi muutnud; kõik lähevad haigusega tigedaks. Ja kadedaks, jonnakaks. Nagu saaks enneaegu vanaks. Nad tüütavad mind oma silmakirjaliku haletsemisega. Neil on ju ükskõik, mis minust saab, aga ikka teevad nad näo, nagu oleksid nad valmis mind kätel kandma. Ma olevat lootusetu, päästmatu. Nagu ma ise seda ei teaks! Tean väga hästi. Ja kui nad nõnda silmakirjalikult vireldes mu eest hoolitsevad, saan kangekaelseks ja tujukaks ning teen kõik vastuoksa, teen iseenese ja teiste kiuste, tulgu mis tuleb. Nad ütlevad, ma olevat isemeelik ja hellitatud. Aga miks Laanin seda ei ütle? miks ma tema sõna kuulan? Ta ei saa suudki paotada, kui juba ta tahtmist täidan. Ka isal ja tädil pole niisugust mõju. Aga üks ei jäta minu pärast ühtki vana dokumenti tolmust pühkimata ja teine ainustki liblikat püüdmata. Ema suri noorelt, teda mäletan ainult nagu läbi udu."

„Vendi-õdesid pole?"

„Kaks venda, aga neil on omad asjad."

Jumalagajätmisel kutsub ta mind sisse, seletades:

„Tädi armastab noori, ta on valmis nendega päevad otsa ümber tallerdama, ronides kas või mägedele. Ja igal pool püüab ta liblikaid, toob nad koju ja tipib nõeltega lauale kuivama. Suur kirju kari teisel juba. Teie ehk olete ka loodusteadlane?"

„Minul on ametiks haigused ja elukutseks laiskus," püüan naljatada.

„Siin jäävad kõik laisaks," vastab tema tõsiselt.

Ja juba hakkame arutama selle üldise soojamaise laiskuse põhjuseid, liikudes vaatlemisel Gangese kallaste nirvaanani, kus puudub tahtmine ja liikumine ning kus leidub ainult olemine. Jahmatades palun viimaks vabandust, et teda nii kaua olen kinni pidanud, sest varsti hakkab puhuma jahe mägede tuul, ja me lahkume pisut häbelikul tundel, nagu jätaksime midagi ütlemata, mida täna tingimata pidime ütlema. Üksi jäädes tunnen imelikku kergust rinnas, mis on hõiskel pakatamas. Hakkan kiiresti käima, nagu peaksin kuhugi tõttama, ega

märkagi, et randa pöördun, kus loojenev päike on värvimas vaikset vett.

„See on sündinud," sõnan endamisi ja kogu keha täidab sisemine õnnenaeratus. „Aga ta pole sugugi niisugune, mitte sugugi," räägin edasi ja mul on, nagu tunneksin tõepoolest alles nüüd tema lähedust. „Homme saan temaga jälle kokku; nüüd ma teda enam ei karda, ei, nüüd mitte."

Ja istun pingile, rahulikult süvenedes iseendasse ja maitstes verevalt punetavate kiirte mängu mereveel.

Otse vastu päikest, kalda lähedal, on nagu sinakas kiilasjää metalliläikes, kaugemal piirlev joon ja joone taga kollakas krobeline pind, mis särab silmaringini. Eemal hommiku pool saab kollasest violett, mis omandab peagi sinihalli varjundi, ja see kaob tema kohal hõljuvasse, mänglevate valguskiirte sünnitatud tumedasse uttu. Sealt tulevad purjed mustadena, tontlikkudena, nagu muljuks neid mure tuule pärast, ja teda oodates pilluvad sõudvad mõlad kerkimisel elektrisädemeid, kirgavasse vette pillates surtsatavaid tilku, ning pingutavad kollasel ja violetsel pinnal sädelevaid kardkiukesi, mille otsad on köidetud päikesesse. Vaatlemisel löövad silmad virvendama, sünnitades ikka uusi ja uusi võdisevaid pettevärve, ja sulgemisel teevad nad palavat valu, nagu poleks ikkagi veel kustunud värvide heitlev mäng. Loodus on muheldes tukastama jäänud, nõjatades millegi lähedase vastu ja oodates lumemägede peatset virgutavat puhangut: see segab värvid, katkestab päikese kuldlõngad ja heidutab aerude süüdatud karglevad sädemed. Aga varsti vaibub tuuleiil ja üksikud värvid teisenevad varjundeisse, millele pole antud nime. Ainult meeled uimlevad joobunult ja süda hakkab valjemini peksma, nagu aimaks ta lähenemas midagi suurt ja kallist.

Üksik pilverank on hõõgumas päikese ruttu kahanevast kuumendusest. Palmioksad sipsatavad pehmel kahinal tukkuvaid roose ja laulurästas rõkkab puuladval lugude lõppu.

Vaiki, mu armas, on lähenemas õndsuse viiv!

Neil on õigus, kes räägivad kahesugusest ajast: ühte näitavad kell, öö ja päev, aastaajad, teist ei saa millegagi mõõta, see on määramatu. Mõned tunnid, isegi silmapilgud võivad igavikuna tunduda ja aastakümned kaovad lühikese uinakuna. Aga mis elades näib lõpmata pikk, pastab tagasi vaadates kauge unenäona, peaaegu ei tahaks uskudagi, et ta kunagi on olnud.

Kuhu on viimased päevad saanud? Olid nad nii lühikesed, et ma neid tähelegi ei pannud? et ma aega ei saanud sõnagi kirjutada? Oh ei! Kes suudaks mõõta selle ainukesegi silmapilgu pikkust, kus ta esimest korda puudutas mu käsivart toetust otsides! Või kuidas peaksin kirjeldama kõigi nende päevade vältust kuni eilse õhtuni, kus ma kuulsin, et ta täna-homme sõidab? Või millega võrdleksin läinud uneta ööd ja tänast päeva, kus ma pean koju jääma palaviku pärast? Tema sõidab täna-homme, aga mina pean olema siin, nelja seina vahel, võib-olla ka siis, kui ta asetatakse lootsikusse, mida türklased, manades väsimata keelil, hakkavad aerutama merel ootava auriku poole.

Istun uimase peaga ja lõdvul liikmeil laua ääres, vedades krabisevale paberile karglevaid tähti. Meelte-uimas tundub, nagu ei krabistaks minu oma käsi paberit, vaid nagu teeks seda keegi teine — nagu istuks tema minu kõrval, mälestades üürikest minevikku, mis on tiine lunastamata pantidest tulevikuks.

*

Puiestiku kaugemast otsast ringkäigul tagasi jõudmisel istus tema juba sinaarialusel pingil, sealsamas, kus ta minult oli vastu võtnud mu häbeliku ja meeletu roosi. Meeltes tundsin iseäralikku kihvatust ja olin valmis temast mööda astuma, aga tema pilk otsustas teisiti. Või miks pidingi mööda minema, olin ju tema pärast siin! Või ei saanud tema mõõdupuuks kõigele mu tegevusele? Õhtuti uinusin lapsena, kes palli pildudes või kepiga

ratsutades päev otsa palja jalu oli ümber kilganud, ja hommikuti virgusin imestanult, et öö nii ruttu oli mööda läinud. „Tema tahab, et ma hästi magaksin," kordasin voodi heites, „tema ootab mind ja armastab, et ma värske ja rõõmus oleksin," ütlesin hommikuti ärgates.

Täna, sel esimesel päeval, oli ta valges riides — harilikult kandis ta halli ülikonda — ja nüüd paistis ta veel õrnemana, muredamana: see on nääpsuke liilia, mille elumahla on imenud mingisugused kurjad vampiirid, ja nõnda on saanud tast lajuke, mida ei tihka puudutadagi, sest vaata — juba lööb ta värisema ja närtsima hoolimata pilgustki.

Avatud raamat lamas tal põlvedel, aga ta ei lugenud, nagu sellepärast, et käed olid oimetud selle hoidmisest.

„Täna olen varane," ütles ta mulle, kui ma tema kõrval olin aset võtnud.

„Loete?"

„Ah ei, muidu niisama; algasin, aga ei jaksa."

„Midagi rasket?"

„Униженные и оскорблённые. Tunnete seda?"

Vastan jaatavalt ning vististi pidi minu pilgust midagi lugeda olema, sest ta tõttab seletama:

„Tean, et ma sääraseid asju praegu ei peaks lugema, aga — ma tahan," lisab ta tujukalt juurde, „see äiutab mind. Mõni lehekülg kuskilt — ma olen teda enne lugenud — ja juba istun joobnuna. Väsitab hirmus ruttu, varemalt ei märganud ma seda. Ehk on teil midagi muud, kohasemat?"

„Vaevalt," vastan ma meelde tuletades ja lisan siis juurde: „Aga ehk soovite Kiplingi „Jungle Book'i"?"

„Ah seda! Olen sellest kuulnud, aga ise pole lugenud. Tooge pealegi."

Ja takistamata, otsimata libiseb jutt ühest asjast teise, kuni pingilt tõuseme ja sinnapoole sammume, kust urnidega kivitrepp viib alla rannarihvale. Teel tabame Anna Ivanovnat, kes kahele poisile midagi lilledest seletab, ja tutvust tehes ütleb ta:

„Ega te alla lähe?"

„Mõtlesime minna," vastab Sonja.

„Vaadake ette, merelt puhub tuul."

„Me tuleme kohe tagasi."

Enne lahkumist pöördub Anna Ivanovna minu poole ja ütleb:

„Eks astuge mõnikord meile sisse; ta on mul ju niisugune tõre, ei seltsi kellegagi, ehk oskate teie temaga läbi saada."

Ma tänan ja meie läheme oma teed.

„Mitte nii ruttu," keelab Sonja nõjatades trepi käsipuule.

All seisatame otse lainete ulatuse piiril; vaht puudutab tema pruunikaid kingi.

„Kastab jalad," hoiatan.

„Nõnda on hea! Mul on, nagu tunneksingi juba jaheda vee karget puutumist, ja judin jookseb üle keha — mööda selga peanahani."

Märkangi ta liikmeis kerget värinat, näen ninasõõrmete tiibu laienevat ja võdisema löövat, nagu liigutaks neid meretuul; huuli mängitab teadvusetu naeratus ja raske on aimata, kas saab see osaks liival lohisevaile laineile, tuulepuhanguile või mõnele muule asjale.

Aga korraga oleksid nagu kõik ta soovid täidetud ja ta lausub rahuldunult:

„Lähme nüüd."

Esimesel trepiastmel võtab ta sõna lausumata mu käe alt kinni, ja nagu oleks mulle morfiumi käevarde pritsitud, tungib sumestav vool kehasse; isegi põlvis ja all pahkluudes lööb miski surisema, ulatudes varvasteni. Silmis väriseks nagu kauge sinine õhk, mis hõljub aedade vahel õilmitseva rukkipõllu kohal. Aiman mingisugust sisemist helinat, mis laguneb piirita kaugusse: heliseb tuulepuhang, helisevad lokslevad lained, heliseb rannarihv jalge all. Nõrk käsi otsib minu käelt tuge ja kerged riided, mis katavad kõrendlikku keha, kahisevad mind puudutades, kui suu sosistab nagu õhatud sõnu:

„Tasa, tasa, ma ei jaksa."

Oh taevas! kui tohiksin, kui söandaksin sind sülle võtta ja kätel kanda, mu vaev oleks ju nii väike ja mu koorem nii kebja. Aga meid on valvamas maailma silmad ja seal sähvataks kuri pilge ning huulil laieneks kaval muie.

„Tänan," sõnab ta üles jõudes ja vabastab mu käe, nagu mulle näib — viivitades, kõheldes. Tahaksin teda vastu tänada, tahaksin öelda, et ta mulle sugugi raskuseks polnud, vaid et kahekesi palju hoogsam on astuda, aga keel ei paindu sõnadeks ja valusatena neelan nad kurgust alla.

„Istume," ütleb ta pingini jõudes ja laskub rammestunult puhkama, hinge tagasi tõmbama. Ka mina istun ja me mõlemad jääme sõnatuks tükiks ajaks. Aga ma ei tunne seda sõnavaesuse piina, mis mind mõnikord kahekesi olles oli piitsutanud ja sundinud rääkima, kuigi ma peaksin avaldama oma kallimad saladused.

„Nüüd saadate mu koju," ütleb ta pingilt tõustes ja me hakkame läbi pargi minema, kus Laaniniga kokku juhtume.

„Aleksander Ivanovitš," ütleb Sonja, „ma käisin täna all."

„Aga teie ei lubanud ju minna."

„Andke andeks," tahab Sonja vastama hakata, aga mina räägin kärmesti vahele:

„See on minu süü, mina avatlesin."

„Seda poleks ma uskunud," vastab Laanin.

„Mina ise ka mitte."

„Olge ettevaatlikud. Ja nüüd saatke muasell Piraatova ilusasti koju, see parandab pisut pattu."

„Mina tahtsin ju alla minna, mitte teie," seletab Sonja, kui me kahekesi olime jäänud.

„Just nii," vastan mina, „teie tahtsite minna, aga mina olin süüdi."

Me hakkame naerma, aimates süüta sõnades mingisugust salajast mõtet.

Läbi rõdu minnes, mida ümbritsevad igirohelised väätkasvud, jõuame esikusse, kus ta mulle nagu vabandades

ütleb, et ta teisel korral elab. Ja jälle puudutab ta käsi minu oma, jälle tõendab kergete riiete kahisemine ta lähedust ja ma tunnen jalus sedasama lõtvust, mida aiman kogu ta olemuses. Toas palub ta mind istet võtta ja heidab ise nõjatoolile, silmad avatud klaasukse poole, mis juhatab rõdule, siniste glütsiinide elavate vanikute keskele.

Natukese aja pärast ütleb ta:

„Ehk võiksite mind pisut aidata."

„Kui oskan."

„Tõstke mu jalad kesk tooli ja katke nad vaibaga."

Lähenen pisut kõheldes, tundes erutust teadmisest, et teda pean puudutama. Aga kui tunnen nende nääpsukeste jalgade ootamatut raskust, tahaksin imestust avaldada, saan aga vaevalt öelda: „nõnda?" mille peale tema vastab:

„Tänan; nüüd võtke toolilt vaip ja pange neile peale, nad külmetavad mul alati."

Olen kõik teinud, siis küsin:

„On's teil nüüd hea?"

„Väga," vastab ta ja tema põsenukkidesse hakkab valguma petlikku puna.

„Tahate ehk uinuda? ma segan?"

„Ei, istuge."

Ja tasakesi, nagu kardaksime kuuljaid, hakkame rääkima — kes jõuab mäletada, millest! —, kuni lõuna on lähenemas, tädi koju tuleb, oma liblikalaua välja toob ja surnud loomakeste ilu imetelles mind püüab kaasa kiskuda.

Lahkumisel ütleb Sonja:

„Pärast lõunat toote „Jungle Book'i"?"

„Jah," vastan ja tunnen üllatavat magusust sellest, kuidas tema seda võõrkeelset sõna hääldab.

„Kui mind puiestikus ei ole, siis astuge siia sisse, ma ootan."

„Hea küll."

Lõunal ei taha toit maitsta ja pärast ei tea ma, kuidas mõni tund viita, et temale puhkamiseks aega anda. Kat-

sun kirjutada, aga sulg on nüri; hakkan lugema, aga silm ei seleta.

Ja viivitades arvan lõpmatuid minuteid, mis langevad nagu veetilgad täie ämbri uurdest.

Kella viie paiku ma teda rannast ei leia ja nõnda lähen teda kodust otsima, kus ta endiselt lamab nõjatoolil ja värskenenud naeratusel mulle ütleb:

„Laisk olin, ei viitsinud puiestikku tulla. Istuge siia . . . lähedale . . . Raamatu tõite?"

„Olge head."

Ta paneb selle lauale, nimetades:

„Pärast loen, kui üksi olen. Nüüd lobiseme."

Ja lõbusalt ning rõõmsalt, nagu vidistaks linnuke, hakkab ta rääkima, kuhu tädi läinud ja kelle ta kaasa võtnud. Sõna veab sõna ja mõte tuikab mõtte järele, kuni ta jõuab kodukoha lagendikkudeni, kus on tukkumas harvad hiied, lokkamas piirita viljapõllud, ägamas saakikandvad viljapuud ja roomamas verstased külad kuivanud jõesängide kallastel. Ta jutustab kevad-öödest, kui hakkavad häälitsema suured ja väikesed loomad.

„Kas või nuta, aga und ei ole," lõpetab ta, „nagu nüüd, haiguse ajal. Siiski — täna pärast lõunat magasin terve tunni, tädi imestas aina."

„Aga öösel?"

„Eks näe."

„Öösel peate niisama magama."

„Ja teie?"

„День да ночь, сутки прочь," naljatan.

„Magame võidu!"

„Magame."

Ja nagu oleksime mõni teab missuguse lepingu teinud, naeratame rahuldunult mõnusal tundel.

„Nõnda hakkaksin varsti kohenema," ütleb ta oma käsi vaadates ja lisab siis juurde: „Näete, kui kondised nad on, katsuge." Ta ulatab oma sõrmevibalikud mulle pihku. „Aga enne olid käeseljal nukkide kohal lohukesed, kui sõrmed sirgu ajasin. Käevõru ulatas parajasti randme ümber, aga nüüd logiseb."

„Külmad," nimetan, tasakesi ta sõrmi muljudes ja nagu kerget rudinat tundes, mis niristab liikmeisse hellastava surina ja liigub kehapinnal vaevalt märgatava virvendusena vaiksel veel. On tunne, nagu püüaks ta oma sõrmi vabastada, aga arusaamatul viisil nihkuvad nad mulle ikka sügavamalt pihku.

„Nõnda on nad ikka, jalad niisama," vastab ta minu sõnadele.

Kui õhtu eel minekut teen, ütleb ta:

„Homme tulete? eks? jah?"

„Tulen."

Oli see tõepoolest kõik esimesel päeval? Kes teab! Ehk olen nii mõndagi unustanud, ehk olen päevad seganud, kuigi need sündmused paistavad selgetena, nagu oleks neile vajutatud aastasadade reljeefpitser. Aga eks ole ükskõik, kas see sündis päev hiljem või varem, peaasi, et see nõnda oli, aga mitte teisiti.

Aeg kadus vahuna, mida merre taganev laine on jätnud rannarihvale. Meil oli ikka tegemist, ikka käimist, vaatlemist ja arutamist, seisatades tundmata puude, põõsaste ja lillede ees või mälestades mõnd meeltesse kiindunud vaadet merele, mägedele või helerohelisele aasale metsaga varjatud orukallakul.

Ühel karastaval hommikul, pärast öösist vihma, mis oli siledalt kiviteelt uhtunud tolmu, sõitsime kümmekond versta välja kuhugi mõisa parki, mis oli mere ääres mäenõlvakul. Tee viis järskude kaljude alt läbi, mille irvakil rahnude vahelt jasmiin oma kollakasvalged õied oli välja sirutanud, nagu pakuks ta neid möödasõitjatele või meretormidele, kui need tulevad vahutavail laineil kihutades.

„Näete!" karjatas Sonja kätt sirutades lõhnavate õite poole, nagu ulataks ta nende järele.

Lasksin voorimehel ümber pöörata, et kaljude alla tagasi sõita, ja pukile kikivarbail püsti tõustes küündisin õisi murdma.

„Jätke muist järele," palus Sonja, „see on nii tore siin kõrgel kaljulõhes."

Aga mina murdsin nad kõik, murdsin palvest hoolimata, ega jätnud ainustki õilmitsejat ootama uusi möödasõitjaid ega tujukaid meretorme.

„Ah teid ka!" hüüdis neiu lilli vastu võttes ja ta hääles ning pilgus tundus etteheide, et ma ta palvet polnud mikski pannud, aga seal huljus ka rõõmuline andeksandmine, sest tema pärast olin ju kaljupraolt röövinud viimased õied.

Pargis istusime kaktuste perekonna ette, kust avanes pikk merevaatega puiestee hõbedaste kuuskede, kullaste kadakate, plataanide, palmide, roosipuude, eukalüptide ja araukaariatega. Me ei lausunud sõnagi, vaatlesime ainult. Tasakesi liigutas ta oma käes jasmiini oksi ja lähendas aeg-ajalt lõhnavad õied silmnäole, nagu tahaks ta kerget häbipuna varjata. Tähelepanemata võtsin ühest õiekobarast, ei, ühestainsast õrnakesest õielehest kinni ja kohe peatusid oksad liikumises, nagu kartes, et muidu võib õieleht rebeneda. Kui ma natukese aja pärast pilgu tema poole heitsin, oli tal pea pisut viltu vajunud, õhukesed huuled avanesid ärevale hingusele ja paksud ripsmed varjasid pooleldi suletud silmi, kuhu kippus valguma härduspisarate niiskus. Unustasin iseenese, unustasin, et õielehekest sõrmede vahel hoidsin, ega märganud, millal juba terve õie, õiekobara ühes oksaga oma pihku olin võtnud, sest minusse hakkas valguma sama unelev elevus, mida aimasin temagi seisakus ja silmis . . .

Mõnikord tuli meie juurde istuma Anton Petrovitš, aga kunagi ei jäänud ta kauemaks ajaks, tundes ennast võõrana meie seltsis. Vaevalt sai ta mõne ahtra sõna lausuda, kui meie juba lobisesime oma asjust; olid ju meil ühised elamused, ühised mälestused.

„Ta vaeneke kannatab," ütles Sonja kord Anton Petrovitši äraminekul.

„Muusika ei anna rahu," vastasin mina.

„Mitte seda ei mõelnud ma, vaid Lucie'd," ütles ta nime prantsuskeelselt hääldades. Ja kui küsida tahtsin, kes see Lucie on, tõttas ta seletama: „Politseimeistrinna, teie tunnete teda? Meil hüüavad teda kõik Lucie'ks."

„Ah see on tema kannatus!" imestasin mina.

„Ta kaevanud Anton Petrovitšile, et ta abielu olevat eksitus ja ta elu õnnetus. „Ja ma tunnen ennast alles nii noorena," öelnud ta. Nüüd on Anton Petrovitšil Lucie saatus südamel ja ta murrab pead, kuidas teda päästa. Aga Cerberus — sellega tähendas ta politseimeistrit ega nimetanud teda mitte lõõtsmoorikuks — on valvamas, et need kaks kokku ei saaks."

„Lucie Filippovna õnnetu!" imestasin uskmatult.

„Vähe tõenäoline, eks?"

„Neil on ju Siberis head hobused."

„Teile on nad ka neist rääkinud?"

„Kuidas muidu; ühine kodumaa lähendab siin kaugel."

„Teil on ju Soomes mõis, Lucie on aga Baltimaalt pärit, sakslane."

„Mul pole mingisugust mõisa."

„Aga kõik räägivad, et on."

„Mul isal on väike talu ja seegi võlgu."

„Issand, kuidas kõik segi aetakse!"

„See on mu enese süü."

„Mõistan: teie ei tahtnud uudishimulikele otsekoheselt vastata."

„Võib olla."

„Vahest ei ole te soomlanegi?"

„Muidugi mitte."

„Kui kahju! Ma olen Ahot lugenud, ta meeldib mulle väga. Aga mis te siis õieti olete?"

„Tõtt öelda, ma pole midagi," lausun vastusest kõrvale põigeldes. „Häbi on tunnistada, aga isa on mu peale terve oma varanatukese kulutanud, ilma et ta sellest kunagi rõõmu oleks tunnud. Ma ei kõlba millekski."

Ja nüüd hakkasin jutustama oma koolipõlvest, koolivendadest, suvevaheaegadest, emast, isast, õest. Üllatunult märkasin peagi, et tõtt ebatõega põimin. Ma rääkisin, et mu isa tudike on ja et tal talu minu pärast on võlgu, aga tõepoolest olen pea ainuüksi poissmehest onu kopikaid pillanud ja isa on alles õige tünnakas vanamees (hiljuti võttis ta noore naise); rääkisin, et mu

ema elab ja õde on surnud; aga ometi on lugu otse ümberpöördud: õde elab ja tal on kaks mudilast; seletasin, kuidas minu koolivendadel teatud terake, üdinatuke oli, mis pärastises elus neile kindluse ja julguse andis, kuna mina eneses mingisugust peatust ei leidnud; aga ma pole kedagi enesest paremaks pidanud.

Veel palju muid vipatusi tabasin oma sõnades.

Ka varemalt olen eneses midagi säärast tähele pannud, isegi siis, kui mul kindel tahtmine oli otsekoheseks ja avalikuks jääda, nagu praeguselgi silmapilgul. Seda tõsiasja meelde tuletades ei saa küsimusest lahti: miks ma küll nõnda talitan? Rahuldab mind tõeline, reaalne elu oma kirevusega nii vähe, et ikka pean ettekujutusele meelevalla andma, et pean luuletama? On siis meeltemängu fantoomid mulle midagi olulisemat kui igapäevased lihtsad tõsiasjad? Aga ometi olen ikka neile teadustele eesõiguse andnud, mis küsimusi vastavad mõõdu ja kaaluga. Või on teadusel ja elul teineteisega nii vähe tegemist?

Rääkides aimasin ta silmis, huultes ja ninasõõrmete võdisevas laienemises haletsevat hellust. Viimaks pani ta käe minu käele ja ütles julgustades:

„Peab enese kokku võtma; inimene võib kõik, kui ta aga tõsiselt tahab."

Nõiakellukesena helisesid need ja teised tõsised, elutargad sõnad ta lapselikel huulil. Tundus nagu üksikute häälikute veerlemine, kuni nad viimaks sulle kõrvu puserduvad kõlavamal kujul. Ja uskuma hakkasin teda, uskuma hakkasin iseennastki, kuigi ma oma sõnades leidsin väärteateid.

Ta rääkis püüete ilust ja paleuslikust vaimustusest ning sellest, mis tema küll teeks ja kuhu tema küll läheks, kui ta oma haigusest võitu saaks. Ja mulle selgus, et ta oma lootuseta, pääsemata seisukorda sugugi ei uskunud, ehk ta küll mõnikord seda sõnadega näis tõendavat: olemuse kiukestes hingitses unistusist pakitsev elu ja sepitses plaane, millest üks oli kaasakiskuvam kui teine.

Veel järgmistelgi päevadel kaldusime sellele kõneainele tagasi ja ma aimasin, et tema seda meelega püüdis. Teda vaevas mu räägitud saamatus; ta oleks tahtnud mind tõsta, mulle usku anda oma võimisesse, mind teiseks, paremaks teha, magusust imedes teadmisest, et teda kellelgi eluliselt tarvis läheb, et tema veel kedagi suudab aidata. Aimasin teda sama ainumõtte paelus, milles Anton Petrovitški siples, haududes mõtteta plaane Lucie päästmiseks. Mulle turgatas meelde ka see puhas, rõõsk üliõpilane, keda ma Nadežda Pavlovnaga olin sagedasti näinud: kas temagi ei tee lunastustööd, lootes elus tülpinud naist pöörata karskele teele, kuni liha ideaalid hävitab ja lunastaja langeb kavala võrgutaja kenaduste silmusesse. Kõik tahaksid olla teiste lunastajad, iseäranis siis, kui nad oimetuks on saanud enese lunastamiseks. Nagu läheneva hukatuse unustamiseks mõeldakse aina teiste peale, püütakse ainult maailma lunastada. Aga maailma lunastajaid on juba palju olnud, kui keegi ometi iseenda lunastaks!

Need mõtted tulid mul veel pärastki meelde, kui ükskord palaval päeval roosidevarjulisel pingil istusime, kus kuumendatud lõhn meid imeliku raugusega valdas. Meil oli „Jungle Book" kaasas ja juhtumisi avasin peatüki loomade jooksust.

Sonja nihkus mulle pisut lähemale, heitis pilgu raamatusse ja lausus:

„Ah see! Lugege, ma kuulan, see on imeline."

Ma hakkasin vaiksel häälel pikkamisi lugema. Aga juba mõne lehekülje järel sibeles ta kehas kerge värin ja ta suu seadis nagu külma pärast võdisemisele: veel pisut ja kuula, juba lõgisevad hambad.

„Küll, jätke järele, ma ei või enam, see erutab. Tahaks ühes, tahaks lennata iga nelja tuule poole."

„Küllap tuleb kord aeg!"

„Ärge rääkige! Lähme siit ära." Ja kramplikult minu käest kinni haarates lisab ta juurde: „Lõhn hakkab pähe... ja lugemine... hääl... aga neist asjust peab vaikima."

Mis ma oleksin küll sel silmapilgul andnud, et teda uskuma panna kord tõesti tulevat aega!

Vaikides läksime kodu poole ja ta harilikust kärmem samm tundus põgenemisena millegi kohutava eest. Aga kus on peidu-urgas uskmatule ja kes annab varjupaika abitule?

Viimaseil päevil hakkas ta kalduma mingisuguse mõistatuslikkuse poole. Silmad tahtsid nagu midagi iseäralikku usaldada, aga huulilt heljusid harilikud sõnad, mis sagedasti hääbusid nukrasse vaikimisse. Ma ei tihanud põhjust küsida, ei söandanud seal rääkida, kus oli tärkamas võib-olla ootamatuse idu. Aga kui üles tõusin, et minna, haaras ta ajuti lapseliku abitusega kas või mu kuuehõlmast kinni, rabades sõnade järele:

„Teie ei lähe veel . . . ei, ei, istuge . . . siia . . . lähemale . . . nõnda." Ja jälle tuksatas ta huulte ümber võruna salalik mõte, kui ta vaikis mulle silma vaadates.

Eile õhtul ta juurest välja astudes tabasin Laanini ja Anna Ivanovna rõdul.

„Millal te sõidate?" küsis Laanin juttu jätkates.

„Homme või tunahomme õhtul, nagu telegramm käsib," vastas Anna Ivanovna.

Äkki tundsin meelekohtades valjenevat tuikamist, jätsin jumalaga ja põgenesin puiestikku.

„Või nõnda!" hüüdsin seal endamisi. „Ilma et minule sõnagi lausuks! Tähendab — kõik on eksitus . . . pettus!"

Ja liiv ragises mu kiirenevate sammude all, kui ma hakkasin mõtlema, mis on eksitus ja pettus.

12. mai homm. kl. 2.

Ei ole und.

Käin mööda tuba või istun rõdul, vaadates, kuidas kärbsed oma laternad vanuval videvikul süütavad ja kesköö lähenemisel kustutavad, vilksatades nõiatuledena, mis on hukutamas hiljaksjäänud rändajat raba-aukudesse või kaljukuristikku. Merel sõidab mööda tuledes valev aurulaev; ta puhub vilet undavalt, aga ei peatu, sest lainetus

on vali. Konnad krooksuvad, nagu viidaks hulk poisse oma aega käristitega. Üle oru teiselt mäenõlvakult vilgub üksik leegitsev tuluke ja sealt kannab tuulehoog ajuti metsikut, sõjakisalist või jahisarvelist laulu meeste suust, kes on öökorteris põlise sinaari all. Kuu oleks nagu pistetud kauge mäe tippu, kust ta rõõsa unistusliniku maailma üle laotab.

Vahin pimedasse orgu, nagu püüaksin seletada midagi nägematut; kuulatan kohisevaid puid ja ajan kõrvad kümnekordselt kikki, lootes tabada midagi iseäralikku ja tähtsat.

Oleks nagu kõik üle pea kasvanud. Mõtted tormavad niisugusel hulgal ja kiirusel, et vaevalt suudan mõnda neist üürikeseks peatada. Aga juba on uus asemel, põgenedes oma järeltulija eest. Ajuti pöördub üks või teine mõte muudetud kujul uuesti peaajju tagasi, nagu oleks ta mõni taevakeha, mis liigub kindlal teel. Ja ikka keerlevad nad ainukese keskkoha ümber, nagu kisuks neid sinna mingisugune tõmbejõud . . .

Istusin alles laua ääres, kuivanud sulg käes, kui t e m a sisse astus — tasa, vaikselt, nagu tahaks ta kuulmata minu kõrvale istuda ja lugeda, mis ma olen kirjutanud. Olin toakingades ja punastes sukkades — miks just sukkade värvi nii selgesti mäletan, ei tea — ja üllatatult temale vastu tõtates lipsas esimest korda mu huulilt tema kuuldes:

„Sonja!"

Tundus, nagu mõistaksin alles nüüd selle sõna tähendust õieti.

Me mõlemad häbenesime, võib-olla selle nimetuse, võib-olla uue ümbruse pärast, kus me teineteise ees seisime. Huuled värisesid tal ja ta hingas raskesti.

„Ära väsitas," ütles ta.

„Ehk heidaksite nõjatoolile või . . ."

Ma ei söandanud lauset lõpetada, aga tema oli pilgust mu mõtte lugenud ja ütles naeratades, nagu teeksid talle ta omad sõnad nalja:

„Kui lubate, siis asemele."

„Ega te ometi jalgsi tulnud?" küsisin ma, kui ta juba lamas.

„Ei, sõitsin."

„Imelik, et mina tähele ei pannud."

„Ma sõitsin teiselt poolt, ringi, meie omade pärast ... Kas te ei kohendaks pisut mu jalgu ... nõnda ... ja nüüd riiet peale ka, ikka kipuvad nad külmetama."

„Ehk on peaalune madal?"

„Ei, nüüd on väga hea, tunnen terves kehas ... näe, kui läheb ... soo, juba on jalus ... algas rinnast ... Sõitsin pisut mere ääres, tädi ja Laaninid läksid välja, koskedele, tädi kutsus ... viimast korda ... homme sõidame ..."

Soo, nüüd oli see saladus väljas, aga ma tegin, nagu ei paneks ma seda tähelegi, nagu poleks ma räägitud sõnu kuulnudki; tegin asja paari sammu astumiseks ja tõin endale tooli.

„Ei, ei, istuge siia," patsutas ta käega voodi servale, tahan seda ... nõnda on hea ... ah, mul on nii hea!"

Istusin sinna. Vaikisime.

„Ka kodus on mul parem, kui teie sinna tulete," sosistas ta pilusilmil.

Ja kui mina ikka alles vaikin mingisuguse sisemise tõreduse sunnil, mille on tekitanud teenimata nukrus, kordab tema:

„Homme sõidame. Tahtsin enne veel teie juures olla, mere ääres sõites tundsin seda, tahtsin teie ootamata teile tulla ja teiste teadmata teilt minna."

Tunnen, kuidas endine tõredus hääbuma hakkab, aga ometi hõljub veel hinge ümber vinge vine.

„Ikka Šveitsi?" püüan rahulikult ja tagasihoidlikult küsida, aga oma hääles aiman varjatud värinat.

„Esiti Krimmi, seal saan isa ja vendadega kokku, ning siis edasi — Šveitsi."

Ma vaatan aknast välja ning lausun:

„Nii siis homme."

„Homme."

See sõna heliseb meie huulil nagu kuskil võlvialuses.

Tahaksime rääkida, nagu seda varemalt oleme teinud, aga ei leia ütlusi ega mõtteid. Ikka kipub korduma üks ja sama sõna: homme, homme...

„Teie olete täna iseäralik... võõras..." lausub ta vaikselt, areldi.

„Kuidas nii?"

„Ei tea, aga ma kardan, nagu oleksite pahane."

„Kurb olen."

„Et ma sõidan?"

„Ka see ja..."

„Ja veel midagi muud... Eks? Aimasin kohe."

„Oleksite võinud varemini öelda."

„Ah sellepärast! Ärge olge pahane, ma tahtsin ju öelda, aga ei saanud, ei osanud. Te nägite isegi, et tahtsin... Aga iga kord tuli härdus... olen kord juba niisugune. Olge täna hea! Tulingi sellepärast, et te ikka minu vastu hea olete olnud. Andke andeks..." Ja ta sirutas mulle oma käed virvendavail silmil, mille pilgust ma aimasin, et kogu ta olemus oli ainult palve ja et ta raskendatud hingamine oli tagasisurutud ohkamine.

„Te kirjutate mulle?" ütlen hellemalt ja hakkan mängima ta pikkade nõtkete sõrmedega, mis tunduvad nii painduvad, et neid võiks palmida vinnutatud pajuvitstena.

Ta ei vasta mu küsimusele, vaatab ainult raugel, joobunud pilgul mulle otsa, nii et mu silmis virvendama lööb, ja vaikides surun ta sõrmed huulile. Aga tema kätes tunnen vaevalt märgatavat tõmmet, mis nagu kutsuks, meelitaks. Suudlustega katan ta käsi, randmeid, käsivarsi, ta hõredaid riideid, mis varjavad tuksatavaid õlgu, tema raugesti avanevaid huuli, kuni ta hingeldades meelitaval etteheitel kurjustama hakkab ja ennast vabastada püüab.

„Te lämmatate ju mu ära," saab ta hõõgel sosistada.

Tundes otse kehalist valu ta sõnadest, hakkan teda suudlema, vaevalt puudutades ta paotatud huuli, petlikke roosipalgeid, silmi, ainult ripsmeid. Tunnen teda õnnest naeratavat kogu olemusega ja aiman, et ta on mulle lõpmata hea. Enesele ootamata hakkavad mu huuled

sosistama mingisuguseid joobnud sõnu, mis esiteks mu enesegi kõrvust kerge kohinaga mööda vilksatavad, kuni viimaks märkan ütlusi:

„Tahaksin sind näha... nagu sa oled. Sa sõidad ju homme... alatiseks... me ei saa enam kunagi kokku... tahaksin sind mäletada... kõike... tervelt... Seda ometi võib? kas? eks? lubad? jah?"

Aga ta ainult hingab raskelt, ta vaene rind võitleb õhupuudusega ja avatud huuled ei saa ainustki sõna suust. Kui ta silmad üürikeseks paotab, tunnen seal häbelikku naeratust ja mu käsi hakkab ta liikmeid vabastama kattest.

„Ma ei tohi ju ennast ärritada," kuulen nüüd lihtsat vabandust, aga see ei pista mulle aru pähe ega lahuta meele-uima, sest ikka alles katan teda suudlustega ja sosistan õrnu, kurbusest vettinud palvesõnu, kuni temas väiksemgi vastupuiklemine raugeb.

Kui mu käsi nõutuses peatuma jääb, kurdan nagu andeks paludes:

„Ma ei mõista ju... ei tea, kuidas see käib."

Pisut märgatavalt tuksatab ta näos naeratus ja ta tõttab mind hädast päästma, jättes mind pärast jällegi enese hoolde, sest minu puudutamisest tunneb ta iseäralikku magusust, joovastavat õrnust. Mitu korda peab ta mulle appi tulema ja iga kord, kui mu suu abipalvet sosistab, tuksatab kogu ta keha, nagu mõistaks ta, mis see tähendab, et ma ta kehakatte saladusi ei tunne.

Ei tea, mispärast, aga kurvaks sain, väga kurvaks, kui vaatlesin neid suletud silmi, värisevaid huuli, petlikult hõõguvaid palgeid ja ihuliikmeid, mis kui elevandiluust on voolitud saledaks, nõtkeks. Härduses langesin aseme ette põlvili, söandades ainult huultega puudutada tema võdisevaid jalgu.

„Sul on külm," lausun nagu vaikust kartes.

„Ei," vastab ta suletud silmil.

Nagu ringutama valmistades tõstab ta käsi, aga ainult minu järele ulatavad nad, kuni võivad end mässida mu kaela ümber.

„Tõsta mind," sosistab ta siis.

Aga kui ma ta sülle olen võtnud, sirutab ta liikmeid lapsena, kes ema põlvil istumisest on tüdinud ja põrandale kibeleb roomama ja katsuma, kas jalad juba kuulavad sõna. Ettevaatlikult lasen ta jalule ja langen nagu imestuses või aukartuses ta ette maha, tihates ta poole vaevalt silmi tõsta. Ta aimab mu vallatud vaimu ja rõõmustades selle üle astub mõne painduva sammu, nagu tõuseks tal korraga tuju mu ümber tantsima hakata, et näidata mulle oma raugenud lihaste liikumist. Aga ta samm läheneb minule ja ta kummardub, mind suudeldes otsaette, kuna ma ta huuli kuulen lausuvat:

„Mu hea, mu armas."

Ja ma tunnen ta sõnade sosinat kui tuleleeki ning ta mind puutuvaid sõrmeotsi pildumas sädemeid. Joovastav surin voolab läbi keha ja meelte-uim tõuseb segaduseni. Sirutan käsivarred, et nendega ahmida ta niudeid, ulatan huuled ta nagu arenemises peatunud rinnamuksude poole. Aga ta kehas vilksatab kartlik tuksatus ja pisut eemale nihkudes kummardub ta veel kord minu otsaesiseni, seda suudlusega puudutades, kuna ta suuril targul silmil ütleb:

„Kunagi ei tohi need imetada."

Ja ma kuulen ta häält, mis oleks nagu tuulehoo kantud eksija hüüe või uppuja viimne kaebus — inimeste, jumalate, kogu maailma poole. Ma näen suu ümber nukrusvõru, mis on mangumas minus mälestusi. Isegi siis, kui ta oma alabasterliikmeid hakkab katma hiljuti võetud riietega ja naeratust ei saa tagasi suruda minu oskamatu aitamise üle, arvan ta huulil nägevat mingisugust tuttavat nukrusviiru . . .

Viimaks lamas ta endiselt kaetud jalul mu asemel, silmis nagu küsimine ja palve. Aga ma ei osanud muud teha, kui ta külmi sõrmi suudlustega soendada. Tundus, nagu oleks ta silmadelt tõmmatud hiljutine loor, nagu oleks ta imelisest unistus-ilmast äkitselt sattunud igapäevsusse, kus on kidurdajad haigused ja laiad mered ning kauged mäed, kuhu ta peab sõitma. Näib, nagu

mõistaks ta korraga seda kohutavat, meelisegavat hirmsust, seda looduse mõtteta, hullustavat mängu, mis paneb võdisema väiksemagi kehakiukese unistuses ja igatsema kedagi teist lunastusena ka siis, kui sult on võetud rahulduse lootus ja kui sulle on kaasa antud ka pühamatele, unustavamatele elu silmapilkudele varitsev teadmine, et ei või, ei tohi olla igatsetu, ihaldatu oma vahest kunagi. Huultes tõmbleb, nagu tahaksid nad avaldada pilguvirvenduse salavalu, aga ei — nad ainult tuksatavad suudlusel, nagu oleks neil juba nutt varaks.

Ah, kuidas suudleksin kohutavad valeroosid su palgeilt ja kuidas teeksin, et ikka juua su silmade vaadet!

Su silmade pruunikast viirust ei jaksa ma oma pilku lahti kiskuda ja su hinguse puutumine niriseb mul läbi keha.

Sa silitad mu pead ja su nääpsukesel suul mängib unistav naeratus, mida ma himustan kui viina, mis tuleb kaugete mägede orgudest.

Oi seda hääle sulavust, oi seda pilkude nõidushikkust, mis mind ära teevad kauaks ajaks!

Oi seda õndsuse valu, oi seda kenaduste magusust, mis hingele haigust annavad mitmeks päevaks.

Tead sa, et su rinnal on ihumärk, mille suudlemiseks himu ei lõpe ega lõpe?

Tead sa, et su rindade pead on kui koidikul päikese karratud lumised mäetipud, kuhu tõttavad mu igatsused?

Ja ometi — nägid sa, et mu meel sinu läheduses härdaks läks ja et mu hinges pakitsesid pisarad?

Mõistsid sa, et sind kui tedrepojukest tahtsin huulile tõsta ja palaval hingusel sussutada? . . .

Uuesti joovastume teineteise läheduses, aga sellest joovastusest nõrgub seletamatut nukrust, mida tunneks nagu kogu keha, ja tummaks jääme oma härdas meelteuimas, kuni ta mingisuguse mõtteassotsiatsiooni kaudu jõuab sõnadeni:

„Nüüd hakkad sa uut elu, võtad jõu kokku; sinust peab midagi saama, pea meeles — mina tahan seda. Lubad sa?"

Esiteks ei mõista ma teda, aga siis turgatab mulle meelde mu luuletatud saamatus, mis oleks nagu muutunud tõsiseks, ja ma tõttan talle tõotama uut elu, uut jõudu, püüdmist.

„Ma tõotan, ma vannun ... kõik, kõik ... mu tibatilluke ... mu ..."

Ei mäleta, mis rääkisin, aga ma tean, et rääkisin, nagu ripuks selle küljes kellegi elu, hingeõnnistus. Tema aga tahtis naeratada ja ta käte puutumine muutus emalikhellaks, kui ta nad mu meelekohtadele pani, et lähendada mu huuli suudlemiseks.

Lahkudes laseb ta silmad toas ringi käia, nagu tahaks ta iga asjakest jäädavalt meelde panna ja lausub:

„Siin on ilus."

„Rõdul on veel ilusam," vastan ma ja viin ta sinna.

„Ai, kui lähedal!" imestab ta, nähes lumemägesid piki küpressialleed.

„Mine või praegu liugu laskma," vastan talle, ja korraga tundub, nagu mõistaksin, miks ma laste mängu ülal mäenukal nii heal meelel olen vaadelnud.

„Jah, mine või liugu laskma," kordab ta vaikselt ja kurvalt ning lahkub rõdult, nagu pelgaks ta siin midagi.

Tahaksin teda koju saatma minna, aga tema hoiab mind tagasi, nagu sooviks ta täna mind näha ainult siin toas, selles ümbruses. Jumalagajätmisel toetab ta enda tapuvarrena minu najale, peites oma pea mu hõlma ja jättes juuste lõhna mu riietele. Rammetuna, raugena andub ta minu viimastele õrnustele, aga ta õndsal naeratusel arvan nägevat ta suu ümber hiljutist nukrusviiru, mida ei saa ega saa unustada.

„Homme siis ... ma ootan," lausub ta ennast minu kätest vabastades.

„Homme," vastan talle suudlusega.

Aga kui ta oli ära läinud ja kui kogu tuba, ka mina ise, näis lõhnavat ainult temast, seisin keset põrandat ja tammusin, urgitsesin peaajus ta huulte nukrusvina järele, meelde tuletades, kus ma küll enne olin näinud seda

õrnusvalust nõretavat kurba joont. Ja äkki seletasin vaevast ja kannatusest kortsunud nägu, aukuvajunud nukraid silmi ja kuivanud, kahvatunud huuli, mille ümber piirles täna nähtud viir. Aga see oli juba ammu, aastate eest, teistel tingimustel, teises ümbruses . . .

Olin paha teinud ja isa tuli mind vitsaga karistama — triibulisi tegema, nagu ta ise ütles, sest muid pükse ma veel ei kandnud, nii väike pidin alles olema. Ema sundis mind andeks paluma, „pai isa" ütlema, aga ma ei võinud, ei saanud, kui ma isa käes nägin vitsa ja silmis torkavat kalki helki. Pugesin ainult ema ligi, peites end ta riietesse, ja ta võttis mu sülle, püüdis mind katta oma paljaste käsivartega (ta oli käised kõrgele üles käärinud ja käed sooja vee ning seebiga pesnud leiva sõtkumiseks), kui isa vitsa tõstes käskis mind maha panna. Aga kui ema mu katmata jalgu veel paremini püüdis varjata, vingus vits ja rapsas paljaid käsi ning jalgu — üks, kaks, ah, ma ei mäleta, mitu korda! Mäletan ainult, et ma karjusin ja et ema mind vaigistas, näidates oma käsivarsi, mida katsid punased, verevad vöödid.

„Miks sa ei palu, sa näed, isa on kuri," rääkis ta, „nüüd ei saa ma enam ise leiva sisse minna, pean tüdruku ajama, jätab jällegi jahutükid tainasse."

Ja ta huultes tõmbles midagi, mis tahtis saada naeruks või nutuks.

Seda mälestades langes mu pea longu ja nii paljugi hakkas paistma uues valguses. Aga neid kustunud silmi ja tuttavat joont kandvaid kahvatunud huuli ei olnud enam; juba ammugi olin nad maha matnud, nagu õnnelikuna, et nad eluvaevast olid pääsenud. Nüüd seisis jälle kõik elavalt silme ees, aga ma ei saanud aru, kas ma nägin ema või kedagi teist; tundsin ainult, et midagi armast ja õrna igaveseks kaduma on läinud. Keha hakkasid kiskuma kramplikud tõmbed ja käsi ringutades puhkesin nutma. Aseme ette langedes, kus ma olin suudelnud ta värisevaid jalgu ja kus ikka veel tundus tema ihu puutumine, nuuksusin jõuetuna, murtuna. Oli see mõni eelaimus või rahuldamata joovastus? Või leidsin alles nüüd

ema kurtmiseks pisaraid? Ma ei tea, tean ainult, et nutsin, nuutsusin ja aseme eest alles siis tõusin, kui teenija einet tuues ukse taga koputas.

„Issand halasta!" hüüdis ta sisse astudes.

„Ema on surnud," vastasin talle, langesin asemele kummuli ja uued krambid vapustasid keha.

12. mai lõunal.

Enne päikesetõusu valdas mind raske uneleitsak: ärgates tundsin rinnas rõhumist, nagu oleksin luupainaja tallermaaks, ja keha oli üleni märg. Riietusin ruttu, kärsitult, ülepeakaela ning tõttasin randa, kus ma Laaninit tabasin.

„Kas te muasell Piraatovat vaatama ei lähe," ütles ta, „tal oli öösel verejooks."

„Kopsust?"

„Kopsust."

Rinnas tundsin tarretust, mis valgus kogu kehasse, hangutades ja kangestades liikmeid. Puud oleksid nagu valjemini kohisema hakanud, nii valjusti, et ma Laanini sõnadest aru ei saanud, kui ta rääkis tõsisest hädaohust, telegrafeerimisest ja rahust, segamata rahust.

Varjuna, nagu unenäos kobasin mööda laia kivitreppi teisele korrale ja koputasin seal tuttavale uksele — tasa, tasa. Avama tuli Anna Ivanovna nutetud silmil.

„Te teate juba?" küsis ta väevalt kuuldavalt, kuna ta ise kikivarbail koridori astus ja ukse enese järel sulges.

„Laanin rääkis," vastasin.

„Ta küsis teid mitu korda. Nüüd uinus teine silmapilguks, uni ehk kosutab . . . Issand, et ma just eile pidin välja sõitma!" hakkas ta hädaldama. „Minu äraolekul oli ta ju mere ääres käinud; vististi külmetas ta seal, tuul tõmbas läbi . . ."

Ja ta kahetses ning haletses iseennast, hädaldades, mis küll Sonja omaksed nüüd ütlevad. Et aga verejooks raske oli olnud ja haigel elulootust vähe on, see näis kõrvaline asi olevat. Sonja surm oli loomulik, iseenesest mõistetav, looduse õigustatud tõsiasi, aga miks pidi ta

nõnda tulema, et Anna Ivanovna südametunnistuse piina kannatab ja et ta lähedaste silmist loeb ehk tumma ette-heidet? Sure, aga ära riisu teiste, eriti vanade rahu, sest neil on vähe aega üle jäänud, mispärast iga silmapilk on kallis . . . Ah! iga ta sosistatud sõna kõhises mao susinana mu kõrvus ja paisutas minus sappi ning viha. Kui ometi kellegi nägematu käed ta oleks lämmatanud, et ta oleks pääsenud kurdetud hädast, vaevavast südametunnistu-sest! . . .

Tahtsin tuppa, haige juurde, aga Anna Ivanovna ajas nagu loomusunnil hirmunult käed ukse ees laiali, et minu eest teed sulgeda.

„Arst ei luba, kardab erutamist, mitte kedagi ei luba ta. Peab mõni aeg ootama, kuni näeb, missuguse pöörde haigus võtab. Homme võib-olla, tulge homme, tulge ka täna õhtupoolikul, tulge ikka meid vaatama . . ."

Pöördusin ümber, et minna, sest ma tahtsin kas t e m a g a või üksi olla, teiste lähedus, nende hääl, sõnad, pilgud, hinguski tegi mulle otse kehalist valu. Aga Anna Ivanovna tuli minuga mööda koridori kaasa ja ikka jutus-tas, seletas, hädaldas saladuslikult vaiksel häälel, nagu tahaks ta midagi varjata või nagu pelgaks ta kedagi. Ma ei kuulnud ta sõnu: liiga palju oli mul oma sisemusega tegemist.

Trepil kohtasime kedagi vana härrat, keda Anna Iva-novna mulle kui arsti tutvustas, kes paari päeva eest Moskvast siia puhkusele oli sõitnud ja nüüd muasell Piraatova ravitsemise eest hoolitses.

„Kuidas on?" küsis ta Anna Ivanovnalt.

„Magab," vastas see.

„Väga hea, siis astun natukese aja pärast uuesti sisse," lausus arst.

„Jah, paluksin väga," rääkis Anna Ivanovna ja hakkas hädaldades kurtma: „Mis see ometi on, et see häda just noori võtab! Ja andekaid! Nägite seda noormeest, Anton Petrovitšit, ka temal pole ju lõpp kaugel."

Vanahärra kehitab õlgu ning lausub siis alistunult ja elutargalt:

„Mis parata, ikka on see nii: vaimukad, võiks öelda paremad, peenemad, õrnemad, suursugusemad jäävad võitluses elu eest alla. Nad tahavad liiga palju ja neilt nõutakse veel rohkem, nõuavad just need, kes neid armastavad . . ."

Viimaseid sõnu kuuldes otsisin trepi käsipuielt tuge, sest süda tegi äkki haiget ja jalus tundsin nõrkust. Vanahärra rääkis veel edasi, aga seda tabasid mu kuulmed enam mehaaniliselt kui teadlikult.

„Erk hobune jookseb jalad vigaseks," jätkas ta, „laisk aga viib oma õmbikud tervelt mulda. Just neid paremaid, suursugusemaid peaks kaitsema, just nende vastu peaks vähenõudlik ja hell olema, aga loomakaitsjadki näevad ikka kõigepealt laisku, sest neid piitsutatakse."

Rohkem ei ulatunud mulle vanahärra sõnadest kõrvu, sest tummalt, endale aru andmatagi tuigerdasin mööda treppi alla ja läksin puiestikku. Kuulmeis ja keeleköidikuis tammusid mul muljuvad sõnad: . . . „nõuavad just need, kes armastavad". Arvan, et ma neid sõnu endale valjusti kordasin, sagedasti kordasin, kui kõndisin tundide kaupa rannal, roosipuu-teil, mäenõlvakuil, rannarihval, isegi ei tea, kus just, aga ikka nõnda hiilides ja vaarudes, et paistaks puie vahelt tuntud maja nurk, katus, tuntud aken, glütsiinidega varjatud rõdu või midagi muud, mis kõneleks igatsevale pilgule ainsama lähedusest.

Valgusest sai pimedus, pimedusest uuesti valgus, aga minu silmalaud ei leidnud puhkust, ikka olin jalul, ikka soigusin piinavais mõtteis ja vaevavais elamusis.

Vahetevahel kobasin mööda tuttavat ja armast treppi üles, aga seal tõrjuti mind ukse alt tagasi, soovitades tulla pärast.

Vaevalt andsin endale aru, kui kaua see nõnda kestis või missuguses järjekorras kõik sündis, aga ometi näib mulle, nagu oleksid minu tolleaegsed mõtted ja elamused ajahambale vastupidavasse metalli raiutud, nii selgeina seisavad nad ikka veel minu ees.

. . . . . .

Kogu kehas tundsin tumedat soiguvat valu, nagu oleksin nii seest- kui ka väljastpoolt kaetud ponduvate paisetega. Alguses oleks nagu ainult veidi soe, aga soojus muutub kuumuseks, sähvatades ajuti tsuskava tuksatusena, mille paika ei saa kindlaks määrata. Vahetevahel niisutan külma veega huuli, lootes sellest karastust ja lahutust, aga ikkagi pakitseb endine valu ja paisuvast soojusest saab piinav kõrvetus, mis näib täitvat õhugi, kogu ümbruse. Ainiti vahtivad silmad tunneksid nagu raskete tursunud laugude leeki ja virvendavas pilgus lööb võdisema kauguste sinetav kuma.

On mul kahju? Nagu poleks. Olen ma kurb? Nagu mitte. Südametunnistuse-piin? Ei tea! Ainult haruldane tühjus on rinnas ja see rõhub tinaraskelt; rinnas on üksköiksus ja see teeb oimetuks; seal on külm lootusetus, mis hukutab hulludele mõtetele, sest hing on välja pigistatud, ainult peaaju on omal paigal, töötades suures rahus.

Ah seda peaaju, ah seda halastamata mõistust! Harutihti olen sinust kui uppuja õlekõrrest kinni haaranud, aga paljuke oled sina mind aidanud elu raskematel silmapilkudel? Eks ei ole sa nüüdki vääramata tõestustega juba nii mitu ja mitugi korda väitnud, et südametunnistusepiin on põhjendamatu ja kurbus asjatu, sest mis tähendab ilmalaotuses üksiku inimese elu? Eks ei pea kõige tervemadki päev hiljem või varem surema ja mis maksavad igaviku ees mõned päevad, aastad, aastatuhandedki? Absoluudi ja igaviku ees on maailm ja inimene naeruväärt tühised asjakesed.

Aga ometi — miks ei oska sa rinna tühjust millegagi täita, miks ei oska sa sinna midagi asetada, mis avaldaks elumärki? Võimetu mõistus! Iga elustuskatse lõpeb nurjaminekuga ja tühjuse surnud vald kipub võtma ikka laiemad piirid. Esiteks tahtsin randa minna, aga hirmunult pöördusin teerajalt tagasi: rooside närvastunud lõhn näis rippuvat õhus ja tuulepuhang ei leidnud puulehist pääseteed.

Pärast läksin uuesti — aga ikka seesama. Tukkus mitte ainult lõhnatiine õhustik, vaid ka kõik muu mu ümbruses

ja minus eneses. Kõik soiub. Mul algas tunne, et asjata jala jala ette tõstan — ei saa ega saa edasi, tammun paigal. Ja endamisi arutan: mis on edasijõudmine ja mis paigalpüsimine, mis tähendab, et ma sammu sammu järel mööda tolmusel teel? Kas tahan kuhugi jõuda, kas oodatakse mind kuskil või otsin kedagi? Ei, mind ei oota keegi ja mul pole keegi vajaka. Aga kuhu ma siis nõnda jõuan? Kas jõuan üldse kuhugi? Kas võib edasijõudmist olla, kui puudub eesmärk? Kas on liikumisel väärtust, kui pole sihti? Kuigi ma välguna ümber maakera vilksataksin, aga kui teeksin seda otstarbeta, kas oleks sel siis tähtsust? Maakera on ju maailmade laotuses pisitilluke suurus. Isegi kui ühes mõttega võiksin sähvatada mööda virvendavaid valguskiiri kuuni, päikeseni, kaugemate tähtedeni, mis oleksin ma sellega võitnud? Oleksin lõpust niisama kaugel nagu siin maakeralgi, kus tuimalt surisevat jalga tõstan jala ette. Olen roomav maoke, olen siledaks ihutud kivike rannarihval, mida liigutavad lokslevad lained või rudjub käija jalg; olen kahisevais lehis nuttev tuuleke, mis ei tea, kust ta tuleb või kuhu ta läheb või miks peab ta püsimatult tõttama kord merelt mägedele, kord mägedelt läbi orgude merele. Mõtteta on teadvusega liikuda, kui on kadunud eesmärk.

Aga mis ajab mu siis välja, mis tekitab tunde, nagu jõuaksin liikumisega kuhugi, mis immutab petteaimuse peaajju, nagu läheneksin mingisugusele otsitud või otsimata lõpule? Ma ei leidnud vastust ja nõutult seisatasin kõrgel rannaserval. All sädeles, kiirgas meri. Pikas reas lendasid pardid veepinnal läänest idasse, laskusid ajuti merre, nagu tahaksid jahedas vees oma sulgi niisutada, tõusid siis uuesti õhku ja kadusid viimaks silmapiirilt. Aga endistele järgnesid teised ja minejail ning tulijail ei näinud olevat lõppu. Hakkasin neid lugema ja lugesin kuni saja neljakümne seitsmeni, aga läänest tulev mustendav rida saatis ikka uusi ja uusi lendajaid silme ette. Millal lõpeb küll rodu? küsisin iseendalt ja jätsin lugemise. Ja siis turgatas meelde, et Must meri

on ju ümmargune ning pardid võivad mööda kalda äärt ringi lennata ja mina, kes ma ainult ringi üht külge näen, ei jõuaks kunagi lõppu oodata ega lendlevate partide arvu ära lugeda. Ja ometi oleksin tahtnud lõppu näha, sest lõpu olematus ähvardas peaaju sellesama eluta seisakuga, mida tundsin rinnas ja aimasin ümbruses. Nõutult istusin pingile ja jäin tuimalt enese ette vahtima, unustades ruumi ja partide lennu. Kui ma aga mõne aja pärast silmad uuesti merele heitsin, oli pardirida kadunud ja säravat pinda ei seganud ainuski vari. Eemal paistsid küll mõned purjed, aga need olid valged ja õhksed nagu inglitiib ning nendes mängisid võidu lainete sädelus ja päikesekiirte kiirg. Ja ma tundsin rinnas ootamata kergendust, meeltes ihatud rahuldust ning peaajus välgatas selitav mõte: mõistsin, miks ma eesmärgita paigast paika liigun ja miks ma nii tungivalt ootasin pardirea lõppu.

Samm sammu järel astudes ei tahtnud ma tõepoolest kuhugi jõuda, vaid tahtsin ainult aega võita, tahtsin hommikust lõuna ja lõunast õhtu teha, tahtsin lühendada päikese tõusu ja looja vahet. Ka ei lugenud ma merel selleks parte, et teada saada nende arvu — mis puutub minusse merepartide lugu? — vaid iga linnuga säraval veepinnal ühendasin pimeduse ja valguse vahelduse, päeva ja öö, muutliku, kuid siiski samaks jääva aja, millest iga loetud pardiga tibatillukese osa hävitasin. Isegi nüüd, kus ma neid ridu paberile krabistan, tundub, nagu poleks mul tungi oma mõtteist mõnele teisele aimu anda, nagu poleks mul püüet neid jäädavamaks teha kui kõndija jälg tuiskavas lumes või laeva sõidujuga vahutavais laineis. Mul pole kedagi, kelle kaasteadmine mind huvitaks, mul pole ka midagi tähtsat, mis on alalhoidmise väärt, kirjutan ainult selleks, et aega viita, aega võita.

Ruumilt ajani jõudes oli mul alguses hea meel; oleksin mõnesugusele tüütavale ja tuikavale küsimusele vastuse leidnud. Aga varsti avan ka siin lõpmatuse ja hakkan pead murdma piiride üle, arvates ainult piirides

leidvat elumõtte. Piiride leidmatus teeb mu uuesti kurvameelseks ja rinna tühjuses tunnen pitsitust, mis mu nagu kitsukesse auku libistab, kus väiksemgi liigutus on võimatu. Sirutan lõtvu käsi, tahtes nagu oma asukohta avaramaks suruda või sõrmeotstega küündida rõhuva lõpmatuse piirideni. Naeruväärsena tunduvad aja võitmise katsed, lapselikult kergemeelsed on peaaju tarkused, kui soiguv õhetus piinab keha. Mis annab kella tiksumine, mis toob päikese tõus ja loe, kui on ikka sama hõõgus, ikka sama tukslev valu, olgu aeldes uneta asemel või sealt tõustes kibedail, pondunud silmil? Ehk lendavad pardid ometi ringiratast ümmargusel merel ja asjata loodan mustendava rea kadu? Ehk peatuvad nad praegu ainult üürikeseks ja alustavad siis uuesti ringlendu, lennates kevadest sügiseni ja sügisest kevadeni? Võib-olla lendasid nad nõnda mullu, tunamullu, saja aasta eest, püramiidide ehitamise ajal, templite raiumise aegu India kaljudesse, pimedal esiajal? Ja nõnda poleks algust ega lõppu. Ehk mis tähendab algus, kui puudub lõpp? ... Alguses lõi jumal taeva ja maa ... Aga kes lõi alguse? Mis oli enne seda? Ei, ei! Algus pidi enne kõike olema, algus pidi juba siis olema, kui polnud inimest ega jumalaid; siis pidi ajarüpp raskejalgseks jääma ja maha saama maailmadega ja kõigega, mis roomab ja siblib, lendab ja ujub. Aeg on sünnitajate sünnitaja, aeg on loojate looja ning ta kulumatu hammas pureb viimsed luud. Hoidke endid, püramiidid, värisege, kivised jumalad kaljustes templites, kõikuge graniitsed mäed, sest aeg astub vääramatul sammul! Mina aga, inimene, kui ma enam kuskilt pidet ei leia, kui saab pilkeks igasugune troostisõna, kui mind vintsutab tundmatu jõud, nagu oleksin laastuke voogaval veel või kaeralibleke tuulisel rehealusel, tõttan sinult abi otsima, sa kaastundeta, tüütav, nukker aeg!

Rannaservalt läksin sügavamale puiestikku, et ehk seal „surnuks lüüa" peatunud aega; otsisin mulle ükskõikseks jäänud inimeste seltsi, et nõnda liikuma nihutada viivude rattaid. Aga kui Laanin hakkab rääkima

oma naisest, kes käib temast salaja usutamas arsti elujõulise sigivuse pärast ja kes ei malda oma saladust varjata, kui ta kuuleb lootust-andvaid teateid, vaid tõttab hingeldades, häbipuna palgel, kuulutama mehele rõõmustavat uudist, — tunnen ma veel piinavamalt mind ümbritsevat seisakut: kõik liigub, ainult mina tammun paigal. Ja ma põgenen Laaninist, nagu oleks ta mu kuri südametunnistus või siunatud võitmatute pahede meeldetuletus.

Anton Petrovitšiga kokku puutudes ja ta hõõgel kilavaid silmi nähes loodan sealt lausumisi, mis rebestaksid nõiaringi ja vapustaksid pea soiguvast tuikamisest; aga tema hakkab kaudseil sõnul rääkima Lucie Filippovnast, sellest arvatavast kurduvast hingest, kel pole päästjat. Tunnen, kuidas ükski kannatus minus vastukõla ei leia, kuidas mingisugune kaastunde-laju minu hingeni ei küüni, ja mul tõuseb tahtmine teda riivata, talle haiget teha.

„On teil ta aitamiseks küllalt raha?" küsin.

„Me teeksime tööd," vastab tema.

„Olete teie nii terve?"

„Küll paranen."

„Aga kui ei?"

„Paranen tingimata ja minu varal saab ta hakkama; esimesed sammud on rasked, kuid siis . . . siis mäletab ja tänab ta mind kogu eluaja."

„On see nii tähtis?"

„Kuidas nii?" küsib ta arusaamatuses vastu.

„On see nii tähtis, et ta teid mäletab?" kordan küsimist. „Kuigi ta terve eluea teid mäletaks, kas on see siis nii pikk aeg, et sellepärast midagi teha, liiatigi veel riskeerida maksab? Eks ole need mõned viletsad aastad naeruväärt väike silmapilk igavikus? Ühesainukeses teie loodud akordis aga peitub ehk igavik?"

Ta vaikib ja mõtleb; ta ei mõista hästi, mis ma öelda tahan, aga ta rinnas idaneb juba kahtlus ja ta peaajus tuikab tegevuse tühjuse aimus. Ja nagu poleks mul sellest veel küllalt, ütlen talle:

„Ehk võin teid aidata?"

„Millega?"

„Rahaga," vastan otsekoheselt, aga tunnen, et mu häälekõlas midagi vaevalt-märgatavalt heliseb, mis tahaks nagu meelde tuletada vana võlga. Anton Petrovitši silmis surtsatab ja tema suunurkades tõmbleb valus joon ning juba lähemal silmapilgul lahkume võhivõõrastena, kuna tema mulle jahmatanud pilgu mälestuseks jätab . . .

Lähen lõhnavaile roosipuu-teedele, istun varjulistele pinkidele, aga seal sosistab minevikust ja mälestustest iga asjake, mida on puudutanud loiud liikmed või vaadanud kustunud silmadki, ja tardunud rinnal põgenen paikadest, mis kõnelevad t e m a s t.

Püüan oma silmalaud ja kõrvaluugid matta kõige elutseva eest, sest see tuletab meelde liikumise ja aja; aga siis lööb pealuus helisema mingisugune hääl: see on midagi tolletaolist, nagu tuletukid teevad, kui nad tsuskavad sinaka, harakasule karva leegi vingudes eemale õhku. Algvingumine laieneb, omandab maisema, tabatavama varjundi, meelde tuletades juba üksikult helisevat kandlekeelt, mida kogemata on puudutanud lendav kärbes. Aga kuula, esimesele keelele hakkab vastama teine, vaikselt, vaikselt ja tumedalt, mitu oktaavi kõrgemalt, kostes nagu pealae kummilt. Hääled teisenevad ja paisuvad, kuni nad kokku sulavad ühiseks heliks. Nüüd märkan, et nendest mingisugune viis hakkab harguma, lihtne, tuntud viis, mida ma juba ammugi olen kuulnud ja mil peaksid olema vastavad sõnad. Ja ma püüan neid sõnu meelde tuletada, ajades mälestuste ummistunud radu. Mul on aimus, nagu oleksin neid sõnu millalgi ammu kuulnud, vististi varases lapsepõlves. Võib-olla laulis neid ema, võib-olla ka õde enne meheleminemist, kui tal vaheldusid vallatuse ja nukruse hood. Siblin ja otsin mineviku korratus virnas, püüan järjekindlalt kõiki elusündmusi hoolega silmitseda, aga varsti märkan, et mälestused tammuvad mingisuguses nõiaringis, pöördudes ikka algpaika tagasi, nagu leegit-

seks nende ees rabas uitlev pettetuluke, mis neid eksiteeurgastel ümber talutab. Lõpuks puudutavad mu kuulmeid sõnad: „ei tohi ärritada", aga viimane sõna jääb i juures pooleli ja ainult mõttes teda täiendades mõistan, mida öelda tahetakse. Ja iga kord, kui ma seda pikka venitatud ja vinguvat i-d kuulen, ruttan poolitatud sõna täiendama, et sekski korraks lahti pääseda kõrvadesse tükkivast tüütavast häälikust. Nagu ütleks keegi vaga palvetaat laulusõna ette, mida ta lõpetada ei tihka, kartes, et keegi teine enne teda laulma võiks hakata.

Aga ei poolitata ainult sõnu, vaid ka arenev ja paisuv viis katkestatakse. Helisevad keeled pöörduvad ikka ja jälle alustatud algusele tagasi, nagu piinaks mind mõni tönts õppija, kes ei saa ega saa edasi paarist esimesest noodist. Kärsituse närituna tahaksin põgeneda selle helina eest, aga siis kuulen resigneeritud häält rääkivat: „Jah, nii see on: mängime mis mängime, laulame mis laulame, rahul pole sa ikkagi."

Ja nad ütlevad sõna ning plõnnitavad, plõnnitavad ning ütlevad sõna — algavad, peatuvad ja algavad uuesti ning ikka jääb viimane sõna pooleli ja i venib lõikavaks vingumiseks. Ainult õhtul, kui tule süütan ja asemele heidan väsinud, roidunud liikmeid sirutama, tundes peapatja alles lõhnavat ta juuste puutumisest, ja kui võtan väikeselt laualt ainukese raamatu, „Jungle Book'i", kust mu silm otsib nõrga küüne vajutusi, vaikib üürikeseks pealuust tüütav undamine. Aga juba varsti kuulen uuesti esimesi tõmbeid, mis valjenevad, kuni on kõlamas endine viis ja endised poolitatud sõnad, mil pole lõppu. Nagu sepitsetaks mingisugust helide mosaiiki, mille iga jaoke langeb peaajumerre vaikse sulpsatusega, laiali pildudes silisevaid piisku. Ja helisedes näivad kuumenevat keeled ning nende palavad võdinad nirisevad rinnakoopasse, mis kütab lõõmavaks kogu keha — läbi öö, läbi päeva, vahetpidamata, ikka ja alati. Ja ma kargan asemelt ning põgenen toast, et otsida jahutust kuumavale kehale.

. . . . . .

Ma ei tea, mis teha või kuhu minna või kuidas tühjusest ja ükskõiksusest lahti saada, ja nõnda sattusin mägedele. Pöördusin siiraviiraliselt teerajalt kõrvale ja ronisin hingeldades puude ja põõsaste varal mööda järskust mäekülge üles, kuni hakkasin kaelas tundma valusaid südamelööke, pea segaseks läks ja silmad kirjuks lõid, nii et jõuetult puujuurele langesin.

Toibudes nägin üle laia oru midagi valendamas. Ah jaa! See seal on ju kosk: kõrgelt kaljuservalt langevad rasked veehulgad kõrvulukustaval mürinal alla nurgelistele kivirahnudele ja pisarduvad uduseks auruks, paisates sinitaevasse vikerkaarekangaid. Kosele viib ilus kivitee ja seda mööda sõitsime kord — Laaninid, mina ja Sonja. Millest me rääkisime sel korral? Kas rääkisime üldse midagi? Ei mäleta, aga nii palju tean: Sonja istus sammaldunud kivil ja joonistas, meie Laaninitega lamasime põõsa vilus. Vesi mühises ja vahutas; rääkimisel pidi huulte liikumist tähele panema, muidu ei saanud sõnadest aru.

Täna panin käed kõrvade äärde ja peatasin hingamist, et ehk tabab nõnda kuulmeid miski, mis annaks aimu paistvast veemängust, aga ma ei märganud muud kui aga südame löökide tujukat hoogu. Ometi ei muutnud ma seisangut ja viimaks näis, nagu kuuleksin üksikute veepiiskade langemist, mitte kobrutavaisse ja heitlevaisse voogudesse, vaid kuhugi tühja tammisesse tünni, mis lööb kõlisema. Aga varsti tundub, nagu poleks mingisuguseid veepiisku, selle asemel sulistavad tünni põhjas, paaris ämbris soojas vees, mänglevad lapsed ja mina ise olen nende seas — rõõmus, vallatu, muretu. Me ootame ema, kes tuleb, pehme villase riide lapp käes, meid küürima, sundides silmi kõvasti, kõvasti kinni pitsitama kibeda seebi eest. Aga kui lapsed siiski läbematult silmad avavad, tunnevad nad kipitust ja nutavad ning karjuvad, kuni ema seebi välja luutsutab ja ütleb: „Nüüd on valu läind." Siis algab uus rõõmukilkamine, roosad käekesed läigitavad lokslevat vett ning tünn heliseb ja kõmiseb kandlekeelena, mis huugab veel praegu,

paljude aastate pärast, kõrvus, pealuus. Ma ei taha seda helinat kuulda, mind piinab undav kõma, sest ta kipub kalduma kuuldud vingumisele, ja sellepärast hakkan nagu loomusunnilise hirmu ajel uuesti ronima mäetipu poole, kuni süda kaotab jõu ja pea meelemärkuse. Mõne silmapilgu laman arutult, aga siis virgun ja kohe tõttab peaaju targutama: üle oru ei valendagi kosk, vaid seal istub väsinult tukkuma jäänud vanaeit, kes koonla tegemisel kaljule on laotanud pehmeks soetud ja peos krussitud linapeod, mis valge kahlakana kalju servalt alla ripnevad. Oota veidi, peagi ärkab eit uinakust ja keerutab koonla valmis ning siis ei seleta silm enam muud kui kõrget kaljuseina ja pikki, kondiseid sõrmi, mis eietavad peent lõnga. Aga kui linad on halvad või halvasti soetud, siis takistab mõni takutomp lõnga peeneks venitamist ning siis katkeb ta ja vurav värten jääb seisma.

Kitsik ja umbne hakkas lamades; keha kattis hooti väljatungiv higi. Oimetud liikmed ihkasid kevadepäikese kõrvetavaid kiiri ja paitavat lõunatuult ning nagu teadvuseta püüdsid lõdvad käed paljastada uniselt surisevat ihu, et niiske nahk võiks imeda uimastavat valgust. Iga liige, mille jõuan vabastada kattest, lööb muhelema ja helendavad päikesenooled süstuvad luuni. Nagu läbi une, läbi äiutava, sumeda udu kuulen lehestiku kohisemist, näen lindude lendlemist ja nende kevademängu. Panen tähele mulluste lehtede krabisemist — seal toimetab mõni putukas, valmistades armupesa või pojukestele aset! Vaatan liblikaid — nad liuglevad puude vahel teineteise kaenlas! Aga alles mõne päeva eest nägin ühte neist langevat armujoovastuses teele, ainult pisut suutis ta veel oma nõrku liikmeid sirutada. Ettevaatlikult korjasin ta käijate jalust ja paigutasin varjulisse kohta laiale lehele, et tal aega oleks uimastusest toibuda ja siis uuesti lendama minna õnne- ja elutaevaste poole. Käisin teda pärast vaatamas, kuid ta jäi hingetuks; puudutasin tema õrnu katsesarvi, aga ta ei liigutanud oimugi, ning viimaks olid temast järele

jäänud ainult tiivad, mille imeilusad värvid pleegitab kevadine päike, uhub kõuevihm . . .

Imeline päike! Sinu helendusel valjeneb mu ajudes tuikamine ja metsakohinast tekib huugav aimus, et unistatud tammine tünn pole midagi muud kui minu oma rinnakamber, mille seinu on vasardamas vaene, õnnetu süda. Tulist' ja tulist' tippab ta, üürikeseks peatub, oimetub, nagu kikkis kõrvul kuulates, et pärast veel tujukamalt virutama hakata, sundides mind valuoigel roomama põõsa varju. Ei ma kuule enam laste muretut kisatsemist tammises tünnis ega oota ema, kes suudleks silmist kipituse, vaid pealuus algab tüütav undamine, nagu tõmbaks seal mõni vallatu poiss vurri: uu-uu, uu-uu . . . Ajan kärmesti riided selga ja põgenen mägedelt randa, kus sooja merevanni lähen.

Pilusilmil vaatlesin rohekas vees oma kõhnunud lõtvu jalgu. Aga kui vesi hingamisel virvendama lõi, näis, nagu roniksid ihuliikmed vonklevate ussidena mööda helevalget vannipõhja ja nagu tunneksin seda roomavat liikumist säärtes, puusades, selgroos, rinnaluudes, kaelas, isegi peas: kogu keha muutub vilajaks maoks ja mind valdab õudne hirm. Ajan silmad pärani ja katsun jalga tõsta, et peletada pealetükkivat meelte-uima, aga veepinnale kerkides muutub jalg korraga tinaseks ja tuletab meelde kellegi teise peened, painduvad jalad, mis olid tõstes ootamata rasked. Ja ma mäletan neid varbaid, põlveketru, niuete nõtkust, puusade vooljaid jooni ning rindade häbenemata neitsilikkust ja kuulen hõõguvat sosinat kõrva ääres; aga sosin muutub vihisemiseks ja vihin kaldub sinakalt leegitseva tuletuki vingumiseks. Raputan pead ja vehklen käega, nagu tõrjuksin enesest tüütavat kärbest, ning korraga tabab pilk valgel seinal liivakella, mis varsti maha käib: liiv on juba kõik allapoole toruotsa sirisenud. Kella küljest tulevad nöörid vannis lamaja juurde ja nõnda võib kella uuesti üles tõmmata, ilma et seks muud vaja oleks kui aga väikese sõrme liigutus. Seda teengi ja sõnan endamisi: „Aga nõnda võib see ju lõpmata, igavesti kesta," ning siis

turgatavad meelde endised piinavad mõtted ruumist, ajast, merel lendlevast pardireast...

Jätsin liivakella ta lõpmatu pöördkäiguga ja põgenesin vannist.

Nüüd tunnen enese lõdvana, loiuna ja ikka rahutumaks läheb süda, ikka hooglikumaks muutuvad higistused. Väiksemastki liigutusest, pisemastki jõupingutusest on selleks küllalt, et kogu kehale ilmuks hernesvesi. Ja kõrvus huugab ning huugab! Nagu oleks mu pealuu kummitud metall ja nagu pinnitaks teda sitkemaks, painduvamaks. Isegi sulevarre käeshoidmine läheb raskeks ja kirjatähtede silmitsemine hakkab väsitama.

. . . . . .

Laaninid on ikka kahekesi, nagu peaksid nad mingisugust salanõu. Et nende jutt ükskord otsa ei lõpe, on nad ju kümmekond aastat vestnud! Tahaksin teada, millest nad eneste keskel räägivad, aga kokkupuutumisel katkestavad nad viimase ütluse ja Marja Aleksandrovna pöördub minu poole küsimisega:

„Teie olete kõhnaks jäänud, olete haige?"

Ja ta püüab näo teha, nagu võtaks ta mu saatusest osa, aga ta hääletoon on pealiskaudselt libisev, nagu mõtleks ta ajaviiteks, ainult suusoojaks öelda: meri on täna vaiksem kui eile või — näe, alles tunaeile puhkes see roos, aga juba täna hakkab ta pudenema.

„Süda," vastan talle nagu möödaminnes ja püüan teist juttu teha.

„Pole teid ammugi näinud," märgib Laanin.

„Käisin mägedel, rannast on juba villand."

„Süda haige ja käite mägedel," imestab Laanin.

„Mis teha, tahan."

„Minu mees on hästi kohenenud, eks," pöördub Marja Aleksandrovna minu poole, „tervelt kolmkümmend seitse naela on ta raskemaks läinud. Kopsud paranevad jõudsasti."

Ja naine mõõdab oma meest õrnal pilgul, nagu nõutaks ta enesele kinnitust, et räägitud sõnad tuulest pole võetud.

„Häda on riietega, ei lähe selga, nööbid ei anna kinni," räägib Laanin ise ja hakkab üksikasjalise intiimsusega seletama, missugused riided on kitsaks jäänud, missugused on juba lõhki kärisenud ja missugused nööbid on pakatanud, nii et naine nad serva poole on pidanud õmblema. Marja Aleksandrovna muheleb häbipunas ja puudutab mehe kätt, nagu tahaks ta teda takistada, öeldes, et sääraseist asjust rääkida ei kõlba, aga tõepoolest tundub ometi, et ta kõrvalestad rõõmust helendavad ja et ta meest ainult sellepärast puudutab, et ta teda puudutada tahab.

Seda nähes lausun iseeneses: „ehee!" nagu oleksin mõni teab missuguse tähtsa asja jälile saanud, aga „ehee" muutub peagi „ihii'ks", mis meelde tuletab sõnad: „ei tohi ärri—" ... Ja nüüd ei mõista ma enam, mis on minul tegemist kärisenud riietega, pakatanud nööpidega või punetavate kõrvalestadega.

. . . . . .

Istusin pingil, kui ma kergeid samme liivasel kõnniteel kuulsin. Silmi pöörates näen Lucie Filippovnat. Liikmeis tundus tal tume loidus, vinnutatud pajuvitsa nõtkus ja näoilme avaldas mõnusat rahuldustunnet, nagu oleks ta hiljuti midagi suupärast maitsenud. Vaatlen ta pisut nagu puhkenud huuli ja ootan ta väikese suu liikumist, selle järgi aimata tahtes, mis ta igemeid on kõditanud. Me teretame ja tema hakkab saksa keeli rääkima, kuna mina vene keeles vastan. sest mulle meeldib see viis, kuidas tema seda keelt hääldab: nagu oleks tal suus sulamas šokolaadipala, mida väle keel mailt paigast paika liigutab, lastes ainult vahetalitusena libiseda võõralt kõlavaid sõnu üle huulte.

„Ega te minu meest ega Anton Petrovitšit pole näinud?" küsib Lucie Filippovna näol, nagu oleks tal asjaga tõsi taga. Tõepoolest aga küsib ta ainult selleks, et põhjust leida rääkima hakata.

„Ei, madam," vastan mina.

„Siis on nad alles supelmajas."

„Ka Anton Petrovitš?"

„Jah. Meil on merevannid moes. Teil mitte?"

„Süda ei luba."

„Vaesed südamed! Kõik noormehed on südamega hädas."

„Ilutundlus," lausun.

„Seesama mis Anton Petrovitški, tema ei saavat kunagi terveks, sest ilmas olevat liiga palju ilusat."

„Iseäranis naistes."

„Ma palun . . ."

„Ei, ei, juuresolijad on ikka välja arvatud."

Lucie Filippovna hakkas naerma ja näitas, et ta põskedel ikka veel plikaliste lohukeste asemed leiduvad. Nõnda vaatan teda heal meelel, sest on naisi, kes ainult seni meeldivad, kuni neis midagi plikalikku leidub.

„Olen teid ikka väga tõsiseks pidanud," ütles ta siis.

„Oo, seda ma olengi! Kergemeelsed ei heida kunagi nalja."

„Tulge vahel meid vaatama, aitate ehk Anton Petrovitši meelt lahutada, meie oleme temaga püsti hädas, ta on otse arust ära. Nüüd komponeerib ta ja teate, kellele?"

„Teile muidugi."

„Mispärast muidugi minule?"

„Kellele siis? Ega ometi muasell Piraatovale?"

„Kas ta siis nii väga selle ümber lipitseb?"

„Madam, praegu on ju maikuu," põiklen vastusest kõrvale, „ja Anton Petrovitš on noor. Mäletate neid päevi kodumaal?"

Lucie Filippovna tegi ilusad silmad.

„Millal te oma mõisa tagasi pöördute?" küsis ta siis.

„Minu naisel on mõis, minul pole midagi."

„Olete teie siis abielus?"

„Iseenesestki mõista, või õigust öelda — mitte enam: minu naine leidis omale parema."

„Issand, kui lihtsalt teie seda ütlete!"

„Ja ometi pole see sugugi nii lihtne. Kui sellest teada sain, andsin kohe sandile kümnerublalise kulla."

„Siis on see ikkagi õige! Tänini ei uskunud ma ... Teie ei armastanud oma naist?"

„Otse vastuoksa: tema ei armastanud mind."

„Siiski andsite sandile kuldtüki?"

„Naised kõlbavad ainult emaks ja armukeseks, kuid meil ei olnud lapsi."

„Kui hirmus! Anton Petrovitš on ka naistepõlgaja."

„Aga kellele ta siis komponeerib?"

„Ah see on muidu, niisamuti, ajaviiteks. Ma palusin, et ta niisuguse tüki teeks, mida minu mees pilliga võiks mängida, siis oleks tutvuse mälestuseks."

„Mina sepitsesin kord salmikuid mälestuseks."

„Teie olete luuletaja?"

„Mitte enam, aga kui ma armastan, siis võin ma luuletada."

„Kui kena! Minul on ka albumis palju luuletusi."

„Mõttes austan teid põlvitades."

„Ah ei! Teie mõistate mind võõriti: luuletused on ju teiste kirjutatud, mälestuseks minule, mõttesalmikud."

„Minu austus on seda suurem ... Salmid on muidugi enne meheleminemist kirjutatud?"

„Fui, kuidas te küsite!"

„Vabandage, aga eks ole imelik: ma arvan, teie härra abikaas pole ainustki salmi luuletanud."

„Tõepoolest ei ole. Ta naerab alati, kui ma talle teiste salme ette loen."

„Olen viibinud, pean minema," ütlesin jutulõnga katkestades ja põgenesin. Ei jõudnud kauemini kannatada pealesunnitud lobisemist. Puiestikust teele saades võtsin lähema voorimehe ja käskisin teda võimalikult ruttu linna kihutada, nagu oleks mul seal kibedaid toimetusi. Sinna jõudes maksan voorimehele sõiduraha, ruttan mitmest põikuulitsast läbi, teen käigul mitu haaki, nagu tahaksin kellegi eest oma jälgi kaotada, istun siis uuele vankrile ja sõidan oma asukohta tagasi, voorimeest ikka suuremale kiirusele sundides. Teel tolmukeerus hakkan vilistama, pärast laulma, nii et inimesed kõnniteel seisatama jäävad ja imestanud näoga mind vahivad. Aga mina ei

pane seda tähele, näen kõike nagu läbi sumeda auru; ainult nüüd, kodu toolil istudes mõistan, mis ma olen teinud, ja meeltes tärkab tülgastus — iseenese, oma lobisemise, sõitmise, vilistamise ja laulmise vastu. Vastiku tundega mõtlen ka voorimeeste peale, kes mõne kopika eest oma väsinud loomi peksid, ja äkki tulevad meelde sõnad: „nõuavad just need, kes armastavad." Seljal sibeleb joosta külm judin ja suhu tekib lääge maik, mida alguses ainult hommikuti tähele panin.

Närvides sähvatavad pisted, silmad löövad virvendama, kõrvad hakkavad kohisema ja loomusunnil teen mõtteta tegusid, millest ainult tagantjärele aru saan. Inimeste silmis aiman küsivaid, uurivaid pilkusid ja nagu oleks mul mõni teab mis nende eest varjata, põgenen kostvate sammude lähenemisel. Kui ometi niisama võiksin maha jätta iseenese, oma tüütavad mõtted, soiguvad meeled ja pinnitava pealae-kummi. Kui võiksin tunnikski uinuda nõnda, et mu jalg libiseks sinnapoole teadvuse läve! Aga ei! Mida rohkem teistest eemale hoidun, seda enam lähenen iseendale ja ikka sügavamale puurib peaaju oma tumedas töös; ta on kui uudishimulik laps, kes ei saa ega saa enne rahu, kui ta oma silmaga on näinud, mis peitub kõriseva mängukanni sisemuses.

. . . . . .

„Härra, kas tohin rääkida?" küsis teenija, emalikult jutukas väikevenelane, keda mõne päeva eest olin palunud talitusel vaikida.

„Mis on?" küsisin vastu.

„Mul hakkab hale meel."

„Mispärast?"

„Nõnda surete ju nälga, härra. Ja öösel ei maga teie ka. Vaadake ometi kord peeglisse, missugune nägu teil on. Issand halasta! Ka minul suri ema ära ja ma nutsin kas või silmad peast, aga kes siis nõnda . . . Ei söö, ei maga. Ja linad on hommikuti higist ligedad. Läheksite arsti juurde, ehk annab tema midagi. Teie olete hea härra, mul on kahju, hukkate enese ära, teete pattu."

„Kes siis siin ilmas patuta läbi saab," vastan talle.

„Just nagu minu kadunud vanamees — Issand halastagu ta patuse hinge peale! Tema ütles ka nõnda. Kuldaväärt mees oli ta, ah, missugune mees oli ta! Tark ja hea, aga jõi, jõi kõik ära, minu viimase särgi ja seeliku laskis kurgust alla. Esmalt riidlesin, pahandasin, võmmisingi teist, aga tema kannatas kõik ilusasti ära ja ütles: sa oled kuri nagu mõni jumalakartlik."

„Nojah, nõnda see on: jumalakartus on kurjuse hakatus."

„Härra, ärge rääkige nõnda, mõtelge oma hingeõnnistuse peale. Issand, miks on kõik head mehed niisugused! Nagu minugi oma, kullake, kui hea ta oli! Aga mis mina vaene tema pärast kannatasin! Härra, ka teie teete oma naise tingimata õnnetuks, nii hea olete teie."

„Seda ütles mu mõrsja ka ja nüüd ei võtagi ma naist."

„Armas aeg, kuidas siis muidu saab. Terve eluaeg siis üksi. Aga kuhu tema jääb?"

„Tema sureb ära."

„Siis ei surnudki ema?" küsis teenija huvitatult, ilma et ta mu sõnade mõtet õieti oleks mõistnud.

„Ikka ema, aga mõrsja . . ."

„Mõlemad korraga?" päris teenija kärsitult.

„Ei, ema mõni aasta varem, mõrsja aga, õigust öelda, oleks võinud elada, kui mitte mina poleks . . ." Jätsin lause pooleli, sest ma ei teadnud, millega teda jätkata, aga mu näoilmest ja kõnetoonist pidi võima midagi hirmsat aimata.

„Armuline jumal, missugust koledust te räägite!" hüüdis teenija ning taganes kohkunult ukse poole, kus ta pärani silmil jäi mulle otsa vahtima. Vaatasin talle kohtlaselt naeratades vastu.

„Jällegi heidate minuga paha nalja," ütles ta julgemaks minnes ja uuesti lähenedes.

„Ja teie juba uskusite?" vastasin endiselt naeratades.

„Kes võib härraste asju teada. Kudrutavad, kudrutavad, siis korraga himu täis või armukadedus lahti — ning pimm, põmm. Eks meil olnud mõisas . . ."

„Ega mina siis armukadedusest. Ei, vaid puhtast

armastusest. Me olime nagu linnukesed taeva all — ei kadedust ega viha, ei pattu ega paha!"

„Tema oli noor?"

„Kas ta noor oli! Nii noor oli ta! Ja ilus!"

„Ja armastas?"

„Ja armastas ... Õigust öelda, ma ei tea, me ei rääkinud sellest kunagi, unustasime. Siiski — armastusest ta surebki, puhtast armastusest, kui ta sureb. Ta armastas nii, et ta surema peab."

„Siis ta polegi veel surnud?"

„Võib-olla polegi veel, kes teab," laususin ma nukralt.

„Härra, te pilkate mind. Ma tulen lihtsana, aga teie pole venelane, räägite jumal teab mis."

Ta arvas, et ma temast tahan lahti saada, ja lahkus haavunult toast. Ma ei keelanud teda, ei lausunud sõnagi. Aga hea on ta ja head soovib ta minulegi. Mul on valus, nii valus on mul, aga tema ei näe seda, ei saa sellest aru, nagu ta ka seda ei mõista, miks ma teda keelasin padjapüüri vahetamast, ehk küll seks juba aeg oleks olnud. Ta muretseb mu tervise eest ja arvab sellega midagi tähtsat tegevat, aga ta pole kunagi märganud, et terve tuba t e m a s t lõhnab ja et mul peaajus mingisugune soiguv mõte asub, mille hävitamiseks ma ei otsigi arsti. Ainult mu plõnnitajad, mu ihiitajad, millal väsite küll teie ja millal vabastate mu piinavast kõmast?

. . . . . .

Käisin arsti juures. Ta oli ükskõikne ja rahulik ning see haavas mind. Ütlesin, et ma end hästi tunnen ja et kõik on korras, ainult et olen ajuti tulnud ennast näitama. Aga tema uskus mind niisama vähe, nagu mina teda sallisin, ja ta mõõtis mind küsiva pilguga, kui ta kaaludes nägi, et ma siiatulekust saadik kolmkümmend üks naela kergemaks olin jäänud.

„Kuidas söögiisu on?" küsib ta.

„Pole viga," vastan lausa valetades.

„Ja öörahu?"

„Niisama."

„Imelik!" lausub ta endamisi.

„Mereõhk," nimetan, et tema kahtlust vähendada.
„Ja süda?" küsib ta tuiksoont katsudes.
„Nagu näete."
„Nõrk ja korratu."
„Läheb üle."
„Ega te mägedele roni?"
„Ei."
Ja ta soovitas mulle rahu, keelas mägedele minemast ja sooje merevanne võtmast. Aga nagu kiuste käin ma ainult mägedel ja kannan ikka revolvrit kaasas, seda pisitillukest musta riista. Kella unustan sagedasti koju, aga revolvrit mitte kunagi; nähtavasti olen araks läinud ja kardan kutsumata tülitajaid. Kuid tänini pole mul teda tarvis olnud. Selgesti mäletan veel, kuidas ma esimest korda teda tasku pistes endamisi laususin: „Kes teab" ja vene keeli juurde lisasin: „Неровный час." Mulle valmistab iseäralikku kõledat, judistavat lõbu seda külma terast oma taskus katsuda, teda tunda oma ihu ligi, ja istudes võtan ta mõnikord päikesepaistel välja, vaatlen ta kalki läiget ja näitaksin nagu teda kellelegi teisele, nimetades: „Näete, pidage meeles." Nõnda on mul ajuti päris hea, sest ma hakkan eneses tundma teatud kindlust, vääramatust, nagu oleksin igasuguste juhtumuste vastu ette valmistatud. Ainult — kui võiks millegagi vaigistada kõrvade huugamist, kui saaks seisu panna pealuu pinnimist, kui võiks vähendada kasvavat hirmu, mida tekitab tibatillukeselt kahanev meloodia algus!

. . . . . .

Nägin imelikku und.
Oli kottpime. Ja soe, sumpjas ja soe, ei paistnud kuud ega tähti. Ettevaatlikult liikusin käsikaudu kobades mööda kitsast, kitsast kaljuserva põhjatu kuristiku kaldal. Ja keegi tuli mulle vastu, keegi suur, piiritu, määratu. Katsusin teda kätega, aga ei oska sõnadega seletada, missugune ta oli. Tahtsin tast mööda minna, aga ei pääsenud, püüdsin ümber pöörata, aga tema oli ees.
„Kust sa tuled?" küsis ta minult.
Ma ei teadnud vastust.

„Kuhu lähed?" küsis ta siis.

Olin keeletu.

Nüüd võttis ta rahulikult, nagu nopiks ta marju, mu pea ja heitis selle alla kuristikku. Aga kukkumise mütsakat ei kuuldunud ja sellepärast mõtlesin: on's pea nii kerge või kuristik nii sügav?

„Aga mis sa nüüd teed?" küsis määratu kolmat puhku.

Vastamata hüppasin kaljuservalt alla, et otsima minna oma pead, aga enne kui põhjani jõudsin, ärkasin unest, sest langedes ei tundnud ma õhu vuhinat, mida aga enese arvates tingimata pidin tundma.

. . . . . .

Mind hüüdis Laanin, aga ma kiirendasin sammu ja tegin, nagu ei kuuleks teda. Kuid ta ei jätnud mind, tõttas mulle järele ja puudus vähe, et ma oleksin ta eest pakku põgenenud.

„Teate, Anton Petrovitš on kadunud," ütles ta.

„Kadunud?" küsisin mina vastu.

„Juba kolmat päeva."

„Üksi?"

„Kes siis veel?"

„Ma mõtlesin Lucie Filippovnat."

„Minge ikka! See pidi juba mõne päeva eest oma „lõõtsmoorikuga" ära sõitma, aga meile tuli uus pansionär, keegi ratsaväe ohvitser, ja teda nähes jäi Lucie kohe haigeks, nii et ärasõidu pidi edasi lükkama. Ah jaa! Veel midagi. Sel päeval, kui Anton Petrovitš ära kadus, lõigati politseimeistri pillil lõõts katki. Tahtis teine õhtul mängima hakata, aga ainult vuhka, vuhka! Oh seda naeru! Naised käisid kõveras ja kiilusid."

Vaikisin ja püüdsin mõtteid kuhugi ühisesse punkti koondada.

„Ja mis kõige huvitavam," rääkis Laanin edasi: „Politseimeister otsib või aimab pilli lõõtsa lõikamises ja Anton Petrovitši kadumises salasidet."

„Ehk on tal õigus."

„Mitte märkigi. Lõikaja on üliõpilane, teate, see noor piimahabe, keda Nadežda Pavlovna jalad elektriseerivad.

Muidugi ei teinud vaene poiss seda omast peast — mis puutub temasse „lõõtsmooriku" pill — vaid kõik on selle naise töö. Sel on ju politseimeistriga midagi krõbedat juhtunud."

Ja Laanin hakkas jutustama seda keelepeksmise lugu.

„Anton Petrovitš on leitud," peatas teda jutus vana arst, kes muasell Piraatovat ravitseb.

„Kus ta on?" küsis Laanin.

„Meres. Tunaeile läinud ta paadiga sõitma."

„Kes seda ütleb? Anton Petrovitš kartis ju vett kui marukoer."

„Aga ometi on ta sõitnud. Üürinud türklastelt paadi ja vana türklane ühes poisiga läinud teda sõidutama. Ikka kaugemale ja kaugemale sundinud ta mehi aerutama, ja kui pimedikus tagasi pidi pöörduma, hüpanud ta paadipäralt vette ja kadunudki. Türklased arvavad, et tal paati minnes kivid või midagi muud rasket taskus on olnud."

„Tähendab?" küsis Laanin järeldust oodates.

„Tähendab — uppumine," vastas vanahärra lihtsalt.

„Meelega?"

„Mis siis muud."

Laanin vilistas ainult.

Seisime kesk teerada ja ükski ei tahtnud enam rääkida, nagu oleksid kõik jutud lõpetatud.

„Kaldale ei ole ta veel tulnud?" küsis Laanin natukese aja pärast.

„Ei tulegi vist, või olgu siis Väike-Aasias, lainetus uhab ta sinnapoole," vastas arst.

„Õige," oli ka Laanin nüüd nõus, „eile ja täna puhub tuul merele."

See oli hommikul, kui ma seda kuulsin, ja nüüd on juba südaöö ligi, aga ikka veel ei pääse ma mõtetest Anton Petrovitši peale. Näen ta kilavaid silmi, kuulen ta rinnahaiget häält, mäletan üksikuid liigutusi ja sõnu, kui ta rääkis muusikast, oma armastatud jumaldatust. Aga kuhu on see armastus lõpuks ta viinud? Kuhu kisub armastus selle rõõsa üliõpilasegi, keda Nadežda Pavlovna kenadused unistavate ihade keerdlabürindis ümber talu-

tavad? Nägin teda alles täna ega kahtle, et ta sammub kõige maise saatuslikul rajal, et ta on teel sinnasamasse, kuhu see liblikaski läks, kes armujoovastuse kõrgemas uimas langes sinisest õhuriigist tolmusele teele. Ta armastab, kuni ta sureb; ta armastab, et surra; ta sureb, sest et ta on julgenud kõige hingega armastada. Armastus ei tähendagi muud kui surma, armastajad kannavad ikka surmamõtet kaasas. Üks tapab enese, teine oma armastatu; üks tapab ise, teine laseb ennast tappa, sest surm on magus; üks ihkab surma ennast, teine surmaga maailma lunastada.

Eks tea lillenoppija, et ta surma külvab, aga ta ei hooli sellest, öeldes: ma armastan lillesid. Või ei teadnud mina, et t e d a võib ainult v a a d a t a, eemalt imetella, ainult joobnud pilkudega ta kurduvaid kenadusi puudutada? Eks tundnud ja aimanud ma, et lähedane palav hinguski ta elukardetavalt värisema paneb ja et maiste kirgede vapustus võib saada viimseks sammuks hauda? . . . Ja nüüd käib kiusaja mu kannul, astub kitsal metsateel mu ees, nagu oleks ta mu juhtija, põikab lipsatades vargsi üle ummistunud jalgraja ning kükitab paksude põõsaste taga. Tunnen sind, mõistan su sajad viigurid, tuhanded tembud, ainult su nägu pole ma veel näinud. Aga miks talitad sa kui häbelik koer ja miks on sul ara verejanulise murdja eluviisid? Tule ja astu kui mees mulle vastu, paneme rinnad kokku, eks näe, kes on isand ja kes ori, kes peab elama ja kes surema, kellele helistatakse kumedat matusekella ja kes kuulab võidupüha pidulikku muusikat!

Ah, muusika, muusika! Kus on nüüd Anton Petrovitši jumaldatult unistatud muusika, kus on see uus evangeelium, mida ta tahtis ilmutada maailmale? Lained õõtsutavad pondunud ja kolletunud surnukeha ning mereloomad ümbritsevad vaimutempli lahtuvat jäänust kihiseva hulgana — see on maailma evangeelium! Lucie Filippovna on haige ratsaväe ohvitseri pärast, Nadežda Pavlovna näitab endiselt oma ilusaid jalgu ja politseimeister laseb kahtlemata pilli lõõtsa ära parandada, et mängida oma

ainukest lugu — see on muusika maailmale! Aga Anton Petrovitšit ei ole enam ja keegi ei tunne tõsisemalt ta kadu, varsti ei tuletata teda enam meeldegi.

Kuidas ütles Laanin? „Anton Petrovitš kartis vett kui marukoer." Jah, just neid sõnu tarvitas ta, mäletan seda nii selgesti. Siiski sõitis ta merele ja pani enne kivid (vahest ehk needsamad kivid, mis teda kosmilise muusikani avatlesid) või midagi muud endale tasku, nagu seda türklased seletavad, kes olid ainukesed tunnistajad tema elu viimastel silmapilkudel, kui ta viis merele oma muusika, oma maailma-evangeeliumi ja unistatud vaimutiirasuse religiositeedi.

Sul oli siiski julgust, sul leidus mehisust, Anton Petrovitš, sa veearg marukoer!

Kord mängisid sa klaveril iseendale — maja oli ju tühi, ainult eemalt seinte tagant kostis köögiriistade kolin ja tüdrukute vada —, kui ma tasakesi sisse astusin, ilma et sa seda oleksid tähele pannud. Sinu alustatud meloodia eksis kisendavaisse akordidesse, mis ei leidnud ega leidnud pääseteed ihatud vabadusevalda. Leidsid sa nüüd merel otsitud lunastuse, päästsid sa akordid dissonantside survest või kestab sealgi sama rahuldamata tung, valdamata kirg millegi küündimatu järele? Kui võiksin su vastust kuulda, kui saaksin mahti kordki sinu suletud silmi näha, ehk aimaksin siis midagi! Aga ei, lained kannavad sind Väike-Aasia poole ja seal võtavad sind ehk samuti türklased vastu, nagu nad siingi olid sinu viimased saatjad. Armsad türklased, te olete minust õnnelikumad! Te ei kuule ka seda inetut pirisemist ega korduvat vingumist, mis piinab minu kuulmeid ja paneb pakitsema pealuu — te ei kuule minu muusikat! Oo, mis aitab see, et üliõpilane „lõõtsmooriku" lõõtsa läbi lõikas, minu pill üürgab edasi, ikka rohkem häälest ära minnes ja ikka valjemat müra tehes,

Mu pill, mu tüütav pill!

. . . . . .

Aeg on minu ümber seisma pandud, igavikule on lahti kangutatud väravad; maa on saanud jalge all kuumaks

rauaks ja taevas muutunud pinnitud vaseks. Õhtuti ei keera ma enam kella üles ega kanna teda enesega kaasas, sest mis mõte oleks minuteil ja tundidel, mis mõte oleks üldse mõõtmisel, kui kõrvus huugab ikka sama veniv i ja kui kuulmeid piinab keelte helinast arenenud undav plärin, nagu pekstaks lõhkist pada või löödaks kellelegi pilkavaks saatemuusikaks roostetanud panni. Aga ka selles põrgumüras aiman ma endise viisi algust, mis lüheneb ja lüheneb. Ja ma kardan, nagu võiks silmapilk tulla, kus kaob igasugune viis ja kus hakatakse raske vasaraga tampima ainukesse paika, kuni midagi murdub ja vasar lööja käest sulpsatab mõõtmata sügavusse. Siis jääb kõik vaiki ja seda eelaimust tunnen muljuva pitsitusena, suruva ahastusena. Ja et kardetud vaikuse algusest üle saada — hädaohtlik on just see algus, kus enam midagi ei ole ja kus vasar langes kõlata ruumi —, hakkan valjul häälel karjuma, püüdes jäljendada tüütavat viisi; aga ma tunnen, et mu hääl temani ei paindu, ja uuesti jään kuulama seda igavest plärinat, mis huugab juba lihas, luies, üdis.

Mõnikord südaööl, kui vali meretuul liigutab lubjatud toaseinal tuletorni valguses puude varjusid ja kui merekohin kostab sügava ohkamisena, ajan ülepeakaela riided selga ja ruttan alla randa, otsides lainete mürinast kõrvadele vaigistust. Aga ragiseval liivateel astudes tundub, nagu põgeneks keegi mu eest topsakate elupuupõõsaste alla pakku, kuhu ta maha lömitab ja suuril, hirmunud silmil vahib. Ja ta teeb oma suu lahti, ajab ta pärani, venitab teistpidi pikaks kitsaks praoks ning ma hakkan kuulma samasugust kitsast kaeblikku häält, mis oleks nagu väikese põdravasika oma, kelle nõrka jalga on salvanud jahikoera terav hammas. Jään põõsaste alla vahtima, jään ootama, nagu peaks keegi hädakisa vaigistama tulema. Aga kui kedagi ei ilmu, kui puiestik jääb endiselt tühjaks ja temas mühiseb ainult hooglik meretuul, hakkab mul õudne hirm, sest mulle näib, nagu muutuksid kõik puulehed kitsaks kiiluvaks suuks. Hullumeelsena jooksen mööda kivitreppi alla rannarihvale ja

kükitan lainete lähedusse, kus ma karjuda tahaksin, nagu puiestikus kõik lehedki karjuvad. Aga korraga seletan ma õõtsuval merepinnal ööpimeduses väledaid luisi käsi, mis kannaksid nagu tuntud armsaid jooni ja mis harutavad värvita lõpmatut rulli, ning endist kaeblikku suud kuulen rääkivat asjalikke sõnu:

„Niisugune on aeg."

Hakkan ma lähemalt silmitsema, siis heidavad käed selle rulli kõrvale ja haaravad teise, mis on esimese sarnane, ning jällegi töötavad nobedad näpud endiselt.

„Näete, ikka sama," räägib ükskõikne suu ja luised sõrmevibalikud tõttavad harutama ikka uusi ja uusi rulle, nagu oleksid nad riidepakid kaubaletil ja nagu oleksin mina mõni rikas ostja.

„Valige, igaühes on igavik, väiksemat ei ole," seletab arglik hääl ja ta sõnu hakkab saatma valjenev plärin, nagu oleks mu kuulmeis mürategijate võistlus.

Ja korraga avaneks nagu elumõte ning ma hakkan aimama tumedalt, uduselt: viis ja plärin, mida kuulen, on ajarullide sarnased ja need pole midagi muud kui ringlev pardirida ümmargusel merel või kahe poolega liivakell vannitoa valgel seinal. Ma olen alles noor, ometi on nii palju tunde ja päevi vanaks saanud, maha jättes lugemata hulga mälestusi. Aga nüüd ei muutu enam miski, ei lähe midagi mööda, ei ole ka midagi muud enam tulemas kui aga huugav, üdipurev müra ja vereta värisevad huuled, kust kostab ainult täht i.

Inimesed sünnivad ja sünnitavad, inimesed sigivad ja sigitavad, inimesed kasvavad, õpivad ja uurivad, aga ikka ootab kõiki sama saatus — surm. Aga milleks siis sigitada ja sünnitada, milleks õppida ja uurida, kui pole midagi muud loota! Ei ole kasu ilust ega tarkusest, ei leita tulu hingepeenusest ega vaimusügavusest, sest ikkagi varitseb iga hingepeenuse taga meelehaigus või hullumeelsus ja iga sügavamgi mõte jõuab paratamata totra mõttetuseni, lüües varinuprina virru, või iga ulatuvamagi mõtte tipul seisab lõpmatus, kus juhtijaks ja

tröösti jaks on ainult usk — meie elutühjuse kõmisev tõrs. Lõpmatus piirab meid armutu müürina ja jõuetud on tema vastu meie hing ja vaim oma unistuste sinilennuski. Kuulmed tabavad helideilmast pisitillukese osa, silm seletab naeruväärt vähe arvatavast värvidemängust ja teised meeled talutavad meid aina pettuse-urgastes ringi. Aga just siin ongi meie vaimu lennukoht, siin ongi ta jõudude sala-urgas, ja kui ta enam kuskil peatust ega pidet ei leia, kui haigutab ümberringi otsatu tühjus, siis pöördub ta siia pettuste sadamasse alistunult tagasi ja vingub, ulub.

Ah sind jõuetut, ah sind virisejat, ah sind parandamatut raudpead kurdumata piinaga luie-üdis!

. . . . . .

Ema, mu ema, kuhu pean küll põgenema iseenda eest ja kust leian, kes tõmbaks lõpmatusele piirid?! Kui võiksin mõttena vilksatada kaugematele tähtedele, mis oleksin sellegagi võitnud? Sealgi näeksin armsate huulte nukrusviiru ja aimaksin suletud silmade seletamata salavalu.

Ema, armas ema!

. . . . . .

Kui ma koju läksin, istus Laanin trepil ja ootas mind.

„Muasell Piraatova laseb teid kutsuda," ütles ta. „Olen teid tundi kolm otsinud ja oodanud."

„Kuidas ta on?" küsisin.

„Parem, arvab arst," vastas Laanin.

Kui oskaksin kirjeldada, mis tähendas mulle praegusel silmapilgul Laanini räägitud sõna „parem". See oli peaaegu armukuulutus sellele, kelle peale juba sihitakse või kellele pannakse juba silmust kaela. Tundsin, et olin juba oma saatuse otsustanud, ootasin ainult veel pooluimasena, pooloimetuna viimast märguannet — Sonja elutulukese kustumist. Ja nüüd äkki — parem! Kõrvust kadus kõma, peaajust piinav huugamine, silmist palavikuline virvendus, laugudest kuumus; kogu kehast oleks nagu elektrivool läbi jooksnud ja ma tundsin, et olen nõrk, väsinud, roidunud ning näljane. Istusin trepile, kust Laa-

nin oli tõusnud, toetasin küünarnukid põlvile ja surusin käed silmade ette.

„Te olete haige?" küsis Laanin.

„Ei, ei, mitte," vastasin ruttu ja tõusin püsti. „Lähme."

Kaua aja tagant panin jälle kord tähele, kui hea see oli, et tuul puhus, et ta mööda rutates mind nii paitavalt puudutas, kandes mu kõrvu vankrimürinat, lindude häälitsust, mesilase suminat, kellegi lauluhääle — noore, värske ja mahlase. Tundsin rooside, üksikute puude, põõsaste, lillede ja kraavis lokkava rohu lõhna. Nägin vastutulijaid inimesi, mehi ja naisi, vanu ja noori, nägin ka veohärgi, kes teeserval kraavis lihavat rohtu ahmisid või juba täissöönult magasid ja mäletsesid, puhudes meile vastu oma rahulikku hingeauru, mis lõhnas ammututtavalt.

„Ega te teda peale verejooksu pole näinud?" küsis Laanin.

„Ei, mind ei lastud," vastasin.

„Arst oli nüüdki vastu, aga Sonja ei annud järele," seletas Laanin.

„On omastest keegi tulnud?" küsisin.

„Ei keegi."

Uksele vastu ilmus mulle Anna Ivanovna.

„Ometi viimaks!" lausus ta mind nähes. „Ta ootab."

Ja ta astus voodi juurde mind teatama.

„Miks ta siis ei tule . . . lähemale . . . et näeksin?" kuulsin tuttavat nõrka häält.

Lähenesin asemele. Ainult sõrmi liigutas ta, neid teretamiseks pakkudes, kuna huuled püüdsid nukrale naeratusele tõmbuda. Raskete, nagu liiga pikkade laugude ja ripsmete alt vaatasid väsinud, rahulikud, endasse suikunud silmad.

Istusin aseme ette toolile. Ta tegi näo, nagu tahaks ta midagi öelda, aga temast ette jõudes tõttas Anna Ivanovna seletama, et rääkimine halvasti mõjub ja et arst selle on ära keelanud. Kui tädi sõnad juba varemalt palju polnud maksnud, siis olid nad nüüd nähtavasti juba oma mõju täiesti kaotanud: nad vilksatasid nagu haigest

mööda, sest miski seletamatu oli selle käskudest vabastanud ja suureks ning iseseisvaks tunnistanud.

„Siin ma nüüd olen," liikusid vereta huuled.

Ma ei saanud sõnagi suust, aga ma tundsin, et meid hakkas piirama mingisugune nõiaring, lahutades meid ümbritsevast maailmast. Mis puutus meisse praegu teiste olemasolu!

Seda näis ka Anna Ivanovna aimavat, sest nõutult astus ta voodist eemale, midagi kohendades, toimetades, ja läks pärast uksest välja.

„Kõik on minu süü," olid mu esimesed sõnad, kui kahekesi jäime.

„Mina tahtsin, aga sina oled süüdi," vastas ta millalgi puiestikus öeldud naljatust korrates. Aga kui mul uued sõnad keelel pakitsesid, ütles tema tagasitõrjuvalt, hingeldades:

„Vaiki, sellest ei pea rääkima."

Ma ei söandanud silmi tõsta tema näole, mida ümbritsevast valgest pesust eraldas ainult vaevalt-märgatav värvivarjund. Aga ma mäletan, et see pruunikas vari, mis piiras ta silmi, neile andes iseäraliku unistavuse, oli omandanud sinaka vina. Suu oli nagu suurenenud ja ninaots tõmbunud teravamaks.

„Jutustage midagi, ma kardan vaikimist," lugesin ta liikuvailt huulilt.

Issand, mis pidin ma küll jutustama! Kui ometi ainukenegi mõttelaju mu ajudes oleks liikunud! Aga sinna oli nagu paigutatud vana surnuaed, kuhu talvel pole juhatamas ükski jälg. Siiski — ma pidin rääkima, ma ei tohtinud vaikida, ja nõnda ütlesin esimese sõna, esimese juhusliku ja tähtsuseta sõna, mis sai teenäitajaks teistele.

Rääkisin esimesest uneta ööst ja nagu halvast eelaimusest, rääkisin kõigist piinavaist öist ja päevist, mida ma meeletuna olin kulutanud, rääkisin kuuvalgest ja kaugetest mägedest, mida võib märgata põhja pool. Rääkisin vaikselt ja rahulikult, ehk küll kehas värises väiksemgi koekiuke. Ja äkki tekkis tunne, nagu oleks ta juba lahkunud, nagu oleks elu temast lillelõhnana õhku värise-

nud, maad andes nägemata vaimuna allalaskuvale surmale; mina aga viibin viimast korda tema läheduses, vaatlen jooni ja liikmeid, milles peidetuna tunduvad maailmavarandused. Ja uneldes unustab keel sõnad.

„Räägi veel," liiguvad ta huuled.

Jahmatades tunnen, nagu peaks nüüd vaim mu peale tulema ja mulle sõnad suhu panema, milles kihiseks jumalate surematuks tegev jook: see annaks talle usu ja lootuse elu sisse tagasi . . .

Hakkan talle kodust rääkima — imelik, ikka armastame kahekesi kodust rääkida! Räägin mändidest ja kuuskedest, kus all kasvavad maasikad; räägin kaskedest, niidiliste, leinaliste okstega nõres kaskedest, mille ümber kevadel lendlevad põrnikad ja mida me ööseks toome peatsisse, et joovastuda nende värskete lehtede lõhnast; räägin pärgadest ja vanikutest, mida kevaditi punuvad ainult noored; räägin suurtest rabadest, mille servadel elavad inimesed; räägin „viinamarjadest" — mitte neist, mida tema tunneb, vaid teistest, mis kasvavad sooäärsetel põndakutel jussrohu seas või randemaalistes sanglepapõõsastes tibatillukestena, roosakaspunastena ja magusatena, maigult meelde tuletades mingisugust viina, mille nime ei tea; räägin valgeist kevadöist ja unelevast nukrusest, mille eest uni põgeneb pakku, — aga ikka kordab ta:

„Räägi veel, räägi veel!"

Ja ma jutustan talle väikesest jõest, madalatest kailastest, luhast ja pehmest siidsamblast, mis niisutab paljaid jalgu, karastades kogu keha. Jutustan varasest hommikust, helendavast, säravast pärlikastest, heinaniitmisest särgiväel ja lõpmata hulgast sinililledest, mis kannavad värisevates sinikarikates niisama värisevaid kasteterakesi. Räägin, kuidas ma ühtegi neist lilledest ei talla, vaid vikatit kõhutan ja kõhutan, et neid niita hulgana, arvamata, ja et pärast neid koguda suureks kimbuks. Aga kui ma neid juba küllalt olen korjanud, kui mõlemad peod on täis sinililli, tuleb meelde, et mul kedagi ei ole, kellele neid anda. Kõigil on see ainuke

keegi, aga minul ei ole. Aga need teised ei korja lilli, nad ei näegi neid, mõtlevad nad ju niites ainuüksi selle „kellegi" peale. Ja sinililli korjates tahaksin, et mul keegi oleks, kellele ma neid annaksin teiste teadmata, salaja, vargsi, südaööl, kui magab kõik. Ainult tema üksi peab valvama ja mitte und leidma, tema peab mind ootama, sest ta aimab, et ma tulen sinililledega, mis on närtsima õrnakesed ja mida päeva palavuse eest varjasin põõsa all jahedas jõevees . . .

Kui ma nõnda räägin, huljub ta huulil naeruvina ja hingamisse hakkab hiilima raugus. Uneldes paotab ta silmad ja suu sosistab vaevalt-kuuldavalt:

„Mul on hea . . . räägi veel."

Ja ma tunnen südamesse langevat suurt rõõmu, mis nagu on hõõgumas toaseintest, õhust, võrena rõdu ümbritsevaist glütsiinidest. Räägin ikka ja jälle, tundes, et rääkida võin, sest see on ju temale hea. Leian vanades tuttavates lugudes uusi mõttelõimi ja põimin neisse tundejoakesi, mis ühendavad erinevaid asju. Aga kui viimaks hakkan jutustama Koidust ja Hämarikust, siis märkan, et ta on magama uinunud: kõhnad palged on kokku vajunud, nukker suu pisut avatud, silmad pealuusse tikkunud ning otsaesisele langeb lokk musti juukseid, mis tumedas toas on kaotanud oma metalliläike.

Suur rahuldus ja rõõm langeb teda uinumas nähes minu südamesse ja üksisilmi vahin tema nukrat palet, nagu tahaksin sellest väiksemagi joonekese meelde panna igaveseks ajaks. Kogu keha valdab mul roiutav joobumus ja poolteadmata langevad mu silmad rammestunult kinni. Maitsen mingeid õndsaid elamusi, mõtlen suuri, ergutavaid ja eredaid mõtteid, mis on otseteed vastandid viimaste päevade meelte- ja mõtte-uimale. Viibiksin nagu omataolisel muinasmaal, kus valitsevad ebamaised võimalused. Loss kerkib seal lossi kõrval, ilusad aiad piirnevad veel ilusamate puiestikkudega, kus paistavad heledad päikesepaistelised teed kõndimiseks inimestele ja sõitmiseks hobustele. Rinnas on selge ja

kerge; igavik on kadunud, valitseb ainult silmapilk, valitseb ruttav viiv, mis kiirustab laulma linnukese, siristama rohutirtsu, lendlema liblika, sumisema mesilase, igatsema ja elama inimesegi. Elu on kui sädelev jumalate jook, elu on õndsus, nagu seda ainult mõnes raamatus kirjeldatakse, ja ei ole maailmas suuremat ega ülevamat, kui on elu.

Sündis see unes või ilmsi, kestis see kaua või ainult silmapilgu, seda ei või ma praegugi öelda, tean ainult, et ma äkki kuulsin mingisugust korinat, mis lõikas mul luusse ja lihasse. Ajasin silmad pärani lahti ja kargasin toolilt püsti: magaja oli näo padjal minu poole viltu pööranud ja sinakate, nääpsukeste huulte nurgast purskas helepunane, minu silmis peaaegu roosakas veri. Minu äkilisest tõusmisest sündinud toolimürinal paotas ta väsinult oma rasked ja roidunud laud ning heitis minule nagu kisendava pilgu, kuid juba järgmisel momendil kustus pilgu karjatus ja paokil silmad said külma, ükskõikse ja eluta ilme. Ainult elav veri voolas ikka veel.

Tormasin toast, ilma et isegi oleksin teadnud, kuhu või milleks. Koridoris tabasin Anna Ivanovnat ja tahtsin talle vastu karjuda: „Veri, veri!", kuid ma ei kuulnud oma häält. Ometi pidi Anna Ivanovna mind mõistma, sest ta jooksis jalamaid haige toa poole. Mina ei saanud enam edasi ega tagasi, seisin kui meeletu keset koridori ja vahtisin oma ette. Alles siis, kui ärevus kogu maja liikuma pani ja kõik erutatult Sonja toa poole tõttasid, tuigerdasin ka mina sinna tagasi.

Nüüd oli juba kõik möödas: lahkunu silmad ja suukene olid suletud ja rahulikuna, rahulikuna lamas ta — kunagi varem poleks ma arvata osanud, et tema võiks nii rahulikult lamada, kui seisab nii palju inimesi tema ümber.

— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

2. augustil.

Juba teist päeva olin täna mere ääres rannarihval. Imelik hüplev kergus täidab mu keha ja õndsal hellusel vääratab astumisel jalg, kartes rõhuda ussikest või rutjuda rohulajukestki, nagu liiguksin omasuguste seas. Heidan päikesepaistel laialilaotatud ülekuuele, mille all rudisevad lainete siledaks ihutud kivikesed, ja hinges voogab vaikne õnn, tundes, et elan, et — olen.

Ja tema? Miks ei ole teda? Jajah, miks? Aga miks on täna see lilleke närtsinud, mis alles eile õilmitses? Kas astusin mina temale peale, tallas keegi teine tema või närtsis ta ainult sellepärast, et ta tekkis, kasvas, õitses, oli ja — närtsis? Ei ma tea midagi ega tahagi teada. Ehk miks peaksingi midagi teadma, kui mul on hea, kui ma kilkaksin rõõmu pärast ja kui kogu kehas väriseb õnnetundmus, et olen päästetud, lunastatud. Nagu palvetades surun käed risti, neid tõstes üle pea, ja huuled kordavad teadvuseta sosinal:

„Issand, mis eest see rõõm! Mis eest küll see rõõm!"

Aga miks tuletan meelde issandat? Olen ehk usklikuks saanud, nagu see patuste ja kannatajatega sagedasti sünnib? Ei ma tea! Issanda asemel võiksin ka loodust nimetada, võiksin puhtel kummardada pakatava roosi ees, võiksin käed sirutada roosaka koidu poole, võiksin härduses seista tähise taeva all, võiksin pöörduda päikesekiirguses sädelevate lainete poole ja vaadelda kaugeid purjesid, lendlevaid linde. Liblikas hõljub hilise lille varrel ja mu rõõm hõljub temaga kaasa; merepääsuke kastab tiivad vette, aga minule tundub, nagu niisutaks keegi mu huuli; tuul kannab rooside lõhna merele — oo, meri on nüüd muidugi lõhnav, lained on muidugi roosilised! Ilmaruumi täidab vaikne helin, nagu oleks Anton Petrovitši kosmilisel muusikal ometi tõsi taga . . .

Lamades pööran ennast ja nõnda näen ma suurt sinaari, kus all tean olevat varjulise pingi: kord seisin seal ja hoidsin värisevas käes vaevalt puhkenud roosi. Näen ka kõrget randa, mille serval t e m a kord seisa-

tas — õrnana, murdlikuna, pea nagu lillevarrel pisut ettepoole ulatatud ja õhukeste huulte joon avatud. Aga see oli ammu, see oli siis, kui . . . jajah — see oli . . .

Nüüd laman siin ja olen rõõmus, et päikesepaistel merevee jaheda hõõguse läheduses lamada võin ning et ise oma lamamist tean, et päikesesoojust tunnen, kiirtemängu näen. Ja ma mõtlen, et põhja pool on silmi, kus ikkagi veel leidub headust ja õrnust minule, ja et kõrgeil põndakuil ja sanglepapõõsastes kasvavad „viinamarjad" ning niiskel, pehmel samblal sinililled.

Silmi sulgedes tundub, nagu ei kohisekski lained, vaid vaigused pedakad, ja ninasõõrmed aimavad nende magusat lõhna. Paistaksid nagu jämedad kollased tüved ja nende vahelt lage kõrge raba üksikute männijändrikkudega. Kui sagedasti olen pidanud teid meelde tuletama, kohtusse minnes inimeste, jumalate ja saatusega! Kui meeleheide nööris kõri, lootusetus pures rinda ja üksköiksus tõusis läiluseni; kui kaotasin usu voorustesse ja pühadustesse ja kui polnud enam midagi, mille pärast maksis elada; kui kiusaja ning hukutaja hiilis kassi sammul iga nurga taga, siis mõtlesin teie peale, mu igavesed jändrikud. Te kasvate ometigi!

Rinnas tekib ainuke igatsus — igatsus kodu järele, ja mulle näib, nagu rõõmustaksingi ainult sellepärast, et varsti koju saan: arst loeb päevi, mina ise tunde, kus teekonna väsimuse kannatamiseks küllalt tugev oleksin.

Kaugeina paistavad hiljutised päevad, nii kaugeina, nagu oleks see sündinud enne minu praegust ajalikku elu.

Näen meelte-uima, südametunnistuse-piina ja kuumavat valu, näen kidevat, hääbuvat keha, tinarasket rinnatühjust ja võitlust aja vastu.

Näen välgatavat väikest musta terariista, mis on muutumas mingiks lunastus-embleemiks. Seletan ta hiilgavat, kalki rauaotsa, mis läigib maosilmana, kuhu vahtides laulja linnuke unustab vidistuse, unustab pojukesed pesas ja kiindub nõiutud pilgul ainult avatlevasse läikesse, kuni varbad loobuvad puuoksast, tiivad saavad

halvatult lõdvaks ja lõõritaja langeb avatud lõugadesse, kust pole pääsemist.

Näen end rõdul seismas, kui mööda liigub matuserong, millega ma kaasa ei läinud, nagu kartes, et ma kaotan enesevalitsuse või haavun peieliste leinast: nad püüavad uhkustada oma tundlusega, edvistada härdameelsusega; nad otsivad ümbritsejate heakskiitu ohete ja pisarate rohkusega, nagu nutunaisedki leinatunnete avaldamise eest ootavad tänu. Nad saadavad ta hauani, heidavad värskeid, lõhnavaid roose talle mullapõue järele, pühivad siis silmad kuivaks ja pöörduvad koju tagasi, et anduda oma igapäevastele askeldustele, nagu oleks kõik endiselt korras. Nad käivad harjunud viisil jalutamas, istuvad õigel ajal lauda sööma ja lähevad määratud ajal õhtuti magama, ning kergendatud meelel, et see ootamata tülitus on mööda, võtab politseimeister asemel lamades oma parandatud lõõtsaga kaherealise kõhule ja mängib oma ainukest lugu . . .

Seisin seni, kuni leinarong kadus siiraviiralisel teel mäeharja varju, kust ikka veel tuulepuhangul kõrvu kostsid pühaliku meloodia helid, mida laulda rõkatasid heledad, nagu hellunud poisikeste hõbekurgud. Kõrvus helises nende lauluhääl veel siis, kui lahkusin rõdult ja läksin tuppa voodi äärde, kus endiselt arvasin tundvat t e m a puutumise lõhna, mis uimastas meeled ja ajas katkestama viimase elukiukese. Ma ei mäletagi sellest viimasest silmapilgust muud kui aga seda poisikeste lauluhelinat ja mingisugust närvastunud lõhna, mis ajas mind sisse murdma igaviku väravaist.

Aeg-ajalt panen käe rinnale ja otsin sealt väikest roosakat laiku, mis teeb puudutusel nagu sisemist kõdi ja ajab ikka ja jälle naeratama. Seljal on mul mõne tolli pikkune roosakas vööt — olen teda kahe peegli vahel vaadelnud — , selle on lõikenuga teinud. Need kaks märki jäävad olnud sündmuste tõenduseks ja ainsaks mälestuseks, et teda, mu head, mu unustamatut enam ei ole. Ah ei, veel on midagi! Mul on raamat ja seal leidub nõrga küüne vajutusi, mida sügavamaks tahaksin muljuda, kar-

tes muidu nende kustumist; ja raamatu vahel on kuivanud jasmiini õiekobar, aga ei mäleta, kas ma olen ise ta sinna pannud või on tema seda teinud. Iga kord, kui selle üle pead murran, kipub käsi roosakale rinnalaigule ja naeruvinalisil huulil tõttan kinnitama: ikka tema, mitte mina, või kuigi mina, siis ometi tema . . .

„Hästi lastud," naljatas kord noor arst, kui mu elu oli juba hädaohust väljas. „Pool sentimeetrit ja . . ."

„Veel paremini arstitud," vastasin mina meelitavalt.

„Surmaga on huvitav võidelda."

„Võiduks soovin õnne ja tasuks saate tuhat tänu, muud ei ole mul."

Mu sõnad pidid südamest tulema, sest arsti silmis lõi virvendama ja meeleliigutust varjates pööras ta näo toimetades kõrvale.

„Täitsin oma kohust," vastas ta tagasihoidlikult ja lisas juurde: „Südant kartsin, see tahtis üles öelda!"

„Aga pidas vastu?"

„Vastu pidas, otse imestama pani."

„Tema on varemaltki mul imet teinud."

„Soo, või nii?" muigas arst.

„Kus on meie vastane?" küsisin naeratades.

„Vastane?" kordas arst esiti arusaamatuses ja ütles siis: „Kurjategija on luku taga."

„Karistate teda vangistusega? Võiksin ehk teda näha?"

„Kas te ei müüks teda mulle?"

„Teda müüa? Ei, seda mitte, aga kui lubate, siis annan ta kingitusena — armsaks mälestuseks," püüdsin naljatada.

Aga arsti nägu jäi tõsiseks, kui ta ütles:

„Tänan."

11. aug.

Laeval . . . sõidan . . . sõidan kodu poole!

Paistab viimane rannale lähenev lootsik ja temas valendab ainuke kübar (teised peakatted on punased turbanid): see on noore arsti oma, kes oli mu ainuke saatja ning kes ei lahkunud laevalaelt enne, kui toru oli juba üüranud kolmat puhku.

„Head teed!" hüüab ta lootsikust, kui töötav kruvi sünnitab juba raudses kehas võdisevaid tuksatusi.

„Tänu, veel kord tänu!" hüüan talle vastu.

„Rõõmustaksin teilt teateid saades."

„Ma ei usuks isegi, kui praegu midagi lubaksin: kõik on nii uus. Nagu oleksin alles täna mähkmeist pääsenud ja käte-jalgadega vähkrema hakanud."

„Uut elu siis!" kuulen ta viimaseid sõnu, pärast näen ainult lehvitatud valget kübarat.

„Uut elu," kordan vastukajana ja meelde tulevad samad sõnad varemalt teisilt huulilt kuulduina. Aga nüüd peitub neis uus mõte, uus tähendus.

Ja meeli valdab see paratamatu nukrus, mis on saatjaks ka ammuigatsetud lahkumisel, kui jäävad maha armsad paigad, kallid mälestused. Tõstan silmad kaugeneva ranna poole, otsides sealt tuttavaid paiku. Näen mäenõlvakut saledate sinaaride ja nõtkete küpressidega, kuhu paistavad põhja poolt valendavad mäed ja lõuna poolt, üle aedade ja majade, meri, kord sinendades, siis rohekashallilt või roosakalt sätendavana. Tean, sinna viisid nad t e m a, kui seisin viimati rõdul ja kõrvu jäi helisema poisikeste laul. Ja ma sosistan nagu rõõmulikul härdusel:

„Rahu, rahu!"

Kaua, kaua saadavad mind lumised mäetipud, mille värvivarjundeid ma puhtel ja loojal nii sagedasti olen silmitsenud, ja meelde tulevad hommikumaa targad, kes vaikselt istudes maise elu tühjuse vaatlusse on süvenenud ja ümbruse on unustanud.

Istuge, mu taadikesed, veel pole kõik mõtted mõeldud, kõik arud peetud!

— — — — — — — — — — — — —

Aga miks sõidab laev nii pikkamisi? Miks ei aja ta mänglevaist delfiinidest mööda ja miks ei jäta ta lendlevaid kajakaid kaugele maha?

Tahaksin astraalse keha, mis läheks mõttega, igatsusega kaasa!

*

Videvik tihenes, aga ikka veel lõõmas loodetaevas. Metsamännid tõmbusid lumelahmakate all kössi, meelde tuletades viljapuid, mis tõotavad rikkalikku saaki; lagendikukuused oma vibutavate, maani paindunud okstega seisid valgete tornidena. Puude vahelt metsasügavusest mustas juba ööpimedus, tundudes aknana valgustamata nõialossis, kus pidutsevad päkapikulased ja komberdavad küürakad eided, kes manavad sonivaid sõnu. Põllu ääres, läänetuule raputusel, oli puudest lumi varisenud ja siin helkis tume haljus, särasid kuuskede kullakiirguses käbid ja kumasid mändide mesikollased tüved.

Jäin vaadeldes seisatama karges õhus ja meelis lõi lahtuma unelev uim.

KÄRBES, PRUSSAKAS JA ÄMBLIK.

Kärbes ärkas jaanuarikuus laeprao vahel talveunest: magamiseks oli tuba liiga soe.

Ta ronis peidu-urkast välja, mõtles, hõõrus esimesi jalgu, kratsis uimast pead, tõusis siis lendu, lõi segase otsaesise paar korda vastu lage, juhtus lampi nägema, tegi mõne virru selle ümber ja kukkus, palavusest rabatud, lauale selili.

Seal ta nüüd lamas: tiivad korralikult seljal koos, jalad püsti.

Natukese aja pärast tõusis tal tahtmine ennast jalule ajada; katsus, ei saa. Ta võttis tiivad abiks, laskis kümmekond korda pirinal ringi, kuid asjata. Tiivad vurisesid, aga ikka alles lamas ta, jalgu lae poole siputades.

Tiibade vurin puutus prussaka kõrvu. Uudishimu tuhinas jooksis ta laual olevate paberite alt välja ja ruttas otsetee kärbse juurde.

Imelik! Niisugust looma polnud ta veel kunagi näinud, aga ometi oli ta juba nii mõndagi tundma õppinud. Ta tundis kassi, kes tema sugulasi sõi; väikest koera, kes mõnikord, kui tal iseäranis hea tuju oli, neile mängides käpa peale pani; tütarlast, kes neid lambitulega või suitsva peeruga põletas, mille eest nad teda öösel ilma armuta närisid, ja perenaist, kes sugugi nalja ei mõistnud. Ta teadis ka seda, kus veeämbrid, pesemata söögiriistad, märjad jalanõud, pliit särisevate pannidega, sahvri uks, kartulipada, kohvikann ja palju teisi huvitavaid asju seisis. Mõnedele neist võis ligi pääseda, teiste läheduse aga maksis elu. Nii paljud tema sugulased pidid tea-

dushimus ja ühiskonna aadete eest kannatades kangelastena siit ilmast lahkuma.

Seda kõike teadis prussakas, aga siiski ei tundnud ta kärbest. Sellepärast astus ta, asja tunnistades, samm-sammult ikka ligemale, kuni kärbes viimaks jalgadega ulatas tema kurgu alt kinni haarama. Välgukiirusel põgenes peletatud prussakas lähema ajalehe serva alla, kuna aga kärbes enese põgeneja abil oli jalule ajanud.

Ta seisis ja mõtles. Prussakast paistsid ainult liikuvad katsesarved. Kärbes katsus kõndida; pea oli ikka alles uimane ja silmad unised.

„Kes sa oled?" küsis prussakas ja pistis julgemaks saades pea lehe serva alt välja.

„Oled sa politseinik?" küsis kärbes vastu.

„Ei ole."

„Teised kõik peaksid mind tundma."

Prussakas vaikis ja mõtles vastuse üle järele. See võõras isik ei olnudki nähtavasti nii suur barbar, nagu tema esiteks oli arvanud. Paar sammu ligemale astudes küsis ta viisakamal toonil:

„Kust sa tuled?"

„Magamast," vastas kärbes.

„Magamast?" imestas prussakas.

„Jah, olud on niisugused."

„Olud! Tuleb siis uni oludest?"

„Kõik tuleb oludest. Või on teie juures teisiti?"

„Meie elame seaduse järgi," vastas prussakas iseteadvalt ja uhkelt.

„Siis magate teie ka seaduse järgi?"

„Meie seaduses on ainult üks punkt."

„Ja see on?"

„Tehke sugu ja teid saagu palju."

Kärbes ei uskunud oma kõrvu. Missugust lollust küll prussakas võib rääkida!

„Kas ka talvel see seadus maksab?" küsis kärbes imestanult.

„Alati: suvel ja talvel, kevadel ja sügisel, sest seadused on pühad, neid peab alati täitma."

„Uskumatu," ümises kärbes pead raputades ja kukkus jällegi selili. Ja kui ta pirisemise pärast jutuka prussaka sõnu ei kuulnud ja see oma häält kõvendas, virgus ämblik oma siidpesas. Ta tuli välja, pidas pisut aru, tõmbas siis köieotsa vöö vahelt, kinnitas selle pesa talale ja laskis enese ettevaatlikult alla, et järele vaadata, mis lahti on. Lühikese vaatlemise järel oli talle olukord selge: ta hakkas vanu võrkusid parandama ja uusi juurde punuma.

*

Möödus paar päeva. Prussakas rändas laual ja seintel ümber. Tal oli pisut igav ja sellepärast otsis ta kärbest: targa isikuga on lõbus ajaviiteks juttu vesta. Viimaks leidis ta tema ämblikuvõrgust. Vaevalt suutis kärbes ennast liigutada: siid seob ju kõvemini kui terastraat.

„Kas sa võiksid mind aidata," palus kärbes alandlikult.

„Eks katsume," vastas prussakas suusoojaks ja puudutas ettevaatlikult võrku.

„Sikuta kõvemini, võta kõik jõud kokku," palus kärbes hingehädas.

„Ei või, pean enesega õrnalt ümber käima, muidu venitan kõhu, olen ju peenikeselt kasvatatud. Pealegi näed mind esimest korda õnnistatud olekus!"

„Siis olen kadunud!" ägas kärbes.

„Veel on üks pääste-abinõu," vastas prussakas.

„Missugune?"

„Kõige lihtsam ja kindlam: ma söön su ära."

Ja ilma et ta kärbse nõusolemist oleks oodanud, asus ta tema kallale: otse kurgu alt hakkas ta peale.

Kärbes pirises:

„Sa ei talita olude kohaselt."

„Aga ma täidan seadusi," vastas prussakas.

„Niisugust punkti pole ju teie seaduses."

„Meie tegime uue punkti juurde, — edu nõudis."

Ja prussakas näris edasi, kärbest isalikult õpetades:

„Elu on üldse hädaorg, aga mis sinna parata. Ainus abinõu: kannata ja täida seadusi."

Kärbes protesteeris pirinal, kuni jõud rauges.

„Ja veel!" lisas prussakas mõttetarga rahuga juurde, „ära kunagi hädalda, see ei huvita kedagi, rikub ainult korralikkude elanikkude rahu ja erkusid."

*

Seda kõike nägi ja kuulis ämblik. Ta pidas targu aru, mis teha. Viimaks ronis ta pesast tasakesi välja ja heitis prussakale tugeva siidköie kaela. Prussakas tegi ehmatuses ettevaatamatu liigutuse ja sattus jalgupidi võrku. Küll kiskus, küll katkestas! Ämbliku põliselt ehitatud eluase lõi tapis ja tabas nagisema. Aga üks uus köis teise järel punuti prussaka ümber, kuni tal igasugune lootus vabanemiseks kadus. Siis sai ta ämbliku üle kõlbelist viha täis ja karjus:

„On see õigus, mis sa teed?"

„Mis on õigus?" küsis ämblik vastu.

„Või on see seaduslik?"

„Mistarvis peaks see seaduslik olema?"

„Aga mille järgi sa siis elad, barbar?" karjus prussakas pühas paatoses, kelle paremaid tundmusi ämbliku sõnad haavasid.

„Mina elan ainult südametunnistuse järgi," vastas ämblik otsekoheselt.

Ja kui ta prussaka küllalt kõvasti oli kinni mässinud, puges ta rahuliku meelega oma siidpessa magama.

KAAREN JA POJAD.

Kord olid kõik vanad koos ja kurtsid oma poegade halbuse üle.

„Nad on sõnakuulmatud ja kangekaelsed," hädaldas üks.

„Nad ei armasta mind," ohkas teine.

„Nad on tänamatud," kaebas kolmas.

„Nad põlgavad mind," kurtis neljas.

Ja ikka uusi hädasid tuli juurde. Mitte ainustki kiidusõna.

„Ja ometi oleme neid sigitanud!" ütlesid isad.

„Ja sünnitanud," nutsid emad.

Viimaks võttis üks vana sõna ja ütles:

„Kaarnal oli kaks poega. Nad puhkasid pesas, mis pika ja lageda puu otsa oli ehitatud. Puu aga seisis suure ja laia jõe ääres, mille teisel kaldal paks mets põliste puudega kasvas.

Ja kui jõgi kevadel voogavates lainetes hiilgas, palusid kaarnapojad ema:

„Vii meid üle jõe metsa, siin lagedal üksiku puu otsas on igav."

Ema oli rõõmus, et ta pojad midagi tahta mõistavad, ja uhke, et ta nende soove võib täita.

Ja kui ta kõik oli valmis pannud, võttis ta ühe poja pesast ja hakkas temaga üle jõe metsa poole lendama.

„Mis sa lubad mulle selle eest, et ma sind nõnda kannan?" küsis ema pojalt, kui nad olid kesk jõge jõudmas.

„Ma armastan sind surmani ja kannan vanaduses sinu eest hoolt. Kõige paremad raipetükid tõotan sinule tuua, kõige läikivamad leitud asjad kannan su kustuvate sil-

made rõõmuks ja millestki ei pea sul puudu olema," vastas poeg.

Aga vaevalt oli ema need sõnad kuulnud, kui ta poja lahti laskis, teda jõkke pillates, kus ta ära uppus. Voogav veepind kandis surnukeha mere poole ja see oli ainuke must täpp hiilgavail laineil.

Vana kaaren lendas ujuvale surnukehale pisut järele ja silmitses teda viimast korda; siis tegi ta oma noka lahti, et paar korda haledalt karjatada.

Kui ta pesa juurde tagasi tuli, küsis temalt teine poeg: „Ema, miks sa karjusid?"

„Ma häälitsesin su venda, et tal igav ei hakkaks," vastas ema.

Nende sõnadega võttis ta teise poja ja lendas metsa poole.

„Mis sa lubad mulle selle eest, et sind nõnda kannan?" küsis ta pojalt.

„Luban? Sinule?" küsis poeg vastu. „Sinule mitte midagi. Aga mul on kord endal pojad ja neile teen sedasama mis sina minulegi."

Ja vaata, selle poja kandis kaaren üle laia jõe ja kasvatas tema ilusaks ja suureks ning õpetas targaks.

Ta pidi oskama hiiri püüda ja raiska tema magusa haisu järgi ka kümne versta tagant üles leida.

Ta pidi ettevaatlikuks saama, alati kõrgelt lendama ja pesa lageda puu latva ehitama, et karjapoiss temale ka siis ligi ei pääseks, kui ta oma käed ja püksid vaiguga võiab.

Ta pidi haraka edevat sabapildumist ja kädistamist ning varese kohatut kraaksumist põlgama õppima ja ennast vaikuses harjutama nagu kanakull või kotkas."

Vanamees vaikis.

„Sul pole endal vististi ainustki poega, muidu ei räägiks sa nõnda," hüüdsid kõik nagu ühest suust.

„Ei ole," vastas vanamees kurvalt, „neid oli kaksteistkümmend, aga kõik on surnud."

SÜÜTU ARMASTUS.

Sellest ajast on palju aastapäevi mööda. Vanemuine käis siis veel oma rahvale kannelt löömas, Murueide tütred lilledel tantsimas, vikerkaar ammutas raudvankri mürinal merevoogudest vett ning Koit ja Hämarik unistasid kevadel teineteisele lähenedes kokkusaamisest hõõguvail palgeil.

Nüüd on see kõik igavikku vajunud. Isegi allikas, mis siis mäenõlval vulises, on kuivanud ja põline tamm kummardab kurvalt suikudes rohuga kaetud augu serval. Hommikuti, kui kerge tuuleõhk ta öörahust äratab, puistavad ta poolkuivanud oksad arvutuid pisaraid endisse allika-avausse. Aga siiski on see sagedasti nii kuiv, et konn vihma igatsedes tema põhjas krooksuma hakkab, millele vihmakass metsast haleda kiunumisega vastab. Muidu on ümberringi vaikne ja surnud: siin elutsevad veel ainult eluta elanikud.

Aga see kõik oli teisiti, kui allikas alles vulises ja kui ta külmkarsked vood salatungil maapõhjast ülespoole hoovasid, nagu tahaksid nad noorusjõust käharaid tammeoksi palaval ajal jahutada.

Allikale käis siis kaks jalgteed: ühte sõtkus neiu, kes oli painduv kui pilliroog ja kerge ning kärmas nagu noor hirv; teist tüse ja tugev noormees, kelle samm oli raudne ja raske nagu vanataadi taevavanker.

Juba kolm aastat olid nad vett võttes üheskoos oma kruusid allikasse surunud, aga veel sõnagi polnud nad teineteisele lausunud. Ja neiu oli nii häbelik, et noormees talle ainult allikapeeglis silma võis vaadata. Aga kui kolm

aastat ja kolm päeva täis said, ei suutnud noormees enam vaikida, vaid ütles:

„Vaata, ma olen tubli ja tugev kui põline tamm ning sina painduv ja peenike nagu pilliroog, siiski löön värisema, kui allika põhjas su silmi näen. Sellepärast ütle mulle: armastad sa mind?"

Aga neiu täitis sõna lausumata oma veekruusi ja kadus kergel sammul jalgteed mööda õitsvate toomingate varju. Noormees vaatas talle tardunud pilgul järele ja läks siis norus päi koju.

Järgmisel päeval oli ta jällegi allikal, ja kui ta selle põhjas neiu silmi nägi, kordas ta oma eilist küsimust. Neiu pani aga veevõtmisega allika virvendama ja varjas nõnda oma silmad noormehe eest.

Teist korda sammus noormees norus päi koju.

Aga kui ta kolmandal päeval oma küsimust allikal kordas, tõstis neiu oma silmad üles ja vastas:

„Ma olen peenike ja painduv, sina aga tüse ja tugev, kuid siiski lööd sa minu silmade ees värisema: ma armastan sind. Tule homme jälle, siis küsin sinult midagi."

Nende sõnadega lahkus ta allikalt.

Rõõmsalt ja kõrgel hoitud peaga sammus noormees koju. Alles siis märkas ta, et ta veevõtmise oli unustanud.

Kui ta järgmisel päeval neiu vastas allika kaldal seisis, küsis see:

„Ütle, oh tugev noormees, missugune on su armastus?"

Ja noormees vastas:

„Mu armastus on puhas ja kindel kui surnurüü ja selge ning põhjatu nagu su silmade vaade."

„Siis tule ja suudle mind otsaette, kuid ära aja segi mu kuldseid lokke."

Ja noormees astus üle allika, suudles neidu otsaette ning ei ajanud tema lokke mitte segi.

„Homme näeme jälle," ütles neiu ja kadus veekruusiga jalgteel.

Noormees pidi koduteelt tagasi pöörduma, sest ka täna oli ta unustanud vee võtmata.

Kui ta teisel päeval allikale läks, ütles talle neiu:

„Sa tugev noormees, kui su armastus ikka veel puhas ja kindel on kui surnurüü ning selge ja põhjatu nagu mu silmade vaade, siis tule ja suudle mu hõõguvaid palgeid, aga ära puuduta neid valgeid lilli, millega ma oma juukseid olen ehtinud."

Ja noormees täitis neiu soovi, suudeldes tema koidupunalisi palgeid, kuna ta valged lilled puutumata jättis.

Kolmandal päeval ütles neiu noormehele:

„Ma usun su armastuse puhtust ja põhjatust, sellepärast tule ja suudle mu silmi, millesse sa tänini ainult allikapõhjas võisid vaadata ja mis sind värisema panevad. Kuid hoia, et sa seda pärga ei mulju, mis ma peas kannan."

Ja ettevaatlikult võttis noormees neiu pärjalise pea oma käte vahele ning suudles neid põhjatuid silmi, mille pilk luupainajana tal hinge oli ähvardanud kinni matta.

Uhkena ja rõõmsana oma armastuse puhtuse üle astus ta teisele poole allikat endisele paigale tagasi. Neiu aga langes oma neitsilikkuses pakitsevatele rindadele maha ja nuttis, nuuksus . . .

Tummas mõistmatuses seisatas noormees ja vaatas nutjat. Siis astus ta üle allika . . .

Sel kolmandal päeval läks neiu raske südamega ja kerge veekruusiga koju, sest rinnas puudus süütus ja kruusis vesi. Tema kuldsed lokid olid sasitud ja neid ehtinud pärg jäi allika kaldale muljutuna närtsima . . .

Aga see kõik oli ammu, väga ammu. Ainult Koit ja Hämarik teavad sellest kevade lõpul tummal pilgul teineteisele jutustada. Kurvalt kummardab põline tamm kuivanud allika rohtunud kaldal ja valab ööunistustest ärgates arvamatult pisaraid ilmsüütuse aegade üle, kus selged silmad teineteist veel allikapeeglis leidsid.

ÖÖBIK JA LILLED.

Ilusal kevadel laulis koplis ööbik. Samal kevadel hakkasid seal ka lilled õitsema.

Ja kui ööbik neid ilusaid lilli nägi, mõtles ta:

„Nad õitsevad ainult sellepärast nõnda ilusasti, et mina laulan."

Ja ööbik laulis veel ilusamini.

Aga lilled, kes ööbiku laulu kuulsid, mõtlesid:

„Ta laulab ju ainult sellepärast nõnda ilusasti, et meie õitseme."

Ja nad õitsesid veel ilusamini.

ARMASTUS.

Kord elas kuningapoeg. Tema oli kuulus oma tarkuse poolest. Tervest ilmast tulid teised kuningapojad ja kuningatütred teda kuulama.

Aga seesama tark kuningapoeg ei teadnud, mis on armastus.

Ja see sündis, et ta kuningatütart nägi, keda ta tahtma hakkas.

Ja ta astus tema juurde ning ütles:

„Tahad sa mulle naiseks tulla?"

Aga kuningatütar sai väga kurvaks ja vastas:

„Kuidas peaksin sulle naiseks tulema, kui sa mulle sõnagi armastusest ei räägi?"

Ja kuningapoeg ütles:

„Kõik tean ma, aga seda mitte, mis on armastus."

„Siis mine ja õpi seda tundma," vastas kuningatütar.

Ja kuningapoeg läks.

Kõigepealt tuli talle vastu kevad. Ta kandis veekruusi käes ja ta oli kui noor naine, kes oma lokke oli pärjaga ehtinud.

„Mis on armastus?" küsis temalt kuningapoeg.

„Armastus on joovastus," vastas kevad raugel häälel, oma rammestunud liikmeid sirutades.

Edasi astudes sai kuningapoeg suvega kokku. Kui ta sellelt armastuse üle küsis, kehitas see oma rasket koormat ja vastas:

„Armastus on valu."

Suve kannul sammus sügis. Aga tema ei lausunud kuningapojale sõnagi; ta puistas ainult kollaseid lehti vinguvasse tuulde ja silmis seisis tal lugeda:

„Armastus on nukrus."

Ja kui kuningapoeg lõpuks talve juurde jõudis, mässis see enese valgesse rüüsse ja hangunud õhus helises kirikukellana:

„Armastus on surm."

Nüüd pöördus tark kuningapoeg kuningatütre juurde tagasi ja ütles talle säravail silmil:

„Palju nägin ja kuulsin ma armastusest, aga kõik nad tõendavad ühte ja sedasama: armastus on õnn ja elu. Tahad sa nüüd mulle naiseks tulla?"

Ja kuningatütrest sai kuningapoja naine.

POISS JA LIBLIKAS.

Metsaga põhjatuulte eest varjatud aasal kasvas ilusal kevadel palju lilli. Aga asjata ootasid nad noppijat ja nii mõnigi oli oma õilmed enne oodatava tulemist poetanud. Sumises küll mesilane, aga see ei noppinud, lendles liblikas, aga see ei murdnud.

Ja juba hakkasid lilled lootust kaotama ning nurisedes pöördusid nad jumala poole. Ja jumal saatis nende juurde poisi, kes lilli armastas ja neid heal meelel noppis.

Ja kui poiss aasale astus, tuli lilledesse suur rõõm ja nagu ühest suust hüüdsid nad:

„Nopi mind! Nopi mind!"

Ja nende magus lõhn täitis õhku.

Joovastuses lähenes poiss esimesele lillele. Ja juba sirutas ta käe, et seda murda, kui liblikas lendu tõusis: tükk siidi, teine sametit, ja siis nagu kalliskivi-sädemed, lumehelbe petlik helk — niisugune oli liblikas, kui ta tiibu lehvitas.

Ja ainult pisut lendas ta edasi, jällegi lillele laskudes, kus ta oma tiivad päikesepaistel laiali ajas.

„Lase, ma võtan su kinni," ütles talle poiss, lillesid unustades.

„Püüa," vastas liblikas.

„Ega ma haiget tee, vaatan ja lasen jällegi lahti."

„Püüa."

„Ma ei puudutagi, ainult vaatan lähedalt," rääkis poiss härdalt.

„Võta kinni, siis võid kõik."

Ja poiss hakkas püüdma.

Esiteks hiilis ta salaja liblikale lähemale; aga vaevalt oli ta mõne sammu astunud, kui liblikas juba teisele lillele liugles ja nagu narrides oma ilusaid tiibu lehvitas. Poiss sai kärsituks.

Algas jooksmine, püsimatu tagaajamine: samm siia, teine sinna, hüpe paremale, teine pahemale poole, üle mätaste ja väikeste põõsaste, ikka põiklejale liblikale järele, kes kord lõunasse, sestsamast põhja, kord madalasse lillede sekka, siis üles päikese poole virvendas. Ikka edasi tormasid poiss ja liblikas; üks oma painduvail, väledail jalgel, teine — tiibadel, siidina, sametina, kalliskividena säravail. Ei väsinud põgeneja ega jätnud tagaajaja.

Viimaks tõusis liblikas kõrgele ja lendas üle metsa, mis aasa põhjatuulte eest varjas.

Alles nüüd jäi poiss hingeldades seisatama ja vahtis äreval pilgul, palavikupuna palgeil, liblikale järele, nagu loodaks ta tema tagasitulekut.

Aga kui poiss nõnda seisis ja üksisilmi metsa taha vahtis, lehvitas tuuleõhk talle joovastavat lõhna ninasse: ja meelde tulid ununenud lilled, mis noppijat ootasid. Lõhnast heldinuna, ärritatuna pöördus poiss ja oli valmis lähema õie poole kummarduma, aga jahmatades jäi ta paigale ning ta palgeilt kustus leegitsev jume: liblikat püüdes oli ta kõik lilled ära tallanud.

Nukralt istus poiss maha ja hakkas kibedasti nutma: ta armastas ju lilli nii väga ja oleks neid heal meelel noppinud.

Punasel Lagedal
1912.

KUULUS KARSKLANE.

Ja see sündis, et inimsugu maa peal ikka rohkem hakkas igatsema joovastavat, mis sünnitas lõbu.

Lõbutsemiseks võeti naisi ja ihati mehele, lõbutsemiseks loodi ihasid ärritav kunst, lõbutsemiseks suitsetati uimastavaid rohtusid ja lõbutsemiseks maitsti kibedaid ja magusaid jooke.

Ja kui seda nägid need, kes inimsoo suurtest ülesannetest unistasid, said nad väga kurvaks ja ütlesid:

„Lõbutsemine viib inimsoo hukka."

Aga teised vastasid neile:

„Inimsugu on hukkaminemisel, sellepärast hakkab ta lõbutsema."

Ja sel vaidlusel ei olnud lõppu.

Seda kõike nägi ja kuulis jumal taevas ning ta läkitas mehe maa peale, kes pidi inimestele nende pühi kohuseid meelde tuletama, neile elukarskust õpetama.

Ja see mees rääkis ning kirjutas palju ja ilusasti. Varsti liikus kõigi huulil tema nimi.

Joodikud heitsid rõõmsas tujus tema üle nalja, oopiumisuitsetajad sonisid temast, Venuse preestrid pilgutasid tema nime kuuldes kelmikalt silmi ja prassijad panid käed kõhule risti, emad valasid tänupisaraid, kuna parajuslased rahuldunult naeratasid:

„Eks ta ole ükskõik, millega leiba teenitakse. Aga ilusasti räägib ta! Kes piiblit pole lugenud, võiks uskuma hakata."

Aga ikka kaugemale tungis elukarsklase kuulsus. Haritud inimestel oli häbi tema raamatute sisu mitte tunda ja koolides pidid lapsed juba esimesel õppeaastal tema

kõrgete paleustega tutvunema. Isegi jumalast seatud maavalitsejad tuletasid tema nime meelde riigi eelarve kokkuseadmisel.

Viimaks sai üldine tänutundmus nii suureks, et kõik rahvas kui üks mees kokku tuli ja toreda saatkonna valis, kes kuulust karsklast pidi tervitama. Tervitajate seas olid isegi Venuse preestrid, oopiumisuitsetajad ja need, kes armastasid maitsta magusaid ja kibedaid jooke; ainult emad, kes valasid tänupisaraid, olid tulemata jäänud, sest neil polnud lapsi kellegi hooleks jätta.

Tervitusse pandi ilusaima keele ilusaimad sõnad ja nende valiku üle vaieldi kaua.

Ja vaata, kui see rahva läkitatud saatkond jõudis kuulsa karsklase majja, siis nägi ta seal kõhna mehe surnukeha. Tema ees põlvitades nuuksus õnnetu ja enneaegu vananenud naine, kuna nälginud lapsed tummal pilgul juures seisid: nende isa oli öösel oma elutööst kurnatult hinge heitnud.

NÄKK.

Olime palju käinud, otsides kõrgel nõmmel seeni ja marju. Ikka mäest üles ja mäest alla, nõnda läks me tee. Ja kui läbi saledate mändide all orus mõnes kohas vaikne järvepind vilkus, jäime üürikeseks teineteise kõrval seisatama, et tummalt, virvendaval pilgul vaadelda. Siis piilusime teineteisele silma, naeratasime ja astusime edasi õitsva kanarbikuga kaetud pinnal.

„Kas me ei istuks pisut?" küsin ma.

„Olete väsinud?" vastab ta veidi muigavail huulil, tõmbab nisukõrskollase juuksepatsi rinnale ja vaatleb seda, nagu kardaks ta roosade lintide sõlme hargnemist.

„Ah ei!" vastan, sest ma ei taha enne teda väsida. „Muidu, niisama, hea oleks vahel istuda. Istume kuhugi mäenõlvakule, kust kaugemale näeb."

„Aga mina tahan orgu istuda," vastab ta isemeelikult pead selga visates.

„Siis istume orgu, minugipärast."

„Nüüd ma enam ei taha orgu istuda."

„Noh, siis istume mäele."

„Ka mäele ei taha."

„Ronime siis teine teise puu otsa."

Ta vaatab mulle naerdes silma ja ütleb:

„Lähme näkile."

„Näkile?"

„Teie ei tea näkki?"

„Ei."

Me läheme. Tema on teejuhiks ja ta on iseteadvalt uhke, et ta teejuhiks oskab olla. Me ronime paarist

mäenõlvakust üle ja laskume järve kaldale, kus ta mu vana lootsiku juurde viib, mille otsale me istume.

„On see teie näkk?" küsin ma.

„Seesama," vastab tema.

Aga see on ainult lootsik, esiisade lootsik, valmistatud saeta ja höövlita, tahutud kahest jämedast pakulõmmust, mis pärast kirvega õõnsaks raiumist puupulkade abil on kokku liidetud. Kahe poole vaheline pragu on laialt irvakile ja iga aerutaja läheks selle sõiduriistaga armutult põhja. Lootsiku päras ja ninas arvan pussilõikeid aimavat ja ma otsin, ehk tabab silm kusagil ehtekirju. Aga ma ei leia midagi. Paadi ümber kasvavad nõres kased ja laiaoksalised kuused ning nende juurikaid katab pikk kuluse tüükaga rohi, pehme sammal ja jalgade all ragisev mädanenud risu. Järv on ära kuivanud, virvendavat vett näitavad liimendava muda keskel ainult kitsad siiraviiralised ojad, mis laisalt uitavad lääne poole, kus voolab jõgi. Juba ajavad üksikud rohututid end podiseva, kobrutava muda seest üles ja mõne aasta pärast on nad vististi nii sagedaiks tihenenud, et silm enam liimendaval poril ei seleta pardi jälgi. Õhku täidab kääriva turba, kopitanud huumuse ja tuulekese õõtsutatud vaigu lõhn.

„See on ju lootsik," ütlen natukese aja pärast.

„Ei, see on näkk."

„Kust teie seda teate?"

„Tean, vanad inimesed räägivad."

„Mis nad räägivad?"

„Seda ma ei tea, ei mäleta, aga see on hale lugu."

„Õnnetu armastus," sõnan endamisi.

„Teie teate seda?"

„Tean, armastus on ikka õnnetu."

„Kui teate, siis rääkige . . . rääkige, ma palun. Jutustage pikalt ja laialt, ma kuulan. On see ka hirmus?"

„On ka pisut hirmus."

„Rääkige siis ruttu!"

Aga mis pidin ma rääkima, kui sellest näkist täna alles esimest korda kuulsin. Tütarlaps istus mulle lähe-

male ja oma pilguga rippus ta mu huulil. Tema sinistes silmades, mis nagu tumedamaist ja valkjamaist rõngastest olid kokku lükitud, sädeles uudishimulik kärsitus ja iga uus pilk, iga korduv laugude liigutus näis andvat silmadele uue, enneolematu varjundi. Vaatasin neid muutlikke värve, vaatasin kannatamatuses tõmblevaid pondunud, päikese ja tuule lõhestatud huuli ning algasin siis nõnda:

„Ammu, väga ammu kasvas siin suur, suur mets, palju suurem kui nüüd. Puud tärkasid, kasvasid, said pikaks ja jämedaks, nii et seitsme mehe sülipats mõõtmiseks ei küündinud, ja ükski ei raiunud neid ega laasinud nende oksi, sest igal puul oli oma kaitsevaim, ning mida suurem puu, seda suurem vaim. Kevadel kukkus nende ladval kägu, aga keegi ei teadnud, kellele ta kukkus; all okstes laulis lepalind, ja ükski ei teadnud, kellele ta laulis. Järv oli siis alles hõbeselget vett täis ja tema virvendused helkisid kaugele mäenõlvakule. Sumedail kevadõil, kui juhtus, et kütt kusagil kuuse all lõkke leiguses väsinult silmad sulges, äratas teda sagedasti vali huikamine või hele püsimatu naer, nagu lööksid poisid küla vainul pillerkaari. Mindi aga otsima, siis ei leitud kedagi, ainult oksad ragisesid jalge all ja hirmunud lind krobistas lendu tõustes puis.

Sel ajal elas siin järve ääres näkk. Veel minu vanaisa mäletab suurt õõnest puud, mis talle eluasemeks on olnud. Näkk see oligi, kes metshaldjate huikamistele naerulaginaga vastas ja väsinud küti öörahu heidutas. Tema'p see oligi, kes selle lootsiku sepitses ja järvel aerutamas käis, nagu oleks ta mõni kalapüüdja! Talle tegi nalja inimeste talitusi toimetada ja elada kui metsamees. Aga kui ta tembutamistest tüdis, hüppas ta lootsikust järve pinnale ja traavis hirnudes nagu tore täkk ning tema kabjad tagusid veevirvest tuld. Ja ta tõmbas pea selga, kaela rõngasse, ajas oma kähara saba püsti, norskas ja puhus ninasõõrmeist auru, nii et päike ja tähed tumenesid. Sestsamast laskus ta veepinnale, muutus pardipojaks, kes prääksub ja prääksub, nagu oleks

tal ema kulli küüsi jäänud. Vahel õõtsub ta valge laastuna järvel, aga siis kargab ta uuesti lootsikusse ja sõuab nagu täis mees. Öösiti, kui udu tõuseb, piilub ta järve kaldal pimedas puude vahel ja liugleb ajuti ühest järve servast teise, nagu oleks vesi jaanipäevalgi kiilasjääs. Ja veel palju muid tempe tegi näkk, aga ükski inimene polnud teda nägemas ega tema tegusid tähele panemas.

Kord juhtusid siia järvele noormees ja neiu. Noormehel oli pikk kasv ja neiul sinised silmad. Valkjaskollased juuksed lehvisid pihal ja nad ulatusid niueteni . . ."

„Kui pikad!" imestas kuulaja, „minul ei ulatu sinnamaale."

„Aga kui nad lahti teha?"

„Siis . . . ma ei tea."

Ja edasi jutustades palmisin tema juuksed lahti, aga tema ei pannud seda tähele, sest ta rippus silmadega mu huulil. Ja ma mängisin tema lokkidega ning rääkisin:

„Aga kui nad nõnda seisatasid — neiu oli paljust käimisest väsinud, kuigi ta seda ei tihanud tunnistada —, nägid nad näkki järvel selili lootsikus lamamas ja jalaga sõudmas.

„Kutsu seda kalameest, ehk võtab ta meid sõitma," ütles neiu.

Ja noormees kutsus.

Aga näkk oli neid juba ammugi tähele pannud. Ta oli näinud noormehe sirget kasvu ja neiu siniseid silmi ning tema valkjaskollaseid juukseid, mis ulatusid niueteni. Ja ta süda värises rõõmu pärast, kui ta vanamehena kalda poole sõudis.

„Kas võtate meid sõitma?" küsis neiu.

„Mu lootsik on väike, ta ei kanna kolme," vastas näkk.

„Ehk lubate siis meid kahekesi minna ja jääte ise seniks kaldale?"

„Mu lootsik on ümmarguse põhjaga ja petlik, usaldan teda ainult enese hooleks."

„Aga kas te mind sõidutaksite?"

„Astuge sisse," oli näki lühike vastus.

Ja neiu astus näki lootsikusse ning noormees jäi üksipäini järve kaldale.

Aga niipea kui lootsik kesk järve oli jõudnud, kadus vana kössis kalamees ja tema asemel istus uhke noormees, mõõk vööl, kiiver peas ja kannused jalas. Näost oli ta kui kuningapoeg ja tema keha rääkis kangelasest. Neiu ei saanud sõnagi suust, ta rippus pilguga ainult noormehe huulil, oodates, et see midagi ütleks. Aga näkk jäi tummaks ja vahtis ainult neiu siniseid silmi. Viimaks hakkasid ta huuled liikuma ja neiu kuulis joobnustavaid sõnu:

„Ootasin sind ammu, väga ammu. Kui üksi lootsikuga sõudsin või kui ajaviiteks metsas luitasin, siis mõtlesin sinule. Murueit kiitis oma tütreid, aga mind piinas igavus, haldjad huikasid mulle laanest, aga mina vastasin nende kutsele naeruga. Olen vana, olen igavene, kuid armastan surelikke. Armastan kevaditi nõmmel rännata, armastan hiilida lokkavaile aasadele, kus kasvab palju lilli. Lasen nende sekka põlvili ja nuusutan nende lõhna, sest igal lillel on oma lõhn ja lillede lõhn on nii üürike. Aga kui ma suudluskummardustest väsin ja kui ma näen, et veel nii palju on uusi tundmatuid lilli, mis ootavad ja lõhnavad, siis saan nukraks ja heidan kesk lilleaasa rohu sisse maha, nuuksun, nuuksun, nagu oleksin mõni inimene, kes on joobnud õndsuse härdusest."

Ja ta küsis neiult:

„Oled sa kevaditi kuulnud mu nuuksumist, kevaditi, kui kõik hõiskab ja lõõritab?"

„Olen kuulnud, üksi olles olen kuulnud," vastas neiu.

„Oh jaa! Sa pidid mind kuulma, sul on ju nii sinised silmad. Aga sügisel, kui mets on vaikinud, tean laane nurgas varjatud sooja paiga, kus kasvavad toomed. Siia hiilin ma ja ootan, kas vahest nende õienupud teist korda ei pakata. Ja kui esimest valget õilmekest silmitsen, jään ma tummaks selle päevani, kus viimased helbed pudenevad varase külma rüppe ... Nii olin, kui sind igatsesin, mu ainuke, mu üürike. Mul on kaugel, kaugel tuttav metsasalu ja seal kasvab tammede seas suur

vaher. Sügisel, kui esimesed hallad tulevad, tõmbuvad laiad vahtralehed helekollaseks, nagu oleksid nad nisukõrrest taotud, mis päikese pleekimisest varjatud tupega. Seda vahert mäletan, kui vaatlen sinu lokke. Aga sinu silmadesse vaadates pean ikka oma Sinijärvele mõtlema — ta on üle nõmmenõlvakute kõrgete mägede vahel, kuhu tuuleke kunagi ei pääse. Kui tema pinnal naljatades ühel jalal keksin, põgeneb viirg viiru järel kalda poole, vesi lööb kires sädelema ja mu silmis süttib leek, mis takistab nägemast. Õudne tundmus täidab rinda, võdinad jooksevad üle keha ja ma tahaksin nagu imestades või palvetades põlvili laskuda, sest mu Sinijärveke tundub põhjatuna ja mina ise väiksena, väetina, armetuna. Ja mul on, nagu peaksin nõres pilgul kellegi kätt otsima, et huultega puudutada tema sõrmeotsi."

Ja näkk heitis lootsikus põlvili, võttis neiu värisevad käed ja puudutas huultega tema sõrmi, vaat nii, nii, nii. Tema suudlused olid õudsed ja jahedad, nagu tundmatu metsajärve vood, aga neiu kehasse võdisesid palavad iilid ja meeleliigutuse pärast ei saanud ta sõnagi suust.

Aga kui noormees kaldalt seda nägi, tõstis ta häält ja hüüdis valjusti. Neiu ehmatas, tahtis püsti karata, aga lootsik oli ümmarguse põhjaga ja petlik ning läks ümber.

Järv neelas näki ja neiu.

Kurvalt käis noormees mööda kallast, hädaldas ja karjus, aga ei olnud ühtegi, kes temale appi oleks tõtanud, teda trööstinudki. Kui tuul viimaks lootsiku järve serva ajas, tõmbas noormees ta kaldale ja istus pärasse, siiasamasse, kus meie praegu istume. Ja et ta järve äärest ei raatsinud lahkuda, siis unustas ta kodu, omaksed, unustas pimeda ema ja väeti isa ning asus elama selle õõnsa puu sisse, kus varemalt näkk oli asunud. Ta sõudis lootsikuga järvel ja kandis kaasas terasvibu hõbenoolega, mis pidi tasuma näki teo. Ja igal õhtul vedas ta lootsiku salamärkidega kaldale, lootes, et ehk näkk öösel oma sõiduriista tuleb tarvitama. Ja kui ta viimaks oma salamärgid rikutuna leidis, jäi ta järgmisel ööl val-

vama. Ja ta nägi näkki järvest tulevat, lootsikut vette lükkavat ja kesk järve sõudvat, kus ta neiu voogudest tõstis, lootsikupärasse istuma pani, et tema ees nagu palvetades põlvitada ja huultega tema sõrmeotsi puudutada.

Aga juba pingutati nööri, juba virises vibu, juba sihtis eksimatu silm ja hõbenool läks lõhkuma aurust õhku, tabades otse näki südant. Metsast kajas karjatus, hele kiilumine, järvel solises vesi ja kadunud olid neiu, näkk ja lootsik, mille noormees hommikul koiduvalgel harilikust paigast leidis, ainult salamärgid olid segatud.

Ja noormees hakkas kaevama suurt kraavi, sest ta tahtis järve kuivaks lasta, et leida näkki ja neidu. Ta kaevas hommikupuhtel, kaevas palaval lõunal ja vilul videvikul, kuid mägi jõe pool oli kõrge ja kivine ning töö ei tahtnud paigast liikuda. Ta kaevas oma nooruse, kaevas meheea, kaevas tüdimata ka siis, kui juba juuksed halliks läksid ja silmad enam hästi ei seletanud. Aga kui kraav viimaks valmis sai ja järve vesi jõkke voolama hakkas, oli mees täiesti pimedaks jäänud ning tal polnud kedagi, kes oleks aidanud otsida näkki ja neidu. Ta häälitses ja hüüdis, aga tema kurk oli kumeduse kaotanud ja tema kutset ei kuulnud keegi. Käsikaudu kobas ta õõnsa puu juurde, istus nukral meelel paadi päras, mälestades läinud päevi, tööd ja askeldust. Ja ükski ei tea tänapäevani, kes ta oli, kust ta tuli, millal ta suri või kes ta maha mattis, aga kõik teavad, et ta oli, elas ja suri.

Palju aastaid läks mööda. Keerdtorm murdis õõnsa puu ja langedes tappis ta palju noori, nii kole suur oli ta. Tema tüve ei laasinud keegi ja tema jämedus jäi inimestele teadmatuks. Aga kui rähn tõukusid peletades teda nokaga vasardas, kõmises ta nagu määratu tõrs ja nõmmemännik kajas temale vastu. Esimesed metsatööliset on tema peal istudes tulel silguvarrast pööranud ja nemad räägivad temast imelugusid. Järv on juba siis kuiv olnud ja pardid teinud tema liimendaval mudal jälgi. Lootsik seisnud sealsamas, kuhu vanamees ta oli

jätnud, ja kellelgi pole vaja olnud tema asupaika tänapäevani muuta.

Aga kui mehed jälle kord õõnsal puul istudes silku küpsetanud, tormanud põder metsast raginal kuivanud järvele, nagu oleksid tal tagaajajad kannul või nagu meelitaks teda magus silgulõhn, ja hullus tuhinas traavinud ta otseteed järve, müterdades tugevate kootidega lendavat muda.

„Ei sel põdral ole õiget aru," sõnanud üks mees.

„Ei see ole õige loom," lausunud teine.

„Lähme talle appi!" kiirustanud kolmas püsti karates.

Läksidki ja aitasid põdra välja, kuid abi tasuks võtsid talt sarved ja naha. Aga kui nad looma lõhki lõikasid, leidsid nad tema südamest hõbenoole ja imestades jäid nad ammuli suul vahtima.

„Sellepärast ta jooksiski," ütles esimene mees.

„Eks ma öelnud kohe, see pole õige loom," nimetas teine.

„Kes saab noole endale?" küsinud kolmas.

Ja nüüd kahmanud kõik kolm noole järele ja kiskunud selle looma südamest ning rüseldes läinud mehed järvemudasse, kust nad hiljuti põdra päästsid. Aga sel silmapilgul kuulnud nad suurt mühinat ja nagu seitsmepäevase talle haledat määgimist, ja kui nad ümber pööranud, olnud põder kadunud, ainult kollasetüveliste mändide vahelt välgatanud midagi kärmast, nagu jookseks seal valkjas emahirv. Kaldal maas olid ainult sarved ja nahk. Jahmatades pillasid mehed hõbenoole järvemudasse ja keegi pole teda seniajani leidnud, ehk küll kõik teavad, et ta seal olema peab. Meeste peale aga tuli suur hirm ja nad jäid eluksajaks keeletuks, nii et keegi neilt teada ei saanud, kust võtsid nad sarved ja naha."

Nõnda jutustasin, kui neiu silmega rippus mu huulil. Ja ma ei tea, miks, millal või kuidas ta minu sülle oli saanud, aga praegu istus ta mu põlvil. Vaatasin tema paljaid jalgu ja leidsin tema varvastel kenad kühmud ja tema pahkluudel ilusad piirded. Aga kui ma püüdsin tema varbaid puudutada ja kui ma hakkasin katsuma, kas mu

sõrmed ulatuvad ümber tema jalasääre, võdises roosakas nahk, nagu tahaks ta naeratada.

„Teeb see kõdi?" küsisin.

„Ei, ma ei karda kõdi," vastas tema.

Ja ma vaatlesin tema siniseid viirsilmi, kust oli kadunud varjundite petlik muutlikkus, ja tema veidi pondunud huuli, mida katsid verevad päikese ja tuule lõhestatud praokesed. Vaatasin ja vaatlesin, aga mu huuled ei lähenenud suudlusteks, mängisin ainult tema nisukõrskollaste lokkidega.

Videvik oli juba, kui näkilt läksime, korvid käsivarrel, hoidudes teineteise ligi. Sahisev rohi ulatus üle põlve, pihastanud risu ragises jalge all ja hirmutas lendu mõne väikese tumma linnu. Õhku täitis mädaneva muda ja nõres okstega kaskede niiske lõhn.

Vaikisime . . .

See oli ainuke kord, kus me kahekesi siin lootsikul istusime ja mina oma näkiloo jutustasin. Enne kui ka pärast kõnnin ma üksi mööda kõrget nõmme, ja kui jalad rändamisest väsivad, laskun harjunud viisil alla esiisade lootsiku juurde ning istun tema pärasse, nagu tahaksin ikka veel siit mingisuguseid muistseid ehtekirju otsida. Istudes kordan endamisi vana näkilugu, teda uuesti meelde tuletades, aga ma kardan, et mälestus hakkab mind petma, muutes lugu ja tooni. Olgu nõnda, aga ühte mäletan ometi kindlasti: tal olid siniviirulised silmad ning tema valkjaskollaste lokkidega mängisin videvikuni.

VANAISA SURM.

Ühel hommikul ei tõusnud vanaisa voodist. Kui minia temalt küsis, mis tal viga, vastas ta:

„Ei kedagi."

„Miks sa siis üles ei tõuse?" päris minia edasi.

„Hakkan surema," vastas vanaisa.

„Kuidas sa siis sured, kui sul midagi viga ei ole?"

„Eks näeb."

„Aga kes su vitsad siis korvi paneb, mis sa eile metsast koju tõid?"

„Vitsad," lausus vanaisa ja vaikis natukese aega. Siis ütles ta: „Vitsad pange mulle kirstu."

„Ega sa ometi hauas taha korve edasi punuda?" naeratas minia.

„Mis sealgi paremat teha," arvas vanaisa.

„Eks sul siis ei kulu lõpuks ka puhkus marjaks ära," ütles minia, tõusis toolilt ja läks välja, nagu oleks tal mõni hädaline asi toimetada.

Natukese aja pärast astus sisse kuue-seitsmene Uku ja ütles:

„Vanaisa, kas hakkad tõesti surema?"

„Ema ütles või?" küsis vanaisa vastu.

„Ema ütles isale, ma kuulsin ja tulin vaatama."

„Et kuidas ma suren, mis?"

„Jah, vanaisa."

„Kas sa siis surma ei karda?"

„Mis ma tast ikka kardan, ega ta minu kallale tule."

„Ää ole nii kindel, et ei tule. Vahel tuleb ka sinusuguse kallale. Tuleb ja koputab uksele kopp, kopp, kopp! ja küsib, et kas siin elab see ja see ema silmatera."

„Kas sina oled ka ema silmatera?" küsis Uku.

„Mis nüüd minu ema silmaterast veel, kui mul endalgi pole änam silmi peas!" ohkas vanaisa.

„Kuidas sa näed siis metsas käia ja vitsu korjata, kui sul pole silmi peas?"

„Mul on ju kepp," seletas vanaisa.

„On siis kepil silmad?"

„Kuidas siis muidu. Kepil on silmad ja kõrvad."

„Kui sa ära sured, siis jäta oma kepp minule."

„Sul on ju endal alles silmad ja kõrvad."

„Aga kui saan vanaks ja jään pimedaks, nagu sinagi, vanaisa . . ."

Ema tuli uuesti tuppa. Nõnda katkes Uku ja vanaisa jutt.

„Tahad ehk süüa, vanaisa?" küsis minia. „Toit peletab surmamõtted."

„Mis ta neist veel peletab."

„Nii et mõtled ikka tõesti surema hakata?"

„Mis siis veel! Niikuinii olen kümmekond viimast aastat pimesi kepi varal kohmitsenud."

„Kust siis sul nüüd äkki need surmamõtted?"

„Tihasest, minia, tihasest."

„Kuidas nii, tihasest? Tihane pole ju surmalind, iseasi, kui kirikuhakk või kägu."

„Minu surmalind on tihane."

„Kus sa temaga siis kokku said?"

„Eile metsas, tuli mu kaabulotile nokkima."

„Kust sa tead, et see oli tihane?"

„Häälest, mis muud. Toksib nokaga ja karjub."

„Ja see tähendab surma?"

„Aga mis siis muud minusugusele? Ega ma ometi pea ootama, kuni linnud tulevad mu pimedaid silmi nokkima?"

„Kus sa siis olid, kui tihane tuli?"

„Puhkasin jalgu kännu otsas."

„Siis ehk tihane ei teadnud, et oled sina, pidas kännuks."

„Muidugi pidas kännuks, mädanenud kännuks. Ja seda

ma olengi, tihane oma nokaga tuletas meelde, tihane, see jumala linnuke. Mina ise olin selle unustanud. Nüüd ma enam ei unusta."

„Inimeste juttu ei pane sa juba ammugi enam mikski, vanaisa, mis sa siis sellest linnukesestki nii tõsiselt võtad," rääkis minia.

„Ega linnuke a'a juttu, tema muidu. Tema nokaga toks, toks, toks! Nagu taoks naelu laua sisse."

„Ega kõik naelad ole kirstunaelad."

„Pole minu tarvis enam teisi naelu, miniake."

Nad vaikisid tüki aega, siis küsis minia:

„Kas sured rõõmuga, vanaisa, kui ehk surm tuleb?"

„Aga mis siis veel!"

„Kahju ei ole lahkuda?"

Vanaisa ei vastanud, liigutas end ainult asemel.

„Nii et on kahju," lausus minia natukese aja pärast.

„Nagu oleks," nõustus vanaisa.

„Millest sul õieti kahju on?"

„Elu on nii ilus," lausus vanaisa.

„Tõesti ikka või?" imestas minia.

„Läheb päev-päevalt ikka ilusamaks."

„Aga su silmad ei seleta ju seda ilu enam."

„See ongi see kõige ilusam."

„Ütled, et hakkad surema, aga heidad oma pimeduse üle nalja."

„Miks nalja?" küsis vanaisa. „Silmavalgus on mind mu eluajal kõige rohkem taga kiusanud. Aina jooksin, aina tõttasin, et seda või teist näha. Mul polnud eluilmas rahu, polnud ööl ega päeval aega, aina olin nagu tuules. Aga nüüd lähen ja katsun kepiga, nüüd astun ja kuulatan."

„Ja nõnda on elu ilus?" küsis minia.

„Ilus ja rahulik. Veel pisut ja siis ei taha ega himusta ma änam midagi."

„Ega siis piibust veel himu otsas ole? See on sul endiselt hambus."

„Hambus teadagi, nagu kepp käes. Ühega katsun teed, teist nuusutan, aga popsida tahan päev-päevalt aina

vähem. Sa mõtle ometi seda rahu ja õndsust, kui vajad elus veel ainult kõverat keppi ja tühja piipu! Aga ei tea, miks see jumal peaks olema seda nõnda seadnud, et kui oled kord juba nii kaugel, et võiks õnnelikult elada, siis tuleb surm. Oled suure vaevaga sinnamaale saanud, et eluhammas ei hakka änam sinu peale, siis tuleb ära minna."

„Võib-olla ei tule veel."

„No tuleb . . ."

Minia pani särgi, millele ta nööpe ette oli ajanud, lauale, tõusis toolilt ja lahkus jällegi toast. Seda silmapilku oli Uku nähtavasti kogu aeg varitsenud, sest niipea kui ema oli läinud, lipsas ta kohe tuppa.

„Vanaisa," ütles ta kohe, nagu kardaks ta, et ema tuleb enne tagasi, kui tema jõuab oma asja ära rääkida, „kas jätad oma kepi minule, kui hakkad surema?"

„Kepp tuleb minuga kirstu," vastas vanaisa.

„Nii et sa seda minule ei anna?" küsis Uku. „Müü ta mulle, vanaisa, ma ostan ta ära, mul on raha küll."

„Kui palju sul raha on?"

„Kindlasti ei tea, aga üle viiekümne kopika."

„Ja sa annad kõik selle raha minule, kui saad kepi?"

„Kõik."

„Tead, Uku, niisukest keppi, nagu minul, raha eest ei müüda."

„Mis eest siis?"

„Niisukese kepi peab ise tegema või pika eluga teenima."

„Müü siis mulle oma piip," mangus Uku.

„Piip!" imestas vanaisa. „Surm ei leia mind ju üles, kui müün oma piibu sinule."

Siinkohal katkes nende jutt, sest ema tuli tuppa tagasi ja Uku arvas enese varsti ülearuseks. Peaasi, asjata oli toas vahtida, kui ei saanud vanaisaga sellest rääkida, millest süda kipitas, sest Uku oli harjunud vanaisaga oma asju iseseisvalt ajama, aga mitte ema ega mõne teise kuuldes. Kuid ema aimas, et Ukul pidid vanaisaga mingisugused eriasjad olema, sellepärast küsis ta:

„Mis see poiss siin piilub?"
„Kaupleb päranduse pärast."
„Mis päranduse . . ."
„Noh, mul on ju kepp ja piip."
Natuke aega vaikust, siis küsib minia:
„Sai ta siis kaubale?"
„Ei veel. Setu mul seltsilist veel elus."
Jälle valitses toas vaikus. Viimaks lausus minia:
„Ei sa veel sure, vanaisa."
„Miks nii?"
„Sa muretsed alles eluseltsiliste pärast."
„Piip ja kepp kõlbavad ka surmas seltsiliseks," vastas vanaisa.

Möödus paar päeva. Vanaisa lamas endiselt. Ei ta kaevanud häda ega tahtnud süüa, ainult rüüpas vahetevahel kruusist külma vett, katsus oma kadakast keppi ja hoidis tühja piipu hammaste vahel. Toppis ta kord tubakatki täis, aga tuld peale ei pannud. Kui oli juttu, siis miniaga ikka praegusest eluõnnest, millest peab lahkuma, ning Ukuga piibust ja kepist, mis lähevad hauda kaasa. Ei aidanud mingi mangumine poisi poolt, vanaisa ei loobunud oma kahest viimasest eluseltsilisest. Kui Uku viimaks oma hädaga pöördus ema poole, et see aitaks vanaisa meelt muuta, ütles ema poisile:
„Ei vanaisa niipea sure, kui ta nii väga oma piibust ja kepist kinni hoiab."
„Vanaisa ütleb, et surm ei leia teda üles, kui tal pole piipu ja keppi," seletas poiss emale.
„See on ju ainult nali," rääkis ema nagu lohutades. „Surijad aga ei heida nalja."

Kuid Ukule polnud ema sõnad mingi lohutus. Tema meeled rippusid nii väga vanaisa kepi ja piibu küljes, et ta oleks ennem kuulnud tema surmast kui ellujäämisest, kui aga oleks saanud kuidagi kätte kas mõlemad või ühegi neist esemeist.

Kolmandal päeval aga juhtus nõnda, et vanaisa lamas oma asemel, silmad akna poole, kus all istus minia midagi nõeludes. Samal silmapilgul lendas tihane aknale

ja lõi oma väikese nokaga toks, toks, toks! vastu ruutu. Minia käed peatusid nõeludes, sest silmad vahtisid tihast.

„Näed sa mu tihast?" küsis vanaisa.

„On see siis sinu oma?" küsis minia vastu.

„Aga kelle siis. Kõhu alt ilus roheline."

„Ega sinu silm ometi sealtmaalt seleta, et ta on roheline?" küsis minia värinaga südames.

„Seletab, täna seletab," kinnitas vanaisa. „Näen sedagi, et jumala linnuke lendas korraks ära, aga tuli uuesti tagasi, vaatab, kas on veel vaja toksida või aitab juba sellest."

Minia kuulas ja vahtis üksisilmi vanaisa poole, unustades tihase hoopis. Ta oleks tahtnud midagi öelda, aga ei leidnud sõnu. Nõutult lahkus ta toast, et jätta vanaisa tema jumala linnukesega. Väljas ütles minia oma mehele, vanaisa pojale:

„Hakkab teine vist tõesti surema, ütleb, et näeb tihast aknal."

„Kuuleb ehk ainult, kui see nokaga ruudul toksib."

„Ei, ei! Nägi sedagi, kui tihane aknalt ära lendas ja varsti tagasi tuli."

„Minu ema ütles ikka, et enne surma saavad pimedad nägijaks ja kurdid kuuljaks, nii et võib-olla temagi . . ."

„Jah, võib olla, et . . ."

Seni kui isa ja ema vanarahva tarkust surma tulemisest meenutasid, jooksis Uku, kui ta oli kuulnud ema esimesed isale öeldud sõnad, kohe tuppa vanaisa juurde. Sest kui see tõesti hakkab varsti surema, siis oli viimane aeg viimaseks katseks, ehk muudab ta ometi oma meelt ja pärandab temale kas piibu või kepi või mõlemad.

Aga kui Uku tuppa sai ja vanaisaga rääkima hakkas, ei vastanud see. Poiss arvas, et ta on ehk magama uinunud, aga siis märkas ta, et vanaisa silmad on lahti: sellest taipas ta, et mis magamine see on, kui silmad on lahti. Pealegi olid vanaisa silmad nii imelikud, need olid nagu lammaste silmad, kui ema tõi nende pead sügisel korviga tuppa.

Uku jooksis tuhatnelja toast välja isa ja ema juurde ning karjus:

„Ema, ae, ema, vanaisa on surnud!"

„Ära aja tühja," vastas ema. „Ma just praegu . . ."

„Ta silmad on nagu surnud lamba silmad!" kinnitas Uku.

„Pea oma suu!" käratas isa.

„Nõnda ei tohi vanaisast rääkida," õpetas ema.

Viimased sõnad räägiti teel tuppa. Ja kui saadi sinna, siis leiti, et vanaisa on tõesti lahkunud, nagu oleks ta järgnenud tihase, selle jumala linnukese kutsele. Polnud enam muud teha, kui pidi ainult lahkunu silmad kinni suruma.

Aga kui Uku jäi emaga kahekesi, küsis ta kohe:

„Mis saab vanaisa kepi ja piibuga?"

„Need paneme talle ilusti kirstu kaasa," vastas ema.

„Kui saaks kepigi endale!" lausus Uku igatsevalt.

„Mis sul siis sest vanaisa kepist."

„Noh, siis piibu!"

„Kallis poiss, mis sa selle piibuga teed!"

„Ega vanaisagi temaga enam midagi tee, kui ta on surnud."

„Surnud vajavad nii mõndagi, mida elavatel pole tarvis," seletas ema. Aga Uku ei saanud sellest kuidagi aru ja pidas ema sõnu paljaks ettekäändeks. Sellepärast ei jätnud ta vanaisa kepi või piibu endale mangumist, nii et ema pidi lõpuks asjast isalegi rääkima. Kuid see ütles kindlasti, nii et polnud enam võimalik vastu rääkida:

„Kui vanaisa tahtis piipu ja keppi kirstu kaasa, siis peavad need sinna minema."

Sellega oli kogu küsimus otsustatud. Ometi ei kaotanud Uku lootust, et ehk sünnib ometi midagi, mis pöörab isa ja ema meeled. Ehk sünnib midagi niisugust nagu vanaisaga, kellele tihane tõi surmasõnumi. Keegi pole kunagi kuulnud, et tihasel oleks surmaga midagi tegemist, aga nüüd korraga nägid ja kuulsid kõik, et ometi on. Miks ei või siis vanaisa piibu ja kepiga niisama-

sugune ime sündida: kõik kinnitavad, et nad lähevad kirstu kaasa, aga äkki teine ei lähe, vaid jääb Ukuga.

Veel matusepäeva hommikulgi ootas Uku mingit imet, ootas ja keerles vanaisa kirstu ümber. Lõpuks ei saanud ta muidu, kui pidi emalt tasakesi, teistest salaja küsima:

„Kas vanaisal on ta piip taskus?"

„On, on," kinnitas ema. „Kes ta siis ära võttis, ma ise panin ta sinna."

Aga Ukule tundus äkki, et kui läheks oma käega taskust katsuma, siis piipu ei leiduks — ei leiduks puhtpalja ime pärast. Sellepärast jooksis ta ema sabas, kuni suutis öelda:

„Ma tahaks katsuda."

„Piipu või?"

„Piipu . . ."

„Ole sind hullu küll oma piibuga!" hüüdis ema, võttis aga siiski poisil käest kinni ja ütles: „No tule siis katsu ise oma käega, et piip on vanaisa taskus, kui sa muidu rahu ei saa."

Nõnda astus Uku ühes emaga avatud puusärgi juurde, kus ema rääkis:

„Näed, kepp on vanaisal siin käepärast, kui tal sealilmas vaja oleks, ja piip on siin taskus, katsu ise, et usuksid."

Kõik seisid karjas puusärgi ümber ja küünlad põlesid nii heledasti, kui Uku sirutas oma käe üle kirstu serva ja pistis tasku, kus oli tõepoolest vanaisa piip. Kui ta oma käe tagasi tõmbas, tundis ta äkki, et ta oli tühja uskunud, kui ta oli lootnud imet. Kui see polnud tänini tulnud, kuidas oleks võinud ta nüüd veel tulla! Vanaisale tõi tihane surmasõnumi, aga piipu ei või enam keegi taskust võtta, see jääbki sinna.

Ja Uku puges kõrvale, kus teda keegi ei näinud ega kuulnud, ning nuttis kibedasti, nagu oleks temal vanaisast kõige rohkem kahju. Aga kui keegi oleks teadnud temalt küsida, mispärast ta õieti nii väga nutab, siis oleks ta vaevalt võinud öelda, oli see tõesti piibu ja kepi või selle pärast, et surnud vanaisal oli peale oma

kepi ja piibu veel imetihane, kes tõi surmasõnumi, temal aga, kes ta alles elab, pole ei keppi, piipu, tihast ega muud imet. Surnud vanaisal on, millega minna hauda, temal, Ukul, pole midagi, millega elada. Sest see, mis tal on, see ei huvita ega rõõmusta teda praegu. Selle kõige annaks ta kas või selle vanaisa tihase eest, kes toksis metsas tema kaabulotil ja pärast kodus aknal.

SISUKORD

1 Raha-auk 5
2 Vanad ja noored 90
3 Kaks paari ja üksainus 173

4 Käbe Kaarel ja tema noor naine 217
5 Mäetaguse vanad 227
6 Tähtis päev 239
7 Tõsi jah! 247
8 Lehekandja nr. 17 254
9 Viimne raha 259
10 Vastukaja 278
11 Naistevõrgutaja 279

12 Kärbes 309
13 Varjundid 459

14 Kärbes, prussakas ja ämblik 547
15 Kaaren ja pojad 551
16 Süütu armastus 553
17 Ööbik ja lilled 556
18 Armastus 557
19 Poiss ja liblikas 559
20 Kuulus karsklane 561
21 Näkk 563
22 Vanaisa surm 572